

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL SOSYOLOJİ VE METODOLOJİ PROGRAMI

78 KUŞAĞININ TOPLUMSAL BELLEĞİ VE TECRÜBESİ

(Doktora Tezi)

Hazırlayan:
20046021 Narin BAĞDATLI VURAL

Danışman:
Prof. Dr. Meral ÖZBEK

İSTANBUL-2011

Narin BAĞDATLI VURAL tarafından hazırlanan **78 Kuşağının Toplumsal Belleği ve Tecrübesi** adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle / Oyçokluğuyla Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 21 / 06 / 2011

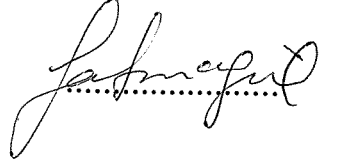
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

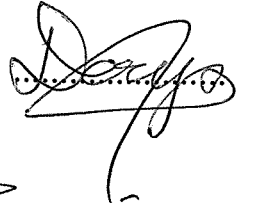
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Meral ÖZBEK (Danışman-Tez İzleme Komitesi Üyesi)

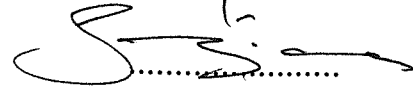
Jüri Üyesi : Prof.Dr.Fatmagül BERKTAY (İ.Ü.-Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Derya FIRAT (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Sevgi UÇAN ÇUBUKÇU (İ.Ü.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Muharrem KAYA (MSGÜ.Türk Dili ve Edebiyatı)

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
SUMMARY	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi	10
2. KAVRAMSAL ARKA PLAN	19
2.1. Kuşak Kavramı ve Siyasal Kültür	19
2.1.1. Kuşak Kavramı	19
2.1.2. Kuşak ve Sosyallezyon	25
2.1.3. Habitus	29
2.2. Toplumsal Bellek ve Tecrübe	33
2.2.1. Toplumsal Bellek, Kültürel Bellek ve Ulusal Bellek	35
2.2.2. Bellek Yitimi ve Geçmiş Hayaleti	44
2.2.3. Bellek ve Tarih İlişkisi	49
2.2.4. Geçmişle Hesaplaşma	54
2.2.5. Tecrübe	57
3. 78 KUŞAĞI'NIN YAŞAM ANLATILARINA GÖRE SİYASAL SOSYALİZASYON SÜRECİ	63
3.1. Siyasallaşma Dönemi	63
3.1.1. Tarihsel Önkoşullar	63
3.1.2. 78 Kuşak'ının Aileleriyle İlişkileri	64
3.1.3. 68 Kuşak'ının Etkisi	69
3.1.4. Silahlı Sağın Etkisi	76
3.1.5. Siyasallaşmada Okul, Arkadaş, Toplantı ve Yayınların Etkisi	80
3.2. Bir Yaşam Tarzı Olarak Militanlık	88
3.2.1. Olay Tanıklığı: 1 Mayıs 1977 Katliamı	114
3.3. Örgütlenme Yapısı	121
3.4. Örgütlü Mücadelede Kadınların Konumu	130
3.5. Fraksiyonlaşma ve Çatışmalar	148

3.6. 12 Eylül Darbesi	151
3.6.1. Kaçaklık Dönemi	155
3.6.2. Gözaltı, İşkence	159
3.6.3. Uygulanan İşkence Karşısında İtiraf Edenlerin Durumu ve İtirafçılığa Yoldaşların Bakışı	161
3.7. Hapishane Süreci	162
3.8. Çocuklarıyla İlişkileri	176
3.9. 78 Kuşağı'nın Kendini Temsili ve Geçmiş Değerlendirmesi: “Kuşağı Tarih Sahnesine Çıkardık”	182
3.10. Mülakatlara İlişkin Genel Değerlendirme	190
4. 78 KUŞAĞI'NIN BELLEK MEKÂNLARI	196
4.1. Bellek Mekânı Olarak Romanlar	198
4.1.1. Tecrübenin Temsil Aracı Olarak Roman	198
4.1.2. “Siyasi Roman” Tartışmaları: 12 Mart ve 12 Eylül Romanları	202
4.1.3. 78 Kuşağı'nın Siyasi Sosyalleşmesinin ve Yaşam Akışının Romanlarda Temsili	214
4.1.3.1. Siyasallaşma Dönemi	214
4.1.3.1.1. Aileleriyle İlişkileri	214
4.1.3.1.2. 68 Kuşağı'nın Etkisi	217
4.1.3.1.3. Silahlı Sağın Etkisi	222
4.1.3.1.4. Siyasallaşmada Okul, Arkadaş, Toplantı ve Yayınların Etkisi	226
4.1.3.2. Bir Yaşam Tarzı Olarak Militanlık	230
4.1.3.3. Örgütlenme Yapısı	239
4.1.3.4. Örgütlü Mücadelede Kadınların Konumu	244
4.1.3.5. Fraksiyonlaşma ve Çatışmalar	252
4.1.3.6. 12 Eylül Darbesi	255
4.1.3.7. Kaçaklık Dönemi	256
4.1.3.7.1. Yurtdışına Kaçış: Siyasi Mültecilik	258
4.1.3.8. Gözaltı, İşkence, Çözülme	261
4.1.3.8.1. İşkencede Tecavüz	261
4.1.3.8.2. İşkence Altında İtiraf ve İtirafçılığa Yoldaşların Bakışı	265

4.1.3.9. Hapishane Süreci.....	267
4.1.3.10. Eski Ögütlenme Yapısının Çöküşü ve Yeni Toplumsal Hareketlerle İlişkiler.....	273
4.1.3.11. 78 Kuşağı'nın Romanda Temsili ve Geçmişin Değerlendirmesi.....	276
4.1.4. 78 Kuşağı'nı Temsil Eden Romanlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme.....	278
4.2. Bellek Mekanı Olarak Birgün Gazetesi	283
4.2.1. Olaylar Dizisi.....	287
4.2.1.1. 1 Mayıs 1977.....	288
4.2.1.2. 16 Mart 1978 Katliamı	290
4.2.1.3. Maraş Olayları.....	291
4.2.2. Fatsa Yerel Yönetim Deneyimi	293
4.2.3. 12 Eylül Darbesi	294
4.2.4. Hak Arama Mücadeleleri.....	295
4.2.5. 78 Kuşağı'nın Örgütlediği Paneller, Forumlar, Gösteriler, Mitingler.....	298
4.2.6. Ölüm İlanları, Anmalar.....	303
4.2.7. Dinamik Bir Bellek Mekanı Olarak Birgün Gazetesi.....	306
5. SONUÇ.....	308
6. KAYNAKLAR.....	321
7. ÖZGEÇMİŞ.....	329

ÖNSÖZ

“78 Kuşığı’nın Toplumsal Belleği ve Tecrübesi” adlı bu çalışmaya, öteden beri ilgi duyduğum kültür sosyolojisi, siyasal kültür ve sözlü tarih alanlarına yoğunlaşma fırsatı sunduğu için giriştim. Türkiye’de kuşak ve toplumsal bellek konularında çok fazla akademik çalışma yapılamamıştır. 78 Kuşığı’nı konu alan bu çalışmanın bu meseleler hakkında varolan bazı boşlukları mütevazı bir biçimde dolduracağımı umuyorum.

Tez danışmanım, sevgili hocam Prof. Dr. Meral Özbek’e daha konuyu şekillendirme aşamasında başlayan desteği, esirgemediği bilgi birikimi ve sağladığı yüksek motivasyon için minnettarım. Görüşmeyi kabul eden 78 Kuşığı üyelerine; tez sürecinde eleştirileri ve kaynak önerileriyle destekleyen Prof. Dr. Fatmagül Berktaş’a ve Yrd. Doç Dr. Derya Fırat’a; kuşak üyeleriyle bağlantı kurmamı sağlayan iki 78’liye, Dilek Afife Öngider ve Adnan Bostancıoğlu’na; kaydedilen mülakatların çözümlenmesinde büyük emekleri bulunan Yasemin Bilsel, Elif Sönmez ve Akın Bağdatlı’ya; benimle birlikte okuyan, değerlendiren, eleştirileriyle katkıda bulunan sevgili eşim ve çalışma arkadaşım Bahadır Vural’a; kızım Meral Zeytun’un hâlâ bakımını üstlenerek bu teze zaman ayırmamı sağlayan sevgili annelerime çok teşekkür ediyorum.

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de 1970’lerde siyasal etkinlik gösteren gençlik hareketlerini kapsamına alan “78 Kuşağı”nın toplumsal belleğini incelemektir. Bu doğrultuda kuşak ve toplumsal bellek kavramları üzerine sosyal bilim literatürlerinden kaynaklar incelenmiş, seçilen kuşak üyeleriyle sözlü tarih yöntemleri kullanılarak mülakatlar gerçekleştirilmiş, kuşağın yaşantısını yansıtan romanlar ve Birgün Gazetesi’nden derlenmiş olan, kuşağın anılarını işleyen haber ve yorumlar çözümlenmiştir.

Kavramsal çerçevenin en önemli bileşenleri kuşak, toplumsal tecrübe, toplumsal bellek ve bellek mekanı kavramlarıdır. Bu kavramlar, Karl Mannheim, Walter Benjamin, Maurice Halbwachs, Pierre Nora’nın tanımlarından esinlenilerek görgül malzemenin gerekleri doğrultusunda yorumlanarak dönüştürülmüştür.

Çalışma, genel olarak kuşağa özgü yaşam akışını gözeterek siyasal sosyalleşme, toplumsal ve siyasal çalışmalar ve kuşağın etkinliğini bitiren askeri darbenin ardından gelen gözaltı, hapisane ve direniş tecrübeleri üzerine yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Toplumsal Bellek, Toplumsal Tecrübe, Bellek Mekanı, Siyasal Sosyalleşme.

SUMMARY

The purpose of this thesis is to investigate the social memory of “Generation of 78” which comprises the politically active youth movements of 1970s’ Turkey. In accordance with this aim, sources from social sciences’ literature about generation and social memory were studied; interviews with the members of the Generation were made; and novels representing the Generation’s experiences were analyzed, along with the news and articles about the Generation’s memories from the newspaper *Birgün*.

The most important components of the conceptual framework are the concepts of generation, social memory, social experience and realms of memory. Drawn from Karl Mannheim, Walter Benjamin, Maurice Halbwachs, Pierre Nora, these concepts are interpreted and transformed in line with the necessities of the empirical material.

Pursuing the sequences of a common life-course peculiar to the members of Generation of 78, the study focuses on political socialization, social and political struggles, and life-contexts in 1970s, as well as on experiences of custody, imprisonment, fugitiveness and resistance following the 1980 military coup d'état which interrupted political activities of the Generation.

KEYWORDS: Generation, Social Memory, Social Experience, Realm Of Memory, Political Socialization.

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmanın konusu, Türkiye toplumunun 1970’li yıllardaki seyrini derinden etkilemiş ve 2000’li yıllardan itibaren kitle iletişim araçlarında adına giderek daha sık rastladığımız bir kültürel kuşaktır. 70’lerde, sosyalist örgütlerle militan ya da sempatizan düzeyinde ilişki kurmuş ve siyasal eylemlilik göstermiş, ağırlıklı bölümü gençliklerini o dönem yaşamış bireylerden oluşan bu topluluğu günümüzde 78 Kuşağı ya da 78’liler olarak adlandırıyoruz.

78 Kuşağı, kendisini önceleyen 68 Kuşağı’yla¹ birlikte, Türkiye modernleşme tarihi içinde toplumsal, ekonomik ve kültürel dönüşümlerin ivme kazandığı bir dönemin hem ürünü hem de Türkiye siyasal kültürünün bu dönüşüme katkıda bulunan önemli bir ögesidir. Türkiye’de gençlik ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında kapitalizmin ülkedeki gelişimine paralel olarak belli bir düzeye ulaşan sendikal işçi hareketleri 1960’larda ve 1970’lerde eşitlik ve özgürlük taleplerini dillendirmeye başlamış; kapitalizme muhalif kapsamlı toplumsal örgütlenmelerin ilk örnekleri ortaya koyulmuş, dönemin toplumsal hayatına canlılık veren ve özgül bir siyasal kamusal alanın oluşumunu ateşleyen pratikler geliştirilmiştir. Siyasal kültürdeki bu canlanış, 70’lerin başında ve hemen sonunda iki askeri müdahaleyle kesilmiştir. 78 Kuşağı reel, yasal siyaset alanından tamamıyla tasfiye edilmiş ve 70’lerin siyasal ortamının geliştirdiği kurumlar, örgütler, pratikler ve bunlar dahilinde biçimlenen yaklaşık yirmi yıllık tecrübe, kültür, siyaset ve gündelik hayattan silinmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 78 Kuşağı’nın sosyolojik olarak bir kuşak olduğunu göstermek, bir kuşağın oluşum koşullarını ve sınırlarını tartışmak; kuşak kimliğinin oluşumunda toplumsal belleğin rolünü anlamaya çalışmak, bu bellekle örtüşen tecrübenin bir toplumun yaklaşık kırk yıllık değişimindeki yerini saptamak, siyasal kültürün ve belleksizliğin sık sık yakınma konusu olduğu bir ülkede bu ikisi arasındaki yakın ilişkiyi siyasal eyleyiciler ve

¹Türkiye’de 68 Kuşağı’nın Mannheim’in kavramlarına dayanarak bir kuşak olarak adlandırılabilceğini öne süren bir sözlü tarih çalışması için bkz. E.Egemen ÖZBEK-Y. Doğan TELLİEL, “68’li Olmak: Hatırlamak ve Aidiyet”, **Kuşaklar, Deneyimler, Tanıklıklar** içinde, yayına hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu, Gülay Karacan, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 245-259.

68’lilerde yapılan sözlü tarih çalışması için bkz. Ronald FRASER, **1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı**, çeviren: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul.

eylemciler çıkarmış bir kuşağın tecrübesi üzerinden göstermek; geçmişle hesaplaşma konusunda kuşaksal oluşumların, kuşak kimliğinin ve bellek mekânlarının sunduğu olanakları değerlendirmek olarak özetlenebilir. Bu amaçlar doğrultusunda, verilerine derinlemesine bir mülakatla erişilen 78 Kuşağı üyelerinin siyasal sosyalleşme süreçleri, gündelik yaşamları ve siyasal kültürleri; bu olguların özgül edebi temsillerini ortaya koyan romanlar ve belleğin şimdiki zamandaki nesneleşmesi (bellek mekânı) olarak gazete haber ve yorumları çözümlenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde kuşak, siyasal sosyalleşme, habitus ve yatkinlıklar, siyasal kültür, toplumsal bellek, belleğin tarihle ilişkisi, bellek mekânı, tecrübe, kavramlarını ele alarak çalışmanın bütünü içinde bunların nasıl kullanılacağını gösterebileceğimiz kavramsal arka plan oluşturuldu.

İkinci bölüm, 78 Kuşağı'na mensup kişilerle yapılmış derinlemesine mülakatların yorumlanması üzerine kuruldu. Ayrıntılı düzenlenişi yöntem başlığı altında gösterilen soru kılavuzunun bir yaşam akışı içinde tutmaya çalıştığı kuşak tecrübesi, siyasal sosyalizasyon süreci, örgüt yapısının etkisi, gündelik hayat pratikleri, kısa bir geçmişi bulunan siyasal kültürün biçimlenişindeki sorunlar, bugünkü siyasi pratikler, kavramsal arka planı sunan bölümde geliştirilen genel bir toplumsal bellek kavramı çerçevesinde işlendi.

Üçüncü bölüm 78 Kuşağı'nın bellek mekânı olarak tarif ettiğimiz romanlar ve kuşakla açık bir organik bağı bulunan Birgün Gazetesi'ne odaklanmaktadır. İlk alt bölümde kuşağın tecrübesini temsil eden romanların incelenişindeki sınıflama pek az bir farkla ikinci bölümdeki yaşam akışını yansıtmakta ve yine kuşak belleğini yansıtacak bir tarzda ele alınmaktadır. İkinci alt bölümde ise kuşağın bellek mekânları olarak nitelenen geçmişteki önemli olaylara ilişkin anma haberleri, ölüm ilanları, kuşak üyelerinin hak arama ve örgütlenme süreci, bir bellek mekânı kataloğu gibi ele alınan Birgün Gazetesi'ndeki haberlerin çözümlenmesiyle gösterildi.

Kuşak, etkili bir sosyolojik kavram olarak ilk kez Karl Mannheim tarafından Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkımı anlama çabasının bir parçası olarak kullanılmıştı. Bununla birlikte kavram, 1980'lere kadar sosyolojinin toplum, sınıf, statü gibi daha belirgin tanımlanmış kavramlarıyla ve aile, kurum, devlet gibi sosyolojik çözümlemeye kendine

sıklıkla yer bulan konularla rekabet edememiştir. Bir kavram olarak kuşağa 1980'lerden sonra, bütün dünyada gençlerin siyasal etkinliğinin eşzamanlı olarak yükseldiği 1960'lı yıllar incelenirken, bir 68 Kuşağı bağlamıyla geri dönmüştür. Batı toplumlarında muhalif hareketler bakımından genel bütünleştirici bir çerçeve sunan Marksizmin ideolojik güç kaybına paralel olarak kimlik siyasetlerinin yükselmeye başladığı bu evrede, kuşak kavramı, tek bir ideolojik çatıda toplanamayan ancak aralarındaki sıkı ilişkiler görmezden gelinemeyecek siyasal hareketleri ortak bir zeminde ele almak için uygun bir çerçeve sunuyordu.

Mannheim'ın bilimsel çözümleme zeminine taşıdığı kuşak kavramının² en önemli tanımlayıcıları, toplumsal değişim konjonktürü, tarihsel olay ve bilinçtir. Dolayısıyla, bu çalışmada konu edinilen 78 Kuşağı öncelikle yaşadığı tarihsel koşullar ve bu koşullarda biçimlenen tecrübesi bağlamında ele alınıyor. Çalışma, 78 Kuşağı'nın Türkiye'deki toplumsal değişimin nasıl bir evresinde ortaya çıktığını göstererek değişim konjonktürü meselesine; kuşağı eyleme geçiren süreçteki olayları ve toplumun genel tarihsel değişimine paralel olarak önceki kuşaklarınkilerden farklılaşmış sosyalleşme sürecini inceleyerek tarihsel olay etkisine ve kuşağın tüm bu süreçler içinde kendisini çevreleyen koşulları nasıl yorumladığını araştırarak bilinç sorununa eğiliyor.

Kuşak kavramıyla dolaylı olarak, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal değişim bağlamında ilgilenen bir başka önemli düşünür Pierre Bourdieu olmuştur. Bourdieu'nün, kültürel üretim alanında etkinlik gösteren kuşakları, söz konusu alana girişleri, habitusları, konumlanmaları, mücadeleleri ve 'yerlerinden edilişleri'yle inceleyen *Sanatın Kuralları* adlı çalışmasındaki çözümlemesi, burada siyasi kuşakların oluşum süreçlerine uyarlanıyor; bu uyarlamanın bir sonucu olarak, kökenleri ve konumlarıyla farklılık gösteren eyleyici kategorilerinin, bir kuşakta nasıl birlikte yer alabildikleri de tartışma konusu yapılıyor.³

Kuşak kavramının sadece bir türün biyolojik yeniden üretiminin kronolojik evresi olmaktan çıkarılıp toplum ve kültürle bağlantısının paradigmatik bir tarzda kuruluşunu Mannheim'a borçlu olduğumuz gibi, belleğin sadece bireyin anı ya da tecrübelerinin belli bir andaki yığılmalı toplamı olarak anlaşılmaktan çıkarılıp toplumsal bağlamıyla

²Karl MANNHEIM, "The Problem of Generations", *Essays on the Sociology of Knowledge* içinde, Routledge and Kegan Paul Ltd., Londra, 1952, s. 276-320.

³ Pierre BOURDIEU, *Sanatın Kuralları*, çeviren: Necmettin Kamil Sevil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 235-247.

değerlendirilmesini de Maurice Halbwachs'a borçluyuz. Onun “toplumsal bellek” olarak adlandırdığı bu kavramın yarattığı olanak, yalnızca belleğin toplumsal bir çerçeve içinde işlemesi, “bu çerçeve dışında anıların sabitlenip yeniden bulunabileceği başka bir yer olmaması” ve değişen koşulların, yeni bilgi ve tecrübenin belleği dönüştürdüğü, dolayısıyla her bir şimdiki zamanda belleğin başka bir bellek haline gelmesi olgularının keşfedilmesi değildir. Halbwachs'ın kurduğu paradigma, aynı zamanda pozitivist bilim anlayışlarının, içi boş çizgisel bir zaman boyunca -kendisine anlamlı bir toplumsal hedef belirlenemeyeceği için kendi kendisinin amacı haline gelen- bir ilerleme süreci biçiminde tasarlayıp dayattığı modernleşme ve modernlik anlatıları yerine, toplumsal koşullara bağlı olarak zamansallığın da yerinden edilebileceğini öngören, diyalektik bir toplumsal değişim anlayışının geliştirilebilmesi için zemin oluşturur: Toplumu ve kültürü değiştirebilecek güce erişebilecek her eylemlilik, artık yalnızca geleceği değil geçmişi de dönüştürebilecek, onu şimdiki zamanda etkin bir varoluşa çağırabilecek bir girişim olarak tasavvur edilebilir; dolayısıyla geçmişin düş ve idealleri gelecekte yeniden yaşatılabilir, kaybedilmiş mücadeleler ve kahramanları yeniden zafer kazanma olasılığını elde eder.

Halbwachs'ın bellek formülasyonundan çıkarılan bu sonuçlar Walter Benjamin'in tarih kavrayışının söz konusu formülasyonla ilişkilendirilmesinden türetildi: Mesiyaniğin ya da kurtuluşçu olarak nitelenen bu kavrayış, “çizgisel ve içi boş zaman anlayışı ve hiç son bulmayan bir teknolojik ilerleme inancına karşı tarih nosyonunu politikleştirmeyi amaçlar.”⁴ Benjamin; tarihi, değiştirilemeyecek, “homojen ve boş zamanı doldurabilmek için olgu yığınlarının” devşirildiği bir süreç olarak kavrayan ve egemen sınıfların tarih görüşünü ve iktidarını yeniden üreten tarihselci yöntemin karşısına “tehlike anında tarihsel öznenin karşısında beklenmedik bir şekilde beliriveren geçmiş imgesini, alıkoymayı” mesele edinmiş tarihsel maddecilik anlayışını çıkarır. Ancak böyle bir tarih anlayışıyla gelenek –ezilenlerin geleneği- onu ele geçirmek isteyen resmi tarihin yıpratıp yumuşattığı geçmişte kalmış geçmişin, uysal bir bileşenine dönüştürecek konformizmin elinden kurtarılacaktır. Bir başka deyişle, geçmişin bugünün ve geleceğin ezilenlerini kurtarmanın yolu, hep egemenleri haklı çıkaracak bir geçmiş zaman olguları tarihinden değil, kendisini geçmişte tecrübeden tecrübeye sıçrayan imgeleriyle sunan bağlantıların olduğu şimdinin tarihinden yola çıkmaktır; henüz çizgisel bir tarihe eklenmemiş olan şimdinin.

⁴ Aktaran Meral ÖZBEK, “Walter Benjamin Okumak 1,” **A.Ü. Politik Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt: 55, Nisan-Haziran 2000, no: 2, s. 75.

Bugün Türkiye'nin yakın tarihi olarak görünen yaklaşık son kırk yıla dağılmış olan siyasal olaylar dizisi, öyle görünüyor ki sadece iki kuşağın belleklerinde ilişkileri kurulmuş olarak canlı haldedir: Kendi siyasal etkinliği 12 Mart askeri darbesinin ardından bir tür kırılmaya uğrayan 68 Kuşağı ve onun, macerasını bir ölçüde içinde devam ettirdiği, kendi macerası travmalarla dolu 78 Kuşağı'nın belleklerinde. Bu tanıklıklar, askeri darbelerin aracısı olduğu siyasal-iktisadi dönüşümlerin daha kavramsal düzeylere ait, gündelik olağan tecrübeyi belirlemesine rağmen o tecrübeye dolaysızca dahil olmayan süreçler kadar, katıksızca pratik, maddi hatta bedensel denebilecek, gerçekten "tecrübe edilmiş" olay ve süreçleri -1 Mayıs 1977, Kahramanmaraş, Çorum, Fatsa; ya da saldırıya uğrama, silahlı çatışma, işkenceden geçme, yakınların ve arkadaşların kaybı, hapsedilme, sürgüne ya da göçe zorlanma gibi- içerir. İktidarın "uysal bedenler" yaratmayı bir türlü başaramadığı, olağanüstü bir tarihsel yoğunluğa sahip bu dönem bu tecrübeye bugünden bakan sonraki kuşaklar bakımından kendi tarihleri olmayacak kadar uzak görünür.

Türkiye'nin son otuz yılında –dünyanın hemen her yerinde insan hayatını etkileyen küreselleşme olarak bilinen süreçlere paralel olarak- geçirdiği dönüşümün temel özelliği teknoloji, ekonomik yapılar ve gündelik hayat süreçlerinde büyük bir ivmelenmedir.⁵ Bu ivmelenmenin olağan tecrübe olanakları bakımından en önemli sonucu toplumun zamansallığının değişmesi olarak nitelenebilir: Zamansallığı, en basit biçimde verili bir tarihsel öznenin zamanın üç analitik bileşeniyle -geçmiş, şimdi ve gelecek- ilişkilene tarzı olarak tanımlayabiliriz.⁶ "Yaşantıların ancak kişisel ve kolektif bir geçmiş ve gelecek tasarımı temeline oturtulabildiklerinde tecrübe hükmü kazanabildiği"⁷ yargısına dayanarak, 78'lilerin siyasal olarak en etkin oldukları dönemde tecrübelerinin ilişkili olduğu -ve az çok toplumun bütünüyle paylaştıkları- zamansallığın bugün değiştiğini söyleyebiliyoruz. Hartmut Rosa'nın geç modernliğin zamansallığına ilişkin yazdıklarıyla birlikte yorumlayacak olursak, teknolojinin ve (gündelik) hayatın hızındaki ivmelenme, toplumsal katmanların ve özellikle de –yazarın ekonomi, sanat hukuk gibi bir 'işlevsel alan' olarak tarif ettiği- siyasetin ivme kaybına yol açmıştır. Bunun sonucu "kaybetmeye zorlanan" alt sınıfların, işsiz, yoksul ve yaşlılardan oluşan bir kategorinin -başka bir deyişle Benjamin'in ezilenlerinin- farklı bir

⁵Toplumsal ivmelenme ve "ivmelenme toplumu" kavramları için bkz. Hartmut ROSA, "Social Acceleration," **High-Speed Society** içinde, ed. H. Rosa ve W. E. Scheuerman, Pennsylvania University Press, Pennsylvania, 2009, s. 78-111.

⁶ Rheinhard Koselleck'i yorumlayarak aktaran Hartmut ROSA, a.g.e., s. 83.

⁷ Tanıl BORA, "Söyledim ve Vicdanımı Kurtardım Ötesi" **Birikim Dergisi**, sayı: 248, 2009 Bora'nın yorumladığı Walter Benjamin makalesi için bkz. "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", **Son Bakışta Aşk** içinde, çeviren: Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 118-120.

zamansallıkla yaşamaya başlamalarıdır. Geç modern tecrübenin en belirgin özelliği şimdiki zamanın büzülmesi, yani insanların geçmiş ve gelecekle belirsiz, tutarsız, geçici, yüzer-gezer ilişkiler kurmaya zorlanmalarıdır.⁸ Rosa'nın "ivmelenme toplumları" olarak tanımladığı bu yapılar, farklı zamansallıkların bir arada, ilişkilene olanakları budanmış halde sürdüğü "çokzamanlı" toplumlardır.

Zamansallığın bellekle bir ilişkisi olduğu açıktır: Bellek, farklı toplumsal koşullardaki hatırlama edimlerine göre kendileri de az ya da çok dönüşebilen anıların hep bir şimdiki zaman içinde hatırlanması anlamına geliyorsa, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zamanın özne tarafından nasıl ilişkilendirildiği belleğin koşullarından biri olarak gösterilebilir. Özne, nasıl bir toplumsal geçmişi canlandırmaktadır? M.S. 6. yüzyılda ortaya çıkmış bir dinin ve onun temsilcilerinin öğretilerinin sosyalleşme sürecinde kendi ailesinin tecrübeleriyle birleştiği, örneğin bedensel olarak bizzat hazır bulunduğu ritüeller üzerinden kendisini günlere, haftalara ve yıllara, güneşin değil de ayın hareketleriyle bağlayan döngüsel bir zamanın sarmaladığı ve bu zaman içinde anlatılabilecek tarihsel olaylarla dolu ve hepten "geçmiş" olduğunda kendisine verilmiş ebedi hayat vaadinin gerçekleşmiş olacağı bir geçmiş mi? Ya da tam da ayın döngüselliklerinin hakim olduğu bir hayat tarzıyla birlikte, ilişkili olduğu tüm kurumları da "bugün olduğu" haline sokacak biçimde değiştirmiş, "yeni" değerler korunduğu sürece kendisine değil ama yaşam tarzına ve ülkesine sonsuzluk vaat ettiğini düşündüğü, değişmeyecek, değişmemesi gereken koşullar öne süren bir geçmiş mi? 78 Kuşağı'nın Türkiye tarihi ve toplumsal belleği bağlamında önemli bir yere oturtan olgulardan birİ budur: 1970'lerin gençleri toplumu dönüştürme arzusunu dile getirir ve bunun için çalışırken devrimin kuşattığı bir ufuktan güç alarak bir şimdiki zaman üretmişlerdi. Tecrübeleri, yalnızca kendi tecrübeleri değildi; bu şimdiki zamanda tarih, onları yerel kültürel koşulların ötesindeki, insan türünün başlangıcına uzanan zengin bir tecrübe dizisine bağlıyordu; ezilenler bakımından yenilgilerle dolu, yine de zengin bir geçmişe. Bu araştırma, 78 Kuşağı'nın kendi nesnel yenilgisinin üzerinden yaklaşık otuz yıl geçtikten sonra, bu "şimdiyi" ya da kendi zamansallığını kurma tecrübesini koruduğunu gösteren örnekler sunmaktadır.

Bununla birlikte tecrübenin edinim tarzı ve bağlamı anlamında değil, ama kapsamı ve etkililiği anlamında 78 Kuşağı'nın tecrübesi toplumsallaşmış değildir. Bunun birincil nedeni

⁸Hartmut ROSA, "Social Acceleration," **High-Speed Society** içinde, s. 104.

kuşağın otokton olarak niteleyebileceğimiz, yani bugün onu kuşak olarak anmamızı mümkün kılan asli siyasi etkinlik dönemine ait tecrübenin bir askeri darbeye kesintiye uğratılmış olmasıdır. 12 Eylül askeri darbesi siyasal etkinliği askıya almamakla kalmamış, Türkiye'deki kamusal alan etkinliğini de hemen bütünüyle durdurmuş ve kuşağın toplumla ilişkilerini bütünüyle kesmeyi başarmıştı. Bu kesintinin en etkili döneminin uzunluğunu, hapse atılmış kuşak üyelerinin önemli bir bölümünün salıverildiği 1991-1992 yıllarını göz önünde bulundurarak yaklaşık on yıl sürdüğünü söyleyebiliriz. Aradaki zamanda ülkenin izlediği ekonomik model başta olmak üzere, siyaset ve kültürde çok önemli değişimler gerçekleşti. Parlamenter siyaset içinde dahi sol hiçbir zaman yetmişlerdeki gücüne erişemedi; dahası dünyada sosyalist rejimlerin çözülmesi yenilgi havasını yoğunlaştırdı. Bellek açısından önemli sayılabilecek gelişme ise, enformasyon teknolojilerinin dönüşümüyle protez belleklerin ve yeni medyaların ortaya çıkışı oldu. Protez bellekler ve ses-görüntü teknikleri anıların dışsal öğeler olarak kaydedilme ve sergilenme olanağını giderek artırdı. Tüketim kültürüne ve kişisel olanın kültürü istila edişini temsil eden sanal kimliklere, başka her şeyden daha açık olan internet, ortak ya da kamusal olanın gerilemesinde yeni bir aşama olarak ortaya çıktı.

Bütün bu gelişmelerin bellek bakımından önemi, toplumsal belleğin yeni bir tarzının ortaya çıkması ya da belirginleşmesidir. Bu çalışmada "bellek mekanı" olarak anılan bu olgunun altını çizen araştırmacı tarihçi Pierre Nora olmuştur. Bellek mekanını açık bir şekilde tanımlamamış olmakla birlikte Nora *Hafıza ile Tarih Arasında* adlı yazısında, onun çağımızda "belleğin belirginleşip yerleştiği mekanlara gösterilen bir ilgiyle bağlantılı olduğunu" belirtir ve ekler: "Süreklilik duygusunun kökü mekanlardadır. Artık bellek ortamları olmadığı için bellek mekanları var (...) Bellek mekanları kendiliğinden hafızanın olmadığı düşüncesinden doğarlar."⁹ Bellek ortamları, yazarın yazdıklarından anlaşıldığına göre, hayatiyetini ancak geleneksel toplumlarda sürdürebilir; yani bellek mekanları insan türünün doğal belleğindeki bir bozulmaya işaret etmektedir. Nora bellekteki bu dönüşüme ilişkin bilgiyi Fransa bağlamında, bu ülkenin tarihine hakim olamayacak okurların nüfuz edemeyeceği bir şekilde ele alır; dahası belleğin bu dönüşümünü ağırlıklı olarak etkileyen olguyu, tarihçilik ve tarih yazımındaki bir gelişim olarak sunar. Bu süreç sonunda gerçekleşen, "tarihin, belleği ele geçirmesidir." Nora, olağan günlük deneyimin her ne olursa olsun merkezi bir parçası olarak kalan belleğin nasıl olup da akademik bir disiplinin ya da kültür hayatının önemli ama yine de tikel bir parçası tarafından dönüştürülebildiği konusunda ikna edici olmayı başaramaz.

⁹Pierre NORA, **Hafıza Mekanları**, çeviren: Mehmet Emin Özcan, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s. 17, s. 23.

Nora'nın temel sorunu belki de yukarıda anılan yazısının da yer aldığı kitaplar dizisinin ortaya çıkışındaki saiklerle gösterilebilir: "Ulusal belleğimizin hızla kaybolup gittiğini gördüm ve bellek mekanlarının sayımına giriştim."¹⁰ Çalışmasının birçok yerinde ulusal kimliğin muhayyelat ve mucitlikle bağlantısına işaret eden, devletin Fransa ve Fransız kültürünü sadece siyaset ve zor yoluyla yarattığına değinen yazarın kaybetme kaygısıyla ulusal bellek mekanlarını saymaya kalkışması çelişkili görünür. Yine de bellek mekanları, toplumsal belleğin zayıflamış olsa da varlığını sürdüren daha organik biçimlerinin yanında dışlanmış, nesneleşmiş, şeyleşmiş biçimleri olarak ele alındıklarında işlevsel olabilirler. Özellikle yukarıda sözü edilen sesli-görsel medya ve elektronik protez belleklerin kişisel ve gündelik kullanıma açıldığı ve zamansallıkların sadece geleneksel kültürler temelinde değil, toplumsal ivmelenmenin yarattığı dönüşümler temelinde de farklılaşma eğiliminde olduğu bir tarihsel uğrakta, hız kaybetmeye zorlanmış sınıf, grup ya da kurumların bir direnme eğilimi ya da stratejisi olarak ele alınabilirler. Bu çalışma, bellek mekanlarını ulusal belleği ikame eden nesneleşmeler yerine, belleğin sınıf ya da kimlik mücadelesi süreçlerindeki dışlaştırılmaları olarak ele almaktadır. Tezin üçüncü bölümünün *Birgün* gazetesine ayrılan altbölümü, bu mücadelenin bugün 78 Kuşağı bağlamında nasıl cereyan ettiğini ya da edebileceğini göstermeyi amaçlıyor.

Bununla birlikte ulusal bellek, 78 Kuşağı bağlamında da bir değinme gerektirir: Bu gereklik, yalnızca, tarihin bir cilvesi olarak bu kuşağın 70'lerdeki mücadelesinin onu yok etmek isteyen devletin yanı sıra, karşısına bir ulus bilinci iddiasıyla çıkan paramiliter örgütlenmeye karşı verilmiş olmasından, yani elde edilmek üzere olan hegemonyayı olanaksız kılan hasmının tarihsel bilincinden kaynaklanmaz; dünyanın hemen her yerinde bir sıfır kurumla, yani varsayılacak her ilksel bölünmeden önceki bütünlük olarak işleyen, neredeyse zaman ve tarih ötesi bir varlık kazanmış, aşkınlaşmış bir heyulanın bellekle ilişkisini görmekle de ilgilidir. Modern dünya belirdikten sonra toplumu dönüştürme amacındaki her siyasal hareket, ulusçuluk adı altında iktidarın tiniyle özdeşleştirilme tutkusu hep canlı kalan bu heyulada bir sınıra varmış gibi görünür -elbette bizzat kendisi bu tutkuyu beslemiyorsa. Başka bir deyişle mücadele tecrübesini kurup kaydeden her bellek, yapaylığı fazla kanıt gerektirmeyen bu bellekte kendine doğal bir rakip bulur. Yine de ulusal belleğin bu saymaca olgusallığına bir temel bulmak gerekecektir. Bu zemin için Jan Assmann'ın toplumsal belleği güncel ve kökensel olarak ayrıştırırken kullandığı sınıflamaya başvurulmalıdır.

¹⁰ A.g.e., s. 9.

Assmann toplumsal belleğin kökeni göz önünde tutan kökensel hatırlama ve kişinin özel deneyimlerine yani “yakın geçmişi”ne yoğunlaşan biyografik hatırlama olmak üzere iki tarzda işlediğini ifade eder. Kökensel hatırlama –yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda da- dilde ya da dil dışı araçlarla yapılan biçimleştirmelere dayanan simgeleri, törenleri, dansları, anlatıları, desenleri, giysileri, takıları, dövmeleleri, yolları, resimleri, mekanları ve benzeri öğeleri kapsamaktadır ve kimliği besleyici bir yönü vardır. Biyografik hatırlama tarzı ise kökensel hatırlamanın aksine, yazı kültürüne sahip toplumlar dahil, her zaman sosyal alışverişe dayanmaktadır. Kökensel hatırlama doğal ilerlemeden çok hep bir itkiye gerek duyar ve aynı zamanda katı biçimlere bağlılığı yüzünden yapay olarak devreye sokulur, biyografik hatırlamada ise tam tersi yaşanır. Assmann’a göre toplumsal belleğin kökensel ve biyografik hatırlama şeklindeki birbirinden farklı iki hatırlama tarzı, iletişimsel ve kültürel olmak üzere iki bellek türüne karşılık gelmektedir. Kültürel bellek, iletişimsel olanın aksine kurumlaşmış, gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır. İletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta ise biçimlendirilmiş olması ve törenselliğidir. Bir toplumsal grup tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur. Bu gündelik bir kimlik değildir. Toplumsal kimlikler gündelik yaşamın ötesinde bir özellik, bir törenselliğe sahiptir. Bir anlamda yaşama bir ululuk katarlar ve günlük yaşamın ufkunu aşip gündelik olmayan törensel iletişimin nesnesini oluştururlar.¹¹

Assmann'ın kültürel belleğinin Nora'nın bellek mekanıyla ortak yanları vardır. En önemli ortak yan ikisinin de belleğin dışsal tezahürleri üzerine kurulmuş ve katılımı talep ediyor olmalarıdır. Bununla birlikte kültürel bellek, bu katılımı yeniden üretiliyor olsa da zamanda yolculuk eden, varlık ortamı zaman olan bir bellektir. Kökenle şimdi arasındaki engel olarak görülen, boşluklar oluşturan zaman, ona asıl derinliğini kazandıran şeydir. Gelenek, iktidarını her şeyden çok bu derinliğin verdiği ululuk hissinden almaktadır.

Ulusal bellek, bir iktidar aygıtı olabilmek için her şeyden önce bir kültürel bellek olmalıdır. Ulusun sıklıkla kökleri ezeli geçmişte yatan bir etnisitenin türevi olarak tahayyül edilmesi bununla ilgilidir. Bellek mekanları, toplumsal grupların her biri için işlev görse de öncelikle ulus-devletin tahayyül ve icat edilmişinin kamusal mekanlarda iz haline getirilmesiyle güçlenmiş görünmektedir. Ulusal belleğin kültürel bellekle kesiştiği yerde, iktidar mücadelesini işaretleyen bir bellek mekanı olarak somutlaşması rastlantı değildir: Modernlik

¹¹Jan ASSMANN, **Kültürel Bellek**, çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 55.

öncesi siyasal geleneklerin en kuvvetlisi olarak görünen monarşinin yıkılışının ve modern devletin bölünmüş haldeki bir toplumla -bir çıkarlar karmaşası sınıf antagonizmalarıyla- ilk ciddi sınavı sırasında yaşanan, fiili olduğu kadar simgesel düzeyde sürdürülen savaş -İsa'nın doğumuyla başlayan ve tüm bölümlenmeleri Katolikliğin kültürel belleğini yansıtan takvimin değiştirilmesi, devrime sadık bir rahipler topluluğunun desteklenmesi, hatta yaratılması, yeni bir kamu dini olarak "Yüce Varlık" inancının Hristiyanlığın yerini alması, Pantheon'un Marat ve devrimin önderlerinin kabri haline getirilmesi, devrimin bir sonraki aşamasında Jakobenleri de yok eden bir şiddetle geri alınması vs.- toplumun itaatini ve ruhunu elde etmenin sadece kültürel belleğe kısmi ve rastgele müdahalelerle değil, o belleğe çeşitli şekillerde -ve belki nispi olarak- el koymakla gerçekleşebileceğinin sezildiğini gösteriyor. Bu örnekten devam edersek şunu söyleyebiliriz: İktidar kavgası kızıştığı ölçüde, Assmann'ın tanımladığı kültürel belleği temel alan bir rekabet söz konusu olmuştur ve bu rekabetin sürdürüldüğü yer, kamusal alanın kendisi olduğu kadar devrimi deneyimleyenlerin dolaşımdaki bellekleri, bir başka deyişle iletişimsel bellek olmuştur. Kültürel bellek öğelerini, yani topluluğun ortak anılarını (bu anıların simgelerini) temellük etme girişimi, salt kitlelerin sadakatini elde etmek için başvurulmuş bir strateji değil de içtenlikli bir inancın vecibesi olduğu ölçüde bu girişimin öznesinde kültürel belleğin iletişimsel bellekle iç içe geçeceğini söyleyebiliriz; aksi durumda ise -genellikle burjuva niteliği taşıyan kurucu kadrolar bakımından geçerli olanın bu olduğu savunulabilir- kültürel bellek maniyerist bir tarzda, yani biçimsel özelliklerini korumakla birlikte asli tarihsel bağlamını yitirmiş, otokton varoluş anından kopmuş, iktidar oyununun bir gereği olarak sahiplenilmiş olacaktır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, bugün 78 Kuşağı olarak adlandırılan topluluğun sosyolojik olarak “kuşak” adlandırılmasına ne kadar uyduğunu, bu kuşak örneğinde, toplumsal tecrübenin ortaya çıkış koşullarının ve tecrübelerinin toplumsal bellekle ilişkisini ve Türkiye’de siyasal kültürün biçimlenişinin kuşaklarla ilişkisini araştırıyor.

Türkiye’de 1970’lerin toplumsal değişim süreciyle birlikte, burada konu alınan kuşağın oluşumunu da etkileyen koşullar, hem daha genel nitelikli dünya-tarihsel gelişmelerle (ekonomi politığın konjonktürel çevrimlerinin bir sonucu olarak okunabilecek ithal ikameci

ulusal kalkınmacılık) hem de ülkenin özgül yakın tarihsel geçmişinin siyasi ve kurumsal öğeleriyle (Cumhuriyet devrimleri, 27 Mayıs askeri müdahalesi, 1961 Anayasası) ilişkilendirilebilir. 78 Kuşağı olarak adlandırdığımız bu toplumsal öznenin oluşumuna etki eden 1970'ler Türkiye modernleşmesi içinden ekonomik, siyasi ve kültürel yapıyı inceleyeceğimiz yazılı bir tarihin yanı sıra 78 Kuşağı'nın siyasi kültürü ve gündelik yaşamı hakkında, bu döneme ilişkin önemli olaylara, örgüt yapılarına ve ilişkilerine dair bilgiler içeren iddianameler, tutanaklar ya da benzeri derlemeler, sosyalistlerin kendi siyasetleri üzerine kitapları ya da biyografiler, bu dönemi temsil ettiği düşünülen roman ve öyküler, bunların yanı sıra medyada yapılan programlar, diziler ve filmler mevcut.¹² Ancak sadece koşulların gösterilmesi, dönemde gerçekleşen zihniyet ya da bilinç dönüşümünün kendisini bütünüyle açıklayamaz. Dönüşümü daha bütünlüklü anlayabilmek için zihniyeti/bilinci dönüşüme konu olan öznenin/öznelerin bu koşulları, değişiklikleri, dönemin önemli olaylarını, kendilerinin ve başkalarının bu koşullar, değişiklikler ve olaylarla ilişkilerini nasıl anlamlandırdıklarını ve bunu bugün nasıl yansıttıklarını; daha kısa bir ifadeyle bireysel ve kolektif tecrübelerini, bu tecrübeler dayanan bilinci ve tecrübelerinin temsillerini incelemek gerekir.

Araştırmanın ana hatları bu biçimde ortaya konduğunda, çalışmanın iki düzeyli bir sınıma ihtiyacı olacağı açıktır. İlki “kuşak” ve “toplumsal bellek” meselelerini kavramlaştıran kuramcılar ortaya koyduklarıyla 78 Kuşağı etrafında şekillenen olguların birbirlerine ne kadar uygun olduğunu göstermektir. Bunun için öncelikle konu alınan topluluğun genel toplumsal, ekonomik ve kültürel gerçekliğiyle bir kuşak oluşturmanın tanımlı koşullarına ne kadar uyduğu ve kuşağın belleğinin toplumsal niteliği, “belgelere dayalı” bir araştırma gerektiriyor¹³. Böylece, çalışmanın toplumsal ve tarihsel arka planının gösterileceği bölümler, dönemin ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı hakkında yazılmış kitap, makale, anı ve biyografi gibi çeşitli kaynaklardan ve belgelerden yararlanan sosyolojik bir analize dayanıyor.

¹²Sezai Sarioğlu'nun *Nar Taneleri* kitabında siyasi belleği yeniden oluşturmak için kişilerinin yaşamöykülerine ve anlatılarına başvurur. 78 Kuşağı üyeleriyle yaptığı görüşmelerden derlenen kitapta geçmişin bütün bilgisinin ve tecrübesinin “sol resmi tarihe” örgütlerin hafızalarına terk edildiğini ve bu hiyerarşik bilginin siyasi egemenliğinin söz konusu olduğunu belirtir; ama bu durumun geçmişin bilinmesi gereksinimini ortadan kaldırmadığını her birinde saçılmış bir şekilde var olan bilgilere kıymet verilmesi, açığa çıkarılması, görünür kılıp toplumsallaşması gerektiğini söylemektedir. Bkz. Sezai SARIOĞLU, *Nar Taneleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 12.

¹³Gökçe, BİRSEN, *Toplumsal Bilimlerde Araştırma*, Savaş Yayınları, Ankara, 1992, s. 68.

İkinci ve bu çalışma için daha büyük önem taşıyan ampirik inceleme ise bir sözlü tarih araştırması üzerine kurulacaktır. Bu incelemeyle sosyolojik kuşak tanımında önemli bir yer tutan kuşak bilinci, bu bilincin oluşumunda olmazsa olmaz bir koşul olarak gösterilen “tarihsel olay” etkisi, bir kuşak bilincinin oluşup oluşmadığına dair işaretler, 78 Kuşağı üyelerinden aşağıda belirtilen kıstaslara göre yapılmış bir seçimle oluşturulacak bir örneklem üzerinden değerlendirilecek. Görüşme yapılacak kişilere sorulacak sorularla kuşak üyelerinin toplumsal tecrübesine, bu tecrübeyle iç içe geçmiş belleğe, siyasal sosyalizasyon süreçlerine ve siyasal kültür oluşumuna ilişkin sonuçlara ulaşıyor.

78 Kuşağı'nın incelenmesinde, sosyolojinin kullandığı klasik araştırma yöntemleri yerine derinlemesine mülakat tekniğinin kullanılmasının nedenlerinin en önemlisi, bu araştırma tarzının, ‘bellek’ ve ‘tecrübe’ gibi nicikleştirilmesi zor unsurları ele alırken sunduğu olanaklardır. Sosyolojik araştırma yöntemleri, sıklıkla, standartlaştırılabilirlik ve istatistiksel veriye dönüştürülebilirlik uğruna, ele aldıkları konunun bu yönlerini ihmal ederler. Oysa, inceleme konusu doğası gereği tek ve eşsiz bir varlık olarak belirli bir kuşak olan böyle bir çalışmada, bilgi toplarken/oluştururken, bellek ve tecrübe hakkındaki nitel veri kaybının asgari düzeyde tutulması gerekir. Derinlemesine mülakat tekniği, son yıllarda çok sayıda örneği yayımlanan sözlü tarih çalışmalarında yaygın olarak uygulanmıştır. Bu çalışmada sözlü tarih disiplinin nesnesi, amaçları ve ilkeleri kullanılmaktadır.

Sözlü tarihin sıradan insanların anlatıları üzerine kurulu bir yöntem oluşu, suskunlukların ve genellikle resmi tarihle uyumlu yüzeysel görünümün ardında yatan bilgiyi ortaya çıkarabilmeyi ve belli bir dönemin o dönemi yaşayan insanların tanıklıklarıyla daha demokratik bir şekilde anlatılıp sunulmasını olanaklı kılar. Sözlü tarihin bir bütün olarak tarihin toplumsal mesajına radikal bir etkisinin olduğunu düşünen Paul Thompson'un da belirttiği gibi yakın geçmişe ait mevcut kayıtların çoğu otoritenin fikrini yansıtır; bu nedenle tarihin yargılarının azımsanmayacak ölçüde var olan iktidarların tarafını tutması şaşırtıcı değildir. Aksine sözlü tarih, çok daha adil bir yargıyı olanaklı kılar: Tanıklar artık alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilip, kurulu düzenin anlattıklarına meydan okunarak geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde inşası mümkün olabilir.¹⁴ 78 Kuşağı'nı ortaya çıkaran koşulların yanı sıra, kuşak olarak yok sayılmasına ve “yitik kuşak” olarak adlandırılmasına yol açan toplumsal koşulların ele alınacağı bu çalışmada, sözlü

¹⁴Paul THOMPSON, *Geçmişin Sesi*, çeviren: Şehnaz Layikel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, İstanbul, s. 5.

tarihteki derinlemesine mülakat yöntemleri kullanılarak 78 Kuşağı'nın bellek aracıyla kendi tecrübesinin temsilini nasıl oluşturduğu; yani kuşak üyelerinin kendi tecrübelerini bugün nasıl anlamlandırdıkları ve bunu nasıl yansıttıkları, içerik analizi yapılarak gösterilmeye çalışılacaktır.

“78 Kuşağı'nın Toplumsal Belleği ve Tecrübesi” başlıklı bu çalışmada uygulanacak mülakat tekniğinin ihtiyacı olan toplumsal ve tarihsel arka plan, çalışmanın ilk bölümlerinde veriliyor, dolayısıyla bir nitel araştırmanın ilk aşamasının gerekleri bu bölümlerde yerine getirilmiş oluyor. İkinci aşamada kimlerle görüşme yapılacağı belirlenmiştir. Bunun için, ilk siyasallaşma ve örgütlü çalışmaya giriş, örgütlü çalışma, 12 Eylül ve 12 Eylül sonrasını içeren bir yaşam akışı gözetilerek; her dönemde bireylerin örgütlerle, devlet ve kurumlarla, aileyle, karşı cinsle, arkadaşlarla ilişkilerini ve bu ilişkilerin yaşam akışı boyunca değişimini; siyasal etkinliğin eğitim, çalışma ve eğlence yaşamı üzerindeki etkilerini, yeni mücadele arayışlarını ve geçmiş ile bugünü değerlendirilme tarzlarını, gelecek hakkındaki düşüncelerini ve de tecrübelerini sözlü anlatılar aracılığıyla temsil etme tarzlarını göz önünde bulundurarak, görüşme yapılacak kişilerin seçiminde kuşağı olabildiğince temsil edebilecek bir örneklem oluşturuldu. Söz konusu örneklemde, cinsiyet, toplumsal konum ve sınıfsal köken, siyasal gruplaşmalar, örgütlü çalışmaya katılım biçimi ve siyasal mücadele tarzı gibi etkenler tüm çeşitliliği ve farklılıklarıyla birlikte ele alındı.

Aşağıda bir taslağı verilmiş görüşme kılavuzu eşliğinde, yeterli bir teknik donanımla, temel kurallara uyularak yapılan görüşmelerde elde edilen veriler tez çalışması için anlamlı bilgilere dönüştürülmek üzere çözümlenip yorumlandı. Paul Thompson, bir sözlü tarih çalışmasının bu uğrağı için üç farklı sunuş tarzı bulunduğunu belirtir: Bunlardan ilki görüşme yapılan kişilerin anlatılarının biyografik tarzda düzenlenmesidir. Bu yöntemde yaşam öyküsünden yapılan alıntılar tüm sınıf ve toplumun tarihini göstermek amacıyla kullanılabilir. Bu tür öyküler basit anekdotların ötesine geçirilmeye çalışılıyorsa girişlerinde çok ayrıntılı muhakemelere ve yorumlara yer vermek zorundadır. İkinci sunuş biçiminde yaşam öyküleri ortak temalar etrafında bütün olarak ya da parça parça gruplandırılır; böylece geniş bir tarihsel yorum elde etmek kolaylaşmış olur. “Çapraz analiz” adı verilen üçüncü biçimde ise görüşmelerden elde edilmiş sözlü kanıtlardan bir sav inşa etmekte kullanılacak yapı taşları olarak yararlanılır. Kişilerin yaşadıkları bölgelerdeki toplulukları, ait oldukları toplumsal sınıfları, grupları –bu çalışma örneğinde kuşağı- temsil edebilecek anlatılar, daha doğrudan

analiz bölümlerinin arasına işlenir. Bu tip çalışmalarda genellikle alıntılar çok daha kısa tutulur, bir görüşmenin kanıtları diğerlerinininkiyle karşılaştırılarak kaynak teşkil edecek başka tip malzemelerden alınan kanıtlarla birleştirilir. Bu çalışmada görüşmelerden elde edilecek verilerin sunuş ve yorumlanışında Thompson'un tarif ettiği son iki sunuş tarzından yararlanılıyor.¹⁵ Böylece, temalaştırma tekniğiyle kuşak üyelerinin deneyimleri, tarihsel manzarayla olabildiğince örtüşecek ve bu gerçekliğin bireysel yaşantılar düzeyinde derinleşmesini göstereceğini umduğum bir biçimde işlendi. Çapraz analize ise özellikle daha kuramsal nitelikli önermeleri aktarılan deneyimlerle karşılaştırmayı amaçladığım bölümlerde yer verildi.

Burada üçüncü bölümde yer alan roman incelemeleri üzerine de yöntemsel bir not düşmek gerekiyor. Tecrübeyi romanlar üzerinden çalışmak; örneğin mülakat tekniğinin kendisinin ve uygulanan örneklemin sınırlarının yaratabileceği çeşitli eksiklik ve sıkıntıları (örneğin işkence ve tecavüz gibi travmatik anılar konusunda görüşülen kişilerin tümüne soru yöneltmenin ve bu tür konularda mülakata sistematik bir tarzda yönlendirebilmenin olanaksız olması; kuşak bakımından önemli bir tecrübe kesiti oluşturan sürgün ya da göçü yaşamış tek bir 78'linin örnekleme dahil edilememiş olması gibi) bir dereceye kadar aşmayı mümkün kıldı. Öte yandan sadece romanlara odaklanmanın da kendi sorunları olacaktı. Mülakatlarda olduğu gibi önceliği kavramsal çerçeve tarafından belirlenen meselelerin, edebi eserde bir soru kılavuzunun sağladığı asgari disipline sokulamamasından, edebi eserin zorunlu olarak uyduğu biçimsel yasa veya kuralların tecrübeyi bir ölçüde kendi kalıplarına sokma eğiliminden ya da yazarın tikel bilincinin, –sanat eserinin doğasındaki- ilişkilene arzusunun yol açtığı çarpılma olasılıklarından kaynaklanan sorunlar roman çözümlemelerinde nesnenin – bu çalışma bağlamında belleğin- sınırlandırma gerektiren kavramsal çerçevenin dışına savrulmasına yol açacaktı. Mülakatların ve roman incelemelerinin birlikte kullanılması bu anlamda hem birbirlerini tamamlamış hem de bir tür sağlama yapmayı mümkün kıldı.

¹⁵A.g.e., s. 208-209.

Derinlemesine Mülakat, Görüşme Kılavuzu Taslağı¹⁶

Standart Kişisel Bilgiler

- Adı, soyadı
- Doğum tarihi, yeri , cinsiyet, yaş
- Mesleği
- Eğitim durumu
- Medeni durumu
- Yaşamını geçirmiş olduğu yerler, bölgeler (yıllara göre)

Özgeçmiş

I. Çocukluk Dönemi

A) Aile

- Ailesinin sınıfsal kökeni
- Anne babanın eğitimi ve mesleği
- Kardeşler hakkında bilgi
- Aile ortamı (aile içi ilişkilerin özellikleri)
- Ailenin din ile ilişkisi
- Ailenin siyasal yapısı (desteklenen siyasal parti, okunan dergi/gazete, o dönemin bazı siyasal olaylarına ailenin bakışı)

B) Çevre

- Doğup büyüdüğü çevrenin siyasal ekonomik toplumsal özellikleri
- Yakın çevresindeki insanlar ve onlarla ilişkileri (kişiliğinde etkili olanlar; öğretmen, akraba v.s.)

II. İlkgençlik Dönemi

- Aile ilişkileri
- Okul yılları

¹⁶Bu taslak, 1994 yılında Toplumsal Araştırmalar, Kültür ve Sanat için Vakıf'a sunulan "1970'ler Sosyalist Hareketinden Yaşam Öyküleri ve Tanıklıklar" başlıklı projeden yararlanılarak oluşturulmuştur. Bkz. Dilek Afife, Adnan Bostancıoğlu, Meral Özbek, Murat Çelikkın, "1970'ler Sosyalist Hareketinden Yaşam Öyküleri ve Tanıklıklar", **Toplumsal Araştırmalar Vakfı'na sunulan, Sözlü Tarih Çalışması için Taslak Metin**, 1994, İstanbul (sürmekte olan çalışma).

- Arkadaş İlişkileri
- Sosyal yaşamı (eğlence, kitap, müzik, sinema, spor vb.)
- Cinsellik

III. İlk Siyasallaşma ve Örgütlü Çalışmaya Giriş Dönemi

- İlk siyasallaşma nasıl gerçekleşti, neler etkili oldu? (olaylar, insanlar, kitaplar, dergiler, vb..)
- İlk siyasallaşma ile birlikte yaşamında ve kişiliğinde neler değişti? Neler önem kazandı
- neler önemini yitirdi?
- Hangi siyasal harekete eğilim oluştu; bu seçimde neler etkili oldu?

IV. Örgütlü Çalışma Dönemi

A) Kamusal Hayatı

- Örgütlü çalışmaya girme kararı nasıl gerçekleşti, neler etkili oldu?
- Hangi alanlara yönelik çalışmalara katıldı?
- Yürüttüğü siyasal faaliyet hakkında ayrıntılı anlatım:
- Kitle çalışması ve propaganda faaliyetleri (insanlara neler anlatılıyordu, insanlar neye çağrılıyordu; nasıl –hangi yöntemlerle – anlatılıyordu?)
- “Silahlı sağ”¹⁷ karşı nasıl bir mücadele yürütülüyordu?
- Katıldığı eylemler
- Ekip çalışmaları vb.
- Bu dönemde yaşadığı ya da tanık olduğu önemli -iz bırakan- olaylar
- Devlet güçleriyle ilişkileri (karakol, emniyet, hapisane, mahkeme vb.)
- Örgütlü hareketin çeşitli boyutlarıyla değerlendirilmesi
- Örgüt içi ilişkiler (insan ilişkileri ve iletişim tarzı, hiyerarşi vb.)
- Örgüt içi ilişkilerde yaşadığı sorunlar nelerdi?
- Ne tür bir eğitim süreci işletiliyordu; neler tartışılıyordu; neler okunuyordu (gazete, dergi, kitap)?
- O dönemde nasıl bir Türkiye’de yaşanıyor? Nasıl bir gelecek öngörüsü vardı, ne bekliyordu? “Devrim” fikri neydi; kafasında nasıl bir “devrim” tasarısı vardı?

¹⁷Murat Belge, MHP’lileri ve Ülkücüleri tanımlamak için “silahlı sağ” terimini kullanmaktadır. Bkz. Murat BELGE, **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yayıncılık, 1989, İstanbul s. 58.

- 12 Eylül Darbesinin yaklaştığı günlerde, bu yönde bir beklentiye girdi mi? Türkiye'ye ve geleceğe nasıl bakıyordu?
- 1 Mayıs 1977'ye katıldıysa; o gün hakkında hatırladıkları

B) Özel Hayatı

- Örgütlü devrimci çalışma günlük hayatında ne tür farklılıklar yarattı? Kılık –kiyafet, ailesiyle ve eski çevresiyle ilişkiler, sosyal hayatındaki değişiklikler (sinema, eğlence, müzik vb.) karşı cinsle ilişkileri, siyaset dışı kişisel ilgileri, o günlerdeki ruh hali (illegalite, kaçaklık)
- Örgütlü çalışmayla birlikte kişiliğinde ve değerler sisteminde ne tür dönüşümler oldu? Örnek aldığı insanlar var mıydı? Bugün kendine baktığında, örgütlü çalışma döneminden kalma, kişiliğinde iz bırakan yanlar, vasıflar var mı?

V. 12 Eylül Dönemi

- Darbe karşısında ilk tepkisi ve değerlendirmesi
- Ardından gelen siyasal hareketlerle bağlantılı değerlendirmeler
- Siyasal faaliyette ortaya çıkan değişim

A) Yakalanana kadar ya da yakalanmadıysa:

- Kaçaklık ve illegalite yıllarında sosyal ve ekonomik yaşamı, ruh hali, kazandığı alışkanlıklar vb.
- Aile ve çevresiyle ilişkileri
- Geleceğe ilişkin beklentileri
- Bu dönemde üzerinde etkili olan iz bırakan olaylar

B) Yakalandıysa:

i. Yakalanma olayı ve gözaltı süreci

- Ne bekliyordu, neler düşünüyordu, neyle karşılaştı?
- İşkence ve işkenceciler üzerine söylemek istedikleri, gözaltındaki diğer sanıklarla ilişkileri

ii. Hapishane ve yargılanma süreci

- Kronolojik anlatım

- Hapishane yaşamı (dönemler ve sivil/askeri hapishaneler itibarıyla anlatım, hapishanede gündelik hayat, yaşamı kolaylaştıran pratikler, eğlence, okunan kitaplar, özlemler, hapishanenin ya da tutukluların kendi kuralları)
- Dışarı ile ilişkiler (siyasetle, aile ile, ailelerin mücadeleleri, kendisinin dışarıya ilişkin özlemleri)
- Hapishanede siyasal yaşam (örgütsel ilişkiler, diğer siyasi ilişkiler ve onlara bakışı, sağcılarla ilişkileri ve onlara ilişkin fikri, direniş/teslimiyet ya da bu bağlamda hapishane tarihi)
- Hapishane yaşamı ile birlikte kişiliğinde, siyasete bakışında ve değerlerinde ortaya çıkan değişim
- Hapishanede geleceğe ilişkin tasarıları

C) Varsa Firar

- Bugüne kadar kronolojik anlatım
- Nasıl bir “dışarı” bekliyordu, ne ile karşılaştı?
- Dışarı çıktıktan sonra yaşadıkları, siyasal bakışında, hayatında (sosyal veçheler, aile, arkadaş ilişkileri vb) ve değerlerinde bir değişim yarattı mı?
- Bugün bir bütün halinde geçmişe, kuşağın yaşam tecrübelerine ilişkin ne düşünüyor?
- Bugün geleceğe ilişkin ne düşünüyor?
- Çocuklarının siyasallaşması konusunda ne düşünüyor? Kendi tecrübesini çocuklarına aktarabilmiş mi? Bu konuda ne düşünüyor?
- Yaşamındaki en iyi ve en kötü olaylar

2. KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1. Kuşak Kavramı ve Siyasal Kültür

1.1.1. Kuşak Kavramı

Kuşak, yakın geçmiş ve özellikle doğrudan ya da dolaylı olarak tüm dünyayı etkilemiş 1968 olayları üzerine düşünmenin sık sık çarpıtılmış bir aracı olarak, 1970'lerin sonunda gündeme gelmiş; toplumsal aidiyetler ve kimliklerin dokusunu bir yandan karmaşılaştırırken diğer yandan basitleştirmiştir.

Kuşak, sosyal bilimler literatüründe genellikle edilgin, ancak rakamlara vurulmuş değerlerin dönemden döneme değişen iniş çıkışlarıyla belli anlamlar taşıyabilecek, bürokratik pratiklere hizmet eden ve bunun dışında kültürü ve tarihi etkileyebilecek öğeden, insan tecrübesinden yoksun demografik bir gösterge olarak kullanılır. Mannheim ise 1928 tarihli *The Problem of Generations*¹⁸ başlıklı makalesinde, kuşakları ilk kez soyut niceliksel bir araç olmaktan çıkarıp, somut kültürel varlıklar olarak ele alır. Mannheim'ın tanımına göre kuşak “topluluk olarak bir tarihsel olayın gücünü hissederek , bu olaya dair bir bilinç geliştiren insan topluluğudur.” Mannheim'a göre bir kuşağın oluşumu, aynı yaş grubuna ait olmaktan ötede, belli bir tarihsel olayın incelemesini ve bu fenomenin toplu bir bilinç oluşturacak bir biçimde algılanıp zihinlerde benzer şekillerde işlenmiş olmasını gerektirir. Bilinç geliştirebilmiş kuşak için, tarihsel bir olayın etkisi, bir olaya dair geliştirilecek farkındalık, ortak bir tarihsel duyarlık, diğer kuşaklardan farklı oluşa dair bir iddia ve kuşağı temsil edecek zorunlu bir kolektif öge gerekmektedir. Toplumsal ve kültürel değişimin taşıyıcısı olarak kabul edilen kuşaklar, aynı zamanda toplumsal değişmeye kendi içkin tecrübelerinin ürünü olan yanıtlar geliştirirler. Bu tecrübeler aracılığıyla geçmiş ve gelecek birbirine örülür; aynı zamanda tarihsel kopuşlar gerçekleşir. Mannheim, kuşağın ortaya çıkmasında toplumsal değişme hızının oynadığı rolü önemle vurgular: Toplumsal koşullar aynı kaldığında, yeni doğum gruplarının ayırt edici niteliğe sahip, biçimlendirici tecrübeler edinemeyeceklerini; yani toplumsal değişmenin yavaş olduğu toplumlarda kuşak oluşumunun görülemeyeceğini belirtir. Bir toplum belli bir dinamik düzeyine ulaştığında yeni toplumsal koşulların yanı sıra, çözüm bekleyen sorunlar da ortaya çıkar. Toplumsal değişmenin belli dereceleri, çok fazla

¹⁸Karl MANNHEİM, “The Problem of Generations”, *Essays on the Sociology of Knowledge* içinde.

çatışma çıkmadan gelenek tarafından yaratıcı şekilde içselleştirilebilir. Toplumsal değişme hızlandığında küçük çaplı uyarlamalar ve yeni koşulları, geleneğe, sarsıntısız biçimde kaynaştırma girişimleri artık işe yaramaz hale gelir. Özellikle geleneğin sorunlarla baş etme biçimlerine ihtiyaç duymayan genç kuşaklar, yeni koşullara yeni yanıtlarla karşılık verirler. Bunlar, ortaya çıkan toplumsal taleplerle baş etmek için kendi özgün yollarını geliştirecek, yeni bir modernlik ve gelenekten kopuş ateşleyebilecek güce sahiptirler. Bu evrede kuşaklar arası çatışma, gerçek anlamda kuşak çatışmasına dönüşür. Toplumsal değişme temposunun aşırı biçimde yükseldiği dönemlerde ise, yeni koşullara karşı geliştirilen yanıtlar, değişime yetişemeyecek kadar çabuk ‘eskir’; paylaşılan tarihe dair bir bilinç geliştirme olasılığı bu aşırı durumda da ortaya çıkmaz ve demografik doğum grupları gerçek kuşaklar haline gelemezler. Dolayısıyla Mannheim, toplumsal değişimin farklı hızlarına göre oluşan üç farklı ‘faz’ belirler ve bunlardan yalnızca ikincisinin kuşak oluşumuna uygun koşulları sunduğunu öne sürer.

Kuşakların oluşumunda Mannheim’ın önem atfettiği bir diğer öge “kuşak birimi”dir. Yazarın “iyi tanımlanmış ve somut” olarak nitelediği bu gruplar, kuşağın kapsadığı geniş kesimleri harekete geçirip etkinliği örgütleyen, kuşak adına toplumsal ve kültürel değişimin sınırlarını belirleyen, siyasal ve kültürel olarak öncü sayılabilecek, kuşak bilincinin yoğunlaştığı topluluklardır. Kuşak birimleri etrafında toplananlar, öznel düzeyde kuşaklarıyla özdeşleşmişlerdir; yaşamöykülerinin türlü öğelerini ortaklaştıran bir yaşam akışıyla birbirlerine bağlanırlar; diğer kuşaklardan farklı olduklarına dair bir yatkınlıklar ve bilinç geliştirirler. Kuşaklar yalnızca zamansal boyutu olan sosyal oluşumlar değildir. Henk Vinken, büyük ölçüde Mannheim’ın kuşak kavramsallaştırması üzerinde durduğu *Cultures, Cities and Communications: On the Pace and Place of Cultural Change* adlı makalesinde yalnızca aynı tarihsel etkinin bilince içselleştirilmiş olmasının bir kuşak olmaya yetmeyeceğini belirtiyor. “Çin, Almanya, Hollanda gençliklerinin 1980’de, 1990’da, 2002’de ya da herhangi bir yılda aynı kuşak konumunu paylaştıklarını önceden farzetmek için bir neden yoktur. Ne kronolojik zamandaşlık bir kuşak oluşturmaya yeterlidir ne de aynı mekânı paylaşmak kendiliğinden bir kuşak oluşumunu tetikler.” Vinken’e göre zamanı ve mekânı paylaşmak bir potansiyel, grupları birbirine bağlayacak ve onlara bir kuşak oluşumuna varacak şekilde donanma imkanı sağlayabilecek bir ön-gerekliliktir. Bu potansiyel zamana ve mekâna somut olarak yerleştirilebilecek gerçek insanların, *kuşak birimlerinin* gerçek üyelerinin etkileşim ve iletişimleri içinde fiili bir gerçeklik kazanır. Vinken’e göre modern koşullara en uygun yanıtı dillendirebilecek, sosyal bir çekiciliği olan, ortak bir zaman ve

mekân bütününe paylaştan geniş insan gruplarına güç temin eden bu grupların kültürel değişimin avante-guarde'ları olarak işlev gördüklerini belirtir. Ona göre kuşaksal avante-guarde'lar ve Mannheim'ın fiili bir gerçeklik olarak ele aldığı kuşak bağlamı (Generationzusammenhang) sabit bir etkileşim içinde kendilerini biçimleyen kültürle ve kendi biçimleyecekleri kültürle iç içe geçerler.¹⁹ Dolayısıyla kuşaklar toplumsal-tarihsel kopuşun görünür hale geldiği ve yönlendirilebildiği bir anın etkin öznesi olarak ele alınmalıdır.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Mannheim'ın tanımladığı anlamda bir kuşak oluşumu için toplumsal değişimin belli bir fazı, bir yaş grubunu derinden etkileyecek bir tarihsel olay ve bu tarihsel olaya dair kolektif bir bilinç geliştirecek bir insan topluluğu gerekmektedir. Mannheim'ın bu kavramsallaştırmasından yola çıkarak toplumsal değişmeye neden olan tarihsel-toplumsal koşulların kuşakların oluşumunda ne derece belirleyici olduğu ve gençleri ortak hareket etmeye götüren etkileri incelenebilir. Ancak Mannheim kuşağı başlı başına kültürel ve toplumsal değişimin taşıyıcısı olarak ele alsa da kuşak ile sınıfsal kültür arasındaki bağlantıyı göstermez. Kuşağın sınıfsal kültürle ilişkisi John Clarke, Stuart Hall, Tony Jefferson ve Brian Robertson'un birlikte kaleme aldıkları "Alt Kültürler, Kültürler ve Sınıf" adlı makalede gösterilmeye çalışılmıştır.²⁰ Kültürel olanı bağlamlayan ekonomi-politik etkiyi ıskalamamaya her zaman özen gösteren İngiliz Kültürel Çalışmalar ekolünün çalışmalarına iyi bir örnek olan bu makalede, somut mekân olarak İngiltere'de 2. Dünya Savaşı sonrası gençlik kültürlerinin oluşumları çözümleniyor. Burada kuşak başlı başına toplumsal ya da kültürel değişimin taşıyıcısı olarak değil; sınıfsal kültüre, bu makalede somutlandığı biçimiyle işçi sınıfı kültürüne bağlı alt kültürlerin -burada gençlik kültürlerinin- bir yapılanma biçimi olarak değerlendiriliyor. Yazarlara göre sınıf, genç ya da yaşlı oluşuna bakmadan bireye bir tecrübe bağlamı sunmaktadır; ancak gençlerin özellikle eğitim, iş ve boş zamanla ilgili tecrübeleri ve "kuşaksal özgünlük 'görüşleri'", "kendi sınıf içeriği ve bağlamından açıkça ayrı, onunla ilişkisiz ve hatta ona karşı duran" bir "kuşaksal bilinç" oluşumuna yol açar. Bu kuşaksal bilinç farklı alt kültürlerde farklı yoğunluklarla belirir ve bazı örneklerde sınıf bilinciyle birlikte yer alabilir, ona eklenilebilir.

Meral Özbek'in John Clarke ve Stuart Hall'ın kültür tanımlamasından yola çıkarak yaptığı tanımlamaya göre kültür; "belli yer ve zamanda belli bir insan topluluğunun (ulus,

¹⁹ Henk VINKEN, "Cultures, Cities and Communicatins: On the Pace and Place of Cultural Change" <http://www.uvt.nl/iric>.

²⁰ John CLARKE – Stuart HALL, "Alt Kültürler, Kültürler ve Sınıf", çeviren: Barış Doğru, **Asosyoloji**, 2, s. 36.

halk, sınıf, grup, kesim), maddi yaşamın üretim koşullarından kaynaklanan toplumsal ilişkilerin yapılanma biçimi (yaşam tarzı, yaşam kalıpları, nesnelar dünyası) ile bu koşul ve ilişkileri tecrübe etme (yaşantı/deneyim), anlamlandırma (ifade/temsil biçimleri, anlam haritaları) ve bunlarla başatme tarzıdır (edim eylem tarzları).”²¹ Bu kültür tanımından hareketle Mannheim’ın tanımladığı biçimiyle kuşakların yeni kültürlerin oluşturucuları ve taşıyıcıları olduklarını söyleyebiliriz. Yine açıktır ki, modern bir toplumda kamusal yaşam eyleycilere toplumsal değışmeye verecekleri karşılığı siyasete taşıma olanağı verdiği ölçüde (ya da elbette, eyleyciler kamusal yaşamı siyasete açılmaya zorladıkları ölçüde) kuşakların geliştirdikleri kültür, siyasi bir kültür haline de gelecektir. Bu koşullar sağlandığı kadarıyla Peter Burke’ün insan topluluklarının siyasi tutumlarını, değerlerini ve varsayımlarını ve bu tutumların ortaya çıkış koşullarını belirten bir odak olarak tanımladığı “siyasi kültür”ün²² taşıyıcısı olabildiği ölçüde bir kuşak oluşumundan sözedilebilir.

Mannheim kuşağın kendisinden önceki kültür ve belirlediği kültürle etkileşim içinde varolduğunu ileri sürerek kültürel değışimde kuşağın rolünü önemser. Ancak burada bir kuşak kimliğinden bahsetmek gerektiğinde onun başka herhangi bir kültürel oluşum gibi aynı anda bir takım sürekliliklere ve kopuşlara dayandığı söylenmelidir. Yine de hem Mannheim’da hem Vinken’de, kuşakların sosyo-kültürel evren üzerindeki belirleyiciliklerinin gençlik dönemlerine özgü olduğu yolunda postula düzeyinde bir kabulün varolması ve kuşak kimliğinin tanımı gereği etnisite ya da dine dayalı daha geleneksel kimlikleşme biçimlerinde olduğu gibi sonraki kuşaklara aktarılamayacak olması bir kimliğin gerektirebileceği minimum sürekliliğin ya da sürekliliklerin ne olduğu sorusunu zihne dayatıyor. Burada aktarılabilir olan yalnızca kuşağın tecrübesi, tecrübesinin temsilleri, ve bazen de zaman ve mekânından zorunlu olarak koparılmış olarak kullanılmaya mahkum olan kimi tarzlarıdır. Son olarak kapsayıcı birlik koşulunun, kuşağı koşullayan tarihsel olaya, yerelliklerin (locations) tarihsel olay ve kuşağın tecrübesi aracılığıyla kuşağın mekânını (space) oluşturacak biçimde kaynaşmasına ve/veya eklemlenmesine ve kuşağın yeni koşullara karşı geliştirdiği yanıtların kapsayıcılığına bağı olacağı söylenmelidir.

Daha önce de belirtildiği üzere Mannheim kuşak kavramını, “bilinç belirleyen büyük bir tarihsel olay” olarak gördüğü Birinci Dünya Savaşı sonrası toplumlarını incelemek için

²¹ Meral ÖZBEK , Kamusal Alan Kültür ve Tecrübe, **Kamusal Alan** içinde, s. 445-446.

²² Peter BURKE, **Kültür Tarihi**, çeviren: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 147.

kullanmıştı. Aynı biçimde İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımı da deyim yerindeyse zincirleme kuşak oluşumlarına yol açtı. Tabanla siyasi kurumlar arasındaki bağlantının oldukça zayıf kaldığı ABD'de 1950'lerin Beat Kuşağı, bu ülkede siyaseti doğrudan etkileyemese de bir sonraki kuşağın etkinliğini yönlendiren önemli bir kültürel zemin oluşturdu. Vietnam Savaşı, günümüzün radikal sol anlayışını da biçimlendiren siyasi bir tepki yaratabildiyse Beat Kuşağının bunda önemli bir payı olduğu söylenebilir. Gerek ABD'deki gerek dünyadaki 1968 Kuşakları kamusal kimliklerinin oluşumunu bir ölçüde bu kuşağa borçludur. Benzer bir izlenim Fransa'da, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın etkisiyle oluşmuş 1950-1960'ların varoluşçu kuşaklarından edinilebilir. 1968'e gelindiğinde savaşıldan yorgun düşmüş bir dünyanın çocukları, hemen her yerde önemli kültürel ve siyasi dönüşümleri ateşleyen kuşaklar oluşturdular. Türkiye'de de yerel tarih ve gündemin dünyanın genel siyasi konjonktürüyle kesişmesi bir 68 Kuşağı yarattı. Kamusal hayat, yaklaşık yirmi yıl boyunca ülkenin tarihinin başka hiçbir dönemde görmediği ölçüde canlı kaldı. Bu canlılık, modern bir yaşam tarzı, yeni değerler üzerine kurulmuş bir siyasi kültür ve buna uygun pratikler üreten, bugün artık birer kamusal kimlik oluşturdukları söylenebilecek iki ardıl kuşak tarafından yaratıldı: Türkiye'nin 68 ve 78 Kuşakları.

Kuşaksal kimliğin kamusal temsili üzerine söylenebilecek olanları soyutluktan kurtarmak ve tezin konusu olan kuşakla kavramsal bağlantıyı kurmak için, bu noktada Türkiye'de kuşakların kamusal kimliğinin nasıl geliştiğine değinmek yararlı olacaktır. Herhalde öncelikle vurgulanması gereken kuşağın Türkiye'de söylem nesnesi olmasının, 1980 sonrası Batı'da çeşitli neden ve amaçlarla sorgulanmaya, yeniden temsil edilmeye ve sık sık icat edilmeye çalışılan 68 Kuşağı'nın ısrarla yerli örneğini icat ve imal etmeye çalışan Türkiye medyasına çok şey borçlu olduğudur. Böylece belli bir ekonomi-politik konjonktürde gerçekleşen hızlı kapitalistleşmeye bağlı hızlı proleterleşme sürecinin ortaya çıkardığı kitleleşme olanağını iyi değerlendiren sol hareketin zaten çok uzun olmayan tarihinin kısa ama en önemli bölümlerinden biri, bir yandan yeniden görünür hale getirilirken diğer yandan uygun amaçlar doğrultusunda kolonize edilmeye başladı. Kuşkusuz bununla kastedilmek istenen 68 Kuşağı olarak adlandırılabilen bir insan topluluğunun olmadığı değildir. Aslında Türkiye'deki 68 Kuşağı Mannheim'ın andığı kuşak olma koşullarına sahiptir: Giderek niteliklerini yitiren bir parlamenter demokrasiye gelen bir askeri müdahalenin, anayasal hakların o döneme dek görülmemiş ölçüde genişlettiği hakların, dünyanın bütününde yükselen toplumsal muhalefetin ve ilk kez dünya politikasıyla

diakronik değil senkronik olma fırsatını yakalamış bir kültürel ortamın etkilerinin hüküm sürdüğü süreç, etkili bir *kuşak biriminin* yönlendirdiği 6.Filo ve 15-16 Haziran gibi tarihsel olayların da katkısıyla kuşak hareketi ve kimliğinden söz edilebilecek bir bağlamı yaratmıştır.²³ Sorun, “68 Kuşağı” ibaresinin söz konusu kuşağın tecrübesini, bu tecrübenin koşullarını ve sonuçlarını işaretlemekten çok, onun kültürel biçimlerinin ve imgelerinin pazarlanmasına yönelik olarak kullanılmasıdır. Kuşağın kamusal kimliği, postmodernizmin tarihi mekânlaştırarak, tarihi olmayan şimdiki zamana çekme taktiklerinden öyle etkilenmiştir ki, kuşağın üyeleri üzerinde dahi nostalji, melankoli ve içe kapanışa dayalı “belleksizleştirici kuşak bilinci” etkili olmuştur.²⁴

Bir tarihsel döneme ait ya da o tarihsel döneme niteliğini veren tecrübenin bir geleneğe, başka bir kimliklenme biçimine ya da tabakalaşma ögesine değil de “kuşak” nosyonuna sıkıştırılması tarihselin yalnızca içini boşaltmakla değil, tarihe belli bir yorum tarzını dayatmakla da ilgili olabiliyor. 1960’ların sonlarında ve 1970’lerin başlarındaki kültürel ve politik devrimlerin, yüzlerce yıllık bir sosyalizm geleneğine ve liberter düşünce tarihine referans yapan hareketler olarak değil de, ne yaptığını bilmeyen gençlerin “bir kuşaklık baştan çıkışları ya da çılgınlıkları” olarak temsil edilmesinin, 70’lerde patlak veren krizin yönetimine soyunan neo-liberal kadroların kendi meşruiyet zeminlerini oluşturmalarında ve 80’lerin sonunda dağılan S.S.C.B.’nin ve rejim değiştiren Doğu Avrupa ülkelerinden kalan boşlukta “ideolojilerin ölümü”nü ilan ederek kendilerini ve serbest piyasa ekonomisini rakipsiz ilan etmelerinde olmazsa olmaz bir rolü vardır. Bir sınıfın ya da bir siyasi geleneğin tarihinin zorunlu sürekliliğine dahil olan bir dönemin ve onun eylemlerinin, hiçbir zorunlu ögesi bulunmayan bir tarihin rastlantısal ve iradi olayları olarak sunulması ve böyle kabul ettirilmesi, bu sınıf ya da siyasi geleneğinden türeyebilecek muhalefeti ve direnci kırmakta olağanüstü yarar sağlayacaktır. Bu gerontokratik söylemin benzeri 12 Eylül sonrası dönemde başta askeri yönetim olmak üzere hemen hemen bütün hükümetlerde görülmüş; daha ilginç, 80’ler ve 90’ların kültür dünyasının önemli konumlarına yerleşen 68’liler tarafından 78 Kuşağı’na karşı da kullanılmıştır.²⁵

“Alacakaranlık Kuşağı” adlı makalesinde Tuna Erdem yakın geçmişin kuşaklar halinde sınıflandırılmaya başlandığı 1980’lerde “dünyanın gidişatının göz önünde

²³ Bkz. **Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2085 ve 2154.

²⁴ Tanıl BORA, “Son 20 Yılı Ayırıştırmak için Notlar”, **Birikim Dergisi**, sayı: 152-153, s. 55.

²⁵ Celalettin CAN, **78’liler Sorguluyor**, s. 57-58.

bulundurulup bunun bireyler üzerindeki olası sonuçları öngörülerek” apolitiklik ve duyarsızlık özellikleri adlarıyla birlikte konmuş bir 80 kuşağının icadına değiniyor. Erdem, kuşak adlandırması kuşağı öncelediğinde önceki kuşakların ebeveyn konumuna oturduğunu ve söz konusu 80 kuşağının hem aileye hem de kendinden önceki kuşağa isyan ederek bunların değerlerinin dışına yönelen bir “çifte ergenlik” yaşamak durumunda bırakıldığını belirtiyor. Bu durumda, ebeveynle çocuklar arasındaki zaman farkını imlemek için kullanılan kuşak sözcüğü ile “çağın temsilcisi” anlamındaki kuşak eşesliliğin ötesinde bir anlamda örtüşmeye başlamaktadır.²⁶ Kuşakların zorunlu olarak başka kuşaklardan farklı olma bilinci taşımaları ve bunun biçimlediği kimliğin diğer kuşaklara, özellikle de halef konumundakilere bir çeşit dışlayıcılık ortaya çıkarması Yıldırım Türker tarafından “gençliğe yönelen umutların sarsıldığı yerde ortaya çıkan ‘hırçın bir kuşakçılık’ ” olarak yorumlanıyor. Selef kuşağın kendi etkinlik dönemini yüceltmesi ve/veya halef kuşağın tevarüs ettiği koşullardan ötürü selefini/seleflerini suçlaması etrafında dönen kuşak çatışması yeni koşullara yanıt geliştirebilmede kuşaklar arası bir dayanışmanın önüne geçebiliyor.²⁷ Bu yanıtların geliştirilebilmesinde ve dayanışmanın sağlanmasında, başarılı tecrübelerin tarihsel gündemin elverişliliğine bağlayan nesnel indirgemecilikle ya da herhangi bir kuşağın ahlaki niteliklerini vurgulayan öznel indirgemecilikle temsil edilmesi yarar sağlamayacaktır.²⁸

1.1.2. Kuşak ve Sosyalizasyon

“Bir kuşak ne kadar zaman sürer; *babaların oğullarla yenilenmesi sürekli ve kesintisiz bir hareket olduğuna göre*, eskinin yerine hangi ritimle geçer? Kuşağın yerini belirlemek için ne tür bir tarihsel nirengi noktası seçmek gerekir: Doğum tarihi mi, yoksa bir gencin en üst derecede anlamaya açık olduğu ortalama yaşının sonu anlamına gelen yirmi yaş mı? Olay, geniş anlamda hem çok genel deneyim şartlarını hem sıkıntılı bir durumu ifade ettiğine göre, bir kuşağın tespitinde olayın payı ve rolü nedir? Kuşak bilinçli ya da bilinçsiz, zorla benimsetilen ya da seçilmiş istatistik ya da psikolojik bir olgu mudur? Başka bir deyişle kim bir kuşağa aittir, kim değildir? Bütün bir yaş sınıfının, hatta *farklı yaş gruplarının kendilerini, maceralarına katılmadıkları*

²⁶ Tuna ERDEM, “Alacakaranlık Kuşağı”, **Defter Dergisi**, sayı: 37, s. 74.

²⁷ Yıldırım TÜRKER, “En İyi Kuşak Bizim Kuşak” **Radikal II**, İstanbul, 13 Ocak 2002, s. 3.

²⁸ Tanıl BORA, “Son 20 Yılı Ayırıştırmak için Notlar”, **Birikim Dergisi**, sayı: 152, s. 55.

bir kuşağa ait hissedebileceklerini bildiğimize göre, bu kuşak nasıl ortaya çıkmaktadır?”

Kuşak hakkında alıntılanan bu sorular, kuşağı tarihsel değişmeyi anlamak bakımından yararsız bulan Pierre Nora'nın bu kavramın zayıflığını göstermek için kurduğu retorik bir parçasıdır. Aslında Nora, tüm bu soruların yanıtızsız kalmaya ya da verimli yanıtlar üretmemeye yazgılı olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmanın bakış açısından sorun, Nora'nın sormadığı, daha doğrusu kendiliğinden yanıtlanmış varsaydığı sorularda yatar: *Babalar, gerçekten de her zaman oğullarıyla yenilenir mi*; kültürel olarak babalar ve oğullar birbirleriyle ne zaman, ne kadar özdeşleştirilebilir? Nora'nın kendisinin kabul ettiği üzere, ulus aslında hiç de homojen olmayan insanların siyasal zor ya da manipülasyonla oluşuyor ya da sınıfsal ilişkiler kulübede yaşayanı sarayda yaşıyormuş gibi davranmaya yöneltebiliyorsa, *farklı yaş gruplarının kendilerini maceralarına katılmadıkları* bir toplumsal gruba ait hissedebilmeleri, toplum bilimlerinin bir aracı olarak kuşağı ne kadar işe yaramaz kılabilir?

Mannheim'in ele aldığı haliyle kuşak, tam da eski sosyalleşme kalıplarının işlevsizleştiği, babaların ait olduğu/kurduğu/yeniden ürettiği toplumsallıkların oğulların hayatında karşılık bulamadığı, başka bir deyişle sosyalleşmenin eski tarzlarının krize girdiği evrelerde ortaya çıkar. Onu bir kavram olarak kuşkulu kılan da budur. Bir kavram genel ve soyut olan üzerinden işler: Oysa gençlerin hayatı köklü bir biçimde değiştirme talebiyle ortaya çıktığı tarihsel uğraklar, topluma, kültüre ve özkavrayışa ilişkin genellemelerin en azından askıya alındığı, toplumun daha yaşlı üyelerinin gençlerde kendi gençliklerini görmekte zorlandıkları, bu anlamda bütünü açısından bakıldığında toplumun kendisini anlamlandırma süreçlerinde kısa devrelerin olduğu anlardır; çünkü tikel olan varoluşuna yeni bir genel çerçeve arıyordu. Bu uğraklar, kültürü kuran eski soyutlamaları da –belli nitelikleri bir kimliğe ait olmanın ayırt edici nitelikleri olarak öne çıkaran özdeşleşimler ve ötekileştirmeler gibi- sarsar; çünkü toplumun yeni üretkenliğini temsil eden genç beden yeni bir somutun peşine düşmüştür. Bilişsel haritalar yeniden çizilene kadar bozulmuş, bu haritalardaki bazı yerler artık ulaşılmaz hale gelmiştir; bazılarınınsa sanıldığından çok daha erişilebilir olduğu ortaya çıkar.

Bununla birlikte sosyal bilim literatüründe en çok konu edilen ve etkileri 2010'ların entelektüel ve kültürel dünyasını biçimlendirmeyi sürdüren 1968 Devrimi ve onu omuzlayan

radikal kuşakta da gözlemlenebileceği üzere, toplum ya da bir başka deyişle tarihsel zaman içinde stabilize olma eğilimi gösteren, görelî sürekliliğe sahip en geniş toplumsal ilişki ağ(lar)ı her türden yeni hareketliliği, yeni ilişki/ilişkisellik pratiklerini, girişimlerini ve çağrılarını soğurma eğilimindedir. Soğrulma, toplumsal formasyonlardaki kopuş ve dönüşümlerden çok yeni olanın -kuşak etkinliğinin- kültürel süreksizliğine odaklanan bir bakış açısından yenilgi olarak görünür; oysa örneğin Mannheim'ın andığı ve bir kuşakta çok sayıda bulunması mümkün olduğunu belirttiği kuşak birimlerinin pratik ve talepleriyle canlanan kamusal alanların dünyadaki son elli yılına bakmak, bir zafer görüntüsü olmasa bile daha karmaşık bir tablo ortaya koyar. Emeği bir değer olarak toplumsal ve siyasal örgütlenmenin temeli olarak gösteren –ve bu ilkeye uygunlukları yoğun bir biçimde sorgulanmış- rejimler yıkılmış, bu amaç etrafında etkinlik gösteren siyasetler güç kaybetmiş olsalar da bu elli yıl ırkçılık karşıtı örgütlerin, kadın ve eşcinsel hareketlerinin savundukları haklara büyük ölçüde erişebildikleri, en azından kamusal alanlardaki varlıklarını etkili bir biçimde meşrulaştırdıkları bir dönem oldu. Öyleyse kuşak hareketlerinin siyasal etkinliklerinin azalması ve onun tarihsel olarak soğrulması olguları, yalnızca geleneğin dayandığı, genellikle katı yapılar biçiminde tarif edilen ilişki tarzları ve bunların gücüyle ya da yenilikçiliğin dönemsel karakteri ve zaafıyla açıklanamaz. Odaklanılması gereken, sürekli tarihsel bir hareket içinde olduğu açık olan toplumun kendisini oluşturan ilişkileri nasıl yeniden ürettiği ya da bu yeniden üretimin yeni varoluş tarzları, pratikler ve talepler tarafından nasıl dönüştürüldüğüdür. Bir akademik disiplin olarak sosyoloji bu temel yeniden üretim sürecini sosyalizasyon başlığı altında inceler. Aşağıda kuşak ve sosyalizasyon ilişkisini ortaya koymak üzere, bu kavramın sosyolojideki tarihine uzun uzadıya ele almak yerine Zygmunt Bauman, Nuri Bilgin ve Pierre Bourdieu'nün görüşlerine başvuruluyor.

Bauman, *Sosyolojik Düşünmek* adlı kitabında sosyalleşmeyi şu şekilde tanımlar: “ben sosyal baskıları içselleştirme yoluyla bir grup içinde yaşamaya ve davranmaya uygun hale getirildiğim oranda toplumun izin verdiği biçimde davranma ve böylelikle eylemim için “özgür” ve sorumlu olma becerisini kazandığım oranda sosyalleşmiş; yani toplum içinde yaşamaya muktedir bir varlığa dönüşmüş olurum.”²⁹ Bauman'a göre bir çocuğun sosyalleşme becerisini kazanmasında hayati rol oynayan önemli ötekiler, sosyalleştirici failer vardır. Bu ötekileri çocuk kendisi seçer; ancak çatışmalı, ayrı ideallere ve hayat tarzlarına parçalanmış çevrede önemli ötekileri, yani sosyalleştirici faileri seçse de bu sosyalleştirici failerle ilişkisi

²⁹ Zygmunt BAUMAN, *Sosyolojik Düşünmek*, Ayrıntı Yayınları, çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul, 1998, s. 40-41.

özgürlük ve bağımlılık arasında gidip gelen ve hayat boyu süren bitimsiz bir süreçtir. Bauman, sosyologların çocuklukta asli sosyal becerilerin içselleştirilmesinden hayatın daha sonraki bölümünde meydana gelen sürekli benlik dönüşümlerini ayırmak için ikincil sosyalleşme terimi kullandıklarından söz eder. Ancak ona göre doğru olan sosyalleşmeyi iki ayrı sürece ayırmak yerine tek bir süreç olarak düşünmektir.

Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası* kitabında sosyalleşme ile kimlik oluşumu arasındaki ilişkiyi ele alırken Berger ve Luckman'ın görüşlerinden yararlanmaktadır. Berger ve Luckman birincil ve ikincil sosyalleşme ayrımı yaparak sosyalleşmeyi toplumsal değişimle de ilişkilendirmektedirler. Berger ve Luckman'a göre "sosyalleşme, bireylerin hem kültürel ve sembolik bir evren hem de dünyaya ilişkin bir bilgi niteliğindeki (fenomonolojik anlamda) yaşanan dünyada yer almalarıdır." Luckman ve Berger'in sözünü ettiği sosyalleşme sürecindeki bu temel bilgi, birincil sosyalleşme sürecinde konuşma, okuma ve yazma dilinin öğreniminde somutlaşır; okul bazı bilgileri somutlaştırarak bilgilerin sosyal sağılımında belirleyici rol oynar. Ancak sosyalleşme tam olarak başarılamaz ve asla tam ve bitmiş değildir. Her halükârda çocukluk yıllarının görel olarak küçük dünyasında yeterli olacak sosyal yeteneklerin ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekecektir; bu da hemen herkes için zorunlu olduğu düşünülebilecek bir "ikincil sosyalleşme" sürecini devreye sokar. "İkincil sosyalleşme, uzmanlaşmış alt-dünyaların içselleştirilmesi, işbölümünde doğrudan veya dolaylı olarak kök salmış rollerin ve özgül bilgilerin kazanılmasıdır; bu özgül bilgiler, birincil sosyalleşmenin bilgilerinden farklıdır, formel bir programda elde edilirler, kendilerine özgü bir sembolik evren oluştururlar ve bir dünya görüşü içerirler." Luckman ve Berger'in görüşlerinden hareketle Bilgin'in açıkladığı gibi birincil ve ikincil sosyalleşme arasındaki fark büyük olduğunda, kimlik bütünsel bir tarzda değişir. "Çocuğun bir başkası haline gelmesi" söz konusu olur. Yeni sosyal ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan sosyal aktörler ve kimlikler ikincil sosyalleşmeyle oluşur.³⁰

Birincil sosyalleşme, sınırları tam olarak belirlenemese de, çocukluk döneminin sonuna gelindiğinde, belki bireyin hayatı boyunca etkisinde kalmayacağı ama her durumda ergenlikten itibaren çeşitlenip farklılaşan, dahil olunması kaçınılmaz toplumsal kurumlara ve yeni aidiyetlere olumlu ya da olumsuz bir çekirdek sosyalliğin varlığına işaret etmektedir. Özellikle hızlı toplumsal değişimin ve herhangi bir türden toplumsal travmanın zorladığı

³⁰ Aktaran Nuri BİLGİN, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar, Ankara, 2007, s. 89-90.

birey ve toplulukların tecrübe çerçevelerindeki kırılma ve dönüşümleri anlamlandırabilmek için sosyalleşmeyi en az iki aşamalı bir süreç olarak ele almak zorunlu görünüyor. Bu çalışma; iki süreç arasındaki geçiş aşaması, özellikle çocukluk ve erişkinliğin verili bir sınıf, toplum ya da kültürdeki yerine, nasıl değerlendirildiğine bağlı olarak belirsizleşse de ilkinin alt-süreçleri ve nitelikleri az çok saptanabilen, ikincisi ise çok farklı değişkenlere bağlı ve sonuçları bakımından olumsal görünen iki temel sosyalizasyon süreci bulunduğu varsayımından hareket ediyor. Böyle belirleyicilere bağlı keskin ikincil sosyalleşmenin ortaya çıkaracağı bellek, muhtemelen birincil sosyalleşmeye bağlı belleği kuvveti bir biçimde dönüştürecek, baskılayacak, hatta yer yer silecek, yokedecektir.

2.1.3. Habitus

Habitus, Bourdieu'nün doğurgan yapısalcılığının merkezi kavramıdır ve onu sosyoloğun öteki kavramlarından ayrı olarak tanımlamak olanaksız değilse de oldukça zorlayıcı bir çaba gerektirir. Burada, yazarın ürettiği tüm terimleri bir sıfır noktasından başlayarak yeniden tanımlamaya girişmek yerine, amaçlarım bakımından özellikle önemli bulduğum kuşak ve özgül yaşlanma kavramlaştırmasını geliştirdiği, bu arada birbiriyle ilişkili tüm merkezi kavramlarını tüm verimliliğiyle kullandığı *Sanatın Kuralları* kitabındaki yaklaşımını temel alıyorum.

Belli bir zamanda ve mekânda tarihsel toplumsal değişmeye yeni yanıtlar arayan öznenin etkinliğine yapılan vurgu, kuşağın aynı yaştan insanların tümünü kapsamayacağına işaret eder. Bu etkin özne oluş, aynı zamanda aynı yaş grupları içerisindeki kopmayı da gösterir. Bourdieu sanatsal kuşakların oluşumuna değindiği *Sanatın Kuralları*³¹ adlı yapıtında, kendisine özgü işleyiş mantığına sahip, kendine özgü tarihi, problemleri, sosyal ilişkileri olan ve bu açılardan diğer alanlardan ayrılan sanat ve edebiyat alanının nasıl kurulduğunu, özerkleştirdiğini ve bu aşamada ve sonrasında sanat ve edebiyat alanı içerisinde ortaya çıkan kuşakları betimler. Bourdieu'ye göre her alanda farklı konumlara sahip bireyler ve kurumlar arasında, o alana özgü eşitsiz bir şekilde dağılan sermayeyi ele geçirmeye yönelik bir mücadele gerçekleşir. Alan içinde o alana özgü sermayenin dağılımından kaynaklanan egemen olanlar ve egemen olunanlar arasındaki iktidar ilişkileri karşısında alan içinde

³¹Piere BOURDIEU, *Sanatın Kuralları*, s. 2006.

iktidarlarını sürdürmeye çalışanlar ile bu iktidar ilişkilerini dönüştürmeye yönelenler arasındaki mücadele, alanın sürekli bir değişimini de beraberinde getirir. Tüm bu dönüşümler, bir yandan da alanda konumlanan ve oradaki güç ilişkilerinin taşıyıcısı olan eyleyicilerin (sanatçıların) sürekli olarak tavır ve konum değiştirdikleri anlamına gelir.

“Konumlar ve tutum belirlemeler arasındaki bağıntı, kesinlikle mekanik bir belirlenim bağıntısı değildir. Konumlar ve tutum belirlemeler arasına bir anlamda olasılar uzamı, daha doğrusu belli bir *habitus*'u oluşturan algılama kategorileri aracılığıyla kavrandığında, yani belli bir amaca yönelik ve kendilerini nesnel potansiyellikler niteliğiyle burada gösteren, içinde ‘yapılması gereken’ işler, başlatılması zorunlu ‘eylemler,’ çıkarılması gereken dergiler, baş edilmesi gereken rakipler, ‘aşılması’ gereken belirlenmiş tutumlar vd. olarak ortaya çıkan tutum belirlemelere gebe bir uzam olarak kavrandığında, görüldüğü gibi gerçekleşen tutum belirlemeler uzamı yerleşir.”³²

Biyolojik yaş ve sanatsal yaş arasında yaptığı ayrıma dayanarak sanatsal alan içerisinde birbirinin çağdaşı olup birbiriyle uyuşmayan yazar ve sanatçılardan söz eder. Aynı dönemde yer alma bakımından çağdaşlık, zaman bakımından birbirinden ayrılmış kişilerce alan içinde bir savaşımın ortaya çıkmasına neden olur. İçinde buldukları zamanın ötesinde yer alarak yenilik ortaya koyanlar, çağdaşları tarafından tanınmazlar ve izleyicileri gelecekte ortaya çıkar. Gelenekçi ve tutucu olan sanatçılar ise çağdaşlarını geçmiştekiler arasından seçer. İlerici bir tutum ortaya koyarak çağ açabilecek nitelikte bir grubun oluşması, şimdiki zaman içinde birbirleriyle karşıtlaşan, zamansal bakımdan farklı konumların ortaya çıkmasına neden olur. Öncü akım, tanınmış, yerleşik olan sanatçı kuşağından her evrede ayrılır ve bu hep sürer. Toplumsal uzamda olduğu gibi sanatsal alan içinde de üslup ve yaşam biçimleri arasındaki mesafe en yetkin biçimde zaman bakımından ölçülebilir. Bourdieu’ya göre çağ açmak ayrımsız bir biçimde yeni bir konumu yerleşik konumların ötesinde, bu konumların ilerisinde öncü olarak üretmek ve farklılığı benimseterek “zamanı üretmek”tir. Bu nedenle edebi ve sanatsal alanda benimsenme derecesini ve birbiri ardına ortaya çıkan sanatçı kuşaklarını algılayabilmek için sanatçıların “toplumsal yörünge”lerine yani özgül yaşlanma biçimlerine bakmak gerektiğini belirtir. “Toplumsal yörünge, ardışık uzamlar içinde aynı etken kişi ya da etken kişi öbeklerince sırasıyla yerleşen bir dizi konum içinde tanımlanır.”³³ Bourdieu’ya göre her toplumsal yörünge, içinde *habitus*'un eğilimlerinin dile getirildiği

³² A.g.e., s. 359.

³³ A.g.e., s. 391.

toplumsal uzamın özel bir biçimde katedilmesini, birbirinden farklı ve birbirine alternatif konumların bazılarında vazgeçilmesini ve yaşamının başında bireyin önünde yönelinecek çok sayıda konum açan olasılıklar yelpazesindeki konumların bazılarının geri dönüşsüz şekilde reddedilmesini içerir; bu bakımdan yeni bir konuma doğru yapılan her hareket, her yer değiştirme, *toplumsal yaşlanma* süreci içinde bir evreyi gösterir.

Görüldüğü üzere Bourdieu, toplumsal yaşlanma sürecinin geçici uzamı olarak tarif edilebilecek olasılıklar yelpazesinin –yani olasılar uzamının verili bir birey önünde şekillendirdiği rotalar toplamının- her adımda açılıp kapanmasını habituse bağlamaktadır. *Habitus* ise şu şekilde tanımlanır:

“Kolektif tarihin ürünleri olan, nesnel yapılara uygun ve gerekli şeylerin aşılması ve içselleştirilmesiyle üretilen –bu nesnel yapıların işleyiş koşullarını oluşturan- uzun ömürlü, adapte eğilimler biçiminde yeniden üretilen, aktörler, kurumlar içinde nesnelleşmiş tarihi paylaşırlarken *habitus*, kurumların yaşamasını, onları pratik olarak içselleştirmeyi ve –böylece ölü sözcükler durumundan çıkartarak içlerinde tortulaşmış anlamı yeniden canlandırarak, ancak aynı zamanda bu yeniden canlandırmanın gerektirdiği revizyonlar ve dönüşümleri empoze ederek- onları aktif halde tutmayı mümkün kılan şeydir.”³⁴

Habitus, eyleyicinin algılayışını, düşüncesini ve eylemlerini biçimlendirir ve bu yolla onun toplumsal pratiğini de bir kalıba sokar; bilinç eşiğinin altında işleyen yatkınlıklara, şemalara, beceri ve yeteneklere bağlıdır. Bourdieu'nun bu kavramını değerlendirirken Calhoun onu bireyin karakteristik eylem eğilimleri (yatkınlıkları) seti olarak tanımlar ve onun sosyalizasyonla ilgisine de işaret eder. “Bu eğilimleri toplumsal düzen içindeki konumlara uygun kılan bir sosyal süreç vardır (başka bir ifadeyle kişi statülerine uygun rolleri oynamayı öğrenir). Ancak habitus bundan daha fazlasıdır; kurumlar ve bedenler arasındaki buluşma noktasıdır. Yani o biyolojik bir varlık olarak her bireyi sosyo-kültürel düzene –farklı hayat oyunları anlamlarını koruyacak oyunu sürdürebilecek biçimlerde- bağlayan temel formdur.”³⁵

“[S]osyalleşme sürecinin gücü, büyük ölçüde bedensel olarak basitçe kim olduğumuzun, dünyada nasıl var olduğumuzun bir parçası olarak yaşanır. Bu duygu

³⁴ Aktaran Craig CALHOUN, “Bourdieu Sosyolojisini Ana Hatları”, **Ocak ve Zanaat** içinde, çeviren: Güney Çeğin, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 104-105.

³⁵ A.g.e., s. 104.

*habitus*dur. (...) [H]abitus terimi esasen yapılaşmış doğaçlamayı mümkün kılan somut duyarlık anlamına gelir.”³⁶

Bourdieu’ya göre, habitustan söz etmek, bireysel olanın hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. “Habitus toplumsallaşmış bir özneliktir.”, başka bir ifadeyle “bedenleşmiş toplumsallıktır” Bourdieu sosyal bilimin asli nesnesinin toplumsal olanın bedenlerde (ya da biyolojik bireylerde) inşa edilmesiyle ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabılır algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri olan *habitus* ile toplumsal olanın fiziksel nesnelere yarı-gerçekliğine sahip olan mekanizmalarda ya da şeylerde kurulmasının ürünü olan, nesnel ilişki sistemleri olan *alanlar* arasındaki ikili ilişkiden doğan her şey olduğunu söyler.³⁷ Yani bireylerin eylemliliği habituslarına ve alanın yönlendirmesine göre oluşur: Toplumsal eyleyicilerin, tarihin, ele alınan alt- alanda (bu çalışma bağlamında siyasal alan) belli bir güzergah boyunca biriktirilen deneyimin ve tüm toplumsal alanın tarihinin ürünü olduğunu belirtir. Meseleye açıklık getirmek için yazarın verdiği örneklerden birini yinelersek: A ya da B profesörünün belli bir konjonktürde, örneğin 68 Mayıs’ında ne yapacağını anlamak için, üniversitede hangi konuma sahip olduğunu bilmek gerektiği gibi, bu konuma, toplumsal uzamdaki hangi başlangıç noktasından ve nasıl geldiğini bilmek de gerekir; başka bir deyişle bir konuma ulaşma biçimi habitusta kayıtlıdır. Yani toplumsal eyleyiciler, kendilerini belirleyen durumu, toplumsal ve tarihsel olarak inşa edilmiş algı ve beğeni kategorileri (*habitus*) aracılığıyla etkin olarak belirler ama bu algı ve beğeni kategorilerinin kendileri de büyük ölçüde inşa edildikleri ekonomik ve toplumsal koşullara bağlıdır.³⁸

Yukarıda belirttiğimiz gibi bir çağ açıcı etkinlik içine giren gençlerin bir topluluk olarak kuşak diye adlandırılması bugünden geçmişe bakılarak yapılan bir göndermedir. Pierre Nora, kuşağın şimdiki zamanda bir fişkırmadan çok tarihe geçmek için bir belirleme, kendi üzerine bir dönüş olduğunu söyler. Örneğin 68 Kuşağı kendisini solun düşüşe geçtiği yirmi yıl sonra tanımlar; onlara vurulan genç damgasını da aradan geçen zamanla yaşlananlar yapar. Nora, belleğin, hatırlanması imkansız olan şeylerin heybetli ve baş döndürücü stoğu olduğunu; tarihin ise belleği ele geçirerek bu bulunamayan şeyleri yeniden oluşturmaya giriştiğini ve bunu yaparken belleğin mekânlarından yararlandığını belirtir. Nora’ya göre bir

³⁶ A.g.e., s. 103.

³⁷ Pierre BOURDIEU, Loic j.D. WACQUANT, **Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar**, çeviren: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, 203, s. 116-117.

³⁸ A.g.e. s. 128.

bellek ve tarih karışımı olarak kuşak, “bellek mekânları” gibi işlev görür ve başka bellek mekânlarını da üretir. Bu mekânlar da geçici kimliğinin ve kendi belleğinin nirengi noktalarının dokusunu oluşturur. Bu doku “erişilmez bir simgesel çağrışım gücüyle yüklü kaynak yerler, parolalar, anlatıyla, belgeyle, tanıklıkla ya da fotoğrafın büyüyle sürekli olarak canlanan karşılıklı anlaşma sinyalleri”ni içerir.³⁹ Bu çalışma kuşağın kendisini bellek mekânı olarak almaktan ziyade bir kültürel ürün olarak 78 Kuşağı'nın tecrübesini temsil eden romanları ve kuşağın toplumsal belleğinin tarihsel olgularla bağlantısının daha dolaysızca izlenebildiği *Birgün* gazetesini, gazetede ki haberleri, köşe yazılarını 78 Kuşağı'nın bellek mekânı olarak ele almaktadır.

2.2. Toplumsal Bellek ve Tecrübe

“İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, fakat keyifleri istediği gibi yapmazlar; kendi seçtikleri koşullar altında değil, doğrudan bulunan, verili ve geçmişten aktarılan koşullar altında yaparlar. Bütün geçmiş kuşakların geleneği, bir kabus gibi yaşayan kuşağın beynine çöker. Ve tam da kendilerini ve şeyleri devrimci bir şekilde değiştirmeye, bütünüyle yeni bir şey yaratmaya soyunmuş göründükleri sırada, tam da böylesi devrimci kriz dönemlerinde, geçmişin ruhlarını kaygıyla hatırlayıp yardıma çağırır ve dünya tarihinin yeni sahnesini bu kökleşmiş kılıkta ve ödünç alınmış bir dille sunmak için onların adlarını, savaş sloganlarını ve giysilerini ödünç alırlar.”

“Bu devrimlerde ölümlerin dirilişi, bu nedenle eskiyi taklit etme amacına değil, yeni mücadeleleri kutsamak amacına; verili görevlerin gerçeklikteki çözümünden kaçma değil, onları imgelemde yüceltme amacına; devrim hayaletini yeniden değil, devrimin ruhunu bir kez daha bulma amacına hizmet etti”⁴⁰

Türkiye’ye özgü modernliğe ve modernleşmeye ilişkin 1960’lardan sonraki koşullar ve olgular kamusal hayattaki canlanışı açık biçimde kanıtlamaktadır (bu olgular, aslında, yayın hacmindeki, -kendini özellikle ‘demokratik kitle örgütü’ olarak adlandırılan yapılarda gösteren- sivil toplum örgütlerinin, öğrenci ve işçi eylemlerinin, grevlerin sayısındaki büyük artışı gösteren basit bir istatistiksel araştırmayla da rahatlıkla gösterilebilir). Kamusal alan Negt ve Kluge’nin belirttiği gibi “kolektif tecrübenin ufku” ise ve bir toplumun binlerce yıllık

³⁹ Pierre NORA, *Hafıza Mekânları*, s. 218.

⁴⁰ Karl MARX, *Siyasi Yazıları*, çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul, 2004, s. 80-82.

tarihi içinde hep yukarıdan belirlenmiş tecrübe ufku sadece iki kuşaklık bir ivmeyle toplumsal hayatın üretimini üstlenen geniş yığınların yaşam bağlamlarına yaklaştırılıp olabildiğince aşağıdan yönlendirilmeye başlıyorsa, bu iki kuşağa ilişkin tecrübe, tartışmasız bir biçimde araştırılmayı hak ediyor demektir. 24 Ocak 1980’de sermayenin Türkiye’deki krizini aşmak için sunulan bir ekonomik programla başlayıp aynı yılın 12 Eylül’ündeki askeri darbenin ardından tedricen uygulanmaya konan ve parlamenter sistemin yeni başlangıcıyla hızlanan yeni yapılanma, siyasetin neresinden bakılırsa bakılsın ekonomide, toplumda ve tarihte bir kopma yarattı. Bu kopuş darbe öncesinin toplumsal tabanındaki siyasi muhalefetin kaba şiddet yoluyla bastırılmasını getirmişti; ancak daha önemlisi siyasi muhalefete can veren toplumsal tecrübenin bizatihi kendisini üreten alan kısırlaştırılması; yani kamusal alanın yeni bir sermaye hakimiyetine uygun biçimde düzenlenmesiydi. Bu da kaba şiddet döneminin ardından gelen, disiplin toplumu çerçevesinden bir kontrol toplumu çerçevesine geçişle gerçekleştirildi. Hızlı değişmeye uygun insani yanıt verilemiyordu; zira “toplumsal yapı ve süreçler ile algı, düşünce-duygu ve eylem arasındaki dolayımı ya da diyalektik ilişkiyi kuran faktör”⁴¹ olarak tecrübe olanakları sakatlanmıştı. Üstelik, son siyasi kuşağın ‘kuşak birimleri’ işkencehanelerde yıldırılmış ve/ya da hapsedilerek bu süreçten tecrit edilmişti. Dolayısıyla Türkiye’de toplumun tabanındaki tecrübe ile işlevi insanların ortak sorunlarına çözüm üretmek olması gereken siyasetin arasındaki bağlar koptu; normatif bir ifadeyle siyasi kültür yozlaştı. 1982’de halk oylamasıyla kabul edilen Anayasa’daki siyasi düzenleme siyasetin yapılabilme koşullarını engelleyerek; toplumu siyasi duyarlılıktan, siyasallaşmadan uzaklaştırıyordu.

Meral Özbek’in tanımlamasıyla politik kamusal alan “tarihsel ve ilkesel olarak, devlet aygıtında yoğunlaşmış, keyfi ve baskıcı iktidarı eleştirel olarak denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefetin alanı” olarak anlaşılması gerektiğinin altını çizmek gerekiyor. Politik kamusal alan ‘ceberrut’ devletin ve baskıcı/keyfi siyasi iktidarın hasmıdır. Radikal anlamıyla ve tüm heterojenliği içinde ‘halka ait’ bağımlı sınıf ve grupların politik eylem ve eylemleriyle katıldığı bir hegemonya mücadelesi alanıdır.”⁴² Kamusal alan, 1970’lerdeki canlılığını 1980 darbesiyle birlikte kaybetmiştir. 70’lerdeki siyasallaşmayı bastırmak için yapılan ağır darbe, insanları siyasete bulaşmamaları ve otoriteye boyun eğip uysallaşmaları için devletin yurttaşına verdiği en büyük ders niteliğindedir. Uysallaşmayı ve boyun eğmeyi kabul etmeyenlere çok ağır şekilde cezalandırarak topluma siyasetten uzaklaşmaları için ibret

⁴¹ Meral ÖZBEK, **Kamusal Alan**, s. 11

⁴² Meral ÖZBEK, “Kamusal Alanın Sınırları, **Kamusal Alan** içinde s. 32

tablosu çizilirken bir yandan da devletin otoritesini sarsabilecek her türlü ideolojik etkinin kaldırılması için ideolojik kanalların işleyişinde önemli tedbirler alınmıştır. Yurttaşların şekillendirdiği alan olarak siyaset alabildiğine kısıtlanıp devlet tekeline bırakılmış ve halkı apolitikleştirmiştir. Bu süreçte siyasi faaliyetler darbe anayasasını onaylayan halkın nazarında korku ve kaygı verici bir uğraş olarak algılanmasına neden olmuştur.

Toplumsal tecrübesinin başkalarına görünür kılınabildiği, kamusal hayatın canlı olduğu 1970'lerde ortak bir bilinç geliştirip kolektif bir eylemlilik içinde olan, kamusal ve kültürel alanda etkinlik gösterdikleri için kuşak olarak adlandırılan 78 Kuşağı'nın geçmiş tecrübesi; 1980'deki darbeye birlikte çeşitli yöntemlerle engellendi, yok sayıldı ve bu kuşakla birlikte tüm topluma yönelik sistematik belleksizleştirme siyaseti izlendi. Çalışmanın amacına uygun olarak kuşağın hala oluşum halindeki toplumsal belleğini ve buna bağlı oluşan kimliğini, tecrübelerinin kamusal alanda görünür olduğu dönemlerle, bunun engellendiği dönemleri karşılaştırarak analiz etmeye çalışacağız. Bu nedenle toplumsal bellek, belleğin tarih ve kimlikle ilişkisi ve toplumda tecrübe aktarımını engelleyen belleksizleştirme siyaseti gibi kavram ve olguları, bellek ve tecrübe üzerine çalışmış kuramcılarının düşüncelerini açıklayarak başlayabiliriz.

2.2.1. Toplumsal Bellek, Kültürel Bellek ve Ulusal Bellek

Bellek, son zamanlarda bir çok sosyal bilim disiplini tarafından farklı açılardan ele alınan bir kavram haline gelmiştir. Belleğin disiplinlerarası bir kavram haline gelmesinde belleğin sadece biyolojik süreçlerle ilişkili bir işlev olarak sunulmasının tartışılmaya başlanması etkili olmuştur. Bu tartışmanın başlangıcı 1920'lerde belleğin oluşmasında ve korunmasında biyolojik etmenlerden çok "toplumsal çerçeve"nin belirleyici olduğunu ileri süren Maurice Halbwachs'a dayanır. Halbwachs, *Belleğin Toplumsal Çerçevesi*, *Kutsal Toprakta İncil'in Efsanevi Topografyası: Ortak Anılar Üzerine Bir İnceleme* ve *Toplumsal Bellek* başlıklı üç çalışmasında belleğin toplumsal koşullara bağlı olduğunu ortaya koyar ve "toplumsal bellek" kavramını sosyoloji literatürüne kazandırır. Halbwachs'a göre "toplumsal çerçevenin dışında toplumda yaşayan insanların hatıralarını sabitleştirebilecekleri ve yeniden bulabilecekleri başka bir bellek olamaz." Bireysel bellek ile toplumsal bellek arasında bir ayırım varsayan Halbwachs, bireysel belleğin algılarla, toplumsal belleğin ise anılarla ilişkisi

olduğunu söyler. Öznesi tek tek bireyler olsa da belleğin ve hatırlamanın, anıları kurgulayan “çerçeve”ye bağımlı olduğunu; toplumsallaşma süreciyle varlığını sürdürdüğünü ve bu toplumsallaşma sürecindeki kopuşun unutmaya yol açacağını belirtir. Halbwachs’a göre kendini grup olarak sağlamlaştırmış ve bir kimliğe sahip her topluluk sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak zamanı güncelleştirir ve somut mekânlara ihtiyaç duyar. Toplumsal bellek onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Kendini ortak anıları olan bir topluluk olarak kuran bir grup, kendine özgülüğü ve sürekliliğiyle geçmişini korur. Ancak geçmiş toplumsal bellekte olduğu gibi kalmaz. İlerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden kurulur ve örgütlenir.

Tarih ile toplumsal bellek arasındaki farklılığa da değinen Halbwachs, tarihin, toplumsal bellek anlamına gelmediğini; çünkü evrensel bir toplumsal belleğin olamayacağını sadece ortak ve gruba özgü yani “somut kimlikli” belleğin varlığına işaret eder. Halbwachs'a göre toplumsal bellek, gruba “içinden” bakıp geçmişin görüntüsünü hatırlanabilir biçimde yansıtmayı hedefler ve derin değişimleri reddeder; “tarih” ise bu tür değişimsiz dönemleri aradaki “boşluklar” olarak resmin dışında bırakır ve sadece süreç ya da olay olarak değişime işaret eden öğeleri gösteren olguları ele alır. Bir grubun toplumsal belleğinin özgün ve yaşayan grupla sınırlı olduğunu; tarihin ise farklılıkları görmezden gelerek olguları homojenize etmeye çalıştığını ileri sürer.⁴³

“Her ortak bellek zaman ve mekânla sınırlı bir gruba aittir. Olayların tümü, ancak onları hatırlayan grubun belleğinden ayrılarak, gerçekleştikleri sosyal çerçevenin düşünce yaşamındaki bağlarından çözülerek, kronolojik ve mekânsal bir şemanın ötesinde hiçbir şey kalmadığı zaman ortak bir tabloda toplanabilirler”⁴⁴

Halbwachs’ın toplumsal belleği toplumsal gruplarla sınırlandıran teorisini kültür teorisi yönünde genelleştirmeye çalışan Jan Assmann’a göre de belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesini ve ne kadar süre muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok, dış koşullar, yani toplumsal ve kültürel çevrenin koşulları belirler. Belleğin

⁴³ Aktaran, Jan ASSMANN, **Kültürel Bellek**, çeviren: Ayşe Tekin, s. 39-51.

Bkz, Maurice HALBWACHS, **On Collective Memory**, edited, translated, and with an introduction by Lewis Coser, The University of Chicago Press, 1992.

⁴⁴A.g.e., s. 47.

mimetik, nesnelere, iletişimsel ve kültürel olmak üzere dört farklı dış boyutu vardır: Taklit sonucu kazanılan davranışlar, alışkanlıklar ve kurallar bütünü mimetik bellektir ve genel olarak davranış alanını oluşturur. Nesnelere belleği, bireyin geçmişini olduğu kadar şimdiki zamanını da anlamlı kılan, görüldüğünde geçmişini hatırlatan, bir anlamda kişinin kendisinin yansıması olan nesnelere oluşur. Duygu ve düşüncelerin dillendirilmesi ve başkalarıyla karşılıklı etkileşimin sağlanması ise belleğin iletişimsel boyutunu oluşturur. İletişimsel belleğin içeriğini bireysel biyografiler çerçevesinde tarihsel deneyimler, canlı anılar oluşturur ve bu tür bellek, belli bir zaman aralığıyla sınırlıdır. Yakın geçmişe ait anıların paylaşılmasıyla ortaya çıkar ve bu tip belleğin en iyi örneğini kuşağa özgü bellek oluşturur. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcılar ile sınırlıdır. Sahibi öldüğü zaman başka belleğe yer açar. Doğrudan bireye bağlı olarak varolan ve iletişimsel deneyimlerle kazanılan iletişimsel bellek ancak 3-4 kuşağı kapsayabilir. Şimdilerde canlı olan anılara, gelecekte ancak medya aracılığıyla ulaşılabileceğinden herhangi bir olayın tanıklarının anılarının yazılması ve arşivlenmek üzere yoğun olarak toplanması üzerine kurulu olan bilinen yazılı belgeler yerine sadece tanıklarla yapılan konuşmalarla açığa çıkan anılara dayalı “sözlü tarih” çalışmalarında iletişimsel bellek etkindir. Ancak sözlü tarih çalışmalarının gösterdiği gibi yazılı toplumlarda bile canlı tanıklarla yapılan çalışmalar ancak 80 yıla kadar yapılabilmektedir ve 80 yıl aşıldığında devreye okul kitaplarında ve anıtlarda yer alan “resmi tarih” girer. Assmann’a göre toplumsal hatırlamanın iletişimsel bellekten farklı diğer biçimi ise kültürel bellektir. Mimetik, nesnelere ve iletişimsel bellekle olanaklı kılınan anlamın bir zaman diliminden diğerine, bir kuşaktan ötekine aktarılması ise kültürel bellek aracılığıyla mümkün olur. Kültürel belleğin içeriğini efsanevi köken tarihi, ulaşılmaz geçmişte yaşananlar oluşturur, ritüeller ve bayramlar kültürel belleğin örgütlenme biçimidir. Gelenekler, kültürel anlamın devredilme ve canlandırılma biçimi olarak kültürel belleğin alanına girer. Bu saptama anıtlar, mezar taşları, tapınaklar, idoller, gibi sadece amaca yönelik olmayan aynı zamanda bir anlam içeren, semboller, ikonalar, temsiliyetler gibi içe dönük zaman ve kimlik dizinini dışa çevirmesiyle nesnelere belleğinin sınırlarını aşan her şey için geçerlidir. Kültürel bellekte söz, görüntü ve dans yoluyla geleneksel sembolik kodlama ve sahneleme araçları kullanılır. Kültürel belleğin taşıyıcıları ise şamanlar, kent ozanları, rahipler, yazarlar, öğretmenler gibi kendilerine bilgiyi taşıma yetkisi tanınanlardır.⁴⁵

⁴⁵ A.g.e., s. 24-25.

Assmann toplumsal belleğin kökeni göz önünde tutan kökensel hatırlama ve kişinin özel deneyimlerine yani “yakın geçmişi”ne yoğunlaşan biyografik hatırlama olmak üzere iki tarzda işlediğini ifade eder. Kökensel hatırlama –yazı kültürüne sahip olmayan toplumlarda da- dilde ya da dil dışı araçlarla yapılan biçimleştirmelere dayanan simgeleri, törenleri, dansları, anlatıları, desenleri, giysileri, takıları, dövmeleleri, yolları, resimleri, mekânları ve benzeri öğeleri kapsamaktadır ve kimliği besleyici bir yönü vardır. Biyografik hatırlama tarzı ise kökensel hatırlamanın aksine, yazı kültürüne sahip toplumlar dahil, her zaman sosyal alışverişe dayanmaktadır. Kökensel hatırlama doğal ilerlemeden çok hep bir itkiye gerek duyar ve aynı zamanda katı biçimlere bağlılığı yüzünden yapay olarak devreye sokulur, biyografik hatırlamada ise tam tersi yaşanır.⁴⁶ Assmann’a göre toplumsal belleğin kökensel ve biyografik hatırlama şeklindeki birbirinden farklı iki hatırlama tarzı, iletişimsel ve kültürel olmak üzere iki bellek türüne karşılık gelmektedir. Kültürel bellek, iletişimsel olanın aksine kurumlaşmış, gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır. İletişimsel bellekten ayrıldığı en önemli nokta ise biçimlendirilmiş olması ve törenselliğidir. Bir toplumsal grup tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur. Bu gündelik bir kimlik değildir. Toplumsal kimlikler gündelik yaşamın ötesinde bir özellik, bir törenselliğe sahiptir. Bir anlamda yaşama bir ululuk katarlar ve günlük yaşamın ufkunu aşır gündelik olmayan törensel iletişimin nesnesini oluştururlar. Yani geçmişin belli noktalarına yönelip, geçmiş olduğu gibi almak yerine sembolik figürlerde yoğunlaşarak hatırlama söz konusudur. Geçmişe ait anılar bir tür biçimlendirmeye uğratılıp metin, dans, resim, gelenek ve benzeri şekillerde varlıklarını sürdürürler. Assmann iletişimsel bellek ve kültürel bellek arasındaki bu kutuplaşma ile gündelik ve bayramlık arasındaki kutuplaşmanın koşutluğundan, hatta gündelik ve bayramlık bellekten sözedilebileceğini belirtir ve iki bellek arasındaki kutuplaşmanın sosyolojik açıdan bakıldığında, katılım yapısı adını verdiği olguda da ortaya çıktığını ifade eder. Bir grubun iletişimsel belleğe katılımı belirsizdir. Çünkü grubun üyelerinin bazıları daha az diğerleri daha fazla bilgiye sahip olabilir; yaşlıların belleği, gençlere göre daha geriye gidebilir ve bireylerden bazıları ötekilere göre daha fazla bilgiye sahip olabilir; ancak burada belleğin taşıyıcısı sayılabilecek uzmanlar yoktur. İletişimsel bellekte söz konusu olan bilgi dil öğrenilirken ve gündelik iletişim sayesinde edinilir. Grubun iletişimsel belleğinde katılım belirsizdir; oysa kültürel bellek kendiliğinden yayılmaz, katılım belirgin ve özel talimatlara bağlı olarak işler. Bu durum eşitlikçi ve yazı kültürüne sahip olmayan toplumlar için de geçerlidir. Kent ozanları, griot’lar, rahipler, öğretmenler, yazarlar,

⁴⁶ A.g.e., s. 55.

filozoflar, mandarinler gibi kendilerine bilgi taşıma yetkisi tanınanlar; mimetik, nesnelere ve iletişimsel bellekle olanaklı kılınan anlamı, belirlenmiş kurallara uyarak biçimlendirmekte ve ifade etmektedirler. Kültürel bellekte bu şekilde hatırlanan her ögenin gündelik biçimin ötesine taşınması grubun sürekliliğinin ve kimliğin devamının sağlanması içindir.⁴⁷

Dolayısıyla Assmann'a göre "geleneğin oluşumu", "geçmişle ilişki" ve "siyasi kimlik ya da imgelem" ifadeleri ile tanımlayabileceğimiz işlevsel çerçeve için gelenek ve iletişimle beslenen ama onlar tarafından belirlenmeyen kültürel bellek kavramı etrafında düşünmek gerekmektedir.⁴⁸ Kültürel bellek biyolojik olarak devredilemediği için kuşaklar boyunca kültürel olarak canlı tutulur. Bu arada yeni metinlerin üretilmesi de söz konusudur ve Assmann bu durumda Alaida Assmann'ın kültürel belleğin ön plan ve arka plan olarak ikiye bölünmesi ya da "işlevsel ve kayıtsal bellek" olarak tanımladığı olgunun ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Birinci, ikinci ya da üçüncü dereceden metinlerin kanonsal, yarı kanonsal ya da sahte yazıların tümü, toplumun belli bir zamanda hatırlayabildiklerinin ve "yaşayabildiklerinin" tümünü fazlasıyla aşar. Metinler yaşananın dışındaki arşiv mevcudunun gerilerine doğru gittikleri ölçüde, bir zamanlar somut olarak yaşanan anlam ve iletişimden ayrılarak anlamın mezarı, unutmanın biçimi haline gelirler. Böylece kendi geleneği içinde dışlananların ve kaybolanların alanı zamanla genişler, unutulmuş bilginin kapladığı alan gittikçe büyür, yabancı olanla aradaki sınır silikleşir.⁴⁹ Kaydedici bellek, bugün kullanılıp kullanılmayacaklarından bağımsız olarak nesne ve verileri toplar ve bunları muhafaza eder. İşlevsel bellek ise toplumun geçmişten çekip sahiplendiği ve güncelleştirdiği küçük bir seçkiyi içerir. İşlevsel bellek belli bir anlam biçimine dökülmüş bilinçli hatıralardan oluşur; bugünün ve geleceğin hizmetine koşulmak üzere belli değerlerin tesisine ve temellüküne aracılık eder. İşlevsel bellek gerçek anlamda toplumsal belleği temsil ederken kaydedici bellek, "tarih"e karşılık gelir.⁵⁰

Bireyin içinde bulunduğu kültürel ve toplumsal koşullar, bellekte saklı olan tecrübelerin, bilgi, olay ve görüntülerin kapsamını ve bunların yeniden sunulmasını belirlemektedir. Şimdiki zamanda geçmişin bellek aracılığıyla yeniden inşa edilmesi "biz" ve "öteki" şeklindeki kimlik edinme süreçlerini oluşturur; dolayısıyla kimliğin belleğe ve

⁴⁷A.g.e., s. 55-58.

⁴⁸A.g.e., s. 28.

⁴⁹A.g.e., s. 98.

⁵⁰Aleida Assmann'dan aktaran Mithat SANCAR, *Geçmişle Hesaplaşma*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47.

hatırlamaya bağılı olarak oluştuğu söylenebilir. Assmann'ın da belirttiği gibi her kültür ortak tecrübe, beklenti ve eylem mekânlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak, birleştirici, bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkanları sağlayarak insanları birbirine bağlar. Çeşitli pratiklerin etkisiyle önemli tecrübe ve anılar biçimlendirilip canlı tutularak, dn bugünle birleştirilir. Bir yandan ortak kural ve değerlere bağlılık, diğer yandan yaşanmış geçmişin anılarına dayanan ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapılar, bireylere “biz” deme imkanı veren kimlik ve aidiyetin temellerini yaratır.⁵¹ Assmann bir bilinç meselesi olarak ele aldığı kimliği, bireysel ve toplumsal boyutu kapsayacak şekilde kişinin kendi hakkında bilinçsizce algılayışının bilince çıkması olarak tanımlar. Assmann aynı zamanda kişisel kimlikle ortak kimlik arasında paradoksal gözüken özel bir ilişki olduğuna dikkat çeker: Ben kimliğinin her bireyde ait olduğu gruptaki etkileşim ve iletişime katılımı ve grubun kendisini algılayışını benimsediği oranda ortaya çıktığını; yani grubun biz kimliğinin bireyin ben kimliğinden önce geldiğini dolayısıyla kimliğin toplumsal bir olgu olduğunu; ancak paradoksal bir biçimde ortak kimliğin ya da biz kimliğinin bu bizi oluşturan ve bunu taşıyan bireylerin dışında olmadığını; bireysel bilgi ve bilincin ürünü olduğunu ifade eder. Assmann ben ve biz şeklindeki kimliğin ikili yapısının toplumsallığını netleştirmek için ben kimliğinin bireysel ve kişisel olarak ayrılabilceğini; bireysel kimliğin bireylerin bilincinde kurulan ve saklanan, onu tüm diğerlerinden ayıran detayların yarattığı imge; bir kendilik bilinci olduğunu; kişisel kimliğin ise bireyin toplumsal yapıyla ilişkisi sonucu bu toplumsal yapı içerisindeki rolünü, statusn ve yetkilerini içerdiğini ileri sürer. Assmann'a göre ben kimliğinin bireysel kimlik de dahil iki yönü belli bir kültür ve dönemin dili, kavramlar dünyası, değerleri ve normları tarafından özel olarak belirlenmiş ve onlardan etkilenen bir bilinç sorunudur. Ortak kimlik ya da biz kimliği ile kastedilen ise bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgedir. Ortak kimlik yada “biz” kimliği kendisini bu kimlikle tanımlayan bireylerin varlığı lsnde varolur.⁵²

Halbwachs'ın toplumsal bellek kavramında ortaya koyduğu gibi bellek toplumsal sürece bağılı olarak işler, somut zaman ve mekânda, toplumsal bir grubun varlılığının gerektirir. Bir toplumsal grubun anılarını başka toplumsal gruplarla da etkileşim halinde iletişime geçirmesi; anıların anlatılması, yorumlanması, sahiplenilmesi ve geçmişin yeniden kurulmasıyla toplumsal bellek canlılığını sürdürebilir. Toplumsallaşmaya bağılı olarak anılar hatırlanırken unutmaya denilen durum ise toplumsallaşma sürecindeki kopukluk sonucu ortaya

⁵¹ A.g.e., s. 21.

⁵² A.g.e., s.130-133.

çıkar. Ben ve biz gibi iki boyutlu tüm kimlik yapılarının toplumsallığına işaret eden Assmann'ı izleyerek söylersek toplumsal bellek aracılığıyla anıların yeniden kurulması ve toplumsallaşması, grubun ortak bir kimlik etrafında toplanması ve her bir grup üyesinin grupla iletişime geçerek, özdeşleşmesiyle oluşur.

Geçmişin, büyük ölçüde bugünün ihtiyaç ve pratiklerine göre biçimlenen şimdiki zamanın sembolik anlam dünyasına dahil edilmesinin, bir başka deyişle geçmişin temsilinin şimdiki zaman içinde oluşturulmasının, geçmişte yaşanan ile temsil içinde anımsanan arasında bir farkın oluşmasına neden olacağı açıktır. “Bir olayı yaşamak ile onu temsil içinde anımsamak arasında bir yarığın oluşması kaçınılmazdır.”⁵³ Bireysel belleğin her zaman unutma, yadsıma, yüceltme, bastırma ve travmanın etkisinde olma olasılığı göz önünde tutuluyorsa toplumsal belleğin de geçmişin yeniden kurulmasında etkisi vardır. Toplumsal bellek üyeleri birbiriyle iletişime geçen, anılarını ve kimliklerini toplumsallaştıran belli zaman ve belli mekânda varolan gruba özgü bir süreçtir ve bir grubun toplumsal belleğinin canlılığı, toplumsal yapı içerisindeki belirleyiciliği diğer gruplarla ilişkisine ve siyasi yapıdaki gücüne bağlıdır. Bu nedenle bir grubun toplumsal belleğinden sözederken kastedilen grup, yüz yüze ilişkilerin yaşandığı küçük gruplardan oluşabileceği gibi bir kuşağı, etnik, dinsel cemaatleri kapsayabilir ve hatta ulus gibi büyük grupların toplumsal belleği olabileceği düşünülebilir.

Ancak burada ulus gibi bir siyasal topluluğun toplumsal belleğinden sözetmek toplumsal bellek kavramını anlamını zorlamaktadır. Çünkü Benedict Anderson'ın ortaya koyduğu gibi “ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur - kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.”⁵⁴ Hayali bir siyasal cemaat olarak ulus devletlerin, ulusal bir kimlik inşa sürecinde bütünleşme ihtiyacına uygun şekilde yaratılan ve bütünlüğü yeniden üretecek törensel pratiklere hizmet edecek “kahramanlık veya kurban/mağdur mitoslarını” içeren geçmişe ilişkin anılar toplamının kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanması durumu “ulusal bellek” kavramı ile karşılanmaktadır. Bu bağlamda toplumsal bellek ile ulusal bellek arasında bir ayrımı gözönünde bulundurmamız gerekir. Nitekim Aleida Assmann, aşağıdan gelişen, kuşakların değişimine paralel olarak yeni unsurlar ve görünümler kazanan çoksesli toplumsal belleği, topluma yukarıdan dayatılan,

⁵³ Andreas HUYSSSEN, **Alacakaranlık Anıları**, çeviren: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 13.

⁵⁴ Benedict ANDERSON, **Hayali Cemaatler**, çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20.

büyük ölçüde homojen ve değişmez/ebedi olması hedeflenen bir kurgu olarak tanımladığı ulusal bellekten ayırır.⁵⁵

Ulusal bir kimliğin oluşum sürecinde ya da mutlak iktidarı hedefleyen totaliter yönetimlerin istedikleri doğrultuda geçmiş icat etmeleri, mitsel bir bellek yaratmaları veya bellek yitimine sebep olmaları söz konusu olabilir. Mithat Sancar, “Geçmişle Yüzleşme Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu” başlıklı makalesinde ulus devletlerin geçmişle ilişkilerinin yakın zamanlara kadar ulusal kimliğin inşası açısından gerekli görülen tarihsel olayların tek yanlı ve çoğu zaman dayatmacı yöntemlere dayandığını, bunun için de esas olarak geçmişteki kahramanlık efsanelerini referans aldıklarını; geçmişleri kötü olaylar içeren ülkelerde ise kahramanlık efsanelerinin yanına “kurban/mağdur” mitoslarının eklendiğini belirtir. Sancar’a göre ulusun, ulusal kimliğin ve ulusal belleğin inşası sürecinde “tarih bilimi”nden çok yönlü ve yoğun bir biçimde yararlanılır, okul ders kitapları buna göre düzenlenir ve “resmi tarih” tezlerini işleyip yayacak devlet kurumları oluşturulur. Bu görüş doğrultusunda düşünen Connerton da toplumsal belleğin tarihin yeniden kurulması olarak adlandırılabilir çok daha özgül bir pratikten farklı olduğunu; ancak tarihi kurma pratiğinin, toplumsal grupların belleğinden yol gösterici bir itici güç bulabileceğini ve buna karşılık toplumsal grupların belleğinin biçimlenişine de önemli etkilerde bulunabileceğini ileri sürer.

“..Bu türden bir etkileşimin uç örneklerinden biri, devlet aygıtının, yurttaşların belleğini silme yolunda sistemli biçimde kullanıldığı durumlarda ortaya çıkar. Tüm totaliter rejimler bunu yapar; totaliter rejimler uyruklarının kafalarını tutsaklaştırmaya, onları belleklerinden ederek başlar. Bir büyük güç, küçük bir ülkeyi ulusal bilincinden yoksun bırakmak istediğinde, sistemli unutturma yöntemleri kullanır... Zamanın yazarları mahkum edilir, tarihçileri görevden alınır ve susturulup işlerinden uzaklaştırılmış kimseler, göze görünmez duruma düşüp unutulur. Totaliter rejimlerde ürkütücü olan, yalnızca insan onurunun çiğnenmesi değil, aynı zamanda bazen geçmişin doğru dürüst tanıklığını yapacak kimselerin bırakılmamasıdır.”⁵⁶

⁵⁵ Aktaran, Mithat Sancar, “Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu”, **Birikim Dergisi** sayı: 211, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 18; bkz. Aleida Assmann, **Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik**, Münih, 2006.

⁵⁶ Paul CONNERTON, **Toplumlar Nasıl Hatırlar**, Ayrıntı Yayınları, çeviren: Alaaddin Şenel, İstanbul, 1999, s. 27.

Nora, artık gayri iradi belleğin ve tecrübe ile aktarımın mümkün olmadığı günümüzde süreklilik duygusunun bellek mekânları aracılığıyla sağlandığını önemli sembollerin, müzelerin, anıtların, arşivlerin, mezarlıkların, koleksiyonların, bayramların, yıldönümlerinin, anma günlerinin, anlaşmaların, tutanakların, anıtların, kutsal yerlerin, derneklerin, çeşitli eserlerin, bellek mekânları olduğunu; büyük ya da küçük tüm toplumsal grupların tarihini bellek mekânları aracılığıyla inşa ettiğini belirtir.⁵⁷ Ancak Nora bellek ile bellek mekânlarını birbirinin karşısına koyar. Belleği her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi olarak ele alırken bellek mekânını, kalıntı; "baştan aşağı değişime ve tazelenmeye sürüklenmiş bir toplumun oyunla ve bilerek çıkardığı, kurduğu, düzenlediği, ilan ettiği ve sürdürdüğü şey" gruba aitlik işaretleri olarak tanımlar.⁵⁸ Bu çalışmada belleğin işlemeye başladığı yerler olarak Nora'nın "bellek mekânları" kavramı, 78 Kuşağı'nın toplumsal belleğinin izini sürebilmek amacıyla, Nora'nın ona atfettiği anlam içeriği bükülerek yorumlanmaktadır.⁵⁹ Bu tanımlamada Nora, bellek mekânlarını üretilen bir şey olarak belleğin karşısına koyar. Bununla birlikte bir bellek mekânı kataloğu gibi ele aldığımız Birgün Gazetesi, baskı rejimi ve egemen medya tarafından yok sayılan ama yaşayan bir grubun kendini temsil imkanı bulmasına katkı sağlar. Nora için bellek mekânında grubun kendisinin hatırlamasının artık ortadan kalktığı, ritlerin yaratıldığı bir durum söz konusu iken kitle iletişim aracı olarak gazetenin gücünü kullanan ve yaşayan grup tarafından kurulan ve sürdürülen bu gazetede geçmişin yok sayılan, çarpıtılan söylemlerini tersine çevirme amacı güdülmektedir; dolayısıyla bir yandan bir grubun kolektif belleğinin bizzat grubun kendisi tarafından temsil imkanı sunulmakta bir yandan da yok sayılan, şimdiye kadar belli tarzda temsil edilen tarihi olayları-, yeniden kendi ideolojik perspektifinden temsile girer. Dolayısıyla Birgün Gazetesi için 78 Kuşağı'nın kimlik oluşumunda etkili olan kuşağın kendisini yeniden tanımlamasına, örgütlenmesine ve kimliğini temsil etmesine aracı olan bir "bellek mekânlarının kataloğu" olduğu söylenebilir. Bir gazetenin bellek mekânı olarak ele alınması; Nora'nın sözünü ettiği belleğin ortadan kalktığı zamanlarda ortaya çıkan yaratılmış bir bellek mekânı olmaktan farklı bir şeydir: Birgün Gazetesi belleğin başkalarıyla

⁵⁷ Pierre NORA, **Hafıza Mekânları**, s. 23-24.

⁵⁸ A.g.e., s. 23.

⁵⁹ "[B]ir kavramın, bu kez aynı düzlem içinde yer alan kavramlarla ilişkisini ilgilendiren bir haline-geliş'i vardır. Burada kavramlar birbirleriyle yeniden uyanırlar, birbirleriyle keşirler, çevrelerini uyumlaştırır, karşılıklı sorunlarını biçimlendirirler, farklı tarihleri olsa da aynı felsefeye aittirler. Gerçekten de sonlu bir sayıdaki birleştiriciye sahip her kavram, başka türlü biçimlenmiş, ama aynı düzlemde başka bölgelerini oluşturan, keşirebilen sorunlara yanıt veren, bir ortak-yaratmaya katılan başka kavramlar halinde çatallanacaktır. Bir kavram yalnızca daha önceki kavramları evirip çevirdiği, ya da onların yerini aldığı bir sorunu değil, ama bir arada yaşamakta olan başka kavramlarla ittifak kuracağı bir sorunlar kavşağını gerektirir. " bkz. G. DELEUZE, F. GUATTARİ, **Felsefe Nedir**, çeviren: Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, s.1996, s. 25.

paylaşılabilmesine, resmi tarihin sunmadıklarını sunup tarihi yeniden inşa etme girişimine ve tecrübenin temsiline olanak sağladığı müddetçe sözcüğün gerçek anlamıyla “bellek mekânı”dır.

2.2.2. Bellek Yitimi ve Geçmiş Hayaleti

Modern kapitalist koşulların eleştirisini yapan Frankfurt Okulu üyeleri, kapitalizmle birlikte ortaya çıkan ölümcül bir hastalık olarak ele aldıkları “bellek yitimi” üzerinde duran ilk düşünürlerdi. Russell Jacoby, Horkheimer’ın “bütün şeyleşme unutmadır” sözünden hareketle *Belleğini Yitiren Toplum* kitabında toplumsal bellek yitiminin toplumun toplumsal ve ekonomik dinamiği tarafından zihinden kovulduğunu ve toplumsal bellek yitiminin toplum tarafından nesnel olarak imal edilen bir yanılsama olarak Marksist “şeyleşme” kavramı üzerine oturtulabileceğini söyler. “Toplumsal bellek yitimi bir şeyleşme tipidir, daha doğrusu, şeyleşmenin başlıca biçimidir.”⁶⁰ Meta üretimine dayanan kapitalist toplumda şeyleşme ekonomik sistemin gerekleri nedeniyle ortaya çıkar. İnsan emeği, insandan bağımsızlaşarak bir metaya dönüşür. Emeğin metalaşması sonucu insan da meta olarak algılanır. Kapitalist toplumda artı-değer ve kâr dürtüsünün yoğunlaşması, yeni mallara yol açmak için eski malların tasfiye edilmesini hızlandırır; dolayısıyla planlı olarak kullanıp atma ilkesi tüm toplumsal ürünlerden, düşünmeye ve insanlar arasındaki ilişkilere kadar etki eder. Marx’ın *Komünist Manifesto*’da ifade ettiği gibi kapitalist koşullarda katı olan her şey buharlaşır; eski yerini sürekli eskimeye mahkum yeniye bırakır.

“Üretimin sürekli devrimci bir şekilde değiştirilmesi, bütün toplumsal koşulların kesintisiz bozulması, sonu gelmez belirsizlik ve ajitasyon, burjuva çağını daha önceki bütün çağlardan ayırt eder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygın önyargılar ve fikirlerle birlikte silip süpürülür; yeni oluşmuş olanların hepsi kemikleşmeden eskir. Sağlam olan her şey havada erir; kutsal olan her şey lanetlenir ve insan, sonunda gerçek yaşam koşullarıyla ve hemcinsleriyle kurduğu ilişkilerde ayık kafayla yüzleşmek zorunda kalır.”⁶¹

⁶⁰ Russell JACOBY, *Belleğini Yitiren Toplum*, çeviren: Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 29.

⁶¹ Karl MARX, *Siyasi Yazılar*, “Komünist Manifesto”, çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, 2004, s. 26.

Jacoby, şeyleşmenin hüküm sürdüğü kapitalist toplumda şeylerde, düşüncelerde ya da insanlarda yeni ya da taze diye müjdelenenlerin, eski olanı, geçmişini maskeleydiğini, geçmişin tam da unutulduğu için itirazla karşılaşmaksızın hüküm sürdüğünü, bunun aşılması için ise öncelikle anımsanması gerektiğini söyler. “Toplumsal bellek yitimi, toplumun hatırasını (kendi geçmişini) bastırmasıdır. Meta toplumunun psişik metasıdır.”⁶²

Geçmişin şimdiki zaman içinde yeniden kurulması, geçmiş tecrübenin olduğu gibi bugüne taşınması anlamına gelmez; geçmiş, toplumsal bellek aracılığıyla tecrübe edenler ve bu tecrübelerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla şimdiki zamanda varlığını sürdürür, ihtiyaçlara ve örgütlenme biçimine göre yeniden kurularak, şimdiki zaman içerisinde kendisine yer edinir ve sürekli bir temsil imkanı bulur. Temsil edilir bir şey haline geldiği için geçmişin “gerçek”liği sorgulanabilir hale gelse de sürekli yeniden kurulup sunuluyor oluşuyla şimdiki zamanı anlamlandırır. Bu anlamlandırma korku, özlem ve merak veren duyguları sürekli canlı tuttuğundan geçmiş bir hayalet gibi ebedi ikametini bulur şimdiki zamanda.

Benjamin “19. Yüzyılın Başkenti Paris” yazısında başlangıçta henüz eskinin egemenliği altında bulunan yeni üretim aracının biçiminin toplumsal bilince eski ile yeninin birbiriyle boğuştuğu görüntülerde yansıdığını; gerçekte yalnızca olması isteneni yansıtan bu görüntülerin bir yandan eskimiş olandan farklılaşma diğer yandan da yeni toplumsal düzenin aksaklıklarını hem ortadan kaldırma hem de perdeleme amacını güttüğünü söyler. Bu türden eğilimler, şimdiki zamanın içerisinde her zaman tarih öncesi çağların, yani sınıfsız toplumların öğeleriyle karışmış geleceğe ilişkin düşlerden (hayallerden) kaynaklanır. Benjamin’e göre geçmişe ait bu öğeler, yani kolektif bellekteki tecrübeler yeni ile iç içe geçerek ütopyanın oluşmasına neden olur.⁶³ Geçmişte sahip olunan ama yitirilen imkanların, idealleştirilen olguların, özlem ve umutla şimdiki zaman içinde geleceğe yönelik hayaller, düşler olarak sürdürülmesi, geçmiş ve hayal-et kavramları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Geçmişteki devrimci eylemlere ve tarihsel bilgiye dayalı tecrübelerin, bugünkü toplumsal koşulları algılamadaki etkisini “önceki kuşakların şimdiki zaman için besledikleri umutların kurtarılması”⁶⁴ yönündeki çabalarını ve geleceğe yönelik hayallerini kendileri için tehdit olarak görenler, geçmişin içinde taşıdığı potansiyeli perdeleyerek kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmektedirler. Bu tehlikeye karşı şimdiki zamanda bu hayallerin

⁶² Russell JACOBY, **Belleğini Yitiren Toplum**, s. 30.

⁶³ Walter BENJAMİN, **Pasajlar**, çeviren: Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 89-90.

⁶⁴ Aktaran Meral ÖZBEK, “Walter Benjamin Okumak 1” **AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s. 77.

anlamının ortaya çıkarılması hem mevcut toplumsal yapının ve toplumsal değişim olgusunun kavranmasına hem de bu düşlerin/hayallerin içinde yer alan ütopyan olanakların anlamlandırılmasına yarayabilir. Geçmişin geleceğe yönelik başka türlü bir yaşam olanağını barındıran hayalleri içermesi ve bu hayallerin her şeye rağmen sürdürülebilir bir şey olarak kendisini dayatması hem unutturulmaya karşı koyan, kendini zorla hatırlatan, geçmişini bugüne taşıyan, silinmeye direnen ‘iz’ hem de hayal edilen, düşlenen, özlemi duyulan, geçmişte sahip olunup yitirildiği düşünülen, idealleştirilen, anımsanan bir tasavvur olarak hayalet kavramının bu çift anlamını içinde barındırmaktadır. Geçmiş içinde taşıdığı başka türlü ideallerle ve hayallerle tehdit eden, korkutan, dehşete düşüren bir hayalettir; işte tam da bu nedenlerle bastırılır ve unutturulmaya çalışılır

Bu bağlamda geçmişin bugündeki yankısını (izini) “hayalet” imgesine benzetmenin, şimdiki zamanın gerçekliğinin geçmiş zamana bağlı olması ve geçmişin içinde taşıdığı potansiyeller olmak üzere geçmişin kendisinden kaynaklanan iki özelliğe dayandığını söyleyebiliriz. Şimdiki zamanda hayalet olarak geçmişin belirmesine etki eden geçmişin kendisinden kaynaklanan birinci özelliği, geçmişten kopuk, kendi içinde kapalı ve tutarlı bir bütünlükmüş gibi sunulan şimdiki zamanın gerçekliğinin, aslında geçmiş zamana bağlı olmasıyla ilişkilendirebiliriz. Şimdiki zamanın geçmişten kopuk, kendi içine kapalı bir bütünlük gibi algılanması, özne için yaşadığı anın çarpıtılmış oluşuna; geçmişin bastırılmasına ve susturulmasına dayanır. Ve ortaya çıkan bu durum bize “gerçeklik” olarak sunulur. Slavoj Žižek’in Lacan’ın “gerçeklik”⁶⁵ anlayışından yola çıkarak yaptığı hayalet benzetmesini şimdiki zamanda ebedi ikamet eden hayalet olarak geçmişini anlamlandırmak için kullanabiliriz. Žižek’e göre “hayaleti olmayan gerçeklik yoktur.” Lacancı “gerçeklik” anlayışına göre “gerçek” olarak yaşıyor olduğumuz hiçbir zaman doğrudan doğruya Gerçeğin kendisi değildir, simgesel mekanizmalar tarafından her zaman kurulmuş ve yapılandırılmıştır. Gerçeklik’in bu simgeleştirme karakteri “Gerçek’i” tamamen “kapama”yı başaramadığından

⁶⁵Gerçek Lacan’ın ardışık üç düzeninde (gerçek-imgesel-simgesel) ilk yeri işgal eder... Lacan’a göre gerçek simgesel tarafından içerilemeyen sert bir çekirdektir. Gerçek’i simgesele olan bu dışşallığı ile tanımlamak, onu her şeyden önce, dil öncesi, yani insan öncesi bir konuma yerleştirmektir. Dolayısıyla ontogenetik açıdan, henüz konuşamayan ve imgeler oluşturamayan bebeğin tüm deneyimi (örneğin rahim içindeki varlığı) Gerçek’in alanına girdiği gibi, filogenetik açıdan da, insan öncesi olan her şey “Doğa” dediğimiz şey de gerçektir...Lacan’ın deyişiyle “İmkansız olandır Gerçek” Bu anlamda ölüm deneyimi, aktarılamaz, yani simgeselleştirilemez olmasıyla daima Gerçek’tir. Simgesel sistem bir eksik’in ihtiyaca dönüşerek kendini bir talep biçiminde ifade etme zorunluluğu sonucu ortaya çıkar. Simgesel’in nedeni ve amacı (“göbek bağı”) olan bu eksik, aslında Gerçek’in ta kendisidir. Felsefede ve insan bilimlerinde kullandığımız temel kavramlardan biri olan “Gerçeklik’in Lacan’ın gerçeği ile örtüşmediğini belirtmek gerekir. *Gerçeklik, Gerçek’in simgeselleştirilebilen kadarıdır*; felsefe ve insan bilimlerinin anlamlandırmayı (dilin alanına çekmeyi) başaramadığı bir artık, bir fazla her zaman varolacaktır, ki Lacan’ın Gerçek’i tam da bu fazladır” bkz Slavoj ŽIŽEK, **Kırılğan Temas**, çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2002 s. 304-305.

“gerçeklik”, her zaman hesabı kapatılmamış bir borç içerir, kendini ancak yarım–başarısız simgeleştirme içinde sunar. “Gerçeklik” bu (simgesel) karakterine, tam da gerçeklik’i gerçek’ten sonsuza kadar ayıran boşlukta ortaya çıkan hayaletler sayesinde sahip olur. Hayalet (simgesel olarak yapılanmış) gerçeklik’ten kaçan şeye cisim verir. Dolayısıyla “gerçek” (gerçekliğin simgeleştirilemeden kalan parçası) hayalet kılığına bürünerek geri döner. Hayalet ve simgesel kurgu tam olarak bağdaşmasalar da birbirlerine bağımlı, gerçeklik için birbirini tamamlayan şeylerdir. “Gerçeklik olarak yaşadığımız şeyde hayaletin gizlediği şey, gerçeklik değildir, gerçekliğin kendisinin onun bastırılması üzerine kurulduğu “ilksel olarak bastırılmış” x’dir.” Yani Zizek’in hayalet olarak tanımladığı, gerçeklikten çalınan, bastırılmış olandır. Zizek bu tür bir “gerçekliğin” en iyi örneğinin Marksist sınıf mücadelesi kavramı olduğunu belirtir. Nesnel gerçeklik olarak sunulan toplum, simgesel bir kurgu tarafından düzenlendiği için bir antagonizmanın varlığını gizler, bastırır. Oysa tam da onun uyumlu, saydam, rasyonel bir bütün içinde kapanmasını önleyen, simgeselleştirilemeyen gerçeğin temsil edilemeyen boşluğunu dolduran şey olarak antagonizma tarafından, “birarada tutulur”. Sınıf mücadelesi, nesnel (toplumsal) gerçekliğin kendini yeterli bir bütün olarak kurmasını engelleyen antagonizmaya karşılık gelir ve bir yandan bize sunulan simgeleştirilmiş toplumsal gerçekliğin yeni simgeselleştirmeler oluşturmasını sağlayan bir “engel”, bastırılan, temsil edilemeyen olarak simgeselleştirilmiş gerçek’in kendisini tamamlayandır; bir yandan da simgeselleştirmenin yarım kalmasına, başarısız olmasına yol açandır. Gerçeğin kesin temsilinin çarpıtılışı yoluyla ortaya çıkan yaşantıladığımız gerçekliğin içinde bastırılan, men edilen olarak hayalet kılığında geri dönen ise sınıf mücadelesidir.⁶⁶

Zizek’in "bastırılanın geri dönüşü" olarak tanımladığı “hayalet”, bastırılan, şimdiki zamandan arındırılan geçmiştir; aynı zamanda geçmişteki hakikattir. Geçmiş bir hayalet imgesine benzetmenin geçmişin kendisinden kaynaklanan ikinci özellik ise geçmişin içinde taşıdığı potansiyelden kaynaklanır. Bugünün öfkelerini, umutlarını, karamsarlık ve iyimserliklerini besleyen geçmiş, şimdinin aşkınlaştırılmasını önleyip, bugünü değiştirme imkanı sağlayarak geleceğe kılavuzluk eder. Geçmiş, kendi zamanını tehdit etmiş başka türlü bir gelecek umuduyla eylemesini mümkün kılmış potansiyelleri taşımış olmasıyla dehşet ve korku saçmış olabileceğinden şimdiki zamanda geçmişin acıları, korkuları ve umutları toplumsal gerçeklik içinde egemenler tarafından kimi zamanlarda yoksayılır, unutturulmaya çalışılır. Korkulan bir şey olarak bastırılan geçmiş, “unutturulmaya karşı koyan, kendini zorla

⁶⁶ A.g.e., s. 71-73.

hatırlatan, geçmişini bugüne taşıyan, silinmeye direnen ‘iz’⁶⁷ olarak tanımlanabilecek hayalet gibi şimdiki zamana sızar ve tecrübeyi taşır. Geçmiş hayalet gibi gezdiği sürece hep korkulacak ve hep hatırlanacak olandır aynı zamanda. Geçmişin hayaletvariliği bununla da sınırlı değildir elbette. Asuman Suner “hayalet ev” başlıklı çalışmasında Arapça kökenli “hayalet” sözcüğünün “tasavvur edilen”, “zihinde canlandırılan”, “düşlenen” şey anlamını taşıyan “hayal”den türediğini, ortasına tire ile yazacak olursak “hayal-et”i farklı biçimde yorumlayabileceğimizi söyler ve hayal-et evin aynı zamanda hayal edilen, düşlenen, özlemi duyulan, geçmişte sahip olunup yitirildiği düşünülen, idealleştirilen, nostalji duygusuyla anımsanan bir tasavvur olduğunu belirtir.⁶⁸ Zizek’in ifadesiyle belki de bir dönemi özetlemenin en iyi yolu bu dönemin toplumsal ve ideolojik yapılarını tanımlayan belirgin özelliklerine değil de bu dönemi sık sık tehdit eden, varolmayan şeylerin gizemli bölgesinde ikamet etmelerine rağmen, ısrarla direnen, etkilerini sürdürmeye çabalayan, inkar edilmiş hayaletler üzerine odaklanmaktır.⁶⁹

“Yaşamayı öğrenmek istiyorum artık” diyerek *Marx’ın Hayaletleri* kitabına giriş yapan Derrida, adalet için hayaletlerle birlikte yaşamayı öğrenmekten söz eder. “...hayaletlerin ticaretsiz alışverişlerinde, söyleşilerinde, dostluklarında ya da yoldaşıklarında hayaletler ile birlikte yaşamayı öğrenmek. Başka bir biçimde daha iyi yaşamayı öğrenmek. Daha iyi değil de daha adilce... ve bu hayaletler ile-olmak, yalnızca belleğin, mirasın ve kuşakların bir siyasetine indirgenmese de, aynı zamanda bunların bir siyasetidir de...”⁷⁰ Derrida’ya göre adalet için geçmiş kuşakların mirası ve hatıralarıyla; yani şimdiye musallat olan hayaletleriyle yaşamayı öğrenmek, onlara bugünün siyaset sahnesinde rol vermektir. Wendy Brown *Tarihten Çıkan Siyaset* adlı çalışmasında Derrida’nın şimdiye musallat olan hayalet kavramını kuşakları birbirine bağlayacak bir siyasal tarih anlayışı olarak yorumlar.

“bizler ölümlerden ‘gerçekten başlarına gelmiş olan şeyleri’ değil, başlarına gelen bu şeylerden sonra yaşamayı sürdüren, medet umulan şeyi, geçmiş kuşakların ve olaylar şimdi’nin güç alanlarını zaptetme biçimini, bu kuşak ve olayların bizim üzerimizde hak talep etme biçimini, gelecek hayallerimiz ve bakışlarımızla musallat olma, buluşma ve hayat verme biçimlerini miras alırız.”⁷¹

⁶⁷ Asuman SUNER, *Hayalet Ev*, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s. 15.

⁶⁸ A.g.e., s. 16.

⁶⁹ Slavoj ZIZEK, *Kırılğan Mutlak*, çeviren: Mehmet Öznur, Encore Yayınları, İstanbul, 2003, s. 13.

⁷⁰ Jacques DERRIDA, *Marx’ın Hayaletleri*, çeviren: Alp Tümertekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 11.

⁷¹ Wendy BROWN, *Tarihten Çıkan Siyaset*, çeviren: Emine Ayhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 185.

2.2.3. Bellek ve Tarih İlişkisi

“Geçmişin gerçek yüzü hızla kayıp gider. Geçmiş, ancak göze görüldüğü o an, bir daha asla geri gelmemek üzere, bir an için parıldadığında, bir görüntü olarak yakalanabilir...Geçmiş tarihsele olarak dile getirmek, o geçmiş “gerçekte nasıl olduysa öyle” bilmek değildir. Buna karşılık, bir tehlike anında parlayıverdiği konumuyla, bir anıyı ele geçirmek demektir. Tarihsel maddecilik için önemli olan geçmişe ilişkin bir görüntüyü, tehlike anında tarihsel özneye ansızın gözüktüğü biçimiyle korumaktır. Tehlike hem geleneğin varlığına, hem de o geleneğin seslendirdiklerine yöneliktir. İkisi için de aynı tehlike, yani kendini egemen sınıfların bir aracı kılma tehlikesi vardır. Her çağda yapılması gereken, geleneği, onu alt etmek üzere olan konformizmin elinden bir kez daha kurtarmak için çaba harcamaktır... Geçmişteki umut kıvılcımını körükleyerek tutuşturma yeteneği, yalnızca geçmiş özümsenmiş tarihçilerde bulunabilir; düşman galip geldiğinde, ölümler bile kendilerini bu düşmandan kurtaramayacaklardır ve bu düşman daha zafer kazanmayı sürdürmektedir.”⁷²

Benjamin “Tarih Kavramı Üzerine” başlıklı metninde tarihi bir süreklilik ve değişmezlik olarak gören ilerlemeci tarih yaklaşımının karşısına teolojiyi hizmetine almış tarihsel maddeciliği çıkarır. İnsanlığın homojen ve boş bir zaman içinde süreklilik gösterdiği tasavvur edilen, tarihin çeşitli anları arasında nedensellik kurmakla yetinen ve evrenselciliğe varan İlerlemeci tarih anlayışına sahip tarihçi; ezenlerin, hükmedenlerin sömürenlerin bakış açısını olumlayarak ve zaferlerini kutlayarak tarihi ele alır ve geçmişteki olayları tespih çeker gibi ardarda sıralar. Oysa tarihsel bilginin öznesi, mücadele içindeki ezilen sınıftır; Marx’ın öğretisini temel alarak her zaman sınıf mücadelesinin varlığını tanıyan, olayların ve koşulların akışını değiştirebilme potansiyelini göz önünde bulunduran tarihsel maddecinin de egemenlerin tarihsel yaklaşımına karşı özgürleşim ve kurtuluş için geçmiş ele alması gerekir.⁷³ Meral Özbek’in de belirttiği gibi Benjamin’in geçmişe verdiği önem sadece yaşamöyküsel bütünlük arayışının değil, aynı zamanda tarihsel düzeyde bütünlük (ve bağlantılandırma) arayışının ürünüdür; tarihselci geçmiş anlayışının yerine geçirilen politik geçmiş anlayışı temellerini tehlike altındaki şimdide olan tarih, montaj ilkesini kullanarak geçmiş alıntılar. Şimdinin felaket ve konjonktürünü okumak, ancak bu tehlike anından alınan

⁷²Walter BENJAMIN, “Tarih Kavramı Üzerine”, **Pasajlar**, s. 35.

⁷³Walter BENJAMIN, **Son Bakışta Aşk**, çeviren: Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İst, 1995, s. 39-49.

enerjiyle geçmişin enkazı altındaki gözden çıkarılmış ve eskitilmiş biçim ve yaşantıları koparıp alıntılanmakla mümkündür. Bu da geçmişteki benzer bir tehlike ve yenilgi anını ve verilen mücadeleleri hatırlamaya dayanır, bu nedenle bellek devrimci bir sorundur.⁷⁴ Benjamin'in deyimiyle geçmişe yapılacak "kaplan sıçrayışı" geçmişte ezilen sınıfın bugün için taşıdığı umudu, felaket ve yenilginin içinden çekip çıkarmaya yarayan devrimci bir hamledir. Michael Löwy'nin vurguladığı gibi Benjamin için geçmişteki adaletsizliklerin hatırlanması, bunların bilinç içinde seyrine dalınması veya tarihsel araştırma yeterli değildir. Geçmişin kefaretinin gerçekleşebilmesi için mağlup kuşakların ıstırabının, uğradıkları adaletsizliklerin onarımı ve uğruna mücadele ettikleri ve yenilgiye uğradıkları amaçların yerine getirilmesi gerekmektedir.⁷⁵

İlk tarihçiler, tecrübeyi öne çıkaran hikaye anlatıcılarıdır. Aydınlanma felsefesinin dayattığı ilerlemeci tarih anlayışıyla birlikte tarihin tecrübeden arındırıldığı bir tarih anlayışı hakim olmaya başlar. Ne geçmişe ne de geleceğe bağlanan, şimdinin yüceltildiği, geçmişin nostaljik bir haz ve statü nesnesi haline getirildiği, sürekli bir yenilik arayışının hakim olduğu, belleksizleştirici bu pozitivist tarih anlayışına alternatif olarak sıradan insanlara ve onların belleklerine dayanan sözlü tarih çalışmaları, 1980'lerden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Sözlü tarih, tarihi bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığıyla yazma ve sıradan insanları, gündelik yaşamı ve özneliği tarihin araştırma alanına dahil etmek amacıyla şekillenmiş ses ve görüntü kaydetme yöntemlerinin kullanılmasıyla oluşan bir araştırma yöntemidir. Sözlü tarih, diğer tarihsel belgeleri yadsımaz; ancak bu verili tarihsel belgeleri tamamlayıcı ve sorgulayıcı bir işleve sahiptir. Belleğe odaklanan sözlü tarih, tarihin daha demokratik bir hale gelmesini sağlamış; bellek ile tarih arasında varolan ilişkiyi değiştirmiş; belleğin sadece bireysel ve psikolojik bir olgu olarak görülmesinin önüne geçip, onun toplumsal alanla kesişen, içinde bulunan anın dinamiklerince belirlenip şekillenen ve toplumsal kimlikleri kuran bir olgu olarak ele alınmasına aracılık etmiştir.

Belleğin tarih disiplini üzerindeki dönüştürücü etkisine Nora'ya göre yeni toplumsal hareketlerin mücadeleleriyle toplumsal, dinsel, cinsel ve etnik azınlıkların üzerindeki baskıların ortadan kalkması için bu gruplara ilişkin belleğin kabul edilmeye başlaması, ilk kez çok güçlü özgürleştirici bir etki yaratmış ve devlet okullarında öğretilen tarihin ezdiği, aşağıladığı ve unutturduklarına karşı bir adalet sunma olanağı vermiştir. Tüm bunların sonucunda tarihçilerin sorgulama alanları hızla genişlemiş, araştırmalar ve yeni bakış tarzları

⁷⁴Meral ÖZBEK , "Walter Benjamin Okumak I ", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, s. 75.

⁷⁵ Michael LOWY, **Walter Benjamin: Yangın Alarmı**, çeviren: U. Uraz Aydın, Versus Yayınları, 2007, s. 40.

kabul edilerek, tarih disiplini yenilenmeye başlamıştır. Sözlü tarih, emekçilerin tarihi, kadınların tarihi ve diğerleri bellekle ilgili boyutun yararlı bir şekilde geri dönüşümünü sağlamıştır. “Hafıza tarihi döllendirdi, onun geçmişle olan ilişkisini yeniledi ve tüm araştırma alan ve dönemlerini işgal etti.”⁷⁶

Öte yandan Nora, geçmişle hesaplaşmanın evrenselleşmesi ve kimlik hareketlerine bağlı bellek çalışmalarının tarih yazımındaki katkılarının altını çizse de bellek ile tarih arasındaki ilişkinin dönüşümünde özellikle tarihin belleği ele geçirmesini eleştirir. Nora’ya göre ilkel, arkaik denem toplumlarda gerçek, toplumsal ve el değmemiş bir bellek söz konusudur; ve bu bellek tümleşik, diktatörlüğe özgü ve kendinden habersizdir; düzenleyici ve çok etkilidir, anında güncelleştiricidir. Mirası sürekli devam ettiren, ilkel toplumlara özgü bu bellek; kahramanların, kökenlerin ve mitin zamanına gönderme yapar. Bellek her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisi olup devamlı bir gelişim halindedir. Güncelleştirici etkisi nedeniyle şimdiki zamanda yaşanan ile bir bağ kurmaya olanak sağlar. Tarih ise toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan unutmaya karşısında geçmişe bakılarak oluşturulanları ifade eder. Tarih, artık bulunmayan şeylerin yeniden oluşturulmasını sağlar; ancak bu yönüyle hep sorunlu ve eksiktir. Tarih biliminin fetihçi ve yokedici yükselişiyle birlikte bellekten kopma ortaya çıkmıştır. Tarihin bellekten kopmasının en belirgin göstergelerinden biri, tarihin tarihinin yazılmaya başlanmasıdır. Bellek bizzat tarihin konusu haline gelmiştir. Bu durum tarihin nezdinde doğal belleği yıkan bir eleştiriyi de içermektedir. Yani Nora’ya göre bugün bellek diye adlandırdığımız şey artık belleğin dışındadır; bütün bunlar çoktan tarihin malı olmuştur. Bellek patlaması olarak adlandırılan durumun kendisi de aslında belleğin tarih içinde yanıp kül olması anlamına gelmektedir.⁷⁷ Nora, günümüz toplumlarında bellek ihtiyacının bir tarih ihtiyacına dönüştüğüne dikkat çeker: Küreselleşme, demokratikleşme, kitleselleşme, medyalaşma olgusuyla birlikte bellek aracılığıyla tarih yazıcılığı bütün dünyada etkili olmaya başlamış; çevre bölgelerdeki sömürgecilikten kurtulan yeni ulusların bağımsızlığı, ulusal kimliklerin inşa edilmesine ve bir tarihsellik içine çekilmesine neden olmuş ve Nora’nın deyişiyle bu durum “hafıza-toplum”larını da sonlandırmıştır.⁷⁸ “Bir yandan sırf tarihyazımsal hareket, tarihin kendi üstüne dönmesi, diğer taraftan tam anlamıyla tarihsel bir hareket, yani hafıza geleneğinin sonu.”⁷⁹

⁷⁶Pierre NORA, “Tarihsel Kimlikte Rahatsızlık”, çeviren: Ahmet İnsel, **Birikim Dergisi**, sayı: 212, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 86.

⁷⁷ Pierre NORA, **Hafıza Mekânları**, s. 24.

⁷⁸ A.g.e., s. 18.

⁷⁹ A.g.e., s. 22.

Bu bağlamda Nora, özellikle ilkel dönemlerde var olan gerçek bellek ile günümüzde tarihe mal olan ve bu yüzünden de artık yok olmuş, arşive dayalı bir bellek arasındaki farklılığın altını çizer

“Bugün devinim ve alışkanlığa sığınmış olan ve bedene ilişkin bilgilerdeki, iç içe işlemiş hafızalardaki, refleks olmuş bilgilerdeki sessiz bilgilerin aktarıldığı mesleklerde var olan gerçek hafıza ile bunun neredeyse tam aksi olan, tarihe geçmiş ve değişmiş olan hafıza arasında fark vardır; bu tarih kendiliğinden değil bir görev gibi yaşanır; iradidir ve uzlaşmaya dayanır; psikolojik, bireysel ve öznel; ama artık kolektif ve kapsayıcı değildir... Bu öncelikle diğerinin tersine, arşive dayalı bir hafızadır. Tamamen iz’in en belirgin olanına, kalıntının, kaydın en somut olanına, imgenin en açık olanına dayanmaktadır.”⁸⁰

Nora’ya göre "gerçek belleğin" olmadığı yerde “bellek mekânları” ortaya çıkar. Arşivler hazırlamak, yıldönümlerini kutlamak, ayinler düzenlemek, kasvetli cenaze söylemleri vermek, müzeler kurmak, üzerine dayanılan kaleler olarak inşası ve korunması gerekli mekânlar haline gelmiştir. Müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşımlar, tutanaklar, anıtlar, kutsal eserler, dernekler bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleri; riti olmayan bir toplumun ritleri; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklar; toplumda gruba aitlik işaretleridir. Tarih bunları bozup değiştirme yoğurup sunma amacıyla olduğu için bellek mekânları vardır. Bellek mekânları, izler ve araçlar söz konusu olduğu andan itibaren gerçek belleği bırakıp tarihe geçmişiz demektir.⁸¹

Günümüzde varolan "bellek saplantısı"nın Nora’ya göre dikkat edilmesi gereken ciddi sakıncaları vardır: Arşivcilik yapmak, bellek mekânları oluşturmak yaşanmışlığın yanına ikinci bir belleği, protez belleği koymaktır ve bu protez bellek de yeni bir bilincin etkisiyle ortaya çıkar. Çünkü Nora’nın deyimiyle protez bellek bize dışarıdan gelir; aynı zamanda her grubu kendi tarihini yeniden canlandırma yoluyla kimliğini tekrar tanımlamak zorunda

⁸⁰ A.g.e., s. 24.

⁸¹ A.g.e., s. 23.

bırakır. Kimliğe aidiyet bireyi sınırlar. “Öyle olma”yı hatırlamaya çalışmaya zorlar ve bu da belleğin belleğidir. Bu durum, artık bize ait olmayan bir şeyi sahiplenmeye çalışmaktır.⁸²

İlke olarak kendi belleğine sahip çıkma talebinin bir adalet çağrısı olduğuna; ancak bunun bir kıyım daveti etkisi yayma ihtimali de taşıyabileceğine⁸³ dikkat çeken Mithat Sancar, Nora'nın “günümüz artık hafızanın son derece tehlikeli bir biçimde radikalleşmesi ve bunun da çıkarıcı, aşırı ve tutkulu bir biçimde kullanılması günü”⁸⁴ olduğu yönündeki düşüncelerini izleyerek günümüzde bellek saplantısının iki tehlikeye yol açabileceğini belirtir. Bunlardan biri hatırlamayı araçsallaştırmak, diğeri ise toplumsal belleğin geçmişle ilişkisinin, yani toplumların neyi ne ölçüde ve hangi görünümde hatırlayacağına dair tercihleri merkezden alınan bir kararla mutlak bir biçimde belirlemeye çalışmaktır. Sancar, her dönemde görülebilen geçmişin araçsallaştırılmasının kullanım yöntemlerinin önceleri tarihin çarpıtılması, yani geçmişin manipülatif bir yorumu şeklinde olduğunu; şimdilerde ise belleğin değişik siyasal hedeflere ve çıkar hesaplarına meşruluk kazandırmaya yönelik olduğunu ileri sürmektedir. Hatırlama ediminin araçsallaştırılmasına verilebilecek en tipik örnek Holocaust'un İsrail ve Yahudi örgütleri tarafından kullanılma biçimidir. Toplumsal belleği merkezden, yukarıdan belirlemeye çalışma ise geçmişin araçsallaştırılması gibi her dönemde söz konusu olmuştur; ancak geçmişte bunun uygulama yöntemi daha çok vahşetlere ilişkin hatırlama yasağı koymak, unutmayı dayatmakken; bugün yapılan ise geçmişin belli biçimlerde hatırlanmasını emreden normlarla düzenleme yaklaşımıdır.⁸⁵

Yukarıda da belirtildiği gibi günümüz bir yandan bellek üzerine çalışmalarda bir yoğunluğu, “bellek patlaması” ile kimlik ve aidiyet süreçleri arasındaki ilişkiyi gerekli kılacak bir siyasi kültürle şekillendiği diğer yandan “bellek yitimi”ne neden olan unutturma siyasetinin hala sürmekte olduğu bir dönemdir. Bu nedenle belleğin siyasi kültürün önemli bir unsuru olarak belirmesine etki eden olumlu ve olumsuz yönlerin farkındalığıyla hareket etmek ve özellikle geçmişte yaşanan ya da yaşatılan olumsuzlukların şimdide varlığını sürdüren bir şey olarak belirmesi durumlarında geçmişin ele alınması, işlenmesi, aydınlatılması ve hesaplaşılması gerekmektedir. Böylesi geçmişle hesaplaşmayı gerektiren ve bir daha asla yaşanılmamalı diyebileceğimiz durumlar için Koselleck'in sunduğu “negatif hatırlama” anahtar kavram olarak karşımıza çıkar. Koselleck, “negatif hatırlama”yı düşünülme-yeni

⁸²A.g.e., s. 23-31.

⁸³Mithat SANCAR, **Geçmişle Hesaplaşma**, s. 67.

⁸⁴Pierre NORA, “Tarihsel Kimlikte Rahatsızlık”, **Birikim Dergisi**, sayı: 212, s. 85.

⁸⁵Mithat SANCAR, “Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu”, **Birikim Dergisi**, s. 20-21.

düşünmek, telaffuz edilemeyeni telaffuz etmeyi öğrenmek ve tasavvur edilemeyeni tasavvur etmeye çalışmak olarak tanımlar. Geçmişte yaşananları gerçekten bir geçmiş haline getirebilmek için negatif hatırlamanın kolektifleşmesi gerekir. Bu da Koselleck'e göre kurbanların acılarının hatırdada tutulmasının yanı sıra faillerin, yaptıklarının ve amaçladıklarının sürekli hatırlanmasına bağlıdır.⁸⁶

2.2.4. Geçmişle Hesaplaşma

“Geçmişle hesaplaşmada, tarihin çarpıtılması değil, olumsuz (negatif) olduğu düşünülen bir geçmişin devam eden hükmünü, geçmişin işlenmesi ve aydınlatılması, mağduriyetlerin tanınması ve telafisi, sorumluların yargılanması ve cezalandırılması yoluyla çözme çabası söz konusudur. Amaç, geçmişten kaçmak değil, onunla yüzleşmektir. Bu çabanın temelinde, negatif geçmişin tahakkümünün, ancak onun aydınlatılmasıyla kırılabileceği inancı yatar.”⁸⁷

Geçmişle hesaplaşma kavramı ilk kez Nazilerin Yahudilere uyguladıkları soykırımla başlamak üzere 1945'den sonra gündeme gelmiş ve uzun yıllar bu Yahudi soykırımı bağlamında kullanılmıştır. Kavramın daha geniş bir anlama kavuşması ve giderek evrenselleşmesi ise yeni toplumsal hareketlerin yeni bir siyasi kültür oluşumuna katkılarıyla birlikte 1980'lerin sonlarında gerçekleşebilmiştir. “Bu yıllarda ortaya çıkan gelişmelerle birlikte ... geçmişle hesaplaşma kavramı, ağır insan hakları ihlallerinin yoğun olarak yaşandığı diktatörlük yönetimlerinin ve/veya yaygın iç çatışmaların ardından, geçmişin yüküyle nasıl başedileceği ve insan hakları değerlerine yaslanan bir toplumsal barış ile demokratik bir siyasal kültürün nasıl inşa edileceği sorunlarına işaret eden evrensel bir içeriğe kavuştu.”⁸⁸

Adorno 1956'da yazdığı “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir” başlıklı yazısında Nasyonsosyalizmin Yahudilere uyguladığı soykırımdan hareketle geçmişle hesaplaşmanın ne anlama gelebileceğini tartışır. Önemli olanın geçmişin ne biçimde ve hangi yolla anımsatıldığı olduğuna dikkat çeken Adorno, “geçmiş, ancak geçmiş olanın nedenleri, ortadan kaldırılırsa işlenmiş olabilecektir” diyerek o dönemde slogan haline gelen “geçmişin

⁸⁶ Mithat SANCAR, *Geçmişle Hesaplaşma*, s. 51.

⁸⁷ A.g.e., s. 50.

⁸⁸ A.g.e., s. 19.

işlenmesi” deyimiyle kastedilenin ciddi biçimde geçmişin ele alınması, berrak biçimde büyüünün kırılması anlamına gelmediğini, tersine dehşet verecek kadar gerçek olan geçmişin, olaylardan etkilenenlerin yalın kurgularına indirgenerek etkisizleştirilmesinin söz konusu olduğunu; geçmişte haksızlık yapanların yandaşlarınca geçmişin oldubittiye getirildiğini, unutulup bağışlanması yönünde bir telkini aşıladıklarını hatta elden gelse belleklerden de silmek istediklerini yazar.

“Geçmişten kurtulunmak isteniyor; haklı olarak, çünkü onun gölgesinde yaşamak imkansızdır ve suç ve zorbalık yine suç ve zorbalıkla ödenecekse, bu dehşetin sonu yoktur; haksız yere, çünkü kaçıp kurtulmak istenilen geçmiş hala capcanlıdır. Nasyonalsosyalizm hala yaşıyor; ama fazla canavarca olduğu için kendi ölümünden sonra da sürüp giden bir şeyin hayaleti midir, yoksa zaten ölmemiş midir, ağza alınmayacak olanı yapma eğilimi hem insanlarda hem de onları kuşatıp sınırlayan koşullarda devam etmekte midir?”⁸⁹

Adorno’ya göre olup bitenler karşısında geçmişin aydınlatılması unutulmuş haklı çıkarma çabasıyla işbirliğine giren bir unutmaya karşı çarpışmaya, hakikati ortaya çıkarmaya ve geçmişte yaşananların bir daha asla olmamasının sağlanmasına bağlıdır; ancak geçmiş olanın nedenleri hala devam ettiği için geçmişin büyüü de kırılmamıştır.⁹⁰

Adorno 1956’da yazdığı bu yazıda geçmişin ağır yükünden kurtulmak için geçmişin işlenmesi adı altında geçmişte yaşananlara çizgi çekip yeni bir başlangıç yapma iddiasıyla bir tür unutmaya siyasetinin uygulandığına dikkat çekmişti. Bellek-adalet ilişkisi üzerine çalışan James Booth’a göre de bellek adalet için hayati bir öneme sahiptir. Geçmişteki adaletsizlikleri, kurbanları, suçları ve suçluları unutmamak gerçeklerin ortaya çıkarılıp adaletin sağlanması ve korunması için elzemdir.⁹¹

Yahudi soykırımının hatırlanması üzerine yapılan her türlü demokratik ve hukuksal mücadele geçmişin unutturulmamaya çalışılmasında etkili olduğu gibi bugünün geçmişle

⁸⁹ Thedor ADORNO, “Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?”, çeviren: Tarhan Onur, **Defter Dergisi**, sayı: 38, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 122.

⁹⁰A.g.m., s. 121-137.

⁹¹ bkz.. James BOOTH, “The Unforgetten. Memories of Justice”, The American Science Review, cilt: 95, no:4.

<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract>

bkz. Maral JEFRUDİ, “1 Mayıs 1977: Hafıza, Adalet ve Devrimin Hayaleti, **Mesele Dergisi**, sayı: 5, Agora Yayınları, İstanbul, s. 35.

hesaplaşma siyasetinde örnek teşkil etse de unutturma siyaseti dünyanın birçok ülkesinde varlığını sürdürmüştür. Unutma siyasetinin kökleri Arenhövel'in tespitine göre çok eskilere dayanmaktadır. Atina'da Pelepones Savaşları'nın ardından geçmişteki acı olayları ve kötü durumları hatırlamayı yasaklayan bir yasa çıkarılmıştır; Roma'da Sezar'ın öldürülmesinden sonra Cicero Senato'nun huzurunda cinayete ilişkin bütün anıların ebedi unutuluşa havale edilmesi gerektiğini savunmuştur. Batı geleneğinde de savaş ve siyasal bunalım dönemlerinin ardından unutmanın ve affetmenin kural olduğunu belirten Arrenhövel, bu geleneğin 1945'ten sonra kırılmaya başladığını, 20. yüzyılın sonlarında başlayan geçmişle hesaplaşma dalgasının da 1945'deki geleneğin devamı sayılabileceğini söyler.⁹² Enzo Traverso'un da belirttiği gibi bellek yalnızca unutmaya karşı değil, suçu şimdiki zamanda karartan ve inkar eden politik bir rejime karşı da kendini oluşturmuştur.⁹³ Özellikle 1980'lerden sonra geçmişle hesaplaşma kavramını evrenselleşmesinde ve unutmanın yerine hatırlamanın alması Mithat Sancar'a göre dört düzlemde gerçekleşmektedir: Birincisi ulusal düzlemedir. 1980'lerden itibaren, sistem değişikliğinin ardından geçmişin suçları ve ihlalleriyle hesaplaşma konusunda Latin Amerika ve Güney Afrika'da yaşanan deneyimler, benzer şartlara sahip toplumların görmezden gelemeceği geleneğe vücut vermişlerdir. İkincisi daha önce geçmişi bastırma siyasetinin izlendiği ülkelerde, bu siyasetin çözülmesi ve ne kadar zaman geride kalmış olursa olsun geçmişle yüzleşme ve hesaplaşma süreçlerinin harekete geçmesi, bu geleneğin pekişmesini sağlamıştır. Üçüncü düzlem, bir devletin kendi geçmişiyle ilişkisinin uluslararası siyasette önem kazanmaya başlamasıyla ilgilidir. Geçmişteki suçlar için fail devletlerin temsilcilerinin mağdur/kurban topluluklarından özür dileme ritüellerinde ciddi bir artış gözlenmiştir ve bununla bağlantılı olarak da tarihsel suçları inkar etmek uluslararası ilişkilerde de bir rahatsızlık faktörü haline gelmeye başlamıştır. Dördüncü düzlem ise uluslararası ceza yargılaması alanında yaşanan gelişmeleri içerir. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmuş ve faaliyete başlamış olmasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir.⁹⁴

⁹² Aktaran, Mithat SANCAR, **Geçmişle Hesaplaşma. Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, s. 37-38 bkz. Mark Arenhövel, *Democratie und Erinnerung. Der Blick zurück auf Diktatur und Menschenrechtsverbrechen*, Frankfurt/New York, 2000, s. 15-16.

⁹³ Enzo TRAVERSO, **Geçmiş Kullanma Kılavuzu**, çeviren: Işık Ergüden, Versus Yayınları, İstanbul, 2009, s. 38.

⁹⁴ A.g.m., s. 35-36.

2.2.5. Tecrübe

Halbwachs ve Assmann'ın toplumsallığın bellek için koşullayıcı bir öge olduğuna dair görüşlerine yukarıda değinilmişti. Walter Benjamin'in geliştirdiği tecrübe kuramının da belleğin toplumsal tecrübenin oluşumundaki ayırt edici rolü göstermekle toplumla bellek arasındaki devreyi tamamladığı söylenebilir. Benjamin, kendi tecrübe kavramını ortaya koyarken çıkış noktası olarak Bergson'un "süre", Proust'un "iradi bellek" ve "gayri iradi bellek", Freud'un "uyanık bilinç" kavramlarından yararlanır. Erfahrung (hakiki tecrübe) ve Erlebnis (yaşantı) olarak adlandırdığı iki tecrübe tipinden bahseder. Benjamin formülasyonunu kurduğu bu tecrübe kuramında belleğin işlevinin izlenimleri korumak, anının ise parçalamak olduğunu, bellekteki izlerin ancak bilince çıkarılmadığında kalıcılaşıp hakiki tecrübeye dönüşebileceğini belirtir. Erfahrung, dış dünyadan gelen uyarıcıların bilinç-dışı hafıza ile kaydedildiği böylece tam algı yetisinin varolmasına olanak tanıyan hakiki tecrübedir. Benjamin'e göre modern kapitalist koşullar altında uyarıcıların şiddetinde ve sıklığında meydana gelen büyük artış bu tam algı yetisini ortadan kaldırmıştır. Çünkü uyarıcılara karşı kalkan işlevi gören bilinç, organizmayı bunların travmatik etkisinden korumak için bu uyarıcıları bilinçli hafızaya (iradi bellek) kaydederek etkisizleştirir. Böylece oluşan hakiki tecrübe değil, kapitalist modernliğin parçalanmış ve bütünlüğünden koparılmış Erlebnis ya da yaşantıdır.⁹⁵ Özbek'in Walter Benjamin Okumak derlemesinin ikincisinde, Benjamin'in tecrübe (Erfahrung) kavramı şu şekilde yorumlanır: Benjamin'e göre saf tecrübe için gelenek gerekir. Süreklilik ve bağlantılar şarttır. Tecrübe tek tek bireye ait olamaz, gerçek bir topluluk yaşantısı içindeki bireyle ilişkilidir. Kapitalist toplumlardakinin aksine geleneksel toplumlarda birey ile kolektif topluluk, bireyin geçmişi ile kolektif geçmiş arasında bir bütünlük vardır. Tecrübe, belleği canlı tutan tekrarlar içinde masallar, şarkılar, efsaneler öyküler) yüzyılların kalıpları içinde kuşaklar arasında aktarılır. Anlatılarda tecrübenin izi geçmişe örülerek bir süreklilik sağlanır. Tecrübe tecrübeye eklenir; ritüellerle kuşaklar birleşir.⁹⁶

Erfahrung ve Erlebnis terimlerinin etimolojisini gösteren Hansen, Erfahrung'un hem zamana ilişkin bir boyut, yani süre, alışkanlık tekrar ve dönüş iması yaparken aynı zamanda tecrübe eden öznenin bir derece risk aldığı imaya eden bir terim olduğunu, Erlebnis'in ise olay,

⁹⁵Walter BENJAMİN, *Pasajlar*, s. 209.

⁹⁶Meral ÖZBEK, "Walter Benjamin Okumak II", *AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 55 no: 4, 2000 s. 116.

macera anlamına geldiğini belirtir. Negt ve Kluge de Benjamin'in tecrübeyi ele alırken bu iki terim arasındaki ayrımı *Kamusal Alan ve Tecrübe* başlıklı kendi çalışmalarında sürdürürler. Bu iki yazarın hedefledikleri kapitalist toplumda tecrübeyi kapitalist çıkarlar doğrultusunda işleyen ya da işlenemez kılan burjuva kamusal alanından türeyen kamusal çeşitlerinin karşısına “proleter kamusal alan”ın yeniden değerlendirilmesi ve hareketlendirilmesiyle çıkmaktır. “Negt ve Kluge açısından sorun edilen mesele, tecrübenin yukarıdan mı (yüksek kültürün dışlayıcı standartları ya da mülkiyet çıkarlarıyla) yoksa aşağıdan mı (tecrübe eden öznenin yaşam bağlamlarından kalkarak) düzenlendiği/bozulduğu ve bu tasnifin ne ölçüde gerçekleştiğidir.”⁹⁷ Tecrübe edinebilmenin sınırını çizen ve gündelik yaşamın ham maddesi olan tecrübeleri çıkarlarına uygun olarak işleyen kamusal tarzlarını eleştirirler. Hansen'e göre Negt ve Kluge'nin erfahrung (hakiki tecrübe) kavramına verdikleri önem, bir yandan, erfahrung'un tecrübe sahibi olma ve düşünümsellik, ilişkiler ve bağlantılar görebilme, gerçeklik ve fantaziyi el çabukluğuyla birbirine geçirebilme, geçmişini hatırlama ve başka bir geleceği tahayyül edebilme yeteneğine dayanmakta; diğer yandan ise tam da bu yeteneklerin, endüstrileşme, kentleşme ve modern tüketim kültürünün saldırısı altında tarihsel olarak parçalanmasına ve dönüşümüne işaret etmektedir. Böylece tecrübe kavramı, tarihsel parçalanmanın, kaybın, kopuşun ve değişimin etkilerini kaydedebilme ve bunlarla başedebilme yeteneğini içeren bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Hansen'in tanımına göre erfahrung yabancılaşma, izolasyon ve özelleştirmeye ilişkin kolektif tecrübe de dahil olmak üzere toplumsal anlam ufku ile bireysel idraki dolayımlayan matris olarak görünüyor.⁹⁸

Meral Özbek, “Kamusal-Özel Alan, Kültür ve ve Tecrübe” başlıklı yazısında bireysel ve kolektif tecrübenin her zaman, bedenselden sözlü, yazılı, görsel ve işitsel dek çeşitli doğal ve teknolojik dil biçimleri aracılığıyla, kamusal etkileşim ortamında başkalarına yönelik olarak ifade ve temsil edildiğinde görünür hale geldiğini belirtmektedir. Kamusal alanı “kolektif tecrübenin ufku” olarak gören Negt ve Kluge kamusal alanın özgüllüğünü mahrem denemeler özel yaşam alanının özgür ve gelişmiş olmasıyla ilişkilendirirler; onlara göre tecrübenin başkaları için anlaşılır kılınmaması “mahremiyetin tiranlığı”na yol açar. Negt ve Kluge'nin bu yaklaşımından hareket eden Meral Özbek, “mahremiyetin tiranlığının nedenlerini şu

⁹⁷ Meral ÖZBEK, Kamusal- Özel Alan, Kültür ve Tecrübe, **Kamusal Alan** içinde, s. 452.

Hansen'e yapılan gönderme için bkz. Miriam Hansen, “Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar”, *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, s. 165.

⁹⁸ Meral ÖZBEK, Kamusal- Özel Alan, Kültür ve Tecrübe, **Kamusal Alan** içinde, s. 452.

Hansen' yapılan gönderme için bkz. Miriam Hansen, “Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar”, *Kamusal Alan* içinde, ed. Meral Özbek, s. 150.

şekilde sıralar: “Kendini kamusal olarak ifade etmeye utanmaktan bunun yollarını, biçimini ve dilini öğrenememişlik ve kendi dilini kullanıp geliştirme kanallarına sahip olamamışlığa, toplumsal olarak ezilmiş, parçalanmış, örselenmiş, bastırılmış, dışlanmış horgörölmüş ve tarihsizleştirilmiş olmaktan yasaklanmış olmaya ve can korkusuna dek gider. Tecrübe edinme, yani algılama ve idrak kapasitesinin nesnel yaşam bağlamları boyunca çeşitli biçimlerde örselenmesi bir engelse; mevcut tecrübe kapasitelerinin ürünü olan tecrübe ve bilgilerin egemen kamusal alanda ketlenerek dolaşamaması, ikinci bir engeldir.”⁹⁹

Negt ve Kluge'nin “proleter kamusal alan” tarifleri kamusal alan kavramının işaret ettiği olguya ilişkin genel kavrayıştan dolayı bir miktar belirsiz görünür. Her şeyden önce kamusal alan, kapitalizmin hakim üretim tarzı, burjuvazinin de dünya ölçeğinde hakim bir sınıf haline geldiği bir sürecin ürünüdür.¹⁰⁰ Kavramın ve olgunun gelişiminde özgül toplumsal ve kültürel koşulları genel ve evrensel bir ilerleme lehine görmezden gelme eğiliminde olan, sınıfsal köken ya da habitusları bakımından burjuvaziyle ortak yönleri sahip, ancak siyasi ve kültürel taraflılık ve çıkarlardan arınmış varsayılan aydınlanma felsefecilerinin özel bir damgasının bulunması, kamusal alanın “ortak toplumsal çıkarın bütünsel çerçevesini” temsil ettiği yanılması üretmiştir. Dolayısıyla burjuvazinin hegemonik sınıf olduğu bir tarihsel süreçte -ki bu süreçte devlet kapitalizmi olup olmadığı sık sık tartışılan reel sosyalist rejimlerin uygulamaları bir yana bırakılacak olursa tüm bir modern tarihe denk gelir- “toplumun bütünsel çıkarları” genellikle, söz konusu sınıfın çıkarlarına olduğu kadar genel kültürel ve siyasi yatkınlıklarına -habituslerine- uygun bir biçimde kurumsallaşan kamusal alanlarda bu sınıfın çıkarlarıyla örtüşecek ama bu örtüşmeyi gizleyecek biçimde ifade edilmiş olur.

Ölçütü, yukarıda Özbek'in vurguladığı üzere “tecrübenin yukarıdan mı aşağıdan mı örgütlendiği” olarak koyarsak Türkiye'de 78 Kuşağı'nın tam olarak işçi sınıfı tecrübesi olamasa da ezilen sınıf ve grupların genel tecrübelerini ifade etmeye girişmesi bakımından proleter bir kamusal alan oluşturmaya yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmanın ampirik inceleme boyutunu oluşturan bölümlerde -romanlarda ve mülakatlarda- sık sık

⁹⁹ A.g.e., s. 447.

¹⁰⁰ Bu nokta da meseleyi paradigmatik bir tarzda ele alan ilk eser olan *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*'nde kamusal alanın tarihinin ele alınışında farklı sınıf ve grupların kamusalıklarını ihmal edilmişinin alternatif kamusal alanların araştırılmamasında ya da araştırmaların gecikmesinde bir ölçüde dahilidir. Habermas'ın bu eleştirilere yanıtı ve gönülsüz sayılabilecek itirafı için bkz. Jürgen HABERMAS, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çeviren: Tanıl Bora- Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, 1990 baskısına özsöz s.15-25.

tanıklık edildiği üzere, 78 Kuşağı kapitalizmin yaygınlaştırdığı, sınıfsal baskılar ve eşitsizlikle ilişkileri açıkça gösterilebilecek mülksüzleşme, yoksullaşma, yabancılaşma, yersiz-yurtsuzlaşma, köleleşme ve tazallüm gibi terimlerde ifadesini bulan madun tecrübelerin ortadan kalkmasıyla olduğu kadar, tam da bu ortadan kaldırma irade ve girişiminden doğan kurucu tecrübeyle ilgili olmuştur. Parti, örgüt, dernek oluşumları biçiminde kurumsallaşan bu mücadeleler, tümüyle Negt ve Kluge'nin -kendi tam sanayileşmiş toplumları bağlamında etkisini kuşkusuz daha sıkı bir biçimde hissettikleri- ısrarla üzerinde durdukları kapitalist sanayinin üretim ve yeniden üretim süreçlerinde belirginleşen “işçi tecrübesine” odaklanmış olmasalar da bir bütün olarak “halk” a atfedilen genel koşulların ve bu koşullara uyarlanmış yaşam tarzlarını ve pratikleri kapsayan yaşam bağlamının eleştirisinin asli temeli oluşturduğu bir kamusal alan yaratmıştır. Türkiye'nin yaklaşık doksan yıllık tarihinde, parlamenter siyasetin kinik ve muğlak ölçüleriyle de olsa “sol” sayılabilecek bir partinin kuşağın asli etkinlik dönemi olan 1971-1980 onyıllı içinde -toplamda iki buçuk yıl- iktidara gelebilmesi söz konusu yaşam bağlamının başarıyla “kamusallaştırıldığı” bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Devlet baskısı ve silahlı sağın uyguladığı şiddet altında sürdürülmeye çalışılan kamusal alan etkinliğinin “kurucu proleter” niteliği az sayıdaki yerel özyönetim deneyiminde daha berrak bir biçimde görülebilir.

12 Eylül askeri müdahalesinin ve müdahaleden önce giderek yoğunlaşan sağ terörün hedefi, her şeyden önce Türkiye tarihinde emekçi sınıflar ve halkın siyaset sahnesinde ilk kez inisiyatifini ele almanın ya da kamusal alanı ele geçirmenin eşiğine yaklaştığı bu süreci durdurmak olmuştur. Darbenin gerçekleştiği yıl alınan 24 Ocak ekonomik kararları ve darbe sonrası askeri-sivil hükümetlerin bu kararlara koşut uygulamaları, tabanda oluşan kurucu tecrübenin egemenler tarafından çok iyi anlaşılması olduğunu göstermektedir. Sık sık kansız olduğu söylenen darbe süreci sadece hukukun ve anayasanın askıya alındığı askeri bir gövde gösterisi olmamıştır. Artık tarihsel birer veri haline gelmiş göz altında ölüm ve özellikle işkence vakalarının yaygınlığına ilişkin sayılar bir yana bırakılsa bile bu süreçte göz altına alınan bir milyon kişinin ülkenin kentsel alanlarda yaşayan yetişkin nüfusunun %6'sından fazlasına karşılık gelmesi baskı rejiminin çapını gösterir.¹⁰¹ Şehirlerde hanehalkı büyüklüğünün ancak 1990'ların ortalarına doğru 4,2 ortalamasına düştüğü göz önünde

¹⁰¹ Sedat ÇETİK, **Türkiye Şehir Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1992, s. 3. 1980'de 45 milyona yaklaşan nüfusun %57,3'ü şehirlerde yaşamaktaydı. Yetişkin nüfus 15 yaş ve üstünü kapsamaktadır; siyasal etkinliğin daha yoğun olduğu 18-40 yaş aralığı baz alınırsa söz konusu oran daha da artacaktır.

bulundurulursa¹⁰² kaba bir hespla en az her dört aileden birinden bir kişinin darbe rejimi tarafından göz altına alınmış olduğu sonucuna ulaşıyoruz. Siyasal hareketliliğin yoğunlaştığı bölgelerde bu ortalamanın daha da yüksek olmasını bekleyebiliriz.

Toplumsal açıdan bu sürecin olumsuz etkilerinin giderilmesinin yolu, toplumun bu kaybı tanınması; başka bir deyişle bu süreçten doğrudan zarar gören kişi ve toplulukların kayıplarının ardından tuttıkları yasa katılması olabilir. Freud, ünlü makalesi “Yas ve Melankoli”de yası her zaman sevilen bir insanın ya da ülke, özgürlük, ideal vb. gibi insanın yerini almış olan bir soyut kavramın kaybına tepki olarak tanımlar.¹⁰³ “Yas tutma süreci, yas tutan kişinin/topluluğun/toplumun, yitirilen şeyin zihinsel temsilini hatırlamak, gözden geçirmek ve bu ilişkiyi anlamlandırmak üzere başvurduğu zihinsel etkinliklerin tümüdür.”¹⁰⁴ Kayıp durumlarında yas tutamamak melankoli yaratır ve hastalandırıcı bir yatkınlığa neden olur... Melankolinin ayırt edici özellikleri derinlemesine acı verici hüznün, dış dünyaya yönelik ilginin kesilmesi, sevme yeteneğinin kaybı, tüm etkinliklere ket vurulması, ve kendini önemseme duygusunun yerini kendini suçlamaların almasıdır...¹⁰⁵

12 Eylül askeri darbesi, siyasal eyleyicilerin eylem ve düşüncelerini geçici bir süre askıya almadı; eylem, düşünce ve temsil olanaklarını bütünüyle ortadan kaldırdı. Bir başka deyişle kamusal alanı ortadan kaldırdı ya da kamusal alan etkinliğini geçmişinden bambaşka bir biçimde düzenlenmek üzere asgariye indirdi. Yas tanımı gereği geçmişle acılı bir ilişkilenebilir bir durumdur; dolayısıyla belleğin kişi ve toplulukların yaşamında en etkili biçimde kullanıldığı tecrübelerden biridir. Bu ilişkinin kamusal alanda kurulmasının ve temsil edilmesinin engellenmesi özellikle dönemi konu alan romanlarda baskın bir duygu olarak beliren bir melankoliye yol açmıştır.

Şükrü Argın, Wendy Brown’un görüşlerini özetleyerek Benjamin’in şeyleştirilmiş ve sözde solcunun kalbinde donmuş olan bir duyguya, bir analize ya da ilişkiye yönelik tutucu ve geriye dönük bağlanmayı tarif ederken kullandığı “sol melankoli” kavramından hareketle sol tutkuların ve gerekçelerin, sol analizlerin ve kanıların, bunlarla değiştirmeye, dönüştürmeye

¹⁰²Ayut TOROS, Mahir ULUSOY ve Banu ERGÖÇMEN, **Ulusal Çevre Eylem Planı: Nüfus ve Çevre**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara, 1997, s. 7.

¹⁰³ Sigmund FREUD, **Metapsikoloji**, çevirenler: Emre Kapkın- Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, İstanbul 2002, s. 243.

¹⁰⁴ Cem KAPTANOĞLU, Travma, Toplumsal Yas ve Bağışlama”, **Birikim Dergisi**, sayı: 248, s. 34.

¹⁰⁵Sigmund FREUD, **Metapsikoloji**, çevirenler: Emre Kapkın- Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, İstanbul 2002, s. 243-244.

çalışılan fiili dünya ve yine bunlarla elde edilecek olan gelecekte daha çok sevilebildiğine işaret eder.¹⁰⁶

Bu sürecin toplumsal bellek üzerindeki etkileri doğal olarak yıkıcıydı; bununla birlikte siyasetten fiilen tasfiye edilmiş ve oluşturulan yeni siyasi kültür içinde bu durumu onanmış olan 78 Kuşağı, hala hayattan tasfiye olmuş değil. Selefleriyle birlikte siyasi kültürü bir kez güçlü bir şekilde değiştirebilmiş bu kuşağın belleği, belki de onu bir kez daha değiştirebilecek tecrübeyi ve değiştirebilmenin yordamını barındırıyor; “Ne yapmalı?” sorusunun olduğu kadar, “Ne yapmamalı?” sorusunun muhtemel yanıtlarıyla birlikte...

“Ne yapmamalı?” sorusu, elbette bütün bütün yanıtlanabilir değildir; ancak en azından geçmişle kurulan ilişkinin eleştirisi bakımından bir hareket noktası olarak alınabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, kuşaklarla ilgili önemli olgulardan biri, onların kendilerini genellikle asıl etkin oldukları dönemde değil; bu etkinlik sürecinin üzerinden belirgin bir süre geçtikten sonra keşfetmeleridir. Bu olgu, belleğin hep şimdiki zamandaki bir yeniden kurma etkinliği olmasıyla paraleldir. 1980’lerden sonra akademiye kadar sızan ve geçmişi bir toplumsal tecrübe alanı olmaktan çok, kimliğin şimdiki anındaki bir yüceltmenin bir aracı, bir ‘şey’i kılan nostalji nosyonunun yayılmasında –bir çoğu daha sonraları akademide istihdam edilen- 68 Kuşağı üyelerinin rolü büyüktür. Geçmişle kurulan ilişkinin “ne yapmamalı?” sorusuna yanıt olabilecek biçimlerinden biri, belli ya da belirsiz bir zafer kazanmış bir kuşakta görülebilecek böyle coşkuya açık narsistik bir fetişleştirme ise, bir diğeri de yenilgiye uğramış kuşaklarda rastlanan yıkıcı bir melankolidir.

¹⁰⁶ Şükrü ARGİN, “Sol Melankoli, Aktif Unutma ve Yeni Bir Başlangıç” **Birikim Dergisi**, sayı: 165, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43.

3. 78 KUŞAĞI'NIN YAŞAM ANLATILARINA GÖRE SİYASAL SOSYALİZASYON SÜRECİ

Bu çalışmada 78 Kuşağı'nın bir kuşak olduğu tezinden hareketle kuşağın siyasal sosyalizasyon sürecinin nasıl oluştuğunu ve bu sürecin kuşağın kendisi tarafından nasıl tecrübe edilip anlamlandırıldığını görmek için derinlemesine mülakat yapılmıştır. 78 Kuşağı'nı ortaya çıkaran koşulların yanı sıra, kuşak olarak yok sayılmasına ve “yitik kuşak” olarak adlandırılmasına yol açan toplumsal koşulların da ele alınacağı bu çalışmada, 78 Kuşağı'nın bellek aracılığıyla kendi tecrübesinin temsilini nasıl oluşturduğu; yani kuşak üyelerinin kendi tecrübelerini bugün nasıl anlamlandırdıkları ve bunu nasıl yansıttıkları, içerik analizi yapılarak gösterilmeye çalışılacaktır.

İlk siyasallaşma ve örgütlü çalışmaya giriş, örgütlü çalışma, 12 Eylül öncesi ve 12 Eylül sonrası içeren bir yaşam akışı gözetilerek; her dönemde bireylerin örgütlerle, devlet ve kurumlarla, aileyle, karşı cinsle, arkadaşlarla ilişkilerini ve bu ilişkilerin yaşam akışı boyunca değişimini; siyasal etkinliğin eğitim, gündelik hayat üzerindeki etkilerini, yeni mücadele arayışlarını ve geçmiş ile bugünü değerlendirilme tarzlarını, gelecek hakkındaki düşüncelerini ve de tecrübelerini sözlü anlatılar aracılığıyla temsil etme tarzları göz önünde bulundurulacaktır.

Derinlemesine mülakat yaparken kişilerin seçiminde kuşağı olabildiğince temsil edebilecek bir örneklem oluşturuldu. Söz konusu örnekte, cinsiyet, toplumsal konum ve sınıfsal köken, siyasal gruplaşmalar, örgütlü çalışmaya katılım biçimi ve siyasal mücadele tarzı gibi etkenleri tüm çeşitliliği ve farklılıklarıyla göz önünde bulunduruldu.

3.1. Siyasallaşma Dönemi

3.1.1. Tarihsel Önkoşullar

1960'larda hızlanan sanayileşme, buna bağlı olarak kırsal bölgelerden büyük kentlere göçün artışı, kentlerde “gecekondu” olarak tanınan göçe bağlı yerleşim ve yaşam tarzlarının belirmesi, yaşamlarını sürdürmek ve olanaklarını genişletmek isteyen yeni ve geniş bir kitleyi,

dönemin genel jeopolitiğinin oluşturduğu çerçevenin de etkisiyle neredeyse doğal bir biçimde sol siyasetlere açılan yaşam bağlarına kaydırmaya başlamıştı. 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'ye girmesi bu tabanın siyasal alanda kendisini temsil etme iradesinin kesin bir göstergesi oldu. Sendika hareketi güçleniyordu; Haziran 1969'daki grevler büyük bir başarı elde etti. Eylemlilikte belirgin bir artış görülüyordu. Kamusal alanda sol siyaset her yerden önce toplumun koşullarının tartışılması konusunda görece bir özgürlük ortamı oluşturan üniversitelerde yoğunlaşmıştı; bunun önemli bir sonucu 68 Kuşağı olarak tanımlanan sol hareket genel olarak bir öğrenci akımı karakterine bürünmesi oldu. Bu kuşağın etkinliği 12 Mart 1971 muhtırasına kadar artarak sürdü. Muhtıra, 68 Kuşağı bakımından kesin bir sınama oluşturdu: Müdahalede bulunan ordunun da temsil etme iddiasında olduğu Kemalizm ve resmi ideolojiyle bağlarını kopartamayan kuşak birimleri ya etkin siyasetten çekildiler ya da parlamenter seçeneklere odaklandılar. Ordu müdahalesi 12 Mart öncesinde bir bölümü zaten silahlı mücadeleye yönelmiş olan devrimci solu bu seçeneği daha sıkı biçimde ele almaya yöneltti. Kemalizmin seçenek olmaktan çıkmaya başlaması Marksizmin benimsenmesini hızlandırdı. Üniversitelere öğrenci veren taban, on yıllık hareketlilik içinde yaşam koşullarında gelişmeyi ancak siyasi etkinlikle sağlayabileceklerini görmüş olan kitlelerin çeşitliliğine paralel olarak genişledi. Sol hareketler artık yalnızca öğrencilerden oluşmuyordu. Öğrenci oluşumları da yöresel, etnik, sınıfsal kökenleri bakımından eskisine göre çok daha heterojen bir kitleye dayanıyordu.

3.1.2. 78 Kuşağı'nın Aileleriyle İlişkileri

Türkiye modernleşmesinin 1960'ların başında kazandığı ivmeye bağlı siyasal konjonktür, kültürel yapıda ve özellikle bu yapının birincil belirleyicilerinden olan aile içi sosyalizasyon süreçlerinde oldukça dolaysız bir biçimde etkili olmuştur. Bir önceki siyasi uğrakta özgürleşim kapasitesi çeşitli muhafazakar yapılar tarafından baskılanan bu süreç, özellikle kentli ve kentlileşmiş ailelerde giyim tarzından siyasal katılıma kadar çok çeşitli göstergelerle betimlenebilecek yaşam tarzı matrislerini oluşturan seçimler üzerindeki etkisini, kaygıları yok edemese de, görece azaltmıştır. 70'lerin başlarında 12 Mart darbesiyle başlayan, ancak toplumsal dinamiklerin baskısıyla geriletelen siyasallık karşıtı şiddet, bu on yılın sonlarına doğru en aşırı biçimlerine vardığında nesnel toplumsal kazanım olarak

niteleyebileceğimiz bu özgürleşim kapasitesini hızla ortadan kaldırmış ve ülkeninkinden çok gençlerin akıbeti konusundaki kaygı yeni bir muhafazakarlaşma sürecine yol açmıştır.

1960’larda sol hareketliliğin ülke geneline yayılmış bir kitlelilik kazanması ve hızlı siyasallaşma süreci göz önünde bulundurulduğunda kuşağı oluşturan gençlerin ailelerinin sınıfsal, mezhepsel ve siyasal kökeninin gençlerin siyasallaşmasında etkili olduğu görülüyor. Yapılan görüşmelerde 78 Kuşağı üyelerinin içinden çıktıkları ailelerin genel olarak devrimci harekete yakınlık duydukları sonucu çıkıyor; ancak “sağ-sol çatışmasının tırmandığı,” devletin sol hareketlere şiddetli müdahalesinin belirginleştiği dönemde ailelerin çocukları için duydukları kaygılar bir tür muhafazakârlaşma ortaya çıkarır.

Bir gencin sol hareketlerle ilişkisinde özellikle babanın rolü belirleyicidir. Aile içinde siyasi faaliyet içinde bulunan birileri varsa ve ev yaşamına da yansiyorsa siyasallaşma çok küçük yaşlarda başlayabilmektedir. Babanın siyasetle ilişkisine bağlı olarak çocuğun yaşı farketmeksizin eylemleri meşru görülebilmekte ve hatta desteklenebilmektedir.

“Lisedeyken Mahirlerin Kızıldere çatışması mıydı Denizlerin idamı mı...onlarla ilgili resim yazı falan varsa topluyordum arkadaşşıma getirip okutuyordum, götürüyordum. Üstümde onlar yakalanmıştı birisi ihbar etmiş; velimi çağırdı müdür. Babam geldi babama “çocuğunuzu alın bu okuldan” dediler, yok dedi “çocuğumu almayacağım ve de kızım da gurur duyuyorum böyle bir şey yaptığı için” dedi tartışmalar oldu. Bizim tarih öğretmeni ve psikoloji öğretmenimiz solcuydu; onlar etkili oldular. Herhangi bir şey olmadı ceza almış olabilirim de kaydım falan silinmedi. Dolayısıyla lisede artık politik olmuştum. Babam ondan emin bir şekilde bana senden beklediğim iki şey var bir doktorluk işini hiç şey yapma bunu sen çok istiyorsun, yapabileceğin bir şey o yüzden bunu ihmal etme iki şeyden biri bu, ikincisi de başın dik devrimci olmanı istiyorum demişti. Hatta bana İlkay Demir’i örnek vermişti. İlkay Demir’in mahkemede bir çekilmiş fotoğrafı vardır dört kişi sıralanmışlar elleri kelepçeli, İlkay Demir’in hafif çenesi yukarıda fotoğrafı vardır. Mesela onları falan babam arşivlerdi keserdi. İlkay Demir kadın olduğu için onu önemsiyordu. “onun gibi böyle başının yukarıda olmasını çok istiyorum başın hiç düşmesin” derdi. (Ayşe)

“Babam köy enstitüsünde öğretmen. Ağabeyimi Erzurum Üniversitesi’nde okurken 1977’de kaybettik, devrimciydi. O dönem Kars-Erzurum gerilimi vardı. Karşılıklar solcu biliniyordu. Ağabeyim sağcılardan dayak yemiştir. Şeker hastalığı varmış 1977’de 6 ay içinde kaybettik. Benim siyasallaşmamda babamın ve ağabeyimin etkisi oldu... babamla anlaşmamız okumayı bırakmayacağım üzerineydi.. .”(Ersin)

“Dedem, Türkiye’nin ilk komünistlerinden, Rusya’da tutsak kalmış. Bolşevizmi bilfiil görmüş ve savunan insan, toplumsal paylaşımı gören insan...Sözü geçen bir insan köyde. Dedemin öğretmenlerimizin üzerinde bile etkisi vardı, onlara akıl hocalığı yapmıştır. Bana okuma yazmayı da dedem öğretmişti. Dolayısıyla onun üzerimde bir etkisi vardı. Nazım’dan bahsederdi. Sınırların, özel mülkiyet hırsının ortadan kalkması gerektiğini söylerdi.” (Hüseyin)

78 Kuşağı'nın bir kuşak olarak siyasallaşmasında 68 Kuşağı'nın etkisini evin içine taşıyan ağabeyler, kuşağı doğrudan etkilemiştir. Ve özellikle gözaltı, işkence, silahlı sığın saldırısı, hapsedme gibi nedenlerle ağabeylerin –elbette 68’li kadınlar da vardır; ancak yeterince etkin değildir- mağdur edildiği düşüncesi gençlerin siyasal hareketlerle ilişkisini bu süreçte artırmıştır.¹⁰⁷

“Lise yıllarında siyasallaşmamda faşist saldırıların yanı sıra ağabeyimin etkisi oldu. Ben lisedeyken o Yükseliş’te okuyordu Ankara’da ve o Dev Gençliydi; fakat militan bir Dev Gençli değil... Onun o zaman siyasetle ilişki çok politiktir dediğimiz insanların hayatına tekabül eder. Çünkü okula grupla gidip gelirdi. Yükseliş belalı bir yerdi. Üç defa bombalandı Yükseliş öğrencileri. Biri bir toplandıkları kahvede biri okuldayken galiba üstlerine bomba attılar, bir de yürüyüş güzergahında bomba patlattılar....Dergi falan getirirdi, bakardım, çok fazla anlamasam bile. Eve ilk Mahir Çayan kitaplarını ağabeyim getirmişti. Lisedeyken okuma fırsatı bulmuştum satır satır...”(Ahmet).

“Ağabeyim o dönem halkevi başkanlığı yaptı. O tam bir profesyonel devrimci oldu... Lisede ben de siyasal faaliyetlere katılmaya başladım... Ağabeyimin kaçaklık

¹⁰⁷Handan Çağlayan, 1990’larda siyasallaşan Kürt kadınları ile yaptığı sözlü tarih çalışmasında da benzer bir saptamada bulunur. Bkz. Handan ÇAĞLAYAN, **Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar**, İletişim Yayınları, 2009, s. 173.

döneminde yardım ve yataklık yaptığım gerekçesiyle gözaltına alındım, ceza aldım...”
(Fikret)

“Aslında bizim yoksulluk gibi bir sorunumuz yoktu; toprağımız boldu...o dönemde ağabeyim öğrencilik hayatında bulaştığı şeylerle birlikte ona yapılan haksızlıklar vardı...İnsanlar doğru şeyler söylüyor; destekleme ihtiyacı duyuyorsun. Sağcılar çok kaba insanlardı. Bizim ailenin onlarla da ilişkileri vardı; ama onlara sempati duymazdık; babam da devrimcileri desteklerdi. Ağabeyim yazılama, afişlemeden içeri alınmıştı. Ağabeyimi yapılanlar benim devrimcilere daha da sempatiyle yaklaşmamı sağladı” (Zeyno)

“O dönemde ablam Kayseri Öğretmen okulunda öğretmendi. 71 döneminde biz Gebze’ye geldiğimizde o tür kargaşanın babam farkındaydı. Israrla ablama haber gönderiyordu. ‘Dikkatli ol. Olaylardan uzak dur. Türkiye karışık’ gibi uyarıları oluyordu. Yaz tatilinde ablam geldiğinde okulundaki olayları falan konuşurdu. 71- 72 yeni öğretmen olmuştu o zaman ablam. Demek ki 68-69’daki olayları anlatıyordu. O zamanlar eve Cumhuriyet gazetesi geliyordu ama babam pek yorum yaptırmıyordu. Cumhuriyet Halk partiliydi babam. Köy enstitüsü mezunuydu. Sadece CHP’ li olarak kalmanın doğru olduğunu düşünüyordu. Halbuki ülkede birçok olaylar oluyordu. Deniz Gezmiş, Mahir Çayan Türkiye’deki bu olaylar vardı. Onları biz okuyorduk ve o insanların bu muameleleri hak etmediklerini, halk için yaptıklarını konuşuyorduk; ama daha çocuktuk...Ablam yeni bir öğretmen, 68’i yaşamış bir insan. Oradaki arkadaş çevresinde yaşadığı olayları, okumaları gelip bize anlatıyordu. Çalışıyor ekonomik özgürlüğü var, bizi etkiliyordu; ona güveniyoruz. 11, 12 yaşlarındayım. 12 yaşındaki bir çocuk düşünün ki bir çok kitabı okuyor.” (Gülser)

Ailenin sınıfsal, mezhepsel kökeni o dönemin konjonktürel yapısına uygun olarak gencin siyasallaşması ve aile içinde de desteklenmesini sağlamıştır. Örneğin Alevi bir aile içinde yetişmiş olmak, sol hareketlerle ilişkiyi daha da hızlandıran bir faktördür. Türkiye’de sol hareketlerin en etkili olmaya başladığı 1960’lı ve 1970’li yıllarda Aleviler, sol hareketlerin doğal müttefiği olmuşlardır. Hem ekonomik açıdan geri kalmış hem de dini kimlikleri nedeniyle marjinalleştirilmiş olan Aleviler, solun eşitlikçi ideolojisini ayrımcılığın sona

ereceği umuduyla sahiplenmişlerdir.¹⁰⁸ 1970'lerin sonuna doğru özellikle silahlı sağ tarafından tırmandırılan Alevi-Sünni çatışması da Alevilerin sol hareketlerle bağı güçlendirmiştir. Yapılan görüşmelerde de özellikle Alevi kimliğinin ve yaşadığı bölgenin etkisinin 1970'li yıllarda siyasallaşmadaki belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır.

“Biz Dersimliyiz sonuçta 1938 yılında babamın babası katledilmiş annemin annesi babası katledilmiş bütün sülale katledilmiş uzun bir süre Munzur kan ağlamış. Aile sürgüne gönderilmiş. Geri dönmüşler ama devletin yardımı yok ki. Tarihinde katliam yaşamış, ailesi yok edilmiş, sürgün yaşamışların zaten muhalif oması solcu olması eşyanın doğasına uygundur...Aile ortamı, çevre zaten bu atmosfer şekillendiriyor; devletten uzak, muhaliftik. Zengin yoksul ilişkisinde zenginin en çok Türk tarafında olduğunu biliyorduk bizim en zenginlerimizin bile yaşam koşulları çok zordu. Muhalif bir kültür gelişmiş... yetiştiğimiz ortam, psikolojik ortam solcu olmaya uygun ayrıca özellikle eğitmelerine gerek yoktu.” (Cem)

“Sivas Divriği’de köylüler bir araya gelir toplanırlar muhabetler yaparlardı...Radyosu olan evlere gidilir. İşte bizde de vardı. Radyolar dinlenirdi ajans denirdi. Ajanstan sonrada insanlar oturup çay içerlerdi tütün sararlardı. Muhabbetler arasında siyasi partilere yönelik konuşmalar olurdu... Ben de radyo dinlerdim, cemaatin tartışmalarını izlerdim. Sanırsam bir bilinç altı yerleşmiş bir duyarlılık vardı.” (Remzi)

“...kız kardeşimle birlikte fabrikaya girdik, orada her siyasetten insan vardı, herkes dergilerini getiriyordu...fabrikadaki arkadaşlardan biri bana da dergi verdi..kardeşimle beni kendi evlerine davet etti... Sonra biz onları davet ettik. O zaman devrimcilere acayip saygı vardı. Benim ailemden bildiğim kadarıyla devrimciyse kızınız oğlunuz kurtuldu gibi görürlerdi... ama babam kız başımıza hapse düşeriz diye korkuyordu. Babam gece çıkmamıza kızıyordu. Annem yatağa yastık koyuyordu; uyumuyor, camda bizi bekliyor gece gizlice geliyorduk. Annem de bizim toplantılarımıza geliyordu. Babam devrimcilerle birlikte mahalleyi bekliyordu. Faşistler saldırmasın diye mahallede bir örgütlenme vardı.” (Melek)

¹⁰⁸Bkz. Elise MASSICARD, *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaştırılması*, İletişim Yayınları, 2007, s. 59-60.

Yaşanılan bölgenin sosyo-ekonomik yapısı ve genel siyasi tercihleri o bölgede yetişen gençlerin hızla siyasallaşmasını ve devrimci hareketlerin bu bölgelerde kök salmasına sebep olmuştur. Bu bölgede siyasallaşan gençler genellikle aileleri tarafında da desteklenmiştir. Bu duruma verilecek en iyi örneklerden biri de Artvin Şavşat'tır.

“Sınıfsal kökenlerin etkisi vardı. Şavşat hızlı politikleşen bir yerdi. Şavşat'ın sosyo-ekonomik yapısına bakılacak olursa hemen hemen her evden üniversiteye giden vardı. Okuma yazma oranı yüksekti bunun etkisi var. Her evden üniversite mezunu, öğretmen çıkıyordu...Bütün hizmetlerde yalıtılmış, geri bir bölge. Devlet tarafından ihmal edilmiş. Buna bir tepki var. Bu tepki bölgeyi hızla politikleştiriyor. Genellikle CHP desteklenirdi.” (İsa)

3.1.3. 68 Kuşağının Etkisi

78 Kuşağı'nın 68 Kuşağı'yla ilişkisi bir belirlenim ilişkisi olarak kabul edilemeyecek kadar organikdir. 1970 öncesinde gençlik örgütlerinin kurulmasıyla birlikte sol düşünce giderek yayılmaya ve büyük kentlerin dışındaki yerlerde de etkin olmaya başlar. 68 öğrenci-aydın gençliğin üniversite işgalleri, boykotlar, anti-emperyalist gösteriler, üretici köylü mitingleri, Doğu mitingleri ve 15 -16 Haziran direnişinde görüldüğü gibi sosyalist düşünce giderek işçiler arasında da benimsenir. 1968, dünyada ekonomik, siyasal ve kültürel değişikliklerle birlikte yaşananlara itiraz ve isyanın, hak taleplerinin meydanlardan yükseldiği bir dönemdir. Öğrenci, aydın, işçi ve köylü kitlesini, dünyanın pek çok bölgesinde ayaklanmaya sevk edecek konjonktürel olarak ortak nedenler bulunsa da her ülkenin kendine özgü durumu mevcuttur ve bu örgütlenme yapısını etkiler. Türkiye’de 1960’lı yıllarda üniversite ve liselerdeki öğrenci gençlik eğitim ve öğretim alanındaki sorunlara yönelik olarak ‘yönetime katılma’ yönünde bir siyasi taleple boykot ve isyan başlatmış, memlekette yaşanan her şeyden kendilerini sorumlu olarak görmüşlerdir. Yanı sıra işçiler ve köylüler de hak arayışları içerisine girmişlerdir. Taleplerin yerine getirilmemesi nedeniyle 12 Mart 1971’deki darbeye kadar boykot ve isyanı sürdürmüşlerdir.¹⁰⁹

¹⁰⁹Nadire MATER, *Sokak Güzeldir*, Metis Yayınları, 2009, s. 297.

78 Kuşağı, büyük ölçüde ağabeylerinin ve ablalarının kurduğu ve çoğu kez yönetim kademelerinde hala etkin oldukları örgütleri -ve bu kısa süre için kullanmak doğru olursa- gelenekleri devralmış ya da bu örgüt ve geleneklerden türeyen oluşumlarda kök salmıştır. 78 Kuşağı'nın tarihsel arka planını yansıtmak için 12 Mart öncesi devrimciliğinin temel özelliklerine ve dönemin sol içindeki tartışmalarına değinmek gerekir. 12 Mart öncesinin sosyalist örgütlenmeleri arasında temel ayrışma Sosyalist Devrim-Milli Demokratik Devrim tezlerinin tartışılması etrafında oluşmuştur. Sosyalist Devrim tezini savunan TİP, yasal çerçeveyi kabullenerek seçimle iktidara gelmeyi amaçlayan bir partidir. Partiye göre sosyalist bir partiyi iktidara getirme potansiyeline sahip bir işçi sınıfı Türkiye’de nitelik ve nicelik açısından sürekli gelişmektedir. Anayasanın varlığı Türkiye’de burjuva demokratik devrim aşamasına ulaşıldığını kanıtlamaktadır. Bu iki nedenle seçim kazanan bir partinin meşru yöntemlerle sosyalizmi kurmaya girişmesi mümkündür. Kapitalizmin açmazları, sömürü ve sınıf sorunu, legal platformlarda kitlelere açıklanabilirse, sınıfsal çıkarı sosyalizmde yatan emekçi kitleler bilinçlendirilebilirler. TİP’e karşı başka sosyalist görüşler oluşmakta gecikmez. Bunların başında Milli Demokratik Devrim tezi gelir. Bu tezin çerçevesinde kısa sürede TİP’den daha etkili olan bir hareket gelişir. Milli Demokratik Devrim, TİP’in asıl hedef seçtiği kapitalizmden önce “emperyalizm” ve “feodalite”yi yok edilecek hedefler olarak göstermektedir. Ancak Türkiye “tam bağımsız ve gerçekten demokratik” olduğu zaman kapitalizmden sosyalizme geçiş mücadelesinin sırası gelecektir. Sosyalist Devrim/Milli Demokratik Devrim tartışması döneme damgasını vurmuştur. MDD, yasallıktan uzaklaşırken bu doğrultuda bir toplumsal meşruiyeti sağlamak için demokratik devrimin öngördüğü ölçüde belli ittifaklar aramaktadır ve bu nedenle egemen ideolojik söylemin, özellikle Kemalizmin pek fazla dışına çıkmamayı tercih etmiştir.¹¹⁰ Rıza Tura’ya göre 12 Mart öncesinde sosyalist aydın kimliği, toplumu ilerleten bir özne devlet nosyonu dolayısıyla kurulmuştur ve bu aydın kategorisinin taşıdığı ideoloji ile toplum arasındaki ilişki aşkın bir ilişki haline gelmiştir... 60’lı yılların sosyalizm hedefi, var olan toplumun ve toplumsal kültürün içkin bir eleştirisinin sonucu olarak formüle edilmemiş; tersine toplumun ulaşması gereken bir hedef olarak topluma aşkın bir söylem çerçevesinde sunulmuştur. Devrimin itici gücü olarak işçi sınıfını görenler bile işçi sınıfı ile sosyalist toplum arasında içkin bir bağ kurmamışlardır.¹¹¹ Sosyalizm görece özgür bir toplumda işçi sınıfı ve diğer emekçi sınıfların ideolojik mücadele aracı olarak sunulurken Kemalizm’in belli söylemlerini kullanmıştır. Devletçilik, halkçılık ve anti-emperyalizm anlayışı Kemalizm’den

¹¹⁰ Murat BELGE, **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, s. 39-43.

¹¹¹ Rıza TURA, “68 İle 71 Arasına Sıkışan Zaman: 70’li Yıllar”, **Defter Dergisi**, sayı: 37, s. 42.

devralınmıştır. Bülent Somay'a göre 60'lar boyunca sosyalistler, devleti, "Devlet Ana" ve "Devlet Baba" olarak ikiye ayırmışlardır: "Devlet Baba'nın kollayıcı olduğu kadar cezalandırıcı olduğuna inanırken, iyi kabullendikleri Devlet Ana'nın devrimi gerçekleştirmede etkin olacağı düşüncesiyle hareket etmişlerdir.¹¹² Bu dönem içinde gerçekleştirilen Dolmabahçe'de 6. Filo'nun denize döküldüğü eylem simgesel bir anti-empyrist eylem olup dolaysız olarak Kemalizm ile bağlantılıdır. 12 Mart darbesiyle birlikte ilerici bir asker sivil bürokrasisinin devrimci bir askeri müdahalede bulunması hayalleri sonlanırken Türkiye sosyalistleri karşılarında "devlet baba"yı bulmuşlardır. 12 Mart'la beraber siyasi hayatta şiddetin artması, kitlesel baskı ve işkencenin varlığı, devletin toplumun gelenekselci kesimlerinde oluşan şiddetli tepkiyi herhangi bir kamuflaja gerek duymadan destekliyor oluşu dönemin sosyalistlerinin Kemalizmle bu uyumsuz ittifakının sona ermesine neden olmuş ve sosyalistlerin daha sonraki davranışlarını da belirlemiştir. Ancak, bu dönemde sosyalist düşüncenin içinden geçtiği Kemalizm'in içkin bir eleştirisinin yapılamamış olması 1970'lerde Stalinizmin benimsenmesinde etkili olmuştur. Rıza Tura'nın da belirttiği gibi sosyalistler, doğru hedefe taşıyıcı olarak 12 Mart öncesinde devleti bir araç olarak görürken 12 Mart'tan sonra "devrimci parti" ye büyük rol atfetmişlerdir ve Parti'nin gelecekteki sosyalist devletin nüvesini oluşturduğu düşünmüşlerdir.¹¹³

12 Mart öncesinde var olan yasa dışı örgütlerin yürüttüğü silahlı mücadele, önder kadrolarının öldürülmesi ya da tutuklanmasıyla sona ermiştir. Bu hareketlerin izinden giden 78 Kuşağı'nı oluşturacak olan kadrolar, 68 hareketinde olduğu gibi temelde öğrenci hareketinden beslenir. Bu durumun nedenleri, 12 Mart müdahalesiyle çözülmeye başlayan örgütlerden geriye kalan kadroların kendilerinin öğrenci olmaları, 1974 sonrasında bütün öteki toplumsal katmanlar arasında siyasallaşmanın en fazla öğrenciler arasında görülmesi ve kendiliğinden yükselen bir öğrenci hareketinin taşıdığı potansiyellerin farkına varılmasıdır.

80 öncesi örgütlü mücadele içinde yer alan kişilerle yapılan görüşmelerde 78 Kuşağı'nın siyasallaşmasında 68 Kuşağı'nın büyük etkisi olduğu kabul edilmekte; ancak 68 Kuşağı'nın kuşak birimlerinin bir efsaneye dönüşerek kahramanlaştığı vurgulanmaktadır. Özellikle ilk gençlik döneminden itibaren bu kahraman oluş kişilerin sola sempatisinde etkili

¹¹² Bülent SOMAY, "Hamlet Kuşağı", **Defter Dergisi**, sayı: 37, s. 53.

¹¹³ Rıza TURA, "68 İle 71 Arasına Sıkışan Zaman :70'li Yıllar", **Defter Dergisi**, sayı: 37, s. 45.

olmuştur. Buradan hareketle aslında 68 hareketinin önünün, idamlarla, darbeye, çatışmayla kesilmesi hedeflense de aksine bu sert tavrın halk nezdinde onaylanmadığını, sol hareketin daha da güçlendiğini, kitleselleştiğini ve hareketi daha da güçlendirecek bir kahraman mitosu ürettiğini söyleyebiliriz.

“Toplumsal mücadelenin hızlanmasında 70’lerde bedel ödenmesinin payı var. Denizler ve Mahirler toplumsal mücadelenin kahramanları haline geldiler. Örneğin Karadeniz’de Kızıldere’nin çok fazla etkisi var. Fatsa’daki politikleşmede Ahmet Atasoy’un Fatsalı oluşu önemlidir.” (İsa)

Türkiye’de 68 Kuşağı’nın özellikle Deniz Gezmiş’in asılması, Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kızıldere’de vurulması gibi olaylar genel olarak halk tarafından büyük üzüntü ile karşılanmış ve önder kadrolar kahraman olarak görülmüştür. 12 Mart öncesinde Türkiye’de daha önce rastlanmayan sol siyasi hareketlilik ve örgütlenme tarzı kahramanlaştırmanın ve efsaneleştirme de etkisiyle üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra yeniden örgütlenmelerin kitleselleşmesinde etkili olmuştur. 70’lerin ortasında örgütlü çalışma içinde yer almış kişiler Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan’ın önderliğini kabul etmekle birlikte bu kişilerin siyasi mücadelelerinin ölümle sonlanmasının onları efsane haline getirdiğine işaret etmektedirler.

“Mahir Çayanların, Deniz Gezmişlerin ne kadar önemli insanlar olduğuna; o yaşlardaki çocuklar için bu tür efsanelerin tercihlerini yapmasında etkili olduğuna tanık oldum. Bir Zülfü Livaneli türküsünün Ruhi Su türküsünün bir Deniz Gezmiş hikayesinin çok etkili olduğunu söyleyebilirim. Sol, efsane üretme ya da olanı efsaneleştirme konusunda bayağı yetkindir, o dönemde türküleriyle, hikayeleriyle, yazı dizileriyle, tanıklıklarıyla...” (Ahmet)

70’lerin kuşak birimlerinin toplumsal olarak kahramanlaştırılması ve henüz çocuk yaşta çevrelerindeki insanlar tarafından takdir edildiklerine tanık olmaları bu kuşak birimlerini 78 Kuşağı için idole dönüştürdüğünü ve ilerleyen yıllarda sol hareketin içinde yer alacak olan ve hatta bir çoğu henüz reşit olmayan gençlerin belleklerinde Denizlerin, Mahirlerin olumlanan imajlarını model aldıklarını yapılan mülakatlardan hareketle söyleyebiliriz.

Burada dikkati çeken bir olgu, 78'lilerin daha çok 68'in idolleşen figürlerinin eylemlerinin saiklerini öğrenecekleri tartışmalara değil, onların katledilişlerine gösterilen tepkilere tanıklık etmiş olmalarıdır. Bunun çocukluk çağında tartışmaları tam olarak kavrayamayacak olan bireyin, bu döneme ilişkin anılarını başka türlü geri çağıramayacak olmasıyla da ilgisi olabilir. Her halükârda 78 tecrübesinin ve bu tecrübe üzerine kurulan kamusallığın temelinde tanıklık edilen bu yas ve duygudaşlığın bulunduğunu söyleyebiliyoruz. Genel olarak cumhuriyet, resmi belleğinde kendisinin tarih öncesi olarak koyutladığı imparatorluğun yıkılışı ve Anadolu'nun Birinci Dünya Savaşı sonundaki işgal edilişi sürecindeki travmatik anılar bir yana bırakılırsa –ki aslında kendisini bu ilksel travmada temellendirir- yasa dayalı bir duygudaşlığa yer vermez; cumhuriyet sürecinde yas gerektiren birtakım olaylar ise (Dersim, 6-7 Eylül olayları) iktidarın bu resmi bellekle örtüşmeye zorladığı kamusal bellekte kendisine yer bulmakta zorlanır. Görüşülen 78 Kuşağı üyelerinin sınıfsal, mezhepsel, etnik kökenlerindeki çeşitliliğe bakarak “68'in şehitleri”nin o güne dek “ulusal” denebilecek düzeyde bir yas duygudaşlığına yol veren ender bellek mekânlarından biri olduğu söylenebilir.

“Denizler, Mahirler ortaya çıkınca bizim yöre onlardan etkilendi. Sol yükseliyor eşitlik özgürlük adalet fikri tutmuş... Zamanın ruhu ve tarihsel olarak muhalif bir bölge olduğu için onlara bizim çocuklarımız diye bakılıyordu...Yakalanmadıkları gün çok seviniirdik, asıldığında hepimiz ağlamıştık, yakalandıklarında yas tutmuştuk. Bizim insanlarımız bizim gençlerimiz olarak görülürdü...Onlar bizim önderimizdi. Onlar gibi ülkeyi kurtarmak istiyoruz. İdolümüz onlar...Vatan bağımsızlık sosyalizm deyip can ödemişler. Onların en büyük özelliği siyasi ataklık ve siyasi cesarettir. Tarih boyunca devlet baskısı altında pasifize edilmiş, devlete aidiyet bilinci çok gelişmiş bir toplum var. İlk defa genç insanlar devlete meydan okudu; dava uğruna hak mücadelesini her şeye rağmen sürdürdü; ölmesini bildi; bir gelenek bıraktı.” (Cem)

“İstanbul Bahçelievler'deydim. Sabah uyandıgımda Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ı astıklarını duydum. Hatırlıyorum komşuları, yan tarafta Amasyalı Mercan Teyze altta Malatyalı üstte Giresunlu bir teyze oturuyordu. Komşular bir araya geldiler “Çocukları asmışlar” dediler ve ağlamaya başladılar sabah” (Remzi)

“O dönem hatırlıyorum Deniz Gezmişler asıldığında biz köydeydik. Bütün köy kapılara çıkıp ağlamıştı. Birşeylere duyarlılık var ama bu tam yerleşmiş bir şey değildi, ben çocuktum ama ben de ağlamıştım” (Melek)

“İlkokul 5. sınıftayken Denizlerin idamı konusunda öğretmenimiz ne düşünüyorsunuz diye derste sormuştu. Sınıfın yarısı devlet haklı, sınıfın yarısı da haksız diyordu ama kimse niye haksızı anlatamıyordu; yani öyle bir bilgisi yok kimsenin. Tek aklımda kalan şey; bu gençler üniversitede okuyorlar, (çok önemli birşeydi köydeki bir çocuk için.) çok ayrıcalıklılar ama buna rağmen ölümü göze alıyorlar. Mutlaka iyi bir şey yapıyorlar. Yani iyi bir şey istiyorlar. Bir haksızlığa karşı çıkıyorlar. Bizim de tek savunduğumuz buydu yani, bildiğimiz tek buydu... bilgi yok ama ilgi vardı...Deniz Gezmiş'ler asıldığında, hüngür hüngür ağlamıştım. Yani çok bildiğimden değil. Ama birileri var iyi birşeyler yapmaya çalışıyorlar ve onları astılar, gençleri... (Nevin)

“İğdir’da politik ortam yoktu, bilmiyordum da...Ben lisedeyken Denizler’in asıldığı zaman üniversiteli bunlar, okumuş aydın insanlar, mutlaka memlekete yararlı olacak insanlar neden asılır diyerek kendi kendime sorgular ve üzüldüm; o zamanlar politikaya ilgim bu kadardı” (Sevim)

“Ağabeyimin Deniz Gezmişlerin idamına çok üzüldüğünü hatırlıyorum. Ben çok fazla algılayamıyordum...Ağabeyim onların resimlerini yapmış altına da söyledikleri son sözleri yazmıştı. Onlar hala bizim köyümüzdeki evimizde durur. 12 Eylül’de yoketmedik onları ben hep muhafaza ettim, sakladım, gömdüm sonra da yargılandıktan sonra da çıkardım.” (Fikret)

“Ortaokuldayken bizi en çok etkileyen Deniz’lerdi, onların söylemleri Bağımsız Türkiye arzusu.... Dünyada bağımsızlık mücadelesi veren ülkeleri daha o zamandan bilirdim ve bunu yurt sevgisiyle yapardık. Ulus olma bilinci ve Bağımsız Türkiye meselesi. Oysa şimdi öyle bir şey yok. Biz her şeyi ulusal kavramalara dayandırdık... 6. Filoyu denize dökülmesi olayı tüylerimizi diken diken ederdi... Özellikle etkili olan da Deniz Gezmiş.. onun kişiliği .. onun yakalanışında ağladım günlerce. Her birimiz birer Deniz Gezmiş olmak isterdik. ” (Hüseyin)

12 Mart öncesinin devrimciliği ile 12 Mart sonrası devrimciliği arasında dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel koşullarına bağlı olarak büyük bir farklılık vardır. 27 Mayıs darbesinin etkisi altındaki 1960'lı yıllarda devrimci gençliğin saflarına katılanlar genellikle çekirdek aile yapısının içinde kent kültürüyle yetişmiş ve iyi eğitilidir. 78 Kuşağı ise farklı toplumsal koşulların ürünüdür. Köylerde kapitalist mülksüzleşmenin etkisi ve gecekondulaşma sürecinin hızlanması köyden kente göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üniversitedeki kent kökenli gençliğe “taşralı” gençler de eklenmiştir ve bu toplumsal değişim kentlerde devrimci gençliğin kültürel yaşamını etkilemiştir. Kırsal kökenli gençlerin kültürel özelliklerini devrimci hareket içine taşımaları üniversiteli devrimci gençler arasında bir ayrışmaya neden olduğu gibi, tüm bu değişiklikler, 1960'lara göre bir gerileme olarak algılanmıştır. Özellikle bu tür kıyaslamalar 1980 sonrası toplumsal ve kültürel değişimin ve dönemin ideolojik atmosferinin etkisine bağlı olarak yaygınlaşmıştır. 78'liler Vakfı sözcüsü Celalettin Can, iki kuşak arasında sunulan farklılıkları şu şekilde eleştirmektedir. “68 Kuşağı'nın sanki bu ülkenin bir gerçeği değil de efsaneymiş gibi kutsadılar. Bu kuşağı harekete geçiren toplumsal, ekonomik ve politik koşullara dikkat çekmeden adeta bir masal kahramanı gibi sundular. Egemen sınıflar, 68 Kuşağı'nı sonraki kuşakların önüne gerçek örnek olmaktan çıkarmak için bu kuşağı hiçbir neden olmadan kahramanca savaşa atılmış bir kuşak olarak mumyalaştırma yoluna gittikleri halde 78 Kuşağı'nı yine hiçbir haklı ekonomik sosyal, politik ve kültürel neden yokken “baştan çıkmış” “kandırılmış” “anarşiye, teröre itilmiş” adı sanı olmayan ebedi suçlular olarak lanse etmişlerdir. 68 Kuşağı'nı Robin Hood'un mumyalaşmış bedenine dönüştürmeye yeltenenler, 78 Kuşağı'nı her gün lanetlenmesi gereken “eşkıyalar” olarak karaladılar. 78 Kuşağı'nı ekonomik, sosyal ve politik kültürel koşullar harekete geçirmiştir ve 78 Kuşağı kendi döneminde yalıtılmış toplum dışına itilmemiştir. 78 Kuşağı bu ekonomik, politik ve kültürel konjonktürdeki toplumun gençliği idi ve toplumun taleplerinin bir ürünüydü.”¹¹⁴

68 hareketinin de 78 hareketinin de içinde yer almış olan bir görüşmeci 68 ile 78 arasındaki farklılıkları şu sözlerle ifade etmektedir: İçeriden yapılan bu yorum da aslında 78 Kuşağı üzerine bugünden geçmişe bakılarak yapılan ve genel kabul gören eleştirilerin benzeridir.

¹¹⁴Celalettin CAN, **78'liler Sorguluyor**, Mart Matbaacılık Sanatları, 2000, İstanbul, s. 50-51.

“Aslında toplumsal hareketlerle toplumun bağının 68’de daha güçlü olduğunu düşünüyorum... 80 öncesi daha yaygındı ama derinlikli değildi... 80 öncesi iç savaş ve yaygın faşist saldırılar nedeniyle herkes, bulunduğu yerden tutum almaya çalıştı; bir şekilde can güvenliği de. 68’de bizim daha önceki bilinçli olarak örgütlenme dediğimiz şey vardı; hem kitabını okuyordun hem teorik çalışmanı yapıyordun politika geliştiriyoordun. 80 öncesinin yaygın kitle ilişkileri önceki dönemdeki kadar derinlikli değildi. Vaktin de yok zaten günlük mücadele çok hızlı...70’li yıllardaki teorik ve politik birikim, aslında 80 öncesinde sürdüremedik...Mahirler’e, Denizler’e en ücra köyde bile ağıtlar yapılmıştı; 68-78 kıyaslaması yapmak adına söylüyorum. Bugün bile halkın onlara karşı olumlu bir tavrı var. 70’lerin sonunda sağ-sol çatışması vardı...Hareket yaygın ve hoyrat. Müthiş bir yüzeysellik, çok hızlı. Çok harlı yanan fırına atıyordun ekmeğin yüzü güzel kızarıyor ama içi hamur, kof. Yaşam deneyleri sol pratikler açısından hoyratça acımasız...” (Emine)

3.1.4. Silahlı Sağın Etkisi

78 Kuşağı'nın oluşumunda, yani kolektif bilincinin şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri, silahlı sağın yalnızca bu kuşağın örgütlerine, gelişen demokratik oluşumlara ve kamusal alana değil, doğrudan yaşam alanlarına ve bütün olarak kuşak üyelerinin canına kasteden tehdididir. 1980 öncesinde fabrikalardan gecekondu bölgelerine, üniversitelerden liselere ve hatta kadınların oluşturduğu örgütlere kadar sol hareketin asıl belirleyiciliğini, bu saldırılara karşı verilen mücadele oluşturur.

12 Mart'ı izleyen günlerde silahlı sağın polis desteğinde öğrencilere yönelik saldırıları artmış, 1975- 1980 arası dönemde bu baskılar sonucu ortaya çıkan şiddet dönemin gündelik olayı haline gelmiştir, şiddetin dozu iç savaşa doğru evrilmeye başlamıştır. Özellikle büyük şehir üniversitelerinde silahlı sağın saldırıları öğrencilerin siyasallaşma sürecine katılmalarında önemli bir unsur olmuştur. Bu saldırılar karşısında kayıplar veren öğrenciler arasında birleşme ve örgütlenme girişimleri ve silahlı saldırılara gene silahla karşı koyma eğilimi belirir. Toplumun silahlı sağın baskılarından zarar gören kesimleri sol kadroların örgütlenme çalışmaları ile devrimci siyasete ilgi duymaya başlamışlardır. Ailesi sağ görüşlü olan bir görüşmeci henüz lisedeyken sola sempati duymaya başlamasını

sağcılarının gündelik hayatı altüst eden saldırılarına tepki olarak insani bir tercihe bağlamaktadır:

“Ölçüyü daha çok yaşanmakta olan çatışma ortamı tayin ediyordu. Biraz buna bigane kalmayacak birisinin akli vicdanı olan birisinin bu çatışma ortamında şu veya bu ölçüde saf tutması neredeyse zaruretti. Dolayısıyla orada beni ve birçok insanı solun içine çeken ve sürükleyen şey anti-faşist mücadeleydi....Benim okuduğum lise faşist işgal altındaydı. Ve çok rezil heriflerdi, gündelik hayatın içinde kabadayı, toplu halde ve güçlü olduklarını bilmenin kendilerine verdiği güvenle insanların üzerinde siyasi nedenlerle bile değil terör estiren bir havaları vardı. Sinir bozucuydular, o yanı sıra onlara da gıcık kaptığım için kendimi solcu olarak ve giderek devrimci olarak tanımlamaya başladım. (Ahmet)

“Kendilerine milliyetçi diyen faşistler saldırıya başladı. 1976-1979’da daha da bir hızlandı. Aynı sınıfta okuduğumuz devrimci olan yakın arkadaşım yine sınıfımızdaki sağcı biri tarafından silahla öldürüldü...Bu dönemde esen sol devrimci rüzgarla beraber devrimciliğin bir moda gibi gelişti, herkes sola sempatiyle bakıyordu...köyde geceleri faşist saldırılar olmasın diye nöbet tutmaya başladık. Faşistler gelip evleri yakıyordu. Ahşap ev zaten ateşi verince yanıyor... faşist saldırılara karşı... mahallelere komiteler kuruldu. Bütün köylü sağcı solcu gece nöbet tutuyordu...Bizim orada çok fazla sağ-sol çatışması yoktu faşist katliamlar vardır.” (Fikret)

Egemen sınıflar açısından 12 Mart darbesi, sol hareketin önünü almakta açık bir biçimde başarısız olmuş ve sol bu süreçten halk nezdindeki meşruiyet ve itibarını arttırarak çıkmıştır. Devlet ve egemen sınıflar için sola karşı mücadelede uygulanacak yeni strateji ise sivil aşırı sağın tahkim edilmesi ve kışkırtılması yoluyla toplumsal kutuplaşma ve şiddetin arttırılması olarak belirlemiştir. Resmi bellekte tipik olarak anarşi ve terörle temsil edilen 12 Eylül öncesi dönemin başlangıcı Milliyetçi Cephe olarak adlandırılan silahlı sağa destek veren koalisyon hükümetlerinin kurulmasına dayanmaktadır. Sağ partilerden oluşan Milliyetçi Cephe hükümetiyle birlikte komünizmle mücadele adı altında silahlı sağın terörünün yerleşikleşerek resmi anlamda desteklenmesi sağlanmış; bir yandan meclis kontrol edilirken diğer yandan sokaklar silahlı sağın denetimine bırakılmıştır.

“Bu ülkede göz altında ölenler, tutup yoldan götürülüp kaybolanlar var. Küçükyaılı o zaman faşistlerin elindeydi... Küçükyaılı‘ya bir Cumhuriyet gazetesiyle gitmek korkunç bir şeydi. Kesinlikle dayak yersin. Ne oluyor bu bir tedbiri getiriyor. O gerçeği görebilmen için okumaları getiriyor. Seminerleri katılmayı ve örgütlenmeyi getiriyor...Bakıyorsun o insanların duruşu davranışı insanlara bakışı hayata tutunuşu saygı duyuyorsun. Hiçbir devrimci ya biz gidelim de şu faşistleri bir dövelim düşüncesi olmamıştır. Onlar saldırdığı zaman tabii ki tedbirler alınır. Şuradan biliyorum. Ağabeyim Cumhuriyet Gazetesi, eniştem tedbir için Tercüman Gazetesi alıyor. Tren istasyonunda bekliyorlar gazete okuyorlar. Ve konuşmuyorlar birbirleriyle. Bir faşist geliyor eniştemin yanına diyor ki ağabeyim için ‘dövelim mi komünistti.’ Eniştem kaş göz işareti yapıyor faşiste biraz bekle gibilerinden ağabeyimin yanına yanaşıyor faşist. Ağabeyim gazetesini tutuyor. Dövecek ya! Eniştem işaret etmiş ağabeyime ve birlikte faşisti dövüyorlar. Faşist şok geçiriyor...Yoksa orada ağabeyim dayak yiyecekti gazetesinden dolayı. Hep bir saldırı...Çok cahil çocuklardı.” (Gülser)

“Önümüz kesilmeye çalışıldıkça meşru bir direnişimiz vardı. Sosyalizm falan talebi değil, can güvenliği, öğretim özgürlüğü problemi, faşist olmaya zorlama, haraç alma gibi beni ben yapan değerlerle oynuyorlardı. Direnişimiz ideolojiyle bağlantılı değildi direnişin doğal temeli vardı ve sonra ideoloji geliyordu. Doğallığı içinde bir akış vardı...” (Cem)

“Belli yerlerden, uzaklardan okula gönderilen özellikle sağcı öğrenciler vardı; yani bizim o yörede bazı olayları yaşatmak için bilinçli gönderildiklerini düşünüyorum. Birinci Milliyetçi Cephe döneminde 1976’larda gönderilmişlerdi; Yozgat’tan oralardan bir yerlerden gelmişlerdi; ve onlar yatakhanelerde sen niye din dersine girmiyorsun’ diye baskı yapmaya başlamışlardı...kavga çıktı. Kavga çıkınca da okulu süresiz kapalı tuttular; okula bomba atıldı...” (Fikret)

Murat Belge’ye göre silahlı sağıın kendisi siyasetin belirleyici alanı içinde umduğu kadar başarılı olamaz ve kapitalist ilişkilerin yaygınlaşmasından doğrudan doğruya zarar görerek radikalleşen kesimler üzerinde ya da Alevi-Sünni çatışması gibi geleneksel, pre-

kapitalist karakterde çelişkilerin bulunduğu alanlarda etkili olur.¹¹⁵ 1970'lerin sonlarına doğru, silahlı sağ, saldırılarını üniversite, okullar ve fabrikaların yanı sıra gecekonduya da yöneltmeye başlamıştır. Hayat pahalılığı, peş peşe sıralanan zamların yarattığı ağır sömürü ve yokluk koşullarına bir de baskılar ve silahlı saldırılar eklenince gecekondu bölgelerinde muhalefet güçlenmiştir. Melih Pekdemir'in belirttiği gibi bu mahallelerdeki muhalefetin engellenmesi ve ezilmesi için, özellikle bu dönemde şehir-bölge ayrılıkları ve mezhep farklılıkları körüklenerek ve buralar işgal edilerek gecekonducuların birbiriyle çatışması ve silahlı sağın belli bir kitle tabanı yaratması amaçlanmıştır. Gecekondu bölgelerinde hakimiyet kurmaya çalışan silahlı sağcılar, mahallelerin stratejik yerlerinde dernekler açmış, çarşıları denetim altına almış, halkın gündelik yaşamına müdahale etmiş, gecekondu bölgelerine ulaşım yolları ve araçları üzerinde denetim sağlayıp giriş çıkış hakimiyet altına almış, kendilerinden olmayanları mahalleden göçe zorlamış, toplu şekilde katliamlar düzenlemiş, esnafı haraca kesmiş ,haraç vermeyenlerin iş yerlerini kundaklama, evlerini bombalama gibi birçok sindirme siyasetiyle gecekondu halkı arasında kendilerine taraftar kazanmayı hedeflemişlerdir. Tüm bunların sonucunda çatışmalar gecekondu bölgelerinde gündelik olaylar haline gelmiş, şiddet toplumun geniş kesimlerine kadar yayılmıştır. Silahlı sağın işçi mahallelerini denetim altına almak için gerçekleştirdiği saldırılara karşı mücadele eden devrimci gruplar, fabrikalarda işçilerin ve gecekondu mahallelerinde yoksul halkın desteğini almayı başarır. Bu dönemde gecekondu halkı da silahlanır; nöbet tutmasını, barikat kurmasını öğrenir; saldırılara karşı koyabilmek için maddi manevi dayanışma içinde mücadele ruhu ve bir direnme geleneği ortaya çıkarır.¹¹⁶

Devlet silahlı sağın terörünün önüne geçmek bir yana varolan şiddetin demokratik yoldan kınanmasını bile suç olarak değerlendirir. Bu da devrimci hareketlerin zorunlu olarak silahlanmasına ama aynı zamanda geleceğe yönelik umutların körelmesine ve bir tür yılgınlığa yol açar. Şiddetin yarattığı gerginlik, devlet baskısı, toplumsal hayatın her alanına yansır. Korku, tedirginlik ve toplumsal paranoya hakim olur. 12 Eylül 1980 askeri darbesini, depolitize olmaya başlayan geniş kitleler üzerinde alternatif hale getiren çeşitli olguların başında silahlı sağın terörünün tırmandırdığı toplumsal şiddetin yarattığı korkunun ve işkenceler sonucu ortaya çıkan yılgınlığın etkisi vardır.

¹¹⁵Murat BELGE, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, s. 58-59.

¹¹⁶Melih PEKDEMİR, "Gecekondu ve Anti-Faşist Mücadele", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt: 7, s. 2347.

3.1.5. Siyasallaşmada Okul, Arkadaş, Toplantı ve Yayınların Etkisi

27 Mayıs darbesinin öncesinden başlayarak kamusal alanın gelişmesinde etkili olmuş öğrenci hareketi, bu dönemden itibaren ülke sorunlarının tartışılmasında etkin bir biçimde yer almıştır. Siyasal hareketlerin yönlendirici unsuru da toplumsal sınıflardan çok üniversiteli öğrenci gençliğidir. Bu durumun doğal sonucu olarak 78 Kuşağı üyelerinin çok önemli bir kısmı siyasal etkinliklerine bahsedilen üniversite ortamında başlamıştır. Kamusal mekânlar olarak üniversiteler, yalnızca sorunların tartışıldığı ve bunların çözümünün arandığı yerler olarak kalmıyor, aynı zamanda bu sorunlarla başatmenin biçimlerinin geliştirildiği, bir bütün olarak ülkenin siyasi tecrübelerinin kişilerin ve grupların tecrübeleriyle iç içe geçtiği ve genel siyasi bilincin şekillendiği ortamı sağlıyorlardı. Siyasi bilinci şekillenmesinde örgüt propagandaları, toplantı, forum ve seminerler olduğu kadar birebir ilişkiler, arkadaşlıklar da önemli rol oynuyordu.

70'li yıllarda başta üniversiteler olmak üzere gençliğin içerisinde yer aldığı en geniş kitlesel mücadele örgütü haline gelen Dev-Genç, yapıp ettikleri ve kazanımlarıyla hem bir toplumsal meşruiyet hem de güven kazanmıştır. Kazanımlarının getirdiği güç henüz safını belirlememiş olanlar için etkileyici olabilmektedir. Özellikle tatil dönemlerinde memleketlerine dönen gençler buradaki gençleri de örgütlemiştir. Görüşmelerden çıkan bir sonuç, taşralı gençlerin siyasallaşmasında 70'li yıllarda üniversitede okuyanlara duyulan saygının ve imrenmenin rol oynadığıdır.

“Dev-Genç’e insanlar ister istemez sempati duyuyor. Özellikle lise dönemimde bir tür psikolojik etki de diyebiliriz.... mesela fabrikada çalışan bir muhasebe müdürü vardı onun oğlu ODTÜ’de okuyordu. O tatillerde geleceği zaman fabrikaya bomba saklayabileceği saldıracakları gerekçesiyle herkes fabrikayı, her tarafı korumaya alıyordu.. tabi tersinden etkiliyordu bizi... Onları görünce de diyorsun ki iyi insanlar belli ki duruşları, ilişkileri, yürüyüşü her şeyiyle bambaşka insan görüyorsun karşında...ben de bir sempati oluşmaya başladı....Üniversiteye giden büyükler olmaya başlayınca onlardan etkileniyorsun. Onlar geliyorlar köye saflaşmalar başladığında, kavga başladığında faşistlerin olduğu yere gidip onları zapturapt altına alıyorlardı. Kahraman imajı etkiliyor. Dev-Gençli olmak önemli bir şey” (Arif)

“Ağabeyimin arkadaşları üniversitede okuyorlardı. Dernek kurmuşlardı, tiyatro yapıyorlardı, tiyatroya gidip gelirken onların etkisiyle oldu. Okudukları yerlerden yazın gelen ağabeyler kendi aralarında konuşuyorlar, etkileniyordum. Çocuk yaş... Sömürü, emek, haksızlık, düzenin değişmesi vs.. konuşulanlar okuduğum kitaplarda da gördüğüm isyan eden, başkaldıran insanlar bu değerlerin ailede de hakim olması beni etkilemiş olmalı.” (Ersin)

“Lisedeyken arkadaşlarla sohbet ederdik. Sola sempati vardı; ancak haksızlık, adaletsizlik, demokratik bir ortamın olması gibi sezgisel bir sempati duyuyordum. Cumhuriyet gazetesi okurdum. Bir devrimci grubun dergisi bir arkadaş yoluyla gelmişti, onu okumuştum. O zamanlar Denizleri Mahirler’i kahraman olarak görürdüm. Dev-Genç olması gereken bir ortam gibi geliyordu...Askerde acemilikten sonra firar ettim. Otobüste giderken yanıma genç biri anlattı. Sohbet ettim, durumumu anlattım. Faaliyet içindeki o vatandaş da bana İbrahim Kaypakkaya’nın kitabını verdi, adresini verdi. İbrahim’in yazılarını okudum, Kemalizm ve ulusal sorun konusundaki görüşlerinden etkilendim. Kitabı okudum, tercihim yaptım ve otobüsteki çocuğun verdiği adrese gittim ve örgütsel ilişkilere girdim.” (Bilal)

Sol değerlerin kitleleşmesinde lisedeki öğretmenlerin etkisi yadsınamaz. Öğretmenlerin görece yüksek toplumsal statüleri ve gençlerin bilinçlenmesindeki rolleri bu etkiyi mümkün kılmıştır. Gençlerin rol modeli arayışın özellikle solcu öğretmenler bir ölçüde karşılamıştır. Öğretmenlerin 12 Eylül darbesinin özel hedeflerinden olmasının bir nedeni budur.

“Lisede o dönem solcu olan hocalarımız vardı...Onların sürgünlerine karşı...eylem yapmıştık. Dünyada ve Türkiye’de neler olduğunu hocalarımız bize anlatıyordu. Türkiye’de de müthiş bir adaletsizliğin olduğunu farkındaydık” (Emine)

“Mücadele içinde olmamda öğretmenlerin verdiği eğitim etkiliydi. Geleceğe yönelik düşündüren, tartıştıran...bu yüzden de 12 Eylül’den sonra en fazla kıyıma öğretmenler uğramıştır. Hatta eğitim sistemi toptan değiştirilmiştir. Bugünle kıyaslanmayacak entelektüel donanıma sahiplerdi” (İsa)

“Gazi hoca vardı, uzun boylu Yılmaz Güney’in akrabası...etkileniyorsun bir biçimde...” (Arif)

“Babam ağabeyimi sınıfta bıraktırdı. İyi öğretmenin elinde kalması için. Ki zaten onun son iyi öğretmen dediği öğretmen de işkencede öldürüldü. Aynı gün benimle beraber işkenceye alındı. İşkencede öldüğü kanıtlandığı için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye’yi mahkum etti...Ağabeyim onun elinde okudu...Yine bir öğretmenimiz vardı...Köy ilkokulunda ilk kütüphaneyi kuran insandı. Topluca kitap okurduk, okuduğumuzu değerlendirirdik...Diyalektik tarihsel materyalizmi ben ortaokulda tanıdım...kütüphaneye günlük gazete gelirdi.. O nedenle köyümüz ilk aydınlanmaya başlayan köylerden biridir...Eğitimcilerin oraya el atmasıyla bizim bölgenin siyasi tercihleri değişti...” (Fikret)

1970’lerde kamusal hayattaki zenginleşme ve buna bağlı oluşan talep, basın-yayın dünyasını da o güne dek görülmedik ölçüde canlandırır ve siyasallaşma sürecine giren insanlar en azından önceki dönemlerle karşılaştırıldığında ihtiyaç duydukları bilgiye daha kolay ulaşmaya başlarlar. Teorik düzeyde, hem örgütlere bağlı hem de bağımsız yayınlarda bir patlama yaşanır. Edebi düzeyde ise dünya klasiklerinin ve özellikle Rus romanlarının çevirisinde gözle görülür bir artış söz konusudur. Siyasallaşmada kitapların büyük etkisi olur; özellikle romanlar gençler için dünyayı farklı tarzda algılamanın kapılarını açar ve romanlarda kurgulanan hayatlar aynı zamanda sosyalist değerlerin gencin bilincine yerleşmesine katkı sağlar. Kitap okuma pratiği her zaman sol siyasetle ilişkilendirilmiştir ve sol siyaseti benimsemiş ailelerde kitap okumaya önem verilir; özellikle roman okumak gündelik yaşam etkinliğinin bir parçası haline getirilmeye çalışılır.

“Biz gözümüzü kitapla açtık. Fakir Baykurt, Orhan Kemal, Talip Apaydın kitapları okurduk. Ağabeyim vesilesiyle de Marx ve Che ile tanıştım. Bir yıl kumbarada biriktirdiğim parayla Mahir Çayan’ın 25 sayfasını farenin yediği kitabı bir öğretmenden satın almıştım. Defalarca okudum. Daha 1976’da 12 yaşımıdayken... Arkasındaki şiirleri, TİP’le polemigine kadar hafızlar gibi okudum. İlk kitap alma pratiğim odur. İlk hediye kitap da geç sünnet olmuştum, ağabeylerin ortak aldığı “Geçit Vermeyeceğiz “ adlı kitaptı İspanya iç savaşını anlatan. Daha yataktayken başladığımdı...(Ersin).

“Okuduğum romanlar beni çok etkilemişti, daha çok yoksulluğa karşı duyarlılığa girmiştım. Özellikle Sefiller...Kahramanın hayat hikayesi...bir yanda tasavvuf edebiyatı, bir yanda Alevi kimliğim insana değer veren kültür var bir yandan da Sefillerin romantikliği beni etkilemesi anlaşılır bir şey...Ana, Ve Çeliğe Su Verildi, İnce Memed’i okudum...kitapları babam getirirdi. Her kitap getirdiğinde annem ‘parayı ona niye veriyorsun çocuklar aç kalıyor’ derdi. Babam riski alırdı annem kızınca kitapları yok ederdi. Biz de korumaya çalışırdık. Babam bize okurdu, biz okurduk...” (Cem)

“Genelde teyzelerde gazete mecmua olurdu onları tavanarasında saklanır, okurdum. Kızların okumasını gereksiz bir şey gibi görüyorlardı...Onların evine gelen kitapları okurdum, özellikle roman. Teyzemlerin üzerimde çok önemli bir etkisi var. Teyzemler, bizim orada okuyup köye dönen bir kaç insandan birileriydi... Herkesi dönüştürdü onlar.” (Nevin)

“Ağabeyim devrimci öğretmenlerden ve arkadaşlarından kitap alıp eve getirirdi...Babam ilk başta kitaplara tepki duydu. Teorik değil ama o zamanlar sempatiyle bakacağımız romanlardı... Gorki Ana, Yaşar Kemal , Fakir Baykurt, dünya klasikleri okumaya başladık. Sonra ağabeyimin aldığı, ağabeyime gelen kitapları babam da okumaya başladı...” (Fikret)

Bu dönemde dernekler sol siyasetle ilişki kurmak isteyen gençler için bir tür okul hizmeti sunmuştur. Dernekler aynı düşünceleri paylaşan kişilerle biraraya gelip ortak hareket etme, eyleme, dayanışma ilişkileri geliştirme ve çeşitli sosyal kültürel etkinliklere katılma gibi alışkanlıkları geliştiren mekânlardır. Dernek faaliyetleri özellikle sol siyasi hareketin üniversitelerin dışına taşınmasını ve kitleselleşmesini sağlamıştır.

“Sosyalist kitapları okuyan kendi köşende ne kadar güzel bir şey sosyalizm diyen bir insan olarak da kalabilirsin. Dışındaki hareketlilik seni çekiyor, örgütlenme ihtiyacı... deyim uygunsuzsa dernektir, halkevleridir, sendikadır. Memur dernekleri var mutlaka bir yerlere gidiyorsun çünkü okuduğun şey hep başka insanlarla ilgili olan bir düşünce

başka insanların mutluluğu onların geleceği ile ilgili düşünce tek başına olman mümkün değil. Senin gibi düşünen insanları buluyorsun.” (Mehmet)

“Lisedeyken Nişantaşı’nda bir derneğe gidiyordum. Ben işte çay yapardım kahve yapardım. Bakkala giderdim. Ve yahut bildiri basılacaksa teksir makinesinde onun çevirmesini baskının ayarlanmasını yapardım. Onların yardımcı elemanı gibi -ücretsiz tabii- gönüllülük esaslı. Bir taraftan gazete çıkıyor...Herkes tabii gazeteyi belli yerlere dağıtmakla mükellefti. Bende işte ufak ufak gazete alıyordum. Okula mesela gazete götürüyordum. Liseye yaklaşık 15-20 tane gazete gidiyordu. 5-6 tane de dergi gidiyordu. O dergileri satıyordum orada...bir yaz boyunca ikişer haftalık üçer haftalık kamplara katıldım. Uluslararası gönüllü çalışma kampları...Türkiye'nin çeşitli köylerinde gönüllü olarak yol yapmak, kanalizasyon yapmak, köprü yaptık, köyün birine tuvalet yaptık, okul duvarını ördük...Bir süre sonra dernekte kalmaya başladım. Orada bir yorganım vardı; bir battaniye yere serip yatıyorduk. Bu dernek, daha sonra içinde yer alacağım sol grubun kullandığı bir dernekti....Dolayısıyla teksirlerimiz orada basılırdı, afişlerimiz orada hazırlanırdı.” (Remzi)

“O dönemde bize en yakın ve en solcu mahalle Aydınlıkevler’in yakınında Yenidoğan'da gecekondulu mahallesi. Halkevi vardı, halk odası hatta. Halk odası olurdu mahallelerde aslında solcuların örgütlendiği küçük birimlerdi. Oraya gidip gelirdik, lisedeyken orayla irtibat kurmuştuk.” (Ahmet)

“Bizim de memur derneğimiz vardı oraya da gidiyordum. Orada da siyasi tartışmalar olurdu. Öğrenme, bilgi edinme bunu aktarma bir yarış halindeydi ve benim öğrenmemde katkı sahibiydi. O zaman toplu olarak tiyatroya giderdik hem memurlar derneği olarak hem de işçi arkadaşlar ile dayanışma içerisindeydik; belli bir bütünlük oluşmaya başladı.” (Sevim)

1970’lerde üniversitede kök salan hareketler zamanla çalışma alanlarına ve gecekondulu bölgelerine yayılmaya başlar. Bu alanlarda yer alan gençler için siyasi kadrolarla ilişki kurup belli bir örgütün militanı olmaları öncelikle içinde bulunduğu alanın kendi karakteristik özelliğine göre değişmektedir. Örneğin üniversite sağcılarının hakimiyetindeyse solcu olanlar için hem can güvenliğini hem de öğrenim görme olanağını engellediği gerekçesiyle üniversite

içinde sağcılara karşı birlikte hareket etme, g¼ç birliği oluşturma şeklinde ve ¼niversitelerden devşirilen sol kadrolar diğer alanlarda da etkinlik g¼stermektedir. Çalışma alanlarında da iş yaşamına ilişkin hak m¼cadelesiyle şekillenen bir ¼rg¼tlenme belirir -ki emek ¼zerine temellenen sol siyasetin ana damarının bu olması beklenir.- ¼niversite ve çalışma alanlarının yanı sıra gecekond u b¼lgeleri silahlı sağın tehdidi altında yoksul emekçilerin yaşam alanları olduğu için siyasi kadroların ¼rg¼tlenemediđi ve kiteselleşmeyi sağlayabildiği alanlar olmuştur.

Lisede siyasal bir bilinç edinmiş kişi ¼niversiteye geldiğinde burada ¼rg¼tlenen siyasi kadrolara kendiliğinden dahil olur. Yapılan g¼r¼řmelerde de ortaya çıktığı gibi ¼niversitelerde temelde sağ ve sol arasında mevcut kampaşmada sol gruplarla ilişki kurup sağcıların etkinliğini kırmak için m¼cadele etmeye dayanan bir siyasallaşma s¼z konusudur.

“...¼niversiteye başladığımda parti cepheiydim. Başladığımda da ¼yle gitti...¼niversitedeyken o d¼nemde gazete taşıyorsun; hani tanımayan insanlar yakalarına kırmızı g¼l takar ya. O d¼nemde de Yeni Ortam ve Cumhuriyet gazetelerini kim taşıyorsa bu bir işaret.... Gidilen ¼niversitede hangi sol grup ağırlıkta ise ¼đrencilerin eğilimi o gruplara kayabiliyor. Çok içinde olmaya veya az içinde olmaya bağlı olarak sempatizan ya da ¼rg¼tl¼ olmak ayrılıyor. Çok içinde her şeyin içindesiniz. Okula giderken toplu gidiyorsun. erkekler silahlarını alıyorlar bellerine ¼nk¼ her an taranma ihtimalin var okula gidiş yolunda ve d¼n¼ř yolunda. Dernekler; okul dernekleri, y¼ksek ¼đrenim dernekleri var onların içinde çalışıyorsun. Biz okula binayı kaptırmamak için giderdik...birbirimizi denetliyorduk gelmediyse başımıza bir iş gelmiş olduğu d¼ř¼n¼l¼rd¼.” (Ayşe)

“ODT¼’y¼ kazanmadan ¼nce de orada bulunan bir iki arkadaşın vesilesiyle orayı gidip g¼rm¼řt¼m; çok beğenmiştim yurt hayatı falan çok cezbediciydi genç bir insan için. Bir de ODT¼’l¼ler 9 aylık bir boykot d¼neminden geçmişti. Bu da Ankara’da bir ODT¼ ¼đrencisi efsanesi yaratmıştı. O d¼nem MC h¼k¼meti ODT¼’y¼ solcuların elinden alma gibi çok ¼zel bir projeyi hayata geçirmeye çalışıyordu. MC h¼k¼metinin atadığı rekt¼r¼n okuldan uzaklaştırılması için ODT¼’l¼ler 9 ay boyunca boykot yapmışlardı. 9 aylık boykot d¼neminde ¼đrenciler yurtları terk etmedi okula gitmemekle birlikte. 9 ay boyunca b¼y¼k bir direniş ve çatışma yaşandı. Bu tabii

Ankara'ya da sirayet eden bir şeydi... yaptıkları korsan mitingler, afişler şunlar bunlar iyiden iyiye benim gözümde cazip bir ortam kıldı ODTÜ'yü... Okula gidince ÖTK var tabii...Burada DEV-GENÇ'in epey yüksek ağırlığı vardı...neyse ben oraya gider gitmez ilk işim öğrenci temsilciliğiyle ilişki kurmak ve çalışmaya başlamak oldu...Yurda da yerleşince tabii hareketin içine iyice girmeye başlıyorsunuz... Eylemlere gitmeye başlıyorsunuz... eylem denince aman aman değil yanlış anlaşılmasın ya afişleme ya korsan miting ya yazılama falan şehre gidiyoruz.” (Ahmet)

“1975’de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’ni kazandım. Tabii geleneksel olarak devrimci bir okul...Okula ilk girdiğimizde korktuk herkesten korkuyorsun kim, ne, ne değil belli değil dolayısıyla sonra yavaş yavaş tanımaya başlıyorsun insanları ama devrimcilerin de bir imajları var, konuşsam mı konuşmasam mı diye bir çekinme durumu yaşadım başlangıçta. Korkuyorsun zaten yani duruşlarıyla bir de volta atıyorlar koridorlarda... daha yeni okula gelmişsin korkuyorsun adamlardan açıkçası, kısa sürede ilişki kurdum ama...” (Arif)

“1975’te İstanbul Siyasal Bilimler Fakültesi’ni kazanıp Elazığ’dan İstanbul’a geldim. Hatırlıyorum Eylül’de gittiğimde okulda bozkurt resmi vardı. Ben de bizi dövmesinler diye Tercüman gazetesi alıyordum... Faşistler önümü kesti, kimliğime bakıp “bak Elazıglısın niye Tercüman taşıyorsun *Hergün* taşı.” dediler... İstanbul’da birçok okul işgal altındaydı solcuları sokmuyorlardı. Biz el altından okula gidip geliyorduk. Derse girsene bile tüm derste faşistler tartışıyor hocaları susturuyorlar. Biraz bir şey anlatmaya çalışan sopa yiyor çıkışta Ülkü Ocakları’na götürüyorlar. Haraç topluyorlar, solcu olduğunu bildiklerini dövüyorlar. Ben Elazığ’da tanınıyorum ama burada kimse bilmiyor beni. Okula girebilmek için *Hergün* almaya başladım; bütün derdim okuldaki solcularla grup oluşturmak faşist işgali kırmak. İlerici hocalar var, onlarla konuşuyoruz ama onlar da ancak derslerde ayakta kalmaya çalışıyorlar. Sonra biz adım adım içeri girdik dışarıda diğer gruplarla ittifak kurduk, girdik çıktık kavga dövüş Ekim Kasım derken faşist işgal kırıldı. Biz de iyiydik... Okulun çevresinde anti-faşist kavga Atatürk Yurdu’nda anti-faşist kavga giderek İstanbul genelinde anti-faşist kavga ve mücadele... (Cem)

İş yerlerinde de etkin olan sol grubun hakimiyetinde örgütlenme çalışmaları mevcuttur. Hak arama talebinin ve insani duyarlılığın getirdiği etkilerle iş yerlerinde siyasallaşma başlar. İnsanların sömürülmeden, zengin yoksul ayrımının olmadığı, daha eşit, daha adil, daha özgür başka türlü bir dünyada yaşamının yüceltildiği ve bunun için dayanışmanın, örgütlenmenin ve mücadele etmenin gerekliliğine inanıldığı sosyalist düşünce çalışma alanlarında da destek görür; ancak iş yerlerindeki siyasal farkındalığın ve sınıf bilincinin gelişimi, öğrenci hareketinine kıyasla daha uzun sürede ortaya çıkar. Bu durum, çalışanın kendi iş, emek, hayat tecrübesiyle teoriden aktarılanların ne ölçüde örtüştüğünün idrak edilişiyle ilgilidir. Siyasallaşma ve hak arama mücadelesi sendikalar aracılığıyla sağlanmaktadır. 1960-1980 arası dönemde ülkedeki siyasal yaşamın zenginliğine bağlı olarak çok sayıda sendika kurulmuştur. Etkili grevler, direnişler gerçekleştirilmiş, toplu iş sözleşmeleri imzalanmıştır.

“Çalıştığım kurumdaki işçileri, işçi statüsünden memur statüsüne geçirmek istiyorlardı. İşçilerde statülerini korumak istiyorlardı; çünkü grev, sendikal örgütlenme, toplu sözleşme hakkını ellerinden almak içindi... temizlik işçisini bile memur statüsüne geçirmek istiyorlardı. Memur arkadaşlarımızla bize verilen 2 ikramiyenin çoğunu işçi arkadaşlarımızın grevine destek olmak için verdik...bu dayanışmaya orada politik olarak söz sahibi olan arkadaşlar karar vermişti. Dayanışma o dönemde çok yoğundu biz onları desteklemeye çalıştık...Orada ezilenler var; onlar ellerinden alınan haklarına karşı duvar olarak direniyorlar. İnsani bir talep, artı diğer insanların buna destek vermesi benim yüreğimde büyük bir sempati yaratıyordu; insanlık böyle olmalı diye...” (Sevim)

“Çalıştığım işyerinde bana, beni örgütlemek adına ilgi gösterdiler. Çevremdeki insanlar belli bir sol gruptan oldukları için onlar daha yakın geldi bana...Fabrikadaki örgütlenmelerden işçilerin bir kısmı da çekiniyordu.” (Nevin)

“Hiç bir devrimcinin yaşamadan anlayamayacağı bir üretimdeki ilişkide çok farklı bir şeyle karşılaştım...işbaşı yaparken makineleri daha açmadan herkes birbiriyle tokalaşır öyle iş başı yapar. Boş geçemiyorsunuz makinenizin başına gidinceye kadar tokalaşıyorsunuz. Orada mesela sağcı olan vardı mesela atıyorum dinci olan vardı devrimci olan vardı ama herkes o mekânı birlikte paylaşıyordu.... Anadolu'dan gelenlerde sınıf bilinci ve sınıf mücadelesi de yoktu. Ama özellikle Bulgaristan

Yugoslavya Arnavutluk gibi yerlerde ya da İstanbul'un yerlisi durumundaki...kesimin daha farklı olaya baktığını bilinçli olduğunu görüyorduk. Bu dönem sendikalar çok iyiydi. DİSK'e bağlı sendikalar toplu sözleşmelerle işçilere altıya kadar ikramiye çıkartmışlardı....Tabii ki devrimci bir sendikanın devrimci işçiler öncülüğünde bir hak alıyorduk.... Tabii bir grev yaşadık ve grevde talep ettiğimiz haklarımızın çoğunu aldık...Bütün işçiler grev çadırında ya da grevde olurlardı nöbetleşirler çalışmazlardı. Ama maaşlarını da sendikadan alırlardı. Böyle bir yapı vardı...Sendikanın eğitim çalışmaları vardı işçilere yönelik. O eğitim çalışmalarına katılırdık. Sendikanın ayrıca sosyal amaçlı kampları vardı. Sonuçta ekonomikti bizim grevlerimiz. Siyasal olaylar karşısında zaman zaman grevler yapılıyordu fabrikada şalter iniyordu...fabrikayla greve çıkarken bütün makinelerimizi gres yağı ile yağlardık yarın atıyorum greve çıkıyoruz onların üstlerini güzelce ambalajlardık öyle greve çıkardık. Hiçbir zaman makinelerimizi biz tahrip etmek yada çalışamaz duruma getirmek gibi bir şeyimiz olmadı. Sendikanın da bu konuda hiçbir zaman talimatı olmamıştır. Devamlı makine bizimdi fabrikada bizimdi biz sadece işverenden ve üretilen artı değerden biraz daha fazla pay almak için mücadele ediyorduk. Ekonomik mücadelemiz sendikanın öncülüğünde buydu..." (Remzi)

"Seminerlerine katılıyorsun orada başka insanlar oluyor. Gebze'de işe girmiştin.19 yaşındaydım. Devrimci Maden İş Sendikası vardı. Oraya gidiyorsun. Maden İş Sendikasında arkadaşlarla tanışıyorsun. Oradaki mitingler buluşmalar çalışmalar vs. oradan katılıyorsun. Zaten o düşüncedeki çevreni ediniyorsun" (Gülsüm)

3.2. Bir Yaşam Tarzı Olarak Militanlık

Demokrasi ve özgürlük mücadelesi bağlamında toplumun her alanında büyük bir canlanmanın yaşandığı ve bu isteme yönelik örgütlenmelerin gerçekleştirildiği 1970'ler günlük hayatta siyasetin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği, siyasetin hayatın her alanına nüfuz etmeye başladığı bir dönemdir. Bu yılların sol pratiği, bir hayat tarzının ifadesidir. Bu toplumsal canlanmayla 70'lerde sıradan insanların bile yaşama biçimi değişmiş, giyim kuşamdan arkadaşlık anlayışına, sinemadan müziğe, şiir ve romanlara gazete ve dergicilikten mizaha kadar bir çok alan bundan etkilenmiştir. Toplumun hemen hemen her kesimi, kültürel

ürünlerde temsil edilen ve siyasal ideolojik düzeylerde yaratılan bu değerlerle yeniden biçimlenmiş ve siyasallaşmıştır. Ayrıca dönemin belirleyici özelliklerinden biri olan anti-faşist mücadele, toplumun silahlı sağın baskılarından zarar gören kesimlerinin siyasallaşmasında ve devrimci siyasete ilgi duymalarında etkili olmuştur. Toplumdaki bu siyasallaşmada etkili olan sol kadrolar ise gündelik hayatlarını sistemle uzlaşma olasılıklarını asgariye indirecek biçimde kurmuşlardır. Bazı örneklerde aile, okul, iş gibi kurumlar ve bunlarla ilişkiler dışlanırken düzenin sunduğu gelecek imkanları da reddedilmiştir. Yaşanan gün “düzenle bağların koparıldığı,” sistem dışı ilişkilerle ortaklaşa bir hayatın sürdürüldüğü bir zemin üzerindedir. Işık Ergüden’in de söylediği gibi örgütsel ilişkinin katı, yarı-askeri disiplin mantığının dışında bir ruh ve kültür olarak düşünüldüğünde isyan, umut ve radikal uzlaşmazlık hayatın başka bir türlü yaşanabilirliğinin göstergesi olmuştur.¹¹⁷ Sosyalizm düşüncesi kitleleşebilmiş, sadece üniversitelerde değil taşrada, en ücra kasabalarda bile hareket kendisine taban bulabilmiştir. Militan imgesi 78 Kuşağı'nın toplumsal bellekte bıraktığı en önemli öğedir. Militanlık, 78 Kuşağı için sadece “tarafı olduğu düşünce ya da örgütün etkinliklerine ve eylemlerine katılan” kişinin yaptığı şey olmanın ötesinde bir yaşam tarzıdır. 1970’lerde sol siyasi hareketler içinde militan ya da sempatican olarak yer alan gençler için gündelik hayat, devlet baskısı ve silahlı sağın terörüne bağlı olağanüstü koşullar altında sürmüştür. Toplumsal mücadelenin zaten gerektirdiği örgütlenme zorunluluğuna eklenen bu faktörler, 12 Eylül darbesine varan süreçte, özellikle militan unsurların örgütsel etkinliklerinden bağımsız bir hayat sürdürmelerini engellemiştir.

78 Kuşağı'nın hatırladıkları arasında siyasallaşmış gündelik hayat önemli bir yer tutar. Gündelik hayat, gündelik yani rutin, döngüsel pratiklerin, dönüşen bir dünyada en yavaş değişen, insanın tinsel etkinliklerinden çok bedensel etkinliklerini ilgilendiren, çoğu zaman algıların ve duyguların bütünüyle gömüldüğü alandır; dolayısıyla beden belleğiyle ilişkili olup, unutulmasının da hatırlanmasının da çeşitli açılardan zor olduğu söylenebilecek bir fenomenler alanıdır. Habitüsün alanıdır, deyim yerindeyse tarihin bedenle gerçek dolayımını sağlayan alandır; öte yandan tam da sürekli “bedenen” yaşanan süreçleri içermesi dolayısıyla bilinçli bir hatırlamadan kolayca kaçabilir.

Görüşülen kuşak üyeleri, öğrenci hareketinin silahlı sağın saldırılarına ve işgal girişimlerine karşı bir tür direniş ve savunma şeklinde biçimlendiğine, bu durumun gündelik

¹¹⁷Işık Ergüden, “Otobiyografik 70’ler Bir İzin Peşinde”, **Defter Dergisi**, sayı: 38, s. 197.

hayatı ve siyaset yapma tarzını etkilediğine vurgu yaparlar. “Siyasal toplumsallaşmanın en üst düzeyde yaşandığı durum¹¹⁸” olarak bilinen militanlık, 78 Kuşağı'nda genellikle bu saldırılara direnme eğilimindeki gençlerin belli bir harekete yaklaşması, o hareketin savunduğu ideolojik tutumu benimsemesi ve örgütlenmenin sıkı gerekleri içinde hareket tarafından üretilen stratejiyi sahada uygulamayı seçerek daha etkin bir eylemlilik sürecine yönelmeleriyle ortaya çıkar. Üniversite öğrencilerinin militanlaşmasında, kayıtlı bulunulan üniversitedeki arkadaş çevresinin etkili olduğu görülür. Bu süreç, harekete yeni kadro sağlanması, hareketin siyasal görüşlerinin ve uygulanması istenen önerilerin duyurulması kampüs düzeyindeki eylemlerle başlar; bir sonraki aşama şehir çalışmaları olur: Militanlar, Mahalle örgütlenmeleri aşamasına geçtiklerinde daha kapsamlı, genel toplumsal talepler ve radikal hedeflerle yerel yaşam bağlamının sorunlarını olabildiğince bağdaştırarak faaliyet gösterirler. Genellikle içinde yer alınan örgüt tarafından belirlenen kurallara sadık bir biçimde “profesyonel devrimci” kimliğiyle bir gündelik yaşam pratiği sürdürürler. Militanlık yaşam tarzı haline gelir.

1970’li yılların ortaları dünyadaki ekonomik krizin Türkiye ekonomisini de etkilediği yıllardı. Uygulanan İthal ikameci ulusal kalkınmacılık modelinin beraberinde getirdiği proleterleşme sürecine bağlı olarak köyden kente göç artmıştı; göçe bağlı kentleşme kentlerde konut sorununu gündeme getirmişti ve bu sorun, daha çok gecekondu inşa edilerek çözülmüyordu. Yoksulluğu arttıran ekonomik krizlere karşı radikal siyasi grupların desteğinde eylemler ve örgütlenmeler gerçekleşiyordu. Silahlı sağın saldırılarına karşı ise radikal sol grupların desteğinde ve yönlendirmesinde kitlesel tepkiler görülmekteydi. Kurulu gecekondualarda altyapı hizmetlerinden yararlanma talebinin yanı sıra konut ihtiyacının gerektirdiği inşa sürecinde de radikal sol gruplar, gecekonduculara büyük destek vermişti. Resmi kanallardan yıkıma yönelik saldırılara karşı ve silahlı sağın saldırılarına karşı gecekondu hareketi de örgütlenmeye ve giderek siyasi bir karakter kazanmaya başlamıştı. Gecekondu hareketlerinin siyasallaşması bu hareketi destekleyen ve yönlendiren siyasi gruplara toplumsal desteği artırmakta ve yandaş kazandırmaktaydı.¹¹⁹

¹¹⁸ Cengiz Çağla, **Siyaset Bilimi**, Omnia Yayınları, İstanbul, 2010, s. 90.

¹¹⁹1970’lerde radikal sol grupların desteğinde yoksulların konut sorununa fiili bir çözüm getirerek gecekonducularla birlikte kurulan ve 1 Mayıs Mahallesi adı verilen gecekondu mahallesi, siyasal toplumsal mücadelenin ürünüdür. Konuyla ilgili sosyolojik bir araştırma için bkz. Şükrü Arslan , **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 70.

1970'lerde ODTÜ'deyken üniversiteyle ilişkisini kesip, silahlı sağıın ablukası altındaki gecekondular mahallelerine hem o bölge insanların can güvenliğini sağlamak hem de siyasal çalışma yapmak için gitmiş olan ve bir mahalle çalışması sırasında yakalanıp hapsedilen Ahmet, mahallede siyasal çalışma yapmanın gerekçelerini ve profesyonel devrimci olarak gündelik hayatı şu şekilde anlatmaktadır.

“ODTÜ'de çatışma ortamı olmadığı için rahat teorik çalışma ağırlıklı faaliyetimiz vardı. Şehre gider başka okullara gider onlara yardım ederdik... Görevli olduğumuz okullar vardı. Faşistlerin elindeki okullar vardı. Bir grup devrimci tutunmaya ve o okulları düşürmeye çalışıyordu. 30 devrimci varsa bir okulda 30'u da ODTÜ öğrencisiydi ve destek olmaya çalışıyordu... o zamanlar gecekondular semtlerinde çok büyük ayrışma olmuştu. Şentepe Mahallesi'ne mahalle çalışması için gittim....mahalleli için siz onların can güvenliğini sağlayan kişilersiniz. Mahalleyi koruyan çocuklarsınız, sosyalizmi anlatmaya çalışıyorsunuz ama yıkıcı olan şey hemen yan mahalleden bu mahalleye yönelen faşist saldırıydı. Mahalleye gidip vatandaşın can güvenliğini sağlıyoruz ama kendi can güvenliklerini sağlayacak bir örgütlenme yaratmak amaçlanıyor; çünkü sen bugün varsin yarın yoksun başka mahalleye gidersin. Kendi içinde bir örgütlenme yaratmak halkın kendi örgütünün oluşturmak onun için de sadece faşistlere karşı mücadele etmenin ötesinde birlikte yaşadıkları alanın sorunları her neyse bunu kendi imkanlarıyla kendi birliktelikleriyle dayanışmalarıyla nasıl çözeceklerinin yollarını araştırmak onlara sunmak onları o çabanın etrafında biraraya getirmek gibi bir siyasal perspektif vardı....Sen, direnebilmenin imkanını yaratmak için oradasın...Gece çıkıp faşistlerin bölgelerine hafif sarkıp yazılar yazıyoruz, oraları ele geçirmeye çalışıyor ilişki kurup mevzi kazanmaya çalışıyoruz. Faşist saldırılara karşı nöbet tutuluyor, gün içerisinde bölgenin gençleriyle, ahaliyle toplantı yapıyoruz; onları nöbet tutmaya ikna etme, koruma, kollama, anlatma, örgütlenme gibi işler... Genellikle geceleri hayatımız yoğundu. Gece bir nöbet listesi yapıp o insanları nöbete çıkarmak vs... Solcularla bütünleşmiş kendilerini devrimcilerin saflarında gören insanların evlerinin kapısı açıktı. O evlerde dağılıp kalırdık... Evinde yattığın adamın evine gece beşte gidiyordun tık kapısını çalışıyordun; yatak hazırlamış, kalkıyordun yemek hazırlamış sonra işe çıkıyordun... Her gün tekrar edip sürüp gidiyordu... herkes sana sahip çıkmış durumda birinin sahip çıkmaması cemaatin diğer unsurları tarafından hoş karşılanmaz. Çocuklar okullarını

bırakmış gelmişler diye bakıyorlar...Mahalleye bir ODTÜ'lü sorumlu gidecek de hani başka bir okuldan gelen birinin de yapabileceği iş değil... haftada bir gün iki saatte olsa bir eğitim çalışması düzenlemesi gerekir... ODTÜ'lüler biraz o konuda da titizlik gösterirlerdi gittikleri mahallelerde... Ben de gittiğim mahallede mahallenin gençleriyle eğitim çalışması yaptım. Mahallenin gençlerinin haftada bir ya da iki gün eğitim çalışması yapmasını sağlamam istenmişti. Sosyalizm, emperyalizm budur falan filan gibi Lenin'den falan anlatmam istenmişti” (Ahmet)

İstanbul'da üniversite döneminde örgütlenen Cem ise okuldan, mahalleye oradan Doğu'da dağa çıkmaya kadar uzanan siyasi pratiğini şu şekilde aktarmaktadır:

“...en büyük problem öğrenim özgürlüğü ve can güvenliğiydi. 70'li yıllarda devrimci gençlik anti-faşist kavga olmasaydı faşistleşirdi. Bu engellendi; faşizme karşı direniş sağlandı. Bütün okular ele geçirildi, faşistler atıldı, işgaller kırıldı, öğrenciler okullarına rahat gidip gelmeye başladılar. Dışarıdan saldırılar olunca da engellenmeye çalışıldı. Bu öğrenci hareketi ama yetmiyor; faşistler mahallelere de saldırıyor...Bu sefer mahalleye gidiyorduk. Halkla toplantılar yapıyorduk. Mahalleli bizi çağırıyor. ‘Ülkü Ocakları açtılar, çocukları dövüyorlar, haraç topluyorlar, bizi sokmuyorlar mahalleye’ diye; iyi getirelim adamları, siz ne yapabilirsiniz diyoruz...faşistle çatışıyorduk, faşistleri söküp atıyorduk halkla beraber... Mahallenin su, kanalizasyon kooperatif sorunu sağlık sorunu, bütün sorunlarıyla ilgileniyorduk; bize müthiş güveniyorlardı. O dönem mesela Kağıthane'ye gidip mafyayı atıyorsun koca araziyi işgal ediyorsun, İTÜ'den mühendis grubu oluşturup yüzlerce insanla inşaat çalışması yapıyorsun, halkla konuşup “biz size ev vereceğiz” diyorduk...”eviniz yoksa para getirin” deyip yüzlerce ev yapıp tapu verdik...İşçi kesime mahalleye kırsal kesime her tarafa gidiyoruz. 1978'den sonra artık dağdaydım.” (Cem)

Bu dönemde İstanbul'da üniversite öğrencisi olan ve içinde bulunduğu sol hareketin kadrosunda yer alan Ayşe de yine silahlı sağın saldırılarına vurgu yapmakta ve gündelik hayatın özellikle buna göre şekillendiğine işaret etmektedir.

“...faşist saldırılar, hareket alanını esir alıyor yaşam mücadelesi veriyorsun. Dernekte oturuyorsun “arkadaşlar Kuyubaşı'nda bomba patladı, bir hoca öldü üç kişi parçalandı,

bilmem ne” deniliyor; kalkıp oraya gidiyorsun; ya okul işgal ediyordun ya cenaze hazırlıkları hemen bir taraftan. Ertesi gün “falanca arkadaşımızı giderken kıstırmış vurmuşlar”deniliyor oraya gidiyorsun, onu memleketine götürüyorsun ya da burada defnediyorsun...üç gün geçiyor gene başka bir şey. Yani o kadar yoğun bir hayat var ki. Ha bir taraftan kitap okuyorsun teorik tartışmalar yapıyorsun. Valla o dönemde insanlar sonraki yıllara bakıldığında oldukça da donanımlı; çünkü herkes birbirinin üzerinde baskı oluşturuyor...bilmem neredeki küçük bir ülkedeki bilmem ne hareketi tartışılıyordu... Ama sürekli bir koşturma, harala gürele içinde geçiyordu. (Ayşe)

1970'lerde büyük kentlerde üniversitelerde başlayıp mahallelere, fabrikalara yayılan toplumsal hareketlilik etkisini taşra diyebileceğimiz yerlerde de gösterir. Taşrada toplumsal hareketlenmenin taşıyıcısı yine büyük kentlerde üniversite okuyan siyasallaşmış üniversite öğrencileridir. Memleketleriyle ilişkilerini sürdüren öğrenciler, öncelikle buralarda yaşayan gençleri etkilemişlerdir.

“Ankara’da üniversite okuyordum; ama okula gitmem gerekmiyordu...Bolu’da dernek yöneticiliği yapıyordum. Seminerler veriyorsun o dönemdeki devrimci sol düşünce neyse onu öğretmeye çalışıyorsun ya da olup biten şeyler neyse onları yorumluyorsun. Dernekte klasik kitaplar var, gazete var; gelen oturuyor. Gençleri kahve köşelerinden kurtarmak diye bir deyim vardır bir anlamda o gerçekleşiyor. Afişler yapmak gece yazılamaya çıkmak da o dönemin olağan işleri...İşin görünüşü derneği açıp derneği kapatmak oluyor; ama diyelim faşistler şuraya gelmiş buraya gelmiş bu tür haberler oluyor, gidiyorsun. İzinli yasal bildirimler çıkarırsın ama bu o bölgeyle de ilgili olabilir genel de olabilir; her şeyi apaçık göz önünde yapıyorsun...Bunlar o dönem izinli işlerdi sonuçta” (Mehmet)

Lise döneminde sola karşı kendi ifadesiyle “sezgisel” bir sempati duyan Bilal, askerden firar ettiği gün otobüste karşılaştığı bir gençle sohbet eder; ondan İbrahim Kaypakkaya’nın kitabını ve ilerde ilişki kurması için adres alır.

“Örgütsel ilişkilere girdim. Randevular aracılığıyla İzmit bölgesinde ilişki kurdum. Gündüz çalışıyordum, gece faaliyeteydim. Ücret ne alıyorsak örgüte veriyordum. Akşam 8’den sonra diğer faaliyetlere geçiyoruz. Geceleri mahallelerde yazılama,

pankart asma gibi işler, birim toplantılarına katılırdık... Halk savaşı ve silahlı mücadeleyle devrimin olabileceği inancı vardı. Benim bu hareketi tercihimde devrimin kırlardan şehirlere yayılacağı fikri ve ulusal sorun konusundaki düşünceleri etkili oldu.“ (Bilal)

Gündelik hayat üzerine çalışan düşünürlerin görüşlerine baktığımızda genellikle kapitalist modernleşme süreci ile gündelik hayat kavramı arasında bir belirlenim ilişkisi olduğu yönünde birleşmektedirler. Kapitalist modernleşmeyle birlikte taşradan göç eden kalabalıkların iskan ettiği sanayi kentlerinde gündelik hayat, taşradaki gündelik hayattan farklılaşmıştır. Kapitalist modernleşme kendi üretim ve tüketim rejimini her yere dayatarak toplumsal ilişkileri belirlemiş, tüm sanayi kentlerini birbirine bezetmeye başlamıştır. Kapitalist meta üretimi sürecinde ortaya çıkan yabancılaşmanın toplumsal yeniden üretim sürecinde sürdürülmesi gündelik hayat aracılığıyla sağlanmıştır. Gündelik hayat, bir yandan varolan düzenin yarattığı yabancılaşma koşullarına ait kültürün toplumsal ilişkilerdeki yansıması olup eleştirel yaklaşılması gereken bir şeyken diğer yandan bu hakimiyeti kırılmaya uğratabilecek potansiyeller taşımaktadır.

Harootunian gündelik hayatın, sanayi kapitalizminin ortaya çıkması ve yayılmasına ve yine kapitalizmin, oluşturulduğu her yerde benzer koşullar oluşturma eğilimine işaret eden, yaşanmış gerçekliğin deneyimine karşılık geldiğini belirtmekte ve kapitalizmden önce yaşanan günlük hayattan farklı olarak “gündeliklik” kavramını kullanmaktadır. Harootunian’a göre gündeliklik, modernleşme süreciyle eşzamanlı ve modernlik deneyimini paylaşan bir kültürel formdur ve şimdiki zamanın anlamlandırılması için gündelikliğin izinin sürülmesinin önemine işaret etmiştir.¹²⁰ “Gündeliklik” ortak bir deneyim örgütleyebildiği için metalaşmanın ve yabancılaşmanın sınırlamalarından bağımsız farklı bir düzen, daha insani olarak varoluş biçimlerini oluşturmaya ve geleceğe yönelik umutların kentlerde siyasi ve kültürel olarak temsil edilmesine olanak tanır. Harootunian’a göre gündelik olanın edimsel olanla ilişkisi vardır ve bu durum bugünün şimdisinin edimselleştirilmesini olanaklı kılar. Edimselleştirilmeden kastedilen ise geçmişin saklanmış, gizlenmiş ve bastırılmış olanını bugün yeniden elde edebilmek için bugün tarafından vaadi bastırılmış bir geçmişin

¹²⁰Harootunian, **Tarihin Huzursuzluğu**, çeviren: Mehmet Evren Dinçer, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 67-68.

hatırlanması ve yasının tutulmasıdır. Böylelikle gündelik hayat içinden geçmişin unutulmuşluklarını ve gelecek olasılıklarını elde etme olanağı sağlanır.¹²¹

“Gündelikliğin, onun gerçekliğini yaşayan ve onun yazdığı tarihi okuyan tüm insanlar için ifade ettiği şey, şu anın geçmişi, halihazırda bugünde beklemekte olan geçmişi, olmuş olanı değil "unutulmuş fakat yine de unutulmaz olanı" nasıl edimsel kıldıydı. Daha önce belirttiğim gibi gündeliklik bir huzursuzluk biçimidir, ertelenmiş bir uğraktır; o yeni bir bugündür, geleneğin zincirlerini vahşice kıran ve geçmişin hareketi ile çizgisini askıya alan "tarihi [historic] bir durumdur".¹²²

1970’lerde özellikle ithal ikameci ulusal kalkınmacılığın¹²³ önünü açtığı hızlı kapitalistleşme ve proleterleşme süreci, köyden kente göç olgusu ve gecekondulaşmayla birlikte daha farklı bir düzen ve yaşam arayışı, Harootunian’ın “gündeliklik” kavramına atfettiği anlamda “unutulmuş fakat yine de unutulmaz olanı”, başka türlü bir yaşam umudunu yeniden canlandırmıştır. Bu dönemde insanların sömürülmeden zengin yoksul ayrımının olmadığı, barış içinde yaşamalarının yüceltiildiği bir anlayış hakimdir. İnsanların daha eşit, daha adil, daha özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine inanılır. Bu inanç için ise insanların birleşmeleri, örgütlenmeleri ve mücadele etmeleri gerekir. Bu değerlere sahip olmanın gerektirdiği bir “biz” anlayışı hakimdir. Döneme damgasını vuran değerler devrimci hareket içinde yer alanların arasında görülen dayanışma ve yoldaşlıktır. Sol siyasi hareketler bu anlayışı tüm topluma yaymayı amaçlamış ve kitleleşebildiği oranda etkili olabilmiştir. Belli değerleri ve devrimci tarzda ilişkiyi yaşanan güne alternatif olarak sunabilmişlerdir. Değişmeyen ve arzulanan değerler o günden bugüne unutulmuş olsa da unutulamaz olmalıdır. Yapılan görüşmelerde de bu değerler yeniden vurgulanmakta ve yaşamın bir parçası, bugünkü gündelik yaşamın alternatifi olarak vurgulanmaktadır.

“Bizim ilk tanıştığımız insanlar bizi yetiştirenler solcu oldukları için sola sempati duyuyorduk. İçerisine girdikten sonra ne varsa solcularda var. Doğruluk solcularda

¹²¹ A.g.e., s. 87.

¹²² A.g.e., s. 27.

¹²³ İthal ikameci Sanayi modeli, teknoloji ve hammadde gibi girdilerin dışarıdan teminine ve daha önce ithal edilen malların yerli üretimle ikame edilmesine dayanır. Sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkı sanayi burjuvazisinin rızasına dayanarak işçi sınıfına verilmiş ayrıcalıklardır. Ancak sistemin krizinin sermayenin krizine dönüşmesiyle 1970’lerin sonlarına gelindiğinde burjuvazinin sermaye birikiminde yaşadığı güçlükler sonucu İthal ikameci model için işçi sınıfına verilen ayrıcalıklar işlevsel olmaktan çıkar. Bkz. Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, çeviren: Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

var, insan sevgisi solcularda var, dürüstlük solcularda var... Dünyaya bakış açısı, toprağa saygı, dünyaya insana saygı, havaya, kurda kuşa, böceğe, canlıya saygı solcularda var... Solculuğa bulaşınca bundan da kurtulamadık. Kurtulmak da istemiyoruz, ölünceye kadar böyle olmak istiyoruz.” (Fikret)

“...Lenin’in kitabında...” Devrimcilik hiç yüzünü görmediğin insanlar için ölmektir,” der... Herkes aynı giyiniyor diyebilirler evet ama yarısı çıplak kalmasın diye. Herkes pirinç yiyor evet ama kimse aç kalmıyor... Sosyalizm sayesinde...” (Mehmet)

“...İyi çocuklardı; fedakâr, çoğu yoksul yoldaşça ilişkiler içinde para pul meseleleri etmeyen daha kanaatkar ve mütevazî olduklarını görüyordum..” (Ahmet)

Lefebvre de modernite ile gündelik hayatın eşzamanlılığına ve ilişkiselliğine vurgu yapar. Gündelik hayatın mütevazî ve sağlam olduğunu, kısımlarının ve parçalarının belirli bir zaman kullanımı içinde, birbirine bağlandığını; modernliğin ise yeni olana işaret ettiğini gündelik hayatın ve modernliğin karşılıklı olarak birbirini belirttiğini, gizlediğini, meşrulaştırdığını ve telafi ettiğini ileri sürer.¹²⁴ Lefebvre’e göre gündelik hayat, temel ilişkilerin yeniden üretimi, kültür ve üretici etkinlikler arasında, bilgi ve ideolojiler arasında daha önce bahsedilen geri besleme; bu terimler arasındaki çelişkilerin doğduğu yer, cinsler, kuşaklar, gruplar, ideolojiler arasındaki mücadelenin mekânıdır. Kapitalist modernlik koşullarında iş yaşamı/boş zaman ayrımı ve egemen olmaya başlayan tüketim ideolojisi “şenliğin geri getirilmesi” anlamına gelen devrimle kesintiye uğratılacaktır. “Geçmiş devrimler birer şenliktir”; devrim sadece ekonomik, siyasi ve ideolojik düzlemde gerçekleştirilmez; asıl amacı gündelik hayatın ortadan kaldırılmasıdır. “Yeniden bir üslup yaratmak, şenliği yeniden canlandırmak, kültürün dağınık parçalarını yeniden biraraya getirmek ve böylece gündelik hayatı dönüştürmek.”¹²⁵

Gündelik yaşam üzerine çalışan Heller ise emeğin bölündüğü sınıflı toplumlarda insanın doğaya, çevresine ve kendi emeğinin ürününe yabancılaştığını; ancak kişilerin bu yabancılaşmayı aşarak birey haline gelebileceğini ileri sürer. Heller'e göre, toplumda nasıl konumlandırıldığını fark ederek belli hedefler için mücadele ederek yabancılaşmadan

¹²⁴ Henri LEFEBVRE, **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, çeviren: Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 31.

¹²⁵ A.g.e., s. 42-44.

kurtulabilen, kendini aşabilen bireylerin gündelik yaşam etkinlikleri ve değerleri sayesinde toplumsal dönüşüm gerçekleşebilecektir.¹²⁶

1970'ler Türkiye'sinin devrimci kuşağının, Lefebvre'in ulaşılmaması gereken bir konum olarak gördüğü bütüncül insan modeli ve Heller'in önemseydiği belli hedefler için mücadele eden yabancılaşmadan kurtulmuş birey modelini andırdığını söyleyebiliriz.¹²⁷ 1970'lerde toplumsal yaşamda etkili olan solcu gençler, Lefebvre'in belirttiği gibi kapitalizmin yeniden üretilmesini sağlayan ve gündelik yaşamı belirleyen bireyci bilince karşı topluma sosyalist bir bilinç aşlamaya ve bu bilincin hakim olduğu bir gündelik hayat düzenlemeye çalışmışlardır. Heller'in sözünü ettiği bu yabancılaşmadan kurtulmuş bireylerin tipik özelliklerini 1970'lerin Türkiye'sinin devrimcilerinin de taşıdığını ileri sürebiliriz. Toplumsal eşitlik ve adalet hedefi için kendini feda eden, başkalarının ihtiyaçları için mücadele eden bu kuşak; egoist, hazcı ve bireyci bilince alternatif bir gündelik yaşam tarzını yaygınlaştırılmasına uğraşırlar. Devrimci gençler, her türden haz ve egoizmden uzak bir gündelik yaşam örgütleyerek topluma yol gösterici bir misyon edinmişlerdir. Görüşmelerde de devrimcilerin bu niteliklerine vurgu yapılmaktadır.

Kuşağa etik motivasyonunu veren ve kaynağını hümanizmde bulan gündelik hayatta öne çıkan ve 68 Kuşağı'ndan devralınan Hümanizm, artan bir şekilde Marksizm ve azalan biçimde Kemalizm'in dolayımından geçerek bu kuşağın da dünya görüşünü biçimlendirmeye devam etmiştir. İki akımı birleştiren bir yönelim olarak anti-empyalizm, hümanist söylemin kodlarını yoğun olarak kullanmıştır. Elbette döneme damgasını vuran değer, devrimci hareket içinde yer alanların arasında görülen dayanışmadır. Kapitalizmin insanları mülksüzleştirmesine, yoksullaştırmasına karşı ortak hareket edilmesinde ve örgütlenmede dayanışma önemli bir rol oynamıştır.

¹²⁶ Aktaran Levent CANTEK, **Cumhuriyetin Büluğ Çağı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 19

¹²⁷ Buradaki ilişkilendirmede Levent Cantek *Cumhuriyet'in Büluğ Çağı* adlı çalışmasında Türkiye'de 1940'ların entelektüel kuşağı üzerine söylediklerinden esinlenilmiştir. Cantek, 1940'larda gelenekselci, bürokrat entelektüellerin bireyci bir bilince karşı geldikleri için Lefebvre'nin ulaşılmaması gereken bir konum olarak gördüğü bütüncül insana yakınlaştıklarını, tüketime karşı tavırlarıyla, topluma yön verme ve denetleme konusundaki tarzlarıyla Heller'in yabancılaşmadan kurtulmuş bireylerini andırdığını söylemektedir. Gündelik hayat ile kapitalist modernleşme arasındaki belirlenim ilişkisine dayanarak Cantek'in 1940'lı kuşak üzerine söyledikleri bireysel bilince alternatif bir bilince sahip bütüncül insan konumuna ulaşmış, yabancılaşmadan kurtularak gündelik hayat üzerinde dönüşümü sağlayacak ve bunun farkındalığıyla hareket eden 1970'ler Türkiye'sindeki devrimci kuşağa uyarlanmıştır. Bkz. Levent CANTEK, **Cumhuriyetin Büluğ Çağı**, s. 27-28.

“...İş yerinde ezilenler var. Onlar ellerinden alınan haklarına karşı duvar olarak direniyorlar. İnsani bir talep artı diğer insanların buna destek vermesi benim yüreğimde büyük bir sempati yaratıyordu. İnsanlık böyle olmalı diye...” (Sevim)

“Başlangıçta daha çok yoksulluğa karşı duyarlılık geliştirmiştım...mahalledeki halka karşı özellikle...odun bulamıyor; odununu kırıyorsun buğday bulamıyor bulup getirip kapısına koyuyorsun...ancak bu böyle gitmez...yoksulluğa karşı, halk nasıl kurtulacak, böyle bir arayış vardı... Dava uğruna hak mücadelesi içindeydik..” (Cem)

“Haksızlık nerede var onun karşısında durmak gerektiğine inanıyorduk. Bunun böyle birşey yapabilmek için de sanırsam devrimci olmak gerekiyordu. Önce insan olmak gerekiyordu sonra devrimci olmak gerekiyordu. Gönüllü olarak ilişki kuruyorsun...” (Remzi)

“Devrimci olmak öyle kolay değil... Devrimci olmak insanların zaaflarından arınmasıdır. Evinde bile eşitlikçi adaletçi insan sevgisi ile yaşamak... Ben bugün 90 yaşındaki babama bakıyorsam devrimci olduğum için bakıyorum. Ona feodal anlamda “canım babam o bizi büyütmüş dünyaya getirmiş” mantığı ile bakmıyorum o bir insan o çok yol kat etti yaşlandı ona bakılması gerekiyor diye düşünüyorum.” (Gülser)

“Paylaşım rejiminin hakça olması gerektiğini savunuyorduk. Toplumsal barışı önemserdik biz alevi-sünni kavramını, Kürt Türk kavramını bilmezdik insanlık kavramını bilirdik. Türkiye’deki herkes bizim kardeşimizdi.” (Hüseyin)

Demokrasi ve özgürlük mücadelesi bağlamında toplumun her alanında büyük bir canlanmanın yaşandığı ve bu isteme yönelik örgütlenmelerin gerçekleştirildiği 1970’ler günlük hayatta siyasetin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği, siyasetin hayatın her alanına nüfuz etmeye başladığı bir dönemdir. Bu yılların sol pratiği, bir hayat tarzının ifadesidir. Bu toplumsal canlanmayla 70’lerde sıradan insanların bile yaşama biçimi değişmiş, giyim kuşamdan arkadaşlık anlayışına, sinemadan müziğe, şiir ve romanlara gazete ve dergicilikten mizaha kadar bir çok alan bundan etkilenmiştir. Toplumun hemen hemen her kesimi, kültürel ürünlerde temsil edilen ve siyasal ideolojik düzeylerde yaratılan bu değerlerle yeniden biçimlenmiş ve siyasallaşmıştır. Ayrıca dönemin belirleyici

özelliklerinden biri olan silahlı sağa karşı verilen mücadele, silahlı sağın baskılarından zarar gören kesimlerin siyasallaşmasında ve devrimci siyasetle ilişki kurmaya başlamasında etkili olmuştur.

Günümüzde 78 Kuşağı'nın ve 1970'lerdeki dönemin mücadele tarzının gündelik hayatla ilişkisinin zayıflığına yönelik eleştiri, yapılan görüşmelerde gerekçeleri sunulurken kabullenilmektedir; ancak geçmişte bugün için beslenen başka türlü bir yaşam umudu ve değerler o gün olduğu gibi bugün de arzulanmakta; hatırlanmakta ve o değerlerin yası tutulmaktadır.

“Fatsa öne çıkar ama bir çok yer vardır. Ege’de mahalleler kasabalar, Şavşat... bir çok yerde Fatsa kadar öne çıkmış olmamakla birlikte bunun şartları zorlanmış, çaba sarfedilmiştir. Ama bunda istenilen sonuç elde edilememiştir, birincisi dönemin koşulları gündelik hayatın sorunlarına karşı örgütlenme çabasına olanak vermiyordu. Faşist saldırılar, faşistlerin mevzilerini genişletme çabaları, daha başka her şeyden önemli hale getiriyordu faşist mücadeleyi. Kendi hakimiyet sağladığın yerlerde daha fazla bu meseleleri ele alınması daha söz konusuydu. İkincisi siyaseten de acemisin. Bugün geriye dönüp bakıldığında basit gibi görünen evet halkı kendi sorunları etrafında biraraya getirip bakınca basit gibi görünse de alt yapısından komşuluk ilişkilerine park yapmaktan çocukların bakımına kadar her şeyi örgütlemek gibi... Bunlar solun aşına olduğu şeyler değildi... Direniş komiteleri dediğin zaman faşizme karşı mücadele organlarıdır hep. ama onun ötesinde halkın kendi iktidar imkanlarını yaratmanın yollarını arayan örgütlenme biçimleriydi. Ben bunu uluslararası sol literatüre de bir müdahale olduğu kanaatindeyim. Çünkü bizde hakim olan şey her şeyin devrimden sonra halledileceği, devrimin büyülü bir anahtar olduğu meseleleri çözmede... Devrimi devrimden önce yapabilirsen ne ala. Halkı devrim fikrinin etrafında o anlamda bir rızanın etrafında örgütleyip kendi gücüne kendi imkanlarına güvenen bunların etrafında kendi sorunları örgütlenmiş bir topluluk haline getirdiyse zaten devrim ondan sonra bir teferruattır....” (Ahmet)

“Yol yoksa yol, elektrik yoksa elektrik gibi evdeki bölgedeki sorun üzerinden ilişki kurardık. Faşizme karşı savunma, gece bekleme gibi durumlarda apolitik olanlara mahalle içinde bizim ilişki kurmamız dışında hatırı sayılır aileler direkt söylüyordu. O

zamanlar devrimciler geldi mi herkes kapısını açıyordu. Çünkü onlar yanlış yapmaz anlayışı hakkımdı... Kuran okunduğunda saygılı durur, cenazeye onlar gider. Toplumsal olarak halkın yanındaydılar... (Melek)

“Bizim orada insanların devrimcilere müthiş derecede sempatisi vardı. Çünkü bütün sorunlarını gerçekten devrimciler çözüyordu... Yoksul bir köylü çayırını biçemiyorsa onun çayırını biçmeye giderdik; otunu doldururduk, hayvanını otlatırdık... Komün olarak çalışırdık. Bu bir yaşam biçimi haline gelmişti. 77’de Ecevit döneminde köye komando geldi... Niye siz bu insanın çayırını biçiyorsunuz diye askerler oradaki insanları döve döve karakola götürdüler... (Fikret)

“Köy örgütlemelerine katılırdım. Sağlık sorunu, elektrik sorunu, yol sorunu hepsiyle ilgilenirdik. Arkadaşlarımızın hepsi gece gündüz çalışırlardı. Doktor arkadaşlar ilaç alır verirlerdi. Sosyal güvencesi olmayanları sosyal güvencesi olanın adına muayene ederlerdi... Mühendis arkadaşlarla falan yol yapardık... Hiçbir karşılık beklemeden yardım ediyorduk. Lümpen değildik. Tiyatro çalışmaları yapardık. Sabah kalkıp pilav yiyorlardı, hiç alışık olmadığım halde biz de onlarla yerdik.” (Hüseyin)

“16-17 yaşındaydım Şavşat’ta köy örgütlenmelerine gider ve onları ikna ederdik. yarını toplumsal ilişkilerini bugünden kurmak, içinde bulunduğum örgütün felsefesi. Köylerin kendi içlerine kamusal faaliyetler örgütüyorlar tarlasını birlikte çoğaltmak dayanışma. İmece tarzının daha geliştirilmiş. Bütün sorunların çözümü insanlar tarafından halledilirdi. Komiteler aracılığıyla sağlanırdı... Karaborsanın yaşandığı dönemdi ve biz bunu önlerdik. Gıda maddelerini insanların ihtiyacına göre dağıtırdık. İnsanların müdahil olduğu sistemler kurardık mahkemelere gitmeden tüm sorunların çözülebileceği komiteler oluştururduk. Yarını bugünden kurma düşüncesi... Belediye olmaksızın oluşmuş yaşam tarzı nedeniyle bunu dağıtmak için operasyon düzenlendi. 1977’de halka ateş açtılar. Katliam, operasyon yapıldı. Halk buna direndi. Devrimci halkın oluşturduğu konseyler ayrı, devlet ayrıydı. Çok ciddi ayaklanma oldu. Bütün devlet birimleri işgal edildi. Öldürme olmadan buna dikkat ettik, etkisiz hale getirdik... Değişik partilere oy veren de vardı. Sağ partilileri de ayırmazdık... Yaşam tarzı somut hale gelmişti. kendi öz örgütlenmemizi kurmaya çalışıyorduk” (İsa)

“Benim ailemin maddi durumu iyiydi. Ben işçileri örgütlemek için onlarla birlikte çalıştım... Adam terin içinde sen orada emek budur patron şudur desen olmaz küfrederler. Onlar gibi çalışman gerekir. İsyana çağırırdık. Örgütlü olmanın erdemlerini anlatırdık onlara. Orta Anadolu'nun bir çok yoksul mahallesinde hiçbir karşılık beklemeden onlara yardım ederdik... Ertesi gün devrim olacak gibi çalışırdık” (Hüseyin)

“1979'da çalıştığım fabrikada bir iş yavaşlatma direnişi oldu...Sendikada temsilciyim; 50 kişi işten atıldı, biri de bendim onlardan... Sendikadaki merkezdekiler benim temsilciliğimi kaldırdılar ve atıldım. Temsilcilik kalkmadan atılmıyorsun çünkü. Öyle uzlaştılar... Ondan sonra grev başladı... İşte grev çadırlarına gidip gelirdik... Fabrikanın müdürü vuruldu... Birileri adımı verdi galiba... Bilemiyorum. Yani bilgi alabilecekleri herkesi arıyolar. Amaç diğerlerine ulaşabilmek adına bana ulaşmak. İşten atılanların birçoğu aranır oldu. Bende aranmaya başladım... Sonra ev değiştirdik... Grevlerden daha öte bir eylem yok. 1979'da grev çadırındakiler de böyle çok canlı çok neşeli, kesin haklarını kazanacak gibi yaşıyorlardı. Bizde böyle hani devrime yaklaştıran şeyler gibi yaşıyorduk onları, hep bir heyecan çoşku dolu... Sanki herkesin okulu gibi... Sürekli bir konuşma, siyasi sohbetlerin en yoğun olduğu zamanlar. Birçok işçinin çok bilinçlendiği zaman... Yani bu grevlerin sonunda sanki devrim olacak gibi hissediyorduk. Öyle bir durumumuz vardı...sürekli bildiriler okunuyor, dergiler geliyor, bültenler geliyor, onlar orda okunuyor tartışılıyor... Sendikanın Bayrampaşa'daki yeri lokal gibiydi. Bizim gruptan çevrede yaşayan herkes için orası bir buluşma yeri gibiydi. Oraya gelirdik orda seminerler verilirdi. Teorik çalışmalar, gruplar oluşturulurdu. Onlara katılırdık; rutin randevular olurdu, haftada iki üç gün görüşüyoruz. Bir biçimde bağ kuruyoruz o dönemin gündemini takip edip ona ilişkin konuşuyorduk, örgütlenme üzerine... Sokakta, durakta, genelde pastahanelerde buluşuyorduk... Ucuz yerlerde...yazsa yürüyoruz.” (Nevin)

“Fabrikada farklı ünitelerde çalıştım... Her ünite de yeni bir insanla daha yakın ilişkiye giriyorsun. Dolayısıyla onu da örgütlemiş oluyorsun bağlı olduğum örgütün gazete ve dergisini fabrikaya götürüyordum. Dergiyi alıp okuyan işçilerin çoğu sonradan bizimle ilişkilendiler... Fabrika çıkıp derneğe geliyorum, cumartesi ve pazar

da... Örgütün faaliyetlerinde küçük broşürler bilmem neleri anlatan basımını onların düzenlenmesini dizilmesi tekrar zımbalanması gibi işler yapıyorduk. Beşyüzevler, Kartaltepe, Bereç, Yıldıztabya, Pazariçi ve Alibeyköy gibi işçi bölgelerinde de bizim çalışmalarımız sürüyordu” (Remzi)

“Kendimi 1976’dan sonra örgütlü politik birey olarak görmeye başladım. Gençlik ekibimiz vardı, eğitim çalışmaları yapardık. Toplumsal faaliyete dayalı devrimcilik, faşistlerin etkili olmadığı dönemlerde halkın gündelik sorunlarına dayalı faaliyetler sürdürürdük. Bir yaylada su yoktu, bu sorunu hallettik onlarla birlikte.. Bir mahallenin sorumluluğunu verdiler bana 1978’de biz o mahallenin çıktığı yaylanın suyu için kuyu kazdık, kaymakamı çağırdık, toprak işgal etmiş ağayla uğraştık. O zamanki hareketin çizgisi de böyle bir şeydi.” (Ersin)

Toplumun siyasallaşmasında etkili olan sol kadrolar ise gündelik hayatlarını sistemle her türlü uzlaşmanın dışında kurmuşlardır. Aile, okul, iş gibi kurumlar ve bunlarla ilişkiler dışlanırken düzenin sunduğu gelecek imkanları da reddedilmiştir. Yaşanan gün “düzenle bağların koparıldığı”, sistem dışı ilişkilerle ortaklaşa bir hayatın sürdürüldüğü bir zemin üzerindedir. Kırsal kesimle yoğun ilişkiler içinde kendini yeniden üreten ve sosyalist insanı buralardan da devşiren sosyalist hareketler, ülkenin her yerinde büyük bir hareketlenmeye neden olmuştur. Işık Ergüden’in de söylediği gibi örgütsel ilişkinin katı, yarı-askeri disiplin mantığının dışında bir ruh ve kültür olarak düşünüldüğünde isyan, umut ve radikal uzlaşmazlık hayatın başka bir türlü yaşanabilirliğinin göstergesi olmuştur.¹²⁸

“Mahalle örgütlemesinde çalışan aynı gruptan olduğumuz eşimle tanışıp evlendik. Ev kiralamıştık ama sonra arkadaşlar vazgeçirdi. Eşimin ailesiyle oturduk. Yeni gelinim korsan mitinge gidiyorum, olay oluyor oğlumuzu frenler derken. Gelinlik yapmam bekleniyordu. Akrabalar kızlarını gelin örgütler diye göndermiyordu... Gidip sokak sokak cezaevleri için para topluyordum. Çok para topladım. Teori üretemem benim insan ilişkilerim çok iyi...bildiri dağıtıyordum, para toplardım, dergi dağıtırdım, gece yazılamaya çıkardım. O sırada hamile kaldım. İlk çocuğumu mücadeleye engel oluyor diye arkadaşımın tavsiyesiyle aldurdım. Eşim çocuk istemedi hiç. Mücadele önemli. 28 yaşındaki oğlum da çocuğu aldırma geciktiğim için doğdu.” (Melek)

¹²⁸ Işık ERGÜDEN, “Otobiyografik 70’ler Bir İzin Peşinde”, **Defter Dergisi**, sayı: 38, s. 197.

1970’lerde sosyalist hareket içinde sol değerler ile sınıfsal kimlik arasında bir ilişki olduğu kabulü ve bunun yaygınlığı bölünmelere, tartışmalara yol açmıştır ve birbirleri arasındaki bu ilişkiler gündelik hayata da yansımıştır. 1970’lerde sosyalist düşünceyi teoride ve pratikte benimsemiş gençlerin birbirleriyle ilişkilerinde belirleyici olan en önemli faktör, sol değerlerin içselleştirilmiş olup olmaması ile sınıfsal kimliğe aidiyetleri arasında kurulan ilişkidir.

1970’lerde köylerde kapitalist mülksüzleşmenin etkisi ve gecekondulaşma sürecinin hızlanması köyden kente göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üniversitelerdeki kent kökenli gençliğe “taşralı” gençler de eklenmiş ve bu toplumsal değişme kentlerde devrimci gençliğin kültürel yaşamını etkilemiştir. Kırsal kökenli gençlerin kültürel özelliklerini devrimci hareket içine taşımaları üniversiteli devrimci gençler arasında bir ayrışmaya neden olduğu gibi, tüm bu değişiklikler, 1960’lardaki devrimci harekete göre bir gerileme olarak algılanmıştır. Bu konuyla ilgili önemli tespitler dönemin aylık sosyalist kültür dergisi olan Birikim Dergisi’nde imzasız olarak yayımlanan “Devrimci Olmak” başlıklı denemede yer almaktadır: Bu denemede 1970’lerde üniversitelerdeki devrimci gençlerin kimlik ve değer oluşturmalarında etkili olan faktörlere değinilmekte ve üniversiteli gençlerin edindikleri bu kimlik ve değer etrafında oluşan kamplaşmalara işaret edilmektedir. 1970’lerde üniversitelerdeki küçük burjuva kökenli ve daha çok kentli gençlere köy ve kasabadan göç etmiş kırsal kökenli gençler eklenmiştir. Daha çok üniversiteli öğrenciler arasında yoğunlaşan tutum ve davranışlara ilişkin çatışmalar özünde bu sınıfsal köken ayrışmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde gençler arasında “devrimci olma”nın boyutları teorik, bilimsel, biçiminden kaynaklandırılmaksızın “burjuva olmak” ya da “kırsal kökenli olmak”a indirgenmektedir. Küçük burjuva kökenli kentli gençlerin kırsal kökenli devrimcilere yönelttiği eleştiri, onların bünyelerinde barındırdıkları “feodal” alışkanlıklara karşıdır ve onların bağnaz, sekter, popülist, uvriyerist eğilimleri olduğu düşünülür. Aynı biçimde kırsal kesimli gençlerin devrimciliği ahlaki düzeyde değerlendirerek kentli gençlerin alışkanlıklarının burjuvalara özgü olduğu ve bu “yozlaşmanın” önlenmesi gerektiği ileri sürülür. Bu gibi sürtüşmeler devrimci gençler arasında bir kamplaşmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.¹²⁹

¹²⁹ İmzasız, (Murathan Mungan)“Devrimci Olmak”, **Birikim Dergisi**,(eski), sayı: 17, s. 28-29.

78 Kuşuğu'ndan kastettiğimiz genellikle üniversite çevrelerinde yoğunlaşan devrimci gençlerdir ve bu gençler için üniversiteler, genellikle bilinçlenme süreçlerinin başlangıcını oluşturmaktadır ve kişilik yapısında yerleşiklik kazanan devrimci mücadeleye ket vuracak kimi alışkanlıklardan vazgeçmeyi sağlayacak bir geçiş süreci özelliği taşımaktadır. Ancak yine imzasız yayımlanan “Devrimci Olmak” başlıklı denemede de belirtildiği gibi bilinçlenme sürecinin silahlı sağın baskıları, kitap yasaklamaları, sindirme eylemleriyle engellendiği göz önüne alınırsa üniversiteli gençlerin sorunları ve birbirleriyle çatışmaları yok edecek bilinç düzeyine erişmelerinin engellendiği görülür. Nitekim düşüncenin özgürce tartışmadan yoksun oluşu, Marksist klasiklerin yayınlanmasının engellenmesi yüzünden temel kitapların tümünün çevrilememesi gibi çevrilenlerin de çarpık ya da yanlış olması; yasaklanmayan ve doğru çevrilen kitapların bile rahatça okunamaması ve tartışılmaması; dernek ve benzeri yerlerde yapılan eğitim ya da seminer çalışmalarının istenilen düzeyde gerçekleşmemesi bir yana, baskı ve kapatılmalar sonucu sempatanlar ya ürkütülmekte ya da kişiler sağ basın, sığ gazete kültürüne veya fraksiyonların hesaplarına mahkum edilmektedir. Aynı zamanda bilinçten yoksun eğilimlerle, sezgisel, duygusal yaklaşarak okumaya başlayanların okudukları konularda kavrama güclüğü yaşamaları da devrimcilerin teorik formasyona ulaşmalarını engellemektedir. Ezbere dayalı okul eğitim sürecinin düşüncüyü uyuşturması düşüncüyü tembelleğe itmesi gibi etkilerin yanı sıra, bilginin bilme aşamasında takılıp kalması anlamaya, duymaya, düşünmeye, dönüşmemesi sonucunda her iki kesim devrimcilerinde de eleştiri ve özdeşünüm eksikliği vardır, genel olarak sınıflarından aldıkları değerler üzerinde uzun boylu düşünme, bunları gözden geçirme, doğruluklarına yönelik kuşkuya düşme alışkanlığı edinememişlerdir.¹³⁰ Devrimci gençlerin eleştiriye kapalı olmalarının yanı sıra özeleştiri eksiklikleri de kendileri üzerine düşünmelerini ve yeni olanaklar yaratmalarını engellemiştir. Özeleştirinun çoğunlukla eleştiri ile özdeşleşerek anlamsal içeriğini yitirmesinin yanı sıra kişinin sürekli kendine acıması biçiminde gelişen bir özeleştiri anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Sınıfsal yapıları gereği daha çok kent kökenli devrimcilerin, sınıfsal marazlarını sergilediği bu özeleştiri yöntemi çoğunlukla sergileme aşamasında takılıp kalmıştır.¹³¹ Bu dönem yine imzasız olarak Birikim Dergisi'nde yayımlanan “Küçük Burjuvalık” başlıklı denemede devrimcilerin özeleştiri yaptıklarında, yanlış apaçık ortada olduğunda bile bir tür kişisel savunma silahı olarak “bizim kökenimizde zaten küçük burjuva pisliği var” denilip işin içinden çıkıldığı ve kötü olan her şeye “küçük burjuva” yakıştırmalarının dayatıldığı belirtilmektedir. Gerçek anlamda

¹³⁰ A.g.d., s. 29-30-31.

¹³¹ A.g.d., s. 31.

özeleştirisi yapılmadığı için hatalar tekrarlanmakta, olumsuz anlamda her şeyin sorumluluğu “küçük burjuva” kimliğe sahip olmaya yüklenmektedir. Dolayısıyla “küçük burjuvalık” kimliğiyle anılmamak için büyük küçük her türlü haz nesnesi ve olanağı neredeyse batıl inançlar yaratacak biçimde reddedilmektedir. Devrimcilik, “Spartacı” bir yaşam tarzıyla özdeşleştirilmektedir: “Kimilerine göre mesele filtreli sigara içmekten, kimilerine göre ise şık giyinmekten geçiyordu. Küçük burjuvalığa karşı savaş, kısa zamanda, çeşitli dinlerin geleneksel “çileciliği”ni andırır bir nefse eza programı haline geldi. Kaç devrimci varsa küçük burjuvalıktan arınmanın da o kadar çeşidi vardı. Arınma işi devrimcinin kendine hayran olmasının, başkalarını da küçümsemesinin son moda biçimi haline gelir. Bir yandan da çevrede “sağlam” denilen devrimciyi görmekten pek hoşlanılmaz; çünkü kendisinin göreceli “sağlam” ve durduğu noktada ileri olmanın yolu başkalarının eksikliklerinin açıkça belirginleşmesine bağlıdır.”¹³²

“Bugün o dönemin mantığı ile söylüyorum devrimci içki içmez. Bir köşe yazarı viski içiyor diye o dönemde bildiriler dağıtılmıştı. Biz duyduğumuz zaman “Vay burjuva herif nasıl viski içiyor” dediğimizi hatırlıyorum... Viski içtiği için... Arnavutluk Büyükelçiliği’nde verilen kokteylde içki içildiğini duyduğumuz zaman “nasıl olur bu” dediğimizi hatırlıyorum. Ben en bilinçli ve en hoşgörülü kişi olarak böyle düşünüyorum. Orantılamayı istiyorum. Bir parti başkanının odasında iki tane tuvalet olduğunu duyduğumuzda eleştirmiştik... “İki tuvalet, burjuvalığa bak” diyorsun. Aslında ne kadar olağan. Bu tür şeylerde oluyor. Siyasal dedikodu diyebileceğin bir şey belki de. Tarihten gelen bir siyasal hareketin örgütlenmesi içinde yer almamışsan dağınık bölük pörçük öğrenmişsen sosyalizmi, devrimi ve devrim tarihini o zaman bazı konularda kendiliğinden büyük oranda da geleneksel düşünceye bulaştı diye yorumlar yaparsın.” (Mehmet)

“Bize yasak olan tek şey alkoldü. Bu da disiplin algısıyla ilgiliydi. Halk gözünde olumsuz yanıyla ilgiliydi... Süreçte sarhoş gezmek kınanan eleştirilen bir şeydi.” (İsa)

“Gece okuluna kaydedilmişti kardeşim, lisede sürekli çatışma var gündüz fabrikada. Okuluna bile gidemiyor zaten. En lüks kabul edilen filtreli sigara meselesi. Ve küçük burjuvalık olarak görülürdü. Gizli içerlerdi.” (Emine)

¹³² İmzasız, “Küçük Burjuvalık”, **Birikim Dergisi** (eski), sayı: 14, s. 8.

Büyük kentlerde silahlı sağın saldırılarına karşı verilen mücadele ve sahiplenilen değerlerin toplumda egemen kılınması için yürütülen mücadelenin yoğunluğu ve zorlukları 78 Kuşağı'nı hayatın geri kalanının zenginliklerinin bir bölümünden mahrum bırakmıştır.

“Mahalleye gittikten sonra siyasi faaliyet dışında bir aktivite yok artık. Belki bir yerlere kaçıp bir şeyler yapılır. Kızılay'da başka bir meseleyle ilgili bir randevu var seni bir yere çağırılmışlar siyasi bir şey... randevun 3'te ise belki bir sinemaya gidip saatinde mahalleye dönersin. Yoksa “arkadaşlar ben bugün sinemaya gitmek istiyorum” diye bir dalga yok yani...” (Ahmet)

“...hayatımızda eğlence diye bir şey yok. Mesela şu an hiç hatırlamıyorum; kaç kere sinemaya gittik. Gittiysek sol filmlere gitmişizdir. Solcu oyunlar solcu tiyatrolar vardı.... Toplu giderdik, bilet alırdık. Ana diye oyuna götürmüştü arkadaşlar. Onun dışında sanatsal filmler çok az. Arada bir arkadaşlar Çiçek Pasajına giderdi.” (Ayşe)

“İnsanlar ölmüşler, işkence görmüşler hapis yatıyorlar sen orada tutup eğleniyorsun gülüyorsun. Herkes asık suratlı ve karamsar olduğu anlamında söylemiyorum. Toplumsal sorumluluğun yaygınlaşması diye bir şey var. İdealizm Lenin'in kitabında bir dipnottur. Ekonomistleri eleştiriyor.”Yüzünü görmediğiniz insanlar için niye ölüyorsunuz” diyor ekonomistler.”Devrimcilik hiç yüzünü görmediğin insanlar için ölmek”. İnsanların öldüğünü biliyorsun. Bu tip eğilimlerin biraz burjuvalık olarak da görüyorsun. O dönemde karışmış tabii ne burjuvalık ne değildir.” (Mehmet)

Büyük kentlerde eğlence yaşamı ve sosyal aktivitelere zaman bulunamazken taşrada bu tür faaliyetlerin örgütleyicisi devrimci gençlerdir.

“Onları zaten biz yapıyorduk. Konserler, halk şenlikleri, yaygın olarak bugünden daha zengin. Yaşamın parçası olması gereken şeyler olarak görülüyordu. Şenlikler zengin kültürel faaliyetler içeriyordu.” (İsa)

Başka herhangi bir kolektivitede olabileceği gibi, 78 Kuşağı'nın da aşk ve kadın-erkek ilişkileri hakkında kuşağın tüm üyelerinin katıldığı tek biçimli bir düşünce ürettiğinden söz

edilemez. Ancak dönemin özgürlükleri tehdit eden aşırı sağ terörüne ve daralan ithal ikameci ekonomik modelin ve kapitalizmin ona önerdiği alternatif olan neo-liberal ekonominin çalışan sınıflar üzerinde oluşturduğu baskıya karşı yürütülmesi gereken mücadelenin aciliyeti sadece kadın-erkek ilişkilerinin değil, bu majör mücadele alanlarıyla karşılaştırıldığında ikincil olarak görülen diğer toplumsal sorunların da ihmal edilmesine ve buna bağlı olarak bu ilişkilerin tek biçimli diyebileceğimiz şekilde yaşanmasına yol açmıştır.

“Bolu için söylüyorum kız erkek arkadaşlıkları biraz burjuva ilişkisi gibi görüldüğünden ve sosyalist ahlak adına söylenenler feodal ahlaka çok yakın geldiğinden belli bir resmiyet vardı. Yani sözgelimi derneğe bir kız arkadaş gelse hiç kimse yaklaşmıyordu. Bir tür feodal ahlakın katılığı sosyalist ahlakın katılığı ile birleşmişti. Bugünden baktığım zaman bunun çok zoraki olduğunu düşünüyorum. Kızlar var erkekler var bunun arkadaşlıklarından daha doğal ne olabilir ki? Bu çok özel koşullarda yürüyebiliyor. Bir suç demiyim de ama bir yanlış bir hata bir kabahatmişcesine yapılabilir. Yani arkadaşlıkları oluyor tabii ama herkes çok dikkat ediyor. Belli sınırlar içerisinde oluyor. Bacı anlamında söylemiyorum. Bizim çevremizde böyle bir şey yoktu. Tepki görmüyor ama herkes biraz ürkek. Bir tür burjuva ilişkisi gibi görünüyordu.” (Mehmet)

“Okuldayken sevgilim vardı.. ama o kızla sevgili olmam istenmedi, ayrılmam istendi. Yadsındı. Biraz hafif hippimsi, gitar çalan falan bir kızdı Onun yeterince devrimci olmadığı falan düşünülüyordu. Benim devrimcilikten uzaklaşacağım kaygısıyla. Kız da aslında devrimciydi. Bu kararı verenlerden daha devrimci olduğunu 12 Eylül'den sonra gösterdi... Hatta okulda birbiriyle evleneler vardı ama onlar daha üst yöneticilerdi. Onlara daha serbestti. Daha alt kademe militanların duygusal hayatları denetim altında tutulurdu. Bu çok rijit biçimde olmasa bile biraz gözdağı biçiminde belki aklını başına topla gibi nasihat biçimindeydi...çünkü bu bir tür liberalizm noktasına doğru sürüklenmeye müsait bir eğilim herkes bunların hepsi birbiriyle sevgili olacak devrimcilik bertaraf olacak düşüncesi hakimdi anladığım kadarıyla...12 Eylül yenilgisinin ardından her kız bacıydı şeklinde geçmişe yönelik açıklamalar falan palavra... sonradan üretilmiş belki yer yer tanık olunmuş şeyler genel olarak sunulması böyle bir durum yoktu. İnsanlar birbiriyle sevgili olup evlenebiliyorlardı...durumlarının elvermesi gerekiyordu. Yani onun ölçüsüne ne

dersen yaşadığı bu ilişki devrimciliğe hanel getirmeyecek diye bir kanaat oluşursa yolu açılıyordu kimi zaman teşvik bile ediliyordu.. profesyonel devrimciliğe geçmiş birinin başka bir eğilime doğru sürüklenip gitmesinin önüne geçmek için yasaklıyorlardı.” (Ahmet)

“Evlilik öncesi cinsel ilişkiler tasvip edilmezdi örgütten atılmazlardı ama ilişkileri değiştirilirdi. Ama atılmazdı sorumlulukları azaltılırdı. Bunları örgütün her yerinde yer almış kişi olarak söylüyorum... İlk eşimle mücadele içerisinde tanıştık, aramızda anlaştık hareketimizle konuştuk evlendik, bir yıl birbirimizi görmediğimiz oluyordu.. Evet ilkti. Vakit de olsa her dönemin kendi değerleri vardır. O dönem aşk yapmak değil halkla ilgilenmek mücadele etmek faşistler karşısında direniş örgütlemek toplumsal sorunlara çözüm geliştirmek revaçtaydı. Bireysel ihtiyaçlar buna göre şekillenirdi. Bunda da yargılanacak bir şey yok.” (Cem)

“hiyerarşileri, konumları denk değilse asla onlar sevgili olamaz. Onlara itiraz ediliyordu. Bütün sevgililikler, bütün beraberlikler bir onay gerektiriyordu. Onaysız bir beraberlik olmuyordu, bu yapıldığında da zararını gören genellikle kadınlardı.” (Emine)

1970’lerde özellikle devrimci kuşak için nelerin önemsenip tartışıldığının gözlemlenebilmesinde gündelik yaşam ile arasında bir tür karşılıklı belirlenim ilişkisi olan gazetelerin büyük rolü vardır. 1970-80 arası dönemde günlük gazetelerin siyasi yelpaze içinde yerlerine bakıldığında; koyu “halk partili”lilerin ve özellikle öğretmenlerin ve işçilerin genellikle Cumhuriyet okuduğu görülür. Hep siyah beyaz basılan Cumhuriyet gazetesinin diğer gazetelerden önemli bir farkı, kültür sanata ayrıntılı yer vermesiydi. Ayfer Tunç’un gözlemlediği gibi 70’lerin ikinci yarısında herhangi bir yerden Cumhuriyet almak, cesaret ister hale gelir. Alınsa bile adı görünmeyecek şekilde katlanır ve ulu orta okunamaz.¹³³

“genelde bizim eve Cumhuriyet Gazetesi girerdi. Ama bunun haricinde işte Yeni Ortam o zamanki gazeteleri tam hatırlamıyorum ama Ortadoğu mu bir şeyler vardı. O zaman gazeteleri devamlı okurduk. Örneğin bugün forum var derlerdi Açık hava Tiyatrosunda, Spor Sergi Sarayında şimdiki Cemal Reşit Rey’de orada işte forum var

¹³³ Ayfer TUNÇ, **Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek**, s. 194-195.

şu şu şu yazarlar konuşacak denilirdi. Biz buralara giderdik.” (Remzi)

“Yani sola sempati CHP'li olmaktı. CHP'li olmak bize göre devrimcilikti o zaman zaten. İsmet İnönü'yü severdik. Sağ Şavşat'ın çoğunluğu öyleydi. Eniştem öğretmendi ve evine her gün Cumhuriyet gazetesi gelirdi. Bizim de öyle bir şeyimiz vardı yani bilgi yok ama ilgi vardı. 70 -71 döneminde şeyleri dolaylı takip ediyorduk.” (Nevin)

70'lerin ilk yarısından sonra Türkiye solunun günlük gazeteleri de yayın yaşamına girerler. Önceleri Cumhuriyet okuyan özellikle öğrenci ve işçi gençlik siyasal söylemlerine kolayca ulaşabildikleri Yeni Ortam, Vatan, Politika, Demokrat ve Aydınlık gibi gazetelere yönelirler. Bu yıllarda siyasi yelpazenin solunda yer alan gazetelerde, gençliği ilgilendiren haber ve yorumlarla bir yandan anti-demokratik uygulamalar anlatılmakta, öte yandan gençlik mücadelesinin, giderek devrimci mücadelenin, vardığı aşamalar adım adım izlenebilmektedir. İşgal, boykot, miting, afiş, duvar yazısı, grev, direniş, silahlı çatışma ve benzeri eylemler, basında yer aldığı ölçüde başarılı sayılma anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Basında haber, yorum ve fotoğraf olarak yer alma giderek siyasi kazanımlarla özdeş hale gelir.1970'lerdeki uluslararası sosyalist hareketteki ayrımın ülke içinde de belirmesiyle birlikte her hareketin bir yayın organı gereksinimi ortaya çıkar. Ülke, bölge, dünya ölçeğinde siyasal değerlendirmeler saptamalar yapmak, teorik tartışmaları yansıtmak, pratik konularda bilgilendirmek ve benzeri zorunluluklarla “kendi görüşlerini yansıtan ve en yakınıyla acımasızca tartışan” zengin bir dergi yayıncılığı başlar.¹³⁴

“O dönemde bugünün klasik gazeteleri çok önemsenmez. Diyelim ki *Cumhuriyet* bir tür memur bürokrat gazetesi gibi görülebilir. Kendi gazeten var, nedir? *Halkın Kurtuluşu*'nu okursun. Öbür siyasi gazetelere bir bakarsın. Çünkü polemikler olur vs. Ama herkes her şeyi okumuyor kendi siyasi görüşlerine yakın gazete yada dergiyi okuyor. Ama bu Ankara İstanbul arasında küçük şehirler için geçerli. Diğer büyük şehirlerdeki üniversite ortamı çok farklı...” (Mehmet)

“Üniversitedeyken o dönemde gazete taşıyorsun... Birbirini tanımayan insanlar yakalarına kırmızı gül takar ya. O dönemde de Yeni Ortam ve Cumhuriyet gazetelerini kim taşıyorsa bu bir işaret...” (Ayşe)

¹³⁴ Erbil TUŞALP, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, s. 2379.

1970’lerde örgüt yapısı bağlamında devrimciler özelinden günlük hayatla sosyalizm arasında ilişkilerin zayıf olması konusunda eleştiriler yerini bulabilir; ancak bunu özellikle de 70’lerin geneline atfetmek pek doğru görünmüyor. 78 Kuşağı'nın sosyalizm ile gündelik hayat arasında ilişki kurmadıkları yönünde yapılan eleştirilerin kısmen doğruluk payı olduğunu kabul eden ancak dönemin neden bu şekilde deneyimlendiğine işaret edilmemesine karşı çıkan ve 78 Kuşağı'nın bu dönem içinde gerçekleştirdiği pratikten bu günün Türkiye’inde yürütülen mücadele için sayısız ders çıkarılabileceğini, bu dersler göz önünde bulundurulmadığında doğru bir teoriye de başarılı bir pratiğe de ulaşamayacağını söyleyen Celalettin Can’a göre silahlı sağıın saldırıları nedeniyle entelektüel gelişimini tamamlayamadan kendisini şiddetli çatışmaların içinde bulan 78 Kuşağı'ndan bireyler, edebiyatın, müziğin, resim ve heykelin, tiyatro ve sinemanın klasikleriyle tanışmadan, aşk ilişkilerine vakit bulamadan günde iki üç kez düzenlenen cenazelerde arkadaşlarının tabutlarının gerisinde yürümek zorunda kalmışlardır ve bir zaman sıkışması içinde yaşamışlardır.¹³⁵ Can, 78 Kuşağı'nın yaşadığı tarihsel kesiti “yoğunlaştırılmış tarih” kavramıyla açıklar: “Bu tarihsel yoğun dönemde insana ait bütün duygular, bütün düşünceler, bütün davranışlar öylesine birbirinin içine geçmiş, birbirinden ayırılmaz olmuştur ki 78’li devrimciyi şu ya da bu insani özelliklerini diğer özelliklerinden soyutlayarak tanımak imkansızdır. “Yoğunlaştırılmış tarih” o tarihin öznelinin bütün yaşantılarını, duygularını, ve düşüncelerini zaman presi altında ezmiş, iç içe geçirmiştir. “Seyrekleşmiş tarih” diliminde kendi başına eski deyimle münhasıran yaşananların 78’lilerin “yoğunlaşmış tarihinde” yaşanmadığı bir gerçektir. Ama bu “yaşanmamışlık” değildir. Her şey aşk da, korku da cesaret de, sevgi de, nefret de sadakat de ve hıyanet de birarada aynı anda ne olduğunun bilincine varmaya zaman kalmadan yaşanmıştır. Bugün 78 Kuşağı'nın “yaşanmışlık” sendromu içinde savrulup gittiğini düşünenler yalnız bizim kuşağın eleştiricileri değildir. Bu görüş bizim aramızda da yaygındır. Çünkü 78’li zindan sonrasında gözünü “yeni yaşama” açtığı zaman , artık ” seyrekleşmiş” bu günkü tarih içindeki insanlardan çok farklı olduğunu görmüştür. Yaşamın bütünlüğü bozulmuştur. İnsana ait duygular, istekler birbirinden ve özellikle de devrimci mücadeleden ayrılmış, kendi başlarına yol almışlardır. Her yaşantı boşlukta birbirinden uzak uçuşur gibidir. Yaşantı yoğunluğunu

¹³⁵Celalettin CAN ,78’liler Sorguluyor, s. 59.

yitirmiştir ve geçmişteki “yaşanmamışlık” halinden şikayet ederek “yaşamaya” başlamıştır.¹³⁶

1970’lerde artan silahlı sağıın baskıları, gündelik hayatın her alanında kendini göstermeye başlamış ve başedilmesi zorunlu görünen bu baskılar karşısında devrimcilik, anti-faşist olmakla belirginleşmiştir. Sezai Sarioğlu’nun ifadeleriyle anti-faşist mücadelenin biçimleniş şeklinin esas olarak sokaklarda gerçekleşmesi, devrimci insan figürünün biçimleniş şeklinde sokağın/hayatın temel bir referans olmasını beraberinde getirmiştir. Sokağın devrimci militana, devrimci militanların sokağa dahil oldukları ve birbirlerini karşılıklı oluşturdukları süreç zamanla pratik fetişizmini (dar pratikçilik) beraberinde getirmiştir. Sosyalist figürünün oluşumunda sokağın referans olması, sokağın dilinin sokakta eyleyen ve söyleyen insan figürünün bazı alışkanlıklarını da sosyalizme taşımıştır. Bu hal bilinç taşıma fonksiyonu ile tarih kurmaya çalışan devrimci militanın halka gidişi olduğu kadar, halkın dilinin ve alışkanlıklarının da devrimci saflara taşınması olarak da görülebilir. Ancak bu dönemde devrimci söylem nesnel ve öznel nedenlerle anti-faşist bir dil kullanan militan figürünü üretir. Silahlı sağa karşı mücadelenin dönemsel başarılarının somutça görülebildiği zamanlarda ve mekânlarda,- örneğin okulun ya da mahallenin ya da kentin bunlardan arındırıldığı her yerde- bu mücadelenin alışkanlık haline gelmesi nedeniyle sosyalizme dair öteki ilişki biçimlerine kolaylıkla geçememişlerdir¹³⁷

“Yaşayıp yaşamayacağımızı bilmiyorduk. Ciddi bir iç savaş vardı. Kazanmak kaybetmek vardı. Mücadele de bunu göze almak demektir. Bunun ucunda ölüm olduğunu biliyordum. Hayaller kurmak, evlenmek, çocuk sahibi olmayı düzene entegre olmak gibi görmüyordum. Koşullar engelledi.” (İsa)

“1979’da bizim bir öğretmenimizin nişanı faşistler tarafından basıldı ve bir arkadaşımız öldürüldü. Biz cenazeyi demokratların hakim olduğu semte Ali Baba’ya götürmek istedik, ölen arkadaşımızın ailesi olaylar çıkmasın diye cenazeyi bize vermek istemedi. Biz de arkadaşımıza cenaze töreni yapacağız dedik. Ben cenazeyi morgdan, polisten kaçırdım bir arkadaşımınla birlikte... Morga gittik, arkadaşımızı aldık, giysileri de oradaydı tabuta koyduk, üç metre yükseklikteki Sivas Numune

¹³⁶ A.g.e., s. 46-47.

¹³⁷ Sezai SARIOĞLU, “Değişmekte Değişmemekte Yordu Beni”, **Birikim Dergisi**, sayı: 152-153, s. 62.

Hastanesi'nin duvarından atlayıp geçirdik. Taksi şoförü bir arkadaşımız vardı. Onun taksisinin arkasına attık. Arkadaşlara haber gönderdik cenazeyi aldık diye. Cenaze töreni yaptık. O dönem cenaze morgdan kaçırıldı diye emniyet müdürü görevden alındı. Cenaze törenlerinde birincil amaç ajitasyon ama benim sloganım atılacak seninki atılacak diye bir çekişme solcular arasında olabiliyordu. Faşist tarafından biri öldürüldüğünde herkes bütün demokratlar cenazeye gelirdi; ama cenazede slogan atma meselesinden solcular arasında sorun çıkabiliyordu. Güzelim duygular biraz bitmişti son dönemlerde...” (Hüseyin)

Görüşmecilerden Nevin, kimliğini gizleyerek yaşamak zorunda kaldığı dönemde yaşadığı bölgede dikkat çekmemek için şeklen o bölgenin yaşam tarzına uygun davrandıklarını ve bu konuda bağlı oldukları örgütün yönlendirmesine uyduklarını söylemektedir:

“Pazariçi Gaziosmanpaşa'da ordaki işçiler ve halk ne giyiyorsa onlar gibi giyiyorduk. Eskiden pantolon giyip dolaşan insanlardık, orda asla pantolon giymez hep etek giyerdik. Oraya uygun olalım, kimliğimiz açık olmasın diye.. İki kız yaşamamıza rağmen. Her hafta pazarımıza gideriz. Yemek yaparız. Gündelik hayatımızı yaşıyormuş gibi sıradan çalışan kızlar, namuslular, ağırbaşlılar, oturaklılar diye bizi oturduğumuz yerde kabulleniyorlardı. Sorumlularımız “burda oturuyorsunuz ama şunları giymiceksiniz, bunu yapmıcaksınız” derlerdi. Birçoğunu da gereksiz bulup hoşlanmıyorduk..Niye pantolon giymiyim yani. Hani orda da giyen kızlar var. “Siz saklanan ve barınamaya çalışan kızlarsınız. Bazıları giyinir ama siz giymemelisiniz” denilirdi.” (Nevin)

Genel olarak kadınların giyim kuşama konusunda herhangi bir müdahalenin olmadığı; ancak görevli olarak gidilen bölgedeki toplumsal değerlere aykırı düşmemek ve örgütün gizliliği adına giyime, kuşama dikkat edilmesi gerektiği yönünde sorumluların uyarısı söz konusudur. Dönemin kitleleşmiş örgütlerinden birinin lideri Oğuzhan Müftüoğlu ile yapılan söyleşide bu durumu şu şekilde açıklamaktadır. “Halkın karşısında, toplumun değerleriyle çok da aykırı düşmeyen bir itina içerisinde olmaya özen gösterilmeye çalışılmıştır... Gecekondu bölgelerine gidildiği zaman oralarda halkın içerisinde yaygın olan ilişki biçimlerine ters düşecek davranışlarda bulunmamak... Evet bazen biraz katı

sayılabilecek ahlaki değerlerle çatışmayacak şekilde... Giyimine kuşamına o şekilde dikkat etmek... Yani üniversitede kampüslerde daha rahat hareket etmek söz konusu olabilir; ama her mahallede aynı şey olmaz. Köye gittiğin zaman köydeki insanlara ters gelen hareketlerden sakınmak... Yeni zamanların liberal solcuları devrimci hareketin bu özelliklerini sanki kötü bir şeymiş gibi feodallık tutuculuk diye eleştirirler. Bence bir devrimci hareketin davranışlarına dikkat etmesi son derece doğaldır. Toplumların kültürel, ahlaki değişim süreçleri siyasete göre daha uzun ve zordur... Bu içine girdiğin topluma saygının ifadesidir. Bizim o dönemde dikkat ettiğimiz hususlarda bundan çok fazla şeyler değildir.”¹³⁸

Bu dönemde genel olarak sade olmayı tercih eden, dış görünüşüyle dikkat çekmek istemeyen bir devrimci kadın tipi kendiliğinden oluşmuş ve bu örgüt içindeki her kadını etkilemiştir.

“Ben mesela o kadar seminerlerde falan buldum. Hiç bir zaman bir devrimci kız böyle olmalı devrimci erkek böyle olmalı gibi bir şartlanma getirilmedi. Şimdi çok konuşulan mahalle baskısı gibi bir şey o zaman da vardı..Yani herkes çok sade iken birileri kuaföre gidip makyaj yapıp gelmiyordu. Böyle bir şey duymana ya da söylenilmesine gerek yok. Ama kendiliğinden gelişen böyle bir şey vardı. Normal bir pantolon normal bir bluz saçın uzunsa toplu. Şimdi şöyle düşünüyorum feodal yapı, o yanlış bir ahlakçılık siyasetin içinde de vardı. Yani bunu göz ardı etmemek gerekiyor. Hepimiz feodal ailelerden geldik. Bunları insan kolay kolay üstünden atamıyor.”
(Gülser)

“1977’de Devrimci Kadınlar Derneği’ni İstanbul’da Bayrampaşa’da kurduk. Gecekondu'lara, mahallelere yakın olmak için. Hem üniversiteli genç kadınlar vardı hem de sendikadan... Bir arkadaşımızın İngilizcesi çok iyiydi, kolejliydi. O dönem bayağı bayağı literatür okuduk. Latin Amerikalı kadınlar ne yapmışlar daha çok devrimci kadınlar ne yapıyorlardı. kadınlık hallerimizin farkında olduğumuz şeyler değildi, bunu daha sonra farkettilik... Sağlık sorunundan başlayıp ilişki kuruyorduk. Yerel sorun neyse su elektrik vs. o karşı oluşu birlikte yapıyorsun... Mahallelerde kadınlarla çok iyi ilişkiler kurduk. İlişkiler bize mahalledeki evlerin kapısını açtı... Kadın derneği kurarken amacımız evlerin kapısını açmaktı. Kurduğumuz ilişkilerde

¹³⁸ Adnan BOSTANCIOĞLU, *Bitmeyen Yolculuk Oğuzhan Müfuoğlu Kitabı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 221.

kadınlarla kadınlık dertleriyle de uğraşıyorduk. Ama esas olarak siyasette var olmamız kadınlık hallerimizi sorgulamak gibi bir derdimiz yok. Örgütlemeye çalışıyoruz. 75’ler sonrası sürekli insanlar ölüyor. “evlat acısına son” kadınlarla yaşadıklarından dolayı ilişki kurabiliyordun. Onun parçası olursak, onun canını acıtan bir sorun üzerinden birliktelik kuruyorsun... Hemen hemen her mahallede ilişkimiz vardı. Onlar daha sonra bir çok insanın yakalanmaması için önemli destek oluşturdular.(Emine)

“Şavşat'ta kadın erkek yaşlı genç bütün gece bir evin odasında bir başka gün başkasının odasında hep beraber sohbet edilirdi... Bilen insanlar bilmeyenlere bir şey anlatırdı, halk türküleri söylenirdi... Sadece bir eğitim çalışması falan değildi. Kaynaşma dostluk dayanışma vardı.. Artvin merkezde okuyan öğrenciler kültürü köye taşıdılar. Dışarıya açılmış dışarının kültürünü almış iyi öğretmenlerimiz vardı..” (Fikret)

3.2.1. Olay Tanıklığı: 1 Mayıs 1977 Katliamı

1 Mayıs, “İşçi bayramı” olarak, geniş bir katılımı Türkiye’de ilk kez 1976 yılında kutlanmıştır. 1977’deki kutlamalar 34 kişinin yaşamını yitirdiği bir katliamla gölgelenmiştir. 1 Mayıs 1977’de yaşananlar işçi hareketinin gelişmeye başladığı o günlerde geniş katılımlı bir bayramı, hem onlarca kişinin canına kastedilen katliamı hem de sorumluların yargılanması yönünde adalet isteğini çağrıştırdığı için toplumsal belleğe kaydedilmiştir ve toplumsal travma olarak etkisi yaratmıştır.

1 Mayıs 1977’de yaşananlar 78 Kuşağı üyeleriyle yapılan görüşmelerde hatırlananların en önemlisidir. İstanbul’da yaşayıp öğrenci ya da işçi olarak örgütlü olduğu grupla birlikte kutlamalara katılan ve katliama tanık olanların ifadesinde katliamın sorumlusu olarak devlet içindeki “kontragerilla” olarak tanımlanan örgüt olduğu yönünde ortak bir görüş birliği vardır. 70’li yıllarda farklı örgütlere mensup görüşmeciler, 1 Mayıs 1977 öncesinde sol örgütler arasında alana gelme/almama yönünde çıkan tartışmaların ve çatışmalar dönemin medyasında ve siyasi arenada gerginlik, tekinsizlik olarak sunulduğu, geniş kitlenin 1 mayıs kutlamalarına katılmasının engellenmeye çalışıldığı ve katliamın ardından olayların sorumluluğu da yine sol örgütlere yüklendiği yönünde ortak bir ifade vermektedirler.

Tanıkların bu ifadesiyle tutarlılık gösteren Nail Güreli'nin *1 Mayıs 1977 Türkiye Devrimcilerinin "İki 1 Mayıs" Belgeseli* adlı ilk baskısı 1979 yılında yapılan çalışmasında 1 Mayıs 1977 öncesinde ve sonrasında sağ ve sol siyasi partiler ve örgütlerde ve sağ ve sol basında sürecin nasıl ele alındığı gazetelerden ve yazılı belgelerden doğrudan alıntılarla gösterilmekte iddianame ve yargılama ile ilgili belgelere de yer verilmektedir.¹³⁹

1 Mayıs 1977'da Taksim Meydanı'nda farklı örgütlerin kortejleri içinde kutlamalara katılan ve katliama tanık olan görüşmecilerin o gün üzerine hatırladıkları ise aşağıdaki gibidir:

“1 Mayıs 1977 öncesinde birinci bölgede Topkapı-Maltepe'de eğitim görmüştük; işte 1 Mayıs'ta nasıl durucağız, nasıl soğukkanlı olucağız diye. Ona çok iyi bir örgütlenme yaptık. Çok iyi bir tanıtım yaptık. Ben de görevliydim. Benim örgütlü olduğum hareket, 1 Mayıs 1977 kutlamalarına katılırken herkes kendi bulunduğu alanda çalışsın diyerek serbest bırakmıştı. Ben de sendikada çalıştım 1 Mayıs 77'de. Bizim yürüyüş başlangıcımız Saraçhane'ydi, üzerimizde kırmızı önlüklerimiz vardı. Görevliydik Taksime kadar öyle geldik. Tabii yan yana mıydık? şimdi hatırlamıyorum ama bizim arkadaşlardan üçü vuruldu öldü yani bir şekilde bende tesadüfen sağ kaldım. Nasıl kaldığımı ben de hatırlamıyorum. Çünkü üç gün üç gece uyumamıştım o eylemi hazırlık nedeniyle. O günü nasıl ayakta durduğumu bilmiyorum. Şu anda öyle bir enerjim olduğunu düşünemiyorum. Döndüğümde çatapat sesi falan zannettim. Davul zurna sesleri arasında silah sesleri... Dükkanlardan birinin içine gittim girdim öyle kurtuldum. Fakat kırmızı önlüğümü çıkarmıyorum. Daha sonra jandarma gelmeye başladı. Ben meydana tekrar döndüm. Meydanda tabii bütün şeyler dağılmış. Ortalık savaş alanına dönüşmüştü. İşçilerin arasına tekrar girdim... Kimin öldüğünü bilmiyoruz. Kim nerede öldü kimsenin haberi yok. Cenazeler toplanmaya başladıktan sonra farkettilik... Çünkü herkes kaçış halinde polise tepki olarak panzerlere taş sopa neyi bulduysak attık. Jandarma geldi hatta jandarmaya alkış tuttuğumuzu biliyorum. Polis orada resmen saldırıya geçiyor. Böyle hissettik yani o günkü gördüğüm manzara öyleydi. Jandarma geldi. Jandarma olayı önlemiş oldu. Tabii biten bir olayı sonlanmış oldu. Sonra bağlı olduğum grubun kortejine katıldım ama kırmızı önlük hala üzerimdeydi ve bizim arkadaşlardan biri. “Ya üzerindeki önlüğü çıkar sizi tarıyorlar görmüyor musun” dedi. Orada çıkarttım

¹³⁹ Nail GÜRELİ, *1 Mayıs 1977 Türkiye Devrimcilerinin "İki 1 Mayıs Belgeseli"*, Ozan Yayıncılık, İstanbul , 2006.

önlüğümü ceketim altına koydum onlarla birlikte Dolmabahçe'ye indik ve Dolmabahçe'de de bir vapuru işgal ettik. Karşıya geçtik Sirkeciye ve dağıla dağıla gittik. Onu hatırlıyorum.” (Remzi)

“1 Mayıs 1977’de kitleyi katletme kararı alıyorlar, alana saldırdılar alandan büyük direniş geldi, binlerce insanın ölümü engellendi ve bu direniş daha sonra da devam etti Medya ise bunu şişirdi. ‘Bütün solcular birbirine girecek, Maocularla Rusçular çatışacaklar’ diye haber yapıldı. DİSK ‘Maocuları alana sokmayacağız’ dedi, onlar da ‘gireceğiz’ dedi. Medya bunu haber yaptı alana girilince saldırı oldu; ama alanda direnildi. Dolayısıyla şok bir eylem olmadı 35 kişi yetmedi. Onu devam ettirmeye çalıştılar. Devam süreci içerisinde devlet destek olmayınca dış koşullar da olmayınca darbeden vazgeçtiler... Doğruyu söylemek gerekirse alanda bir şeyler hissediyorduk. Tedbirimizi almıştık. Ama katliam olacağını düşünmediler; düşünseler DİSK Maocuları alana sokmayacağız demezdi, onlar da ille de gireceğiz demezdi. Görmediler, basiretsizler. Devletin oyununu görmediler rahat davrandılar.” (Cem)

“Tabiki devlet tezgahladı. Provakasyon olduğunda daha net ortaya çıktı ama o pravakosyonu hazırlayacak bir iklim hazırды. Biririn “Maocu bozkurt” diğerinin “sosyal faşist” dediği bir ortamda binlerce insanın biraraya toplandığı yerde pravakosyon yapabildi. Üstelik o 1 Mayıs 1977 mitingi, Türkiye’de bir çığ gibi büyüyen ve kitleleşen solun kırılmasına neden oldu. O kitleleşme orada kırıldı. Solun kendi içinde ayrışmasının en büyük faturası orada çıktı; o inkar edilemez. Ama dediğim gibi bir çocukluk hastalığı olarak ilişkilerin bir düşmanlığa, birbirini ortadan yok etme noktasına sürüklenmesinde uluslararası sol hareketin de gergin bir kamplaşma içinde olmasının etkisi var tabii. Maocu cepheyle Sovyet cephesi gibi. Biz bu süreçte tabiki masum değiliz ama o kamplaşmanın tarafı da olmadık.” (Ahmet)

“1977’de 17 yaşındaydım. 1 Mayıs’a gidecektim annem çok ağladı ve “sen çok teksin diğer çocuklarım evli eşleri onların yanında oralarda başına bir şey gelir. Kaybolursun polis götürür, öldürür.” dedi... Annemi ikna etmeliyim diye düşündüm ona “Anne biz kötü bir şey yapmıyoruz. Bu dünyada insanlar doğacak büyüyecek yaşayacak ve ölecek. Bu süre içerisinde adam akıllı bir şey yapmalı dürüstçe düzgünce yaşamalı buraya gitmeliyiz. Çünkü işçi bayramı işçilerin ezilenlerin bayramı o zaman

çocuk aklımda kendi bildiklerimi anlattım. O zaman sen gelmiyorsan sen bizi bekle ama inan çok dikkat edeceğiz senin üzülmemen adına” dedim ve ben annemi ikna ettim ve babam para vermemişti gitmeyeyim diye annem benim paramı verdi çantama bir de kolonya koymuştu. Biliyorum bir şey olacak bari bu kolonya lazım olur dedi yaralanmada bayılmada çantama koydu. Televizyonda sürekli çatışma çıkacak gelmesinler diye söyleniyordu... Sempati duyduğum örgütün kortejinde yürüdüm Korkunç kalabalıktı... DİSK, yer yok diye Taksim alanına almak istemiyordu, alana girdik bizim arkamızda bu olayların sorumlusu görülen başka bir örgüt vardı, onlar da girmeye çalışıyor zorla da olsa giriyorlar. Zaten arkasından çatışma başlıyor. O günü çok net hatırlıyorum. Alanın önündeydik çok yorulmuştuk. Çimenliğin etrafında bariyerler vardı. Kadınlar çok yorulmuştu... Mahir Çayan’ın annesi vardı orada... Konuşuyorduk. Ablam (benim büyüğüm), eniştem vardı. Öğretmen olan en büyük ablamın siyaseti başkaydı. Bu arada bizim ailede siyasetler ayrıydı. Ben ablam eniştem kadınlar bir arada çimenliğe oturmuştuk. Bitmeye yakın artık eğleniyorduk. Düşünün kamyonlarla çocuklar gelmişti. Balonlarla süslü bir alan böyle bir doluluk... Biz o kadar çoğuz ki, halk o kadar çok ki bizi kimse kıramaz. Solu kimse yok edemez. O kadar tehdide rağmen, o kadar korku vermelerine rağmen yüz binlerce insan oradaysa bunların hepsi çok kararlı insanlar demek ki diye düşünüyordum. Sonra bir iki silah sesi duyuldu. Böyle çat çat çat diye önce anlayamıyorsun. Toparlanıp ayağa kalkıyorsun. Silah sesi duyulunca yere yatın diye bağırdılar. Ama çok ilginçtir. Mahir Çayan’ın annesinin üzerine çok insan yattı mesela... Oğlu korunamadı bari annesi korunsun gibi... Ama Mahir Çayan’ın annesi otları yırtıyordu şimdi gençleri öldürüyorlar Mahir diye bağıriyordu ve biz orada yere yattık, sonra kalkıp bariyerleri çok çabuk koşarak atladık. Ablamla beraber el eleydik. Eniştemi kaybettik orada. Ama nereye gittiğimi bilmiyorum. Kalabalık nereye gidiyorsa önümü kim açıyorsa biz oraya kaçıyoruz. Bizim gittiğimiz yer Kazancılar Yokuşuymuş. Kazancılar Yokuşunun orada Osmanlı Bankası vardı. Camları yola bakıyordu. Siren sesleri, bağırımlar. Sloganlar bağırımları bastırıyordu bu arada. Herkes slogan atıyordu. O korku olayını ben görmedim. Çok büyük toz duman ayakkabılar yerlerde. Kazancılar yokuşuna girdiğimizde korkunç bir bastırma oldu nefesimiz kesildi. Panzer geliyor su sıkıyor üstümüze. O su ağzımıza gelsin diye hepimiz ağzımızı açıyorduk ki onlar dağıtmak için sıkılan suydü; ama bize ferahlık veriyordu ve ayağımın altı insan doluydu benim. Üstümden başımdan çekip çıkmaya çalışıyordu. Bir bataklığa gömülür

gibi gömülüydüm. Yalvarıyordum gidin nefes alamıyorum diye. Bir hafta falan boğaz kısmım kıpkırmızıydı. Boynumdan yukarısı morluğa yakındı. Sadece ablamın yüzüne baktım. Şöyle parmağımızı tutuyordu. (Elini ver Narin) Şöyleydi. Elimiz gidiyordu. Böyle git dedim. Ablamın bana anlattığı 'gözlerin yuvalarından çıkmıştı' diyor. Boğuluyordum çünkü. Orada ablam çok kötü bir çılgılık attı. Üstüme saldırdı, beni sürükleyerek çıkardı. O arada Osmanlı Bankasının camları kırıldı. Kalabalık o üstte kalanlar bankaya sığındı. Ve bankaya bomba atıyorlar. Mermerdi bankanın üstü. Mermerin tavana vurup düştüğünü biliyorum. Ki bu bir bombadır. Onu ne kaldırabilir. Ben oraya gelip Osmanlı Bankasına sığındım... Çok ciddi bir dayanışma vardı. Sınır krizi geçirenleri ikna ettiriyorlardı. Anlatıyorlardı. Kendimize gelmemiz gerektiğini söylüyorlardı. Buna benzer şeyler. Bir kızı sürükleyerek getirdiler. Onun doğrumu yanlış mı bilmiyorum Jale Yeşil Mir olduğunu söylediler 1 Mayıs'ta ölen. Karın kısmı mosmordu. Açıkta üstü başı onu toparladılar ve gözü yarım açtı. Onun yaşadığını düşünüyorlardı. Annemin verdiği o kolonyayı döküyordum üstüne başına ki kendine gelsin diye. Ayaklarına döküyordum. Hiç öldüğü aklımıza gelmiyordu. Sonuçta birisi öldü dedi ve hepimiz orada ağladık. Kardeşimiz ölmüş gibi. Öyle bir duyguydu. Ondan sonra camdan baktım. Bir sürü ölü vardı. Tam Kazancılar yokuşuna bakan camdaydı. O pankart sopalarının yanında ölüler uzanmış ölüler bir sürü ölüler bir sürüydü. Belki yaralıları ama ben ölüleri gördüm orada. Çok kötü bir şok yaşadım orada. Kırmızı anoraklı bir insan gördüm orada. Ablam dedim yüzünde ablamı gördüm. Ben fırladım oraya beni yakaladılar. Ablansa ablan öldürürler ateş ediliyor her yerden dediler. Her yerde ateş ediliyor ve ben bas bas bağıryorum ablam orada yatıyor diye. Ondan sonra hep beraber Sirkeciye yürüdük. Polis peşimizden kovalıyor biz kaçıyoruz ama bu arada slogan atıyoruz. “Kahrolsun faşistler” diye bağıryoruz. Sirkeci vapuruna yetiştik. Bak çok ilginç bu, biz bilet aldık. Bilet almak için para şey yapıyoruz. Bu çok önemli biliyor musun? Devrimci her zaman dürüştür. Devrimci bedavacı değildir. Devrimciler dürüst olduğu için bilet alıyor. Biz vapura bindik. Anons yapıldı “Arkadaşlar biz vapuru işgal ettik. Karşı tarafta polisler beklerse vapuru yanaştırmayacağız” diye. Orada normal yolcular da vardı. Korkunç tedirgin oldular; korktular ama seslerini çıkarmadan bekliyorlar. Vapur bekliyor işgal edilmiş. Belki 30 belki 40 kişi öldüğünü anons ediliyor. Sonra karşıya geçileceği söylendi. Yine toplu halde, tek tek gidilmemesi gerektiğini başka ilden gelenlere yer gösterileceği buraya gelsinler beraber gidilip yerleştirileceğini yolu bilmeyenlerin

sokaktan kimseye sormamalarını polis olabileceğini burada vapurun içerisinde beraber çıkılacağı anonsu yapıldı (bak ne kadar güzel düşünüyorlar). Polis kıyıda yok diye vapuru kıyıya yanaştırdılar. Trenle banliyö treni ile eve geldik. İstasyonda babam bekliyordu. Çok tepkiliydi. Öğretmen olan ablam İşçi Partiliydi. Benim yanımdaki ablam devrimci yol sempaticanıydı. Ağabeyim başka bir siyasetin sempaticanıydı. O da başka bir yerdeydi. Şimdiki eşim de 1 Mayıs alanındaymış. Hepimiz bir yerdeymişiz ama geldiğimiz yer annemizin babamızın evi. Tabii bu arada annem televizyonda izliyor. Babam annemi suçluyor senin yüzünden oldu, “Sen bu çocukları destekledin onlara hep haklılar dedin.” diye. Annem sürekli gidip gelip bakkaldan ekmek alıyor, En sonunda bakkal diyor ki teyze niye ekmek alıyorsun sürekli diyor. Niye almayacakmışım benim bir sürü çocuğum var. Akşama gelip yemek yiyecekler. Ya birisi öldüyse psikolojisini böyle bastırmak istiyor ama kesinlikle bilinçli değil. Eve geldiğimizde ev ekmek doluydu. Annemin yanına geldim annem çok ağlıyor. Öbür ablam 15 dakika sonra geldi eniştemle beraber. Beraber olduğumuz eniştemiz yok onu bekliyoruz. Ağabeyimi tren istasyonunda bulduk. Ağabeyimin elinde bir tespih vardı. Sarıldık, ağabeyim “nasılsınız” dedi. O kendi siyasetiyle giremiyor oraya. “Ağabey neredeydin sen” dedim. “Biz giremedik” dedi. Durum nasıl dedi. Anlattık hızlıca bağıra bağıra anlatıyoruz. Bütün tren dinliyor, herkes dinliyor. Orada ağabeyim tespihi kırdı. Çok ölü var ağabey deyince bütün boncuklar yere döküldü. Nasıl öfkeleniyse neyse biz eve geldik. Sessizlik kötü bir şey. Babam “ben haklıyım” dedi. “Sen haksızsın onlar yaptı biz bir şey yapmadık” dedik. Öyle bir psikolojiydi ama ondan sonra her sene gittim ben 1 Mayıs'a.” (Gülser)

“Devrimci Kadınlar Derneği'nden çok sayıda kadını getirmiştik bütün bölgelerden büyük bir kortejimiz vardı. Sorumluluğunu aldığım insanlar olduğu için alanı en son terkedendim, kimseye bir şey olmasın diye. Dolmabahçe'nin orada düştüm falan kaçarken ve orada yakalandım. Kötü yaşadım tabii... Polisler bize çok kötü davrandılar, küfürler falan. Mahir Çayan'ın annesi Naciye'den haber alamamıştım. Tankın ezdiği sarışın kadını, gözaltındayken gazeteyi uzaktan gösteriyorlardı, o zannettim. O durumu unutamıyorum. 3, 4 gün gözaltında kaldım. Kendilerince birilerini teşhis etmeye çalışıyorlardı. Birkaç kişiyi geçmişten sicili olanı aldılar. Getirdiğin insanların sorumluluğunu taşıma meselesi beni çok üzmüştü... Adamlar tepeden ateş ettiler ve bunlar birbirlerini öldürdüler denildi. Her şeye rağmen

benim bildiğim kadarıyla katliamı azaltmak için çok uğraşıldı alanda, daha beter olabilirdi. Geniş kitle eylemlerinde kitlenin paniği çok korkunç bir şey. En korkuncu o. O panikte insanlar birbirini eziyorlar. O paniği, ezilmeleri gördüm.” (Emine)

“Bu sene okurken farkettim ölümler akşam 7’de olmuş. Normalde sabah çıktık, akşama kadar dura kalka dura kalka akşam 7’de girmişiz... Bütün gün herkeste falanca geldi, falancalar tedbirini aldı gibi bir endişe var. Bir olay çıkacağı biliniyordu. Birileri ‘geleceğiz’ birileri ‘sokmayacağız’ diyordu. Bundan yararlanıldı. Zaten bir sürü insan yaralanmış o kadar insan ölmüş tüm buna tanık olmuşsun oradaki adamdan öte solun içindeki bu durumu suçluyorsun. Çözümü neydi bilmiyorum. DİSK niye tutturuyor, orta yolcu dedikleri bizimkiler de ağırlık koyamadılar. O zamanki şeflerimize bakıyorum biz 18-20 yaşında, bizim şefler 25 bilemedin 28 yaşında. Biz bugün bu yaştakilere çocuk diyoruz. Basiretleri mi bağlandı nedir? Tecrübesizlik mi? Oturursun konuşursun, bunu konuşalım bu böyle olmaz demeliydiler... Bizler Saraçhane tarafından gelmiştik, alana girdik otelin önüne geldiğimizde heyecan dalgası vardı. otelin kapısını hatırlıyorum cam kapıyı daha oradayken kıyamet koptu. benim yanımdaki kız Jale, öldü işte orada Daha beter olmamasına daha sonra çok şaşırdım oluş şekliyle. Üstüne ateş açılıyor. Genel kitlenin de üçte biri ya da onda biri silahlı. Ben yerdeyken herkes ateş ediyordu. Bir tarla düşün kurşun yağmuru. 37 ceset, 370 de olabilirdi. Çoğu ezildi. Ertesi gün müthiş bir moral çöküntüsü yaşandı. Sadece bunu biz yapmadık, bunu devlet yaptı diye anlatıyorsun, ama kimse sana inanmıyor. Sular idaresinin üzerinden otelden atıldı. Bizim bildiğimiz ama bizim dışımızdaki vatandaşın bilmediği bir şey, artık yeni yeni son yıllarda söyleniyor. Herkes diyor ki bir haftadır gazetede manşet manşet yazıyor solcuların çatışacağı... Yıllarca biz bunu yıkamadık ve onu anlatıyorsun yıllarca. Bu ne korkunç bir yalnızlıktır. Biliyorsun kimin yaptığını ve anlatamıyorsun. 77 1 Mayıs’ı ben kalabalığın içinde ortada duramıyordum. 1 sene hiç Taksim’e gitmedim. Taksim’den geçen yolları da kullanmadım. Tam 1 sene sonra 78 1 Mayıs’ında girdim ilk defa. 1 Mayıs 78’den sonra da geçerken hep kafamı Elmadağ tarafına çeviriyordum Kazancı Yokuşuna hiç bakamıyordum.” (Ayşe)

3.3. Örgütlenme Yapısı

Örgütlü mücadelenin yaygın olduğu ve hemen hemen tüm kuşak üyelerinin militan ya da sempatizan olarak örgütlerle kurduğu ilişkiler içinde örgütler, gündelik yaşamın tanzim edilmesi gibi bir görev de üstlenmişlerdir. Hiyerarşik yapılanmış olarak bu örgütler aracılığıyla sürekli olarak gündelik hayatı düzenleyen kurallar dayatılmış ve bu kurallar çoğu zaman tartışmasız benimsenerek bir yaşam tarzı haline dönüşmüştür.

Tüm ülkede etkisini göstermeye başlayan sol dalganın etkisiyle örgütlü yapılar illegalleşmeye başlamış, mevcut iktidarı ortadan kaldırmak sol yaşam tarzını yerleştirmek için yürütülen mücadelede daha profesyonelleşme gereği duyulmuştur. Hedeflenenlere ulaşılması için çabalayacak ve mücadele edecek militanlarının seçiminde ve devamlılığında merkezi bir yapıda oluşan örgütler tarafından belirlenen kıstaslar, kurallar etkili olmaya başlamış ve örgütler giderek katı, sert, lider merkezli bir yapı haline gelmiştir. Yapılan görüşmelerde 80 öncesinde bir illegal örgütün lideri konumundaki görüşmeci bu kuralların mücadele için gerekliliğini şu sözlerle savunmaktadır:

“Örgütlemeye başlarken kızları da erkekleri de seçiyorduk. Küçük burjuva zaafları var mı yok mu ona göre seçiyorduk. Sonuçta ölüm kalım var, kurşunlanma var, halk savaşı var ve bu dönem gençsin, çocuksun idealize ediyorsun. Her erkek her kadın giremez diyorduk. Örgüt kurulmuş karı koca ev tutacaklar, polis bastığında direnecek, silah taşıyacak dağa çıkacak .. “bırakın gözyaşlarınızı arkasında zincir gibi taşıyanlar “ der Nazım... Bazı şeylerde fedakar olacaksın. Evlilikleri dikkatli yapın, sadece tensel cinsellik olarak düşünmeyin bir hayatı paylaşmak olarak bakın diyorduk. .. Kadını seçerken nasıl titiz davranıyorsak erkeğe karşı da aynı titizliği gösteriyorduk. Ciddi bir örgüt kuracaksın böyle yapacaksın... İçimizde bazıları zayıf tiplerdi polise düştüğünde konuşabilirdi... Bir de sen 78’e gelene kadar 3-4 yıl yaşamışsın, okulun önüne gitmişsin. Seni bırakıp kaçmış faşistler karşısında susmuş bayanla yan yana geldiğinde onun arkasına dolanmış, güvenilmez, hakkında bilgimiz var, binlerce insanı tanıyorum.” (Cem)

Örgütlerin yapılanma biçimine bakıldığında Murat Belge’ye göre, Türkiye’nin sol siyaset hayatında ”tekkecilik” diye anılan bir olay sürekli etkili olagelmıştır. Belge,

Türkiye’de ideolojik muhalefetini siyasi eyleme dönüştürmeyi amaçlayan sosyalist örgütlerin tarikat örgütlenmesine benzediğini belirtir. İçe dönüklük ve kapalılık özellikleri taşıyan tarikat tarzı bu örgütlenme modeli içinde oluşan değerler toplumdaki kitleden git gide uzaklaşmıştır. Sosyalist örgütlenmelerde de tarikatta olduğu gibi, örgütün kurucusu, yönlendiricisi olup bu kişiyi temsil eden başka kişiler mevcuttur ve örgütlenme genişleme imkanı buldukça, bu temel ilişki biçimi daha alt düzeylerde yeniden üretilir. Yani, olayın merkezindeki kişinin bu anlamda kendini temsil yetkisi verdiği kişiler mekân olarak daha uzakta, dolayısıyla asıl önderle yüz yüze ilişki kuramayan üyeleri yönlendirirler. Böylece örgütlenme merkezi yapısını korur, örgüt liderlerine yarı-mistik bir bağlılık duyulur ve merkezdeki yönetici ile ona biat edenler arasında bir itaat ilişkisi gelişir. Böyle bir örgütlenme ve bu tür ilişkiler çerçevesinde başlangıçta insanları harekete geçiren düşünce, inanç vb. bunları en iyi bilen, hiyerarşi içinde temsil eden kişilerle süreç içinde özdeşlenir. Dar bir çevre içinde yürüyen bu ilişkilerde öne çıkan kişiler arasında özel bir hukuk doğar. Bazı bilgiler paylaşılırken, bazıları belirli bireyler arasında “sır” olarak kalır; ”sır”lar, onları bilen kişileri daha yakından perçinler. Grup içinde olan özellikle olumsuz şeylerin dışarıdan ya da bu gibi “sır”lara vakıf olması gerekmeyenlerden sıkıca saklanması gerekir. Böylece örgüt kendine göre bir iç hukuk yaratır. Bu “iç hukuk”ta belirli kişilerin birbirleriyle ilişkileri önemlidir. Bu ilişkiler anonimleşmez, kişisellikten ve somut örgüt tarihinin yarattığı özel değerlerden sıyrılmaz. Dolayısıyla olaya dıştan bakan kişiler açısından, örgüt hiyerarşisinin gerçek ilişkileri saydam değildir. Ancak içten ve hiyerarşinin tepesinden bakan kişi, ilişkileri saydam olarak görebilir.¹⁴⁰

Örgütlü mücadele içinde yer alan bir başka görüşmeci ise özellikle 1978’den sonra illegalleşen örgütlü mücadeleyle birlikte sekte ve katı yapının kendisini dayattığına; öncesinde halk tarafından da içselleştirilmeye başlamış olan ve bir tür yaşam tarzı haline gelen sol kültürün etkisinin kaybolduğuna dikkat çekmektedir:

"Devrimcilik işleri örgüt işleri olmaya başladığında siyaset de kalıplara oturmaya başladı. 78’ler bunun adıdır...78’de artık merkezi örgüt çizgisi olmaya başladığı yerde çeşitli kalıplar ortaya çıktı. Oysa hal olan dönemde herkes kendi yaratıcılık ve özgüvenleriyle o pratikleri kabul etmişti Ali ve Ayşe olarak... 78’den sonra örgütün ölçütlerini zaten kabul etmek zorundasın. 78’de artık merkezi örgüt olmaya göre

¹⁴⁰ Murat BELGE, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, s.115-118-119.

şekillendiği için artık orada insan şekillendirme meselesi ortaya çıkıyor." (Ersin)

Belge, tekkeci bir modele benzeyen devrimci bir örgütte genellikle kuramsal bir dilin propaganda diline dönüştüğünü ve jargon kimliği edindiğini; en acil bir durumda bile kitlelerle yüz yüze gelindiğinde bir jargonla konuşma alışkanlığından kurtulamadığı için ezbere bir jargonu kullanan öznenin, insanların somut ihtiyaçlarına cevap veremeyeceğini, dış dünya ile anlamlı ve dönüştürücü ilişki kurmaktan çok, kendini doğrulama, haklı çıkarma, kendini ifade ederek doyum bulma döngüsüne gireceğini belirtir. Belge'ye göre ezber dilini benimseyen ve bunun içinde rahat eden bir militan tipi, bu türde örgütün daha rahat bağrına bastığı militan tipidir. Çünkü örgütün diline duyduğu sadakat örgütün kendisine de yönelmiştir ve de bu durum böyle bir türde örgütün işine yarar. Ama örgütüne sadakatle bağlı olan bir militan başkalarına gerçekten açılmaz anlamlı bir iletişim kuramaz. Militan için dil, bir iletişim aracı olmaktan çıkmış, bir "doğruluğu" tekrarlamının aracı haline gelmiştir.¹⁴¹

"Herhangi bir toplumsal pratik içinde kendi yaratıcılığıyla emek etmeyen ve kendi yaratacılığıyla onun sürdürülebilirliği içinde olmayan insanlarla örgüt kurulabileceğine düşünmem. Çünkü siyasi faaliyetin özgürleştirici kapasitesini insan orada yaşar ötekisi teorik ezberdir ve hayatla alakası yoktur. Mevcut sosyalist bir solun içinde bulunduğu durumda bunun kötü bir örgütsel ezbere döndüğünü görürüz. Mahallesine vs. gittiğinde bu iyice gerilemiştir. İnsan nasıl bir toplumsal varlıksa bir devrimci de o toplumsal varlık olma hali şaikasında olmalıdır. Oturduğu kahvesi olmalı, sokak olmalı, ahbabları olmalı, muhabbeti çekilen adam olmalı, derdine derman olmalı... tüm bunların hepsi gerilemiştir- bugün bir sürü problemin içeriğinde bu yatar. Ortaya çıkan bir matbuat ezber oluşur. Çeşitli eylem formatları vardır, o eylemlere girersin çıkarsın olursun kadro. O hal dediğimiz 74-78 dönemse bir devrimcinin kendini ispat etmesi gerektiği dönemlerdir. Bir yaşam tarzı, formatlanmamış bir kültürdür. Uyulması gereken çeşitli kurallar koymakla bu olmaz... gündelik hayatla etkileşmeye girmen gerek.... O halkla girdiğin rabitada onun hayatına onun yaşadığı bir sorun ya da mağduriyetin çözümüne kadın erkek yaşlı genç zengin yoksul bu ayrımcılıkları yok sayan bir demokratik örgütlenme anlatırsan bir değer taşıyorsun. Uzun boylu bir kapitalizm analizi bir değer taşıyor." (Ersin)

¹⁴¹ A.g.e., s. 240-241.

“Ben sempatican düzeyinde değildim; ama militan lafına kızıyorum. Militan lafına karşıyım, bu bir inanç. Ama hiç bir bağım yok. Öğretmenliğimi yaptım, ama özgür. Benim bir duruşum vardır. Harekete karşı koyduğum da oldu. Örgütle sorun yaşadık. İnandığım için yapıyordum, sorgulamadan yapmazdım. Nereden gelirse gelsin, isterse merkez komiteden gelsin, adam o bölgenin sosyal konumunu bilmeden karar veriyor, karar veremez karar verilecekse ben veririm derdim. Bizim bölgede diğer örgütlerle birlikte hareket ettim, onlar ittifak yapacağımız arkadaşlarımızdı.” (Hüseyin)

Ahmet Oktay da Marx'ın “kuram ancak kitleler tarafından benimsendiğinde kuvvet olur” önermesinden hareketle bilimsel bir kuramın, gündelik yaşamın içine kök salan her türlü söylenceyi deşifre etmek, her türlü ikonun işlevini sorgulamak ve sergilemek, insani bir dünyanın ancak insani yöntemlerle kurulabileceğini göstermek zorunda olduğunu; ancak Türkiye'deki devrimci örgütlerin eyleme girerken sınıf güçlerinin durumunu, işçi sınıfının bilinç düzeyini, eylemlilik isteğinin dozunu ve hegemonik ideoloji karşısında tutumunu dikkate almadığını ve kitlelerle bütünleşip mücadeleyi siyasal aygıt içinde ve onlarla beraber yürütmeyi amaçlamadığını; üstelik içeriden bu konuyla ilgili yöneltilen her türlü uyarıcı eleştirinin karşı- devrimcilik olarak nitelendirildiğini belirtir.¹⁴²

Eleştirmenler bu dönemde oluşmuş devrimci bir örgütün kendi yapısının ve kitlelerle ilişkisinin sorunlu yanına dikkat çekerken aynı zamanda örgüt ile örgüt üyesi devrimci arasında da sorunlu ilişkilerin mevcut olduğunu ileri sürüyorlar. Ahmet Oktay'a göre, doğruluğundan hiç kuşkuya kapılmaksızın içinde yer aldığı örgütün kararlarını anında uygulamaya koyan ve bir yüzü devrimciyi diğer bir yüzü ise çilekeşi yansıtan devrimci birey, zamanla somut kitle iletişim / bildirişimden yalıtıldığının, her türlü siyasal /ideolojik diyalog ve tartışma ortamını yitirdiğinin, doğruluğu yalnızca tekrarından kaynaklanan bir monolog ürettiğinin bilincine varacağı yerde hoşgörüsüzce, kendisine aşkınlıktırdığı grubun dışında kalan herkesi düşman ilan eder. Oktay, örgüt disiplini bahanesiyle bireylerin kendi başına düşünebilme, karar verebilme ve davranabilme haklarının ve yeteneklerinin bastırıldığını, kişiliğin edilgenleştirildiğini, eleştiri ve sorgulama duygusunun köreltildiğini,

¹⁴² Ahmet OKTAY, *Şiddet, Söz, Yaşam*, s. 17-22-26.

yaşamsal edimlerinin küçümsendiğini ve hatta yok sayıldığını ve bireylerin yalnız ödev duygusuyla hareket etmesi gerektiği konusunda beklentilerin oluştuğunu öne sürer.¹⁴³

Örgütün zorlamasına rağmen yapılması isteneni kabul etmeyen ve ilişkisi kesilen bir görüşmeci, dayatılan işlerin sorgulanmasının bile mümkün olmadığını ve bu türden bir karşı çıkışın tecride yol açtığına değinmektedir:

"Devrimcilerin de zaafı, zayıflıkları olur. Çok şey yüklendiğini düşünüyorum. Benim yanlış gördüğüm şeyler de vardı. İnandığın davadan ayrı kalmamak için ses çıkaramıyordum. Sorumlum falanca adam evsiz kalmış, kız kardeşim daha çocuk, onları evlendirelim dedi, buna karşı koydum, nüfus kağıdını istedi kardeşimin, kabul etmedim. İlişkimiz koptu." (Melek)

Örgütler, üyelerin siyaset dışı etkinlikleri ve üyelerin bunlara dair tutumları üzerinde de kamusal/özel ayrımını yıkacak kadar etkili olmaktadır. Bu durumda devlet baskısı ve mücadeleyi illegal tarzda yürütme zorunluluğundan kaynaklanan, üyelerin evlerinin toplantı ve örgütsel etkinlikler için kullanılmasının ve bazen üyelerin gündelik hayatlarını zaten örgüt evlerinde sürdürüyor oluşlarının payı vardır. Görüşmecinin aşağıdaki ifadesinde de yer aldığı gibi örgütlü mücadele içinde hiyerarşik yapılanmada üstlerde yer alan eşyle yaşadığı ilişki tarzı, örgütün kurallarının özel alanı denetim altına alışı, sorgulama, tartışmanın reddedilişi ve edilgenleştirici, baskılayıcı etkisi örgütün yapılanma tarzının sonuçlarıdır:

"Kocam hiyerarşik yapılanmada yukarıda ve onun toplantı yapması bilmem ne yapması için bazen bizim evimize geliyorlardı ama muhabbete oturmaya benle sohbet etmeye gelecek kimse yoktu, buna izin verilmiyordu. Eşimin görevleri nedeniyle evinin bilinmemesi gerekiyor diye ilişkilerini keseceksin falan gibi şeyler gelmeye başladı Evlendikten çok kısa süre sonra bir iki ay içinde tüm ilişkilerimi rafa kaldırmam söylendi... Eşim ve arkadaşları hep beraber karar alıyorlardı. En yakınındaki insanların bile gelip gitmesi yasak... Böyle mi gidecek yoka ben kabul etmiyorum dediğim de eşim de böyle olması gerekiyor diyordu, tartışmıyor tartışmak da zor..." (Ayşe)

¹⁴³ A.g.e., s. 22-31.

“Seminer çalışmasına katıldığım arkadaşlara dedim ki Arkadaşlar ben birini sevdim. Kim dediler. Devrimci birisi dedim. 'Tabii ki' dediler. 'Ama kim' dediler. Başka bir örgütten dedim..İşte 3 -4 gün sonra bir kadın arkadaş geldi bizim servise. Benimle bu meseleyi konuştu ve 'olmaz, erkekler çok feodaldır kendi siyasetine çekmek isterler' dedi. Bak burada bir şeye dikkat çekmek istiyorum: Siyasetler arası bile erkeklerin o feodalılığı kabul ediliyor, devrimci bir kadın tarafından ama kendi siyasetindeki erkeklerin feodal olamayacağını mı düşünüyor? Demek ki o feodalite varsa her siyasette de olabilir. Bunu kadınların yok etmeleri gerekiyor bu düşünceyi? Benim siyasetimden olsun da feodal olursa olsun mantığı var. Doğru bir şey değil. Ben zaten kararımı vermiştim. Bir örgütlü devrimcilik olmaz. Devrimci yaşanılır. O bir yaşam biçimidir. Ben de bunu içselleştirdiysem yalnız yaşarım. Devrimci yaşarım. Sevgiye inandırdım ve daha sonra karışmadılar. Hatta ben de işin esprisini yapıyorum “arkadaşlar örgüte bir kişi daha katılıyor daha ne istiyorsunuz” diyordum. Bir yıl sonra evlendik, ama siyasetlerimiz ayrıydı. O kendi çalışmalarını sürdürdü; ben erkeklerin egemenliğine karşı çıktım, onun siyasetine de sempati duymadım; benim dediğim oldu, ben evlendim ve eşimi de kendi siyasetime dahil ettim der diye...” (Gülser)

1970’lerdeki kadın-erkek ilişkileri konusunda toplumun muhafazakar bakış açısı örgütler içerisinde de sürdürülmektedir. Kadın erkek ilişkilerinin meşruiyet kazanması genel toplumsal yapıda olduğu gibi örgüt içinde de evlilikle sonuçlandığında tanınır ve kabul görür.

"Evlilik öncesi cinsel ilişkiler tasvip edilmezdi örgütten atılmazlardı ama ilişkileri değiştirilirdi. Ama atılmazdı sorumlulukları azaltılırdı. Bunları örgütün her yerinde yer almış kişi olarak söylüyorum... İlk eşimle mücadele içerisinde tanıştık, aramızda anlaştık hareketimizle konuştuk evlendik, bir yıl birbirimizi görmediğimiz oluyordu.. Evet ilkti. Vakit de olsa her dönemin kendi değerleri vardır. O dönem aşk yapmak değil halkla ilgilenmek mücadele etmek faşistler karşısında direniş örgütlemek toplumsal sorunlara çözüm geliştirmek revaçtaydı. Bireysel ihtiyaçlar buna göre şekillenirdi. Bunda da yargılanacak bir şey yok.” (Cem)

"Profesyonel devrimci" olarak örgütün militanlarının teorik konularda yetkinleşmesi için eğitim çalışmalarında çeviriler ve yayımlar elverdiği ölçüde nelerin okunacağına yine merkezi örgütün başındakiler karar vermekte ve okuma listeleri hazırlanarak teorik donanımın

sağlanacağı düşünülmektedir.

"Ne okuyacağımıza örgüt karar verirdi. Aman aman karar verme süreci de olduğunu düşünmüyorum. O dönemde temel klasikler diye belirlenen şeyler vardı, üniversite öğrencisinin okuyabileceği. Stalin'in yazdığı boktan *Tarihi ve Diyalektik Materyalizm* diye kitabı vardı. O yaygın bir eğitim kılavuzuydu. Hap bilgiler içeren ve o dönemde öğrencilerin diyalektik düşünceye ya da tarihi materyalizme dair belki de beynine dumura uğratan bir kitaptı. O zaman çok aklımız yetmemişti öyle olduğuna...O mesela kült kitaplardan biriydi. Yine aynı şekilde son derece boktan başka kitapta eğitim listesindeydi. Politzer'in *Felsefenin Başlangıç İlkeleri* o da Marksist düşünceyi tüm zenginliğinden soyutlayıp... Gerçi Politzer'i de çok suçlamak istemiyorum. İşçi üniversitesinde verdiği derslerden derlenmiş kitap, işçilerin anlayacağı perspektiften yazıldığı için Politzer'i biraz daha hoş görebiliriz diyelim. Bize düşmez tabii ki de... ama onun dışında Lenin'in önemli kitaplarını okuyup tartışma fırsatımız oldu... Yurttayız, ertesi gün eğitim çalışması var bir bölüm verilmiş okumadan gitmek olmuyor zaten. Vakit ayırmak zorundasın. Ders çalışır gibi oturup çalışıyorduk, notlar çıkarıyorduk. Bunu yapmayan insanlar da vardı. Çok önemseyen, "devrim namlunun ucundadır ağabey!" falan filan diyen tipler de yok değildi ama ODTÜ'de önemli bölüm, bu konuda hassasiyet sahibi insanlardı... Mahir Çayan yazıları çok fazla okunurdu. Bizim derginin orta sayfa ve baş sayfa yazıları çok okunurdu. Üzerinde konuşulan tartışılan, günlerce didiklenen bir siyaset üretme aracı dergi. Yaklaşık ayda bir çıkardı ve her ay çıktığında beklenirdi hemen üzerine uzun boylu siyasi tartışmalar açılırdı. Belli önemli dönemlerde kritik bir olay yaşanmışsa mesela dergi çıkınca sadece küçük birimler halinde değil ODTÜ'de büyük bir salonda toplanıp o mesele tartışılırdı... Bir çok insan Marksizme Leninizme dair siyasi birikimini o süreçte öyle sağladı zaten." (Ahmet)

"1985'ten sonra okuduğum kitapları keşke o zaman okuyabilseydim diyorum. *Teorinin Sefaleti*, 1957de yazılmış ben onu 2004'te okumuşum bunu problem sayıyorum. İdeolojik olarak beslenme kaynaklarının eleştirel ve analitik düşünceyi teşvik etmeyen bir yapıda tezahür etmesini bir problem sayıyorum" (Ersin)

“Pratik faaliyetlerin dışında kitap okumak, dergileri takip etmek zorundasın. Tartışmalara, toplantılara katılıyorduk, ben alt kademelerdeydim. Bize gelen teorik metinler daha anlaşılabilir , özet şeklindeydi. Okumaya sürekli teşvik edilirdi. Ama okuduklarımızı sorgulayabilecek teorik düzeyde değildik. Diğer gruplarla farklılaştığın için belli konularda okumak ve tartışmak zorundasın.” (Bilal)

“*Felsenin Temel İlkelerini* okuyorsun. Onun yaşamındaki tahribatı düşünsene... Biz Kapital okuyorduk, ama anlamıyorduk. Stalin’i rahat anlardım. Onun bütün kitaplarını zevkle okurdum. Ama Engels’i anlamazdım... Seminerlere giderdik. Yetiştirirdik kendimizi, dergiler okurduk. Gençliğin bilinçli bir insan olayım amacı vardı. Kendi ideolojik yapımızı muhafaza etmek ve eleştirebilmek için çok okurduk.. Çok okuyorduk da... Bunu da biz yazı kurulunun penceresinden bakıyorduk. Biz meseleye çok yönlü bakamıyorduk. Yazı kurulu vardı otuz kişi onlar yazıyordu ve biz de ezberleyorz ve bunları hayata geçiriyorduk.. Ne aktarıyorsa papağan gibi tekrar ediyorduk. Son zamanlarda kitapların Türkçeleştirilmesinde problem yaşandı. Olmadığı gibi Türkçeleştirildi. Onda bile kendi ideolojilerini yansıtmaya çalıştılar... Sürekli birilerinin enjekte ettiklerini okursanız onun gibi bakarsınız, diğerlerinden haberi yok. Mao’yu Türkçeleştirmiş yorumluyor ve biz okuyoruz ve onun yorumuyla anlamaya çalışıyoruz. Oturup tartışma yoktu.” (Hüseyin)

Üyelerinin eleştirel ve sorgulayıcı bir şekilde alınan kararlara katılımını sağlayacak teorik tartışmalar düzenlense de örgütün merkeziyetçi yapısı kararların alınmasında belirleyicidir, son kertede alınan kararlara üyelerin uyması beklenir. Üyeler arasındaki hiyerarşik konumlanmada örgüte bağlılık, fedakarlık, kıdem ve teorik birikimden çok pratikteki etkinlik belirleyici olmaktadır. Teorik tartışmalar yapılsa bile örgütün pratikte belirlediği görevlerin yürütülmesinde alınan kararların tartışılması, reddedilmesi mümkün değildir ve ilişkilerin kopmasına neden olur.

“Herkes topluca oturup tartışırdı... Ama o tartışmanın sonucu mudur değil midir pek bilinmeyen bir karar çıkardı ortaya ama sonuçta herkes buna da uyardı. O kararlar tartışmaların içerisinden değil de daha fazla bilgili ve akıllı olan büyüklerimizin verdikleriydi... Hatta kimi alınmış kararları tartıştırdılar. Bu çok eleştirilirdi. Saatlerce tartışıyoruz hatta başka bir eğilim geliyor bir konuda ama karar önceden

alınmış bize kafadan deklere etmemek için tartışıyorlar... Bu tartışmayı yaptıran da yeterince yetkin değil ve tam ikna edememiş bizi. İş öyle bir noktaya geldiğinde tamam böyle olacak denilebiliyordu. Zorlu gruplar vardır... Bizim arkadaş topluluğumuz o dönemde hazırlıktan falan ekip olarak çalıştığımız sıkı çocuklar, iyi sorgulardık enine boyuna... Ben tanık oldum bana sorumlu olup gelip beni ikna edecek adam benden daha az şey biliyor. Ama ben iki seneden beri o beş seneden beri örgütlü; tabii ki onun benden daha yüksek vasıfları var, harekete karşı daha büyük fedakarlık sürecinden geçmiş ve kendisini kanıtlamış. Ben kelam olarak daha fazla şey biliyorum diye onun pozisyonunda hiçbir zaman olamam böyle şeyler önemsenmez. Ben 4 sene devrimcilik yapmışım birlikte feleğin çemberinden kırk kere geçmişiz. Ağzı fazla laf yapmıyor oradan cin gibi çocuk gelmiş o okutuyor Marksizmi diye, O dursun da ben onunla yapayım diye aklımın ucundan geçmez; çünkü o ilişkilerinde hayatın içinde yaşanan şeyler tayin edicidir... İşlerin pratik olarak yürütülmesine dair kararların tartışılması söz konusu değil zaten. Ya kabul edersin ya da artık kendine başka bir hayat tarzı biçersin... Verilen görevi yapmak istemiyorum dersen o andan itibaren profesyonel devrimci hayatın biter. Bir devrimci olarak kantinde solcularla takılarak, mitingler haber verirlerse giderek, kantinde solcu türküler söyleyerek ömrünü geçirebilirsin ama sen artık o adam değildir hareketin gözünde. Senin gelebileceğin yer orası yapabileceğin budur. Görev tebliği, tartışılmaz” (Ahmet)

Yapılan görüşmelerde örgütlenme yapısına yönelik eleştirilerin yanı sıra bu yapıyı eleştirenleri eleştiren görüşler de mevcuttur. Bu tür değerlendirmelerde ise bugünün koşullarından geçmişe bakıldığı ve geçmiş dönemin kendi tarihsel toplumsal koşullarından soyutlandığı vurgusu yapılmaktadır:

"Örgüt yapısındaki hiyerarşi, belli jargonun kullanılması vd. doğrudur. Her hareket kendi tarihsel koşullarından soyutlayıp değerlendirildiğinde bu tür eleştiriler yapılabilir. Toplumsal hareket kendi içinde ilkelikleri de barındırıyor... Ancak kaba, despotik, anti-demokratik yapı içinde olduğunu düşünmüyorum. Her şey tartışılırdı. Dağ koşullarında da oylama yapılarak kararlar uygulanırdı. Çetin koşullarda demokrasi daha çok işler. Komutanlık yok kolektif karar mekanizmaları vardı. Son tahlilde sorumlu arkadaş vardı. Tükenmiş noktalarda inisiyatif ortaya çıkardı. Ters düşüldüğünde sahici tarzda eleştirilirdi. Motomot yapılacak şekilde bir davranış

olmazdı. 77-80 arası, 3 yıllık bir süreç . Hareket nesnel koşullara sahip ancak bireyler henüz kendilerini geliştirememişlerdi. Süreç bireyleri de geliştirmiyordu. Hareketler bireyleri bastırırdı eleştirisi haklı olabilir ama bunun koşullarını tam olarak bilmek lazım. Eleştiri yapılırken bu koşullar göz ardı edilir... Hareket var birey yok demek örgütsüzlük ideolojisinin aracıdır ve tehlikeli olan da budur." (İsa)

“Geçmişe dair değerlendirmelerde bu sıkça düşülen tuzak; geçmişini değerlendirirken bugünün bilgisi tabii ki yol gösterir tabii ama bugünün bilgisini geçmişte arayıp geçmişini bugün bilgisine sahip olmamam nedeniyle mahkum etmek yanlış bir şey. Marksizmin birinci kuralı budur. Her tarihsel süreç kendi tarihsel koşulları içinde değerlendirilir. Geçmişini bugünün bilgisiyle değerlendirdiğin için eksikliklerini zaaflarını çıkarırsın; ama sen o gün niye çıkarmadın eksikleri ve zaafları demek, doğru bir yöntem değildir. O bilgidir yoksundur.(Ahmet)

3.4. Örgütlü Mücadelede Kadınların Konumu

Örgütün yapılanma şeklinin yanı sıra örgüt içinde kadınların ikincil konumda olduğu, devrimciliğin erkek kimlik olarak kurgulandığı, bütün kuralların erkekler tarafından koyulduğu, kadınların özgül sorunlarının devrim sonrasında ertelendiği, kadınların kadın kimliğine ait tüm öğelerinin bile erkek yöneticiler tarafından belirlendiği şeklindeki eleştiriler bugün 1980 öncesi devrimciliğine yöneltilen en önemli eleştiriler arasında yer almaktadır.

1970’lerde devrimcilik genellikle erkek kimlik olarak kurgulanmış, kadının bu kimliğe kabul edilmesi için kendini cinsiyetsizleştirmeye yönelik kısıtlamalarda bulunması gerekmiş, kadının ezilmişliği ile ilgili sorunların bireysel sorunlar olarak görülüp devrim sonrasında ertelenmiş; aşk da siyasetin karşısına konularak ikinci plana itilmiştir. Ancak bu dönemde siyasallaşan kadınlar bile örgüt içinde yönetici konumdaki erkeklerin, kadınların bireysel konulardaki dayatmalarını eleştirmeden devrim yolunda uygulanması gereken sorumluluklar olarak kabul etmişlerdir. Bu örneklerde olduğu gibi genel olarak 78 Kuşağı'nın birbirine “bacı-kardaş” diye hitap etmelerinin ve kadın erkek ilişkileri konusundaki davranışlarının anakronik olması yönündeki eleştiriler, temelde sosyalizm ile gündelik hayat arasında ilişki kurulamamışlığa işaret etmektedir.

Murat Belge, sosyalizm ile gündelik hayat arasındaki kopukluğu temelde Marksist-Leninist öğretiyeye dayandırmaktadır. Belge, Ortodoks Marksizm’de “gündelik hayat” kavramının hemen hemen hiç yer almadığını hatta gündelik hayat gibi bir alanın yok sayıldığını; çünkü bir öncü parti içindeki sosyalist militanın aslında bir gündelik hayatı olmaması ve yaşadığı her anın siyasi eyleme ve kitleleri bilinçlendirmeye adanması gerektiğinin öne sürüldüğünü ifade etmektedir. Belge, günlük hayatta, günlük hayatın ilişkilerinde kendini somut bir şekilde varedemeyen bir sosyalizmin, kuru bir retorikten öte bir anlamı olamayacağını “siyaset” in bir soyutlama olduğunu ve siyasi bir etkinliğin gerçeklik düzeyinde gündelik hayatın dokusuna kök saldıgını belirtir ve gündelik hayatı, bireylerin toplumsal kaygılarından asude, özel hayatlarını yaşadığı alan olarak değil, tersine, makro düzeydeki bütün olayların sonuçlarının günden güne yaşandığı, siyasallaşmaya açık, hatta kapitalist sistemin mantığı içinde ekonomik, siyasi ve ideolojik düzeylerde yeniden üretilen ilişkilerin içine özgürlük ve eşitlik yönünde sosyalist hayat tarzının öğelerinin sokulabileceği bir alan olarak görür. Bu bağlamda sosyalist bir iktidar öncesinde gündelik hayat üzerindeki dönüşümlerin gerçekleştirilmesinin önemli olmasının yanı sıra iktidara gelmiş bir sosyalizmin başarılı olup olmaması da gündelik hayat üzerindeki dönüşümlerin gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine bağlıdır. Sosyalizm hedefine ulaşmak için geçen süreç içinde ve iktidara gelindikten sonra bu alanın özerkliğini ve özelliklerini kaçırmadan belli bir jargonda konuşmaktan kaçınılması gerekmektedir. “Çok genel bir nitelemeyle, sorun makro düzey için üretilmiş sloganlarla donanı, bir yolunu bularak insanın özel hayatına sızmak ve bu sloganları orada haykırmak değil, günlük hayat içinde somut insanlarla iletişim kuracak dili bulmak, bu iletişim yoluyla mümkünse -ve zamanında- makroya doğru uzanmaktır.”¹⁴⁴ Belge’nin işaret ettiği gibi günlük hayatın siyasetle çelişen ve onu dışlayan bir şey olmayabileceği düşüncesi, sistem eleştirisinin günlük hayatın dokusuna da yaymak gereği Batı’da “Yeni Sol” içinde filizlenmiştir. Batı toplumlarında gündelik hayatın sosyalist siyaset çerçevesinde önem kazanmasında komünist belediyelerin ve feminizmin büyük etkisi vardır.

Türkiye’de 1980’lerin sonunda yeni bir toplumsal hareket olarak beliren feminizm, “şimdi değilse, ne zaman” anlayışından hareketle gündelik hayat alanında, eşitlik talebinde bulunarak gündelik hayatın siyasi önemini gündeme getirmiştir. Şirin Tekeli’nin de belirttiği gibi 1980 askeri darbesinin tüm siyasal alanı ortadan kaldıran ağır etkisinin paradoksal bir

¹⁴⁴ Murat BELGE, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, s. 217-223.

biçimde kadınların kendileri hakkında ilk kez konuşmalarının olanaklarını yaratmıştır. Feminist düşünce, askeri rejimin ardından çoğu sol hareketten gelen akademisyen kadınlar çevresi tarafından daha önce bilinmeyen, tanınmayan yepyeni bir muhalefet biçimiyle benimsenir ve tanıtılır.¹⁴⁵ Başlangıçta sosyalist çevrelerce küçümseme ve alayla karşılanan feminist hareket, 80'lerin sonlarına doğru etki yaratan eylemleri, yayınları, kadın dayanışma ve yardım dernekleri ile popülerleşmeye ve çeşitli sosyalist çevrelerin dergilerinde de kadınların sorunlarına ilişkin yayınlar belirmeye başlar. Bu çalışma bağlamında kendisiyle derinlemesine mülakat yapılan Ayşe, kendisini bugün sosyalist feminist olarak adlandırmakta ve feminist hareketin Türkiye'de nasıl etki göstermeye başladığını ve sosyalist erkekler tarafından nasıl karşılandığını şu sözlerle ifade etmektedir:

“80 sonrasında etkisini göstermeye başlayan feminist hareketin sosyalist erkeklerden tepki almasının tek bir açıklaması var, iktidarın ellerinden gittiğini anlıyorlar. Çok gençtik. Cezaevindeydi eşlerimiz, hiçbir hayat yok senin için. Gece gündüz düşünüyoruz. Cezaevini nasıl rahatlatırsak... ama bir sürü bir şeye kendin karar veriyordun. Kenara çekil ben burada toplantı yapacağım diyen erkek yok. Akademisyenler ön ayak oldular... ilgi duyduk. Ve bu çok ürkütücü geldi erkeklerle dediler ki sosyalizmin yerine ikame ediliyor burjuva ideolojisi. Bir kısmı içten içe müthiş bir korku duydu... Tabii iktidarları sarsılıyordu. Bir çok şey sorgulanmaya başlamıştı. Feminist hareketin gelişiminde erkelerin cezaevlerinde olmaları, alan dışında olmaları etkili elbette. Toplantılarımıza geldiklerinde ben hatırlarım biri oturup biri kalkıyordu siz sosyalizme ihanet ediyorsunuz diye.” (Ayşe)

Fatmagül Berktaş, 80'lerin sonlarına doğru Türkiye'de feminizm ile sosyalist hareket arasındaki ilişkiyi betimlerken bu dönem yayımlanan “en dogmatik ve tutucusundan en yenilikçisine kadar” çeşitli sol dergilerin kadın sorunlarına ilgileri ve feminist harekete yaklaşımları konusunda ortak özelliklerini sunmaktadır:

“Bir kere sol içindeki bütün akımlar, bir ‘kadın sorunu’nun varlığını kabul ediyorlar. Bugün kadın hareketinin feministlerin önderliğinde geliştiği – bu kimilerine göre ‘rezalet’, kimilerine göreyse ‘pek iyi bir şey değil’dir.- bir ‘vakıa olarak’ kabul edilmekte; bu önderliğin onların ellerinden alınması gerektiği öne sürülerek, bunun

¹⁴⁵ Şirin TEKELİ, “‘80’lerde Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi,” **Birikim Dergisi**, sayı: 3, s. 40.

için ‘bağımsız kadın örgütlenmesi’nin gerekli olduğu savunulmaktadır. Feminizme saldırılarda ise derece farkı vardır: Yelpezinin bir ucunda ‘Eylülist damgalı bölücü çıkışsızlık’, diğerinde de ‘burjuva demokrat karakterli bir hareket’ nitelemesi yer almaktadır. Ancak yelpezinin bu iki ucu arasındaki alanda kendini sorgulama ve düşünme eğiliminin artık başlamış olduğunu izleyebiliyoruz.”¹⁴⁶

Kadın militanın örgüt içindeki ezilmişliğine dikkat çeken Berktaş, sosyalist örgütlerin toplumun bütününde olduğu gibi kurallarını erkeklerin koyduğu ve yürüttüğü toplumsal oluşumlar olduklarını, kadınların örgüt içinde yönetici konumda olsalar bile genel sorunların dışında kadınların özgül sorunları üzerinde durulmadığını; hatta sosyalist hareket içindeki kadınların nasıl giyineceğinin, nasıl davranacağıının, ne okumaları gerektiğinin vb. örgüt içindeki “yönetici erkekler” tarafından belirlenmekte olduğunu ve bunların kabul edilmesini kadınlar tarafından çoğu zaman “devrimci görev” olarak kabul edildiğini belirtmektedir. Türkiye Solu’nda kadının denetim altında tutulmasının ilginç rasyonalizasyonlarından birinin kadının cinsiyeti itibarıyla ‘burjuvalaşmaya’ daha yatkın görülmesi nedeniyle giyim kuşamının, hal ve gidişatının kontrol altında tutulmasının meşru görülmesi olduğunu ileri sürmektedir.

“Bu bakış, aslında, bütün tek tanrılı dinlere sinmiş olan ‘kadının şeytana yakın’, hatta bazen şeytanın ta kendisi sayılmasının, farklı bir zamana ve ideolojiye uyarlanmış biçiminden başka bir şey değildir. Aynı bakış açısının uzantısı olarak kadın, tıpkı içki, kumar ve uyuşturucu gibi ‘zararlı madde’ sayıldığından, sol kendini bundan sakınmanın çıkar yolu olarak ‘bacı’ klişesini ön plana çıkardı. Bacı, cinsiyeti ve bireyliği bastırılmış ‘kadın arkadaşı’ tipiydi. ‘Bütün sevdam halkım, bütün kızlar bacım’ formülasyonu ile, erkek militanlar, ‘kadın’ denen, devrimci birliği ve dayanışmayı bozma potansiyeli taşıyan ‘fitne’ unsurundan korunmaya çalıştılar.”¹⁴⁷

Bugünden geçmişe bakıp değerlendirmelerde ve anlatılarda bugünün bakış açısı geçmişin değerlendirilmesinde belirleyici olmaktadır. Özellikle bugün feminist siyaseti benimsemiş 78’li kadınlar, 80 öncesinin erkek egemen örgüt yapısına ve kadınların

¹⁴⁶ Fatmagül BERKTAY, “Türkiye Solu’nda Kadına Bakış: Değişen Bir Şey Var mı?” 1980’ler Türkiyesin’de **Kadın Bakış Açısından Kadına Bakış**, yayına hazırlayan: Şirin Tekeli, s. 318-319.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 314-316.

örgütlerdeki konumlarına ilişkin eleştiriler getirmektedirler. Bugün kendisini feminist olarak adlandıran ve bu kimliğini öne çıkaran 78’li kadın görüşmeci, örgüt baskısı nedeniyle özgürlüğünün kısıtlandığını ve idealize ettiği bir yaşam tarzına sahip olamadığını, örgüt içinde kadınların özgül sorunlarının dönemin koşulları nedeniyle gözardı edilmek zorunda kaldığını ve bunun o dönem kadınlar tarafından kabullenildiğini belirtmektedir:

“devrimci olduğumda özgür bir kadın olabileceğimi düşünüyordum ama olamadım, örgüt baskısı nedeniyle... Sonradan feminist arkadaşlar 80 sonrasında hareketliliği başlattıklarında onlar gibi düşünüyordum. Devrimcilik yaptığımız dönemlerde kadınlar hep yükler taşıdı. Çocuklar onlara kaldı, örgütlü dönemde kadın sorunu es geçiliyordu diye bir şey yok, konuşuluyor olsa bile her zaman öncelikli amacımız faşist mücadele, bu daha sonra düşünülecek konudur diye ertelenmiştir. Kadınlar bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Örneğin bir kadın bir başkasıyla bir ilişki yaşasa kadını direk silip atıyorlardı. Adamı atamıyorlardı. Ve bunu yapan kadın diye bakılıp namusla ilişkilendiriliyordu.” (Melek)

Örgüt tarafından onaylanmayan kadın erkek arasındaki ilişkilerde kadınların baştan çıkarıcı taraf olup cezalandırıldığı, erkeğe ceza verilmediği yönündeki görüşlere karşı çıkan Cem, yoldaşının eşiyle ilişki kurdu diye örgütün birinde kadının örgütten atıldığını adamın ise ölümle cezalandırıldığını örnek vermektedir: “Bana göre yanlıştı öldürmemek gerekirdi. Kadın sadece örgütten atıldı. Adam merkez komite üyesi, adamı daha sorumlu davranması gerekirdi diye öldürdüler.” (Cem)

1970’lerde örgüt içinde cinsiyet kimliklerine göre iş, eğitim ve sorumluluklar paylaşıldığı; örgüt içinde erkek ve kadınların yapacakları işler cinsel kimliklerine göre belirlendiği ve siyasetin erkek ideolojisiyle özdeşleştirilip kadınların siyasete tamamlayıcı rollerle katıldığı yönünde görüşler de yine kendisini feminist olarak adlandıran kadınlar tarafından vurgulanmaktadır: Eşi içinde bulunduğu örgütte üst konumda olduğu için eşinin kimliğinin gizliliği adına örgüt tarafından çevresindeki tüm ilişkilerini kesmeye zorlanan, hatta annesinin bile evine ziyarete gelmesine izin verilmeyen Ayşe, hiyerarşik örgütlenme yapısının, erkek iktidarının çok baskın olmasının ve adalet duygusunun çoğu zaman sekteye uğramasının eleştirilmesi gerektiğini ve bugün sahip olduğu feminist bakış açısını 70’lerde tanıdığı olmayı çok istediğini vurgulamaktadır.

“12 Eylül’den sonra ya da öncesinde yönetici pozisyonundaki erkekler geliyor. Tanıyorum, arkadaşım. Sen şuradasın o burada, apoletler var. “Ayşe sen bize bir müsaade et konuşacaklarımız var” gidiyordun arka odaya. Daha çok beklenen yemek hazırlanması, çay yapılması. Yani senden beklenen geri hizmet. Bir yandan boyun eğme bir yandan da didişme. Bir sürü insan yapıyordu; ben hiçbir zaman kabullenmedim. Sadece cinsiyetinden dolayı. Tek tük aşâğılarda kadın vardı...geri kalan hep erkek. Çok içindeydim aynı zamanda... Kadınlar evliyse insanlar her zaman başka bir odaya gitmek zorunda, böyle sürüyor ilişkiler... Kadınların kaybettiği çok fazla şey var... Keşke o dönem feminist hareket olsaydı. Devrimci hareketin etkisinin çok güçlü olduğu o yıllarda aynı zamanda feminist olsaydım diyorum, o zaman bambaşka olurdu. Bir sürü şeye yazık olmuş... Kadınların özgürce yarattığı zenginliklerin önü erkek egemen örgütlerde alınan kararlarla kapandı.” (Ayşe)

Ayşe adlı görüşmecinin “keşke o dönem feminist hareket olsaydı” sözüne karşılık, bugün feminist hareket içinde yer alan Emine, o dönem feminist hareketin etkili olamayışının ve teorik ve pratik birikimin yetersizliğinin gerekçelerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kendimize sosyalist diyorduk ama feminizm çok telaffuz edilmiyordu. Çok kaynak da yoktu. Hatırlıyorum bizim Cemile çeviriler yapardı, Devrimci Kadınlar Derneği kurulmadan önce teorik hazırlık yapmıştık; ancak çeviriler Latin Amerika’dan Vietnam’a kadar gerilla savaşlarındaki kadınlar ne yapmışlar nasıl yaşamışlar... Bunun üzerineydi. Bir de Marx’tan falan okuduğumuz klasik kitaplar vardı. Bizi yönlendirecek okumalar bunlardı. Bu okumalar o dönemdeki sosyalist teorinin kaynakları neyse bize sunulanlardı. O kaynakların dışında başka okuma biçimimiz yoktu, malzememiz de yoktu.” (Emine)

1977’de İstanbul’da Devrimci Kadınlar Derneği’nin kuruluşunda yer alan Emine, çoğu mahallede olduğu gibi gecekonduda yaşayan fabrikada çalışan, yerel sorunların çözümünüle uğraşan ve mahallerde örgüt adına da önemli kazanımlar sağlamayı başarabilen kadınların başına sorumlu diye genç bir erkek militanın atanmasına karşı çıkmaya çalıştıklarında ise daha üstlerden tecrübe kazansın diye gönderdik yanıtını aldıklarını; örgütte erkek egemen bir

anlayış hakim olduğunu ve bu tür sorumluluk mevkilerini kadınlara kapalı tutarak kadınların yarattıkları zenginliklerin önünün kesildiğini belirtmektedir.

“Nispi bir özerkliğimiz vardı. Bütün mahallelerde kapıları biz açtık. Bütün her şeyi kadınlar yapıyor. Eğitimde yetiştirdiğimiz adamları başımıza sorumlu atadılar ve bu diğer mahallelerde de oldu... Başımıza atanan sorumlular için “bunlar da tecrübe kazansın” diyorlardı. Kız kardeşimin çalıştığı bölgeye erkek bir sorumlu atandı. Silahlı külahlı işler gerekçesiyle erkek atanmıştı. Kadınlar fabrikalarda çalışıyor, gecekondularda yaşıyor, tüm bunları yapan kadınlar ancak sorumlusu erkek.” (Emine)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi bugünden geçmişe yönelik değerlendirmelerde feminist bakış açısının etkisiyle örgüt yapısını ve örgüt içinde kadın erkek ilişkilerini eleştiren görüşler genel kabul görmektedir. Görüşmelerde de bu bakış açısı konusunda görüşlerine başvuru Ahmet, kadınların örgütsel mücadele içinde etkin olamayışının bugünde sol hareket içinde sürdüğünü, 1970’lerde ise kadınların konumuyla ilgili bir bilincin hem erkeklerde hem de kadınlarda olmadığını bugün kendisini feminist olarak adlandırdığını ancak bu bakış açısını 80 sonrasında tanıdığını 80 öncesinde mücadele ederken feminist literatürden habersiz olduklarını; karşılarında kendi haklarını arayan ve ilişki tarzını reddeden kadınlara da rastlamadıklarını belirtir.

“Geçmişini değerlendirirken bugünün bilgisi tabiki yol gösterir ama bugünün bilgisini geçmişte arayıp geçmişini bugünün bilgisine sahip olmama nedeniyle mahkum etmek yanlış bir şey. Marksizm birinci kuralıdır her tarihsel sürecin kendi tarihsel koşullarıyla değerlendirilmesi. Bugünün bilgisiyle değerlendirirken eksiklerini zaaflarını çıkarırsın; ama bu, sen o gün niye çıkarmadın demenin şekli değil.” (Ahmet)

1970’lerde örgüt içinde cinsiyet kimliklerine göre iş, eğitim ve sorumluluklar paylaşılmakta; örgüt içinde erkek ve kadınların yapacakları işler cinsel kimliklerine göre belirlenmektedir. Siyasetin kendisi erkek ideolojisiyle özdeşleştirilirken; kadınlar siyasete tamamlayıcı rollerle katılmaktadırlar. Geçmişte kadınların sorumluluğu altında çalıştığını söyleyen Ahmet, kadınların sorumluluk mevkisine tayin edilmesinde kadın ya da erkek olmaktan ziyade aktif pozisyonlar ve siyaset yapma biçiminin ihtiyaçlarıyla ilgili olduğunu kanaatindedir:

“Tabii ki erkek egemen bir süreç var... Devrimci pratiğin yürütülmesi biraz külfetli çatışma vs, hele mahallelerde şurada burada kadınların daha yatkın olmadığına dair bir fikir ya da ne bileyim ideolojik önyargı söz konusu olabilir ama ya bunlar kadın diye bir şey olduğunu sanmıyorum. Bizde Ankara’da 3-5 mahalleyi yöneten, silah kullanabilen kadın vardı ama o özel bir durum. Tarihi eski, hareket içerisinde.. oraya kadar tırmanabilecek o işlere soyunabilecek mutlaka kadınlar vardı; ama toplumsal yapıdan devrimci de olsan çok kurtulamıyorsun. Erkekler kendi aralarında bir ilişki ağı oluşturduğunda kadının oraya girmesi zor. Mahalleyi 10 kişi idare ediyoruz. Mahallede iki tane kadın aklına ihtiyacımız var diye bir ihtiyaç yok. İşin kötü tarafı kadınlarda da böyle bir dayatma meseleye el koyma tavrı yok... Hangi hareket olursa olsun solcu da sağcı da olsa öyle yani... dönemin siyaset yapma biçiminin ihtiyaçları da orada öne çıkıyor. Ahmet’i Mehmet’i Adana’ya gönderirken bu konuda tereddüt duymazlar... Adamı gönderiyoruz da kalacak yeri yok... Yaratacak kendisi, parkta yatsın nerede yatarsa yatsın, gitsin kursun ilişkisini. Ama Ayşe’yi Fatma’yı gönderirken gitsin parkta yatsın diyemez. Ben biliyorum bir arkadaşım Adana’ya gidiyor görevli olarak 15-20 gün sokaklarda yatıyor. Bir kadının Adana’da bir parkta bankın üzerinde yatması kolay şey değil. Bugün bile öyle... (Ahmet)

Kadınların daha sol siyaset içinde daha edilgen görevler üstlendiği ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun görevlerin dayatıldığı yönündeki eleştiriler, erkek kadın tüm görüşmeciler tarafından kabul edilmektedir. Feministler geçmişi değerlendirirken bu duruma daha radikal ve feminist söylem üzerinden açıklama getirip eleştirirken özellikle erkek devrimciler bunun gerekçelerini toplumsal yapıyla ilişkilendirmektedirler:

“Ev tutulunca kiminle tutulacak. Bugün tek başına kadın ya da erkek ev tutabilir. O zaman ise örgüt var her yerde polis, ihbarcı yaratıyor. Bugünkü gibi değil, dolayısıyla öyle tutuyorlardı. Ama bu arada kadının edilgen rolü, erkeğin egemen rolü olmuş olabilir. Kadın evde fazla kalmış olabilir, yük kadının sırtında kalmış olabilir. Görece özgür koşullardan geçmişe bakılıyor ve bugünden hiçbir riskin olmadığı aşk özgürlüğü tartışmalarının yapıldığı ortamdan bakılıyor ve fikir yürütüyorlar” (Cem)

Taşrada siyasallaşmış olan Ersin ve Mehmet örgüt içinde görev dağılımı ve

sorumluluk üstlenme konusunda büyük kentlerle taşra arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte, kadına yönelik toplumsal algılayışın, illegaliteyi sağlama amacındaki örgütlerde sürdürülmek zorunda olduğuna işaret etmektedirler:

“Taşrada kadınlı erkekli toplantı yapmanın kendisi bile o dönem büyük bir gelişmeydi... Ama askeri işlerde (kentlerde böyle olmayabilir) daha çok gece duvar yazma vs. gibi işlerde çok ısrarcı olan kadın arkadaşlar oluyordu onlar da kadın olarak çıkmıyordu, erkek kılığına giriyorlardı, kasket takıyorlardı. Bu da oranın koşullarıyla ilgili. Hem de gizlilik açısından gerekiyor. Gecenin 12’sinde beş kişi bir sokakta bir binanın yanında durmanın kendisi zaten olağanüstü, bir de kadınların orada olması illegaliteye aykırı. Kadın arkadaşlar ev tutma meselelerinde eş durumu gibi kamuflej aracı olarak kullanıldı diye eleştiriler gelebilir; bekar erkek olarak tut bakalım tutulabiliyor mu? Mecbursun böyle yapmaya.” (Ersin)

“Bu düşünceleri izlenimleri aktaran kişiler daha büyük yerlerde daha hareketli yerlerde yaşıyorlar. Bizim daha küçük bir yer.. kadınların örgüt içinde sorumluluk alması için teorik hiçbir engel yok. Sen “kadınların kurtuluşu sosyalizmedir” diyorsun. Nasıl yönetime sokmayacaksın. Pratikteki engelse şundan; erkekler daha bağımsız bir kızın gece toplantıya gelmesi daha zor... Ama şunu hatırlıyorum kızlardan yazıya çıkmak isteyenler oluyordu; ancak güvenlik açısından karşı çıktığımızı hatırlıyorum” (Mehmet)

Köyden İstanbul’a üniversite okumak için gelen ve hem okuyup hem çalışan ve çeşitli örgütlerle ilişki kuran Sevim, köydeki yaşam tarzıyla kentteki yaşam tarzını karşılaştırdığında siyasallaşmasının kendisini özgürleştirdiğini savunmaktadır. Kararlarını kendisinin almaya başladığını, gece geç saatlere kadar dışarıda kalabildiğini ve siyasallaştıkça özgürleştiğini söylemektedir. Ancak geleneksel kadın rolüyle örtüşmeyen siyasi etkinliklerde bulunduğu bazı engellemelerle karşılaştığını; bir komiteye sorumlu olarak atandığında tek kadının kendisi olduğunu ve bazı erkeklerin “şimdi biz bir kadının sorumluluğu altında mı çalışacağız” diyerek huzursuzluk çıkardığını hatırlamaktadır.

“Bu çok tipik, doğal yıllarca feodal değer yargılarıyla büyümüş insanlar birdenbire algılamakta kabullenmekte zorluk çekerler, süreç içinde kırılması gereken şeyler. Bu

süreçte ikinci planda duran kadınlarımız da oldu; sadece sekreteryaya görevi gören kadınlarımız da oldu ama gerçekten de öne çıkan militan olan, örgütleyen kadın arkadaşlarımız da oldu. Bunların sayısı doğal olarak daha az. Sürecin kendi gerçeğini ele alırken ya bu kısa süreçte her şey ne kadar değişebilirdi. Hem kazanılmış bir kadın hali var hem de erkek hali var. Kadının kendini değiştirmesi de kolay değil, her şey aynı hızda olmadı kadını da bağlayan bir sürü şey vardı. Aile, çocuklar, evlilik, geleneksel değerler vardı. Kadını da kendi içinde değişim sağlaması erkeğin de değişim sağlaması gerekiyordu. Bir yandan bunlar olurken bir yandan da toplumsal hareketlilik kuşatılmışlık vardı.” (Sevim)

1980 öncesi sol örgütlenmelerde kadınların konumuna ilişkin yapılan değerlendirmelerde en çok eleştirilen konulardan birisi de erkek devrimcilerin kadın yoldaşlarına “bacı” diye hitap etmesidir. Berktaş’ın da belirttiği gibi bacı klişesi, bir hitap olmanın ötesinde “kadının bizatihi ‘kadınlığı’ devrimci olmasının önünde engel görüldüğü için, cinsiyeti ve bireyliği öne çıkmayan ‘kadın arkadaş’ tipinden başka bir şey değildi.”¹⁴⁸. Eleştiriler, kadın ve erkek arasında olabilecek herhangi bir cinsel yaklaşmayı önleyebilmek, cinselliğiyle ön planda olan kadının erkeğin gözünde namahrem kılabilme, öncelik vermek gereken siyasi çalışmaların “baştan çıkarma “tehlikesi taşıyan kadınlar tarafından “fitne-fesat” ile sekteye uğramasını engellemek ve kızlarını, eşlerini siyasi çalışma içine gönderen erkekleri huzursuz etmemek amacıyla kadınlara “bacı” diye hitap edilmesi şeklinde bir anlayışın sol hareketler içinde kabul gördüğü şeklindedir. Kadınların siyasi hareketler içinde yer alabilmelerinin erkekler tarafından belirlenmiş bir söylem olan, kadının cinsel kimliğinin hiçe sayıldığı, bacı yakıştırması ile mümkün olabildiği yönündeki sol harekete yönelik eleştiriler özellikle 1980 sonrası gelişen feminist hareket tarafından gündeme getirilmiştir. Ali Şimşek Birgün Gazetesi’ndeki köşesinde “Bacı, Ardıç ya da Bokta Eşelenmek” başlıklı yazısında zaman zaman gündem malzemesi haline getirilen “bacı” ve “çirkin solcu kız” tipolojisinin 1986’da medya ve popüler kültürde solcuların kodlandığı sol kötümserlik ve kinizmin yaygınlaştığı kritik bir dönemle başladığını ileri sürmektedir. Neo-liberalizmin ideal kadın ve erkekleri birbirinin karşısına konumlayan kültürel atmosferinde içinde solcu yazar ve sanatçıların da olduğu medyada, küfür romanlarında, filmlerde ve çizgi roman gibi popüler kültür ürünlerinde devrimci tipin bastırılmış cinsel duygularını kontrol edemeyen zavallı sapıklar olarak temsil edilmeye başladığını belirtmektedir. Özgür, bağımsız ve güzel kızların

¹⁴⁸ Fatmagül BERKTAY, **Kadın Olmak, Yazmak, Yaşamak**, “Sol’un Kadına Bakışı”, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998, s. 125.

anti-tezi olarak, cinsel olarak tutucu varsayılan, “bacı” olarak adlandırılan kadın devrimci tiplerin işlenmesine, solun cinsel ve erkek egemen despotluğuna vurgu yapılmasına, hayali bir bacı miti üzerinden kadın manifestosu yazılmış olmasına ve bunu bir tür geçmişle hesaplaşma olarak sunulmasına karşı çıkmaktadır¹⁴⁹

1970’lerde bazı sol örgütlerde kadınlara “bacı” diye hitap edilmesi alışkanlığı kadınlığın yok sayılması, kadınların cinsiyetsizleştirilmesiyle ilgilidir. Örgüt içinde onaylanmayan kadın erkek ilişkilerinin yaşandığı durumlarda “baştan çıkarıcı kadın” anlayışıyla hareket edilmekte ve kadınların ve erkeklerin cezalandırmalarının derecesi değişmektedir. Melek, bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Bir kadının bir başkasıyla cinsel ilişkisi ya da aşk ilişkisi olduğunda kadını silip atabiliyorlardı o dönemde. Her örgüt öyleydi; duyuyorduk; ama adamı kimse atamıyordu. Sorgulamadan etmekten böyle bir şey var mı ya! Namus meselesi gibi bakılıyordu... Sevdiğin birine nasıl bacı diyebilirsin.” (Melek)

Bugün feminist kimliğini öne çıkarıcı Ayşe de üniversitede solcu erkeklerin gözünde kendisinin de bacı olarak görüldüğünü ve bacı klişesinin aslında taşradan gelen erkeklerin kadınları kontrol altına almak, sahiplenmek, onları cinsiyetsizmiş gibi algılamak ve namusçuluk yapmakla ilişkili olduğunu belirtmektedir:

“Bacı demek, cinsiyetsizleştirerek birlikte çalışabilmeyi sağlayan muhafazakar bakış açısının ürünü. Ama bir yere kadar. Çünkü bacım diyerek sınırlarını çiziyor. Memleketten geliyor. İstanbul’da okula başlıyorsun yarısından çoğu taşradan gelmiş ve onlar taşradaki bacılarına müthiş bir kontrol uygularlar. Ne kadar devrimci de olsa bir sınırı bacısına koyar ve bunu burada da sürdürürler. Ben de okulda herkesin çok sevdiği bacıyım. Hava kararıyor biz şurada oturacağız, sen git artık... Bacımın arkası böyle geliyor. Seni kontrole alıyor. Bacımın içi çok doldurulabilir. Bir namususun,, her şeyisin, sen bir kadınsın o da bir erkek tamamen bundan hareket edilen bir şey. (Ayşe)

Bacı klişesinin ve altında yatan erkek egemen ideolojinin 1980 öncesi sol hareketler

¹⁴⁹ Ali ŞİMŞEK, “Bacı, Ardiç ya da Bokta Eşelenmek”, **Birgün Gazetesi**, 2 MART 2011.

içinde yaygınlığına ve kabul görmüşlüğüne rağmen bütün sol kesim için geçerli olduğunu söyleyemeyiz. Temelde muhafazakar toplumun baskısı altında kalmış sol gruplarda etkisini sürdürmüştür; nitekim görüşmeciler arasında örgüt ve yaşam tarzına bağlı olarak devrimci kadın yoldaşlara “bacı” şeklinde hitap edilip edilmemesi konusunda farklılıklar belirlemektedir. Bugünden geçmişe bakılarak yapılan eleştirilerde görüşmecilerin hepsi bu hitap şeklini ve ilişki tarzını eleştirmektedirler.

“Biz genelde kadın yoldaşlarımıza bacı derdik, nasıl yan gözle bakarız gibi saçma bir bakışımız vardı... Bunu dillendirmek, kadınlar hakkında konuşmak ayıplanacak bir şeydi... Duygularımızı da içimize atardık. Kişisel duyguları öne çıkarmayı kendimize bile izin vermiyorduk. Ket vuruyorduk. Yoldaşlarımız karşısında ayıplanma kaygısı yaşıyorsun. Devrimci olmayan birine hiç yaklaşmıyorsun zaten. Bir de buna ayıracak zaman yoktu. Ne zaman uyuduğumu hatırlamıyorum ki... Gündüz işte çalışır gece de faaliyet de bulunurdum. Her gece, gece 4-5’e kadar çalışıyorduk.” (Bilal)

“Öyle görmek istiyorlardı belki. Kendilerini tutmak için. Herkes bacısı. Aslında normal bir şey, koca bir aile düşün, feodal yapı olduğu için. Ailenin fertleri birbirine yan gözle bakabilir mi bakamaz. Dışarıdan da içeriden de sana yan gözle bakamazlar. Sen içeriden olduğun için onların bacısı oluyordun.” (Emine)

“Hepsi bacı edebiyatından ibaret değil. Ben ODTÜ’den geldiğim için başka bir hayat tarzı vardı. Diğer devrimcilerden nispeten farklı bir durum vardı. Gidip bir gecekondu mahallesinde örneğin 1 Mayıs mahallesindeki örgütlenmeye baksan kızların hepsi bacıdır orada. Biraz hareketlerin yapısı da belirliyor. Bu, genel bir ilişki biçimi olarak sunulamaz; ilişkilerin zenginliğini, farklılığı yansıtmayan son derece basmakalıp bir tutum olduğu için itiraz ediyorum” (Ahmet)

“Bacı söyleminin bir şeyi yok. Dine dayalı muhafazakar gelenekte bacı demenin kendisi vatandaşın gözünde “benim kızıma bacı gözüyle bakıyorlar, yan gözle bakmıyor “demesine tekabül ediyor.” (Ersin)

“Bu sadece devrimcilere mal edilmeyecek bir şey aslında, toplumun genel yapısıyla alakalı... Bizim orada bütün gençler devrimciydik birarada oturuyorduk; aileler güven

duyuyorlardı. Ama sağ kesimde şöyle bir şey de yayılıyordu. “bunlar devrim nikahlı ve birlikte yaşıyorlar” gibi bu tür yıpratmalara gidildi; çevreye karşı güven vermek için söyleniyordu.” (Zeyno)

“Toplumun güvenini kazanmak için toplumun değer yargılarına inanmak adına bazı şeyler insanlara yasak gibi gözükiyordu. Toplumun değer yargılarına saygısızlık olmasın diye; ama asla seviyeli bir şekilde olanlara engelleme olmadı. Zaten Şavşat'ta doğru dürüst sağcı da yoktu... Profesyonel devrimciler bu tip şeyleri toplumun eleştirebileceğini düşünerek toplumun güvenini kırmamak için duygularına ket vurarak hareket ediyorlardı; işin gereği de oydu zaten..komşumuzun kızları vardı hala arkadaşım, hala dostlarım hala gerçekten de kardeşlerim, bacılarım anneleri benimle beraber sabaha kadar oturup tartışmayı konuşmayı serbest etmişti. Eğer ben bu güveni vermeseydim bırakırlar mıydı sabaha kadar benim yanımda; ama bu güven olayında da istisnalar olabilir... Devrimci arkadaşına bacı gözüyle bakıyordun tabii ki ama duygusallık olup da evlenenler de oldu. (Fikret)

“Bu bacı lafını son zamanlarda faşistlerde söylerlerdi birbirlerine cinsiyeti kadınla erkeğin arkadaşlığını art niyet olarak yorumlayan kafalarında bir düşünce vardır. Bu genelde erkeklerde çoktur. Toplum içerisinde yok mudur? Mesela bir erkek eşini erkek arkadaşına tanıştırdığı zaman 'yenge nasılsın' der. Niye “ben sana yan gözle bakmam” mesajını vermek için... Aslında bilinçaltında böyle bir şey var..Yenge, bacı, kardeşim çok da kızdığım laftır.. Ben sana asla yan gözle bakmam. Afişe de giderim, korsana da giderim. Şuna da giderim ama sen benim dünya ahret bacımsın. Öyle bir şey yok kimse kimsenin bacısı değil. Dünyada herkes yalnızdır. Kadınlar için ise karşında hiç tanımadığın bir erkek var. O sana bacım diyorsa sen güven duyuyorsun. Diyorsun ki o art niyetli değildir. Bacım mesajını veriyor. Sen de rahat ediyorsun. O zamanlar arkadaşının evine geldiği zaman arkadaşının annesine anne deniliyor. Anne ne yapıyorsun falan. Anne de oğlum diyor. Bu dengeler öyle sağlanıyor. Toplumsal bir baskı var. Annenin gözünde kızıma bacı diyor, kızımın namus problemi olmaz gibi düşünüyor, güveniyor.” (Gülser)

1980 sonrasında yapılan geçmişe yönelik değerlendirmelerde “bacı” şeklinde hitap edilmesi “feodal” bir alışkanlık, “gericilik” olarak algılanmaktadır. Bu tür yakıştırmalar

aslında 1980 öncesindeki tartışmaların uzantısı gibidir. 1970’lerde üniversitelerdeki küçük burjuva kökenli ve daha çok kentli gençlere köy ve kasabadan göç etmiş kırsal kökenli gençler eklenmiştir. Daha çok üniversiteli öğrenciler arasında yoğunlaşan tutum ve davranışlara ilişkin çatışmalar özünde bu sınıfsal köken ayrışmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde gençler arasında “devrimci olma”nın boyutları teorik, bilimsel, biçiminden kaynaklandırılmaksızın “burjuva olmak” ya da “kırsal kökenli olmak”a indirgenmektedir. Küçük burjuva kökenli kentli gençlerin kırsal kökenli devrimcilere yönelttiği eleştiri, onların bünyelerinde barındırdıkları “feodal” alışkanlıklara karşıdır ve onların bağınaz, sekter, popülist, uvriyerist eğilimleri olduğu düşünülür. Aynı biçimde kırsal kesimli gençlerin devrimciliği ahlaki düzeyde değerlendirerek kentli gençlerin alışkanlıklarının burjuvalara özgü olduğu ve bu “yozlaşmanın” önlenmesi gerektiği ileri sürülür. Bu gibi sürtüşmeler devrimci gençler arasında bir kamplaşmayı tetiklemiştir.¹⁵⁰ 1980 sonrasında ve özellikle kuşak adlandırmalarının yaygınlaştığı dönemde 78 Kuşağı'nın geneline yönelik değerlendirmeler düşünüldüğünde özellikle 68 Kuşağı ile karşılaştırılıp genel olarak 78 Kuşağı için feodal, geri gibi sıfatlar yakıştırılmış; bu özellikler 78’lilerin kuşaksal kimliğinin parçası olarak gösterilmiştir. 78 Kuşağı aslında 68 Kuşağı'nın devamı olduğu halde konjonktürel farklılıklardan kaynaklanan kimi yapılanma özellikleri medyanın da etkisiyle iki kuşağı ayırtıran kimlik özellikleri olarak sunulmuştur. Bu nedenle konjonktürel yapıyı öncelikle karşılaştırmak gerekmektedir. 68 Kuşağı'nı oluşturan gençler, genellikle çekirdek ailelerden geliyordu ve çoğu kolej mezunu olup kent kültürüyle yetişmişlerdi. 1960’lı yıllarda, devrimci hareketin saflarına katılanlar arasında kırsal kökenli gençlerin sayısı azdır. 78 Kuşağı ise farklı toplumsal koşulların ürünüdür. Köylerde kapitalist mülksüzleşmenin etkisi ve gecekondulaşma sürecinin hızlanması köyden kente göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. Üniversitedeki kent kökenli gençliğe “taşralı” gençler de eklenmiştir ve bu toplumsal değişim kentlerde devrimci gençliğin kültürel yaşamını etkilemiştir. Özellikle kadın erkek ilişkileri konusunda toplumdaki muhafazakar değerler devrimci hareketlerin içine taşınmıştır. Kırsal kökenli gençlerin kültürel özelliklerini devrimci hareket içine taşımaları üniversiteli devrimci gençler arasında bir ayrışmaya neden olduğu gibi, tüm bu değişiklikler, bugün 1960’lara göre bir gerileme olarak algılanmaktadır. Hem 60’ların sonunda hem de 80 öncesinde devrimci mücadele içinde yer alan Emine iki dönemi kadın erkek ilişkileri bakımından şu şekilde karşılaştırmaktadır:

¹⁵⁰ İmzasız, “Devrimci Olmak”, **Birikim Dergisi**,(eski), 17, 28-29.

“Benim orada hatırladığım; 70’li yıllarda (*68 Kuşağı*) çok kuvvetle savunduğumuzu biliyorum kadın erkek eşitliği meselesini. Ama eşitlik, kadın erkek eşittir ama eşitliğin başka boyutlarını gören bir şey değil. Çok daha böyle formel bir şeymiş gibi. Kadın erkek eşitliği çok manalıydı 70’li yıllarda. Ben o dönemde zihniyet olarak adamlar çok eril, erkek egemen kültürle yetişmiş olsalar da bunu hiç olmazsa sorguluyorlardı diye düşünüyorum, sorgulayanlar vardı. 6. filo’ya protesto için İzmir’e gidilecek, kadınlara haber vermediler. Korumak için. Nasıl isyan ettik. Bediha’nın haberi olmuş nasıl olduysa bir şekilde. Cabbar bir kadındı o... Bunu korumak için yaptıklarını söylediler. Korkunç bir şey, nasıl isyan ettik ama. Bunu çok iyi hatırlıyorum. 68 rüzgarı o kadın erkek eşitliğinin etkisi de bayağı etkilemişti bizi. Adamlar yine de çekiniyordu. Utanıyorlardı. 80 öncesi daha kaba; nasıl söyleyeyim her şey devrimden sonra olacak, her şeyi o zaman halledeceğiz şeklinde bir anlayış vardı, daha feodaldı 68 Kuşağı’na göre.” (Emine)

Erkek işi olarak görülen siyasetin içinde edilgen rollerle de olsa kadınların yer alıyor olması 1970’ler Türkiye’sinin toplumsal kültürel koşulları değerlendirildiğinde oldukça önemli bir gelişmedir. Büyük kentlerin dışında üniversitelerde okuyan ve çalışan kadın nüfusunun az olduğu ve kadınlara yönelik toplumsal baskının ve şiddetin yoğun olduğu bir dönemde yandaş toplamaya çalışan bir siyasi hareketin, kadınları da bu hareketlilik içine çekmeye çalışırken oluşabilecek toplumsal baskıyı kırmak, kadın erkek ilişkilerini kontrol altına almak için kadını cinsiyetsizleştirerek “bacı” klişesini kullanması, toplumun muhafazakar değerlerine sarılması söz konusudur. Ülke içinde yayılcı bir çizgiyle siyaset yapan 78’liler ataerkil yapının baskısının devrimci hareketlere sirayet etmesine engel olamamışlardır. O dönemin devrimci kadınları da erkekler tarafından belirlenmiş kurallara uymuşlar ve hatta sorgulamamışlardır. Erkek işi olarak kabul edilen siyasetle doğrudan ilgilenmek bile onların görece özgürleşmelerini sağladığı için mevcut yapıyı eleştirme gereği duymamışlardır. Geçmişe yönelik değerlendirmelerde kadınların toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenmiş olan özel alandan dışarı çıkıp sosyal ilişkiler kurmaları ve Türkiye’deki erkek egemen kamusal alanın yapısındaki görece dönüşümün kadınların sol siyasal hareketlere katılmalarıyla gerçekleştiği yönünde bir anlayış hakimdir. Yapılan görüşmelerde bugün feminist kimliğini öne çıkaran görüşmecilerin dışında kadınların siyasallaştıkça aile ve akraba ilişkileriyle sınırlı yaşam tarzlarında değişiklik meydana geldiği ve görece özgürleşebildikleri yönünde bir ortak görüş vardır.

Örgüt içindeki kadınların konumu hakkında görüşlerine başvurulana İsa kadının örgütlü mücadele içine girmesinin, siyasallaşmasının kadınlar açısından özgürleştirici bir etkisi olduğuna dikkat çekmektedir: “Kadınları politik hareket içine katabilmişsen önemli ölçüde kadın sorununu aşmışsın demektir. 12 Eylül’ün ardından silahlı mücadeleye girdiğimizde kadınlar da vardı. Ayrım yoktu. İddia edildiği gibi kadınların geri işlerde bulunduğu doğru değil, nöbetleşe ve eşit bir şekilde görev dağılımımız vardı...Ataerkil ilişkilerin hakim olduğu kasabalarda kadınların sorunları gözardı edilmiş olabilir; ama bu da toplumsal yapının kolay değişmemesiyle ilgili... Kuşkusuz kadın sorununu aşmış bir hareket olduğunu söylemek abartı olur. Ancak kadını evinden çıkartıp mücadeleye katmak önemli bir adımdı.”(İsa)

Erkek çocuklarla kız çocuklar arasında ayrım yapılan, kızların okumasına izin verilmeyen feodal değerlere sahip bir ailede yetiştiğini ve devrimci ağabeyinin onu kente götürüp siyasi hareketlerle tanıştırmasıyla özgürleştiğini ve kendisini geliştirebildiğini belirten Zeyno, kendi hayat öyküsünden yola çıkarak kadınların devrimci hareketlerle tanışmasının kadınların özgürleşmesi açısından çok önemli bir gelişme olduğunu, dolayısıyla geçmişe yönelik yapılan eleştirilerde dönemin koşullarının gözardı edildiğini vurgulamaktadır: “Aslında o dönemde 70’lerde kadın, çok fazla öne çıkamıyordu. Babam ağabeylerim için “gömleğimi satarım okuturum” derken, beni ve ablamı ortaokula göndermemişlerdi. Kitap okuduğumuzda annem “katip mi olacaksınız” derdi. Ben devrimci ağabeyimin beni yanında kente götürmesi ve beni devrimci hareketlerle tanıştırmasıyla kendimi geliştirebildim, görece özgürleştim. Ağabeyim benim hiçbir şeyime karışmıyordu... Elbette örgütlerin tutucu yanları vardı ama buna devrimci kültür değil, örgütün içine sızan feodal kültür neden olmuştur... Feministler bugün geçmişi eleştirirken bugünün değerleriyle eleştiriyorlar ve bence bu yanlış.” (Zeyno)

“...Kadın arkadaşlarla toplantı yapabiliyor muyduk yapıyorduk; kadın arkadaşlardan sorumlular var mıydı vardı , benim ablam ilk dışarıya giden profesyonel devrimciydi ve başka kadın ilk profesyonel devrimcilerde vardı. Devrimci mücadele onların gelişmesine ve özgürleşmesine katkısı oldu. Dolayısıyla ataerkil ve erkek egemen düzen içinde muhalif bir politikanın özgürleştirici kapasitesi vardır, bütün bastırılmışlık ve yok sayılma halini kırabildiği oranda o zamanki politik mücadelenin olduğu buydu bu kadardı. Buradan baktığın zaman çeşitli toplumsal mücadele

deneyimlerinin yeniden üretilebilirliğine ve sürdürülebilirliğine ait bir sürü eksik bulursun. Ortada dört başı mamur kendini tanımlayabilmiş bir şey yok ki. Bir arkadaşın dediği gibi kas ve iskelet sistemi buna uygun olmayan fil gibi gövde var” (Ersin)

“Benim köyümde bizim kuşakla liseye giden kızların başörtüsü açıldı ondan öncesinde herkes örtülüydü... Benim kız kuzenlerim içeride yattılar... Onlar benden devrimci faaliyetler konusunda daha ileriydiler..” (Fikret)

“Büyük bir anti-faşist kavga var. Sen silah tutmazsan, kavga etmezsen halkla iyi geçinmezsen seni kim geçirir. Kadın erkek diye ayrışma yok. Gültepe’de her gün devrimciler öldürülüyor. Orada kim kavga ediyorsa öne geçiyor kadınsa kadın, erkekse erkek. Bugünün atmosferiyle bakılmamalı... Erkek egemen diye adlandırılan örgütü bir dönem kadınlar idare ediyordu... O kadınlar bizim sorumlumuzdu.” (Cem)

Örgütlü mücadele içinde gündelik hayatın her alanında gerçekleştirilecek dönüşüm gibi aşk ilişkilerinin de devrim sonrasına ertelendiği bir anlayış genellikle hakimdir. Hem mücadelenin sekteye uğramaması için olası karşı cinsler arasında yaşanabilecek ilişkileri engellemek için hem de örgüte üye kazandırabilmek adına toplumdaki muhafazakar değerlere ters düşmemek için bazı örgütlerde “bacı” hitabı dayatılmış ve bu dayatma tartışmasız kabul edilmiş olsa da kadınlar ve erkekler için aşk ilişkileri ilişkileri kaçınılmaz olabilmektedir.

“Kadın erkek ilişkilerinde örgütün müdahalesi o da şundan: Biri il komitesinde diğeri denk faaliyeti sürdürüyorsa hiyerarşik fark etkili olmuştur. Bu da sır saklamayla ilgili. Bu da anlaşılmaz bir şey değil. Bizim oralar taşra olsa da evliliğine izin verilmeyen ya da ilişkisini yaşamayan kimse yoktu.” (Ersin)

“Bulduğum sendikada erkekler bana saygılıydı... Beş tane erkek temsilci vardı içlerinde bir bendim kadın. Onlarla sendikal faaliyetler yürütüyorum, toplantılar yapıyorum diye hiç kimse kötü düşünmezlerdi...” (Nevin)

Siyasetin özgürleştirici bir potansiyeli olduğunu ve bunu Kürt kadınlarındaki değişimde gözlemleyebileceğimizi söyleyen Cem ise değişim sürecinin kolay bir süreç

olmadığını geleneksel değerlerin yeninin içinde varlığını sürdürebildiğini; dolayısıyla geçmişe yönelik eleştirileri yaparken buna dikkat etmek gerektiğini savunmaktadır:

“Kürtleri örnek alalım, örtülü falan, kocası evden dışarı bırakmaz... Kente gelip sokağa çıkmaya başlıyor, direniş yapıyor, cezaevi kapısında... dikkat et burada bir özgürleşme sözkonusu ama üzerinde de şalvarı var. Bu durumu şimdi nasıl değerlendireceğiz. Kılığına bakıp ileri yoksa geri bir hareket diyeceğiz. kadın da çok özgürleşse üzerindeki kıyafetlerini atıp açılıp saçılrsa ve bu duruma bakıp ne kadar da geriymişiz dese haklı olur mu?... Köyde kalsa dört kadından biri olacak kente gelince okula gidiyor erkeklerle derneklere gidiyor erkeğe bugün yoldaş demeye başladı, özgürleşti. Emperyalizme ve kapitalizme karşı harekete geçiyor, afişe çıkıyor... Ama bugün özgürleşti desek de geleneksel yüklerini hala taşımakta bir mecra düşün su akıyor ilkinde çer çöpü alır atar mecraya su iyice geldikten sonra çöp görünmez olur. Eskinin etkisi onun kılığına, davranışlarına, oturma biçimini etkiliyor. Kentleşebilmek için nesillerin değişmesi gerekir.” (Cem)

Feministlerin geçmişe yönelik eleştirilerini eksik bulan Bilal’e göre de o koşullarda ve süreçte geleneksel değer yargılarının, domestik işler konusunda cinsiyete bağlı belirlenen toplumsal rollerin kolay kolay değişemediğini belirtmekte ve her türlü kamusal eylemde ortak hareket ettiklerini söylemektedir. Ancak kendisini teşhir etmeyen ve sade olan bir devrimci kadın tipolojisi çizmektedir.

“Mülkiyet ilişkileri ortadan kalkmadıkça kadın gerçek anlamda özgürleşemez. Biz uzaydan gelmedik. Toplumun değer yargıları, gelenek değişmiyor ki. Kadına bakışımız teorik olarak gelişse de pratikte o kadar kolay değişmeyebiliyor. Adam devrimci ama yine kadın bulaşığı yıkıyor. Kadın meselesinde de pratikte nasıl olduğu önemlidir. O günün koşullarında bulaşığı kadının yıkıyor olması o kadar ön plana çıkmazdı. Ne yazık ki erkekler pragmatik davranırlardı. Belli roller kanıksanmış durumdaydı. Şahsen bu duruma karşı çıkan kadınları da hatırlamıyorum... Bugün feministlerin geçmişe yönelik eleştirilerde eksik bir değerlendirme olduğunu düşünüyorum... Kadına şiddete tanık olursa buna karşı çıkılır, örneğin birisinin evine gittiğimde eşine hakaret ettiğine tanık olsam o kişiye tavır takınırım, takınmamam hata olur. Biz kadın arkadaşlarımızla birlikte eyleme giderdik, ama kadın arkadaşlarımızın

makyaj yapması oje yakması saçıyla başıyla uğraşması vs düşünülemez bir şeydi. Ayıplanırdı; ben halen öyle düşünüyorum, manken misin devrimci misin! Devrimci sade olmalıdır. İnsan elbette bakımlı olmalı ama kendini teşhir etmemelidir. Öze önem vermelidir... Kadınlarımızın ne kadar direngen, mücadeleci olduğuna Diyarbakır cezaevindeyken tanık oldum. Zor zamanlarda nasıl durduklarını gördüm. Özellikle ziyarete gelen kadınların görüş yasaklarını direnerek nasıl kırabildiklerini gördüm; erkekler kaçıyorlardı korkudan...” (Bilal)

Yukarıda belirtilen görüşmelerden alıntılarla da desteklediğimiz üzere kadınlara patriyarka tarafından dayatılan iktidarın yanı sıra erkek işi olarak algılanagelmiş siyasette erkeklerin kadınlara iktidar kurması ve bunu örgüt, dava uğruna buna bir tür meşruiyet getirmesi bugün geçmiş değerlendirmesi yapıldığında genellikle kadınlar ve erkekler tarafından eleştirilmektedir; ancak aşağıda görüşünü alıntıladığımız Fikret’in de dediği gibi ezilenlere karşı eşitlik, özgürlük ve dayanışma şiarı ile hareket eden sol düşünce için bunu mahkum etmek ve genellememek gerekir.

“Sosyalist düşünce ne köle olmayı ister ne de kişinin köle olmasını... Birisinin köle olmasını ona hizmet etmesini doğru bulmaz. Hayat paylaşımının eşit olması gerektiğine inanır. Sosyalist düşünceyi tam kavramış kişiler de böyle düşünür; dolayısıyla kadın erkek eşitsizliğini solun tümüne mal etmemek gerek.” (Fikret)

3.5. Fraksiyonlaşma ve Çatışmalar

70’li yılların sonunda, özellikle uluslararası işçi hareketinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Çin Komünist Partisi ekseninde meydana gelen bölünme Türkiye’deki sol harekete de yansımıştır. Özellikle Maoçu ve Sovyetçi gruplar arasında sol hareketin önderliği konusundaki rekabet, gittikçe gerginliğe ve dönemin sonunda sık sık çatışmalara dönüşmüştür. Öyle ki grupların kendi aralarındaki mücadeleleri, silahlı sağa karşı verilen mücadele gibi dönemin zorlayıcı koşullarından biri haline gelmiştir. Devrimci bireylerin çoğu

sosyalist hareket içindeki bölünmelere karşı olsa da örgütlenme yapısı gereği bölünmeler engellenememiş ve zamanla sol içi şiddetli çatışmalara dönüşmüştür.¹⁵¹

Türkiye’de henüz 1970’lerin başında Türkiye İşçi Partisi içinde sosyalist devrim, milli demokratik devrim şeklinde ikiye bölünmeye başlayan fraksiyonlaşma, 1970’lerin sonuna gelindiğinde küçük ayrıntılardan sayısız grup doğacak şekilde artmıştır. Gruplar hem siyasal mücadelede hegemonik güç olabilmek, hem de birbirlerinden taraftar kazanmak amacıyla rekabet halindedirler. Gruplar arasındaki çekişme ve çatışmalar devrimciler arasındaki ilişkileri koparmıştır.

Kendisini 68 Kuşağı içinde gören ve 80 öncesinde de siyasal ilişkilerini sürdüren Emine, iki kuşağı fraksiyonlaşma bağlamında karşılaştırmakta ve sol içi rekabet konusunu şu şekilde değerlendirmektedir:

“Denizler’in kurtarılması için inanılmaz bir çaba içindeydik ve idamları engellemek için herkes kendince bir şey yapıyordu. Oradaki dayanışma beni çok etkilemiştir. Mahirler politik olarak Denizler’den farklı bir örgütlenme içinde olmalarına rağmen Denizler’i kurtarmak için ölümü göze almışlardı... Örgütsel farklılıklarına rağmen ölümü göze alma durumu bir daha olamadı ve ben bunu çok kıymetli buluyorum. Daha sonra bu hiç olmadı; Sol içi rekabette, grupların birbiriyle çatışmalarına varacak derecede düzeysizlikler yaşandı... Ben o dayanışmayı hatırlamak istiyorum. Ben hala sol ütopyaya inanıyorum farklılıklarımız olacak ama lanet olası sitemin karşısına farklılıklarıyla birlikte ama ortak, başka türlü bir şey olacağına dair inancım çok güçlü...” (Emine)

Emine’nin anlatısında olduğu gibi 78’liler içinde örgütsel farklılığa rağmen Mahirler’in Denizler’in idamı konusundaki tavırları ve yaşadıkları 78 Kuşağı’nı elbette çok derinden etkilemiştir; ancak idol haline gelen bu kuşak birimlerinin davranışları daha sonraki kuşakta sürdürülemediği. Bu nedenle 1970’lerdeki fraksiyonlaşma ve beraberindeki çatışma sol hareketlere yönelik başlıca eleştiri haline gelmiştir.

¹⁵¹ Türkiye’deki sol örgütlerin yapı ve görüşlerini ele alan envanter niteliğinde bir çalışma için bkz. Hüseyin AKYOL, **Türkiye’de Sol Örgütler**, Pelikan Yayınevi, İstanbul, 1996.

“Anıları okuduğumuz zaman Denizler, arkadaşları çok fedakar. O tür şeylerin olduğunu çok görmüyorum. Çünkü kariyerizm denilen şey bir tür burjuva duygusudur. Burada Mahirler, Denizleri kurtarmak için öldüler. Yani böyle bir durum yoktu bizim dönemde” (Mehmet)

Bugün fraksiyonlaşmaya yönelik eleştiriler genellikle örgüt yapılarının çözülmüş olmasıyla ilgilidir ve bu eleştiriler, merkezi örgütün gerekliliğine duyulan inancın zayıfladığına da işaret etmektedir.

“İnsanların kendi aralarında bir problem yok fraksiyonların kendi arasında problem var. Sol kesimdeki insanlar hepsi birbirinden çok akıllı herkes teoriyi çok iyi üretiyorlar ama biraraya gelince asla birarada olamıyorlar. Ben senin yolunda gitmiyorum hemen ayrışalım diyorlar. Bana manasız ve itici geliyor ve beni uzaklaştırıyor.” (Zeyno)

“Türkiye'deki umudun kırılışını egemen güçler fraksiyonlara ajan sokarak başarmıştır. Devrimcileri bölerek fraksiyonlara ajan sokarak bunu yapmıştır. Ben kendi çalışmalarımından biliyorum bizi insanlar bağrına basıyordu. Ben işçi, köylü, mahalle örgütlenmelerinin içerisinde bulundum ve biz emek-sermaye çelişkisiyle onlara yaklaşıyorduk. Bizim inandığımız gibi onlar da inanmıştı. Onların güveni ideolojik bölünmelerin başlamasıyla kırıldı. Düşman faşist diyorsun ama senin devrimci gruplar birbirine giriyor.. Sol içindeki ideolojik ayrılıklar, fraksiyonlaşma o güzelim duyguların yok olmasını getirdi ve insanlara umut vermekten uzaklaştı” (Hüseyin)

Fraksiyonlaşmaya yönelik eleştiriler bir yana bu tür bölünmelerin devlet tarafından abartıldığını ve bu abartmanın da belli bir amaca hizmet ettiğini düşünenler de bulunmaktadır.

“Bence biraz abartılı. Devlet abartıyor. Sol içi çatışma sayıya vurduğunda o kadar da fazla değil... Toplum harekete geçmiş Lenin gibi büyük bir liderlik yok herkesi kapsayacak; herkes tuttuğu yerden yürüyor. Ana gruplar var. Çocuk grup kurmuş, 3 kişi bomba atıp yakalanmış buna grup denmiş... Ufak tefek gruplar var. Artvin'in kişiliği başka Malatya başka İzmir başka düşünüyor. Anti-faşist mücadele her yerde farklı şekilleniyor. Ve herkes orada bir şeyler yapmaya çalışırken gruplaşıyor; birbirini

bulursa buluyor bulamayınca ve yakalanınca grup oluyor. Abartılıyor bu kırk parçaya bölündüler denilmesi abartma propaganda içini boşaltma...” (Cem)

3.6. 12 Eylül Darbesi

“Anarşi ve terörü” durdurmak gerekçesiyle yapılan 12 Eylül askeri darbesinin koşulları, yalnızca nesnel toplumsal siyasal dayanakları bakımından değil, somut hazırlıkları ve örgütlenmesi bakımından 1979 ‘un ikinci yarısına girilirken oluşmuştur. 1974’den sonra oluşan radikal siyasallaşma sürecinin ivmesi silahlı sağın saldırıları nedeniyle düşmüştür. Türkiye 1977’den başlayarak, ekonomik bunalıma eşlik eden bir siyasal bunalım içine sürüklenmiştir. Silahlı sağ, 70’lerin sonlarına doğru kendilerinin iktidar stratejilerini gerçekleştiremese de sosyalist hareketin siyasal eylem alanını daraltma misyonunu yerine getirmiştir. Öte yandan, sosyalist ve radikal demokratik toplumsal örgütlenme ağı, bir siyasal-toplumsal iktidar alternatifi haline gelmemekle birlikte; yerleşik parlamenter sistemin dışında yarattığı siyasal eylem alanında , burjuva iktidarların hesaba katması gereken bir güç ve etkinlik edinmiş bulunuyordu. Ordu, Türkiye’nin siyasal geleneği içinde sahiplenildiği ”kurtarıcı” misyonla birlikte, 12 Eylül askeri darbesinin başarı şartlarından birini oluşturmuştur.¹⁵²

1979 ve 1980’de grev ve direnişlerin sıklaşması ve toplu sözleşme görüşmelerinde uyuşmazlıkların yaygınlaşması sermaye çevrelerini rahatsız etmekteydi ve ithal ikameci modelden hızla uzaklaşıp yeni ekonomik modelin benimsenmesi yönünde baskılar oluşuyordu. Bu isteğe cevap vermek için Milliyetçi Cephe tabanlı Demirel hükümeti, dönemim başbakanlık müsteşarı Turgut Özal’ın hazırladığı 24 Ocak 1980 tarihli yeni ekonomik pakette alınan kararları uygulamaya başladı. Ancak, tamamen IMF ve Dünya Bankası’nın perspektiflerini ve modellerini harfiyen uygulamaya; böylelikle Türkiye ekonomisinin emperyalist dünya sistemindeki iş bölümünün gerekleri doğrultusunda yeniden yapılanmasına ve tekelci sermayenin hegemonyasını geliştirilmesine yönelik bir operasyon olan 24 Ocak Paketi, bu kararları en etkili bir şekilde uygulayacak “güçlü” bir iktidarı gerekli kılıyordu. Bu paketi uygulamaya yönelik uygun ortam henüz yoktu, çünkü bu kararlar, alternatif bir birikim modeline yönelikti ve ülke sermayesinin önemli ölçüde yeniden

¹⁵²Bkz. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2358-2359.

yapılanmasını içeriyordu. “Serbest ekonomi” sloganıyla yürütülen bu yeniden yapılanmanın tam anlamıyla oturtulması ancak “olağanüstü” bir yöntemle/yönetimle sağlanacaktı. Bu nedenle 24 Ocak kararları, askeri darbeyi gerekli kılmış ve 12 Eylül rejiminin iktisadi-siyasal stratejisinin özünü oluşturmuştur. Zaten 12 Eylül yönetimi, darbenin hemen peşi sıra uluslararası sermaye çevrelerinde "meselenin güvenilir ve kararlı takipçisi "olarak görülen Turgut Özal'a, daha darbenin ilk günü üst düzey görev teklif etmiş, 24 Ocak kararlarının öngördüğü programın devam ettirileceği açıklanmıştır.¹⁵³ 24 Ocak kararlarının mimarı olan Turgut Özal da “12 Eylül olmasaydı bu ekonomik programın neticelerini almazdık” diyerek darbenin asıl amacını belirtmiştir. İktisadi, toplumsal ve siyasi nedenlerin yarattığı 12 Eylül darbesinin asıl amacı topluma yansıtıldığı gibi “anarşiyi önlemek”ten çok devlet aygıtını baştan sona düzenlemek ve bütün yapının değiştirilmesini sağlamaktır. Bu nedenle 12 Eylül darbesinden sonra askeri yönetimin ilk bildirisinde parlamentonun feshedildiği ve Anayasanın askıya alındığı bildirilmektedir. 12 Eylül rejiminin 1961 Anayasası'na ve 70'li yılların toplumsal muhalefetine duyduğu tepki, baskıcı bir Anayasayı hazırlamaya itmiş ve bu 1982 Anayasası halkoylamasına sunulmuştur. Bir yandan 12 Eylül rejiminin saldırganlığı ve yığınlaşmanın diğer yandan ise halkoylaması kampanyasının tek yanlı olması ve kitlelerin bu yeni anayasanın baskıcı ve kısıtlayıcı niteliği konusunda yeterince bilinçli olmadıklarından halkoylamasında %91.37 gibi bir çoğunlukla 1982 Anayasası onaylanmıştır. Partilerin kapatılması ve yeni anayasanın kabulünün yanı sıra, yükseköğretimin resmi ideolojinin kayıtsız koşulsuz emrine girmesi amacıyla Yüksek öğretim Kurumu oluşturulmuş; sendika yasası, grev ve toplu sözleşme yasalarının değiştirilmiştir. Tüm bu değişiklikler, Türkiye'ye “sermaye birikimi modelini” kabul ettirmeye çalışılmasının bir göstergesidir.¹⁵⁴

12 Eylül öncesindeki demokratikleşme girişimlerinin devletin bekasını sürdürmek için büyük engel oluşturduğundan hareketle 12 Eylül darbesiyle en ağır baskı yöntemleri kullanan devlet, kendisini yurttaşına yeniden hatırlatarak yurttaşların olası demokratik taleplerini yasalar aracılığıyla engellemiş ve egemenliğini ilan etmiştir

1970'ler Türkiye toplumunun tarihindeki ilk, en kapsamlı ve yaygın bir siyasallaşmanın yaşandığı dönemdir. Bu siyasallaşmanın önü devlet desteğindeki silahlı sığın saldırılarıyla kesilmeye çalışılsa da etkili olamamış ve daha büyük bir müdahaleyi gerekli kılmıştır. 12 Eylül yöneticilerine göre, “demokrasinin, devlet otoritesini ve memleket

¹⁵³ A.g.e.,7, s. 2388-2389.

¹⁵⁴ A.g.e.,7, s. 2402-2406.

menfaatlerini ikinci plana atacak ölçüde abartılması; 12 Eylül öncesinin temel siyasal zaafı”¹⁵⁵ olarak görülüyordu ve toplumun tamamen şiddetten arındırılmış örgütlenme ve eylem biçimleriyle dahi mevcut siyasal düzenin sınırlarını zorlayacak bir siyasal hareketlenme içine girmesi en ağır siyasal suç olarak ilan ediliyordu.

12 Eylül darbesiyle, kışkırtılan ve desteklenen sağ-sol kavgası durdurulurken topluma daha uzun vadeli bastırma ve sindirme siyaseti dayatılmıştır. “12 Eylül temelde yurttaş devletini hatırlatmak, bu yoldan haddini bildirmek girişimiydi. Yurttaşlar, sınıf, mezhep, inanç ve etnik köken farklarının fazlasıyla etkisine girmişler, Türkiye Cumhuriyeti devletinin ideal uyruklarına yakışan renksiz, kokusuz, köşesiz, uysal yaratıklar olmaktan çıkma belirtileri göstermeye başlamışlardı. Bu duruma derhal son vermek gerekiyordu.”¹⁵⁶ Müdahale öncesinde medyanın da etkisiyle yaygınlaşan toplumsal korku ve güvensizliğin toplumun kolektif belleğine yerleştirilmesi, 12 Eylül yönetiminin kendini huzur ve güveni sağlayacak en önemli araç olarak sunmasında etkili olmuş, mevcut yılgnlığı, teslimiyeti ve sinmişliği yeniden üretmiştir. Silahlı sağın tırmandırdığı şiddetin, siyasal eylem alanını etkisizleştirilmesi sonucu bu şiddetin yarattığı korku ve yılgnlık karşısında apolitikleşmeye başlayan toplum için 1980 darbesi alternatif hale gelmiş ve “terörün ve anarşinin geride kaldığı” inancı yaygınlaşmıştır .

Sendikal mücadele içinde yer alan Nevin, anlatısında 12 Eylül sürecinin işçiler üzerinde yarattığı korku ve kaygı dalgasını ve o güne kadar grevlerle, direnişlerle önemli kazanımlar sağlayan işçilerin 12 Eylül’ün hemen ardından mücadeleyi bıraktığına dikkat çekmektedir.

“12 Eylül geldi ve anında grevler yasaklandı, bütün o çok aydınlandı çok değişti dediğimiz işçiler, ertesi gün işbaşı yapmaya başladılar. Grev çadırı falan hepsi bir günde yok oldu. O müthiş bir hayal kırıklığıydı. Yani onun adını nasıl koydum bilmiyorum ama ben dehşete düşmüştüm. Yenilgi öyle bir şeydi.” (Nevin)

12 Eylül darbesinin hemen ardından gözaltılar, baskınlar, işkence belirmiş; kısa sürede çoğu kişi aranır durumda kalarak kaçak durumuna düşmüştür ve yasal ya da yasadışı her siyasi ilişki sürdüren sol görüşlü gençler, darbe ile birlikte illegal bir yaşam sürdürmeye

¹⁵⁵ Bkz. **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2399.

¹⁵⁶ Murat BELGE, **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, Birikim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43.

başlamışlardır. 12 Eylül darbesinin içinde bulunduğu örgüt açısından yarattığı yenilgiyi Ahmet şu sözlerle aktarmaktadır.

“12 Eylül’den sonra faşistler ortadan kaybolup sırta kadem bastılar. Bizim içinden geçmeyi aklımızın ucundan geçirmediğimiz mahallelerden geçip gitme dönemimiz başladı... Siyaseten boşlukta kaldık. Biraz hareket kendisini büyük ölçüde sivil faşist saldırılar karşısında örgütlediği için askeri darbenin arkasından bu saldırılar kesildiğinde mücadele edecek pek bir şey kalmadı ortada ve bu bir tür siyasi boşluk yarattı hayatımızda. O dönemde cuntayı hedef alan eylemlere geçme eğilimi belirdi. Cuntanın gerisindeki tekelci burjuvazi ve Amerikan emperyalizmi onları iyi kötü hedef alan bombalamalar, yoğun korsan mitingler... Onlarla da ciddi çatışmalar başladı... Eskiden yapılan korsan mitinglerden farklı olarak askeri cemseler mitinglere müdahale edip takır takır otomatik silahlarla ateş açmaya başladılar, bizimkiler de cevap vermeye çalışıyordu ama yakaladıkları adamı bırakmayıp örgütü çözmeye yönelik operasyonlara evrilince iş biz yarı-legal hareket olduğundan üniversite, sendika vs. herkesin yasal kimliği var sonuçta.. kabak gibi ortaya çıkmaya başladı. 4-5 ay içerisinde belimizi kırdılar.” (Ahmet)

Halk oylaması ile kabul edilen 1982 Anayasası ile yapılan siyasal düzenlemenin amacı siyasetin yapılabilme koşullarını yoketmek, toplumu siyasi duyarlılıktan, siyasallaşmadan uzaklaştırmak, caydırmak, bu vasfı köreltmektir. 1970’lerde devletin iktidarını denetleyen ve dönüştüren demokratik muhalefet alanı olarak politik kamusal alan 12 Eylül Darbesiyle birlikte etkisini kaybetmiştir. 70’lerdeki toplumsal muhalefeti bastırmak için yapılan ağır darbe, insanları siyasette bulaşmamaları ve otoriteye boyun eğip uysallaşmaları için devletin yurttaşına verdiği en büyük ders niteliğindedir. Nitekim aşağıdaki alıntılarda görüldüğü görüşmecilerin döneme ilişkin aktardığı gözlemleri de dönemin kaygı atmosferini sunmaktadır:

“Sürekli askeriye geliyordu. Küçük yaşta çocuklar bile kaçıyor. Asker gelip evlerini basıyor, aramalar yapıyor, insanlara işkence yapıyor, dağdaki profesyonel devrimcilerin ailelerine baskı ve zulüm yapıyordu... Herkes için bir korku egemen olmuştu... Bir lokma ekmeği bile neremize saklayacağımızı şaşırırdık; asker üzerimizde yakalar diye..“ (Zeyno)

“O dönemde mahalle bakkalı bile kaygı duyuyor... Sıradan hiçbir siyasal içeriği olmayan bir romanı sana okumak için vermiş ya da senin verdiğin bir romanda acaba kitaba adım yazılımı diye paranoya içinde günlerce korkan bir öğretmen hatırlıyorum. Evi basılır alınır orada benim adım anılır diye korkan insanlar tanıyorum. Yalnızca Evinde Demokrat gazetesi bulundu diye hapiste olan insanlar var. O dönem çok farklı bir dönem, korkmamak diye bir şey söz konusu değil.” (Mehmet)

“o dönem devrimci olsun olmasın sürekli insanlar gözaltına alınıyordu, işkenceler yapılıyordu. Uykudayken ev basılıyordu, biz hep kaçtık, hiç yakalanmadık, kimlik değiştirmedik. Bizim altlarımız çok sağlam çıktılar... Yakalananlar konuşmadı. En dipteki adam alınırdı konuşsun diye. Bir arkadaş vardı onu aldılar, konuşsa bizi de götürürlerdi.” (Melek)

“Ben belediyede santral memuruydum. Darbe ertesi iş yerine gittiğimizde asker arama yapıyordu, herkesin odası masası aranıyor... Benim de odamda bildirimler vardı.. Subay sosyal demokratmış, bana “Çok kirli bir odan var. Birde hanım olacaksın, arama yaptım bir kadın bu kadar kirli olabilir mi ya” dedi ve örttü kapıyı. Mesajını anladım ve bildirimleri yırtıp temizledim. O günlerde Mahir Çayan’ın *Bütün Yazılar*’ını okumak isteyen iş arkadaşşıma vermiştim, onun çekmecesinde çıktı o kitap ve gözaltına alındı, yargılandı. Arkadaşım başka siyasetten oysa, Mahir Çayan ile alakası yok. Annesi bana yalvarıyordu “kitap benim de” diye. Gidip itiraf edecektim arkadaşımın siyasetinden arkadaşları “hiç bir şey fark etmez, seni de alacaklar, bir kişi bir kişidir” dediler. O dönem ailelerimiz birbirine girdi.” (Gülser)

3.6.1. Kaçaklık Dönemi

1980 öncesinde sosyalist mücadelenin biçimlenişinde silahlı sağın saldırılarına karşı savunma stratejisi belirleyiciydi ve bu da sokakta mücadeleyi beraberinde getiriyordu. Ancak 12 Eylül rejimiyle sorgulama ve yıldırma yöntemi olarak işkenceyle ve tutsaklık tehlikesiyle karşı karşıya kalan 78’liler kurumsallaşan ve sistematikleşen işkence kaygısı, korkusu ve mücadeleyi sürdürme motivasyonu ile kovalama-kaçma süreciyle karşı karşıya

kalmışlardır. Kırın ve kentin derinliklerine kaçabilenler, geride sevdiklerini ve kurulu yaşamlarını bırakarak yakalanma korkusu içinde tecrit hayatı sürdürmüşlerdir. Anlatılardan hareketle bu dönemde işkencenin kişilerin yaşları, cinsiyetleri, siyasi görüşleri farketmeksizin sorgulama ve yıldırma yöntemi haline geldiğini söyleyebiliriz.

12 Eylül süreciyle birlikte siyasi faaliyetler konusunda kaygı ve korku halkta apolitikleşmeye yol açmıştır; ancak illegal faaliyetler sürdüren örgüt üyeleri kaçaklık döneminde halk desteğini gördüklerine işaret etmektedirler.

“83’e kadar biz bayağı devam ettik. Sendika aracılığıyla değil, mahallelerde ilişkilerimiz vardı. Bir çok insanın ayakta kalmasını, 12 Eylül protestoları falan mahallelerde organize ediyorduk ilişkilerimiz vardı... Benim çok arkadaşımın ayakta kalmasını ve yakalanmamasını bu ilişkiler sağladı. Bir sürü ev örgütlendi o dönemde ve ayakta kalmayı sağladı. Yakalandığımız operasyon olmasaydı biz daha da ayakta kalırdık...” (Emine)

“bizim evde örgütten aranan yaralı bir arkadaş kalıyor. Bir gece kayboldu. Örgüt mü götürdü, kendisi mi kaçtı bilmiyorum daha da haber alamadık... Evi terk edin dediler, taşınmasak kesin içerideydik... Daha sonra bizim evde bir kadın bir erkek iki arkadaş kaldı bir yıla yakın. Afişlerle aranan arkadaş bizde kaldı 3 ay boyunca, dışarı da çıkamıyor. Evde yaşadığını hissettirmemek gerekiyordu. Daha sonra bir bayan arkadaş geldi, o dışarı çıkabiliyordu farklı kimlikle, o ara başka meselelerden örgütte ilişkilerimiz donmuştu ama saklanması gereken insanları da bize getiriyorlardı. Eşim “ben devrimciyim hangi siyaset olursa olsun ben insanları saklamak desteklemek zorundayım” diyordu. (Melek)

“12 Eylül’ün bir gün öncesinde büyük operasyon yapılacağı istihbaratı alınmıştı. Dağa çıkmıştık. Cuntanın gelmesi silahlı mücadeleyi meşrulaştırmıştı... Halkla örgüt arasındaki ilişkiler 12 Eylül’le bitmedi. Trabzon’a kadar arşınlamadığımız yer yoktu. Bizden korkmuyorlardı. Hatta bize destek verirdi. Bir keresinde köye gittik. Artvin’in bir köyü.. Biz anlatıyoruz ne yaptığımızı ne yapmak istediğimizi propaganda faaliyeti yani.. yemek falan getiriyorlar. İmam da topluluğun içinde. O sırada namaz saati gelmiş, hoca minareye çıkıyor, ezan okuyor ve köyün sarıldığını görüyor ve ezan

makamında “köy sarılıyor” diye ezanı okuyor... Halkla ilişkin olmazsa dağda bir ay bile yaşayamazsın biz 2 sene dağlarda mücadele ettik.” (İsa)

“12 Eylül’ün olduğu gece bizim 300 hanelik köyde yaklaşık 50 kişi dağda... Kimisi av tüfeğini almış kimisi kazmasını almış dağa çıkmış, ama akli selim insanlardan birileri ‘çekin gidin biz bu kadar insanı nerede besleriz’ dediler. Ağabeyim halkevi başkanı olduğu için 12 Eylül geldiğinde bizim oraların deyimiyle ‘kaçak düştü’, illegalliteye geçti. Eve gelmiyordu, gelince de gece geliyordu. Ben ağabeyime ve yanındakilere yardımcı oldum. Bundan yargılandım ceza da aldım. Onların ihtiyaçlarını karşılıyordum, halkımız gerçekten de güvendiği insanlar aracılığıyla asla devrimcilere yardımını kesmedi. Hiçbirinin ismini vermedi o kadar işkence gördüğü halde. (Fikret)

12 Eylülden sonra aranır konumda kalan Nevin, kaçaklık sürecinde yaşadıklarını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Akrabalara gidemiyorum, hemen hemen hepsinin evi basılıyor, hem benim için hem ağabeyim için hem de kendilerinden dolayı oralar basılıyor. O yüzden benim için en zor dönem o dönem. Topkapı’ya alınıp ev tutana kadar arkadaşımınla günübirlik yaşıyorum. Elimde torbalarım, günlük yer ayarlanıyor oraya gidiyorum. Gece kalıyorum. Arada çok böyle riskli olabileceğini düşünerek çaresizlikten gittiğim uzak akraba evleri oluyordu. Bir gece kalıp yüzlerinde o korkuyu hissedince bir daha gidemiyordum oraya. Göze de alamıyordum. ..Normal zamanda evine gitmeyeceğim bir sürü insana gidip evinde kaldığım oldu. O sürede oralarda da kalırken çok korkuyordum. Kapı çaldığında çocuklar da dahil herkes yüzüme bakıyordu. Küçük çocuklar... Çok tedirgindim... Hep genelde gelip alacaklar diye giyinik yatıyordum. Gecedan sonra sokağa çıkma yasağı var. Zil çalıyorsa tehlike var... Ev tutulduktan sonra rahatladık. Kimseye sorumluluğum yoktu. Yakalansam da kendimiz yakalanacaktık. O zaten güven veren bir şeydi. Senin gibi birileriyle yaşıyorsun. Kimseye zarar vermiyorsun. Onlar seni suçlamıyor.” (Nevin)

Anlatılarda illegal yaşayan ve aranır konumda olan kişilerin ailelerine de ev basarak, karakola götürerek, gözaltında sorguda tutarak baskı ve işkence yapıldığı belirtilmektedir.

“Benim hafızamdan silinmeyen, beni çok yaralayan; babamın uzak akrabası bir kadının çocuğu kaçak diye ona sürekli işkence etmeleridir... Kadını almışlar köyün meydanında Renault arabasının arkasına ellerinden zincirlemişlerdi... Hala hatırladıkça tüylerim ürperiyor. Politik bir kadın değil, sıradan cahil bir kadın. Nasıl tepki vereceğini bilmeyen biri. Sembol olarak eziyet gören bir insan haline gelmişti köyde. Diğerlerine de örnek olsun herkes çocuklarının yerlerini biliyorsa söylemeleri için.. çünkü o durumda kalabileceklerdi...” (Fikret)

12 Eylül süreci çocukları kaçak olan aileler için toplumsal baskının ve kaygının arttığı bir dönemdir. Gülser’in anlatısında da görüldüğü gibi kiraya zam yapmak isteyen ev sahibi zammı kabul etmeyen aileyi çocuklarını ihbar etmekle tehdit etmektedir.

“Ev sahibi emekli bir öğretmen maaşının yarısını kira istiyor, vermezsek çocuklarımızı ihbar edecek diye ağlıyordu. Ağabeyim ve ablam taviz tavizi getirir diyerek zam yapmayacağımızı ve 'anarşisteler korkun onlardan' diyeceksin dediler. Gitti annem “benim çocuklarım devlete karşı geliyor, anarşist diyordunuz kork o zaman anarşistlerden zam yapmıyorum” diyor ve dönüyor. Akşam karı koca anneme çay içmeye gelmişler, biz sizin çocukları çok seviyoruz diyerek... Bizim ailede o dönem çok kişi içeri alındı. Eniştelерim, nişanlım... Annemin evi çok rahatsız edildi bu arada” (Gülser)

Mahallenin ya da kasabanın siyasi bir yapıya sahip olması aileler arasında dayanışmaya ve güven ilişkisi de sağlayabilmektedir. Hemen hemen her evin karakol, hapisane tecrübesi yaşadığı kasabalarda, mahallelerde “anarşist” diye komşunun oğlunu kızını ihbar eden komşuya pek rastlanmaz. Acının aileler için ortak bir deneyim haline geldiği Zeyno’nun 80’lerde yaşadığı kasabada bunlardan biridir.

“Oradaki herkes bir biçimiyle yara almış yara aldığı için ve benzer durumları yaşadıkları için daha çok bütünleşiyorlar... Acıları ortak... Herkes bir biçimde devrimciliğe bulaştığı için herkes birbirine bilinçli bakıyor. En azından koruma kollama sahiplenme var. Ama açıktan destek veremeyecek insanlar da vardı. İçinden gönülden destekleseler de mimlenmekten korkan insanlar da vardı. (Zeyno)

3.6.2. Gözaltı, İşkence

3. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı 2 Numaralı Askeri Mahkemesinin 24 Ocak 1984 tarihli bir kararında geçen bu ifadeler dışında bu bölüme giriş niteliğinde bir şeyler yazmaya gerek görmüyoruz: “İşkence; sanıktan doğru cevap almak için yapılmaktadır. Eğer doğru olmayan uydurma cevaplar verilirse, işkence daha da arttırılacaktır. O halde, bu durumun sanıklarca da bilinmesi tabii olduğuna göre, bu önermenin mantiki sonucu, işkenceye maruz kalanın doğru cevap vermesidir. Öyleyse, ifadelerin işkence altında alındığı sabit görülse bile, bu; ifadenin gerçek dışı olduğunu, itibar edilemeyeceğini ortaya koymaz. (...) ...niçin devletin resmi görevlisine, emniyet, huzur, can, mal, ırz ve namusun teslim edildiği görevlilerin tuttukları zabıtlar ve aldıkları ifadelere itibar edilmeyecek de; Anayasayı ortadan kaldırmak, Türk devletini yıkmak çabası içindeki örgüt militanlarının bu iddialarına itibar olunacaktır? Bunun izahı olamaz.”¹⁵⁷

12 Eylül'den önce de yaygın bir biçimde varolan işkence, gözaltı sürelerinin uzatılmasıyla daha sistematik hale getirilir; böylelikle bu süre içinde yapılan işkencenin izlerinin kaybolması sağlanabilecektir. Militanların hemen hepsi gözaltına alındıklarında başlarına gelecekleri bilmektedirler; yakalananlar önceden bildikleri bir süreci tecrübe etmektedirler. İşkence yaygın olarak sürerken, askeri rejimin baskısı altındaki basın-yayın organlarında bu uygulamalar hakkında hiçbir haber ya da yorum yer almaz; ne de işkenceden haberdar olmaması düşünülemez halktan uygulamayı kınayacak etkili bir girişim gelir. Görünüşte ülkenin böyle bir problemi yoktur.

“İşkence görmemek diye bir şey yok; ama o duyduklarımın sonra benim anlatmaya değer olmadığını karar verdim. Çok önemli olmadığına karar verdim. Yalnız elektrik verildiği zaman aman bayılısam diyorsun bayılmıyorsun ya da falakaya çektikleri zaman ulan patlasa da ayaklarım diyorsun kurtulamıyorsun. O dönemin o kadar sıradan bir olayı ki bu... O yüzden çok sözedilmeye değer değil. Yani ben solcuyum sosyalistim derken o dönemin koşulları içinde ben ölümü göze alıyorum demek. Ölmemiş yaşıyorsun arada yapılan şeylerin çok önemi yok.” (Mehmet)

¹⁵⁷Bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt: 7, s. 2408.

“Çocukla birlikte aldılar bizi, üçümüzü birden... işkence sırasında çocuğu da içeri soktular. Bütün gece çocuklar işkence sesi dinlediler... Uygulamalardan sonra ertesi sabah aldım ben onu halasına götürdüm.. Sivil polis bana eşlik etti. Çocuğu bırakacağımız yere götürüp geri döndüm. Konuşmak yasak, bırakıp dönüyorsun...”
(Ayşe)

“Evden aldılar beni..köyümüzü bütün komando birlikleri sardı, ağabeyim kaçak, benimle birlikte götürülen öğretmen komşumuz işkencede öldürüldü. Ve bizim köyde yaklaşık 25-30 kişiyi toplayıp karakola götürdüler. Köyden 2 sağcıyı da getirmişler, içimize attılar... Öğretmen Okulu'nun spor salonuna götürüp işkence yaptılar. Biz gözaltındayken birisi ağabeyimin yaralı bir şekilde ele geçirildiğini bağırdı. Ağabeyim yaralı yakalandı ama dışarıda helikopterle kaçırıldı diye yaygara yapıyorlarmış, halkta buna inanıyor, annemi de inandırmaya çalışıyorlar. Askeriyenin içinde de iyi insanlar vardı, Ağabeyim revirde kalıyor, Ağabeyime bisküvi gönderdim. Ağabeyimde bisküvi görünce soruyorlar sana bu bisküviyi kim verdi diye, getireni görmedim, kardeşim göndermiş diyor. 'Senin kardeşin burada olduğunu biliyor mu' diye soruyorlar, o da biliyor tabii bilirse gönderir mi diyor ve ağabeyimin kaçmayıp gözaltında olduğu gerçeği açığa çıkıyor. Annem karakol komutanına dilekçe veriyor... Yüzbaşı anneme küfür ediyor ve kadın korkusundan altına kaçırıyor... Annemin uğraşları ve benim orada olmam ağabeyimi kaybetmemize engel oldu...” (Fikret)

Kadın siyasilerle yapılan görüşmelerde gözaltında tecavüz meselesinin ve bu yaşananların yarattığı travma konusunda görüşlerine başvurulduğunda tecavüz olayının kadınlar için bir tür travmatik etkisinin cezaevinde de sürdüğü, yaşananların özellikle o dönemde daha çok namusla ilişkilendirilip kendi kendine bile itiraf edilmeyerek bastırıldığı ve bu korkunun ve yaşananların o dönem özellikle kadın militanlar üzerinde travmaya yol açtığından sözedilebilir. Bununla başatmenin yolu kişinin tecavüzü herhangi bir işkenceden farklı görmeme konusunda kendisine yönelik telkinleridir.

“psikolojik yönü ağır basan bir işkence kendini utanç verici görmemen lazım, herkes bu direnci yeterince alamadı sırf bu yüzden çok kişi çözüldü. O da bir işkence. Travması ağır basan bir işkence. Kişinin kendisini utanç verici durumda görmemesi gerek. Ama o dönemde herkes o bilinci alamadı. Ben kendi şahsımda bana elektrikle

öbürü arasında fark olmayacağını hissettim. O korkudan dolayı insanlar çözüldü. Bu işkencedir, onların aşağılık davranışı bunu zaafa dönüştürmemek lazım diye bir bilinç sıçraması yaratmıştım.” (Sevim)

“Onu söylediğinde 'insanlar bana nasıl bakacak' anlayışı var. Kocasını içeride annesi babası bilmem ne. bugün anladığımızın ötesinde o zaman namus falan .. kendisini çok suçlu hissedecek. Sesini yükseltmesi deşifre edilmesi, muhtemelen çok fazla var ama ben tecavüz davası hatırlamıyorum. Bugün açılıyor, bugün açılmasının bir sürü nedeni var kadınlar çok destek veriyor bir şey oluyor yürüyüş yapıyor, basın açıklaması yapıyor. Duyuyoruz polis taciz etmiş, tecavüz etmiş ama bu yeni bir şey...” (Ayşe)

“kendimizin de kendimize karşı söyleyememe durumu var. Bugün bile kendine söylemek çok zorken o gün daha zor. Bugün söylediğinde seni destekleyecekler var o zaman direkt yargılayacak insanlar var... Bugün kadın bedenine saldırı olduğu konusu farkındalığı yüksek bir şey o zaman utanılacak bir şey travmatik bir durum.” (Emine)

3.6.3. Uygulanan İşkence Karşısında İtiraf Edenlerin Durumu ve İtirafçılığa Yoldaşların Bakışı

Yapılan görüşmelerde yoğun işkence altında konuşanların tavrı eleştirilse de genel olarak bu anlayışla karşılanmaktadır. Muhabirlik yapan, itirafçı olanla işkence altında konuşmuş olan arasında fark gözetilmektedir.

“İşkencede çözülene olumlu bakılmıyor ama kimileri çok sekte bakıyordu. İhanet gibi bakanlar zaaf göstermiştir diye... Her şeyi değil de bazı şeyleri vermek zorunda kalmıştır diye düşünürdük. Kişi için de çok ağır çözülmek. O kadar yoğun işkence yaptılar ki 'ben işkenceci olmayacağım' dedim. Benim vereceğim her insan benim durumuma düşecek diye daha rahat direndim. Kimse beni zorlamadı insanlar bana güvenip kapısını açtı, direndim. Çok ağır işkenceler vardı. Kimseyi hor görmemek lazım. O laf bana direnme gücü verdi. Ama çok ağır işkence vardı.” (Sevim)

“İradesi dışında ifade verir çözülür; bu zaafiyettir... Polise çözülenleri dışlamazdık ilişkileri sınırlandırırđık. Polis ifadesi altında olmadığı halde kendi gönlüyle ifade verenler savcıya mahkemeye gidense haindi... İradesi baskı altında konuşanla iradesi baskı altında olmayıp konuşan arasında fark var.” (Cem)

“Dışlanma biraz daha özel bir şey... Emniyette çok fena konuşmuştur gereksiz, neredeyse gönüllü konuşmuşsa öyle adamlar dışlanır. Kimse konuşmaz, kendi köşesinde yaşar” (Ahmet)

“İşkence sonucu çözülen düşman görülmezdi. Direnmedi diye örgütsel ilişkiler kesilirdi. Ama bu insanlar horgörülmezdi. Örgüt doğal olarak kendi sırlarını paylaşmazdı... Ama herhangi baskı olmadan bile isteye örgüte zarar verendir, haindir” (Bilal)

3.7. Hapishane Süreci

12 Eylül Darbesi'nden sonra kaçamayan ve yakalanan örgütlü sol mücadelenin içinde yer alanlar için yargı bağımsızlığı ve savunma hakkının da engellendiği, gözaltında sorgulanma sürecinin ardından işkencenin gündelik hayat içinde rutinleştiiği, kötü muamelelerin ve sağlıksız bir ortamın belirdeği hapishane süreci başlamıştır. Hapishanedeki tutukluların bu kötü muameleleri açlık grevi, ölüm orucu ve çeşitli şekillerde protesto etmelerinin yanı sıra tutukluların aileleri de hapishanelerdeki mahkumların protestolarını dışarıya taşıyarak İnsan Hakları Derneği öncülüğünde çeşitli protesto eylemleri gerçekleştirmişlerdir.

12 Eylül askeri darbesinin izleyen ilk yılda 78 Kuşaağı'ndan yaklaşık 50.000 kişi hapishanelere kapatılmış. Bu insanların çok büyük bölümü sistematik işkenceden geçirilmiş ve daha sonra “sağlıksız ve kötü hayat koşulları, yetersiz beslenme ve havalandırma, düzenli dayak ve kötü muamele, sık sık yeniden ‘emniyete götürülme’”¹⁵⁸ gibi uygulamalarla karşılaşacakları hapishanelere konulmuşlardır. 12 Eylül rejimi açısından 78 Kuşaağı'nın hapsedilmesi, toplumun siyasetleştirilmesinin ve krizde olan ülke kapitalizminin

¹⁵⁸ Pamuk YILDIZ, **O Hep Akımda**, Penta Yayıncılık, Ankara, 2007. s. 130.

revizyonunun muhalefetsiz gerçekleşebilmesinin olmazsa olmaz koşulunu oluşturuyordu. Bu tecrit, 78 Kuşağı'nın, başka bir deyişle ülkenin en yaratıcı ve üretici kesiminin hayattan kopmasına ve Türkiye toplumu açısından gerçekten kendi kendi yönetebilme olanağının bu ilk denemesinin sona ermesine yol açmıştır.

Michael Foucault'nun *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde ortaya koyduğu gibi 19. yüzyılın başlarında ceza sisteminde getirilen değişiklikle birlikte hapishaneler ortaya çıkmıştır. Modern devletin önemli kurumlarından biri haline gelen hapishanelerden önce cezalandırmalar bedensel bir işkenceye dayanmaktaydı; yani beden ceza sisteminin doğrudan nesnesi durumundaydı ve halkın katılımıyla cezalar infaz edilirdi. Yapılan işkenceler kimi zaman halk tarafından destek görürken kimi zaman ise suçlanan kişinin lehinde sloganlar atılabilmekte; örneğin öleceğini bilen kişi halkın önünde iktidar aleyhinde istediğini söyleyebilmekteydi. Bir tür gösteriye dönüşen bu cezalandırma sistemi değiştirilmiş 19. yüzyılın başlarında suçluyu hapishanede gözetim ve denetim altında tutarak cezalandırma devreye girmiştir; yani doğrudan bedene yönelik cezalandırma yerini beden ve ruhun hapsedilmesine bırakmıştır. Foucault'nun da belirttiği gibi sanayi kapitalizmiyle birlikte ortaya çıkan bir çok kurum gibi hapishanelerde de disiplin ve gözetleme en temel uygulamalardır. Foucault, Jeremy Bentham'ın Panoptikon adını verdiği görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren hapishane modelinin modern zamanlarda iktidarın işleyiş biçimine örnek gösterilebilecek özellikte olduğunu belirtir. Panoptikonda iktidarın görünür ve bu varlığının kanıtlanamaz olması ilkesi vardır. Tutuklu gözünün önünde sürekli gözlendiği merkez kulenin silüetini bulur; ancak gözetlenip gözetlenmediğini asla bilemez; ama bunun her an olabileceğini de bilir. "Önemli bir düzenek çünkü iktidarı otomatikleştirmekte ve bireysellikten çıkartmaktadır." Bu iktidar ilkesini bir kişiden çok, bedenlerin, yüzeylerin, bakışların hesaplı kitaplı bir dağılımından; iç mekanizmaları bireyi içine alan ilişkiyi üreten bir aygıttan almaktadır." Mahkumların rahat gözlenebilmesine olanak sağlayacak şekilde tasarlanan bu hapishane modeline göre mahkumlar sürekli izlendiklerini düşündükleri için gözetim ve denetim altında olma haline uygun davranmakta; böylelikle iktidarı içselleştirmekte ve iktidar kendisini dayatmaktadır.¹⁵⁹

Hapishane kurumunun ortaya çıkmasıyla birlikte kapatma, denetleme ve gözetim; bedene doğrudan işkencenin önüne geçmiş olsa da özellikle bu çalışma bağlamında ele alırsak

¹⁵⁹Michael FOUCAULT, *Hapishanenin Doğuşu*, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul, 1992, s. 253,254.

Türkiye’deki 12 Eylül sürecindeki hapisanelerde gözetim ve denetim altında tutmanın yanı sıra bedensel ve ruhsal işkence üstü örtülerek, gizlenerek sürmüştür. Siyasi mahkumlar yalnızca hapisanelere kapatılmamıştır. Onların dışarıda karşı koydukları iktidar mekanizmaları, içeride gündelik hayatlarına doğrudan müdahale edip denetleyerek iktidarını zorla da olsa kabul ettirmeye çalışmıştır. Tutukluların yeme, içme, oturma, yatma, tuvalete gitme, yıkanma, konuşma, dinlenme, giyinme gibi gündelik ihtiyaçları askeri hapisanelerde denetim altında tutulmaya çalışılarak devletin mutlak iktidarının tanınması istenmiştir.. 1980 Askeri Darbesi döneminde binlerce insan askeri hapisanelere kapatılmış, insan haklarına aykırı her türlü uygulamaya maruz kalmış; sistematik biçimde her türden işkenceden geçirilmiş, kimileri hapisanelerde ölmüş, yaralanmış, akli dengesini yitirmiştir. Hapishane Foucault’nun öne sürdüğü anlamda hem iktidarın kendini yeniden üretebildiği mekânlardan biri hem de şiddetin bedene ve ruha çöktüğü mekândır. Uzun yıllar tecrit edilen ve hücrede yaşayan yurtdışındaki çeşitli örgütlere mensup siyasi mahkumlarla yapılan söyleşilerde “bu yaşananlar anlatılamaz” şeklindeki ifadeden yola çıkarak anlatılamazı anlatmanın yolları üzerine düşünen Işık Ergüden, burada sürdürülen hayatın, birbirinden farklı insanların hayat hikayesinin aktarımına çok rastlansa da da, hapisanenin mekân olarak insanla ilişkisinin pek irdelenmediğini; bunun çeşitli nedenleri arasında başlıcalarının mekâna sinmiş olan şiddetin, mekânın ilişkisizliğinin, insanın oradaki varlığına anlam biçememesinin, kendini ketlemesinin olduğunu belirtmekte ve burada geçirilen sürenin yok sayılan bir mekân ve zaman dilimi olarak, bilinçdışına atılan bir yaşantı olarak görebileceğini söylemektedir: “Dilsizlik, yankı bulmamak, fanus içinde gibi hissetmesi insanın kendini, çılgının kendi içinde patlaması...an be an yaşanmış o gerçeği daha da büyütür yalnızca, dehşeti yaşamış olan bilinçdışından, yaşamamış olanların, yaşama ihtimali olanların bilinçdışına doğru belli belirsiz ilmekler atılır ve kolektif, anonim bir bellek, bir rüya iklimi de doğmuş olur böylece...”¹⁶⁰

Hapishaneden çıkışın üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra, orada yaşanan anlatılamaz olanları anlatma, hatırlama çabası görülebilmektedir. Nitekim kamuoyu, 12 Eylül askeri hapisanelerinde gizli saklı sürdürülen işkencenin varlığından içerinin fısıltısını dışarda çılgına dönüştürmeye çalışan aileler bir yana, ancak üzerinden zaman geçtikten sonra, bunu yaşayanların anlatılarıyla haberdar olabildik. “Anlatılamaz olanı” anlatma girişiminin ardındaki asli saik yaşanan travmayla başetme çabasıdır; bununla birlikte bu çabanın asgari bir sonuca varabilmesi, işkencehanelerde yaşananların kamusal alanda temsil edilebilmesi için

¹⁶⁰ Işık ERGÜDEN, “Hapishane Üzerine Çeşitlemeler”, **Birikim Dergisi**, sayı: 172, s. 26.

siyasal ve kültürel koşulların değişmesinin beklenmesi gerekmiştir. Bu çalışma içinde de incelenen romanların ve anı kitapların yayım tarihleri yaşananların yaygın biçimde aktarılmasının yirmi yıl sonra mümkün olduğunu gösteriyor. Anılarının yazılmasının önemsenmeye başlaması, bir topluluğun kendi kolektif belleğini oluşturma çabaları, mikro tarih çalışmalarının ilgi görmesi, insan hakları ve demokrasi konusunda duyarlılıktaki görece artış gibi etkenler hâlâ taze durumdaki tecrübelerin paylaşılabilmesinin önünü açmıştır. Hapishaneler, 78 Kuşağı'na bağlı yaşamöykülerinin kesiştiği, kolektif hatırlamanın merkezinde yer eden mekânlardır.

Yapılan görüşmelerde farklı tarihlerde hapishane tecrübesi olanların anlatılarından çıkarılabileceği gibi hapishane koşulları özellikle darbeden hemen sonraki süreçte oldukça kötü ve şiddetlidir. İlk dönemlerde dışarıyla iletişim, gazete, dergi, kitap, mektup yasak olup şiddetli bir baskı mevcuttur. İlerleyen yıllarda görece baskının şiddeti azalmıştır. Görüşmelerden aktarılanlara göre hapishanede yoğun işkence ve baskı yapılmış ve uygulatılan teorik ve pratik eğitim baskı ve işkence yapmanın aracı haline getirilmiştir.

“6 yıl yerin 3 metre altında tek bir hücrede kaldım ve idam edilmeyi bekledim. 2 idam almıştım çünkü.. sürekli işkence baskı vardı, kitap dergi gazete yok. Temizlik yok tek tip elbise. Ağır oldu bedeli ama dedikleri hiçbir şeyi yapmadım... Ölüm orucu, açlık grevi, yasaklar kısıtlamalar hep sürdü, direndik...” (Cem)

“Darbe olduğunda Diyarbakır Cezaevinde tutukluydum... Kurşuna dizilmek, ölmek orada kurtuluştu..Her gün işkence... Düşünün polis sorgusunu orada arıyorduk. Cezaevinden sonra inzibata geçmek tahliye gibi geldi bana... İnsan dayanıklı varlık. Acı insanı olgunlaştırır...” (Bilal)

“Hayat zordu iki tür eğitim vardı biri pratik eğitim diğeri teorik eğitim. Teorik eğitim o kadar mesele değildi de sıkıcıydı. Teorik eğitim dediğim de akşamları 8 ile 9 arası mı 10 arası mı birisi bağıra bağıra *Atatürk İlke ve İnkılapları* diye bir kitap vardı onu okuyordu bağırarak diğerleri de dinliyordu asker çağırıyordu koğuşun kapısından Atatürk'ün ilkelerini say. 10. Yıl Nutku'nu oku. İstiklal marşının 8. kıtasını oku” diyordu. Çoğu okuyamayınca bu dayak vesilesi edilirdi. Pratikte ise koğuşun bahçesi varsa tüm gün yürüyorsun. Sırayla 50 kişi çıkıyor yürüyüş yapıyor sonra da koşu

yapıyor yarım saat 15 dakika kültür fizik yapıyor. Gerçi aradan zaman geçince tanrıya şükür bunları yapmışız diyorum hapishane ranzasında yata yata bir zaman geçmez bir de paslanırsın... Tabii bu eğitim sağlıklı çocuklar olarak hayatlarını sürdürsünler diye düşündükleri için değil, eğitime çıkmazsan dayak atabilmek için. Eğitim sırasında sürekli jopluyorlar sen ayağını kaldırmadın, sen başını sağa çevirdin, sen sola çevirdin, sayımda komutanım demeye direndin... Bunlar dayak vesilesi... Sabah, akşam her sayım dayak yiyorduk. Havalandırmada, şurada burada dayak ama.. biz hep ayak sürüdük. Yapın dedikleri şeylerde.. hiçbir zaman gönüllü yapmadık... Mamak'ta direnmediler derler aslında hiç öyle değildir. Mesela bizim kızları hiç teslim alamadılar neredeyse hiçbir dönemde hiçbir şeyi kabul etmediler..." (Ahmet)

Ahmet'in "bizim kızları hiç teslim alamadılar, neredeyse hiçbir dönemde hiçbirşeyi kabul etmediler" şeklindeki ifadesi Meral Akbaş'ın *Biz Bir Orduya Kafa Tuttuk Arkadaş: Mamak Kitabı* başlıklı çalışmasında darbe sonrasında Mamak Askeri Cezaevi'nde tutuklu kalan solcu kadınlarla sözlü tarih görüşmeleriyle de doğrulanmaktadır. Meral Akbaş, bu çalışmada hapishane koşullarının, devletin kontrolünde ve denetiminde olsalar da tutuklu kadınların yan yana durmalarının, bir yaşam pratiği oluşturmalarının muhalefet etmenin ve eyleminin mekânları haline geldiğini göstermeye çalışmıştır.¹⁶¹ Tanıkların anlatısından hareketle Mamak Cezaevi'nde kadınların direnişine örnek olacak eylemlerden birisi kadınların zor ve baskıya karşı açlık grevini inatla sürdürmeleridir. 1981 yılında hapishane yönetiminin baskıcı uygulamalarına karşı Mamak Cezaevi'nde yapılan açlık grevine kadın koğuşu da katılır. Eylem başladıktan sonra hapishane yönetiminin sert ve şiddet dolu tedbirleriyle karşılaşan erkek koğuşu eylemlerini üçüncü günde sonlandırmak zorunda kalır.. Kadınlar ise dayağa rağmen tek bir fire bile vermeden açlık grevini sürdürürler ve direnirler.¹⁶² "Yani biz bir orduya (gülüyor) kafa tuttuk arkadaş, aslında tarih eğer bizi yargılayacaksa ya da bizi bir yerlere koyacaksa gerçekten, kafa tuttuk ve elli tane, yüz tane, iki yüz tane kız yaptı bunu"¹⁶³

Erkek tutuklular için kaba şiddet gündelik hayatın parçası haline gelirken görüştüğümüz Emine'nin anlatısına göre kadın siyasi tutuklular için ise yaptırımlar cinsel şiddet ve tacize vesile edilmiştir.

¹⁶¹ Meral AKBAŞ, *Biz Bir Orduya Kafa Tuttuk Arkadaş: Mamak Kitabı*, Ayizi Kitap, Ankara, 2011, s. 20.

¹⁶² A.g.e., s. 138-139.

¹⁶³ A.g.e. s. 53

“Metris’teydim. Benim kaldığım dönem cezaevi koşullarının en zor olduğu dönem. Ölüm oruçlarının tek tip elbise zorunluluğunun olduğu dönem. Üst araması adı altında bedenlerimize yönelik saldırı. Üst aramasını kabul etmediğimiz için ne görüşe ne kantine gitmeye izin verilmezdi... 20 kişilik koğuşa 45 kişi doldurdular her gün operasyon yapıyorlardı. Kıyafetleri her şeyleri batırıp parçalayıp reçelleri döküyorlardı. moralimiz bozmak için her şeyi yapıyorlardı ama yine de çok moralliydik... Koğuş direnişlerinde bize bir şey yapmıyorlardı; ama esas erkek arkadaşlarımız çıplak havalandırmaya atıp karda soğukta tutuyorlardı biz de onları desteklemek için direniyorduk o nedenle bize kötü davranıyorlardı. Üst aramasına direndiğimiz için dayak yiyorduk” (Emine)

Bu zorlu hapishane sürecinde özellikle açlık grevleri hem dışarıya sesini duyurmanın hem de hapishane yönetiminin gündelik hayatı düzenleme konusunda dayattığı kurallara karşı koymanın aracı haline dönüşmüştür.

“Teslim almak, marş öğretmek, asker gibi tek tip elbiseyi reddettiğçe işkenceye tutulduk. Hemen hemen her gün operasyon yapılırdı. Karıştır barıştır politikası tutmadı, değiştirdiler bunu. Askeri cezaevlerinde teslim almaya yönelik inanılmaz bir işkence süreci işletildi.. uygulamalar açısından Diyarbakır’a yakın bir süreçten geçtik Erzurum Cezaevi’nde... Buranın bir diğer özelliği de direnişin kesintisiz sürmesidir. Açlık grevleriyle vs. Hiçbirimiz kabul etmedik. Direndik. Kabul edenler için ayrı koğuş yapıldı.“ (İsa)

İlk dönemlerde “karıştır barıştır” uygulaması yaparak sağcılarla solcular aynı koğuşlarda kalmaya zorlanmıştır. Bu uygulama her iki kesim için zor hapishane koşullarını katlanılmaz hale getirmiştir.

“Faşistlerle bizi aynı koğuşa koydular, Tek tip elbiseyi dayattılar.. Onlar 15 kişi biz 3 kişiydik. Ölüm orucuna başladık. 55 gün sürdü. Tüm haklarımız aldık faşistlerle birlikte yaşamadık . onlarla hiçbir diyalogumuz olmadı... Ne solcu faşist ne faşist solcu oldu... Ama bazıları bize laf atıyordu genelle kavga edince senin gücünü görüyor tabii, bize ağabey diye seslenen de oluyordu. Ben onlarla hiçbir ilişki kurmuyordum.

Ben 55 gün kaldım ölüm orucu yaptım kalmam dedim. Neticede devletin barıştır karıştır politikasıydı” (Cem)

Sağcılarla aynı koğuştta yaşamamanın ve onlarla gündelik ilişkilerin nasıl sürdüğüne dair anlatısında Ahmet, sağcılarla aynı koğuşları paylaşmış olmanın hapisanede direniş örgütlemeye engel olduğunu ve hayatı daha da zorlaştırdığını belirtmektedir:

“Faşistlerle bir arada yaşamak bizim için büyük züldü... Onlar olmasa biz daha sağlam bir direniş örgütleyebilirdik... Onlar da istemediler gerçi. İlk başta çok direndik kavga çıkardık. Kediyle köpek gibiyiz. Çok ağır cezalar verdiler, acımasızca dövdüler hücrelere attılar. Kim kavga çıkardı diye geliyorlardı biz sesimizi çıkarmıyorduk. Onlar şu şu diyordu. Onlardan ‘gel lan sen ve sen’ diye iki kişi alırken bizden on kişi alıyorlardı. Adaletsiz durum vardı. Biz faşistleri dahi ihbar etmiyorduk, verirsek ispiyonculuğa girer diye ilkeli bir duruşumuz vardı. Genç devrimci infiala kapılıp ‘kavgayı şu çıkardı’ dese biz kızardık sen niye ihbar ediyorsun herifleri söylüyorsun diye. Faşistler de bu durumdan alınırlardı zaman içinde bundan utanmaya başladılar. Biz koğuştta olan koğuştta biter havasındaydık, ama içlerinden idareye yaranmak için ispiyonculuk yapanlar olurdu bunlar eğitim çalışması yapıyor, içeriden örgütleniyorlar vs gibi sürekli ihbarda bulunuyorlardı. Rahat edemedik... Faşistlerle hiçbir şekilde konuşmamız söz konusu değildi yasaktı da. Aynı alan içerisinde iki taraftan hiç kimse birbiriyle konuşmazdı; ancak onların öyle bir yasağı yoktu. Bir tek iki tarafın temsilcisi vardı kıdemli.. İdare öyle düzenlenme yapmıştı. Bir tek onların konuşma hakkı vardı. Darbenin toplum nezdinde meşruiyetinin aracı olarak 'biz sade solculara değil sağcılara da güvenmiyoruz' anlayışını göstermek için bu uygulanıyordu. Komünist bir işgalden, saldırıdan devleti kurtarmak için hayatını feda etmeye hazır; fakat bunu içeriye tıkmış sabahtan akşama sopalıyor. Onlar için bu büyük manevi yıkım...” (Ahmet)

Hapishane tecrübesi olan görüşmecilerin ortak görüşü, hapishanelerin baskı, disiplin ve zor koşullara rağmen o döneme kadar zamansızlık nedeniyle fırsatı bulamadıkları farklı alanlarda okuyabilme, insanlarla tartışarak kendisini geliştirebilme imkanını sağlayan bir okul işlevi gördüğüdür. Dolayısıyla hapishaneler siyasi tutuklular için tecrübe kazandıkları önemli ve diğer siyasilere ayırdedici mekânlardır.

“Benim için öğretici yıllardı. Milliyet gazetesi yasaktı. Tercüman, hürriyeti alabiliyorduk. Radyo falan yoktu. Kendi bilgilerimizle birbirimize aktarıyorduk. İngilizce bilen İngilizce öğretiyor, İtalyanca bilen İtalyanca öğretiyordu... Kitap falan hak getire. Küçük küçük defterlere yazıyor, dolaştırıyorduk, özel yollarla gelen malzemelerle kendimizi avutuyorduk. Çok coşkulu, pes etmeyen bir ruh hali içindeydik... Baskıya rağmen moralimiz çok yüksekti. Müthiş bir dayanışma. Saatlerimiz vardı. Spor yapıyorduk, küçük notlarımızı okuyorduk. İtalyancayı orada öğrendim mesela.” (Emine)

“İnsanların teorik olarak kendini geliştirmesi cezaevinde başlamıştır. Kitaplar gelirdi. Kitapları elle yazıp birbirimize gönderirdik. Komün yaşantısı sürüyordu. (İsa)

“Hapishanede de teşkilat kurulurdu. Ekip çalışması başlardı orada kitap olmadığı için iyi bilenler bildiği konuları anlatır, üzerine tartışılırdı. Kimi emperyalizmi iyi bilir onu anlatır kimi diyalektiği, tarihsel materyalizmi iyi bilir onu anlatır diğerleri dinler...en azından gecekondular şuradan buradan gelmiş çocuklar kulak dolgunluğu hapishanede oluşurdu; gecekonduda militanlık yapan çocuğun böyle fırsatı yoktu.” (Ahmet)

Hapishaneler komün halinde yaşayan devrimcilerin bildiklerini birbirine aktarabildiği, teorik tartışmaların yaşandığı mekânlar olmanın yanı sıra hapishanede yasaklı olan siyasi kitapların yerine ısmarlanan edebiyat ürünleri nedeniyle o zamana kadar zamansızlıktan ve ilgisizlikten okunamamış kitapların da okunabilmesine vesile olmuştur.

“12 Eylül’ün ilk dönemlerinde alamadık aklımızın ucundan geçmezdi... Hiçbir şeyden haberin olmuyor. TV, radyo zaten yok . Zamanla önce gazete başladı... Hangi subaysa denetleyen siyasi insanları ilgilendiren haberleri kesiyor ve gazete öyle kesik geliyordu. Ne kaldıysa onu okuyorduk.... O zaman içinde biraz tavsadı... Doğru dürüst gazete gelmeye başladı. Ama Avrupa Birliği’nden gelecek heyet hakkında haber varsa mutlaka keserler. Tam heyet gelince bunlar eyleme geçecek diye, başımız ağrır diye kesiyorlar. Zamanla kitap serbest bırakıldı. Onu da denetliyorlardı. Sadece roman içeriği önemli değil, ismi yazarı vs önemli. Fransız, Rus, Türk edebiyatından önemli klasikler hep geldi içeriye. Görüşlerimizde sipariş verip içeride paylaşıyoruz, maddi

durumu olan insanlar her hafta bir kitap sipariş verirdi. Birçok insan edebiyat denilen hadiseyle orada tanıştı. ODTÜ’de kitap okuyoruz dediğimde hiç edebi eser okumazdık. Ona da vakit kalmazdı neredeyse. Revaçta romanlar vardı... Halkın direnişini devrimcilerin geçmiş direnişlerini anlatan Bulgar, Vietnam, Latin Amerika vs. elden ele gezerdi; ama bunlar o kadar edebi değeri olan kitaplar değildi, sosyalizmle ilgiliydi... Cezaevinde herkes birbirine kitap tavsiye ederdi, üzerine konuşurdu. (Ahmet)

12 Eylül darbesinden kısa bir süre yakalanıp uzun işkence sürecinden sonra tutuklanan ve bir buçuk yıl hapisanede kalan Sevim, 84’de ikinci kez tutuklandığında yedi yılını hapisanede geçirmiştir. Hapisanedeki zor şartlara ve yasaklamalara rağmen koğuşlar arasında haberleşme ağının nasıl kurduklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Bize cezaevinde kitap, gazete, mektup yasaktı. Ama uzun süre deneyerek koğuştan koğuşa mektuplaşmanın yolunu bulduk.. Çok mektup yazardım... Hatta başka siyasetten kişilere de mektup yazardım... O arada cezaevinde evlendiğim bizim gruptan eşime de mektup yazıyordum, bu mektuplar onda bir ilgi yaratmış. Kadınlar koğuşu ile erkekler koğuşu arasında bir havalandırma vardı. Geceleri uzun bir denemeden sonunda ucunda bir ağırlık olan ip camın önüne geldi. Herkes mektubunu yazıp torbaya koydu ve makarayla mektup gönderdi ve koğuşlar arasında mektuplaşmalar makara yoluyla sürdü, mektuplar arkadaki koğuşlara kadar ulaşıyordu; çareler arıyorduk. Makaradan önce ekmek hamurlarına sarar sallardık mektupları, arada çatılarda kalan oluyordu, askerler topluyordu. Kütüphaneye çıkma hakkı kazandık haftada bir gün. Eşimle de orada karşılaşmaya başladık ve ilişkimiz gelişti ve müebbet almış olan eşimle evlendik cezaevinde.” (Sevim)

1988’e kadar yakalanmayan ve bu süreçte sahte kimlikle sigortalı işlerde çalışan Arif, evlerine yapılan operasyonla yakalanır. Tutuklandığında, hapisanedeki kendi grubundan kişilerle arasında daha önce hiç hapisane tecrübesi olmadığı gerekçesiyle bir tür iktidar mücadelesi yaşadığını belirtmektedir. “Cezaevinde her ekip kendi komünü oluşturmuştu ancak tartışmalar da yaşanıyordu. İnsanlar siz yeni geldiniz bilmezsiniz, acemisiniz durun bakalım demeye başladılar... Politikanın yenisi eskisi mi olur. siz yakalandınız diye çok matah bir şey mi yaptınız diye karşı çıkıyorduk.” (Arif) Metris’te ve Bayrampaşa’da tünel kazma

çalışmalarına ve firarlara tanık olan Arif, tünel kazma ve firarlarla ilgili anlatısında sol örgütler arasında uzlaşmazlığın hapisane koşullarında bile sürdüğüne dikkat çekmektedir.

“Tünel kazıyorduk, gerçi ben firar etmeyecektim, müebbetlikler içindi... Kazılan toprağı aslında boş olan ve idarenin bile bunu bilmediği kolonların içine dolduruyorduk... Bir örgüt tüneli idareye söylemiş ve idare bir hafta boyunca pusu kurmuşlar, çıkıldığında yakalayacaklar... Trafiği kapatıp asfaltı kazmışlar... Tünel çıktı tabii... Ama tüple bile girememişler, alttan vermişler betonu... Bizi başka koğuşa aldılar, operasyon yaptılar. O dönem önemli bir kaç isim firar etti... Ama nasıl olduğunu anlamadık, onlar başka hazırlık yapmışlar. Bir süre sonra onlarla güvenilir değilsiniz diye ilişkiyi kestik... Emeğimize yazık oldu. Madem kaçıyorsunuz başkalarına da yardımcı olsaydınız ya!... Bencilceydi. Operasyonda diğer örgütün operasyon yemediğini ve askerle anlaştığını öğrendik. Bütün tünel kazma girişimlerinin ve isyanların intikamını bizden aldılar, 150 kişi sedyeyle hastaneye kaldırıldı.” (Arif)

Hapishanelerde örgütsel faaliyetler de dışarıyla ilişkiler de sürebilmektedir. İçerideki kişi ilişkiyi sürdürmek istediği sürece özellikle de örgüt liderleriyse dışarıdaki örgütsel faaliyetlere müdahale edebilmekte ve etkili olabilmektedir.

“İçeriden dışarıyı izliyorsunuz. Biz gelişmelerin hepsini izliyorduk. Etkimiz de oluyordu. Görüş iletip görüş alıyordum her şeyden haberdar oluyordum. Örgüt başka bir şey. Organize işlerdi... Ama ben ilişkiyi 90’da kestim. Benim beraber kurduğum örgüt çatısıyla karşılaşmadığımı hissediyordum. Dışarıdan gelenlerden, yayın organlardan takip ediyordum. Yayın organlarını bir yolla içeri giriyordu... Dışarıda tasvip etmediğim şeyleri hissettiğim an düzeltmeye çalıştım önünü alamayacağımı ve olumsuzlukları görünce 90’da ilişkiyi kestim. (Cem)

1980’lerde ve 1990’larda ayrı ayrı hapisane tecrübesi olan Ersin’e göre iki dönem arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın en önemli sebebi örgütsel yapıdaki değişiktir ve bu yapısal değişiklik hapisane ortamına da yansımaktadır.

“Temsilcilik yapıyordum. Benim için iyi deneyimdi... Örgütlü hayatı kavrayışımızdaki sorunları görüyordum. Dışarıda bunu farkedemezsin kapalı herkesin hayatı. Cezaevinde ise bunu gözlemleyebiliyorsun. Sol örgütlerin hayatlarına dair tecrübeyi 80’deki cezaevindeki hayatıyla 90’daki cezaevi hayatı birbirine benzemez. 80 sonrası anlatılan cezaevi öyküleriyle 90’lardan sonra anlatılan öykü farklıdır. 90’lardan sonra daha kötü. 90’lardan sonraki örgütlerde otoriter, hiyerarşik yapı sürmekte ve oldukça sekter. Çatık kaşlar, asabi, askeri hayat süren tipler. Toplumsal hayattan ellerini ayaklarını çekmişler, kendi örgütünden olanı yönetme biçimine dönmüş. Kendi arkadaşlarına karşı hiyerarşi uyguluyorlar. Bu devrimciliğe aykırıdır... Saçımı cezaevinde uzatmaya karar verdim; bizim temsilcimizin saç uzun olmasın dediler. Astsubay traşı önerdiler. Bunların hepsi kişiyi standartlaştırma. 'Saçımı uzatıyorum, temsilciliği de bırakıyorum' dedim. Onlar saçımı kabul ettiler.” (Ersin)

Örgüt yapısındaki sorunların hapisane ortamındaki ilişkilere yansımalarının yanı sıra bu mekân, sosyal psikoloji bağlamında kişilerin ilişki tarzlarının ve psiko-sosyal yapısına da ayna tutmaktadır. Nitekim uzun yıllar hapisanede kalan İsa, insanı tanımak konusunda hapisanenin iyi koşullar sunduğunu savunmaktadır.

“İnsanı tanımak için onunla ya uzun yol ya da cezaevi gerekir derler. Kişiyi ancak o koşullarda tanıyordun. Açlık grevleri yapıyordun. Açlık grevinin anlamı yaşanan sorunları kamuoyuna taşımak .Bazıları sıradan insan olarak düşünmeye başlıyor. Ve gerçek kimliği o koşullarda ortaya çıkıyor. Kendini de o koşullarda tanıyorsun, nefret ediyorsun, beğeniyorsun ya da utanıyordun.” (İsa)

Uzun yıllar sahte kimlikle yaşamak zorunda kalıp 1988’de evleri basıldığında yakalanan Nevin, siyasi tutuklular için hapisane koşullarının görece iyileştiği bir dönemde sürmekte olan direnişleri ve kazanımları önemsemektedir; ancak günlük hayatta karşılaştığı bencilce davranışların hapisanede yoldaşlar arasındaki ilişkide gözlemlemenin onda hayal kırıklığına yol açtığından söz etmektedir:

“Günlük hayatta iş yerlerinde görüp şaşırmadığım şeyler hapisanedeyken beni şaşırtıyordu. Hapisanede çokokrem bardaklarından cam bardaklar oluşuyordu. 8 kişilikti koğuş. 6 cam, 2 plastik bardak vardı. Ben çay dağıtıldığında cam bardaktan

almaya utanıyordum... Hatta bunu koğuştaki arkadaşlara da söyledim “Bugün cam bardakla içip yarın da cam bardakla içersem bu beni utandırıyor ve hatta bunu görmek beni çok utandırıyor, bencilce geliyor ” dedim... Açlık grevi sonrası dışarıdan yiyecek gelirdi. Yiyecekleri paylaştırılırken çok uzun yatanlar ve yatacaklar daha çok alsın diye düşünüyordum. Az yatacakların yiyecekleri canhıraş kapışmasını görmek hoş değildi ve bencilce geliyordu... Hapishanede uzun süre kalanlar birbirleriyle görüşmekten hoşlanmaz hale gelmişti. Artık kavga bile etmez olmuşlar. Koğuş değil tek kişilik oda istiyorlardı. Çok yorulmuş ve yıpranmışlardı. Mümkün olduğunca ilişki olmasın... Bu tür küçük ayrıntılar bende hayal kırıklığı yaratıyor. Oysa hayatını ortaya koyuyorsun, eşitlik talebin nedeniyle tutuklusun ve bu tür şeylerle karşılaşmak beni şaşırtıyordu.” (Nevin)

Anlatılardan da belirttiği gibi aileler hapishane sürecinde çocuklarına her zaman destek olmuşlardır. Sol siyasi fikirlerini paylaşmayanlar bile çocuğunu “ana baba yüreği” ile yalnız bırakmamışlardır. O süreçte yaşanan baskı ve işkence karşısında ailelerde hapishane yönetimlerine ve bunun uygulanımını destekleyen kurumlara karşı öfke oluşmuştur.

“Sonuçta bana onlar sahip çıktılar... Cezaevine girmeden önce arkadaşlarım masanın arkasında önde silahlar falan televizyona çıkıyorlardı. Babamın “oğlum iyice iş çığrından çıktı sizi vuracaklar öldürecekler hapse atacaklar bunu sonu yok aklını başına topla” diye müdahalede bulunduğunu hatırlıyorum. O zaman tutumumuz karşılıklı şiddetli restleşme gibiydi “yakalanırsın ben gelmem bak sana da sahip çıkmam beni de göremezsin seni uyarıyorum derdi” bende de ben bildiğimi yaparım sen ne dersen de tavrı... Babamın dediği gibi yakalandım. tabii önceleri annem geldi. Emniyete gelmiş çamaşır getirmiş ben torbaya koyup verdim çamaşır kan içerisinde kadın fena olmuş... Sonra annem ve ablam gelmeye başladı. Babam yok ortada. 8 aydır hapishanedeydim bir görüş günü tel örgülerin ardında annemi görüyorum yanında bir adam var bu kim derken meğer babammış fakat ben girdiğimde öyle değildi. Bembeyaz olmuş saç sakalı... O anlamda çok haksızlık yapmışız o insanlara.. şimdi onlarınki büyük çaresizlik... Babam islamcı, sağcı ben solcuyum. Ben babamı solcu yapamam. 12 Eylül'den önce devletle ilişkisi daha barışık ve onu onaylayan bir tutumdu. 12 Eylül sürecinde benim içine düştüğüm durum karşısında onda devlet karşıtlığı geliştii. Benim üzerimden yaşadıkları tecrübenin de etkisi oldu. Bizim çocuk

katil değil, hırsız değil bir insan bu kadar eziyet görür mü gibi... Babam askerlerle kavga ediyor,... Annem her geldiğinde ağlıyordu; ikisinin de gelmesini istemedim. Ablam geldi, ikinci annem olmuştur ablam... Ben bir tek kişi tanımadım ki oğlum sen solcu olmuştun ben de gelmiyorum diyen. Herkesin annesi babası kardeşi neyse hep yanındaydı..." (Ahmet)

Hapishane sürecini yaşayan görüşmeciler için siyasi profili uyuşsun uyuşmasın ailelerinin nazarında hakedilmeyen bir cezaya çarptırıldıklarını düşündükleri yönünde ortak bir görüş söz konusudur. Kendilerinin yüz kızartıcı bir suç işlemedikleri, hak mücadelesi içinde buldukları, ailelerinin de verilen bu cezaları hakemediklerine inandıkları ve bu nedenle maddi manevi desteklerini esirgemediklerini belirtmektedirler.

"Annem beni ve ağabeyimi sahiplendi, çocuklarının bir şey yapmadığını biliyordu. Neydi bizimki haklı insani talepler... Bu muameleyi gören insanlar ne adam öldürmüş, ne soygun yapmışlar, ne de ciddi bir olaya karışmışlar... Biz gözaltındayken köyde kadın başına bizim peşimize düşmüş, hakaretler işitmiş." (Fikret)

"Benim ailem istediğim kadar aktif olamadı. Ziyarettime geldiler beni yalnız bırakmadılar. Ailemin bana saygısı çoktu, çünkü kendi sorumluluğumu bildim, aydın bir insandım kimseye zarar vermedim. Yanlış yaptığımı düşünmüyorlardı ama devletin zulmünden korkuyorlardı. Bu hayatın benim benim tercihim olduğunu kabul ettirmiştim..." (Sevim)

"Benim ailem bana çok sahip çıktı. Yoksul olmalarına rağmen her şeylerini ortaya koydular. Sağ kalmamı onlara borçluyum. Kolladılar. Koşulsuz yani...80den sonra bütün örgütler dağıtıldı bir yerde ailelerimiz kaldı. Avukat bulamıyor her şeyini satıp avukat tutuyor. Evimiz kaç kere satıldı. Emekli maaşı ikramiyesi. Adeta çöktüler. Bütün 80 sonrası aileler çöktü aslında. Çok büyük acılar çektiler. Onlar adına acı duyuyordun bu insanların bütün dünyası sensin dünyaları yıkıldı seni kurtarmak için her şeyleri otaya koymuşlar senle yatıp senle kalkmışlar. Sonuçta yaptığım bir şey kötü bir şey değildi. Bunlar birbirine alternatif değil. Ailem cezaevinden çıktıktan sonra bir yerde dur artık herkes bıraktı bu işleri ortam çok kötü demeye başlamıştı.,

anıyordum onları ancak gelecekteki ailelerin bunu yaşamaması için daha demokratik bir ülke gerekiyordu” (Cem)

Çocukları hapisanede olan ailelerin örgütlenmesi, o dönem toplumsal muhalefetin ve içerinin sesini dışarıya duyurmayı sağlamıştır. “Cezaevi kapısı” ortak acı ve ortak talepler karşısında dayanışmanın ve örgütlenmenin sağlandığı alandır. Eşi cezaevinde olan Ayşe, cezaevi kapısındaki insanların duygudaşlığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“ Politiksin bütün yüzün cezaevine dönük. Cezaevlerinde çok ciddi şeyler var, olaylar oluyor. Sesi aileler duyuruyor, içeriye aileler ulaşıyor. Aileler ulaştıkça içerisi kendini iyi hissediyor. İdareye yaptırıyorsun. Ölüm oruçları başlamıştı. Oraya dönük yaşıyorsun... Herkes orada akraba gibi. Herkesin sıkıntısı, içerisi, büyük ölçüde. Bakanlığa git oraya git buraya git...” (Ayşe)

Öte yandan dayanışmaya katılan ailelerin en azından bir kısmının asıl kaygısı çocuklarının davalarına destek vermek değil, sadece çocuklarını zulümden kurtarmaktır.

“... gerçi ilk dönem aileler ne yapacaklarını bilemiyorlardı ama 1983- 1984’ten sonra aileler kendi içinde örgütlendiler, cezaevi kapısında birbirini tanımaya, ortak hareket etmeye başladılar. O dönem Ankara yürüyüşü olmuştu. Aileler dışarıda destek sunmaya başladılar... 86’da İHD kuruldu... Bizde mahkemeye gittikçe yapılanları deşifre etmeye çalışıyorduk, direnişlerde bulunuyorduk. Ancak cezaevinden çıktuktan sonra mücadeleye katılmakta zorlanan arkadaşlarımız oldu. Aileler çıkış kapısında nöbetçi gibi beklediler, çünkü bu süreçte çok yıpranmışlardı. Bu tür işlere karışır bir daha yanında olmayacakları tehdidi karşısında kaybettiğimiz arkadaşlarımız oldu.” (Sevim)

3.8. Çocuklarıyla İlişkileri

“Sosyalleşme aynı zamanda kuşaklar arasındaki bağları kuran süreçtir.”¹⁶⁴

Bugün çoğu ellili yaşlarını süren 78 Kuşağı üyelerinin çocuklarıyla ilişkileri ve kuşaklar arası ilişki konusunda yapılan görüşmelerden önemli veriler elde edilmektedir. Geçmişte yaşanan olayların kendi çocuklarına aktarılması ve sol siyasi kimliği aktarma konusunda görüşmeciler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Görüşülenlerin değerlerini bir sonraki kuşağa, daha belirgin bir ifadeyle kendi çocuklarına aktarmalarında üç farklı tarz dikkat çekiyor. Aktarım biçimleri için burada “sosyalleştirme tarzı” terimi kullanılıyor. Terim, klasik sosyolojinin demirbaşlarından sayılan “sosyalleşme”den türetiliyor. İlk bakışta, sosyalleşen özneye ilişkin “kendinde” ve “kendiliğinden” bir süreç olan sosyalleşmeyle karşılaştırıldığında, bu terim “sosyalleştiren”in “sosyalleşen” üzerinde hakimiyetine ya da sosyalleşme sürecinde iradi bir denetime sahip olduğu düşüncesini uyandırabilir,¹⁶⁵ ancak burada kastedilen, bir denetim ya da irade uygulamasından çok, çocukları yönlendirmede belli ölçüde belirleyici olabilecek yetkinlikler ve yetkinliklere bağlı tercihlerdir.

En sık görülen sosyalleştirme tarzı burada “liberal” olarak niteleniyor. Bu nitelemenin en belirgin nedeni, devrimci anne ya da babanın değerleri aktarmak için kendi hafızasını bir araç ya da bir dolayım malzemesi olarak kullanamaması ya da kullanmayı reddetmesi ve çocuğun hayatıyla ilgili kararları olabildiğince kendisine bırakma eğiliminde olmasıdır. Anne babaların devrimcilikle ilgili tercihi “söylemleştirme”mesinden de söz edebiliriz. Bunun anlamı, ebeveynin devrimci pratiklerini bariz bir biçimde gizleme çabasına girişmemekle birlikte, çocuğu kendi değerlerinin gücüne ve/veya doğruluğuna dolaysız iletişimle ikna etmeye yönelmemeleridir. Burada değerlerin, toplumsal belirlenimlerle bağlarının kurulmasından çok, yaşam tarzıyla ilgili seçimlere indirgenmesinde genel bir varoluşçu tını söz konusudur. Çocuğun “devrimci olması ama devrimci ortamdan kaçınması, arkadaşlarını

¹⁶⁴ Antony Giddens, **Sociology**, Polity Press, s. 24

¹⁶⁵ Başka bir deyişle, “sosyalleştirme”yi, aslında pozitivist bir damga taşıyan ve çocuğu çevresinin ve kültürün basit bir nesnesi, bir “sonuç-ürün” olarak değerlendirmeye eğilimindeki klasik sosyolojinin sosyalleşme üzerine ilk tanımlarına işaret edecek biçimde değil, bu çalışmada ele alınan kuşaktan bireylerin kendi çocuklarının sosyalleşme süreçlerine etkisi olarak, özgülleştirici bir terim olarak kullanıyorum. Dolayısıyla “sosyalleştirme,” terimin geçtiği her yerde “78 Kuşağı'ndan ebeveynin çocuğunun sosyalizasyonuna etkisi” olarak genişletilebilir.

başka çevrelerden seçmesi” ya da tam da sol bir değeri ifade eden kendi adının (örn. “Eylem”) anlamını aile içinde değil de, böyle bir deneyim için geç sayılabilecek bir aşamada, bir tesadüf eseri “bir arkadaşın dikkatiyle” yorumlamaya başlaması bu tür ebeveyn tutumunun ilginç göstergeleridir. Ebeveynin tecrübesiyle çocuğun yaşadıkları arasındaki mesafenin en çok bu tipolojide açıldığına tanıklık ederiz: İki gerçeklik arasındaki fark, en az iki örnekte “masal” olarak ifadelendirilir.

“Ben geçmişimi çocuğuma anlatmadım. Sloganla değil, normal büyüttüm. Çocuk çocuk gibi büyüsün dedim. Bizim kuşağın çocukları iyi yetişmedi. Çoğu arkadaşın çocukları kendi ailelerinin savunduğu düşüncelere karşı oldular. Bir çocuğa sürekli slogan attırmak iyi bir şey değil. Bizim bir arkadaşın daha 14 yaşındaki çocuğu alkol alıp bir yerde mahsur kalıyor görevliler geliyor, çocuk “ beni götürmeyin, militarizme karşıyım. . . ” gibi slogan atıyor. 14 yaşındaki çocuk ne anlar.”(Melek) (çocuğun yaşı 30)

“Oğlum kendi kuşağının tipik bir örneği, kafası karışık. . . belirli bir dünya görüşü yok ve hangi olayı nasıl yorumlayacağını bilmiyor. İlginç yanı belki de çoğu yaşıtı gibi geçmişte yaşananlar anlatıldığı zaman bunları masallardan bile daha inandırıcı bulmuyor. Oğlumun son söylediği bir şey var. Bu da çok ilginç. “Baba benimle aynı düşünen insanları yakınlık duymuyorum ama yakınlık duyduklarım da benimle aynı şeyi düşünmüyorlar” diyor. Kendisine sosyalistim diyor ama üniversitedeki kendisine sosyalistim diyen insanları kendisine yakın bulmuyor; yakınlık kurduğu ve daha anlaştığı insanlarsa sosyalist olmayanlar. Buradaki sorun benim oğlumun kafasının karışıklığı olabilir ama içeriğini özünü çok bilmese de ya da özünü bilip ayrıntıları bilmese de sosyalizmin iyi bir vizyon olduğuna inanan bir gencin kendisine sosyalist diyen insanların yaklaşmaması durumu aslında başka bir soruna işaret ediyor.” (Mehmet) (çocuğun yaşı 20)

“Kızımın bizim geçmişimize dair bilgisi fazla yok. Özen gösterdik. O süreçte insanlarla baskının zayıfladığı bir dönem Başarılı olduğumuz söylenemez. Kuşak olarak yaşadıklarımız anlaşılır değil. Bizim kuşak o koşulların tezahürüydü. Bugünkü kuşak ne bunları anlamada kolaycı ne de anlamak istiyor. Bugün teknolojinin etkisi altındalar ve senin anlattıkların masalsı geliyor. Her insan gibi çocuğuyla problemleri

olan bir aileyiz. Çatışma yaşıyoruz. O çatışmada yaşadığımız, yaşattıklarımız ve aştıklarımız var. Mütevazı yaşamayı, paylaşımcı olmayı aşılama çalıştı. Almak istediği kadarını, işine geldiğini aldı. Çok güçlü kimliği olan ailede hem kimlik edinmesi kolay hem zor. Aramızda kuşak çatışması var. Kendi kimliğini oluşturmasına, kendi tercihlerini yapmasına izin vermek lazım...” (Arif) (çocuğun yaşı: 20)

“Kendi politik tecrübemi kızıma aktarmamaya özen gösterdim. Kendisi tercih etsin diye, ne kadar başardım bilmiyorum. Kötü olan parti binalarında, vakıflarda büyüdü. Bugünden baksam bunu yapmak istemezdim. Daha özel mekânda bulunmak isterdim onu yetiştirirken. Ona haksızlık ettiğimi düşünüyorum. Biz toplantı yaparken oralarda sıraların üzerinde uyuya kalması, ders çalışması falan... Keşke dediğim şeylerden biri bu.” (Emine) (çocuğun yaşı: 18)

“Benim çocuğum hep merak etse de sorsa da ben hep anlatsam yani yaşanmış bir hayat saklanacak bir yanı yok. . . kızım dershaneye sınava gidiyor. Orada liseli birisi herhalde adını soruyor, kızım adının Emek olduğunu söyleyince babanı tebrik ederim kesin sosyalisttir diyor. Çocuk bundan etkilenip gelip sordu. . . . ama bizim düşünceimizi kavrasın gibi bir çabamız yok. O bizi, insanlığımızı görsün ona göre kendini şekillendirsin diye düşünüyoruz. Ama çocukları 1 Mayıs mitinglerine götürürüm. (Fikret) (çocuğun yaşı: 13, 10)

“Kızımın solla tanışmasını istedim ama solcu olsun diye çabalamadım. Yaşadıklarımız sır gibi değil, çok şey saklamadık. İlgisini çekiği kadar alakalı oldu. . . İyi insan olması, daha çok işlediğim şey, adalet duygusu. . . Benim coşkuyla solcu olması için çalışmadım ve böyle de hissetmedim. Bu kuşak daha apolitik... Örneğin marka takıntısı olmadı değil, tüketim arzusu engelleyemediğimiz bir şey ve sadece bizim çabamız yeterli olmuyor.” (Nevin) (çocuğun yaşı: 20)

O dönemde anne babanın yaşadıklarına, kaçak yaşamaya, maddi sıkıntılara, baskınlara, aramalara, işkenceye, hapisane sürecine ve ayrılığa şahit olan çocukta travma etkisi yarattığında özellikle anne çocuğun siyasi tercihlerine müdahale etmemek konusunda daha kararlı olabilmektedir. Örgütlü yaşamın getirdiği gizlilik nedeniyle doğumundan

yetişene kadar çocuğunu bu yaşama bilinçli olarak ittiğini düşünen Ayşe oğlunun kendi yaşam tarzlarına tepki geliştirmesini anlayışla karşılamaktadır.

“Oğlum solcu olmadı ve o yaşama çok tepki duydu. Örneğin ortaokuldayken oruç tutmaya başladı. Eşim de ilgilenmedi; cezaevi sürecinden sonra da parti, dergi gibi politik faaliyetlerini sürdürdü. Babasının tepkileri onda karşı tepki yarattı. . . ben kişinin kendisinin yolunu bulmasını daha doğru buluyorum. Ben solcu olmasını isterdim ama zarar görmesini istemezdim. Doğumu, biz cezaevindeyken yaşadıkları, bizi işkencede görmesi. . o çok ciddi ağır bir yaşam geçirdi. Çocuklukta travmaların etkisi, sağlığını ciddi anlamda bozdu. . . . bizim tercih ettiğimiz yaşamda yaşadı ve ben onu koruyup kollayamadım; çok zarar gördüğünü düşünüyorum ve üzülüyorum.”(Ayşe) (çocuğun yaşı: 31)

Sosyalleştirmeye ilişkin bir tarz oluşturduğu düşünülen ikinci grubun tutumları “radikal” olarak adlandırıldı. Bu grubun sosyalleştirici yatkınlıklarını liberal tarzdan ayırt eden, temelde kuşak tecrübesine ilişkin belleğin söylemleştirilmesidir: Çocuğun kendi tercihlerini yapmasının –tek tek mülakatlarda değil, ama bu sınıflamaların altında- ısrarla vurgulanması, ilk sosyalleştirme tarzıyla önemli bir ortak yöndür; bununla birlikte radikal sosyalleştirme tarzında anne ya baba kendi belleğinin, tecrübesinin ve değerlerinin gündelik pratiklerdeki tezahürlerinin ötesine geçerek kimliğini açık biçimde ve bilinçli olarak ifadelendirir. Buradaki ebeveynlerin temel kaygısının çocuğun doğru siyasallaşmasından çok yanlış siyasallaşmaması olduğu da dikkat çeker: 80’ler ve sonrasında sol tarafı felç edilen kamusal hayatın yetişmekte olanları sağ siyaset tarzlarına ve ideolojilere çekmesinden çekinilmektedir.

“Bizden, görüştüğümüz kişilerden etkileniyor. Biz illa şu ol bu ol demiyoruz. Sağcı, dinci olmasından da korkuyoruz. . . Ben şimdi çocukların okullarıyla çok uğraşıyorum. sadece çocuklarım için değil, bütün çocukları bir tutuyorum. Çocuklarımız da bu kültürden etkileniyorlar, paylaşımcı yaşam biçimi onlara da aksettiriliyor. Çocuk çünkü aileden ne görürse onu yaşıyor. 1 Mayıs’ta alanlara gitmelerini istiyoruz. O duyguyu yaşasınlar istiyoruz. Çünkü o alanda alınan duygu enerji farklıdır, insanın tüylerini ürperten bir şey. Ama asla silahlı mücadelenin içinde olmalarını istemem. Çünkü insan öldürmenin bazı durumlarda gerekli olduğunu söyleseler de bunu

istemem. Bunun dışında politik mücadele içinde yer alabilirler ve bunun bedelini de ödeyebilirler.” (Zeyno) (çocuğun yaşı: 13, 10)

“Çocuğu oldu işten kaldı demesinler diye çocuğu da zaman zaman toplantılara mitinglere götürmek zorunda kalırdım... Sigara içilirdi, çocuğun ciğerlerinde duman oldu... Politik kimliğimizi çocuğa dayatmak gibi özel bir çabamız olmadı. Hayatın içinde farkettiler... Arkadaş çevremiz canlıydı... Oğlum, dönem dönem babasının da benim de cezaevi sürecimizde bunu saklanacak bir şey gibi algılamadı, bir özgüveni vardı. Bugün sosyalist düşünceleri benimsiyor. Hayatı sorguluyor. Dinle ilgili sorular sorduğunda hayatta doğru dürüst emeğiyle geçinmek kadere bağlamak, gerçekten kaçmamak gerekir dedik... Din meselesini boşa düşürdü... Özel mülkiyeti bencililiği kendi içinde sorguluyor. Fazla mülkiyet duygusu yok. Parayı hesaplamıyor. Bir dönem herkesi sevindirmek için palyaço olacağım diyordu, sonra astronot olacağım kimse gidemiyor gelip anlatacağım dedi... Avukat olacağım, iyi insanlar hapsolüyor diyor. Para kazanırım hırsı yok. Bizde paranın peşinde hayat tüketmedik. Ona hiç bir şeyi dayatmadık” (Sevim) (çocuğun yaşı: 17)

Çocuğun siyasal sosyalizasyonunda anne baba, bilinçli olarak bu rolü üstlenmek gibi bir karar almışsa özellikle ilk gençlik dönemlerinde anne babanın çocuk üzerinde doğrudan amaca uygun etkide bulunduğu söylenebilir. Anne babanın bile isteye siyasal konularda çocuğunun yanında siyasal konularda konuşmaları, siyasi eylemlere katılmaları ve çocuğu da götürmeleri gibi durumlarda çocuk anne-babasının siyasi görüşleri üzerinden bir siyasal kimlik inşa edebilir ve siyasi tercihlerde bulunabilir. Çocuklarının siyasal sosyalleşmesinde bilinçli bir etkide bulunan bir ailede çocuğun fikirleri travma ve başka faktörler yoksa anne babanın fikirleriyle paralellik gösterebilir. Yapılan görüşmelerde bu siyasal “sosyalleştirme” içinde bulunan, çocuğu yetiştirirken belli değerleri aşılama, yönlendirme ve siyasi etkinlik içinde bulunmasına izin veren bunu savunan Gülser “Hiç bir şey empoze etmedim lafına inanmıyorum. Bu ülkede faşistler çocuklarına bir takım şeyleri empoze ederse şeraitçiler zenginler çocuklarına bir takım şeyler empoze ederlerse, ben niye devrimciliğimi anlatmayayım çocuğuma. Onur duyarım.” diye belirtmektedir.

“Ben kendi evimde nasıl yaşıyorsam, eşim nasıl yaşıyorsa kızım büyümeye başladığında bizim gibi bir bireydi o evde. Ben gibi eşim gibi o evin sahibiydi... Öyle

yaşadık. Yazları tatillerde kızımın babası bakıyordu.. Baba mitinge gidiyor ve ona kızımın ben mitinge gidiyorum dediğinde sorarmış “ne mitingi” diye.. ve söylerdi eşim örneğin barış mitingi. Savaş olmasını istemiyoruz, biz bunu istiyoruz. Ben de geleyim mi dediğinde gel diyor babası ve baba kız mitinge gidiyorlar. Aramaları yaşıyor, pankartları görüyor. O da taşıyor. Ama biz bu konuyla illa okuması gerektiğini de söylerdik. Bu dışarıdan anlatıldığında anne baba da olsa yanlışlarımız olabilir. Ama sen gel barışı oku... Mitinge de beraber gittik, olay olduysa beraber kaçtık. Tabii çok korunaklıyız yine de... Gidilen yanlış yerse anne baba da gitmemeli. Doğru yerse çocuk da gitmeli... Hiç bir şey empoze etmedim lafına inanmıyorum. Bu ülkede faşistler çocuklarına bir takım şeyleri empoze ederse şeriatçiler zenginler çocuklarına bir takım şeyler empoze ederlerse, ben niye devrimciliğimi anlatmayayım çocuğuma. Onur duyarım. İnsanlar her türlü pisliği ile yaşarken bunu çocuklarının içinde yaşatırken ben niye devrimciliği anlatmayayım. Belli günler olurdu. Mitingler olurdu. 1 Mayısları hiç kaçırmazdım. Ha bu korsan olur. Yasadışı olur olur. Yasal olur.. İlla ki 1 Mayıslara giderdim. Onun tepkisi de bende 77’de sağ çıkmış olmam. Korkmuyorum. Giderim. 96 1 Mayıs’ında da kızımı götürmüştüm. Kadıköy’deki olaylar oldu. Orada çok ciddi bir şekilde korktum. Çocuğumdan dolayı. Çünkü çok şuursuzca atılan kurşunlar vardı. Hatta babayla ben çok sorguladık kendimizi. Gelmeli miydi diye. Ama kızım çok istiyordu. En büyük avantaj beraber olmamızdı. Yoksa kendisi de giderdi... Bir de güveni kalmazdı bize. O zaman siz oturun evde derdi. O zamana kadar üzerine okumuş, mitinglere gitmiş sen gelme diyemezdik.” (Gülser). (çocuğun yaşı: 29)

Çocuğuna kendi siyasi fikir ve değerlerini aşılarmaya çalıştığını söyleyen Hüseyin, kızımın bugün sol siyasetle ilişkili olmasına rağmen bugün geçmişe bakıp değerlendirdiğinde yanlış bir tutum içerisinde olduğunu söyleyerek özeleştiride bulunmaktadır.

“Lise bire gidene kadar kızımın her gün beraberdim. Her yere götürdüm. Mitinge, greve, yürüyüşe götürdüm; öğretmen örgütlemek için okulları gezdim, o da yanımdaydı. Ben bir ara pişman da oldum bu ülkeye çocuk bırakıyorum diye. Ama bencilce davranıyorum bunu söylerken. Her türlü tehlike insanlar için... Ben kızımı tam bir komünist gibi yetiştirmiştim. Topunu bile dışarıda bırakırdı. Ben kavramı yoktu. Ama dışarı o kadar namussuz bir ortam ki. Su akar yolunu bulur. İstedğini

yapsın. İdealist anne babalar hata yapıyor. Kendi kalıbına sokmaya çalışıyor... Özlemine duyduğunu olmak isteyip de olamadığını çocuğunda gerçekleştirmeye çalışıyor.” (Hüseyin) (çocuğun yaşı 29)

3.9. 78 Kuşağı'nın Kendini Temsili ve Geçmişi Değerlendirmesi:

“Kuşağı Tarih Sahnesine Çıkardık”

78 Kuşağı'nın tecrübesinin sahihliği, direnme ve var kalma olanakları kendi tecrübesini kültürleştirme, yani bu tecrübeleri sonraki kuşaklarla ilişkilerinde canlandırabilme, zamanın ve iktidarın karşısında bu tecrübeye yeni ilişkiler yoluyla hayatiyet kazandırabilme başarısıyla ölçülebilir. 78 Kuşağı'nın toplumsal belleğinin özü her şeyden önce mücadeledir.

“Mesela gençliğin verdiği bir şey deniliyor; ama değil bana göre. Ben bugünde giderim 1 Mayıs mitinglerine. Yasaklandığı zaman da Taksim'e girdim. O kararlılık farklı bir şey, biz kötü bir şey yapmıyoruz ki. Yani biz, emek üzerindeki düşüncemiz için oradayız, onun verdiği bir şey; ama diyorlar ki yaşımanızın verdiği gençliğin verdiği bir şeyle geçmişte eylemlere katılıyordunuz diye... Ben bunu kabul etmiyorum; ben hala gidiyorum, ben hala genç miyim? İnanmışım, sola inanmışım her şeyden önce. Bu dünyayı gerçekten kurtarabilecek sistemdir. İnsanlığı kurtarabilecek bir sistemdir. (Gülser)

78'lilerin bugünkü habitusleri bakımından geçmişten kalan, her şeyden çok siyasete ve hayata bir mücadele perspektifinden yaklaşma yatkınlığı vardır. Bununla birlikte tüm görüşmeciler onları bir kuşak olarak nitelendirme olanağını veren kendi özgül devrimci mücadelelerinin kaybedilmiş olduğunu kabullenmişlerdir. Siyasete ilişkin bu tarihselci tutum, yani belirli dönemlerin belirli mücadele tarzlarını gerektirdiği/öne çıkardığı, koşullar değiştiğinde mücadele tarzında da zorunlu olarak değişiklik gerektiği fikri görüşmeciler arasında yaygındır. Devrimci hareketlerin ortak bir özelliği olarak gösterilebilecek koşulların kendisinin örgüt eylemliliği aracılığıyla, kolektif iradeyle devrimleştirilmesi görüşünün aktif olarak hiçbir görüşmeci tarafından paylaşılmaması dikkat çeker.

Mücadele yatkınlığının önemli bir niteleyicisi örgütlenmeye, kolektif eylemliliğin farklı kanallardan sürdürülmesine yönelik bir eğilimdir. Bu yatkınlık, görüşülen kişilerin hayatlarında yeni parti örgütlenmeleri, dernek çalışmaları, sivil toplum etkinlik ve eylemlerinde ifade bulan bulan bir zemine taşınmış görünmektedir. Görüşmeciler arasında bir parti, dernek ya da sivil toplum örgütüyle ilişki içinde olmayan tek bir 78’li bulunmaktadır; aynı kişinin bütün görüşmeciler arasında gençlik ideallerine uygun bir toplumsal dönüşüm konusunda umutsuzluğunu ifade eden tek örnek olduğu da belirtilmelidir.

“Benim yaşımdaki insanlar bizden öncekilerde öyle devrimi gerçekleştirip sosyalist bir dünyada yaşayacağına inanıyorlardı. Bende öyle bir şey olursa bizim kuşak yapar diye düşünüyordum. Şimdi oğlumun değil onun oğlunun daha farklı bir dünyada yaşayacağına dair bir umudum yok... Bugün devrim dediğimiz şey o kadar uzak ki bugün ayakkabı boyacısı bile kapitalist olabileceğini zenginleşebileceğini zannediyor. Piyango ya da sayısal lotodan para çıkmadığı sürece bunun mümkün olacağına inanmıyor. Herkesin bu düzen içinde kendini kurtarabileceğini düşüncesi var. Benim geleceğe karanlık bakmamın temelinde devrim ve sosyalizm düşüncesinden uzaklaşılması var... Bu nedenle... Yani işçilerin çoğunun neredeyse durumları... Dıştan bakıyorsun grevler yok. Ya hepsi birden uyutuldu ki doğru. Dünyada işsizliğin ikinci sırada olduğu bir ülke hiç bir hareket yok. İşçi düşmanı bir iktidar halktan en büyük desteği alıyor. Geçmişte de böyleydi ama belli oranda hareketler vardı. Ve dinsel düşünce gibi insanları uyutmaktaki bir numaralı ilaç en etkili durumda. Elbetteki aç insan ayağa kalkar ama ekme bulduğu zaman yarın bu ekmeği kaybederim korkusuyla ekmeği kendisi yapmaya inandığı zaman bir şeyler yapabilir .O duygu yok ki. Ayakkabı boyacısı bile ah işte bir fırsatını bulsam da zengin olsam diye düşünüyor. İşte bu değişim düşüncesini uzaklaştıran bir şey. İdealizm öldü. Adam karşılıksız esnemiyor. Bırak gelecek kuşakların mutluluğu için ölümü göze alması...”(Mehmet)

Görüşülen kadın 78’lilerin hemen hemen hepsi aktüel feminist mücadelede etkin durumdadır. Mücadele yatkınlığı, feminist 78’lerin bellekleri bakımından ilginç bir tablo ortaya koyar: Öncelikle söz konusu yatkınlık devrimci mücadele içinde edinilmiş ya da en azından pratikteki tezahürünü ilk olarak bu genel siyasal kavga içinde göstermiştir. Öte yandan, 78’li kadınlar arasında, 1980’ler öncesinde sol hareket içinde yaygın bir simgesel şiddet kaynağı olarak işleyen ve günümüze kadar çok eleştirilen erkek egemenliğine karşı

yükselen bilinç, kuşağın belleğini de büyük olasılıkla yeniden biçimlendirmiştir. Bu nedenle 78 Kuşağı'nın kadın üyeleri bakımından kadın haklarına ilişkin mücadele ve bilincin ayrı bir yatkınlık olarak değerlendirilmesi gerekiyor.

“Keşke o dönem feminist hareket olsaydı. Keşke ben devrimci olduğumda feminist olsaydım ben o zaman bambaşka olurum. Senin o dönemde ne kadar aktif olman bir yana bugün bakıldığında bir sürü şeye yazık olmuş. Hareketin karakteri değişirdi... Benimki tabii bir ütopya o dönemde keşke olsaydı diyorum ama buna büyük ölçüde izin verilmeyecekti. Gücün varsa sen yapacaktın, izin almayacaktın. erkekler iktidarı ellerinden bırakmak istemeyeceklerdi. Feminist hareket demek erkeğin iktidar alanının dışına çıkıyordu. 70'lerde erkek iktidarının içinde yapıyordun. Mahalleye gittiğinde bunu böyle yapın diyorlar. Kadın böyle düşünüyor, kadın örgütlenmesi, onu gönderin diyor. Tamamen erkek iktidar alanı içinde hareket ediyordun çıkıp gittiğin yerde yine erkek iktidarını hakim olduğu yer. Bağımsız bir kadın örgütlenmesi yok ve seni bağımsız bir örgütlenme olarak kabul etmeleri çok zor. Feminist hareketin erkeklerin cezaevlerinde olmaları, alan dışında olmaları etkili elbette” (Ayşe)

“Feminist hareket olsaydı bu kadar maço bir sol olmayacaktı. Mahirler ve Denizler birbirlerini sevmezlerdi, stratejileri ve örgütlenme modelleri farklıydı buna rağmen hissettikleri başka bir şey vardı ve onlar bunun için birleşebiliyorlardı... Ve bunu sol kendisine rehber edemedi. Bunu referans alamadı, bunun kıymetini bilemedi. Bunun kıymetini bilseydik sol (hareketler) birbirine hoyrat olamayacaktı ve hâlâ bir şey yokken bile (hoyratlık) yapmaya devam ediyor ve ben bunu istemiyorum... (Feminist hareketi) örgütleyen cezaevi kapılarında bekleyen kadınlar, oradan gelen kadınlar. Bize birçok güçlenme şeyleri sağlamış. Bizi güçlü kılmış... Bağımsız bir feminist hareketle ilişkimiz olsaymış acayip bir şey olurdu. Hem devrimci hareketler de farklı olurdu.” (Emine)

Mücadele yatkınlığı genel olarak toplumla ilişkiye geçmekte temel bir hareket noktasıdır. Mücadele yatkınlığının süregitmesiyle bağlantılı bir başka değer-yatkınlık, dayanışmadır. Bu değer-yatkınlığın günümüzdeki en genel ifadesi, 78 Kuşağı üyelerini ortak bir zeminde buluşturmaya çalışan ve kitle iletişim ortamlarında adı giderek daha sık telaffuz edilen 78'lile Vakfı'dır. Vakıf, tarihi inkar edilmiş, yok sayılmış, yasaklanmış, kimilerinin

“yitik kuşak” olarak andığı 78 Kuşağı mensupları tarafından hâlâ hayatın içinde üretken ve sorgulayan insanlar olarak var olduklarını göstermek, kolektif olarak yarattıkları bütün devrimci, ahlaki değerleri ve birikimi, bunları yok etmek isteyen güçlere karşı savunmak, Türkiye’de gelişmesi gereken demokrasi mücadelesinde aktif görevler üstlenmek, 12 Eylül darbesinin bıraktığı mirasa karşı mücadele etmek ve örgütlenmek iddiasıyla 2000 yılında kurulmuştur. Kuşak üyelerine dayatılan hak sınırlamalarının kamuoyunun gündemine getirilmesi, buradan hareketle 12 Eylül rejiminin sorgulanma koşullarının yaratılması, bu koşullarla yakın tarih arasında ilişki kurulup tarihin güncelleştirilmesi fikrinin geliştirilmesi ve çabayı sürdüren 78’lilerden başlayarak topluma doğru genişleyen bir perspektifle dayanışma ilişkilerinin geliştirilmesi, kuşak temsilcilerini bir araya getiren bu oluşumun temel amaçlarıdır.¹⁶⁶ 78 Kuşağı'nın sadece siyasal etkinliğini durdurmakla kalmayıp toplumla bağlarını koparan, bazı örneklerde kişilerin en olağan yurttaşlık haklarını elinden alan 12 Eylül darbesine ve darbenin kurduğu rejimin yürütücülerine karşı hukuksal bir mücadele örgütlemek somut hedeflerinin en belirginidir. Hukuksal mücadelenin bir başka yönü de yurttaşlık haklarından yoksun bırakılan, ömür boyu kamu kurumlarında çalışmaktan men edilen, kimi durumlarda -siyasal suçlardan mahkum edilmiş olmaktan kaynaklanan- sabıkalı statüsünden kurtulamayan, bu nedenle de işsizlik sorunu çeken kuşak üyelerin sorunlarıyla ilgilidir. Vakıf, bu konularda önemli başarılar elde etmiştir. 78’lileri bir araya getiren vakıf ve dernek çalışmalarına katılımın yüksekliği, çeşitli illerde kurulmuş derneklerin bir federasyon oluşturmuş olması ve kamusal alanda giderek artan etkinlik düzeyi, kuşağın dayanışma yatkinliğinin genel olarak sürdüğünü göstermektedir.

“78 Kuşağı tarih dışına atılmış yok sayılmıştı. Başlangıçta örgütlerin ileri gelenleriyle konuştuk... Medya ilişkilerini kullanarak, 78’lileri Türkiye çapında toparlarken bağımsız örgüt olarak kendimizi anlatmaya çalıştık inkar edilen kuşağız ama varız diye.. Evlilik hakkı, kamu hakkı vs. konusunda kampanya yaptık ve 2 yıl kampanya yaptık medeni haklarımız kamu haklarımızı, yurttaşlık haklarımızı geri aldık. Biz bir kuşak olarak artık özgürüz rahat siyaset yapabiliriz. Kendi hakkımızı aldığımız için güvenimiz var. Sıra darbecilerde ...anayasa geçici 15 madde kaldırılıns dedik. Bunu çalışmasını yürüttük, toplantılar düzenledik, kamuoyu çalışmaları yaptık, 15. maddenin meclise götürülmesini sağladık, Diyarbakır’da adalet komisyonu kurulmasını sağladık... 12 Eylül’ü güncelleştirdik, darbecilere karşı gelinmedikçe

¹⁶⁶ Celalettin CAN, **78’liler Sorguluyor**, s. 166.

demokrasi olmaz, darbecilerle hesaplaşılması gerekir, bu yönde hala mücadelemizi sürdürüyoruz. Kuşağı tarih sahnesine çıkardık. 78 Kuşağı diye bir kuşak var artık. bunu yaparken çok haksızlıkla da karşılaştık... Senede bir yemek, bazen piknik, ev toplantılarımız, kahvaltımız var, dayanışma var. Eğitim, sağlık sorunlarının çözümüne yönelik dayanışma ilişkilerimiz var, yeni kuşaklarla da ilişki içindeyiz. Gençler başlangıçta bizi eskide kalmış gibi görüyorlardı. Bizimle ilişkiye girince eski değerlerin eski olmadığını, demokrasinin Türkiye geleceği için temelini o zamanlar atıldığını görüyorlar. Seninle ilişkiye girince senin örgüt şefi gibi hareket etmediğini görüyorlar, bizim o dönemki hayatımızı merak ediyorlar... Bir de 78'liler medyasına kavuştu, televizyondan arkadaşlar sahip çıkıyor. 78'liler artık ülkede var artık takip edin daha da olacak..." (Cem)

Kuşağı kamusal alanda genel olarak temsil eden bu oluşumlardan başka 70'li yıllarda majör örgütlere üye olan devrimcilerin daha dar planda yürüttükleri ve genellikle birer dernek çatısı altında eşgüdümelenen dayanışma çalışmaları da vardır. Bu dernekler özellikle de aynı harekete üye olanlar arasında dayanışma ilişkilerini sağlamak amacıyla. Yine de bu türden örgütlenme çalışmalarının en doğal haklarından yoksun kalan kuşak üyelerinin yaşlandıkça ağırlaşan ve bazı örneklerde sonu intihara varan yıpratıcı bir deneyim dizisi ardından canlanmaya başladığı belirtilmelidir. Bu türden dernekler, yitirilen kuşak üyelerinin mezarlarının yapılması ya da onarılması, ailelerinin durumlarının takip edilmesi, sağlık sorunlarına çözüm bulunması, ekonomik durumu uygun olmayan üyelerin çocukları için burs sağlanması gibi geniş bir yelpazeye yayılan bir dizi görevi üstlenmektedir.

"Partiler, örgütlenmeler artık insanlar yoruldu mu eskisi gibi bir arada olamıyor herkes bir yana savrulmuş, hastalık vs. gibi şeyler var bir çok insan yalnız ve sorunlarıyla yalnız baş etmek zorunda kalıyor. Bizden birkaç arkadaş birkaç yıl içinde intihar etti. Yalnızlık, umutsuzluk... Onca çekilmiş şeyin üstüne elde var sıfır gibi duygular insanları sarstı. Arkadaşlarla cenazelerde biraraya geliyoruz; öncesinde biraraya gelsek birbirimize kol kanat gersek... Dernek kuralım, eski arkadaşlarımızın ailelerini ziyaret edelim, ölmüş arkadaşların mezarlarını yaptıralım; zorda olan arkadaşların çocuklarına burs verelim, sağlık ihtiyaçlarını karşılayalım dedik ve derneği kurduk. 2 yıl oldu... 14 öğrenciye burs veriyoruz... Bir arkadaşın mezarı 25 yıl sonra yaptırıldı... Genel olarak da bu tür bir dayanışmayı amaçlıyoruz. Dört dörtlük dümdüz gitmiyor bir sürü

sıkıntılarımız, tartışıklarımız oluyor.. Derneğe üye arkadaşların bazıları iki üç parti var oraya üye; ağırlık olarak da örgütlü yapının dışında duranlar var. Bizim için bir yerde siyasi bir oluşumla çalışıp çalışmamak önemli değil; dernek daha çok dayanışma fikrine yakın olanlardan oluşuyor.” (Ayşe)

Dayanışma yatkınlığı, kendisini yalnızca kuşağın kendisine dönük eylemlerinde göstermez. Bu çalışma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan kuşak üyelerinin ağırlıklı bir bölümü çoğu kez parti üyesi olarak hala sürdürdükleri siyasal etkinliklerinin dışında, kamusal alana taşınan her türden demokratik hak mücadelesine destek vermektedirler. 1980 sonrasında sivil hayatı her tarafından baskı altına alan ve parlamenter sistemin kuruluşundan sonra da yürürlükte kalan askeri rejimin uygulamaları, özellikle de gözaltında ve hapishanelerde sürdürülen sistematik işkence, hapishanelerdeki insan hayatına ve onuruna aykırı koşullar, siyasal davalardan çıkan idam cezaları gibi aciliyet taşıyan sorunlarla baş etmek için tasarlanan İnsan Hakları Derneği'nin kuruluş çalışmalarında çok sayıda 78'li bulunuyordu.

“Cezaevinden çıktıktan son İHD'nin yönetim kurulunda yer aldım. Şimdi bir dayanışma derneğinin aktivistiyim. Toplumda dayanışma duygusu yaratmak, özellikle de cezaevindekilerle dayanışma yaratmak gibi bir amacımız var. Mektup yazmak, sorunlarına yardımcı olmak.. Cezaevinden çıkanlarla da ilişkiliz. Bizim Dayanışma Derneğimiz toplumsal sorunlara duyarlı, herkese açık. Cezaevleri bu ülkede önemli bir yara, adli ya da siyasi... Bir çok insan cezaevinde yatıp çıkmış; bu insanların hayatın içinde etkin olabilmesi için dayanışma ağı kurduk. Bizim çoğumuz kamu görevinden men. Sabıkalı olduğumuz için iş de bulunamayabiliyor. Kendi içimizde bir dayanışma sağlıyoruz, ailelere yardımcı oluyoruz, iş bulmaya çalışıyoruz.. Son dönemlerde ölüm oruçları nedeniyle vernike korsakof hastaları için yaşamevi oluşturmaya çalışıyoruz; bu insanlar ağır bedel ödediler. Bizim sunacağımız desteğin ve dayanışmanın insanların düzene muhalefet etmeye inançlarını güçlendireceğini düşünüyoruz, yalnız bırakılmış hissetmeleri ve ayrıca onların ailelerinin de bu hisse kapılmaları için haksızlığa karşı çıkanlara ve cezaevinde kalanlara destek verip onlarla dayanışma kuruyoruz.“ (Sevim)

“Sokak eylemlerine katılmaya çalışıyordum. İnsan Hakları Derneği mücadelesinde vakıf çalışması, parti çalışması gibi işlerin hepsinde sokakta da ne yapılması

gerekiyorsa onu yapaya çalıştım. Geri durmadım; bir de insan istiyor zaten ortalığa çıkmayı artık . Solcuyum sizden yaşlıyım eski tüfeğim deyip geri de durmak olmuyor yakışık almıyor. Ne yapılması gerekiyorsa girmeye çalıştım. Ciddi örgütlenme faaliyetlerine insan hakları derneğiyle girdim. Hepsi kıt kanaat geçinmeye çalışırken vaktinin iş dışında kalan kısmını bu işe vakfeden insanlar olması moral verici bir şey. Öncesinde insan hakları kavramı yoktu. Bir faşiste bile işkencenin yapılamayacağını bırak hiç kimseye işkence yapılamayacağı gibi bir duruş prensibi konusunda bile fikrimiz yoktu. Bunları 85'ten sonra okumaya başladık. İnsan hakları kavramı yok. Sınıflar var mücadele eder diye düşünüyorduk. Kitaplar okumaya başladık insan hakları üzerine... Bu kadar siyah beyaz değil dünya hayat öyle değil. Yeni ve başka şeyler öğrenme sürecini beraberinde getirdi. Öte yandan ait olduğun bir gelenek var. Onun yeniden hayata müdahale etme çabası var siyasete vs. o ilk önce vakıfla başladı, sonra parti fikri gündeme geldi Yasal parti kurmamız gerektiğini ilk söyleyenlerdendim. “ geleceği birlikte kuralım insiyatifi” oluşturduk. memleketin çeşitli yerlerinde toplantılar düzenliyorduk. Yıkılıyordu ortalık samimi söylüyorum. Yılladır köşesine çekilmiş umudunu kesmiş ama bu meseleyle birlikte coşkuya kapılıp çoluğunu çocuğunu almış gelen insanlar salonlara sığmıyordu toplantıya gittiğimiz şehirlerde...” (Ahmet)

Kuşağın dayanışma yatkinlığının daha anlamlı örnekleri ise 78'lilerin kuşak-dışı etkinliklerinde görülür. Örneğin 17 Ağustos 1999 depreminin ardından depremzedelerle dayanışmada, hak arama pratiğinin gündelik hayata aktarılmasında ve 78'lilerin de bulunmaktadır. Mağdur olanlara hukuksal anlamda yardım götürmeye ve birlikte dayanışma ilişkisi içine girmelerine aracı olan bir dernekte faaliyet gösteren Ersin bu çabayla ilgili şunları söylemektedir:

“Devrimcilik özgürleştirici bir hayat pratiği ise onun bu hayatta sürdürülme süreçleri olmalı ötekine benzemeyen; yoksa ne toplumsal inandırıcılığın olabilir ki. Git bir mahallede muhtar ol. Panalist olmuşlar, Hep millete akıl fikir mi vereceksin.. Gündelik hayatın içinde teorik sistematik olarak söylediğin fikrin gerçekleştirilebilirliğini göstermen ve yaşaman gerek. Buna insanın kendisi de ihtiyaç duyar. Acaba bu fikir yaşanabilir bir şey mi git bunu test et işte, ben buna inanıyorum. Cezaevinden sonra partide yer aldım, dayanışma vakfını kurduk, deprem olunca

gittim... Gidince de o tabloda millet in işine lazım olduğumu gördüm... Onlar örgütlensinler, bilinçlensinler, yapmaları gerekeni yapsınlar... Daha özel bir çıkarın yok ki. Kendi aralarında da daha dayanışma içinde olsunlar.. Gittiğim yerlerde hiç manidar bir tutum görmedim.. Onlara 'acınızı tek yaşamayın aynı acıyı yaşayanlarla beraber yaşayın' diyoruz. Başkalarının acısını görmek kendini biricik görmeyi engeller ve ortak adalet mücadelesi sağlanabilir.” (Ersin)

Görüştüğümüz kişilerin neredeyse tamamı 12 Eylül darbesiyle birlikte yenilgi yaşadığını kabul etseler de sol düşünceye inancını kaybetmediklerini ifade etmekte ve geçmişte bugünün başka türlü olabileceğine dair taşıdıkları umudu bugün gelecek için sürdürmektedirler. Micheal Löwy, ütopyanın şimdiki ve geçmiş zaman içinde güçlü kökleri olduğunu söyler. ”Şimdiki zaman içinde kökleri vardır çünkü sistemi yıkmak için modernitenin tüm potansiyellerine ve çelişkilerine dayanmaktadır; geçmişte de kökleri vardır çünkü kapitalist sanayi uygarlığından farklı (ve bazı açılardan daha üstün), niteliksel olarak değişik bir yaşam tarzının somut örneklerini ve ele gelir kanıtlarını modern-öncesi toplumlarda bulur. Geçmişe özlem olmadan sahici gelecek düşleri olamaz. Bu anlamda, *ütopya ya romantik olur ya da hiç olmaz.*¹⁶⁷ Emine “başka türlü bir dünya olabileceğine ve bu ütopya”ya inancı ve geçmişin bugün için önemli olduğu yönündeki sözlerini dillendirirken ben yerine “biz”i kullanmış ve ifadesini kuşak adına genelleştirmiştir. Hem isyankar hem de romantik olarak nitelendirebileceğimiz 78 Kuşağı adına son söz onundur.

“Hala başka türlü bir dünya olabileceğine, o ütopyaya inanıyoruz. Ancak mevcut sosyalizm uygulamaları çok da istediğimiz şey değil, biz daha başka şey istiyoruz. Eril olmayan gerçekten özgür, birey olduğumuz, özneleştığımız bir sistem istiyoruz. Başka kadınlar için ve bütün ezilenler için başka türlü yaşanılır bir dünya istiyorum ve bunu hiç yitirmedim ve nerede olursa sürdürmeye çalışıyorum. Bu geçmiş bana güç veriyor. Kendimi o zaman iyi hissediyorum. Başka da bir şeyimiz yok. Başka dünya dediğimiz, sol dediğimiz yaşanılabilir bir dünya için dayanışma gerekli. Kendi farklılıklarımızla ortaklaşabildiğimiz, ortaklıklarımızı öne çıkarabildiğimiz, farklılıkları zenginlik olarak gördüğümüz kültürü hakim kılabilirsek... Keşke o zaman başarsaydık.” (Emine)

¹⁶⁷ Micheal LOWY, Robert SAYRE, **İsyan ve Melankoli**, çeviren: Işık Ergüden, Versus Yayınları, İstanbul, 2007, s. 284-285.

3.10. Mülakatlara İlişkin Genel Değerlendirme

78'lilerle yapılan görüşmeler, kuşağın siyasallaşma sürecinde ailenin, 68 Kuşağı'nın, döneme damgasını vuran silahlı sağ grupların saldırılarının, arkadaş, dernek, toplantı, öğretmen ve kitapların etkili olduğunu ortaya koyar. 78 Kuşağı üyelerinin içinden çıktıkları ailelerin de genel olarak devrimci harekete yakınlık duyduklarını saptayabiliyoruz; ancak "sağ-sol çatışmasının tırmandığı," devletin sol hareketlere şiddetli müdahalesinin belirginleştiği dönemde ailelerin çocukları için duydukları kaygılar bir tür muhafazakârlaşmaya neden olmuştur. Bir gencin sol hareketlerle ilişkisinde özellikle babanın rolü belirleyicidir. Aile içinde siyasi faaliyet içinde bulunan birileri varsa ve bu faaliyet ev yaşamında da hissediliyorsa siyasallaşma çok küçük yaşlarda başlayabilmektedir. Babanın siyasetle ilişkisine bağlı olarak, çocuğun yaşı büyük bir fark oluşturmaksızın eylemleri meşru görülebilmekte ve hatta desteklenebilmektedir. Siyasallaşmada babanın etkisi yoksa yerini ablalar, özellikle de ağabeyler almaktadır. Ayrıca ailenin sınıfsal ve mezhepsel kökeni de o dönemin konjonktürel yapısına uygun olarak gencin siyasallaşmasında belirleyicidir. Yaşanılan bölgenin sosyo-ekonomik yapısı, genelde ailelerin de onayladığı devrimci hareketlerin bu bölgelerde kök salmasını ve o bölgede yetişen gençlerin hızla siyasallaşmasını etkilemiştir.

78 Kuşağı'nın siyasallaşmasında 68 Kuşağı'nın doğrudan etkisinin olduğu; ancak 68 Kuşağı'nın kuşak birimlerinin bir efsaneye dönüşerek kahramanlaştığı yönündeki kabuller mülakatlarda öne çıkmaktadır. Kuşağın siyasi mücadele tarzında en belirleyici olan yan 1975'lerden sonra artan silahlı sağın saldırılarına karşı verilen mücadeledir. Bu mücadele aynı zamanda sol hareketlerin kitleleşmesinde de etkili olabilmiştir. Bunların yanı sıra arkadaş, öğretmen, memleketine yaz tatillerinde dönen ve kentteki siyasallaşmayı taşraya taşıyan üniversiteli gençler, dernek faaliyetleri, toplantılar da siyasallaşmayı etkileyen faktörler arasındadır.

1970'ler günlük hayatta siyasetin etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği, siyasetin hayatın her alanına nüfuz etmeye başladığı bir dönemdir. Bu yılların sol siyaset pratiği, aynı zamanda bir hayat tarzının ifadesidir. Görüşülen kuşak üyeleri, kuşak etkinliğinin silahlı sağın saldırılarına ve işgal girişimlerine karşı bir tür direniş ve savunma şeklinde biçimlendiğine, bu durumun gündelik hayatı ve siyaset yapma tarzını etkilediğine vurgu yaparlar. Günümüzde 78

Kuşağı'nın ve 1970'lerdeki dönemin mücadele tarzının gündelik hayatla ilişkisinin zayıflığına, ikincil olarak görülen toplumsal sorunların gözardı edildiğine dair eleştiri, görüşülenlerce gerekçeleri sunularak belli ölçülerde kabullenilmektedir; ancak geçmişte bugün için beslenen başka türlü bir yaşam umudu ve değerler o gün olduğu gibi bugün de arzulanmaktadır. Kuşağın ortak politik kültürünün yanı sıra örgütlenen alanın kent ya da kır, üniversite, sendika ya da gecekondu gibi farklılıklara bağlı olarak altkültürel özellikler mevcuttur.

Kuşağın belki de en önemli başarısı, hak arama mücadelesinin, eşitlik, adalet isteğinin, özveri ve dayanışma ruhunun gündelik hayatın içine nüfuz ettiği ve bu değerlerin şekillendirdiği bir yaşam tarzı oluşturmuş olmalarıdır. Döneme damgasını vuran değerler devrimci hareket içinde yer alanların arasında görülen dayanışma ve yoldaşlıktır. Dayanışma kuşağın örgütlerinde koşulsuz bir gönüllülük esasında tezahür etmektedir. Eksikliği durumunda hareketlerin çökmesine, çözülmesine yol açacağından aynı zamanda bir tür zorunluluk olarak kuşağın en temel değeri olduğunu sezdirmektedir. Görüştüğümüz kişiler bu değerlerin önemini yeniden vurgulamaktadırlar. Mülakat yapılan kişilerle romanlardaki kuşak üyesi karakterlerin geçmişi hatırlamaları ve kendilerini kuşak üyesi olarak temsil ediş tarzlarında gözlenen ortak nokta daha eşit, daha adil, daha özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine dair evrensel ahlaki kabullerin ve özellikle dayanışmanın 78 Kuşağı'nın varoluş biçimi haline geldiği kanısının sıklıkla yinelenmesidir. Görüştüğümüz kişiler, 1970'lerdeki yaşam tarzına yönelik memnuniyetini bir gurur ögesi olarak sunmakta ve bu yaşam tarzının kaybedilmiş olmasında kendilerinin de payı olabileceğini göz önünde bulundurarak pişmanlıklarını belirtmektedirler.

Yapılan görüşmelerde örgüt yapısı (burada siyasi örgütler arasında bir ayrım yapılmamaktadır) genellikle eleştirilmektedir. Özellikle 1978'den sonra illegalleşen örgütlü mücadeleyle birlikte sekte, katı, hiyerarşik yapının kendisini dayattığına; öncesinde halk tarafından da içselleştirilmeye başlamış olan ve bir tür yaşam tarzı haline gelen sol kültürün etkisinin illegal örgütler içine girilmeye başlandıktan sonra kaybolduğuna dikkat çekilmektedir. Çoğu görüşmeci 1970'lerde militanı oldukları örgütlerin genel yapısına yönelik eleştirilerini tam da kurallara tartışmasız uyma zorunluluğunu dayatan örgütlerin yapısından dolayı dillendiremediklerine dikkat çekmektedirler. Örgüt yapısına yönelik eleştirilerin yanı sıra görüştüğümüz çoğu örgütün üst kademelerinde yer alan kişiler ise bu tarz bir örgütlenme yapısının dönemin koşullarına göre kendisini dayattığını ve dönem için

gerekliliğini savunmaktadırlar.

1970'lerdeki kadın-erkek ilişkileri konusunda toplumun muhafazakar bakış açısı örgütler içerisinde de sürdürülmektedir. Kadın erkek ilişkilerinin meşruiyet kazanması genel toplumsal yapıda olduğu gibi örgüt içinde de evlilikle sonuçlandığında tanınır ve kabul görür. Özellikle bugün feminist siyaseti benimsemiş 78'li kadınlar, 80 öncesinin erkek egemen örgüt yapısına ve kadınların örgütlerdeki konumlarına ilişkin eleştiriler getirmektedirler. Görüşmelerde örgüt içinde kadınların ikincil konumda olduğu, bütün kuralların erkekler tarafından koyulduğu, erkek ve kadınların sorumluluklarının cinsel kimliklerine göre belirlendiği ve siyasetin erkek ideolojisiyle özdeşleştirilip kadınların siyasete tamamlayıcı rollerle katıldığı, kadınların özgül sorunlarının devrim sonrasına ertelendiği, kadınların kadın kimliğine ait tüm öğelerinin bile erkek yöneticiler tarafından belirlendiği şeklindeki eleştiriler bazı erkekler de dahil tüm kadın görüşmeciler tarafından kabul edilmektedir. Kentte siyasallaşmış olan kadınlar, daha radikal ve feminist söylem üzerinden açıklama getirip eleştirirken özellikle erkek devrimciler bunu toplumsal koşullarla ilişkilendirmektedirler. Erkek görüşmeciler görev dağılımı ve sorumluluk üstlenme konusunda büyük kentlerle taşra arasındaki farklılıklara dikkat çekmekte kadına yönelik toplumsal algılayışın illegaliteyi sağlama amacındaki örgütlerde sürdürülmek zorunda olduğuna işaret etmektedirler. Taşrada siyasallaşan kadınlar ise siyasallaşmanın kadınlar açısından özgürleştirici bir etkisi olduğuna dikkat çekmektedirler. Genel olarak geçmişteki örgüt yapılarında kadınların konumuna ilişkin sorunlar kabul edilmektedir; ancak feminist 78'li kadınların dışında genel kabul, bu durumun dönemin koşullarıyla birlikte düşünülmesi gerektiği ve genelleme yapılmaması yönündedir.

1980 öncesi sol örgütlenmelerde kadınların konumuna ilişkin yapılan değerlendirmelerde en çok eleştirilen konulardan birisi de erkek devrimcilerin kadın yoldaşlarına "bacı" diye hitap etmesidir. Ancak görüşmelerde bacı klişesinin ve altında yatan erkek egemen ideolojinin 1980 öncesi sol hareketler içinde yaygınlığına ve kabul görmüşlüğüne rağmen bütün sol kesim için geçerli olduğunu söyleyemeyiz, temelde muhafazakar toplumun baskısı altında kalmış sol gruplarda etkisini sürdürmüştür; nitekim görüşmeciler arasında örgüt ve yaşam tarzına bağlı olarak devrimci kadın yoldaşlara "bacı" şeklinde hitap edilip edilmesi konusunda farklılıklar belirlemektedir. Bugünden geçmişe bakılarak yapılan eleştirilerde kadın-erkek bütün görüşmeciler bu hitap şeklini ve ilişki tarzını eleştirmektedirler.

1970'lerde genel olarak sade olmayı tercih eden, dış görünüşüyle dikkat çekmek istemeyen bir devrimci kadın tipi kendiliğinden oluşmuş ve bu örgüt içindeki her kadını etkilemiştir. Görüşülen kadınlarda bu dönemde gönüllü olarak sade olmayı seçtiklerini belirtmektedirler.

Görüşmelerde genellikle geçmişte bağlı buldukları örgütün hareket çizgisi, görüşmeciler tarafından öne çıkarılmamış; çalışmanın amacına uygun olarak bunu ortaya çıkaracak sorular da tercih edilmemiştir. Fraksiyonlaşmanın yaşanmış olduğu ve sol içi şiddet olayları tasvip edilmemektedir. Fraksiyonlaşma meselesinin ve sol içi çatışmaların varlığının egemen güçler tarafından abartıldığını ve bu abartmanın da belli bir amaca hizmet ettiğini düşünenler de bulunmaktadır. Genel olarak fraksiyon çatışmaları eleştirilse de solun 90'lardaki birleşme çabalarındaki başarısızlıkta olduğu gibi birbirlerine hala güven yeterince oluşmamıştır.

12 Eylül darbesinin hemen ardından gözaltılar, baskınlar, işkence belirmiş; ve öncesinde legal ya da illegal siyasi ilişki sürdüren bütün sol görüşlü gençler, aranır durumda kalarak kaçak durumuna düşmüştür. Görüştüğümüz 78'lilerin hepsi gözaltında sorguda işkenceye maruz kaldıklarını belirttiler; ancak işkenceyle ilgili ayrıntılı bir şekilde konuşmamayı tercih ettiler. 12 Eylül darbesinin yarattığı etki görüşmeciler tarafından "yenilgi" olarak adlandırılmaktadır. Görüşmelerde dikkat çeken önemli bir husus, özellikle taşrada illegal faaliyet gösteren örgütlerin 12 Eylül sonrasında da halk tarafından desteklendiği yönündedir. Görüşmecilerin bir kısmı kaçaklık döneminde evlerinin basıldığını, aile bireylerinin de gözaltında sorguda tutulduklarını ve işkence gördüklerini anlatmaktadırlar. Görüşülen 78'lilerin çoğu 12 Eylül'den sonra kimlik değiştirerek kaçıp saklanmışlardır; görüşmeciler arasında yurtdışına kaçma planları olanlar bulunsa da bu neticelenmemiştir. Dolayısıyla sürgün, irtica tecrübesi tanıkların ifadesiyle çalışmada yer alamamıştır. Yapılan görüşmelerde yoğun işkence altında konuşanların tavrı eleştirilse de genel olarak bu anlayışla karşılanmaktadır; ancak muhbirlik yapan, itirafçı olanla işkence altında konuşmuş olan arasında fark gözetilmektedir.

Hapishane tecrübesi olan 78'lilere göre hapishaneler kendilerini ve başkalarını tanımanın, bireyselliklerini geliştirebilmesini ve aynı zamanda değerlerini sürdürebilmelerinin mekanı haline gelmiştir. Darbe öncesinde ve sonrasında hapishane

tecrübesi yaşayanlar iki dönem arasında baskının şiddeti konusunda farklılıklara dikkat çekmektedirler. Özellikle 12 Eylül'den sonra hapisanedeki tutukluların kötü muameleleri açlık grevi, ölüm orucu, ve çeşitli şekillerde direnilmiş; tutukluların aileleri de mahkumların protestolarını dışarıya taşıyarak İnsan Hakları Derneği öncülüğünde çeşitli protesto eylemleri gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmelerde 12 Eylül'den sonra farklı tarihlerde hapisane tecrübesi olanların anlatılarından çıkarılabileceği gibi hapisane koşulları özellikle darbeden hemen sonraki süreçte oldukça kötü ve şiddetlidir. İlk dönemlerde dışarıyla iletişim, gazete, dergi, kitap, mektup yasak olup şiddetli baskı mevcuttur. İlerleyen yıllarda ise görece baskının şiddeti azalmıştır. Görüşmelerden aktarılanlara göre hapisanelerde yoğun işkence ve baskı yapılmış ve uygulatılan teorik ve pratik eğitim baskı ve işkence yapmanın aracı haline getirilmiştir. İlk dönemlerde “karıştır barıştır” uygulaması yaparak sağcılarla solcular aynı koşullarda kalmaya zorlanmıştır. Bu uygulama her iki kesim için zor hapisane koşullarına katlanılmaz hale getirmiştir. Erkek tutuklular için kaba şiddet gündelik hayatın parçası haline gelirken kadın siyasi tutuklular için ise yaptırımlar, cinsel şiddet ve tacize vesile edilmiştir. Hapisane tecrübesi olan kişilerin çoğu, bu süreçte açlık grevlerine katılarak hapisane yönetiminin gündelik hayatı düzenleme konusunda dayattığı kurallara karşı koymuşlardır. Hapisane tecrübesi olan görüşmecilerin ortak görüşü, hapisanelerin baskı, disiplin ve zor koşullara rağmen o döneme kadar zamansızlık nedeniyle fırsatı bulamadıkları farklı alanlarda okuyabilme, insanlarla tartışarak kendisini geliştirebilme, komün halinde yaşama pratiği geliştirebildikleri bir okul işlevi gördüğüdür. Görüşmeciler hapisanelerde örgütsel faaliyetlerini, dışarıyla ilişkilerini sürdürdüklerini belirtmektedir. İçerideki -özellikle de örgüt lideriyse- dışarıdaki örgütsel faaliyetlere müdahale edip etkili olabildiği; ancak örgüt yapısındaki sorunların hapisane ortamındaki ilişkilere yansıdığı söylenmektedir.

Aileler hapisane sürecinde çocuklarına her zaman destek olmuşlardır. O süreçte yaşanan baskı ve işkence karşısında ailelerde hapisane yönetimlerine ve bunun uygulanımını destekleyen kurumlara karşı öfke oluşmuştur. Hapisane tecrübesi olan görüştüğümüz 78'lilerin çoğu siyasi profili uyuşsun uyuşmasın ailelerinin onların hakedilmeyen bir cezaya çarptırıldıklarını düşündüklerini belirtmektedirler.

Geçmişte yaşananların kendi çocuklarına aktarılması ve çocuğun siyasallaşmasında etkide bulunup bulunmadığı yönünde soru karşısında çocuğu olan 78'lilerin farklı görüşleri söz konusudur. Geçmişte ailelerinin kendileri için duyduğu korumacı kaygıları

bugün kendi çocukları için duyup yaşadıklarını çocuklarına aktarmamayı tercih edenler, devrimci pratiklerini bariz bir biçimde gizleme çabasına girişmemekle birlikte, çocuğu kendi değerlerinin gücüne ve/veya doğruluğuna dolaysız iletişimle ikna etmeye yönelmeyenler ve kimliğini açık biçimde ve bilinçli olarak ifadelendirenler bulunmaktadır.

Bugün 78 Kuşağı'nın mücadele yatkınlığının önemli bir nitelendirici örgütlenmeye, kolektif eylemliliğın farklı kanallardan sürdürülmesine yönelik bir eğilimdir. Bununla birlikte tüm görüşmeciler onları bir kuşak olarak nitelendirme olanağını veren kendi özgül devrimci mücadelelerinin kaybedilmiş olduğunu kabullenmişlerdir. Siyasete ilişkin bu tarihselci tutum, yani belirli dönemlerin belirli mücadele tarzlarını gerektirdiği/öne çıkardığı, koşullar değiştiğinde mücadele tarzında da zorunlu olarak değişiklik gerektiği fikri görüşmeciler arasında yaygındır. Devrimci hareketlerin ortak bir özelliği olarak gösterilebilecek koşulların kendisinin örgüt eylemliliği aracılığıyla, kolektif iradeyle devrimcileştirilmesi görüşünün aktif olarak çoğu görüşmeci tarafından paylaşılmaması dikkat çeker. Bu yatkınlık, görüşülen kişilerin hayatlarında yeni parti örgütlenmeleri, dernek çalışmaları, sivil toplum etkinlik ve eylemlerinde ifade bulan bir zemine taşınmış görünmektedir. Görüştüğümüz 78'lilerin çoğu parti, dernek ya da sivil toplum örgütüyle çoğu ilişkilidir. Kuşağa özgü dayanışma yatkınlığı da kendisini yalnızca kuşağın kendisine dönük eylemlerinde göstermez. Bu çalışma kapsamında kendileriyle mülakat yapılan kuşak üyelerinin ağırlıklı bir bölümü çoğu kez parti üyesi olarak hala sürdürdükleri siyasal etkinliklerinin dışında, kamusal alana taşınan her türden demokratik hak mücadelesine destek vermektedirler. Özellikle dernek çalışmaları kuşak üyeleri arasında yaygın dayanışmanın genel olarak toplumla ilişkiye geçmekte temel bir hareket noktası olduğunu da ortaya koyar.

4. 78 KUŞAĞI'NIN BELLEK MEKÂNLARI

Bir grubun, topluluğun toplumsal belleği ile ilgilenmek, toplumsal belleğin tanımı gereği, daha küçük gruplara ait belleklerin kendisine göre konumlandığı belleklerle ilgilenmeyi gerektirir. Halbwachs'ın sıkça tekrarladığı gibi insan hiçbir zaman dar anlamıyla bireysel belleğe sahip olamaz; en kişisel anılar dahi toplumsal grupların iletişimi ve etkileşimi ile ortak deneyimler temelinde yapılır; yani hatırlamada hep bir toplumsal çerçeve söz konusudur ve deyim yerindeyse hep bir kimliğin içinden hatırlanır. Bununla birlikte belleğin çeşitli sınıflarılarına göre bu toplumsal çerçevenin kimliklerle ilişkisi değişir: İletişimsel bellekte kimliğin baskın olmadığı daha anonim bir çerçeve söz konusudur; kültürel bellekte özellikle de onun bir alt kategorisi olarak değerlendirilen işlevsel bellekte kimliğin belleğe getirdiği toplumsal çerçeve daha katıdır. Burada kişinin anıları hakkında söz hakkı yoktur; zaten bu anılar kişinin değil, topluluğun anılarıdır; genellikle mit kuvveti kazanmışlardır.

Bellek kategorileri önünde sonunda bir ideal tip karakteri taşıdığı, dolayısıyla iletişimsel bellekle kültürel bellek, işlevsel bellekle kaydedici bellek arasında, toplumsal kimliklerin topluluklar ve bireyler düzeyindeki iç içe geçişlerine ya da eklemelişlerine paralel bir süreksizlik bulunduğu için eyleyicilerin bilinçleri bakımından toplumsal belleklerin bir çeşit rekabet içinde buldukları söylenebilir.¹⁶⁸ Farklı kimliklerle özdeşleşmek zorunluluğu bireyleri ve toplulukları nasıl zorluyorsa farklı kimliklere ait toplumsal çerçeveler içinden anımsamak da aynı derecede zorlayıcıdır; zira farklı belleklerin ürünü olan farklı öyküler, anlatılar aynı zihinde üst üste binmek, uzlaşmak zorundadır. Bu öyküler uzlaşmadığında çelişkilerin sebep olduğu basit gündelik kısa devrelerden büyük toplumsal yarılımlara yol açabilecek kimlik bunalımlarına kadar birçok çatışma durumu ortaya çıkabilir.

Ulusal bellek, ulusal kimlikle ilişkisi içinde genellikle 'resmi bellek statüsü kazanır: Bellek mekânlarını kurmakta, örgütlemekte ve dayatmakta özel bir gücü, bir meşruiyeti vardır. Farklı bellek ve kimliklerle çeşitli düzeylerde, farklı şiddetlerde çatışsa da, ortak anıları ve resmi tarihi oluşturan anlatıları seçip ayıran bir kanon oluşturma, sistemleştirme

¹⁶⁸Kaydedici bellek, bugün kullanılıp kullanılmayacaklarından bağımsız olarak nesne ve verileri toplar ve bunları muhafaza eder. İşlevsel bellek toplumun geçmişten çekip sahiplendiği ve güncelleştirdiği küçük bir seçkiyi içerir. İşlevsel bellek belli bir anlam biçimine dökülmüş bilinçli hatıralardan oluşur; bugünün ve geleceğin hizmetine koşulmak üzere belli değerlerin tesisine ve temellüküne aracılık eder. İşlevsel bellek gerçek anlamda toplumsal belleği temsil ederken kaydedici bellek, "tarih"e karşılık gelir. Bkz. Aleida Assmann'dan aktaran Mithat SANCAR, **Geçmişle Hesaplaşma**, s. 47.

olanağı, ulusal belleğe hegemonik bir karakter kazandırır. Diğer bellekleri bütünüyle kendine uyumlandırıp bağlayamasa da onları kendine göre konumlandırır.

Mannheim'ın kuşak kavramsallaştırması, kuşak tanımı gereği muhaliftir: Bir geleneğin toplumsal değişmeye yeterli yanıt verememesinin, toplumun sorunlarına çare üretememesinin genç bir topluluk tarafından bütün yoğunluğu ve şiddetiyle hissedilmesine dayanır. Böyle bir uğrak, toplumun geçmişiyle ilgili kurucu ve meşrulaştırıcı anlatılardaki boşlukların, çelişkilerin ve paradoksların açığa çıktığı ya da en azından daha rahat görünür olduğu bir süreç ortaya çıkarır. Kuşak, bu süreçte –kesinlikle “gerçek”, “doğru” ya da “tutarlı” olması gerekmeseydi- başka anlatıların kapısını aşındıracak ve başka anlatılar kurmayı deneyecek; yani aslında her toplulukta olduğu gibi kendi belleğinin izini sürecektir. Burada, unutulmaması gereken şudur: Etkinlik gösterdiği bu zorunlu anti-gerontokratik evrede kuşağın kurmaya giriştiği bu belleğin karakteri en geniş anlamıyla “toplumsal”dır; Halbwachs'ın bellek için kullandığı “toplumsal”ı aşan anlamda bir “toplumsal”. Kuşak, burada kendi varoluşuna ilişkin bir bellek kaydı tutmak peşinde değildir; Mannheim'ın sözünü ettiği kültürel kopma – Mannheim'ın ifadesiyle “yeni bir modernlik ateşleme”- girişimini de haklı çıkaracak, çağında olup biteni olabildiğince kapsamlı açıklayacak ve etkili olduğu dönemin muhalif/alternatif paradigmalarının da büyük olasılıkla sızacağı bir “tarih yazma” iradesi arar.

Öte yandan pürüzsüz bir tarihsel kopuş, sadece gerçeklikte değil, tasarım düzeyinde bile mümkün değildir. Tarihsel koşulların sürekliliği, değiştirmek için değiştirilmek istenenin özgül doğasına referans yapma zorunluluğu, genellikle o ana kadar kurulmuş anlatıları bütünüyle bir kenara bırakmayı değil, onları ayıklamayı gerektirir; zira bellek –ve birtakım “yasa”larından ya da “genel ilke”lerinden söz edilebilse de tarih de- eyleyicinin tarihsel konumuna kadar sürmüş bir aktarmadır. Kuşaklar, hâkim kültürel belleğe alternatif oluşturabilseler de ondan bütünüyle kopamazlar. Marx'ın dediği gibi “*Bütün geçmiş kuşakların geleneği, bir kabus gibi yaşayan kuşağın beynine çöker.*”¹⁶⁹ Bellekleri, diğer topluluk belleklerinde söz konusu olduğu gibi ulusal bellek üzerinde yüzen hatıra topakları olmaz belki; ama sonunda varılabilecek nokta insanların, toplulukların ve sınıfların bir

¹⁶⁹ Karl MARX, *Siyasi Yazılar*, çeviren: Ahmet Fethi, s. 80.

bellekten diğere, pürüzsüz ve iradi olarak geçiş yapmalarını sağlamak değil; hâkim belleği – şu ya sa bu derecede- değiştirmektir.

Çalışmamızın ampirik bölümü temelde iki kola ayrılıyor. Birincisi 78 Kuşağı üyeleriyle yapılacak görüşmelere dayanacak diğere ise çeşitli bellek mekânlarının çözümlenmesi oluşturacak. Hem geçmişi unutturmanın, yasını tutmanın sürekli hatırlamanın ve örgütlenmenin sağlanması hem de 78 Kuşağı'nın kimliğinin tanınması ve toplumsal meşruiyetinin iade edilmesinde işlev gören bellek mekânları olarak romanlar ve Birgün Gazete'sindeki haberler, yorumlar ele alınacaktır.

4.1 Bellek Mekânı Olarak Romanlar

12 Eylül romanları olarak da ele alınan bu romanlar “siyasi roman” tartışmalarının bir nesnesi olarak edebiyat alanında bir konum elde ederken, bir yandan da 78 Kuşağı'nın kendisi için “bellek mekânı” olarak işlev görmektedir.

4.1.1. Tecrübenin Temsil Aracı Olarak Roman

78 Kuşağı'nın tecrübesinin romanlarda temsilini incelemeye giriştiğimiz bu çalışmada amacımız, verili bir dönemin roman tarzlarının edebi eleştirisini yapmak değil elbette. Amacımız, dönemde yaşananlara eşlik ve tanıklık eden bir kuşağın bilinç kayıtlarının izlerini, bu kayıtların belli bir kültürel biçim üzerindeki şekillenimleri, yani romanlar aracılığıyla sürmek ve bu romanlardaki genel tecrübeyi oluşturduğu varsayılan daha tikel tecrübe biçimlerini sınıflandırarak bunlar üzerinden gerçekleştirilebilecek bir çözümlenmenin ilk adımlarını atmaktır.

Bölümün ve çalışmanın genel başlığından anlaşılacağı gibi, en azından tek ya da birincil işlevi olmayabilirse de, romanın bir temsil işlevi yüklendiği çalışmanın ön kabullerinden biridir; dolayısıyla genel olarak sanatın ve edebiyatın “taklit veya temsil ettiği, hatta göndermede bulunduğu bir dünya, birey ve toplum olamayacağı” düşüncesinde temellenen ‘anti-mimetik’ postmodernist eğilimler ya da bir edebiyat tarihi içinde bunlara kaynaklık edebilecek iddiaları böyle bir çalışma çerçevesinde tartışmak anlamlı görünmüyor.

Ancak bu görüşlerin karşıt kutbu olarak düşünülen temsil ve mimesis anlayışlarının gözden geçirilmesi ‘tecrübenin temsili’ ibaresine açıklık getirmek açısından önemlidir.

Aristoteles’in, Platon’un sanatı küçümseyen anlayışını eleştirerek geliştirdiği ve Avrupa’da klasik döneme kadar etkili olmuş “mimesis” kavramı “tümelin tikelde yansıması düşüncesine yaslanır. Filozofa göre sanatçı tikelde bulunan fazlalık ayrıntıları atarak sanatına yansıttığı nesnede hayatın özüne ait olanı, evrensel olanı doğasına dair bir bilgiyi ortaya çıkarır. Bu bilgi, sınırlarını doğanın çizdiği “olabilecek olanın, mümkün olanın bilgisidir.”¹⁷⁰ Rönesans’ta ise mimesis kuramının işlevine didaktik bir boyut eklenir. İngiliz düşünür Philip Sydney ve Haratius gibi düşünürler gerçekliğin sanattaki yansımasının eğitimin bir aracı olarak kullanılabileceğini savunurlar. Böylece sanatta yansıyan “olabilecek olanın” bilgisinden “olması gerekenin” bilgisi haline gelir; yani değişiklik yansıtmının karakterinden çok gerçeklik nosyonu üzerinde olmuştur.¹⁷¹ İlkçağ felsefesine kapsamlı bir ilginin başladığı Aydınlanma döneminde mimesis öncelikle estetik bir kategori olmaktan çok ontolojik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Modern bilimlerin temellerinin anlatıldığı bu çağda doğanın düzeni tanrısal aklın bir yansıması olarak düşünülüyordu. Sanat bu mükemmelliğin gösterilmesi ve Rönesans’ta olduğu gibi öğretilmesinin aracıydı. Bu dönemde estetik ölçütleri bünyesinde barındırdığı düşünülen Yunan ve Roma klasiklerini taklit etmek büyük önem kazanmıştı.¹⁷² Daha sonra gelen akımlardan romantizm, mimesis’i bütün bütüne reddetmese de mimesis kavramını o ana dek besleyen gerçek, doğa ve akıl kavramlarını dağınık ama kapsamlı bir eleştiriden geçirmiştir. Mimesis tezinin savunuculuğu ise gerçekçilik ve Natüralizm akımları tarafından sürdürülmüştür. Bu akımların ikisinin de iddiası gerçekliği bilimlerin sunduğu verilere paralel olarak olduğu gibi yansıtmaktır, ancak pozitivist bilimselci vurgu natüralizmde daha ağır basar. Romantizm bir yana bırakılırsa yukarıda sayılan bütün gelenek ve akımlarda mimesis, gerçeğin sanat eserinde yansıtılması olarak ele alınmıştır.

Tecrübe nosyonunu kapsamlı bir biçimde ilk ele alan düşünürlerden olan Walter Benjamin’den tecrübenin temsili ile çıkarsanabileceklere geçmeden önce, yazarın en çok etkilendiği düşünsel sistem olan Marksizm’in mimesis kuramına bakışına değinmek yararlı olacaktır. Murat Belge, Marksizm’in Aristoteles’in mimesis kuramını genel hatlarıyla kabul ettiğini belirtir. Marksizm’in Aristotelyen “mimesis” nosyonunun temeline eklediği

¹⁷⁰ Murat BELGE, **Marksist Estetik**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 175.

¹⁷¹ A.g.e., s. 177.

¹⁷² A.g.e., s. 178.

yansıtmanın karakterinde değil, gerçeklik yani sanatta yansımaları gerekenin düzeyine aittir: Tarih, hayatın belirleyicilik yasalarını içinde taşıyan bir zorunluluk zinciri olarak bu düzeye dahil olmuştur. Marx ve Engels'in üretim tarzının belirleyiciliğine da söylediklerini yorumlayarak, yalnız sanatı değil, bütün ideolojiyi maddi gerçekliğin zihinde yansımaları olarak tanımlaması Marksist estetiğin şematik mimesis anlayışının temelini olmuştur.¹⁷³ Benjamin, alt yapının üst yapıyı düşünce ve deneyim malzemesi açısından önemli ölçüde belirlediğini kabul etmekle birlikte, bu belirlemenin yalnızca bir yansıtma olmadığını ileri sürüyordu. O, söz konusu belirlemenin Freud'un düş kuramında fizyoloji ve düş anlatımı arasındaki ilişki gibi ele alınması taraftarıydı: "...toplumda egemen olan koşullar üstyapıda dile gelir; tıpkı uyuyan birinin düşlerinin içeriğinde, aşırı dolu bir midenin, nedensel bağıntı bakımından düşün yaratıcısı olabilmesine karşın, yansımaları değil, ama anlatımını bulması gibi." Böylece Benjamin için sanatta yansıtacak insan tecrübesi; üretim tarzı, ekonomi ve teknoloji tarafından tetiklenen; ancak doğrudan yansımadığından içeriği için özgül bir yöntem ve çalışma gerektiren bir konu oluşturuyordu. "Pasajlar" yapıtı kapitalist modernlik koşullarını yorumlamaya, anlamlandırmaya ve buna direnmeye yönelen insan tecrübesinin bütün kültürel hayatta (Proust, Poe ve Baudelaire gibi örnekler üzerinden) edebiyatta bıraktığı izleri sürmeyi amaçlar.¹⁷⁴

Birinci bölümde Benjamin'in tecrübe kavramsallaştırmasına değinilmeye çalışılmış, Benjamin'in hakiki tecrübeyi Erfahrung, modern kapitalizm altında bütünlüğünü kaybeden ve bu koşullarda sıklaşarak şiddetini artıran şoklarla başetmek üzere parçalanan, niteliğinden olan tecrübe tarzını Erlebnis olarak adlandırdığı belirtilmişti. Benjamin, Erfahrung için bir geleneğin varlığının ön koşul olduğunu belirtir. Tek bir bireye ait olamayacak tecrübe, böylelikle bir süreklilik ve bağlama sahip olur. Geleneksel toplumlarda bireyle kolektif topluluk, bireyin geçmişi ile kolektif geçmiş arasında bir bütünlük vardır. Tecrübe belleği canlı tutan tekrarlar içinde, insanlar, şarkılar, hikayeler, efsanelerle yüzyılların koşulları içinde kuşaktan kuşağa aktarılır. Nasıl biricik sanat eserleri tarihin izlerini taşıyorsa, bu anlatılar da anlatılan tecrübenin izlerini geçmişe örerak bir sürekliliğin öyküsünü anlatırlar. Tecrübe tecrübeye eklenerek devam eder. Ritüellerle kuşaklar birleşir.¹⁷⁵

¹⁷³ A.g.e., s. 182.

¹⁷⁴ Meral ÖZBEK, "Walter Benjamin Okumak I", **AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s. 81.

¹⁷⁵ Meral ÖZBEK, "Walter Benjamin Okumak II", **AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi**, s. 116.

Benjamin'e göre hikaye anlatıcılığı, yukarıda betimlediği tecrübenin temsil olanağı bulduğu edebi biçimdir. Bu edebi biçim yazıya geçebilse ve modern edebiyatta Leskov, Hauff, Poe, Stevenson gibi yazarlarca sürdürülse de temelde sözlü bir edebiyata dayanır. Roman, Benjamin tarafından hikaye anlatıcılığının gerilemesiyle sonuçlanan bir sürecin ilk belirtisi olarak yorumlanır. Ona göre roman, edebiyatın sözlü olarak anlatılabilir olandan kopuşu simgeler. Anlatıcı hikayesini kendi tecrübesinden ya da ona aktarılandan çıkarır ve bunu kendisini dinleyenlerin tecrübesi haline getirir. "Romancı ise kendisini tecrit etmiştir. Romanın doğduğu oda, en temel kaygılardan misal verip kendini ifade edemeyen kimsenin akıl veremediği ve kimseye akıl veremeyen tek başına kalmış bireydir. Roman yazmak insan hayatını tasvir ederken benzersiz olanı uç noktalara vardırmasıdır. Roman hayatın bütün doluluğu içinde ve bu doluluğu tasvir ederek yaşayanların derin akılsızlığını ortaya serer."¹⁷⁶ Görüldüğü kadarıyla Benjamin romanı hakiki tecrübe olan Erfahrung'un değil, parçalanmış ve bağlamından kopmuş tecrübenin Erlebnis'in temsil edildiği edebi biçim olarak işlemektedir. Erfahrung'un birimlendirilmiş zamanla ölçülemeyen ve edebi hikayesini hikaye anlatıcılığında bulan içeriği yerini romanda temsil edilen bağlamından kopmuş, parçalanmış Erlebnis'e bırakır. Roman, modern insanın tecrübeyi yutan içi boş zamana müdahale etmek isteyişine, yeni çağın sorunu olan bir anlam arayışına tekabül eder. Benjamin'in Lukacs'tan yaptığı alıntıya göre roman, zamanı kurucu ilkelerinden biri kılan tek edebi biçimdir:

"Zaman, ancak aşkın evle bağlar koptuğunda kurucu bir ögeye dönüşebilir. Yalnızca romanda anlam ve hayat, dolayısıyla asli ve geçici olan ayrıdır; hatta denilebilir ki romanın iç hareketi, zamanın gücüne karşı mücadeleden başka bir şey değildir... zamanın gerçek destansı yaşantıları, umut ve hatıra da buradan doğar... nesneyi yakalayan ve dönüştüren yaratıcı bir hatıra... bu, yalnızca romanda bulunur... İçsellik ve dış dünya arasındaki ikililiği özne 'ancak'... Tüm hayatının birliğini ... geçmiş yaşamını hatıradaki yoğunlaştırılmış olarak izlediğinde aşabilir... Bu birliği kavrayan bakış ... hayatın erişilemeyen, bu yüzden ifade de edilemeyen anlamının hissedilerek, sezgiyle ele geçirilmesidir."¹⁷⁷

Benjamin kolektif tecrübenin doğasındaki dönüşümü, geleneksel toplumlardan kapitalist modern topluma geçiş sürecinin kültürel açıdan asli bir ögesi olarak değerlendiriyordu. Bugün artık toplumdan topluma değişen farklı modernleşme tarzlarının var olduğunu bilsek ve bunları farklı gelenek türlerinin varlığıyla açıklasak da kapitalist meta

¹⁷⁶ Walter BENJAMİN, **Son Bakışta Aşk**, çeviren: Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s. 80.

¹⁷⁷ A.g.e., s. 91.

üretimine ait tek biçimlilik, tecrübe tarzındaki dönüşümü Benjamin'in gösterdiğinden ayrı bir biçimde açıklayabilmenin önüne geçer.

Çalışmanın konusunu oluşturan 78 Kuşağı'nın tecrübesinin Türkiye'de modernleşmenin kapitalist üretim tarzındaki bir yeniden yapılanmaya bağlı olarak hızlandığı bir dönemde ortaya çıktığını ortaya koymuştuk. Kuşak ortaya çıktığında ülke kapitalist modernliğe hem direnmeye hem eklemlemeye çalıştığı yüz elli yıllık bir tarihi geride bırakmıştı; yani ilk bakışta kuşağın Erfahrung olabilecek bir tecrübe tarzından Erlebnis tarzı bir tecrübeye geçişin odağında olduğunu söylemek tarihi dramatize etmek olur gibi görünüyor. Ancak eğer kentleşme oranının düşüklüğü; tarımsal üretimin ekonomik sektörlerin toplam üretimi içindeki ezici ağırlığı, kapitalist piyasalara entegrasyonunun sınırlılığı ve bu sektörde kapitalizasyonun düşük oranı; kentli nüfusun büyük bölümünün ancak yüzyılın ortasından beri artan ve 1970'lerde patlayan göçle yerleşmiş olduğu; toplumun önemli bir bölümünün geleneksel halk kültürünün biçimlerine canlı kalan ilgisi; bu biçimlerin batılı müzik alt-yapısıyla birleştirilmesi ve yeni yaşam tarzlarıyla birlikte yeni bir kent kültürünün ortaya çıkışı; kamusal alanın neredeyse ilk kez bu dönemde etkinlik kazanması ve basılan kitap ve dergi adetindeki patlama ortada modernleşme sürecine giren geleneksel bir toplumun varlığına karine oluşturmaya yetiyorsa tecrübe tarzında Benjamin'in sözünü ettiği radikal dönüşümün gerçekleştiği de söylenebilir.

78 Kuşağı açısından bu koşullara onu her taraftan kuşatan baskı ve terör unsurlarını eklemek gerekir. Toplumun ve kuşağın maruz kaldığı yoğun ve şiddetli uyarıcı bombardımanın travmatik etkisi hakiki tecrübe olanağını kesin olarak parçalamıştır. Roman bu tecrübe olanağını yeniden kurabilmeyi sağlayamasa da, tecrübeyi yorumlayabilmek ve (yeniden) anlamlandırabilmek için şimdi karşımızdadır.

4.1.2. "Siyasi Roman" Tartışmaları: 12 Mart ve 12 Eylül Romanları

1970'lerdeki toplumsal değişmeyi ve gelişmeyi belirleyen tarihsel güçleri, toplumun iç yapısını ve dinamiğini yansıtmaya eğilimindeki gerçekçi romanları ampirik malzeme olarak ele aldığımız bu çalışmada, incelenen romanların ne ölçüde 1970'lerin tecrübesini temsil imkanı sunduğunu anlamaya çalışacağız. Lukacs'ın "tümeli yansıtan somut bir örnek" olarak

tanımladığı “tip”¹⁷⁸ kavramsallaştırmasına dayanarak söylersek incelediğimiz romanların 12 Eylül öncesi ve sonrasına dair “tipik” olan tarihsel durumu yansıtip yansıtamadığı araştırılacaktır. Berna Moran’a göre bir yazar eserinde kişiler, olaylar ve durumlarla bu tarihsel güçlere somutluk kazandırmaktadır. Toplumsal gerçekliği yansıtabilme eserdeki kişilerin, olayların ve durumların tipik olmasını gerektirir. Tipik ya da temsil edici karakter, hem tarihsel güçleri kendi kişiliğinde somutlaştırır hem de kendine özgü nitelikleriyle yaşayan canlı birey olur.¹⁷⁹

Berna Moran, 12 Eylül darbesinin ardından meydana gelen Türk romanındaki bu değişikliği toplumsal ve yazınsal olmak üzere iki başlık altında toplamaktadır: 12 Eylül darbesinin başlıca hedefi büyük bir tehdit olarak görülen sosyalist mücadelenin önünü kesip yıldırma gibi fiziksel bir müdahalenin yanı sıra topluma yeni değerler içeren bir dünya görüşünü dayatarak sosyalist düşüncüyü ideolojik olarak da çökertmektir. Amaçlanan bu hedeflere ulaşılmış toplumun depolitizasyonu büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Berna Moran, bu toplumsal koşulların etkisi altında boşlukta kalan romancının da hem toplumsal sorunlardan hem de gerçekçilikten uzaklaştığını belirtir.

“1980 sonrası yazarların bu konulara eğilmekten vazgeçmeleri yaşayan bir kişi olarak depolitize oldukları anlamına gelmez. Yalnızca romancı olarak bu konulara yönelik anlatılar yazmanın yersiz olduğuna inandıklarını gösterir. Ama daha önceki dönemlerde işlenen “haksız düzen”, “sömürü” gibi tema’lar güçlerini yitirdiler. Tüm dünyada solun gerilemesi, sağın alternatifsiz kalması, Türkiye’de yazarları boşlukta bıraktı ve yeni tür bir anlatı ihtiyacı belirdi.”¹⁸⁰

Berna Moran’a göre 1980 sonrasında romancıların dış dünyayı gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmaktan vazgeçmelerinde toplumsal ve siyasal nedenlerin yanı sıra yazınsal nedenler de etkili olmuştur. Berna Moran, Türkiye’de 1980’lerden sonra toplumsal değişikliklere bağlı olarak gerçekçi yöntemden uzaklaşıp yaygın olarak benimsenen yenilikçi roman tarzının aslında 1960’ların sonlarına doğru Batı’da ve Amerika’da yaygınlaşan postmodernist anlayışın bir uzantısı ve Türkiye’ye özgü bir serimlemesi olduğunu belirtir. Latife Tekin,

¹⁷⁸ George LUKACS, *Estetik ve Politika*, çeviren: Ünsal Oskay, Eleştiri Yayınevi, İstanbul, 1985 s. 46.

¹⁷⁹ Berna MORAN, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1991, s. 50.

¹⁸⁰ A.g.e., s. 51.

Orhan Pamuk, Nazlı Eray, Bilge Karasu ve Pınar Kür yenilikçi tarzda romanları yazan başlıca isimlerdir.¹⁸¹

12 Eylül darbesi sonrasında postmodernist roman anlayışının edebiyat çevrelerinde değer görmeye başlaması ve 1980 öncesinin devrimci mücadele anlayışının eleştiren edebiyat ürünlerinin ortaya çıkmasıyla Yalçın Küçük'ün bu romanları “küfür romanları” olarak adlandırması edebi alanda tartışmalara yol açmıştır. 12 Eylül öncesindeki devrimci mücadeleye ve devrimcilere karşı her türden karalama içerdiği gerekçesiyle Ahmet Altan'ı *Sudaki İz* ve Latife Tekin'i de *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Gece Dersleri* romanlarını yazdıkları için eylülist romanlarını da “Küfür romanları” olarak nitelendirir: “Her ikisi 12 Eylül bakış açısından, Türk solculuğunu günah keçisi saymaktan , dincilikten, bellek silme çabalarından bir santim bile sapmıyor. Bunu çıkarabildiğim için mutluluk duyuyorum.”¹⁸²

Yalçın Küçük'ün bu nitelemelerine karşı çıkanlar ve savunanlar arasındaki tartışma dönemin kültürel dünyasına damgasını vurmuştur. Fethi Naci “yasaların sanatsal yaratışa sınırlamalar getirdiği bir ortamda, bir romancı, övülmesi yasak olan bir olayı, bir fiili kötülerken, yererken özgür müdür; övme özgürlüğünün olmadığı yerde yermek nesnel bir eleştiri midir, yoksa yönetici güçlerin dayattıkları “değerlendirmeye” baş eğmek midir, yönetici güçlerle işbirliği midir, “özgür yazar'ın” “sahibinin sesi” durumuna düşmesi midir?” diye sorarak bu tartışmaya katılmaktadır.¹⁸³ Sözü geçen yenilikçi roman anlayışına karşı çıkan Ömer Türkeş, entelektüel pratik olarak, toplumun hatırlamamakta ısrar ettiği tarihin kara deliklerinin izini en iyi sürmesi beklenen genelde edebiyat ve özelde romanın da 12 Mart'tan 12 Eylül'e ve bugüne uzanan zaman diliminde toplumbilimcilere ve tarihçilere yardımcı olduğunun söylenemeyeceğini belirtmektedir. 12 Eylül darbesinin Türk romanına etkisinin 12 Mart'dan çok farklı bir biçimde yansıdığını ifade eden Türkeş, bütün anlatıların yukarıdan aşağıya restorasyona uğrayıp söz kuşatılırken romanın da bundan nasibini aldığını; içeriğin boşaltıldığını; dilsel zenginlikler, süslemeler, abartmalar ve fantastik öğelerle şişirildiğini; tarihsel fantezilerin, postmodern kurmacaların hakim olmaya başladığını ileri sürmektedir.¹⁸⁴ Hapishanede bulunduğu dönemde yazdığı romanlar Belge Yayınlarının Yeni Sesler dizisi içinde yayımlanan Hüseyin Şimşek ise Yalçın Küçük'ün eleştirisini yerinde bulmakta ancak, yöntemine karşı çıkmaktadır. Şimşek, bu yazarları romanın olanakları çerçevesinde sola

¹⁸¹ A.g.e., s. 54-57.

¹⁸² Yalçın KÜÇÜK, *Küfür Romanları*, Tekin Yayınları, Ankara, 1988, s. 12.

¹⁸³ Aktaran, Ömer TÜRKES, “Sağsız Sol, Yakın Tarihin Eksik Bir Tasviri”, *Birikim Dergisi*, sayı: 141, s. 78.

¹⁸⁴ A.g.m., s. 75-76.

yönelik sorgulama yaptıklarını söyledikleri halde nesnel olarak, devrimcilere karşı genel saldırının edebiyat cephesi elemanları olarak nitelemektedir ve Küçük'ün devrimcilere karşı fiziki saldırının en kaba halde sürdürülmeye devam edildiği bir dönemde, siyasal ve ideolojik bir sahiplenme siperine yatmış olmasını olumlu karşılarken edebi yaklaşımının, gözünü yumup ağzını açma basitliğinde oluşunu, ve söz konusu romanları “şizofrenik sayıklama” olarak adlandırışını eleştirir.¹⁸⁵

Bu dönemde edebiyat çevresinde ortaya çıkan bir diğer tartışma ise Belge Yayınlarının 1985-1991 yılları arasında 80 öncesi sol hareketler içinde yer almış ve tutuklu olan kişilerle bir tür dayanışma sağlamak amacıyla tutukluların yazdığı şiir ve romanların, dışarıya çıkartılarak “Yeni Sesler Dizisi” adı altında yayımlanmasıyla başlamasıyla ortaya çıkar. 12 Eylül'den sonra hakim olmaya başlayan yeni edebiyat anlayışının darbe öncesinin önemli olaylarını edebiyata konu ederek çarpıtmaları karşısında Belge Yayınları'nın “Yeni Sesler Dizisi” içinde yer alan Hüseyin Şimşek'in *Ayrımı Bol Bir Yol* başlıklı romanının içinde yer verdikleri önsözde bu projeye başlarken ki amaçlarını ortaya koymaktadırlar:

“Son günlerde “yanlış bir edebiyat anlayışı egemen oldu.70’li ve 80’li yıllarda ülkemiz tarihinin en yoğun toplumsal bunalımını ve çatışmalarını yaşadı. Bu dönemi ne zihinsel ne de gerçek olarak yaşamayan ya da yaşayamayan kimi yazarlar, o günlerin çarpıcı olaylarını ve trajedilerini ucuzca kullanmak istedi. Yaşananları klişe tipler ve düzenin bakışıyla yargılayan bu yüzeysel yapıtlara büyük övgüler düzüldü. Biz bu tür edebiyata karşı mütevazı bir girişimle yanıt vermek ve farklı bir “belgesel edebiyat” anlayışı ile dayanışma içinde olmak istiyoruz. Bu amaçla geçtiğimiz dönemin deneyimlerini ve gerçeklerini bizzat yaşayanlar tarafından aktaran yapıtlara bu dizimizde yer vereceğiz. Salt eleştirinin yeterli olmadığına, yaşayanların belirli bir düzeyi tutturdukları yapıtlarıyla yanıt vermesi gerektiğine inanıyoruz.”¹⁸⁶

Belge Yayınlarının “Yeni Sesler” dizisi, edebiyat çevresinde tartışmalara yol açmış “hapisane edebiyatı” olarak adlandırılmış ve edebi değer taşımadıkları gerekçesiyle edebi alandan dışlanmıştı. “Yeni sesler” projesini yürütürken en büyük hayallerinden birinin de Türkiye'nin, o eşi benzeri olmayan başkaldırıcı yönünü yansıtmak olduğunu söyleyen Belge Yayınları genel yayın yönetmeni Ragıp Zarakolu, zamanında edebiyat çevresinde yeni seslere

¹⁸⁵ Hüseyin ŞİMŞEK, “ 'Eylülist' Sisteme Karşı Eylülzadeler Amade”, www.ozgur.politika.com/2002/12/13

¹⁸⁶ Hüseyin ŞİMŞEK, *Ayrımı Bol Bir Yol*, Belge Yayınları, İstanbul, 1987, kapak içinde.

yönelik eleştirilerin daha iyi yazmaya yönelik teorik öneriler, üslupla ilgili hatırlatmalardan çok hadbilmecesine kutsal edebiyat alanına girmeye çalışılıyormuş gibi saldırgan ve negatif bir tutum şeklinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu dönemde Adalet Ağaoğlu'nun “hapishane edebiyatı mı yaratılmak isteniyor” şeklinde bir açıklama yaptığını; kendisinden destek istenen Atilla İlhan'ın ise “arkanızda kim olduğunu biliyorum, ben kendimi kullandırmam” dediğini belirtir. Her şeye rağmen çok zor şartlar altında yazılan ve dışarı çıkarılan bu ürünlerin İspanya İç Savaşı'ndaki şarkılar, ürünler gibi geleceğe kalacağını düşünmektedir: “İspanya İç Savaşı'nda temerküz kampı benzeri deneyimlerin metinlerini okuduğunuzda, siz onları, yazıldığı özgül koşullardan soyutlayamazsınız. Onlar insanlığa kalmış belgelerdir, edebi ürün olmalarının yanında.”¹⁸⁷

1980'lerin sonunda ortaya çıkan postmodern roman ve “hapishane edebiyatı” üzerine tartışmalar, yerini etkisini günümüzde hala sürdüren 12 Eylül sürecini konu alan romanların sayısındaki artışla birlikte “12 Eylül romanları” var mıdır yok mudur tartışmalarına bırakmıştır. Siyasetin içine sızmadığı hayatın hiçbir alanı yoktur, romanlar da doğrudan veya dolaylı olarak sundukları kesit içinde siyaseti yansıtmaktadırlar. Örneğin Türkiye'de yaşanmış olan 12 Mart ve 12 Eylül Darbeleri, toplumda büyük sarsıntılar yaratan ve edebiyatı da doğrudan etkileyen olaylardır. 12 Mart darbesi sonunda toplumun alışık olmadığı, yaşanan işkence ve cezaevi deneyimi, toplumsal gerçekçi bir yöntemle romanlarda temsil edilmiş ve bu dönem büyük bir popülerliğe erişen romanlar edebi alan içinde de değer görerek “12 Mart romanı” olarak adlandırılmıştır.

12 Mart romanlarında darbe karşısında bir yenilgi olsa da zaman geçmeden yaşanan tecrübe sahiplenilmiştir. 12 Mart Darbesinden sonraki dönemde öncesinden daha da fazla bir toplumsal hareketlenme söz konusudur; sol siyaset daha fazla değer ve kabul görmektedir. Oysa 12 Eylül üzerine yazabilmek için uzun bir süre gerekmiş bu uzun süre içinde yazılan romanların kendi içinde de belirginleşen temel olgu geçmişin gerçekçi bir şekilde yansıtılması adına geçmişin hatırlanması olmuştur. Hatırlama, 12 Eylül romanları için temel amaç haline gelmiştir. Romanların içeriklerine bakıldığında da çoğu romanın kurgusunun bile hatırlama üzerine odaklandığı görülmektedir. 78 üzerine yazılan romanlarda öne çıkan temalar, edebiyat aracılığıyla ideolojik mesaj vermek, siyasal alanda etkili olmaktan ziyade yenilmişlik duygusunun sindirilmesiyle geçmişi anmak, bu yolla eleştirmek ve özeleştiriye bulunmaktadır.

¹⁸⁷ Ragıp ZARAKOLU, “Hümanist Ekol, Benim Suç Ortağımdır”, görüşmeciler: Osman Akınhay- Berat Günçikan, **Mesele Dergisi**, sayı: 12, s. 9.

Murat Belge'ye göre her zaman siyasal yanı olan Türk romanı, 1970'lerde de Türkiye'nin yakın tarihinin önemli bir dönüm noktası olan 12 Mart'ın etkisini yansıtmıştır. Egemen güçler 1960'lardan beri gelişen solu ezmek için gençlik hareketlerini bir gerekçe olarak kullanmak hesabı içindeydiler ve 12 Mart darbesiyle devrimciler tutuklanmış, işkence görmüş, hapse girmiş ve kimileri de asılmıştır. 12 Mart Türkiye tarihinde bir çok bakımlardan "yeni" sayılabilecek bir olaydı ve muhtıra sonrasında kurulan hükümetler, kısa sürede Marksist solun çeşitli öbekleriyle mücadeleyi programlarının birinci maddesi haline getirmişlerdi. Solu dağıtmak ve bastırmak için girişilen geniş çaplı işkence faaliyeti, dönemin romanlarında işlenen ana tema olmuştur, "İşkence, 12 Mart'ın hem kamuoyunca algılanmasında, hem de romancılarımızın sorunu ele alışında, temel öğe..."¹⁸⁸

Tarık Dursun'dan *Gündöndü*, Erdal Öz'den *Yaralısın ve Kanayan*, Çetin Altan'dan *Büyük Gözaltı*, Erol Toy'dan *İmparator*, Füzûzan'dan *47'liler*, Sevgi Soysal'dan *Yeni Şehirde Bir Öğle Vakti ve Şafak*, Samim Kocagöz'den *Tartışma* ve Pınar Kür'ün *Yarın Yarın*, Adalet Ağaoğlu'nun *Bir Düğün Gecesi*, Ayla Kutlu'nun *Tutsaklar* Mehmet Eroğlu'nun *Issızlığın Ortasında* romanı 12 Mart döneminin esinlendirdiği romanlardır. 12 Mart son analizde, Türkiye'de yeni bir dönem başlatan ve bu özelliğiyle edebiyatçıları da bir anlamda ve bir yönde "kışkırtan" bir olay olarak değerlendirilebilir. Adını saydığımız bu yazarların bir kısmı harekete katılmış bir kısmı da tutuklanmış, bir süre hapisanede kalmış yazarlardır. 12 Mart romanları 78 Kuşağı tarafından çok okunmuş, kuşağın ortak bir bilinç geliştirmesinde ve siyasallaşmasında etkili olmuştur.

Berna Moran'a göre 12 Mart sonrası dönemde Türkiye'nin büyük kentlerinde iki ayrı dünya oluşmuş gibidir. Bunlardan biri cezaevlerinin, karakolların, sıkı yönetim ve kontrgerillanın kapalı dünyası ve orada yaşananlar; diğeri ise bu dünyanın dışında kalan halkın günlük dünyası. Yazarlar cezaevlerindeki yaşam koşullarını, işkenceyi, zorbalığı yazmakla okura, iyi tanımadığı acımasız bir dünyanın kapılarını aralar. Okur yabancı olduğu bir dünyaya ait gerçekleri anlatan romana, yeni bir şeyler öğrenmenin de ötesinde konusunun çarpıcı ve sarsıcı olmasıyla ilgi duyar. Söz konusu kapalı dünyayı okura açmak isteyen yazarın, romanın baş kişisi olarak, egemen güçlerin zorbalığını karakolları, cezaevlerini tanıyan, işkenceyi bilen birine ihtiyacı vardır. Onun için bu yapıtların hemen hepsinde ana karakter kolluk kuvvetlerince yakalanmış bir devrimcidir. Daha önceki devrimci yaşamı

¹⁸⁸ Murat BELGE, "12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış", **Birikim Dergisi** (eski), sayı: 12, s. 8.

romanda anlatılmaz; ya da kısaca geçiştirilir. Bu durum 12 Mart romanlarının temel özelliklerinden biridir. 12 Mart romanın bu özelliği, ortak başka özelliği beraberinde getirir. O da roman ana karakterlerin edilgen kişiler olmalarıdır. Berna Moran genelde roman kahramanlarının etkinlikleriyle olaylara yön veren, hiç değilse olay örgüsünün gelişiminde kararlarıyla rol oynayan kişiler olduğunu; ancak 12 Mart romanlarında devrimci gencin başına gelenlere katlanmak zorunda kaldığını; olaylara yön verenin karşı güçler olduğunu belirtir. 12 Mart romanları devrimcinin kolluk kuvvetlerince evinden alınıp götürülmesiyle başlar ve yakalandıktan sonraki yaşamları konu edilir; etkin oldukları günler değil de edilgin oldukları günler anlatılmaktadır.¹⁸⁹

Murat Belge ve Berna Moran 12 Mart romanlarına hemen hemen ortak eleştiriler getirmişlerdir. Murat Belge'ye göre ağır bir baskı döneminin daha dolaysız etkilerinin hissedildiği bu ilk dönemde bir takım tarihi yönsemelerin (trend) aydınlığa çıkartılmasının zorluğu nedeniyle geniş siyasal ve tarihi boyutlarıyla 12 Mart'ın kendisi bu işkence olayının gerisinden biraz flu bir biçimde yer almış ve 12 Mart üzerine yazılan ilk romanlar, dönemin bu gibi uzun vadeli sonuçlarına eğilememişlerdir.¹⁹⁰ Berna Moran da 12 Mart romancılarının kurmacadan çok gerçek dünyayı ve yaşamı olduğu gibi aktarmaları ve özellikle de devrimcilerin yakalandıktan sonra çektikleri zulüm ve zorbalığı inandırıcı bir şekilde dile getirmek kaygılarının biçim sorunlarını önemsizleştirmelerine neden olduğunu ifade eder.¹⁹¹

Tarih-edebiyat ilişkisi bağlamında 12 Mart romanlarında görgü tanığı belleğinin yazınsallaştırılması üzerine yazdığı makalede Çimen Günay Erkol, tanıklığa dayanan yaşamöyküsel özellikler taşıyan 12 Mart romanlarının ki farklı siyasi görüşe dayanan yazarlar tarafından yazıldığını ve “yazınsal düzlemde iki farklı tarih” kurulduğunu; 12 Mart romanlarını tarihsel bir katalog, politik şifreler olarak almak yerine darbe atmosferine tanık olan bireylerin acıları ve endişeleri hakkında gerçek göndermeleri olan kurmaca hikayeler olarak ele almak gerektiğini söylemektedir: “12 Mart romanlarına Stephen Greenblatt'ın deyimiyle, ‘geçmişin kendisini incelemek üzere sunduğu şeffaf pencereler’miş gibi

¹⁸⁹ Berna MORAN, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 14-15.

¹⁹⁰ Murat BELGE, “12 Mart Romanı”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2182.

¹⁹¹ Berna MORAN, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**, s. 16.

davranmak haksızlık olur; onlar şeffaf pencereler değil, ‘her kültürel düzenin biçim ve anlam verdiği bir kolektif gerçeklik etkisi yaratmak için kullanılan yapıtaşlarıdır’¹⁹²

12 Eylül askeri darbesi sonrasında edebi alanda uzun süren bir sessizliğin oluşması ve darbe öncesine ve sonrasına dair yaşananların edebiyata yansımamış olması, önceki 12 Mart darbesinin ardından gelen başarılı ve etkileyici edebi ürünlerin varlığı bir karşılaştırmaya ve kıyaslamaya neden olmuş darbelere bağlı süreçlerin edebiyata yansımaları konusundaki tartışmaları gündeme getirmiştir. Günümüzde bu tartışmalar, 12 Mart romanları ve 12 Eylül romanları şeklinde adlandırmalarla ve karşılaştırmalarla hala sürmektedir. 12 Mart romanları hem toplumsal sorunları yansıtmışlar hem de bireylerin ideolojik ve kültürel şekillenimlerinde etkili olmuşlardır. 12 Mart’ın romanlara yansımış olması ve bu sürecin kendi edebiyatını yaratmış olması 12 Eylül sürecinin de benzer etki yaratıp yaratmadığı ve 12 Mart romanları gibi “12 Eylül Romanları” diye bir adlandırmanın koşullarının mümkün olup olmayacağı yönündeki tartışmaları beraberinde getirmiştir.

12 Eylül darbesinin etkisi, hayatın her alanında olduğu gibi edebi alanda da radikal değişikliklere yol açmıştır; ancak 12 Mart romanları gibi 12 Eylül romanları şeklinde bir kategorizasyonun mümkün olmadığı görüşünde olan Hasan Bülent Kahraman’a göre 12 Mart darbesinden sonra tarihsel sürecin devamını sağlayacak bir kolektif irade varlık gösterebilmiş sol hareketler için yaşanan yenilgiden beslenen romanlar da gerçekçi bir şekilde yazılabilmektedir.. Ancak 12 Eylül darbesi kolektif iradeyi parçalamış, bireysel direnişler verilse de kolektif olarak bir terk edilmiş söz konusu olmuştur. Kahraman, Adorno’nun Auschwitz’den sonra şiir (lirik) yazmanın “barbarik” olduğunu savunmasından yola çıkarak 12 Eylül tıpkı Auschwitz gibi masumiyetin bitişine denk gelen bir dönem olduğunu, bu dönemin hakikatinin sistematik işkence olduğunu ve 12 Eylül sonrasında roman yazılamayacağını söylemektedir. 12 Eylül gerçeği karşısında Türkiye’de yaşayan insanın ve/veya yazarın derin bir suskunluk içinde olduğunu, bu suskunluğun büyük katliamlardan, soykırımlardan ve diğer toplumsal facialardan sonra görülen toplumsal suskunluğa benzetilebileceğini belirtir. 12 Eylül döneminde roman yazılamaması üzerine 12 Mart ile 12 Eylül sürecini karşılaştıran Kahraman, 12 Mart’ı trajediye 12 Eylül’ü ise soykırıma benzetmektedir. 12 Eylül ile kolektif bir direnmenin yok edildiğini ve bu nedenle yazınsallaştırılamayacağını, 12 Eylül romanları

¹⁹²Çimen Günay ERKOL, “Taş Üstüne Taş Koymamak: 12 Mart Romanlarında Görgü Tanığı Belleğinin Yazınsallaştırılması, **Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları**, Yayına Hazırlayan: Leyla Neyzi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 58-59.

olarak sunulan romanların da ancak bireysel direnişin ürünleri olduğunu söyler. Kahraman'a göre 12 Eylül sonrasında edebiyat yapılamamasının nedeni kolektif iradenin yitirilmiş olmasının yanı sıra işkencenin dönemin hakikati haline gelmiş olmasıdır. Böylelikle masumiyet yitirilmiş ve 12 Eylül, kendi varoluşunu sağlamlaştırmak için karşısındaki herkesi suçlu ilan etmiştir. Türkiye toplumu tüm 12 Eylül uygulamalarına sesiz kalarak göz yummuş, toplum suçu içselleştirmiştir. 12 Eylül karşısında Türkiye'de tüm toplum gibi yazarlar da suskunluk içindedir. Söz konusu olan suskunluk travmatiktir. 12 Mart sonrasında insanlar her şeye rağmen direnebilmişler ve ardından roman üretebilmişlerken, 12 Eylül'ün kitleselliği ve onun herhangi bir bireyselliğe hiçbir şekilde imkan ve fırsat vermeyen sistematik yaklaşımı yenilginin bireyselliği ve onuru denebilecek trajik bir durum yaratmamıştır.¹⁹³

12 Eylül'ün toplumsal vicdanı parçalayarak toplumun geniş kesimlerinde bir tür ferahlamaya yol açtığını ileri süren Şükrü Arın, 12 Mart'ın kendini edebiyatın odağında yer bulmuş bir olayken, edebiyatın 12 Eylül karşısında suskun kaldığını, sanki böyle bir felaket yaşanmamış gibi davranmayı seçtiğini ve bu durumun subjektif ve objektif nedenleri olduğunu belirtmektedir. Arın'a göre 68 Kuşağı'yla kıyaslandığında 78 Kuşağı'nın kitleselleşmiş olmasının da etkisiyle, farklı düşüncelerle, teorik olanla ilişkisinin zayıf kalması ve edebiyatla kurduğu mesafeli ilişki, 12 Eylül sürecinin edebiyata yansımamış olmasının subjektif nedenidir. Objektif neden ise; 12 Mart'tan 12 Eylül'e giden süreçte "solcu "entelektüel şahsiyetlerin ve bu türden şahsiyetleri biraraya getiren "cemaatler" in hegemonyası altındaki "geleneksel" kültürel atmosferin hızla çözülmüş olması ve edebiyatın içinde yer aldığı sosyo-kültürel atmosferin değişime uğrayarak yerini "piyasa"nın belirleyici olduğu yepyeni bir kültürel atmosfere bırakmasıdır.¹⁹⁴

Nurdan Gürbilek, 12 Mart'ın tersine 12 Eylül'ün romanının yazılamadığı yönündeki tartışmalarda bunun birçok sebebi olduğunu; edebiyatçıların 12 Mart döneminin şiddetini doğrudan yaşadıklarını; dönemin isyanının edebiyatçıların ve halkın gözünde meşru olduğunu söylemektedir. 70'lerin solculuğunun ise suçla daha fazla bütünleşmiş olması nedeniyle daha az meşru olduğunu; o dönemi yazabilmek ve iyi edebiyat çıkarabilmek için oradaki haklılık duygusuyla ister istemez yaşanan suçluluk duygusunu aynı anda ele alacak kadar cesur olmak gerektiğini, bunun yanı sıra roman yazılamamasının en önemli sebebinin 12 Eylül sürecinin Türkiye'de henüz bitmemiş olmasıyla ilişkilendirir. 12 Eylül sürecinin hala sürüyor olmasının

¹⁹³Hasan Bülent Kahraman, "Romanın Etiği: Yazmak ya da Susmak" **Mesele Dergisi**, sayı: 9, s. 18-22.

¹⁹⁴Şükrü ARGİN, "Edebiyat, 12 Eylül'ü Kalben Destekledi", görüşmeci Osman Akinhay, **Mesele Dergisi**, sayı: 9, s. 6-13.

12 Eylül'ün şiddetini yaşayanların yaşadıkları şeyle aralarına mesafe koyamamalarına yol açtığını; zamansal mesafenin yokluğunun da yazarlar için romanlarında estetik mesafeyi kurmalarına engel olduğunu belirtir. Gürbilek'e göre edebiyat pazarının talep ve beklentileri ve kimlik politikalarının edebiyatçılar üzerindeki baskın etkisi Türkiye'nin yakın geçmişindeki bu yaranın edebiyatçılar tarafından ilgisini kaybetmesine neden olmuştur.¹⁹⁵

Bourdieu, *Sanatın Kuralları*'nda edebiyat alanının iktidar alanı içindeki konumunu tespit etmeye çalışır ve zaman içindeki evrimini inceler. Edebiyat alanının kendi iç yapısını yani meşruluk rekabeti içindeki bireylerin ve grupların tuttuğu konumlar arasındaki nesnel ilişkileri göstermeye ve bu konumlanmalara sahip yatkınlıklar sisteminin doğuşunu; yani kişilerin habituslerinin nasıl oluştuğunu incelemeye çalışmaktadır. Bourdieu'nun *Sanatın Kuralları*'nda uyguladığı metodolojik önerisi ve kuramı konusu sol siyasal kuşak olan 78'liiler üzerine yapılan tez çalışmasında 78'lileri temsil etme iddiasındaki romanlar ele alınırken yararlanılmaya çalışılacaktır. Bu bölüm, bir temsil aracı olarak ele alınan romanlarda karakterler aracılığıyla bir 78'linin siyasal sosyalizasyonunun, yaşam akışının izinin sürülmesi üzerine odaklanmaktadır.

1980 sonrasında edebi alanda yeni roman anlayışının hakim olmaya başlamasıyla birlikte yazarlar, romanlarına 1980 öncesi toplumsal ortamı ya da darbe sürecini de konu etmişlerdir. Edebiyatçı kimliğinin öne çıktığı 1980'lerde Orhan Pamuk *Sessiz Ev*'de Bilge Karasu *Gece*'de, Adalet Ağaoğlu *Hayır*'da ve Latife Tekin *Gece Dersleri*'inde 1980 öncesi dönemi ve 12 Eylül sürecini romanlarında işlemişlerdir. Yeni roman anlayışının ilk temsilcileri arasında da yer alan Latife Tekin'in *Gece Dersleri* 1980 öncesi örgütlü yaşama yönelik eleştiriyi temel almaktadır. Latife Tekin'in kendisi de 1980 öncesinde sol hareketler içinde aktif bir görev üstlenmiş olduğu için 1980 sonrasında romanında bu hareketlere yönelik eleştirisi içerden bir eleştiri olarak kabul edilmiştir. Latife Tekin'in romanları edebiyat çevresinde kabullenilirken siyasi çevreler tarafından eleştirilmiştir. "Hapishane edebiyatı" olarak adlandırılan hapishanedeki siyasi tutukluların yazdığı romanlar ise edebi alanda kanonik yazarlar tarafından eleştirilmiş ve "hapishane edebiyatı" olarak adlandırılarak edebi alandan dışlanmışlar ve yazılanlar edebi değeriyle kalıcı olamamıştır. Bu tez çalışmasında olduğu gibi ancak dönemin temsilini anlamak için belge niteliğinde işlev görmektedir. 1985-1991 yılları arasında yayımlanan "Yeni Sesler" dizisi içinde yer alan Hüseyin Şimşek'in ve

¹⁹⁵ Nurdan GÜRBİLEK, "Kişisel Hayal Kırıklıkları, Ulusal Gurur Yaraları", görüşmeciler: Bekir Tarık- Osman Akınhay, **Mesele Dergisi**, sayı: 4, s. 14.

Kadir Konuk'un romanları bunlar içinde yer almaktadır. Bu çalışmada bu yazarların ikişer kitabı incelenmiştir. 1980'lerin sonlarında Ümit Kıvanç, Erbil Tuşalp ve Öner Yağcı'nın romanları yayımlanır. 1990'larda yazılanlar ise 1980 öncesinin mücadele tarzını ve örgüt ilişkilerini daha fazla eleştirilebilen ve “eski solculuk” temasının belirginleştiği, geçmişe yönelik daha mesafeli duran romanlardır. Bu romanlara yönelik tepkiler ise 1980'lerdeki kadar sert değildir. Toplumsal hayatta meydana gelen değişikliklerin 1980 öncesi sol hareketler içinde yer almış kişilerin üzerindeki etkisini konu alırlar. 1990'larda yeni toplumsal hareketlerin¹⁹⁶ etkisiyle özellikle örgüt yapısının daha fazla eleştirilebildiği romanlar yazılmıştır. Kaan Arslanoğlu, *Devrimciler* romanında 12 Eylül sonrasında devrimci bir örgütün üniversitedeki öğrenci kadrolarının devrimci mücadelesini, faaliyetlerini ve örgütlerle aralarındaki ilişkiyi konu etmektedir. Örgütlü çalışma döneminde militanların devrimci faaliyetleri, örgüt ile öğrenci kadroların ilişkisi bağlamında örgütün yapılanma biçimi sorgulanmaktadır. Roman, devrimci militanın örgütlü çalışma dönemini ve gündelik yaşamını, kaçış, yakalanma ve işkence temalarını yansıtan bir olay örgüsüne sahiptir. Metin Celal'in *Ne Güzel Çocuklardık Biz* romanı da örgüt yapısının yanı sıra militanlar arasında kadın erkek ilişkilerinin ve bununla ilgili eleştirilerin yer aldığı bir romandır. Gürsel Korat *Ay Şarkısı*'nda 12 Mart ve 12 Eylül döneminin ilişkilerini, olaylarını konu edinir ve 1984 yılına kadar geçen süreyi zaman olarak alır. Bu çalışmada ele alınan romanların çoğunluğunu 2000 yılından sonra yazılan romanlar oluşturmaktadır. 80 öncesi ve sonrasını konu edinen 78 Kuşağı'nın tecrübesini temsil eden romanların sayısındaki artış günümüzde “12 Eylül romanları” var mıdır yok mudur tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Romanların sayısındaki bu artış, bellek çalışmalarıyla ve tarihin romana konu edilmeye başlanmasıyla ilgilidir. Aynı zamanda son zamanlarda filmlerden dizilere kadar 12 Eylül üzerine toplumda

¹⁹⁶ Wallerstein, 19. yüzyılda tarihsel kapitalizmin dünya sistemine karşı, “toplumsal hareketler” ve “ulusal hareketler” olmak üzere iki çeşit sistem karşıtı hareketin ortaya çıktığından söz etmektedir. Toplumsal hareketler, sistemin dayattığı baskıyı, işverenlerin ücretlilere, burjuvazinin proleterya üzerindeki baskısı olarak tanımlarken; ulusal hareketler, baskıyı, bir etnik ulusal grubun diğeri üzerindeki baskısı olarak tanımlamaktaydılar. Bu iki tür sistem karşıtı hareket için birincil amaç devlet iktidarını ele geçirmektir. 1970'lerde ise Kuzey Amerika, Japonya, Avrupa, Çin ve Meksika gibi çok çeşitli dünya bölgelerinde yeni bir tür sistem karşıtı hareketler ortaya çıkmıştır. Siyasal ve ideolojik dayanakları ve üslupları bakımından 1960'ların sosyalizan/anarşizan hareketlerine dayanan bu yeni toplumsal hareketler kapitalizmin ağırlık merkezi olan üretim alanı ve emek-sermaye çelişkisi dışındaki yeniden üretim alanlarındaki sömürsüne dikkat çekmişlerdir. Bu yeni toplumsal hareketler, tikel ve farklı tarihlere sahip olup ortaya çıktıkları bölgelerin dünya sistemi içindeki farklı konumlanmalarına bağlı olarak şekillenseler de eşzamanlı olarak ortaya çıkmışlardır. Wallerstein, bu yeni toplumsal hareketlerin eşzamanlı bir biçimde ortaya çıkışında Vietnam ulusal kurtuluş hareketinin ve 1968 devriminin büyük etkisi olduğunu ileri sürmektedir. Bkz G. ARRIGHI, WALLERSTEIN vd., **Sistem Karşıtı Hareketler**, çeviren: C. Kanat - B. Somay - S. Sökmen, s. 35-36, s. 97-99. Siyasetin konusunun toplumsal ve ekonomik konuların ötesine geçerek doğa, etnik, dinsel ve cinsel kimlik sorunlarını da kapsar hale gelmesi yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Leyla SANLI, **Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2005 s. 11.

konuşabilme olanağının artması, konuşularak gerçeklerin paylaşılması gerektiği yönündeki ilgi, bir tarih arayışı meselesi, anıları paylaşma arzusu, zamansal mesafenin etkisiyle birlikte geçmişe mesafeyle bakabilme çabası, yazılan romanlarda edebi kaygıların da güdülmeye başlanması ve aynı zamanda bu romanlara okuyucunun ilgisi 2000'li yıllarda bu konuyla ilgili daha fazla romanın yazılmasında belirleyici olmuştur. Çoğunlukla kendisi 78 Kuşağı'na mensup olanların edebi anlamda başarılı olma kaygısını taşımaları ve edebi alanda konum elde etme çabaları söz konusudur. Bunun dışında otobiyografik temsile dayanan romanlarda ise geçmişin hatırlanması, unutulmaması en önemli amaç haline gelmiştir. Hem kuşak olarak kimliği sağlamlaştırma hem de resmi tarihin 12 Eylül darbesi hakkında topluma dayatıklarına karşı alternatif tavır alabilmek için geçmişin hatırlanması ve toplumsal belleğin etkili olabilmesinde kurmaca metinler olsa da romanların gücünden yararlanılmaktadır. Geçmişten bugüne değişen ise tanıklık belleğiyle yazılan romanların toplumcu gerçekçi bir tarzda tarihsel bir veri sunma iddiasının ötesinde edebi anlamda da başarılı olarak geçmişe ilişkin düşündürme, sorgulama imkanı sunmasıdır. Aradan geçen uzun zaman geçmişin belli bir mesafeyle değerlendirilmesini sağlamakta ve edebi alanda kalıcılık ve etkililik için bu alana özgü kurallar ve konular önemsenmektedir. 12 Eylül darbesinin öncesi ve sonrası dönemini konu alan romanlar özellikle 2002 yılından sonra artmaya başlamış ve edebiyat çevrelerinde izlenmiştir. Son dönemlerde edebi alanda siyasal roman tarzına yönelik ilginin artması ve bu tarzın yaygınlık kazanması, 12 Eylül darbesi üzerine görece tartışılabilir bir ortamın varlığıyla, geçmişte yaşanan yenilginin yas sürecinin tamamlanmış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

78 Kuşağı'nın tecrübesi, Türkiye'de eksikliği sürekli hissedilen bir siyasal kültürün oluşturulması için vazgeçilmez zemin ve bağlantılardan birini oluşturmaktadır. Genel olarak romanlar, özellikle kuşağın militan unsurlarına ait az çok birbirine benzeyen bir hayat tarzı geliştirdiğine ve örgütsel yapıların bütün köreltici-güdükleştirici etkilerine karşın bir tecrübe bağlamı, o döneme kadar varolandan farklı bir bilinç oluşturulabildiğine dair yeterli veri sağlamaktadır. 78 Kuşağı'nın siyasi sosyalizasyonunun, toplumsal tecrübesinin ve yaşam akışının bir bellek mekânı olarak ele aldığımız romanlarda temsilini göstermeyi amaçladığımız bu bölüm ile tanıkların ifadelerinden yola çıkarak hazırladığımız diğer bölümdeki veriler farklılıkları ve ortaklaştıkları noktalar karşılaştırılarak sonuç bölümünde tartışılacaktır.

4.1.3. 78 Kuşağı'nın Siyasi Sosyalleşiminin ve Yaşam Akışının Romanlarda Temsili

4.1.3.1.Siyasallaşma Dönemi

4.1.3.1.1. Aileleriyle İlişkileri

1970'lerin başında devletin devrimci gençlere uyguladığı baskı ve şiddet aslında tüm topluma bir gözdağı niteliğindedir; öyle ki devletin gücüne inanan aileler için çocuklarının herhangi bir başkaldırısının baştan yenilgiyle sonuçlanacağı önkabulu hakimdir. Nitekim Öner Yağcı'nın *Turnalar* romanında bir babanın kızının siyasal ilgileri nedeniyle başına gelebileceklerden duyduğu kaygıya yer verilmiştir. Hali vakti yerinde bir mühendis olan Nuri Bey, siyasete ilgi duymayan, mesleğinde başarılı biridir ve kızı Handan'ın, okuduğu kitap, dergi ve gazeteler; katıldığı mitingler onu kaygılandırmaktadır.

“Kızım iyi hoş da, sonu iyi görünmüyor bu gidişin. Bir gün birileri kızıp sizi sokaklardan toplayacak vallahi. Sana anlatmadılar mı bir kaç yıl önce yaşananları? Gerillacılık yapmaya kalkmıştı bir kaç genç . Ne oldu? Astılar, vurdular, hapishanelere koydular. Gençliklerine yazık oldu... Bizim gençliğimizden çok farklısınız siz. Bunlar büyük işler kızım. Siz bunların altından kalkamaz ezilirsiniz. Ezerler.”¹⁹⁷

Nazmi Gökçeli'nin *Hani Devrim Olacaktı* adlı romanında da 1970'lerin başında yaşananların aileler üzerinde nasıl bir korkuya neden olduğunun izine rastlanmaktadır: Anne, devrimci oğullarına babalarının kaygısını şu sözlerle aktarmaktadır: “Babanız...sizleri bu kadar büyütüp yetiştirdikten sonra kaybetmekten korkuyordu biraz da. Biliyorsunuz ağabeyinizi okula göndermemesinin tek nedeni anarşistlere uyar diyedir. O zaman olaylar yeni başlamıştı ve adam kaçırmalar, adam öldürmeler, banka soymalar , almış başını gidiyordu. Hem o korku, hem de parasızlık bizleri bu duruma getirdi.”¹⁹⁸

Aile içinde özellikle babalar çocuklarının devlete karşı olan etkinliklerinden genellikle kaygılı ve hoşnutsuzdurlar. Devletin gücüne olan inançları, çocuklarına olan güvenlerine baskındır. Hali vakti iyice olan aileler ise tutuklanan evlatlarına ders olsun diye yardım

¹⁹⁷ Öner YAĞCI, *Turnalar*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 86.

¹⁹⁸ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul 2007, s. 191 .

etmezler. “Durumu iyi olanlar çocuğunun burnu biraz srtlsn diye ilgilenmek istemiyorlardı. Ya da, hadi bakalım sizi bu yola drenler, sebep olanlar kurtarsın! diyorlardı.”¹⁹⁹ Benzer durum Grsel Korat’ın *Ay arkısı* romanında da yer almaktadır: “Baba gözaltında iken oğluna da işkence eden polisler “haklısınız, acımayın. Bu memleketin temelini dinamit koyan oğlum da olsa derisi yzlmeli” diyor. “²⁰⁰ *Eksik Talar*’da devrimci gençlerin yapıp etmeleri anaristlik, vatan hainliği olarak görülmektedir. *Eksik Talar* romanında da yine bu söylemi kayınpeder karakteri tarafından dillendirilmektedir. “sallandırıvereceksin bu vatan hainlerinden birkaçını, bak bir daha anaristlik yapmaya yelteniyor mu?”²⁰¹

Sevim Korkmaz Din’in *Karanlık Bir Geceydi* adlı romanında “devrim”i gerçekleştirmeye cüret eden gençlerin özellikle babalar tarafından anlaılamadığına ve eylemlerinin hazinle sonuçlanacak kaygı verici bir çoluk ocuk içi olarak grldğine değinilmektedir. “ Babasının yapılanları anlamamasını mı, “devrim ocuk oyuncağı değildir” sözleri mi daha çok kırmıtı onu bilmiyordu. Bydklerini ne zaman kabul edeceklerdi? Ne zaman onlara inanacaklardı. Sadece kendi babası değil, arkadaşlarının babaları da anlamak istemiyordu.”²⁰²

Hüseyin imek’in *Eylül ifresi* romanında sendikalı bir ii olan babanın 1 Mayıs 1977’de Taksim Meydanı’ndaki kutlamalar sırasında gerçekleştirilen katliama tanık olduktan sonra yilgınlığa uğrayıp depolitize olmasıyla siyasallamaya balayan çocuğu için kaygılanıp onun üzerinde kurduğu baskı anlatılmaktadır. Baba oğulun ilişkileri kopma noktasına dek gerilmitir:

“Kanlı 1 Mayıs (1977) kendi deyimiyle Zakir Usta’nın “midesini bulandırmı”tı. ‘Adamlar çok güçlü, mümkün değil’ dedi. Sık sık bunu tekrarladı durdu konuşmalarında. Çok geçmeden, yeni bir şey daha ekledi. ‘oluk çocukla olmaz bu i.’ Bu sıralar liseye balayan Selim, okuldaki ilk ve belirsiz duyumlarıyla babasına karşı çıkınca, kesinlikle konuturulmak bile istenmedi. Baba–oğul arasındaki dikenler o kadar çoğaldı ki, gün geldi en son ne zaman kucaklatiklerini anımsayamaz oldular. Bir kaç kez evden kovuldu Selim. Hiç dvlmedi ama çokça azarlanıp svld. ..”²⁰³

¹⁹⁹ ner YAĞCI, *Turnalar* s. 217.

²⁰⁰ Grsel KORAT, *Ay arkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998 s. 14.

²⁰¹ Yiğit BENER, *Eksik Talar*, YKY, İstanbul, 2002, s. 110.

²⁰² Sevim KORKMAZ DİNÇ, *Karanlık Bir Geceydi*, İlya Yayıncılık, İzmir, 1998 s. 29.

²⁰³ Hüseyin İMEK, *Eylül ifresi*, Belge Yayınları İstanbul, 1991, s. 49.

Aranma, yakalanma, cezaevi gibi süreçlerde aileler de devlet güçleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Emine Sevgi Özdamar'ın *Haliçli Köprü* romanında belirtildiği gibi o günlerde pek çok öğrenci ailelerine “Beni unutun”deyip ortadan kayboluyordu.²⁰⁴ Ayşegül Devecioğlu'nun *Kuş Diline Öykülenen* romanında evleri basılan Gülay'ın annesi, babası, çocuk çocuk topluca emniyete götürülmüşlerdir. Bu romanda ise babanın kızına tepkisi farklıdır. Kızının gözaltına alınma sebebini hor görmektedir.. “Babası hiç konuşmadı eve geldiğinde Gülay'la. Devrimci olmayı doğal karşılıyordu. Kendisi de solcu devrimci değil miydi ama Gülay çok basit işlere karışmıştı. Ailesini perişan etmişti.”²⁰⁵

Ailelerin dışarıdaki durumu ise içerideki kuşak üyeleri için hapisane sorununun bir başka yüzünü oluşturmaktadır. Bazı bölgelerde, mahallelerin genç nüfuslarının büyük bölümü hapsedilmiştir. *Turnalar*'da hapse giren Şahin'in annesi, mahallesinde içeri bir yakını girmeyen kalmadığını düşünerek teselli bulurken²⁰⁶ Mario Levi'nin *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* romanında Necmi'nin annesi onun hapisanedeki ilk ziyaretine geldiğinde “Seninle gurur duyuyorum oğlum! Seninle gurur duyuyorum,” diye bağırır.²⁰⁷ Hüseyin Şimşek'in *Ayrımı Bol Bir Yol* romanında içerideki oğluna mektup yazabilmek için kırkıdan sonra okuma yazma öğrenen anne konu edilmektedir.²⁰⁸ Atilla Keskin'in *Çiçekler Susunca* romanında ise kocası cezaevinde olan kadınların durumu anlatılmaktadır. Romanda kocası Mazlum cezaevindeyken çocuğunun ve içerideki kocasının geçimini sağlamayı tek başına üstlenen Fidan'ın hem dışarıda yalnız bir kadın hem de siyasi tutuklu eşi olmaktan kaynaklanan yaşadığı sorunlar konu edilmiştir.²⁰⁹

Haliçli Köprü'de babaların engellemelerine ve baskılarına rağmen emniyette işkenceli gözaltından salıverilmelerini kapılarda bekleyenlerin yine aileler olduğu belirtilmektedir: “Kerim'le birlikte serbest bırakıldığımda kapının önünde işkence edilen öğrencilerin babaları ellerinde kocaman ayakkabılarla bekliyorlardı. Bir tanesi “Oğlumun ayakları 40 numaraydı” dedi, “ama şimdi 45 numaraya sığabiliyor. Ayakları mahvolmuş.”dedi.²¹⁰ Siyasi faaliyetler içinde bulunan kızını “pusulanı şaşırılmışsın, cehenneme koşuyorsun, bize de kendinle birlikte yakacaksın”²¹¹ diye azarlayan ama engelleyemeyen baba kızını işkenceli gözaltından

²⁰⁴ Emine Sevgi ÖZDAMAR, *Haliçli Köprü*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 244.

²⁰⁵ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykülenen*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 42.

²⁰⁶ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 156.

²⁰⁷ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 101.

²⁰⁸ Hüseyin ŞİMŞEK, *Ayrımı Bol Bir Yol*, s. 55.

²⁰⁹ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca*, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 121.

²¹⁰ A.g.e., s. 258.

²¹¹ A.g.e., s. 215.

kurtardıktan sonra onun politik tavrını kabullenmiş ve hatta anne ve baba kızlarının fikirlerini şeklen de olsa önemsediklerini göstermeye çalışmışlardır. “Babam bana yeni bıraktığı kalın bıyığını gösterdi. “Söyle bakalım kızım” dedi, “Stalin’e benzemiş miyim?” Annem bir komşusundan söz ederken birden “Bağnaz bir burjuva o”dedi.²¹²

4.1.3.1.2. 68 Kuşağı'nın Etkisi

Türkiye’de 68 Kuşağı'nın özellikle Deniz Gezmiş’in asılması, Mahir Çayan ve arkadaşlarının Kızıldere’de vurulması gibi olaylar halk tarafından büyük üzüntü ile karşılanmış ve bu olaylar sonucunda önder kadrolar halk nezdinde kahramanlaşmaya başlamıştır. 68 Kuşağının halk tarafından sevilip güvenildiğini; halkın üzerindeki etkinin büyüklüğünü göstermek için *Kuş Diline Öykünen* romanında siyaset ile ilişkisi hiç düşünülmecek kişiler olarak yaşlı kadınlar üzerinden bu etkinin şiddeti temsil edilmektedir ve 1980 darbesi sonrasında halkın devrimcilere karşı bakışındaki değişiklikte birlikte sunulmaktadır. “Ama onu asıl şaşırtan yaşlı kadının Deniz’lerden Mahir’lerden söz açıldığında “yaktılar civanları” diye ağıda başlaması değildi. Anneannesinin de “o pırlantaları astılar, vurdular ya! Elleri kırılacaklar, artık bu çorak topraktan kimseye hayır gelmez” demesiydi...Birkaç yıl öncesine kadar, bu denli haklı ve kabul edilebilir olan şey, şimdi nasıl da tüm gerçekliğini, tüm haklılığını, hatta tüm masumiyetini yitirmişti.²¹³ Aynı şekilde *Çiçekler Susunca* romanında da önder kadroların öldürülmesi olayının anlatıcı ele aldığı mahallede sıradan insanlar tarafından bile üzüntüyle karşılandığı vurgusu yapmaktadır.²¹⁴

68 etrafında oluşmuş mitik hale, bu kuşağın halk nezdindeki itibarı ve tarihsel nitelik kazanmış eylemlerinin etkisi halef konumundaki kuşağın bilincinin ve öznelliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır *Turnalar* adlı romanda ise 68 Kuşağı'nın etkisi taşradaki halkın genç kesimleri üzerinden anlatılmaktadır. Burada, daha sonraları örgütlü mücadele içinde yer alacak ve hapishaneye girecek olan lise öğrencisi Şahin’in, ilk siyasallaşma sürecinde 12 Mart rejiminin baskı döneminde silahlı savunmaya geçen 68 Kuşağı'nın siyasal tecrübesinden çok kuşağın biçimsel temsilinden ve döneme damgasını vuran şiddetten etkileniyor oluşu dikkat çekicidir. “Bankalar soyuluyormuş, gençler

²¹² A.g.e., s. 259.

²¹³ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykünen*, s. 103.

²¹⁴ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca*, s. 44.

ayaklanmışlar, adamlar kaçırıyorlarmış, zenginlerin mallarını ellerinden alacaklarmış, bunun için ellerinde silah, koşturuyorlarmış...”²¹⁵

68’in tecrübesinin mekânda bıraktığı izler, kendi tecrübelerini aynı mekânda ve bu kuşağın rehberliğinde kuran 78 Kuşağı'nın üyeleri için heyecan vericidir. Osman Akınhay'ın *Gün Ağarmasa* romanının kahramanı Celal, duvarın tepesinde Mahir Çayan'ların zamanından kaldığı söylenen “Ya İstiklal ya Ölüm” yazısından çok etkilenmektedir. Bunun yanı sıra 68 Kuşağına ait biçimsel öğelerin de siyasallaşmaya başlayan gençler üzerinde etkisi büyüktür: “Okulun açıldığı ilk haftalarda da, aynı yokuşta panzerlerin üstlerine çıkılarak ele geçirilişine kendi gözleriyle şahit olmuştu. Bellerinden sarkan parkaları, boyunlarına dolanmış ince atkıları, dudaklarını kapatan gösterişli bıyıkları, kısık ve sert bakışlarıyla herkes olağanüstü görünüyordu Celal’e.”²¹⁶

68 Kuşağı'nın, 12 Mart sarsıntısından geçerek siyasal alanda ayakta kalan unsurlarının 78 Kuşağı üzerindeki etkisine dair bir örnek de Kaan Arslanoğlu'nun *Devrimciler* romanında temsil edilmektedir. 78 Kuşağı için, Mannheim'ın “bütün bir kuşak adına toplumsal değişimin asıl savunuculuğunu üstlenen ‘iyi tanımlanmış grup’” olarak tanımladığı kuşak biriminin oluşumunda 68 Kuşağı'nın ayırt edici etkisi açık bir biçimde görülmektedir. “Eskilerden” bazı insanlarla tanışan *Devrimciler* romanındaki Kadir için “peygamber tavırlı”, halelerini doğrudan ilişki düzeyinde bile yitirmeyen 68 Kuşağı'ndan kişilerle ilişkiye girmenin hareket içinde yükselmenin ölçütlerinden biri olabileceğini gözlüyoruz. Askeri ve teorik konulardaki yetenekler kuşak birimine dahil olabilmenin diğer ölçütleridir.

“Bu arada ‘eskilerden’ bazı insanlarla tanıştı. O efsanevi insanların yakın arkadaşı olan bu peygamber tavırlı adamlar Kadir’i çok etkilediler. Askeri konularda büyük yeteneği olduğu ortaya çıktı. Girgin ve gözüpekti. Kısa zamanda önce fakültede, sonra üniversitede, sonra tüm şehirde adı duyulur oldu. İnsanlara verdiği güven teorik meselelerdeki kavrayıcılığıyla birleşince göz açıp kapayıncaya dek gençliğin tanınan liderleri arasına girdi. Zirveye tırmanıyordu. Üstünde yalnızca ‘eskiler’ kalmıştı.”²¹⁷

²¹⁵ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 186.

²¹⁶ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, Everest Yayınları, İstanbul, 2002, s. 64.

²¹⁷ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, Bulunmaz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 251.

68 Kuşığı ile 78 Kuşığı arasında sık sık karşılaştırmalar yapılmaktadır. *Hani Devrim Olacaktı* romanında 1970'lerin sonlarına doğru sol hareketlerin daha fazla kitleselleştiği, devrimci tiplerin üniversitelerin dışına taşdığı ancak 68 Kuşığının halk nezdinde yarattığı güven etkisinin yeni kuşakla birlikte kaybolduğu vurgusu yapılmaktadır. 78'lilerin halkın güvenini kazanamamış olduğunun ileri sürüldüğü romanda 68'liler ile karşılaştırma yapılmaktadır. 2007 de yazılan bu romanda 1980'den sonra 68 Kuşığı ve 78 Kuşığı şeklinde yapılan adlandırmalara dayanarak medyada temsil edilen iki kuşak arasında ayırdedici kimlik özellikleri olarak sunulan öğeler –sanki o dönemde 68/78 ayrımı yapılmaya başlamış gibi- kullanılmaya çalışılmış ve “temsilin temsiline” amaçlandığı bu romanda kuşakların ötekileştirilmesi romanın içinde geçen zaman dilimi olan 1970'lerin sonunda verilmiştir.

“...bugünkü gençlerin çoğu hemen hemen içimizden birileri...Bu kadar yakından tanıdığımız gençlere yine de pek güvenilmiyor gibi geliyor bana. ...Altmışsekizli gençlerin bir de giyimi, kuşamı, davranışları da güven veriyordu. Belki böyle durumlara alışık olmadığımızdan bize öyle geliyorlardı. Ayrıca hepsinin de kültür düzeyleri çok yüksekti. Bugün öyle mi? Daha dün, iki lafı biraraya getiremeyenler, bugün halkın önüne önder olarak çıkıyorlar. Üstelik hepsi iş, geçim derdinde. Tepkileri çabuk açığa çıkıyor.... ...Birkaç ayda öğrendiklerinle devrimci olunmaz. Hele beline silah takmakla hiç olunmaz...”²¹⁸

68 Kuşığı ile 78 Kuşığı arasında tarihsel toplumsal süreçlerden kaynaklan farklılıklar olacağı açıktır; ancak özellikle 1980 sonrasında 12 Eylül Darbesine meşruiyet kazandırmak için 60'lardan 80'e süreklilik içeren sol siyasal hareketin iki genç kuşak arasındaki devamlılık ilişkisi görmezden gelinerek medya aracılığıyla kuşaksal kimlik özellikleri belirginleştirilmiş; özellikle de olumlu nitelikler 68'e özgü ve olumsuzluklar da 78'e aitmiş gibi sunularak iki kuşak birbirine ötekileştirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'nin kendi özgül tarihsel ve siyasal koşulları Batı'daki 68 hareketinden farklı bir 68'in ortaya çıkartmış olmasıdır. Mahir Öztaş'ın *Koparıldığımız Topraklar* ve Sevgi Özdamar'ın *Haliçli Köprü* romanları Batı'daki 68 Kuşığı ile Türkiye'deki 68 Kuşığı'ndan kesitleri hatırlama temelli bir anlatıyla Batı'da ve Türkiye'de 1960'ların sonundaki olaylara ve bu olayları örgütleyen kişilere göndermeler yapılarak 68 Kuşığını çevreleyen atmosfer

²¹⁸ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 66.

verilmektedir. 2000'lerden sonra yazılan ve 1960'ların sonunu temel alınan romanların bu çalışmada kullanılmasının en temel nedeni ise hippilik ile ilgili göndermelerin yer alıyor oluşudur. Türkiye'de 68 Kuşağı adlandırması 1980'lerden sonra dünyada 68 Kuşağı efsanesinin dolaşmasının etkisiyle yapılmış ve hatta bu adlandırmalar sonrasında 78 Kuşağı'nı da etkilemiştir. Bu romanlarda hatırlanan en önemli öge hippiliktir. *Haliçli Köprü*'de tam-kesit bir hippie tecrübesi verilirken *Koparıldığımız Topraklarda* ise hippilik devrimciliğin alternatifi olarak sunulur, *Karşımda Buruk Acı*'da varlığını bir yaşam tarzı sadece bir iz olarak gösterir. *Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer*'de²¹⁹ ise pis kokan sahtekarlar olarak sunulmaktadır. Romanlarda hippiliğe yapılan göndermelerden hareketle hippiliğin devrimciliğin sıfır konumu gibi işletilmekte ve ve bu durum kuşağa özgü habitüste belirginleşmektedir.

Koparıldığımız Topraklar'da okuduğumuz gibi kentteki üniversite öğrencilerinin “devrimci” ya da “hippi” olmak arasında yaptıkları seçim Batı'daki ve Türkiye'deki öğrenci hareketleri arasındaki farklılığa işaret etmektedir. *Koparıldığımız Topraklar*'da anlatıcı kendi siyasallaşma sürecinde devrimcilik ile çiçek çocuğu olmak arasında kaldığından bahsetmekte ve bunu o yıllar nasıldı diye soran bir kişinin sorusunu yanıtlarcasına hatırlamaktadır:

“Özellikle o yıllarda yaşam biçimleri önemli ayrımlar oluşturuyor, insanlar sınıfsal konumlarından çok neredeyse anlayış farklarından dolayı sınıflandırılıyordu. Diğer bir deyişle ya devrimci olacaktınız ya da çiçek çocuğu. Devrimciler bıyıklarıyla ayrılırlardı Çiçek çocukları ötekiler içinde yer alırdı. Onlar belki gelişmiş ülkelerin devrimcileriydi , ama burada onlar burjuvaydı. ...Kaçınılmaz bir biçimde insanların birbirine karşı iki anlayıştan birini seçmek zorunda kaldığı bir dönemdi. “Seçmek zorundasınız” denirdi. “Taraf tutmak zorundasınız, ya bizim yanımızda ya onların” Bunu yapmadığımızda “öyleyse sen kendini bu çatışmanın dışında tutuyorsun, öyle yapabileceğini, tarafsız kalabileceğini sanıyorsun” derlerdi. “oysa yapman gereken sürünün -onlar kitle derlerdi- bir parçası olmak , onun içinde yer almak...”²²⁰

Haliçli Köprü'de ise hippilik tecrübesi ile kuşaksal kimlik arasında tecrübeleri bakımından zaman ve mekânda sınırdasılık ilişkisi vardır. Hippiler her tür otoriteden kaçarken,

²¹⁹ Hüsnü ARKAN, *Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 71.

²²⁰ Mahir ÖZTAŞ, *Koparıldığımız Topraklar*, s. 103.

devrimciler otoritenin üzerine gitmektedirler. *Haliçli Köprü*'de gazete arkasına saklanan hippiler ile üşümesin diye içine gazete konulan çocuk arasındaki ilişkiye baktığımızda bu sınırdışlığı görebilmekteyiz. “Bazı hippiler İstanbul’da kalabilmek için saçlarını kestiriyor, hippiler kızlar da ilk kez Türk hamamına gittiler. Türk polisine yakalanmamak için her gün Türkçe gazeteler alıp günlerce kafelerde aynı gazeteyi okudular. Gazeteler aynı zamanda yoksul çocukların iç çamaşırıydı. Hava soğuyunca anababalar çocukların gömleğinin altına gazete sokuyorlardı. Yoksul çocukların yanından geçerken gazete hışırtısı duyuluyordu.”²²¹ Hippiler bile isteye yoksundur gezgindir evreni dolaşır, gecekondudaki çocuk ise sabit bir yoksulluğun temsilidir. Hippiliğin küreyi gezmesine karşın çocuk gecekondu toprağına sabitlenmiştir ve Sevgi Özdamar’ın romanında hippiler ve çocuk arasındaki ilişki gazete ile birbirlerine bağlanırlar. Hippilerin küreyi dolaşması oluşu gazetenin işleviyle ilişkilidir. Ve gazete aynı zamanda geçici olandır. Evrensel gezgin ile yerel sabit arasında işlev olarak evrensel ama günlük doğası bakımından geçici bir şey bağlantısı sunuyor. Birinde otoritenin zulmünden kurtulmak için diğerinde ise fizyolojik gereksinimi ikame etmek için gazete kullanılıyor.

Haliçli Köprü'de Özdamar hippilik ile Türkiyeli 68 arasında sınırdış olan bir tecrübe koymuş olsa da diğer romanlarda görüldüğü gibi 1960’ların sonlarında yurtdışından gelen gençler, felaket fantazisi sunmaktadır. *Koparıldığımız Topraklarda* hippilik devrimciliğinin karşısına konulmuştur, devrimci olunmazsa hippiler olunur ya da Hüsnü Arkan’ın *Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer* romanında olduğu gibi leş gibi kokan, dolandırıcı olarak temsil edilir.²²² Hippilik devrimciliğinin sıfır konumu gibi işletiliyor ve kuşağı özgü habitüste belirginleştiriyor. Hippilik, sosyalleşme sürecinde devrimci bilinç açısından reddedilen temel sapma olsa da bir giyim tarzı olarak kuşağın giyim tarzında izini bırakmaktadır. Mert Özmen’in *Karşımda Buruk Acı* adlı romanında şu şekilde temsil edilmektedir: “Taksim’de yapılan miting ve yürüyüş sonrası dağılanları durak yanından gruplar halinde geçerken gördüğünde şaşırırdı. Bunlar mı komünistti? Uzun saçlı uzun favorili, İspanyol paça pantolonlu, hippiler gibi giyinmiş kızlar ve erkekler.”²²³

²²¹ Emine Sevgi ÖZDAMAR, *Haliçli Köprü*, s. 237.

²²² Hüsnü ARKAN, *Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer*, s. 71.

²²³ Mert ÖZMEN, *Karşımda Buruk Acı*, İstiklal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 86.

4.1.3.1.3. Silahlı Sağın Etkisi

Ayşegül Devecioğlu'nun *Kuş Diline Öykünen* romanında sokaklarda kol gezen bu şiddeti faşizm olarak nitelenmekte ve "... bir hayvan sürüsünün yaban itkileriyle hareket eden kendinden olmayana düşman; yaşama enerjisini, yalnızca bu düşmanlıktan, kendisini yabancıya karşı koruma iç güdüsünden alan bir giruh, özgürlüğe değil otoriteye ve baskıya, eşitliğe değil hiyerarşiye tapan.." ²²⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrıca romanda saldırıların sorumlusu olarak bir siyasi parti adı da anılmaktadır.. "Danışıklı dövüş... danışıklı dövüş!!! MHP'nin iktidara gelmek için ülkeyi iç savaşa sürüklemekten başka çaresi yoktu. Baktılar oyla başa gelemeyecekler. Bombalar patlatıp katliam yaparken Sünnileri Aleviler'e karşı kışkırttılar. İç savaş çıksın, ordu müdahale etsin, ordudaki faşist subaylar da kendileriyle aynı safta savaşa girsin, solcuları Alevileri katletsin.." ²²⁵ Sevim Korkmaz Dinç'in *Karanlık Bir Geceydi* romanında da devrimcilere saldıranların MHP'liler tarafından desteklendiği, her yerde polisle işbirliği yaparak saldırılarını ve kışkırtmalarını artırdıklarından sözedilmektedir. ²²⁶

Hemen hemen bütün ilgili romanlarda silahlı sağı temsil eden tipler komandoluğa hevesli, sürekli olay çıkaran, ne suç işlerse işlesin yakalanmayan, solcuları döven, bombalama yapan kişiler olarak verilmektedir. Bunlar, bıçaksız, silahsız gezmeyen ve bunu devleti kurtarmak adına yaptıklarını söyleyen, milliyetçi gençlere yardım adı altında mahalleleri basıp esnafı haraca kesen, haraç vermek istemeyen esnafın malına, canına kasteden tiplerdir. *Turnalar'da* kendi halinde bir zanaatçı olan Mehmet Usta'nın kendisine utanç veren, reddettiği oğlu Cengiz, okutulmak istendiği halde ortaokuldan mezun olamamışlığı, şiddet eğilimi ve herkese duyduğu hınçla silahlı sağ militan tipolojisinin iyi bir temsilidir. Dönemin çok tartışılan, silahlı sağın askeri eğitimini yürüten komando kamplarına devam etmiş, babasının yatağının altında bir takım bombalar bulmasıyla evden kovulmuştur. Aslında siyasal eğilimine bakılmaksızın dönemi yaşayan herkesin bildiği gibi, Cengizler'in koruyanı çok ve devletle ilgili her konuda olduğu gibi menşei itibarıyla bir o kadar belirsizdir. ²²⁷ 12 Eylül 1980'in hemen öncesindeki günlerin geçtiği *Uzun bir Yolculuğun Bittiği Yer* adlı romanda baş karakter Enver Rıza, 12 Eylül öncesinde defalarca yargılanmış bir gazetecidir. Romanda öne çıkan 80 öncesine ait önemli göstergelerden biri Enver Rıza'nın komşusunun

²²⁴ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykünen*, s. 183.

²²⁵ A.g.e., s. 57.

²²⁶ Sevim KORKMAZ DİNÇ, *Karanlık Bir Geceydi*, s. 59.

²²⁷ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 96.

oğlu olan ve öldürülen “ölkücü” genç hakkındadır. 1980 öncesi sağ görüşlü gençlerin profili adeta Eyüp karakteri üzerinde toplanmıştır.

“...Eyüp abisi hapisnede değilse, eve iki üç ayda bir uğruyordu. Önemli işleri vardı. Önemli işleri olduğu için önemli bir adamdı. Görüşüklerinde emperyalistlerin Türkiye üstündeki kirli emellerinden söz ediyordu Kırlangıç’a. Liberaller, mollalar, komünistler, hepsi bu oyunun figüranıydı...Odasındaki raflar kitap doluydu. Yatağının altı Ölkü Ocakları’nın üye kayıt defterleriyle, eski bildirilerle, afişlerle doluydu... Yüz Türk Büyüğü albümü masanın üstünde açık duruyor... ...Komünistler, Türkiye siyasi haritasının kuzeyinden saldırıyorlardı. Yunanlılar da batısından...”²²⁸

Silahlı sağın sola bakışı ise *Turnalar* romanında Cengiz’in sözlerinde başka bir yorumu gerek bırakmayacak biçimde verilmektedir: “Onlar vatan haini! Moskova’nın uşağı hepsi! Yaşatmayacağız onları Türk yurdunda! gibi laflar söylemişti babasına. Bunu söylerken tabancasını da göstermişti...Bıçağını hiç eksik etmezdi zaten yanından. Demek bir de tabancası vardı şimdi... ...Babası onu bir işe vermeyi denemiş ama sonuç alamamıştı. Ne çalışması baba diye diklenmişti oğlu, devleti kurtarıyoruz ya!..”

1980 öncesinde mücadelenin silahlı sağa karşı örgütlenme şeklinde oluştuğunu ve genç yaşlı herkesin bu mücadeleye katıldığı bir mahalle örgütlenmesini konu edinen *Hani Devrim Olacaktı* romanında silahlı sağcıların devlet tarafından desteklendiği iması yapılmaktadır.“...adamların arkasında koskoca bir devlet var. Dikkat ederseniz görürsünüz. Dışarıdan ne zaman adamları gelse, arkalarından ekip otoları da geliyor...”²²⁹ Cinayet haberleri içinde adı gazetelerde geçen silahlı sağ militanlarının rahatlıkla ülke dışına çıkması o günlerin olağan olaylarından. *Ne Güzel Çocuklardık Biz*²³⁰ ve *Turnalar* romanlarında ellerini kollarını sallaya sallaya yurtdışına kaçıp izlerini kaybettirdikleri konu edilmektedir²³¹. *Karşımda Buruk Acı*’da da Müslüm ve Sait karakterleriyle ölkücü tiplemesine de yer verilmektedir. Diğer romanlar da görüldüğü gibi sağcılar esnafı haraca kesen, devrimcilere saldırıp döven, din, dil ırk, mezhep ayrımcılığı yapan kişiler olarak temsil edilmektedir. Bu romanda da kasabada esnafın, devrimci gençlerin belalısı haline gelen Ölkücü önder Müslüm

²²⁸ Hüsni ARKAN, *Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer*, s. 101.

²²⁹ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 81.

²³⁰ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 165.

²³¹ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 150.

karacterinin Sait'e "lkc yemin" ettirdikten sonra kasabadaki tüm esnaf hakkında ayrıntılı bilgi toplama görevi verdiğini okumaktayız. "Bir harita çıkaracak, her esnafın hangi partiye oy verdiğini, dinine ne kadar düşkün olduğunu, mezhebini, kökenini, alışkanlıklarını öğrenecekti." ²³²

1970'lerin sonunda silahlı sağın artan Şiddeti, 1983 yılında basılan Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* romanında temsil edilmektedir. *Sessiz Ev*'de Şimdiki zaman olarak 1980'in yaz ayları seçilerek, 12 Eylül darbesinin hemen öncesinde yaşanan sağ/sol çatışmaları, lkclerin esnaftan haraç toplaması, lkclerin yapıp ettikleri anlatılmaktadır.²³³ Silahlı sağın gençlik kolları paraya ihtiyaç duydukları zamanlarda üstelik birbirlerini de haberdar etmeden milliyetçi gençlere yardım adı altında, mahalleleri basarak bin bir tehditle esnafı haraca kesmektedir. Haraç vermeyi kabul etmeyen esnafın dükkanı camı erevesi indirilmek, yağmalanmak ve hatta sahibini öldürmek üzere mimlenmektedir. Romanda lkc tipin bakış açısından, kitap okumak, Cumhuriyet gazetesi okumak, mezarlık ziyaretinde dua okuyup okumamak gibi komünistlik göstergeleri olarak sunulmaktadır. *Sessiz Ev*'de Nilgün her gün mahallenin bakkalından Cumhuriyet gazetesi satın alıyor diye lkc Hasan tarafından "komünist" olarak adlandırılır. Nilgün romanın sonunda çocukluk arkadaşı ve gizli aşığı lkc Hasan tarafından onunla iletişim kurmadığı ve tanımazlıktan geldiği gerekçesiyle dövülerek ldrlr.

Bilge Karasu'nun 1985 yılında yazdığı *Gece* romanında da 1970'lerde yaşanan Şiddet olayları alegorik bir dille verilmiştir. "Gecenin işçileri" zerine yapılan tasvirlerle bakıldığında onların 1970'li yıllarda herkesi kendileriyle aynı doğrultuda görmek, başka türlü olmalarına izin vermemek gibi faşızan tutumlarının olduğunu, kendilerinden olmayanların evlerine cezalandırmak üzere imler koyarak, herkesi, yıldırmaları, vurmaları, kırmaları ve öldürmeleri konu edilmekte; önceleri bunu ancak gecenin kendilerini gizleyen karanlığında yapan "gecenin işçileri" artık gündüzleri de kollar halinde sokaklara çıkararak zincirlerini sallamaya başladıkları, "gndzc" olarak nitelediklerini takip ederek dövüp, öldürdükleri anlatılmaktadır. Silahlı sağın yalnızca ideolojik bir biçim olarak sola değil, kendilerinininkine benzemeyen tüm hayat biçimlerine duyduğu nefret ve 70'lerin sonunda artık hedef gözetmeyen saldırıları yine *Gece* romanında yansımasını bulmaktadır.

²³² Mert ÖZMEN, *Karşımda Buruk Acı*, s. 189.

²³³ Orhan PAMUK, *Sessiz Ev*, Can Yayınları, İstanbul, 1983, s. 30-31-32.

“Gecenin işçileri sokak aralarında gezer. Yuvarlak ekmeklerin, dikdörtgen ya da söbe ekmeklerin hangi evlere girdiğini gözlerler. Bu işi yaparken, öyle, çok önemli bir iş görüyormuş gibi davranmazlarsa da, onlara dikkat edenler şunu da görürler arada bir: Bir tanesi gider, bir kapının herhangi bir yerine, pek de belli olmayacak biçimde bir im çizer. Gözlemi iş edinenleri şaşırtacak bir şeydir bu. Kapısı imlenen evlerin hiç birinde dört köşe ekmek yenmemektedir; yoksa şu ya da bu biçim ekmek yendiğini belirten bir im değildir bu. Üstelik kapılar biraz da rastgele imlenir gibidir. Hiç değilse görünüşte.”²³⁴

Orhan Pamuk’un ve Bilge Karasu’nun yazar kimlikleri Bourdieu’cu kavramlara göre değerlendirdiğinde her iki yazar da edebiyat alanında önemli başarılar kazanmış siyasi alanla ilişkileri romanlarını yazdıkları dönemlerde oldukça zayıf olan “iyi edebiyat”çı olarak nitelendirilebilecek yazarlardır. Her ikisi de 80’lerin başında 80 öncesinin toplumsal ayrışmasının sağ/sol çatışmasına indirgendiği, her gün birçok insanın çatışmalarda yaralandığı, öldüğü çatışmaların, şiddetin hakim olduğu dönemi konu edinmişlerdir. Orhan Pamuk ve Bilge Karasu’nun özellikle romanlarını yazdıkları tarihlerde siyasi alanla ilişkileri yeterince kuvvetli olmasa da silahlı sağın tırmandırdığı şiddetin toplumsal hayatı kuşatmasını romanlarında konu edinmişlerdir. Her iki yazar da siyasi alanla mesafelerine rağmen günümüzde sağ/sol çatışması, kaos ortamının sorumluları olarak görülen sağ ve sol görüşlü gençler arasında saldırıları başlatan ve şiddeti tırmandırmanın sağcılar olduğu yönünde romanlarını kurgulayarak 70’li yılların ortamını temsil etmişlerdir:

Sağcı öğrencilerin şiddet eylemleri karşısında üniversiteye ilk geldiklerinde henüz siyasallaşmamış öğrenciler zamanla sola sempati duymaya ve solcu öğrencilerin yanında yeralmaya başlarlar. *Turnalar* romanında silahlı sağın saldırılarının üniversitede üst-orta sınıf ailesinin çocuğu olan Handan’ı ve çevresindekileri birlikte hareket etmeye zorladığı anlatılmaktadır. “Faşistlerin saldırıları, terörleri zorunlu olarak biraraya getiriyordu öğrencileri.”²³⁵ Benzer durum *Devrimciler* romanında da bulunmaktadır. Kadir karakterinin “devrimcilikte kemikleşmesinin önemli nedenlerinden biri kendini “ülkücü” olarak tanıtan” ellerinde zincir, falçata, okullarda sokaklarda dolaşan, solcu bildiklerine saldıran kişilerdir.²³⁶ *Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar* adlı romanında Feyza Hepçilingirler sağcı ideolojinin simgesi

²³⁴ Bilge KARASU, *Gece*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992, s. 20.

²³⁵ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 84.

²³⁶ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 250-251.

haline gelen belli bir tarzda bırakılan bıyığın öğretim görevlisi olduğu üniversite içinde yaygınlığından ve bıyıklı bir öğrenci tarafından derslerinde Nazım Hikmet okuttuğu gerekçesiyle ihbar edildiği ve 1402'likler arasına girişi konu edilmektedir.²³⁷

Silahlı sağın saldırıları ve devlet baskısı tüm yaşam alanına nüfuz eder hale gelir ve özellikle bu saldırılarla başatmenin yöntemi hakkındaki görüşler sol hareketlerde şiddetli tartışmalara ve bölünmelere yol açar ve sonunda silahlı mücadeleyi savunsun savunmasın her kuşak üyesi için silah taşımak zorunlu hale gelir. 78 Kuşağı'ndan bir çok kişi tanıdıklarının, arkadaşlarının, kardeşlerinin yaralanmasına ya da ölümlerine tanık olmuşlardır. *Kuş Diline Öykünen*'de bu tür saldırılar karşısında devrimcilerin silahlanıp karşılık vermesi meşru olarak gösterilmektedir. "...herkes devrimcilerin buna karşılık vermesini beklemez miydi?"²³⁸

4.1.3.1.4. Siyasallaşmada Okul, Arkadaş , Toplantı ve Yayınların Etkisi

"O yıllarda arayış içinde olan, bir şeyler yaparak, bir ideal için bir özveride bulunmak, kişiliğini sağlamlaştırmak ve kanıtlamak isteyen gençler, öğrenciler, aydınlar, için hızla siyasallaşma olgusu, uzak durulması imkansız bir kitlesel heyecandı. Dalga içine almıştı, şehirleri, kırsal, okulları, fabrikaları. Kolejdeki son yılında okulda en güçlü ve adamları en göze çarpan grup hangisiyse Aylin'de o grubun sempatisini almıştı..."²³⁹

Kaan Arslanoğlu'nun *Devrimciler*'inden yapılan bu ilk alıntı dönemin kamusal alanının canlılığı ve siyasal niteliği konusunda fikir vericidir. "Bir şeyler yaparak, bir ideal için bir özveride bulunmak, kişiliğini sağlamlaştırmak ve kanıtlamak" yalnızca zaten sosyalist olanların değil, bütün bir toplumun değerlerini yansıttığından, bu motivasyonların 78 Kuşağı'nın oluştuğu ortam konusunda bir ölçüde açıklayıcı olduğu söylenebilir.

Devrimciler'deki Kadir karakteri sunulurken onun üniversiteye gitmesiyle başlayan siyasi serüvenine değinilmektedir. Kadir'in okulda ilk aylarda çoğu zaman yurttan vakit geçirip yalnızca memleketlileriyle iletişim kurduğu; oda arkadaşlarının yardımıyla kısa zamanda

²³⁷ Feyza HEPCİLİNGİRLER, *Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar*, Everest Yayınları, 2009, s. 133.

²³⁸ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykünen*, s. 66.

²³⁹ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 80.

giyim kuşamını değiştirip İstanbul'un eğlencelerine kendisini kaptırdığı üniversitede beliren siyasi hareketlenmenin etkisiyle yurttan ve okulda kendilerine devrimci diyen bazı kişilerle tanışması, kitap okuma hevesine kapılıp çevrilen tüm klasikleri bitirdiği anlatılmaktadır.²⁴⁰

Benzer süreç *Turnalar*'da Handan karakteri için de söz konusudur: Handan, üniversitelerdeki silahlı sağın saldırıları karşısında yaşadığı sol grup içinde bir arkadaşının da etkisiyle kendisini hızlı bir siyasallaşma sürecinin içinde bulur. Okumaya başladığı teorik kitaplardan öğrendikleri edebiyatın biçimlendirdiği bir öznellikte güçlenmektedir.²⁴¹ Osman Akınhay'ın *Gün Ağarmasa* romanında ise siyasi bilincin yalnızca üniversite ortamında gelişmediğine, ailenin ve çokça andığımız zenginleşen kamusal alanın serpilmesine bağlı olarak nitelik kazanan yayınların etkisi altında şekillendiğine dair örnekler bulunmaktadır. Özellikle 70'li yılların ikinci yarısından itibaren siyasallaşmanın lise düzeyinden başlayabildiğini bu alıntılardan çıkarabiliriz.

“Bu bilgileri daha üniversiteyi kazanmadan önce ortaokul yıllarında babasının her gün aldığı Cumhuriyet ve Demokrat İzmir gazetelerinden ve CHP sevgisinin etkisiyle güçlenerek hayranlıkla okuduğu, sepya rengi kapaklarında tankları ve onları alkışlayan halkı gösteren 27 Mayıs kitaplarından biliyordu. Zaten bu yüzden içi heyecan doluydu. Siyasal'ı kazanması ülkenin kaderinin çizildiği o şehre ayak basması gerçekleşen ilk büyük hayalimdi.”²⁴²

1970'lerde siyasi bilinçlenme süreci henüz lisedeyken belirmeye başlamıştır. *Turnalar* romanında liseli Şahin'in okullarına gelen üniversiteli ağabeylerinin rehberliğinde siyasal harekete katıldığı, onların çağırdığı toplantılara gitmek, mitinglere katılmak, bildiriler dergiler sonra da kitaplar okumaya başladığı anlatılmaktadır.²⁴³ Lise çağındaki insanlar için siyasal hareketin içine girmede arkadaşların ve önderlere duyulan hayranlığın da etkili olmuş olabileceğini söyleyebiliriz. Okuldaki gündelik tecrübe yaygın siyasallaşmayla zorunlu olarak temas etmektedir. Siyasi hareketler jargonlarını gündelik hayatın diline tam olarak tercüme etmeyi başaramasalar da, folklor ve halk müziği gibi unsurları ve çıkardıkları yayınları siyasallaşmanın yaygınlaşmasında kullanmaya girişmişlerdir. Siyasi hareketlere katılımın ya da onun sınırında olmanın, cinsiyet ilişkilerine ait toplumsal olarak verili kalıpların belirlediği

²⁴⁰ A.g.e., s. 250-251.

²⁴¹ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 85-86.

²⁴² Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 62.

²⁴³ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 188.

ve genç kızlar için 70'ler Türkiye'si bağlamında tipik diyebileceğimiz bir biçimine *Ne Güzel Çocuklardık Biz* ve *Eylül Şifresi* romanlarında rastlanır. *Ne Güzel Çocuklardık Biz*'deki Suzan henüz lisedeyken hayran olduğu erkek militanın etkisiyle siyasallaşır.²⁴⁴ *Eylül Şifresi*'nde Meral'in lisede siyasi seminer çalışmasına katılması yine hayranı olduğu Selim nedeniyledir ve Selim'in liseyi bitirip başka bölgeye geçişiyle siyasete duyulan ilgisi de sonlanır.²⁴⁵

Kuş Diline Öykülenen romanının kadın kahramanı Gülay ise üniversiteliler gibi sosyalizmi anlatan kitapların okunup tartışmaların yapıldığı eğitim çalışmalarına katılarak siyasallaşma sürecinin içine girmemiştir. Çalıştığı işyerinde “güçlü olan siyaset”in sorumlusuyla akrabası tanışır ve santraldeki işi nedeniyle bağlı olduğu örgütün bazı haberleşmelerini üstlenir..²⁴⁶

Siyasallaşmada kitapların büyük etkisi olmuştur; *Hani Devrim Olacaktı* romanında belirtildiği gibi örgütlü çalışma içine giren bireylerin gündelik yaşamında kitap okuma ve tartışma geleneğinin yerleştirilmesine çalışılmakta; Siyasallaşmaya başlayan sempatizanlara öncelikle okuması gereken kitapların listesi verilmekte ve teorik çalışmalara teşvik edilmektedir: Okuma listelerinde *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, *Sosyalimin Alfabeti*, *Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*, *Komünist Manifesto*, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*, *Devlet ve İhtilal*, *Emperyalizm*, *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*, *Kesintisiz Devrim* gibi kitaplar yer almakta ve bunlar okunduktan sonra tartışmalar yapılmaktadır.²⁴⁷ *Hani Devrim Olacaktı*'da yeni siyasallaşmaya başlayan gencin ilk günlerde kitap okumak için kendisini zorladığı; kitaplardan bazılarını okudukça kendine güveninin gelmeye başladığı söz konusu edilmiştir.²⁴⁸ *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*'de de sol hareket içinde arkadaşlar arasında ilişkilerin güçlenmesinde yasaklı kitapların etkisine değinilmektedir: “Birbirimize kısa süre içinde büyük bir yakınlık duymamızın ve böyle sağlam bir köprü atmamızın birçok nedeni vardı. Nedenlerden birini okuduğumuz kitaplarda ve bu kitapların uyandırdığı heyecanda bulmak mümkündü. Kitapların çoğu yasaklı kitaplardı. Heyecan gizlemenin ve hayır demenin heyecanıydı biraz”²⁴⁹

²⁴⁴ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 112-113.

²⁴⁵ Hüseyin ŞİMŞEK, *Eylül Şifresi*, s. 41.

²⁴⁶ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykülenen*, s. 37.

²⁴⁷ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 141.

²⁴⁸ A.g.e., s. 202.

²⁴⁹ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Nerelerdediniz*, s. 69.

Sol siyasetle ilişkili gençlerin teorik çalışmalar konusunda yetersiz olduğu üzerine 1980 sonrasında yapılan tartışmalar, 68 Kuşağı'yla karşılaştırmalar ve eleştiriler bir yana teorik çalışmaların örgütlü bireylerin gündelik yaşamındaki önemi bilinmekte ve kitaplar ve okuma etkinliği sosyalist olmanın önemli göstergelerinden bir haline gelmiştir. Bu nedendir ki yasaklı günlerde kitap da suç delili olarak görülmüş; aramalarda bulunan kitaplar nedeniyle bir çok kişi suçlu olarak görülmüş ve dönemin işkenceli sorgulamalarından geçirilmiştir. Bu nedenle suç aleti kitaplar yakılmış ya da saklanmıştır.

Mert Özmen'in *Karşımda Buruk Acı* romanında “devletin ideolojik aygıt”larından biri olan lisede yasaklı kitapları yanında bulundurduğu için okul yönetimi tarafından devlet kurumlarına ihbar edilen Sedat'ın hikayesine yer verilmiştir. “...okul yönetiminin sınıfında yaptığı aramada, abisinin kitapları arasında Sınıf nedir? *Kapitalizm ve Sosyalizm* adlı kitapları bulup, abisini mahkemeye vermesinden sonra böyle olmuştu. Abisi kitapları nereden bulduğunu açıklamamış, fakat okuldan ayrılıp, liseyi komşu kasabada bitirmek zorunda kalmıştı. Bu olay abisi ile babasının arasını hiç kapanmamak üzere açmış, babası abisinin yüksek öğrenim görmesine izin vermemişti.”²⁵⁰

Mario Levi'nin *Karanlık Çökerken Nerelerdediniz* romanında da anıldığı gibi geçmişte suç unsuru olarak görülen kitaplar, ev baskınlarına karşı saklanmış, gizlenmiş, toprağa gömülmüş, yakılmıştır.²⁵¹ Sevgi Özdamar da *Haliçli Köprü*'de polislerin evlerde solcu kitaplar aradığına; yasaklı günlerde kitaplar gibi filmlerin, afişlerin, ilanların da yakılıp, yıkılıp, atılmak zorunda kalındığına değinmekte ve bu durumu romanın içinde hatırlayarak sunmaktadır: “Babam filmleri nereye saklayacağını bilemedi, Marmara'nın kıyısına gidip suya attı onları. Pek çok kişi de onun yaptığını yaptı, geceleyin solcu kitap dolu çuvalları Marmara'ya fırlattı ya da arabasının penceresinden birer birer sokaklara attı...”²⁵²

Bir ailenin sosyo-ekonomik yapısı ve siyasal sosyalizasyonu ailenin üyeleri üzerinde etki yapmaktadır. Ailede etkin bir siyasi faaliyet içinde bulunan birileri varsa ona karşı çıkanlar olabileceği gibi doğrudan etkilenecek olan kişiler de bulunmaktadır. Eğer aile içinde derneklere gitme, toplantılara, mitinglere katılma gibi siyasal bir eylem söz konusu ise bu tür faaliyetler desteklenmekte ve meşru görülmektedir. *Çiçekler Susunca* romanında Fidan'ı

²⁵⁰ Mert ÖZMEN, *Karşımda Buruk Acı*, s. 70.

²⁵¹ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Nerelerdediniz*, s. 375.

²⁵² Emine Sevgi ÖZDAMAR, *Haliçli Köprü*, s. 253-254.

henüz lisedeyken dayısı götürmüştür mahallede kurulan siyasal faaliyetlerin ön planda tutulduğu derneğe. “Lise son sınıfa geldiğinde dayısı, mahallede kurulan derneğe bizzat götürmüştü onu. Sürekli tartışılıyor, sürekli konuşuluyordu burada. Okuduğu kitaplardan yabancıysa değildi konuşulan konuların. Yine de hep Mazlum’un konuşmasını istiyordu. O anlatınca kendisine karmaşık gelen konuları daha iyi kavriyordu.”²⁵³

4.1.3.2. Bir Yaşam Tarzı Olarak Militanlık

Roman, gündelik hayat deneyimini en iyi aktarabilen edebi tür olduğu ön kabulünden hareketle 78 Kuşağı'nı anlatan siyasal romanlara nasıl bir gündelik hayatın yansıdığı; bellek mekânı olarak romanların geçmiş deneyimi yeniden üreten kapasiteye sahip olup olmadığı; geçmiş deneyimi canlandırma, tecrübeyi aktarma, şimdiki zamanda geçmişin aktüalize edilmesine olanak tanıyan bir gündelik yaşam anlatısını sunup sunmadığı tartışılabilir. 78 Kuşağı'nı konu alan romanlarda bir tarihsel dilim; özellikle de çocukluk gençlik döneminin hayatıdır hatırlanan; kuşak özne olarak oluşum süreciyle, bu sürecin tamamlanışının durduğu anın sonrası arasında gidip gelen şey ise bellektir

2000’li yıllarda 12 Eylül öncesi ve sonrası üzerine yazılan romanların sayısındaki artış; bu romanlardaki gündelik hayatın izini sürebilme fırsatı sunmaktadır. Bu çalışmada da Horootunian’ın “şimdiki zamanın edimselleştirilmesi” olarak belirttiği geçmişin bugün içinde yasının tutulup hatırlanarak aynı zamanda bugünün de anlamlandırılması olgusunu gündelik hayat üzerinde gerçekleştirebilmek için romanlar bize fırsat sunmaktadır. Geçmiş döneme ilişkin romanların bir çoğunda bilinçli bir hatırlama ögesi roman içinde kullanılarak geçmiş bugüne getirilmeye çalışılmaktadır. 12 Eylül sonrasında uzun süre döneme ilişkin edebiyat yapılamamış olması yas tutma sürecinin bastırılması ile ilgilidir. Günümüzde romanlardaki hatırlama ögesi işin içine katılarak tutulamamış olan yas da tutulmaya ve bastırılmış olan geçmiş bugüne getirilmeye ve yaşanan bugün de anlamlandırılmaya edimselleştirilmeye çalışılmaktadır. Roman, gündelik hayat deneyiminin en iyi ifadesini bulduğu türdür. Dolayısıyla bu çalışma da 78 Kuşağı'nı anlatan romanlarda nasıl bir gündelik hayatın yansıdığı, kuşağın geçmiş deneyimini yeniden üreterek şimdiki zamanı anlamlandırabilmek için romanlarda temsil edilen gündelik hayatın izini sürmek amaçlanmıştır.

²⁵³ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca*, s. 45.

Romanlardaki kuşak üyesi karakterlerin bugünden geçmişe bakarak yaptıkları hatırlamalarda ve kendilerini kuşak olarak temsil ediş tarzlarında gözlenen ortak nokta daha eşit, daha adil, daha özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine dair ahlaki kabullerin ve değerlerin 78 Kuşağı'nın varoluş biçimi haline geldiği yönündeki temsillerdir. 1970'lerde gençlerin siyasallaşmasıyla birlikte siyasetin gündelik hayatın bir parçası haline dönüşmesi ve benimsenen değerlerin tüm toplum üzerinde etki yaratması kuşak üyelerinin bugünden bakıp geçmişini değerlendirmelerinde ve kuşağın romanını yazma girişimlerinde de görüldüğü gibi memnuniyet ve gurur ögesi olarak belirlemektedir.

Anti-emperyalist ve hümanist söylemin kodları çoğu romanda yoğun olarak kullanılmıştır. *Turnalar*'da bu söylem şu şekilde belirir: “Asıl olan insanlarla ilişkilerinde insan olabilmek, büyük olabilmek. Asıl olan insanların sömürülmeden, savaşımlara sokulmadan yaşamasına çaba göstererek büyük olmaktır. Buna hizmet edenler asıl büyük insanlardır işte diyordu Erdal. Amaç insan olabilmektir diyordu.”²⁵⁴ Bu değerlere sahip olmanın beraberinde getirdiği ‘bütünlük’ bilinci ise *Gün Ağarmasa*'nın Celal'inin dünyasında ifadesini şöyle bulur: “O zamanlar bu nasıl bir şey diye sorulsa –kesinlikle sorulmazdı ya!- içindeki “biz”i tarif edebilmek için kollarına alabildiğine açıp kocaman bir dünya demek istese hatta tüm yeryüzünü kucaklamaya çalışsa bile, yüreğinde kendiliğinden varolan çoğunluk duygusunu ifade edemezdi yine de.”²⁵⁵ *Karşımda Buruk Acı* romanında yeni yeni siyasallaşmaya başlayan liseli gençlerin birbirlerinden etkilenip devrimci değerleri benimseme motivasyonlarına değinilmektedir “Kenan, insanların tek tek kaderlerini değiştirmelerinin mümkün olmadığını, bireylerin kaderlerinin değişmesinin ancak toplumun kaderinin değişmesiyle mümkün olabileceğini, bunun için de devrimin şart olduğunu söylüyordu....”²⁵⁶ *Çiçekler Susunca* romanında ise Mazlum, tüm kuşak adına konuşarak onları birarada tutan amaçları dillendirmektedir: “Eşitlik, paylaşılan güzel bir dünya için yola çıktık. işçilerin sömürülmemesi, halkın ezilmemesi için, işkence gördük, hapislerde yattık...”²⁵⁷ *Çiçekler Susunca*'da kuşak üyelerinin toplumsal değişimi sağlayabilmek için işkenceyi bile göze alarak direndikleri ve mücadele ettikleri vurgusu yapılmakta ve sosyalist değerlerin insanlar tarafından niçin benimsendiği de açıklanmaktadır: “...haksızlığa, adım başı yüz yüze geldikleri rezilliklere karşı bir isyandı sosyalizm çoğu için. Kendi ailelerinde, toplumda var

²⁵⁴ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 21.

²⁵⁵ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 58.

²⁵⁶ Mert ÖZMEN, *Karşımda Buruk Acı*, s. 123.

²⁵⁷ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca*, s. 279.

olan baskılara, feodal törelere karşı bir tür özgürlük arayışıydı onların sosyalizm anlayışı. Gencecik yüreklerindeki sevgiyi, aşkı paylaşmak için sosyalist olmuşlardı...²⁵⁸ Genel olarak diğer romanlarda görüldüğü gibi *Çiçekler Susunca*'da da kuşak adına geçmişin değerlendirilmesi yapılırken söylem olarak eşitlik, adalet, dayanışma gibi sosyalist değerlere sahip çıkılmakta; ancak bireyselleşmeye izin vermeyen örgütlerin etkisi altında yanlış pratikler içinde yer alındığının eleştirisi yapılmaktadır. "...cezaevinde en çok kişi olmak için çaba harcıyordum. Anlatması biraz zor, birey olmadan, toplumcu olamayacağımı, sağlam bir ben olmadan sosyalist olamayacağımı anladım önce. Birey olmadan ayaklarımızın üstünde durmadan, kolektif olduk geçmişte. Örgütler, gizli örgütler birey olmadan kolektif yaptı bizi... Kişiliğimizden önce, hangi örgütün üyesi olduğumuz, hangi kolektif düşünceleri uyguladığımız, uygulayabileceğimiz önemliydi....Sosyalizm değildi yanlış olan. Bizim ütopyamız değildi yanlış olan. Ama pratikleri uygulaması ve bizim ülkemize bin bir örgütle yansıma biçimi yanlıştı... Kopyasıydık biz de onların.. hele örgüt olarak tam bir kopya aygıtından çıkmış benzerleriydik."²⁵⁹

Bu döneme damgasını vuran değer, devrimci hareket içinde yer alanların arasında görülen dayanışmadır. Kapitalizmin insanları mülksüzleştirmesine, yoksullaştırmasına karşı ortak hareket edilmesinde ve örgütlenmede dayanışma önemli bir rol oynamıştır. Nazmi Gökçeli'nin *Hani Devrim Olacaktı* romanında örgütlü mücadele etmenin dayanışma duygusunu da beraberinde getirdiğine vurgu yapılmaktadır: "Örgütlere, arkadaşlara en çok güvenilen ortamda yaşanıyordu. Kimin başına bir şey gelse ve örgütlülük içinde ise örgütü ve arkadaşları o sorunu çözmeye koşarlardı. Öyle veya böyle birçok sorun da çözüldü. En çok da bu nedenlerle toplumda büyük oranda örgütlenme gereksinmesi duyulmuş ve bütün ülke büyük oranda saflaşarak örgütlenmişti."²⁶⁰ Evrim Alataş'ın *Her Dağın Gölgesi Deniz'e Düşer* romanında 1970'lerde devrimci gençlerin köylerdeki dayanışma ilişkilerinin devrimci bir tarzda sürdürülmesindeki rolleri anlatılmaktadır:

"...Cumhuriyet'in ilk yıllarından kalma bu imece kavramı, şimdilerde dayanışma olarak yeniden yorumlanıyor ve devrim sürecinin bir parçası olarak görülüyordu. Köylüler toplanıyor, bir gün bir evin, ertesi günü başka bir evin işlerini yapıyorlardı. Ayrı gayrı zamanı değildi. İş ortaktı. Başka köylerden gelen devrimci

²⁵⁸ A.g.e., s. 89.

²⁵⁹ A.g.e., s. 271-274.

²⁶⁰ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 307.

gençler ile Öğretmen Okulu'nun öğrencileri de dayanışmaya dahil oluyor, işler topluca görülüyor, büyük sofralar kurulup herkes yemeğini beraber yiyor, sigarasını çayını paylaşıyordu... Bazı zamanlarda ise köyün gençleri toplanıyor, başkaca gençlerle beraber başkaca köylere gidiyor, o köyün işlerini görüyorlardı. Bağ belliyor, suyu olmayan köylerde kanal açıyor, tarlaları suluyor, çatıları onarıyor, kerpiç evler kuruyorlardı..."²⁶¹

70'li yıllarda yoldaş olan bir grup kadının hikayesinin anlatıldığı Şöhret Baltaş'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi* adlı romanında geçmiş hatırlanmakta, şimdiki kuşağın yaşam tarzı ile 70'li yıllar kıyaslanmakta ve özellikle dayanışma duygusunun giderek yokoluşuna vurgu yapılmaktadır.

“O durmadan gözünün önüne gelen geçmiş, zamanın içinde koşturup duran kot pantolonlu, yüzleri sigara dumanından sararmış, cılız kızlar... Sabahlara kadar hiç uyumadan, ertesi gün dağıtılacak bildiriye tartışıp kaleme alan o ince uzun delikanlılar... Teksir makinesinin dinmeyen tıkırtısı...Ertesi sabah, dermansız bacakların sızısını da yüklenip şehrin dört bir yanına; mahallelere, meydanlara, gecekonduklara dağılan tozlu postallar... Ceplerindeki son parayla mahalledeki çocuklara süt alan cömert eller.. Büyük marketin kamyonuna çevirip bir sokak arasında, içindekilere halk adına el koyan, kumanyaları dağıtıp gecekondukları bayram yerine çeviren çocuksu yüzler...o dünya zaman ötesinde bir yerlerde hala duruyor mu?”²⁶²

Dayanışma duygusunun en iyi temsil imkanı bulduğu romanlardan biri de Kadir Konuk'un 1979'daki *Tariş Direnişi*'ni roman kurgusunda verdiği *Sıcak Bir Günün Şafağında* romanıdır. İzmir'de Tariş bünyesindeki işletmelerde aşırı sağcı kadrolaşmaya ve işten çıkarmalara karşı direnişe geçen devrimci işçiler, işletmeleri işgal etmişlerdir. Gerçekleştirilen bu eylem emekçi mahallere kadar yayılmış, devrimci öğrencilerin eylemleriyle de bütünleşmiştir.²⁶³ Murat Uyrkulak'ın *Tol* romanında da ülke çapında başarılı olmuş yerel öz örgütlenmelere değinilmektedir. Yerel öz örgütlenmelerin sağlandığı bir bölgede insanlar devrim gelecek umuduyla, şenlik içinde yaşamaktadır... Körfezin tepesinde yaşayan insanlar

²⁶¹ Evrim ALATAŞ, *Her Dağın Gölgesi Deniz'e Düşer*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 132.

²⁶² Şöhret BALTAŞ, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s. 65-66.

²⁶³ Kadir KONUK, *Sıcak Bir Günün Şafağında*, Belge Yayınları, İstanbul, 1989.

için “devrim, ölmeye gerek kalmadan, kirden aklığa uzanan ilahi bir gelecek, ona çalışmak da en büyük ibadet”tir.²⁶⁴ *Tol*’de öz örgütlenmelerin kazanımlarına sahip çıkmak isteyen ülke çapında yaygın örgütlere gösterilen tepkiye yer verilmektedir:

“... ‘Biz uğraşalım, didinelim, bütün mahalleyi pehlivanlar gibi zaptedelim...Doğru valla...’

“ ‘Var mı lan bizim gibi tıkr tıkr yürüyen komite? Ha abi?Bak dışarı herkes gülüyor, herkes tok...

“ ‘Halk Cephesi diyorlar, envai çeşit zengin p...k var içlerinde. Ulan aşağı mahalle (zenginlerin oturduğu bir mahalledir) bile cepheye katılmış be...’

“ ‘Kimde var ulan bizdeki keyif?

“ ‘Sonra gelsinler, bütün malları yüklenip götürsünler. Neymiş, paylaşmış, komünmüş, zartmış zurtmuş...Var mı lan öyle? Delikanlı ol, sen de yap, doğru mu dediğim?’

“ ‘Zaten Şair ne diyor? Bu devrim işi cihanı tutmadı mı bi b.ka yaramaz. Millet birbirine düşer şerefsizim...’

“ ‘Ulan yoksulluk paylaşılır mı be?’ ...”

...İki gün sonra Nedim’i meşe sopalarla dövüp koma halinde yuvarlıyorlar mahalleden aşağı.

Nedim bir ay önce cephe temsilcisi diye gelip kendini mahalle komitesinin başkanı ilan eden çok aptal bir aptal...”²⁶⁵(“*Tol*”, 151-153)

1970’lerde sosyalist hareket içinde sol değerler ile sınıfsal kimlik arasında bir ilişki olduğu kabulü ve bunun yaygınlığı bölünmelere ve tartışmalara yol açmıştır ve birbirleri arasındaki bu ilişkiler gündelik hayata da yansımıştır. Bu olgunun romanlarda temsili ise şöyledir: Ayşegül Devecioğlu’nun *Kuş Diline Öykünen* romanında “iyi devrimci olma”nın ölçüsünün kişiler arasında nasıl algılandığı, güzel, alımlı ve zengin bir ailenin kızı olan ancak devrimci olmayı seçmiş, devrimci birisiyle evlenmiş olan Leyla karakterinin çevresindeki kişilerden yakınmasıyla verilmektedir. “...çirkin olsaydım daha iyi devrimci olurum. Burjuva demezlerdi. Geçen gün dayı “sen hareketlerine, giyimine biraz dikkat et, çok dikkat çekiyorsun“ diye azarladı beni... Fatma’ya göre de “işçi kızı değilmişim. İyi devrimci olmak

²⁶⁴ Murat UYURKULAK, *Tol*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s. 154.

²⁶⁵ A.g.e., s. 151-152.

için işçi ya da onun gibi köylü kökenli olmak lazımmış”²⁶⁶ *Karşımda Buruk Acı*’da da arkadaşlar burjuva alışkanlıklardan kurtulup halkın kurtuluş mücadelesine odaklanması gerektiği yönünde birbirlerine uyarıda bulunmaktadırlar.²⁶⁷

Bu değerlerin toplumda egemen kılınması için yürütülen mücadelenin yoğunluğu ve zorlukları 78 Kuşağı’nı hayatın geri kalanının zenginliklerinin bir bölümünden mahrum bırakmıştır. Eylemliliğe birincil önem atfedilmesi ve mücadelenin pratik zorunluluğundan kaynaklanan sıkışıklığa *Devrimciler* romanında yer verilmektedir: “Bazı konularda ne kadar eksik kaldıklarını ancak bir takım vesilelerle farkedebiliyordu. Liseden bu yana beş altı teorik kitap ve üç beş devrimci romandan başka hiçbir kitap okumadığını, hiç müze ya da tarihi eser gezmediğini, turistik amaçlı hiçbir seyahate çıkmadığını, sinemaya bile senede iki üç defadan fazla gidemediğini düşündü. Ne yazık ki örgütlü mücadele tersine bir etki yaratması gerektiği halde, insanı bir çok yönden köreltiyordu.”²⁶⁸

Mücadele o denli yoğundur ki, militan için gündelik hayatın parçası olan etkinliklerin dışına çıkabilmek imkansız gibidir. Ailesiyle yaşayan ya da bağlantısını sürdürenler ise gündelik hayatla mücadele arasında devlet baskısı ve terörün çizdiği hattın iki yanına yabancılaşmışlık duygusuyla bakar: “Dört yıldır tatile çıkmamıştı. Ne orman, ne deniz... Caddeler, sokaklar, üstüste yığılı binalar...Kalabalık... Günün neredeyse yarısının geçtiği sıkış sıkış minibüsler, otobüsler... Ardi arkası kesilmeyen görevler, randevular, toplantılar... Gerilim... Gerilim...”²⁶⁹

Dönemin “yoğunlaşmış tarihini” kamusal ve özel olan arasındaki hattı silikleştirmiştir. *Turnalar* romanında sosyalist değerlere sempati duyan Handan, örgüt militanı olan Erdal’dan hoşlanmaktadır; ancak koşulların farkındadır ve belki de kadın erkek ilişkileri üzerine sahip olduğu “aşkın özel oluşuna” ilişkin sınıfsal görüşü, Erdal’la girmek istediği ilişkiyi onun için başından imkansız kılar: “...birbirlerine ayıracakları zaman sınırlı olacaktı. İşinden, arkadaşlarından, düşüncelerinin gerektirdiği çalışmalarından başka neyi görecekti ki Erdal’ın gözü? Öyleyse neye yarayacaktı sevgi, sevgileri?”²⁷⁰ Erdal’ınsa Handan’ın bu düşüncelerine, aşk konusunda radikal olabilecek bir burjuvaya oportünistçe görünebilecek bir yanıtı var

²⁶⁶ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykünen*, s. 108.

²⁶⁷ Mert ÖZMEN, *Karşımda Buruk Acı*, s. 147.

²⁶⁸ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 225.

²⁶⁹ A.g.e., s. 10-11.

²⁷⁰ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 143.

gibidir. “...Aşkından başka şeyi görmeyenlerin yaşadıklarına aşk denmez ki. Bence aşkın anlamı, daha bir yücelmişti şimdilerde. Aşk, zorlu ve zor ulaşılan bir yaşam parçası haline geldi. Yaşamın her şeyini paylaşan aşk büyür ve gerçek değerini bulur elbette.”²⁷¹

Kaan Arslanoğlu'nun *Devrimciler* romanında örgütün kadın-erkek ilişkileri konusunda görüşlerinin bu ilişkileri yalnızca evliliğin kazandırabileceği bir meşruiyet doğrultusunda onayladığı, özellikle erkeklerin, çıkarları söz konusu olduğunda ilerliciliği bir kenara bırakıp “halkın sağduyusu” söylemine geçerek ataerkil söylem ve pratikleri yeniden üretmek eğiliminde olduğu yönünde bir temsil sözkonusudur. “Majör” toplumsal sorunlar konusunda benimsenen “ilericilik”, cinsellik söz konusu olduğunda yerini alışıldık bir muhafazakarlığa bırakır: “Kız erkek ilişkileri konusunda örgütün görüşü bir kaç cümleyle özetlenebilirdi. Aslında bir kaç cümlenin dışında ne fikir belirtilir, ne de tartışma açılırdı. ‘Evllenme olayı hassas ve ciddi bir meseledir. Evlilik bağı mutlaka duygusal bir temele dayanmak zorundadır. Sevgiye dayanmayan evlilik yürümez.’ Bu iki üç cümlenin başında da daima bu tür konuların tabu olmadığı vurgulanırdı. İşte hepsi bu kadar. Ve başlangıçta vurgulanan söz, konuya gerçek bir tabu olarak bakıldığını ele verirdi. Örgütlü devrimciler karşı cinsle ilişki konusunu kendi aralarında hemen hiç açmazlardı. Açıldığında da sansürlü bir şekilde geçiştirilirdi.”²⁷²

Sözü edilen yoğunlaşmanın somut mekândaki görünümü özel konutların örgüt üssü olarak ya da örgüte ait mekânların ev gibi kullanımınıdır. Bütün diğer insani ilişkiler gibi kadınlar ve erkekler arasındaki duygusal ilişkiler de bu iç içe geçişten payını alır. *Ne Güzel Çocuklardık Biz*'de kadın karakter bu durumdan şu ifadelerle yakınır: “Üstelik biz Ali ile doğru dürüst birlikte olmadık. Birlikte yaşamadık. Onun evi olduğunda, onunla beraber kalıyormuş görüldüğümde bile hep birileri vardı aramızda. Ev evden başka her şeye benziyordu. Dernek, matbaa, yatakhane...Uyku saatlerinde bile yalnız değildik.”²⁷³ Toplumsal muhafazakarlıkla örgütlerin cinsellik konusundaki “resmi görüş”leri birleştiğinde 78'liler aşkı gizli yaşamak zorunda kalırlar. “...Ali'nin kimliğinde “aşık “ yazamazdı. O bir devrimciydi. Üstelik bir önder. Örnek olmalıydı herkese...”²⁷⁴

²⁷¹ A.g.e., s. 91-92.

²⁷² Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 106.

²⁷³ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 41.

²⁷⁴ A.g.e., s. 125.

Gündelik hayatın önemli öğelerinden biri olan giyim tarzı, 1970’lerde ideolojik temsile dönüşerek sol düşünceyi benimseyen gençleri diğerlerinden ayırdedici bir özellik kazanmıştır. 78 Kuşağı, genel olarak 68 Kuşağı’ndan devraldığı bir giyim kuşam tarzını benimsemiştir. Bugün geçmiş anılırken sözedilen ve romanlarda da yer alan giyim kuşama dair göstergeler, kuşağın nesnel belleğinin önemli öğeleri haline gelmiştir. 70’lerde sol düşünceye sahip gençleri diğerlerinden ayırt ederken, bugün geçmişin hatırlanmasına dair her türlü temsil içinde “parka” giyinmek başlı başına önemli bir nesne olarak ele alınıp sunulmaktadır. *Sıcak Bir Günü Şafağı*’nda 70’lerde devrimci gençleri diğerlerinden ayırdeden önemli bir göstergeye dönüşen parka giyinmenin eleştirisi yapılmakta ve ideolojik düşüncenin sembolik temsili haline dönüşen nesnelere biri haline gelen parka eleştirisi aracılığıyla o dönem gündelik hayat içinde giyim tarzının ne denli önemsendiğine işaret edilmektedir: “Niye hep parka giyiyorlardı? Niye ille de diğer insanlardan farklı olduklarını bar bar bağırır gibiydi giysileri, saçlar? Neredeyse hepsi aynı mağazadan, en ilkel şekilde giyindiklerini düşündürüyorlardı insanlara: Devrim mağazası... Ama böyle giyinmek kendi kendini afişe etmekten başka ne işe yarıyordu ki?”²⁷⁵

Devrimciler romanında kızılı erkekli bir kahvehane betimlenirken, kuşak açısından tipik olan giyim kuşam tarzına değinilmektedir. “İnsanlar kılık kıyafet hep birbirine benziyordu. Makyajsız, sade giyimli, kısa ya da toplanmış saçlı kızlar, kadife pantolonlar, bol pazen elbiseler, süet botlar, çoğu esmer, bıyıklı erkekler ve bir sürü gözlük...”²⁷⁶

Metin Celal, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*’de devrimcilerin kadınların makyaj yapmasını, kadının kendisini toplumsal varlığı ve eyleminden çok, biçimiyle öne çıkarması; dolayısıyla “küçük burjuva” davranışı olarak gördükleri şeklinde bir temsil eder. “Ali makyaj yapmasını istemezdi. ‘Doğal ol. Sen olanca doğallığınla güzelsin demişti’, Sezen’i ilk makyajlı gördüğünde. Zaten o ortamda makyaj yapmak ayıplanacak bir davranıştı. Hatta bir devrimci olarak özeleştirisi yapmasını gerektirecek bir davranış.”²⁷⁷

Ne Güzel Çocuklardık Biz’de alkol ve yaygın olarak kullanılmasına rağmen sigara da “burjuva alışkanlıkları” olarak değerlendirilir. Bu alışkanlıklar ya da davranışlar da bireysel düzeyde çok yadırganmazlar, ancak örgüt bağlılığı söz konusu olduğunda kınanırlar.

²⁷⁵ Kadir KONUK, *Sıcak Bir Günü Şafağında*, s. 84.

²⁷⁶ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 75.

²⁷⁷ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 152.

“...Sonuçta bu bir burjuva alışkanlığıydı. Beyni uyuşturmanın, hücreleri öldürmenin en klasik yoluydu. Örgütte önce içki, sonra sigara burjuva alışkanlığı diye lanetlenir, sigarayı bırakma kampanyaları düzenlenirken onlar büyük bir fütursuzlukla bir meyhaneye oturmuş keyif çalıyorlardı”²⁷⁸

78 Kuşağı'nın popüler kültür ürünleriyle olan ilgileri, mücadele tarihsel olarak yoğunlaştıkça kesilir. Aslında bu saptama terörün etkisine aldığı bütün ülke için doğru gibidir. *Gün Ağarmasa*'nın Celal'i 70'lerin ortalarının popüler kültür ortamını şöyle anlatır:

“Siyah deri ceketi ve kıvrıkcık saçlarıyla ‘Haydi gençlik hop hop hop’ diye zıplayan Erol Büyükburç, ‘Ama sen arkadaşımın aşkısın!’ diye diye beyinlerine arkadaş aşkına musallat olmamayı kazıyan Dario Moreno, sonra ağabeyinin etkisiyle gelişen pop müzik merakı, ‘Hey’ dergisini sürekli okuyuşu, Alpay, Nilüfer, Üç Hürel, bir de sıkça düzenlenen, Abba, Demis Roussos ve Mouth and McNeil gibi grupları dinleme şansına kavuştuğu Alsancak stat konserleri...”²⁷⁹

Devrimciler'de “yüksek” olarak nitelendirilen kültürün ürünleriyle ilişkisi de süreç içinde azaldığı ve bu azalma çoğunlukla örgütsel etkinliklerin yoğunluğuna, örgütlü mücadele içinde yer alıyor olmaya bağlanmaktadır:

“Bazı konularda ne kadar eksik kaldıklarını ancak bir takım vesilelerle farkedebiliyordu. Liseden bu yana beş altı teorik kitap ve üç beş devrimci romandan başka hiçbir kitap okumadığını, hiç müze ya da tarihi eser gezmediğini, turistik amaçlı hiçbir seyahate çıkmadığını, sinemaya bile senede iki üç defadan fazla gidemediğini düşündü. Ne yazık ki örgütlü mücadele tersine bir etki yaratması gerektiği halde, insanı bir çok yönden köreltiyordu.”²⁸⁰

Devrimciler romanında sanatsal faaliyetlere katılmak ve sanat dergileri hakkında biri devrimci iki arkadaşın tartışması esnasında devrimci tipi temsil eden Cengiz devrimci mücadele içinde sanatın bir araç olabileceğini; sanatsal faaliyetin başlı başına bir amaç haline gelmesinin diğer düzenlenmesi gereken gündelik hayata özgü sorunlarda yaygın bir anlayış

²⁷⁸ A.g.e., s. 102.

²⁷⁹ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 32.

²⁸⁰ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 225.

haline geldiği gibi devrim sonrasına ertelenmesi gerektiği görüşü dillendirilmektedir. “Bizim yolumuz ayrı onlarınki ayrı...Bizim için araç olanı onlar amaç edinmiş. Biz onlarla aynı yerde aşık atamayız. Belki ilerde bu da olur. Fakat şimdi yapılacak şeyler bunlar değil.”²⁸¹

1970’lerde özellikle devrimci kuşak için nelerin önemsenip tartışıldığının gözlemlenebilmesinde gündelik yaşam ile arasında bir tür karşılıklı belirlenim ilişkisi olan gazetelerin büyük rolü vardır. 1970-80 arası dönemde günlük gazetelerin siyasi yelpaze içinde yerlerine bakıldığında; koyu “halk partili”lilerin ve özellikle öğretmenlerin ve işçilerin genellikle Cumhuriyet okuduğu görülür. Hep siyah beyaz basılan Cumhuriyet gazetesinin diğer gazetelerden önemli bir farkı, kültür sanata ayrıntılı yer vermesiydi. Orhan Pamuk’un *Sessiz Ev* romanında sol sempaticanı olan Nilgün, babaannesini ziyaret ettiği Cennethisar’da her sabah bakkaldan Cumhuriyet gazetesi aldığı için kasabanın faşistleri tarafından komünistlikle suçlanır: “‘demek sen komünist gazetesi okuyorsun’ dedim.”²⁸² Nilgün kendisine aşık olan faşist Hasan tarafından Cumhuriyet gazetesi okuduğu gerekçesiyle tartaklanırken yere düşüp beyin kanamasından ölür. Faşistler tehdit ettikleri bakkala Cumhuriyet gazetesini sattırmazlar: “E, seninle bir konuşsak bakkal efendi. Biz sana o gazeteyi satmayacaksın demedik mi Ne ceza istersin söyle bakalım. Belki de açıkça söyler, ben bir komünistim der, o kız da bir komünisttir, o gazeteyi de inandığım için ona satıyorum dersin”²⁸³

4.1.3.3. Örgütlenme Yapısı

78 Kuşağı'nın örgütleri genellikle yapılarının katı hiyerarşisi, lider merkezli oluşu, kuramsal jargonun gündelik hayat diline çevrilemeyişi, sekterliği ve bunların eleştirisiyle birlikte hatırlanmaktadır. İncelediğimiz romanlar genel olarak gerçekçi edebiyatın betimlemeci yapısına bağlı kalmalarına rağmen, belki de karakterlerinin hemen hemen tümünün “kadrolar” ya da sempaticanlar olması ve örgüt yapısından da ancak eleştiriler bağlamında söz edilmesi, bu eleştiriler dışında örgüt yapısına dair bilgi bulunmasını engellemektedir. Bu bölümde elimizdeki malzeme ölçüsünde örgüt yapısının temsili üzerinde duracağız ve etkinlik gösteren illegal ve legal örgütlerdeki egemen olan yapılanma

²⁸¹ A.g.e., s. 99-100.

²⁸² Orhan PAMUK, *Sessiz Ev*, s. 169.

²⁸³ A.g.e., s. 169.

ve iktidar biçimi, örgüt içi ilişkiler, örgütün eylemci bireye, kitleye ve kadınlara bakışı, ele alınacaktır.

Türkiye’deki sol örgütlerin yapılanma biçimi Atilla Keskin’in *Çiçekler Susunca* adlı romanında temsil edilmektedir. Darbe sonrasında hapishaneye giren Mazlum’un burada üyesi olduğu örgütün üst sorumlularıyla birlikte hapishane hayatını paylaşması ve üst sorumluların tavırları sonucunda ortaya çıkan örgüt yapısına yönelik eleştirileri romanda yer almaktadır. Romanda temsil edildiği gibi hapishanedeki örgüt lideri Veysi dışarıda olduğu gibi içeride de verilen emirler harfiyen uyulmasını ve kendisine sembolik olarak da saygı gösterilmesini beklemektedir, öyle ki kendisi bir mekâna girdiğinde içeridekilerin ayağa kalkması resmi olmayan bir örgüt emri gibidir.²⁸⁴ Hapishanede idareye karşı ya da koğuş içerisindeki gündelik hayatın düzenlenmesi konusunda kimseye haber verilmeden, danışılmadan “merkez yapı” adı altında kararlar alınıp ve yine kimseye danışılmadan kararların bozulması, hapishanedeki örgüt liderlerinin “çelik disiplin”in sağlanması gerekçesiyle idarenin baskısının yanı sıra eğitime zorlamaları ve lidere bağlılık konusundaki ideolojik baskıları karşısında Mazlum bağlı bulunduğu örgütten ayrılarak bağımsızların tarafına geçer. “Dışarıda olduğu gibi, hiçbir şeyin ve hiçbir kimsenin gizlilik perdesinin arkasına saklanması olanaklı değildi.... “Kerameti kendinden menkul” önderlerin kerametlerinin kofluğunu, önce kendi militanları görüyordu “²⁸⁵..

Akın karakterinin başka bir şehirden gelen yeni bir “sorumlu”yu karşılamasıyla başlayan Kaan Arslanoğlu’nun *Devrimciler* romanında katı örgütsel merkezîyetçi hiyerarşi, sekterlik ve lider merkezliliğin ve bunlar karşısında özgüvenini yitirmiş, olan biteni içsel olarak sorgulasa da bunu ifade etmeye çekinip korkan örgüt üyelerinin durumunun gözler önüne serildiği birçok örnek bulmak mümkündür. Dışarıdan gelen ve yeni mekânın koşulları konusunda parti tarafından “bilgilendirildiği” belli olan sorumlunun, uzun zamandır bu mekânda etkinlik gösteren astlarının tecrübelerini “gerçekte olan biteni bilmeye muktedir olan tek merci olan parti”nin otoritesine dayanarak hiçe saydığını görmekteyiz. “ ‘Partinin tespiti her alan için doğrudur’ dedi... ‘Bizim en temel görevimiz de işte bunu, bu gerçeği bıkmadan usanmadan kitlelere anlatmaktır. Yılgınlığa kapılan gruplar ve revizyonistler kendi korkularını kitlelere mal etmeye çalışıyorlar. Artan baskının doğal bir sonucu olarak geçici bir durgunluk var; bunu kabul ediyoruz. Fakat bize düşen sorumluluk işte tam bu noktadadır.

²⁸⁴ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca*, s. 249.

²⁸⁵ A.g.e., s. 87- s. 217.

Geçici durgunluğu yerinde çıkışlarla sona erdirmek...” Bu açıklamalar karşısında Akın’ın iç monoloğunda önce duruma muhalefetin yerini hızla otoriteyi içselleştirmeye yönelik bir zorlama bir gayret ve kendini suçlama almaktadır.²⁸⁶

Devrimciler romanında örgütün mantığının kitle ile kişi, daha sosyolojik tanımlanmış biçimiyle toplumla birey arasında kurduğu dikotomik ilişkiye dair bir belirti de bulmaktayız. Çevresindeki kişilere bakarak onların kimlikleri hakkında kendince yorumlar yapıp bunu bir oyuna çeviren kişi, bunu bir sohbet esnasında sorumlusuna aktardığında sorumlusundan büyük azar işitir. Gerçek, ‘nesnel’ ve kitlelerin bilinci dolayısıyla kavranabilir ve bireyin çevresine yönelttiği merak ve bunun oyunlaştırılması aracılığıyla görevine kendi öznelliğinden bir şeyler taşıması, oyunu oynayana dahi ‘fantastik’ görünmektedir. Sorumlu ise bu oyunda örgütsel çalışmayı baltalayacak ‘orijinal düşünce’nin filizlerini ve ‘kitle ruhu’ndan uzaklaştıracak öznelcilik eğilimleri saptamaktadır. Dikey bir ilişkinin hakim olduğu bu sohbet esnasında otorite karşısındaki susma eğilimi görülür ve ‘zaten’ pratik mücadelenin yol açtığı zamansızlık farklı şekillerde düşünmek için en büyük engeli oluşturmaktadır.

“Eskiden çevresindeki insanlar hakkında tahmin yürütmek çok hoşuna giderdi. Bu adamın ya da şu gencin mesleği nedir? Sınıfsal yapısı nasıldır? Bir işçi mi, yoksa bir küçük burjuva mı, ya da işsiz mi? Siyasi bilinci ne düzeydedir? İlk önceleri ‘sivilleri’ ve ‘sivil faşistleri’ hemen hemen ayırmsayabilmek için ilgilenirdi insanlarla. Sonra kişisel bir oyuna dönüşmüştü tahmin yürütme merakı. Bu adam şu anda neyi bekliyor? Ne düşünüyor? Geleceğe dönük planları nelerdir? Bu adam kazanılabilir mi? Onu kazanmak için söz açsam konuya nasıl girerdim? Nelerin üzerinde dururdum? En hassas olduğu çelişkisi nedir? Son yıllardaysa bu tür fantastik şeyleri düşünmez olmuştu. Epeyce bir zaman önce bu zevkli oyunundan bir sohbet sırasında eski bir sorumlusuna söz ettiğinde sert bir eleştiri almıştı. Tek tek kişilerle ve insanın kendi kişisel yorumlarıyla fazla ilgilenmesi, o kişiyi genel doğrulardan uzaklaştırır, orjinal düşünceler üretmeye götürürdü. Devrimciler, kişinin ruhunu değil, kitlelerin ruhunu kavramak zorundaydılar. Kişilerin nabzıyla değil, kitlelerin nabzıyla ilgilenmeliydiler. Aksi insanı subjektivizme yaklaştırdı. Tek tek ağaçlara bakmayı adet haline getiren sonunda ormanı göremez hale gelirdi. O zaman bu eleştirinin anlamını yeterince kavrayamamıştı. Fakat zaten pratik mücadelenin sorunları o denli bunaltıcıydı ki farklı

²⁸⁶ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 26-27.

şekilde düşünmeye imkan yoktu. Gündelik çalışmanın ayrıntılarını düşünmek için bile yeterince zaman bulamıyorlardı.”²⁸⁷

Örgütü, *Gece Dersleri*’nin kahramanı Sekreter Rüzgar’ın çocuk doğurmak istemesine karşı çıkar. Bu, devrim sonrasına ertelenmesi gereken bireysel meselelerdendir.

“Sekreter Rüzgar, bir öncüye yakışmaz, Kromanyon ülkesinin sultanının iş, alet ve avadanlık adlarında üç evladı vardı diyerek ortalarda dolaşmak. Elini yüreğine koy ve Angola kadın örgütünün başkanının altı çocuk doğurduğu diyara bir de coğrafya haritalarından bak. Oralar ormanlık. Ricamızı kırma ve bireysel boyutlar kazanma meselesini lütfen devrimden sonraya bırak.

Not: Kongre salonunu süsleme görevi size verildi.

Bebeğin aldırılması için gerekli parayı K.H.K. sağlayacaktır.”²⁸⁸

Romanlarda örgütün, bireyselliği toplumla çelişen bir şey olarak görüp engellemeye çalıştığı ve her türlü bireyselleşme çabasının devrim sonrasına ertelenmesi konusunda “simgesel şiddet” uyguladığı şeklinde bir temsil söz konusudur. *Devrimciler* romanında örgütün bireyin kendini geliştirmek için herhangi bir meşguliyetine bile en hafifinden kınama ile müdahale ettiği vurgulanır. Evinde kendisiyle buluşan sorumlularından biri, İngilizce öğrenmek için bulundurduğu kasetleri gördüğünde romanının kahramanı Akın’ın utandığını anlatıcıdan öğreniriz. “Kendini o güne kadar sakladığı bir zaafi ortaya çıkarılıp yüzüne vurulmuş gibi hissetti. Devrimci bir kadronun siyasi faaliyet dışında başka alanlara ilgi duymasına açıkça karşı çıkılmazdı. Ama yine de bu tür eğilimlerin tuhaf karşılanıp, küçümsendiğini bilirdi.”²⁸⁹

78 Kuşağı’nın “yoğunlaşmış tarihi”²⁹⁰ kamusal ve özel olan arasındaki hattı silikleştirmektedir. *Turnalar* romanında da “küçük burjuva”, “sempatizan” olarak

²⁸⁷ A.g.e., s. 46-47.

²⁸⁸ Latife TEKİN, *Gece Dersleri*, Metis Yatınları, İstanbul, 1990, s. 81.

²⁸⁹ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 112.

²⁹⁰ Bir 78 Kuşağı mensubu olan ve son yıllarda medyada 78 Kuşağı’nın vakıflaşması konusunda çalışmalarıyla medyada ismini duyuran Celalettin Can, 78 Kuşağı’nın yaşadığı tarihsel kesiti “yoğunlaştırılmış tarih” kavramıyla açıklar: “Bu tarihsel yoğun dönemde insana ait bütün duygular, bütün düşünceler, bütün davranışlar öylesine birbirinin içine geçmiş, birbirinden ayırdedilemez olmuştur ki 78’li devrimciyi şu ya da bu insani özelliklerini diğer özelliklerinden soyutlayarak tanımak imkansızdır. “Yoğunlaştırılmış tarih” o tarihin öznelinin bütün yaşantılarını, duygularını, ve düşüncelerini zaman presi altında ezmiş, içiçe geçirmiştir” Bkz. Celalettin Can, *78’liler Sorguluyor*, s. 59.

nitelendirilen Handan koşulların farkındadır ve belki de kadın erkek ilişkileri üzerine sahip olduğu “aşkın özel oluşuna” ilişkin sınıfsal görüşü, Erdal’la girmek istediği ilişkiyi onun için başından imkansız kılar: “Erdal gibi insanların sevgi yaratmaya, sevgilerini söylemeye, çoğaltmaya zamanları var mıydı? Sevgiyi bile söyleyemiyorsan bunca uğraş niyeydi?.....yine birbirlerine ayıracakları zaman sınırlı olacaktı. İşinden, arkadaşlarından, düşüncelerinin gerektirdiği çalışmalarından başka neyi görecekti ki Erdal’ın gözü? Öyleyse niye yarayacaktı sevgi, sevgileri ? ”²⁹¹

Romanlarda örgütün aşk ilişkilerini siyasetin karşısına koyduğu, ikinci plana ittiği ve ilişkilerin ancak devrim sonrasında meşruluk kazanacağına işaret edilmektedir. Gürsel Korat’ın *Ay Şarkısı* romanında Semih “aşk meşk böyle şeyler devrimciye ayak bağıdır” derken Ayşen “Ne münasebet Che Guevara’nın beş çocuğu vardı, niye ona engel olmadı” diye karşılık verir. Bu yanıtın karşılığı ise devrimci jargonda bir klasik halline gelmiştir artık “Ama Ayşen arkadaş beş çocuğa da devrimden sonra sahip oldu, devrimden önce değil...”²⁹² *Ne Güzel Çocuklardık Biz* romanında özel hayatın örgüt etkinlikleri lehine yok sayıldığı, yok edildiği bu koşullarda bir militanlar arası aşk ilişkilerinin titizlikle gizlenmesi, korunması gerektiği vurgusu yapılmaktadır; çünkü örgüt, tasvip etmediği ilişkiyi baskı yaparak bitirilmesini sağlayabilmektedir.²⁹³ *Eylül Şifresi*’nde iki aşık militan Seyit ve Ayşen illegal etkinliklerini sürdürmek üzere İstanbul’a gelirler. Disiplin anlayışı o kadar içselleştirilmiştir ki, Ayşen eski bir arkadaşını ziyarete giderken tedbirsiz davranan Seyit’i örgüte rapor eder.²⁹⁴

Yalnızca aşk ilişkileri değildir engellenen. *Önce Çocuklar Öldü*’de bir davada çirkin ve haksız suçlamalara uğrayan liseli bir kıza mektup yazmak isteyen bir örgüt üyesi, örgüt ilişkilerinin katılığı nedeniyle bundan vazgeçer. “Kaleme kağıda uzanamadı, uzanamazdı da. Örgüt ilişkileriyle, kişisel ilişkiler arasında sevgisiz ve duygusuz bir duvar örülmüştü. Birilerine bir şeyler söylemek istedi hep, kimseleri bulamadı, bulamazdı.”²⁹⁵

²⁹¹ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 143.

²⁹² Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 16.

²⁹³ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 125.

²⁹⁴ Hüseyin ŞİMSEK, *Eylül Şifresi*, s. 178.

²⁹⁵ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 34.

4.1.3.4. Örgütlü Mücadelede Kadınların Konumu

Katı, hiyerarşik ve merkezi yapılanmaya sahip merkezi örgütler de ataerkil ilişkilerin sürdürüldüğü, kadınların ancak cinsiyetsizleştirilerek yoldaş görüldüğü, erkekler tarafından koyulan kurallara uymak şartıyla örgütte görev alabildiği, toplumda değiştirilmesi ve mücadele edilmesi gereken kadınların özgül sorunlarının devrim sonrasına ertelendiği ve örgüt içinde kadınların yeterince söz ve iktidar sahibi olamadığı gibi eleştiriler bugün 1980 öncesi devrimciliğine yöneltilen en önemli eleştiriler arasında yer almaktadır.

Toplumsal bilinçaltına yerleşmiş olan tacizin ve tecavüzün birincil sorumlusu olarak “baştan çıkartan kadın” imajı, kadınların suçlanacakları ve yalnız bırakılacakları kaygısıyla yaşadıklarını paylaşmalarını ve asıl suçluyu teşhir etmelerini engellemiştir. Bu türden hareketlerin açığa çıkması bazı toplumsal ve psikolojik engellerle karşılaştığı için kontrol edilmesi güçleşmiş ve cezalandırılmadığı için ise varlığını sürdürmüştür. Kadınlara yönelik taciz ve şiddet konusunda toplumda hakim olan “kol kırılır yen içinde kalır” mantığının, Ayşegül Devecioğlu’nun *Kuş Dilinde Öyküden* romanında 80 öncesinde ve sonrasında sol hareketler tarafından da benimsendiğine işaret etmektedir. *Kuş Dilinde Öyküden*’de devrimci doktor Remzi’nin tacizine maruz kalan Gülay başından geçen bu olayı hiç kimseye paylaşmak istemez: “...bu olay duyulmamalıydı. Bir devrimcinin böyle şeyler yaptığı ortaya çıkarsa polisin işine gelirdi. Sonra herkes Gülay’ı suçlardı. Remzi’yi baştan çıkardığını düşünürlerdi. En iyisi susmaktı. Susmak ve unutmaya çalışmak...”²⁹⁶ Kendisi de 1980 öncesinde aktif bir biçimde sol hareketler içinde yer alan Ayşegül Devecioğlu, bir söyleşide *Kuş Dilinde Öyküden*’de kurguladığı devrimci bir erkeğin “bacım” dediği bir kadını taciz etmesi meselesini ele alışı konusunda şunları söylemektedir:

“80 öncesinde devrimci kadınlar ve erkekler, kadın-erkek ilişkileri konusunda, toplumun geri kalan kesimlerinden çok da farklı bir bilince sahip değillerdi. Ve tabii Remziler de vardı. Hiç konuşmayan, yaşadıklarını hiçbir zaman anlatamayan Gülaylar da. Hakikat, öncelikle solcuların vazgeçmemesi gereken bir şey. Ne var ki, hakikati biz kendi kendimize kaybettik. Hiç vazgeçmemiz gerekirken, en çabuk elden çıkardığımız şey oldu hakikat. Yaşanan acıların, uğranılan zulmün etkisiyle bütün davranışlarımıza bu savunma refleksi hakim oldu. 12 Eylül’ün ardından uğranılan

²⁹⁶ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Dilinde Öyküden*, s. 142.

topyekûn saldırı bu refleksi artırdı. "Bir devrimci asla tecavüz etmez" gibi sözlerin arkasına sığındık. Benim romanda böyle bir olaya yer vermemin nedeni, bu olayların konuşulmamasının solculara zarar verdiğine inanmak. Yalan her şeyden fazla zarar verir bize. Çünkü biz insanlara hakikati borçluyuz."²⁹⁷

Romanlarda "bacı" meselesi konu edilmekte ve bugünden geçmişe bakılarak yapılan değerlendirmelerde geçmişte sol hareketler içinde bu ilişki tarzının varlığı kabul edilerek roman karakterine eleştirisi yaptırılmaktadır.

Nazmi Gökçeli'nin "Bir 78'in Romanı" olarak adlandırdığı *Hani Devrim Olacaktı* romanında 1980 Darbesi öncesi dönemde bir mahalle örgütlenmesi konu alınmaktadır. Romanda genel olarak geçmiş değerlendirilmesi yapılmakta, "bacı" diye hitap etme şeklinin feodal kültürün kalıntısı olduğu gerekçesiyle eleştirisine yer verilmektedir. 1980 öncesinin sosyalist hareketleri içinde kadının cinsiyetsizleştirilmesine dayalı "bacı" hitabına dair günümüzde yapılan eleştiriler, 78 Kuşağı'nın toplumsal belleğinde yer etmiştir ve bir kuşağın romanını yazma iddiasındaki bu roman içinde dikkati çeken ayrıntılardan olmuştur. Romanlarda "bacı" hitabına yönelik eleştirilere yer verilse de bu türden eleştiriler kuşağın etkin olduğu dönemde yapılan eleştirilerden çok, sonradan, aradan yıllar geçtikten sonra yapılan bir özeleştirmedir. 1980 sonrasında pratiğin yerini teoriye bıraktığı dönemde, geçmişe bakılarak yapılan değerlendirmeler içinde günümüzde yapılan teorik tespitlerin etkisiyle geçmiş değerlendirilmektedir. Bugünün koşulları altında geçmişin değerlendirilmesinin yapıldığı süreçte kuşağın tecrübesini temsil etme amacıyla yazılan romanlarda dönemin önemli göstergesi olarak sunulan ögeler, kendiliğinden değil; bugünden geçmişe bakılarak yapılan teorik tespitlere dayanan romanın içinde olmazsa olmaz ögeler olarak, romanın içinde bulunması gerektiği düşünülerek hatırlananlardır. Kuşağın etkin olduğu dönemin üzerinden yaklaşık 25-30 yıl geçtikten sonra yazılmaya başlayan romanlarda, yine 1970'li yıllar üzerine yapılan teorik tespitlerle eleştiriden geçmiş gerçeklik, kabul edilerek geçmiş hatırlanmaktadır. Bu ögelerin romanlarda temsil edilmesinin nedeni bir yandan sonradan yapılan teorik tespitlerin ve geçmiş değerlendirmelerinin kuşağın toplumsal belleğine yer etmesiyle ilgiliyken diğer yandan geçmiş hatırlanırken özellikle teorik olarak kabullenilmiş verilerin kullanılmaya çalışılmasının 1980 sonrasında pratik bir eylemliliğin mümkün olmadığı koşullarda teorinin çok fazla ön plana çıkışının yarattığı teori fetişizmiyle ilişkili

²⁹⁷ www.metiskitap.com. Safa Kaplan, **Hürriyet Gazetesi**, Cumartesi, 14 Şubat 2004.

olduğu düşünülebilir. *Hani Devrim Olacaktı* romanından aldığımız aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi bugünün tespitleriyle geçmiş hatırlanmakta ve eleştirilmektedir.

“Birbirlerini seven iki genç el ele, kol kola gezemiyorlardı. Nereden çıktı bu anlayış? Kim icat etti anlamış değilim. ... Hemen herkes birbirlerine abi, abla, bacı diye hitap etmeye başladı. Hem feodalizmi yıkmak için uğraş vereceksin, hem de yıkmak istediğin sistemin kültürünü yaşatmak için uğraşacaksın... Göreceğiz bakalım ilerde o bacıların, abilerin, ablaların durumlarını. Bugün bacı dedikleri kız arkadaşlarıyla yarın evlenmek isterlerse hepsinin yüreği acıyacak, kafaları karışacak. Bu feodal kültürün hiçbir kalıntısını kentlere sokmamalıydık.”²⁹⁸

"devir bacı devriydi. Öteden gelen devrimci gençler, yaşı ileri gelen kadınlara ana, diğerlerine ise bacı diyordu. Bu bacı-kardeş ilişkisi içerisinde genç kızların gönüllerine aşk ateşi düşse de seslerini etmiyor, siyasi tartışmalarda seslerini kanıtlamak için danteli oyayı bir kenara itip, başlarını klasik romanlara, anlamadıkları felsefe kitaplarına sokup, gözleri çift görene kadar okuyorlardı. Bazen, on sayfayı geçtikten sonra kendilerine gelip, akıllarını kitaba değil, kitabı anlatacakları, tartışacakları gençlere verdiklerini fark ediyor, sil baştan sinirle on sayfa öncesine dönüyorlardı"²⁹⁹

Romanlarda da görüldüğü gibi erkekler gönül yoldaşlarını da çoğu zaman “bacı” dedikleri yoldaşları arasından seçerler. Nitekim Sevim Korkmaz Dinç’in *Karanlık Bir Geceydi* romanında duygularına hakim olmayan bir militan, bacısı, devrim yoldaşı olarak gördüğü bir kadına duyduğu aşk karşısında kendisini partisine, devrime ihanet etmiş gibi hissettiğini kurgulanmıştır.³⁰⁰ *Sıcak Bir Günün Şafağında* romanında da benzer konuşmalar geçer militanlar arasında... “Seviyor musun “diye sormuştu Derviş’e. Şaşırılmış kekelemişti Derviş. Hep Bacı diyordu kız arkadaşlarına Bacı deyip de evlenmek olur muydu hiç? Ne derlerdi sonra? “Niye bacı?” siye sormuştu Hasan. “Kızlarımızla kim evlenecek peki?” Onlar bizim mücadele arkadaşlarımız. Yoldaşlarımız. İlle de bacı dememiz gerekmiyor. Bu geri duygulara kapılıp neden sevgimize gem vuralım.”³⁰¹ Bu iki romanda da gösterildiği gibi “bacı”lara duyulan aşk kaçınılmaz ise burada kullanılan “bacı” hitabının bir tür tabu gibi kullanılmadığını söyleyebiliriz.

²⁹⁸ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 76 ve s. 85.

²⁹⁹ Evrim ALATAŞ, *Her Dağın Gölgesi Deniz’e Düşer*, s. 130.

³⁰⁰ Sevim KORKMAZ DİNÇ, *Karanlık Bir Geceydi*, s. 71.

³⁰¹ A. Kadir KONUK, *Sıcak Bir Günün Şafağında* s. 86.

Ayşegül Devencioğlu'nun *Kuş Diline Öykülenen* romanındaki çalışan kentli bir kız olan Gülay karakteri ise yoldaşlarının ona "bacı" diye hitap etmesinden, ona yan gözle bakmayacağını düşündüğü için hoşlanmaktadır ve bu durum içinde bulunduğu grup içinde kendini güvende hissettirmektedir: " 'Bacım' derlerdi telefonda. Gülay'ın çok hoşuna giderdi bu sözcük. Bacı, kız kardeş, yani sen benim öz be öz kardeşimsin demek... Sana kötü gözle bakmam mümkün değil demek..."³⁰²

Romanlarda örgüt içinde erkeklerin, çıkarları söz konusu olduğunda ilericiyi bir kenara bırakıp "halkın sağduyusu" söylemine geçerek ataerkil söylem ve pratikleri yeniden üretmek eğiliminde olduğu vurgusu da yer almaktadır. *Devrimciler* romanında da devrimci bir tipin düşünsel anlamda gerici, bir takım feodal bağlantılar taşıdığı düşünülmektedir. "...Pek çok arkadaşında gözlemlendiği gibi, insanın siyasi anlamda ilerici olması, yaşama ve insan ilişkilerine de aynı ölçüde ilerici bakmasını getirmiyordu. Bu adam da diğerleri gibi siyaset konusu kapanınca geleneksel bir adam olup çıkıyor, işine geldiği yerde halk böyle düşünüp böyle yaşıyor...biz uzayda değiliz...kendimizi toplumdan soyutlayacak mıyız.. türünden teorik kılıflar hazırlamaktan geri kalmıyordu..."³⁰³

Şöhret Baltas'ın *Koşarken Yavaşlar Gibi* romanında 70'lerde ikisi de örgütlü olan karı kocanın gündelik hayatın sorunları karşısındaki tavırları siyasal bir kimliğe sahip kişiler arasında da kadınların ve erkeklerin cinsiyet rollerinin toplumsal olarak nasıl belirlenmiş olduğuna örnektir. Eski yoldaş olan iki kadın arasındaki dertleşmelerden yola çıkarak sunulduğu gibi eve, eşine ve çocuklarına ve gündelik yaşamın gerektirdiği her şeye karşı sorumsuz davranan ve eşini "günlük sorunlara takıldığı" için horlayan Erdem'in tavrı roman içinde iki kadın arkadaşın dertleşmesi verilerek eleştirilmektedir. Burada da olduğu gibi bir yandan gündelik hayatın siyasetin arka planına atılması meselesi ve gündelik hayata dair işlerin sorumluluğu hiç paylaşılmadan kadınlara yüklenmesi; diğer yandan gündelik hayata ilişkin meselelere siyaset karşısında ikincil bir konum atfedilmesi söz konusudur. İki kadının karşılıklı konuşmasında kadınların gündelik hayatın düzenlenmesi konusunda hayati önemde rolleri olduğu ve erkeklerin kadınların gündelik sorunları gereğinden fazla abarttıklarını düşünerek küçümsedikleri vurgulanmaktadır: "Hadi oradan yezidin oğlu...Kim yıkıyor onun

³⁰² Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykülenen*, s. 39.

³⁰³ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 143-144.

kirli donunu? Kim koşturuyor şu kadarcıktan beri kızın okul toplantılarına? Günlük sorunlarmış... Günlük hayatı durmadan, her sabah yeni baştan örgütlenen kadınlar olmasa, o sabahlar akşama varır mı acaba?”³⁰⁴

Romanlarda 1970’lerde örgüt içinde cinsiyet kimliklerine göre iş, eğitim ve sorumluluklar paylaşıldığı; örgüt içinde erkek ve kadınların yapacakları işlerin cinsel kimliklerine göre belirlendiği, siyasetin kendisinin erkek ideolojisiyle özdeşleştirilirken; kadınların siyasete tamamlayıcı rollerle katıldığı vurgusu yapılmaktadır. İncelenen romanlarda Örgüt içinde yönetici ve sorumlular erkekler, sekreterlik, kuryelik, gibi işlerle kadınlar meşgul olmaktadır. *Kuş Diline Öykülenen* romanının kahramanı Gülay örgütün iletişim işlerini yürütmektedir. Telefon santralinde çalışırken sadece seslerini duyduğu erkeklerin birbirlerine gönderdikleri mesajları yönlendirmektedir. *Gece Dersleri*’ndeki Sekreter Rüzgar kod adıyla Gülfidan’ın örgütteki işi kod adından bellidir. *Ne Güzel Çocuklardık Biz*’de, örgütte hep marjinal bir konumda bulunmuş, merkezi ilişki ağında zaten hiç yer almamış ve örgüt tarafından kuryelik işlerinde kullanılmış olan Sezen’in örgütle ilişkisi kesilirken kendisine hiçbir şey sorulmaz. Örgüt içinde önemli görevleri bulunan sevgilisi dahi, diğerleriyle birlikte onunla ilişkiyi keser. Üyelerin hayatlarıyla merkeziyetçi hiyerarşik yapının vazettikleri arasındaki çelişkiler örgüt sorgulanmadan örgüt lehine çözülmektedir. *Devrimciler* romanındaki kadın karakter Aylin aynı ağırlıktaki etkinliklerine karşın kadınların örgüt içindeki ikincil statülerinin farkındadır ve kadınların bu durumu kabullenmişliğine karşı çıkmaktadır:

“Bizimkiler anlamıyor sorunu, anladıklarını zannediyorlar. Şu ıssız sokaklarda sabahın bu vaktinde bir erkek gibi rahat dolaşabilir miyiz? Bir devriye geçse tüm gözler üzerimizde olur. Erkeklerle aynı düzeyde işler yapıyoruz; ama neleri göze alarak, yeterince biliniyor mu? O yüzden de bir erkeğin yapabileceği şeyleri yapabilmek bize yeterli gelebiliyor. Belki sorunun püf noktası burada. Daha ileri gitmek aklımıza gelmiyor. Eşit katılımlı alanlarda bile işte bu yüzden geri kalıyoruz.”³⁰⁵

³⁰⁴ Şöhret BALTAŞ, *Koşarken Yavaşlar Gibi*, s. 15.

³⁰⁵ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 141.

Yukardaki romanlardakinin tersine Kadir Konuk'un 1979'daki *Tariş Olayları*'ndan esinlenerek yazdığı *Sıcak Bir Günün Şafağında* romanında ise erkek egemen örgüt anlayışının ve örgüt içinde kadınların ikincil konumda oluşunun genel olarak benimsenmediği vurgusu yapılmaktadır. 1989 yılında yayımlanan bu romanda da görüldüğü gibi içinde bulunan zamanda geçmişe yönelik eleştiri ve tespitlerin bilgisiyle roman yazılmış ve bu toplumsal hafızaya dayanarak roman kurgulanmıştır. Romanın kurgusuna göre içinde geçtiği tarih *Tariş Olayları*'nın olduğu 1979 yılı ise roman içinde bundan birkaç yıl öncesi hatırlanmakta ve roman içinde hatırlanan bir olay bir başka kişiye aktarılmaktadır.. Bir örgütte sorumlu pozisyonundaki kişiyle sorumluluğu altındaki bir kız arasında çorap yıkama konusunda tartışma çıkar ve sorumlu kişinin örgüt içindeki statüsünü kullanarak çoraplarını yıkatmaya çalışması şikayet edilince sorumlunun örgütten ihraç edilmesine yol açtığı anlatılmaktadır. Aktarılan bu olay, münferit bir olay olarak gösterilmekte ve davranış olumsuzlanarak temsil edilmektedir. Olay münferit de olsa sorumlu kişi cezalandırılrsa da romanın içinde bunu temsil etme ihtiyacı duyulması romanın yazıldığı dönemde geçmişe yönelik tartışmaların ve eleştirilerin dikkate alındığını göstermekte ve romanın içinden tüm bu eleştirileri yanıtlamak amacı güdülmektedir.

“Birkaç yıl önce bir bölgede çorap yıkama gibi basit bir konudan önemli bir noktaya varılmıştı. Eve giden sorumlu ayaklarını yıkadıktan sonra çorapları lavabonun yanına atıp çıkıyor. Ev sahibesi oldukça titiz biri. Banyoda çorapları görünce sinirle dalıyor odaya. “Neden çoraplarını oraya attın” diye çıkışıyor. Sorumlu arkadaş “benim onlar” diyor. “Neden oraya attın peki” diyor arkadaş “Yıkayasın diye” “Niye senin elin yok mu” diyor kız arkadaş. Ve bir tartışmadır başlıyor. Hizmet ettirme mantığının nerelere vardığı tartışılıyor. Sorumlu ne diyor biliyor musun “Parti yöneticilerinin hizmetçileri var başka ülkelerde” İşte o zaman iş çığırından çıkıyor. Ve arkadaşlar durumu yukarıya bildiriyorlar. Sonuçta o vatandaş uzaklaştırıldı bütün çalışmalarından.”³⁰⁶

Sıcak Bir Günün Şafağında'da fabrika işgali esnasında kadınların özverili çalışmaları karşısında, direnişi örgütleyen kişi, şimdye kadar gözardı edilen kadınlara özgü sorunlar konusunda hiçbir çaba gösterilmemiş olduğu için özeleştiride bulunmaktadır. Romanda fabrika işgalini örgütleyen işçi temsilcilerinden biri olarak sunulan karakter, işgale kadın işçilerin de katılması, kadınların geceleri evlerinden uzakta erkeklerle yan yana dolaşmaları, silah taşımaları, barikat ateşlerinin başında erkeklerle sırt sırta verip uyumaları gibi

³⁰⁶ A. Kadir KONUK, *Sıcak Bir Günün Şafağında*, s. 100.

durumların erkek egemen örgütlenme anlayışı içinde kolay kabullenilebilir şeyler olmadığını kabul etmekte; ancak direniş sırasında kadınların büyük desteğini gördüklerinde fabrika örgütlenmesinde kadın işçilerin ve kadınlarla ilgili sorunların görmezden gelindiği yönünde özeleştiride bulunmaktadır. Ayrıca bu yönetici konumdaki erkek işçi, kadınlarla ilgili bakış açısını derinleştirerek kendi özel hayatını da sorgulamaya başlamakta, kendi evliliğindeki sorunların da eşine olan duyarsızlığından kaynaklandığını farketmektedir.³⁰⁷ Mahir Öztaş'ın geçmişin hatırlanmasına dayalı *Koparıldığımız Topraklar* adlı romanda anlatıcı çoğunlukla erkeklerin siyasetle ilgilendiğini ve dar görüşlü olduklarını; siyasetle ilgilenen kızların ise daha özenli ve ince olduklarını; iktidara karşı devrimci tutum almak gerektiğinde ilk başta onların yer aldıklarını hatırlamaktadır.³⁰⁸ Hatırlama olgusunun belirginlik kazandığı bu romanda da Mahir Öztaş şimdiki zamanda yapılmakta olan siyaset konusunda kadın ve erkekler arasındaki karşılaştırmalarda ve ayrımlardan hareketle geçmişe bakıp hatırlamakta ve romanda temsil etmektedir. Geçmişteki örgütlenmelerdeki kadın erkek ilişkilerinin eleştirisini içeren diğer bir roman ise Yiğit Bener'in *Eksik Taşlar*'ıdır. Aynı örgüt içinde yer almış olan iki yoldaşın geçmişe yönelik tartışmaları, özeleştirileri romanda verilmektedir. Burada yerleşik kadın erkek ilişkilerine dair değerlerin değişmesi gerektiği konusunda feminizmin sosyalist hareketler üzerinde önemli katkıları olduğu ve özel yaşamda devrimci olamayanın genel anlamda devrimciliğinin lafta kalacağı dillendirilmekte ve döneme damgasını vuran anlayışın eleştirisi yapılmaktadır.

“ “devrimci yoldaş evde çoraplarını kim yıkıyor” bence bu sloganın daha derin bir ikinci anlamı var, yani kadın erkek ilişkisinde “özel yaşamda” devrimci olmayanın genel anlamda devrimciliği de lafta kalır. Örneğin 70’li yıllarda bizim kuşağın “hele bir iktidarı alalım gerisi kendiliğinden düzeler” diye düşünüp her şeyi devrim sonrasına erteleyen “istem arkadan gelsin” şeklindeki tavrının aslında devrimcilikle alakası yoktu.”³⁰⁹

Örgüt içinde kadınların ikincil konumda olduğu, devrimciliğin erkek kimlik olarak kurgulandığı, bütün kuralların erkekler tarafından koyulduğu kadınların özgül sorunlarının devrim sonrasına ertelendiği, kadınların kadın kimliğine ait tüm öğelerinin bile erkek yöneticiler tarafından belirlendiği şeklinde özetlenebilecek eleştirilerin yer aldığı bir diğer

³⁰⁷ A.g.e., s. 185 ve s. 56.

³⁰⁸ Mahir ÖZTAŞ, *Koparıldığımız Topraklar*, s. 118.

³⁰⁹ Yiğit BENER, *Eksik Taşlar*, s. 308.

roman ise Sevin Korkmaz Dinç'in *Karanlık Bir Geceydi* romanıdır. Romanda kadın ve erkek iki örgüt militanı arasında örgüt içinde kadın erkek ilişkisine dair geçen sohbete değinilmiş ve kadın militanın kadın erkek eşitliğini savunduğunu iddia eden erkek militanın devrimci mücadelede kadın ve erkek işleri şeklinde yaptığı ayırım yapmasını ve kadın devrimcilerin korunmaya muhtaç kişiler olarak algılandıklarını ve geleneksel yaşam tarzından bir türlü uzaklaşmadığı yönünde hatırlamalarla geçmişteki devrimci mücadelede kadınların konumu eleştirilmektedir.³¹⁰ Aynı zamanda romanda kadınların devrimci mücadele içinde konumlanmaları hakkında bugünden geçmişe bakılarak bir hatırlama söz konusudur. “Nasıl kadınlar devrimden sonra kurtulmayacak mıydı” anlayışının hakim olduğu, mahallelerdeki evlerde ve devrimcilerin evlerinde de değişimin çok yavaş yaşandığı, gece toplantılara katılmayan kadınların birincil görevinin çocuklarının bakımı ve ev işleri olmasıyla gerekçelendirmeleri ve bu durumun devrimci erkekler tarafından da kabul edilip toplantılara katılmadan sadece evlerinde dergi ve kitapları okumalarının yeterli görüldüğü bir anlayışın hakim olduğu anlayışına vurgu yapılmaktadır. Romanda kadınların özel durumlarından dolayı ayrı bir birim olarak örgütlenebilecekleri kabul edilse de bu uygulanmadığı, kadın çalışmalarına katılan işçi kadınların bir süre sonra işçi komiteleri ve sendikaların bildirimlerini dağıtmak, fabrika birimlerinde propaganda ve sendika örgütlenmesine yardım etmek gibi işlerle görevlendirildikleri için kadın çalışma gruplarının atıl kaldığı ve buna rağmen toplantılarda örgüt temsilcilerince kadın çalışma gruplarının eleştirildikleri yönünde verilen hatırlamalar, bugün feminist bir bakış açısıyla geçmişe yönelik değerlendirmelere tekabül etmektedir.

“Nasıl kadınlar devrimden sonra kurtulmayacak mıydı? Gece toplantıya gitmek de ne oluyordu? Devrimci erkeklerin şakayla karışık şikayetleri artıyordu. Toplantıya gelmeyen bir kadın , çocuklara bakmak zorunda olduğu için gelemediğini söylüyordu. Şikayetlerin ardı arkası kesilmiyordu. Kadınlar da bir müddet sonra evlerinde işlerin aksamaya başladığından yakınmaya başladı. Sadece evlerinde belirli kitapları ve dergileri okusalar da toplantılara gitmeselerdi... Mahallelerdeki evlerde de, devrimcilerin evlerinde de değişim çok yavaş oluyordu. Ya da bir müddet sonra kadınlar toplantılara gelmemeye başlıyorlardı.”³¹¹

³¹⁰ Sevim KORKMAZ DİNÇ, *Karanlık Bir Geceydi*, s. 10

³¹¹ A.g.e., s. 106.

Kadınların örgüt içindeki ikincil konumları, ataerkil söylem ve pratiklerin örgütlerde yeniden üretilmesi gibi 1970'lerde örgütlü mücadele içinde kadın-erkek ilişkilerindeki sorunlar yukarıda ele alınan romanlarda temsil edildiği gibi dönemin özgürlüklerini tehdit eden silahlı sağın saldırıları, çalışan sınıflar için kapitalizmin yarattığı sömürüyle mücadelenin aciliyeti ve sekte örgüt yapısı nedeniyle aşılamamış ve diğer toplumsal sorunların ihmal edilmesine yol açmıştır.

4.1.3.5. Fraksiyonlaşma ve Çatışmalar

1970'lerde kamusal alanda canlanmanın işareti olarak görülebilecek sosyalist hareketin fişegini ateşlediği demokratik açılımlara yine sosyalist hareket içindeki bölünmelerin gölge düşürdüğü yönündeki eleştirilere romanlarda da sıkça yer almaktadır. *Sıcak Bir Günün Şafağında* romanında da belirtildiği gibi 1970'lerde fraksiyonlaşma “tek gövdeli olmayan bin başlı canavar” gibidir.³¹² Günümüzde geçmişe yönelik eleştirilerin başında yer alan fraksiyonlaşma ve sol içi hesaplaşmalar genel olarak dönemin bir panoramasını vermeyi amaçlayan romanlarda bir olgu olarak ele alınmış ve devrimci bireyler nezdinde olumsuzlanarak özeleştirisi yapılmıştır.

Sosyalist hareket içindeki bölünmenin etkilerinin en çok üniversite gençliğince duyulması, bir yandan bölünmenin hızını artırırken öte yandan da öğrenci hareketin kitlelerle olan bağının zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönemde öğrenci hareketi, üniversite yaşamına ilişkin somut talepleri içeren tartışmaları bir kenara bırakarak, çeşitli sol grupların kimliklerini edinerek sol içi tartışmalara ağırlık vermişlerdir. Mahir Öztaş'ın *Koparıldığımız Topraklar* romanında geçmişi hatırlayan anlatıcı fraksiyonlaşmayı şöyle dillendirir: “O zamanlar partileşme sürecindeki küçük topluluklar öğrenciler arasında güçleniyordu. Erdal'ın bağlı olduğu topluluk bunlardan biriydi. Önderlerinin çoğu tutukluydu ama bir biçimde dışarıdaki arkadaşları kanalıyla örgütü yönetiyorlardı....Örgüt kimi uluslar arası akımların etkisiyle bölünüyordu. Ben de tartışmalara katılıyor durumu anlamaya çalışıyordum. Dışımızdaki dünyada ise daha fazla yürüyüş ve daha fazla gösteri vardı...”³¹³

³¹² Kadir KONUK, *Sıcak Bir Günün Şafağında*, s. 73.

³¹³ Mahir ÖZTAŞ, *Koparıldığımız Topraklar*, s. 119.

Türkiye’de henüz 1970’lerin başında Türkiye İşçi Partisi içinde sosyalist devrim, milli demokratik devrim şeklinde ikiye bölünmeyle başlayan fraksiyonlaşma, 1970’lerin sonuna gelindiğinde küçük ayrıntılardan sayısız grup doğacak şekilde artmıştır. Sevgi Özdamar *Haliçli Köprü* romanında 1970’lerin başında Türkiye İşçi Partisi içinde meydana gelen bölünmeyle birlikte ilişkilerde meydana gelen değişimi şu sözlerle anlatmaktadır: “Parti binasına gittim. Üyeler artık bir araya gelip konuşmuyorlar, birçok küçük gruba bölünüp alçak sesle konuşuyorlardı. Eskiden istedikleri yere oturan üyelerin artık sabit yerleri vardı, ilk fraksiyonun iskemleleri ve ikinci fraksiyonun iskemleleri. Bazen üyeler eve giderken ceketlerini yad çantalarını orada unutuyorlardı. Ama o ceket, ilk fraksiyona ait bir iskemlede kalmışsa ikinci fraksiyondan hiç kimse ceketin sahibinin arkasından seslenmiyordu”³¹⁴ *Haliçli Köprü*’de anlatılan sol hareket içinde bölünmenin neden olduğu kişilerin birbirlerine karşı umursamazlığı 1970’lerin sonuna gelindiğinde yerini silahlı çatışmalara bırakmıştır.

Gün Ağarmasa romanının kahramanı Celal’in ağzından, daha sonra kendisinin ölesiye dövülmesine neden olacak fraksiyonlar arası gerginliğin yükselişi şu biçimde anlatılır: “Son haftalarda Maocu bir grupla aralarında giderek tırmanan bir gerginlik vardı. Her öğleden sonra derneğe gittiklerinde bir çok birimde dalaşmaların olduğu ve kavga çıktığı haberlerini alıyorlardı. Sonunda gerginlik kendi okullarına sıçramıştı. Karşı taraf saldırganlaşmaya can atıyordu sanki. Günden güne karşılıklı laf atmalar, volta kesmeler, koridorda omuz vurma denemeleri çoğalıyordu. Hatta bir iki öğleden sonra, okuldan ayrılırken ufak tefek yumruklaşmalar bile olmuştu.”³¹⁵ *Karanlık Bir Geceydi* romanında ise fabrikada bir işçinin ölmesiyle sonuçlanan iki sol grup arasındaki silahlı çatışma hatırlanmaktadır.³¹⁶

Gruplar arasındaki çekişme ve çatışmalar devrimciler arasındaki ilişkileri koparsa da silahlı sağın saldırıları karşısında ortak hareket etmektedirler. *Devrimciler* romanında da yer aldığı gibi sol gruplar genel mücadele gerektiren durumlarda işbirliği ve dayanışma içinde bulunmaktadır. Ancak “en iyi devrimci” olma iddiası ile birbirine ötekileşen sol gruplar siyasi stratejileri, eylem ve tavırlarıyla diğerleri tarafından takdir edilmeyi ve saygı görmeyi önemsemektedirler: “Açıkça ifade edilmese de kararlı ve tutarlı tavırlar, başarılı eylemler takdir edilirdi. Bir çok şey aynı zaman da başka grupların kadro ve sempatizanlarını etkilemek için yapıldı. Ortak eylemlerde birbirlerine güç ve sağlamlık gösterisi yapmak haz verirdi

³¹⁴ Emine Sevgi ÖZDAMAR, *Haliçli Köprü*, s. 236.

³¹⁵ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 169.

³¹⁶ Sevim KORKMAZ DİNÇ, *Karanlık Bir Geceydi*, s. 185.

insanlara. Kişisel olarak, başka siyasetlerin unsurlarının saygı ve güvenini kazanmak sempati ifade eden bir söz duymak ya da bir bakış yakalamak önem verilen şeylerdendi...³¹⁷ Osman Akınhay'ın *Gün Ağarmasa*'daki Celal'in anlatıklarını Ayşegül Devecioğlu'nun *Kuş Diline Öykülenen*'indeki Gülay şu şekilde sürdürmektedir: "Saflarında yoksulları, başörtülü kadınları, işçileri toplayanlar, halk hareketi olmakla övünürdü. Halktan destek görmek, güçlü olmak demektir. Güçlü olmak, haklı olmaktır. Siyasi hareketler arasındaki güç ve etkinlik yarışının sembolü haline gelmişti; halk ya da işçi desteği. Bu güç edinme yarışı, kimi zaman silahlı çatışma noktasına kadar varmıştı."³¹⁸ *Hani Devrim Olacaktı* romanında da anlatıcının saptamasında görüldüğü gibi küçük ayrıntılardan bir sürü grup ortaya çıkmıştır. Bu denli parçalanmışlığın içinde sempatizanların kendilerine uygun düşünceleri bulmasının olanağı yoktur ve çoğu kişi güvendiği, tanıdığı, sevdiği kişilerin katılmış olduğu grupların düşüncelerini benimsemiş olarak saflarını seçmişlerdir.³¹⁹

Fraksiyonlaşma arttıkça, ortak bir mücadele ve bunun tecrübesinin yarattığı kuşağın bilinci parçalanmaya yüz tutmakta; arkadaşlar ve yoldaşlar düşmanlara dönüşmektedir. Karşılıklı suçlamaların biçimi reformizm, revizyonizm, oportünizm ve benzeri terimlerden oluşan bir stereotipidir. Bu ortamda rakip fraksiyonun üyelerine saldırılar da, fraksiyonlar arası üye geçişleri de olağan hale gelmiştir. Osman Akınhay'ın *Gün Ağarmasa* romanında Celal karakteri içinde bulunduğu gruptan ayrılıp diğer bir gruba katıldığı için oportünist olduğu gerekçesiyle güya devrimcilik adına ölesiye saldırıya uğrar: "...yıllarca omuz omuza birlikte mücadele ettikleri örgütten kopup, o örgütün içinde çıkan başka bir kanada geçtikleri için meydana gelen bu kavgada, demir çubuklarla başı ve vücudu ezilmiş bir halde olduğu yerde bırakılmışken sokaktan geçen bir taksicinin götürdüğü bir devlet hastanesinde bir kenara atılmıştı.....O anda onu öldürmeyi ne kadar çok istemişlerdi! Ne de olsa dünyadan bir oportünist daha eksilecekti!..."³²⁰

Askeri darbe gibi ortak bir felaketin ardından girilen bir hapisane tecrübesi bile fraksiyonlaşmanın ket vurucu etkilerini gideremez. İncelenen romanlarda askeri yönetimin dayattığı aynı mekânda aynı baskılar altında yaşama tecrübesinin kuşak üyelerini birleştiremediği şeklinde bir temsil söz konusudur.

³¹⁷ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 35.

³¹⁸ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öykülenen*, s. 144.

³¹⁹ Nazmi GÖKÇELİ, *Hani Devrim Olacaktı*, s. 330.

³²⁰ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 86-90.

Hapishane tecrübesinin aktarıldığı *Turnalar* romanında idareye karşı ortak hareket edilmesi gereken cezaevinde bile solcular arasında anlaşmazlıkların ve çatışmaların olduğu yazılmaktadır. “Cezaevinde bile birbirine girebiliyordu insanlar. Gün geçmiyordu ki bir iç kavga olmasın! Oysa Mamak’taki gibi değildi burası. Sağcılarla aynı koğuştan paylaşıyorlardı. Hepsi solcuydu koğuştakilerin. Birbiriyle rahatça söyleşme, tartışma olanağı vardı. Buna rağmen iç kavgalar eksik olmuyordu.”³²¹ Gürsel Korat’ın *Ay Şarkısı* romanında da anlatıcı, cezaevinde sol grupların kendi içlerindeki görüş farklılıkları nedeniyle birbirleriyle kıyasıya mücadele eseler de cezaevi yönetimine karşı birleştiklerini; ancak alınan kararlarda ve eylemlerde çıkan en küçük pürüzün bile gruplar arasında iç hesaplaşmalara konu edilip sert tartışmalara neden olduğundan söz etmektedir.³²²

1970’lerin sol hareketi için bir kara leke olarak değerlendirilen fraksiyonlaşma olgusu bu dönemi konu edinen romanlarda anılmazsa eksik kalacak bir olgu olarak ele alınmakta ve roman yazarları romanlardaki karakterlere bu dönemin eleştirisini yaptırmaktadırlar. Bu duruma en iyi örneği, *Turnalar* romanında sürecin eleştirisini yapan Erdal’ın sözlerinde görebiliriz.

“İnsanlarımız birbirine, en yakın omuzdaşına kurşun sıktılar, ne acı diyordu. Kendi grubundan başkasını devrimci saymayan ne çok insan vardı. Başkasının gazete satmasını, bildiri dağıtmasını, afiş asmasını engellemek için çatışmayı göze alanlar vardı. ... Bunları biz yaptık yalnızca, yiğitlikleri, doğruları, haklı oluşumuzu görürsek yanılırız. Elbette göğsümüzü kabartan onurumuzu yücelten, düne gururla bakmamızı sağlayan olaylar var. Ama yanlışlıklarımızı, başımızı önümüze eğdiren şeyleri de görmeliyiz. Böyle yaparsak yarına varışta doğru bir yola kavuşmuş oluruz...”³²³

4.1.3.6. 12 Eylül Darbesi

Sevim Korkmaz Dinç’in *Karanlık Bir Geceydi* romanında, en temelde amaçlanan 12 Eylül 1980 darbesinin gerçekleştiği gün aracılığıyla 80 öncesini, dönemin olaylarını ve darbe gününü hatırlatmaktır ve bu nedenle romanın adı “Karanlık bir Geceydi” olarak belirlenmiştir.

³²¹ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 180-181.

³²² Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 108.

³²³ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 119.

Romanda 11 Eylül'ü 12 Eylül'e bağlayan geceden başlayıp 12 Eylül'ün son saatlerine kadar 24 saatlik zaman dilimi içinde roman karakterlerinin geçmiş günleri de içerecek anlatıları aracılığıyla dönemin politik, ekonomik ve toplumsal koşullarına değinilmektedir. Gerçekçi bir üslubun kullanıldığı romanda ana karakterlerin kadın olması ayırddedici bir özelliktir. Kendisi de 78'li olan Sevim Korkmaz Dinç, *Karanlık Bir Geceydi* romanı aracılığıyla yaşananları hatırlatma ve unutturmama amacı taşımaktadır; bu özellikleriyle roman bir bellek mekânı işlevi görmektedir. Bir militanın örgütlenme sürecinin, gündelik yaşamının ele alındığı *Karanlık Bir Gece*'de 70'lerde meydana gelen toplumsal olaylara da yer verilmiştir. Romanda 12 Eylül 1980 gününden bakıp geçmiş hatırlandığı için henüz örgütlülüğün çözülmediği, eylemliliğin etkin olduğu yıllar konu edilmekte; darbe sonrasında daha da artan zor ve şiddet dolu tedirgin yıllara ya da cezaevi yaşantısına yer verilmemektedir.

12 Eylül askeri darbesi sonrasında yasaklı ve karanlık günlerinde siyasi ilişkileri nedeniyle saklanıp kaçmak zorunda kalan bir gencin geçmişteki anılarını kaleme almasını konu edinen İbrahim Yıldırım'ın *Yaralı Kalmak* romanında doğrudan 12 Eylül darbesine gönderme yapılmaya da "... bir sonbahar günü doğduğumuz kenti ve E...'yi terk etmek zorunda kaldık. Çok büyük bir kentte Tahsin Türkyılmaz olarak yaşamaya başladık. 1981 yılında kaybolduk..."³²⁴ şeklindeki romanda geçen ifadeden 12 Eylül sonrasında yaşadığı taşradan, sevdiği kızı geride bırakıp saklanmak için İstanbul'a kaçmak zorunda olduğunu anlamaktayız. Romanda kaçak yaşamın ardından yakalandığı ve üç yıl geçirdiği o dönemin koşulları ise doğrudan sunulmaz; ancak dönemin anımsanmak istenmediği ifade edilerek yakalandığı dönemin şiddeti temsil edilmektedir. "...az sonra bazı adamlar gelip beni alıp götürmüşlerdi. O gün kaybolmuş üç yıl sonra kendimi yeniden Karakuş'ta bulmuştum. Hayır o üç yılı anlatmamı istemeyin benden. Çünkü çok uzun beyaz bir koridordan başka hiçbir şey hatırlamıyorum."³²⁵

4.1.3.7. Kaçaklık Dönemi

Darbe sonrası anayasanın geçersiz ilan edilmesiyle beliren ortamda vatandaşların hak ve özgürlükleri askıya alınır; kolluk kuvvetlerinin operasyonlarında yakalananların başlarına gelecek olanlar iki yıllık sıkıyönetim rejimi tecrübesinden bilinmektedir. Darbe gerekçesi

³²⁴ İbrahim YILDIRIM, *Yaralı Kalmak*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 99.

³²⁵ A.g.e., s. 229.

“sağ-sol kavgasıyla dökülen kardeş kanına dur demek”tir; yani askeri yönetim koşulları altında 78 Kuşağı'nın akıbetinin ne olacağı belli gibidir. 11 Eylül 1980 günü, o da çok sınırlı sayıdaki üyesi en fazla sanık olabilecek 78 Kuşağı, askeri yönetim altında bir gece içinde toptan tutsaklık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Son iki yılda fraksiyonlaşma yüzünden silahlı sağ karşısında bile sonuç getirebilecek bir ittifak geliştirebilmede zafiyet içine girmiş bulunan kuşağın, ordunun ezici gücü karşısında demokratik bir direniş örgütleyebilmesi mümkün değildir. Velhasıl militanların payına düşen, bir örgütle ilişki içinde ya da dağılmış bir örgütün üyesi olarak kendisini bekleyen tutsaklık tehdidinden kaçmak ya da suların durulabileceği tekin bir vakte kadar saklanmaktır.

Eylül Şifresi'nin Selim'i sıkı yönetim döneminde aranmaktadır. 78 Kuşağı açısından tipik sayılabilecek durum saklanmak için yer aramak ve bulamamaktır. Baskı onu en saklanılmayacak yerde saklanmaya iter. Kendisini tutuklayan subay tanıdığı, hatta evine konuk olduğu bir kimsedir.³²⁶ Kaçış ve saklanma bazen insan hayatı için çok uzun sayılabilecek zaman parçalarını militanların hayatlarından götürür. Yakalanma anının ruh hali içinde, daha önce yakalanmışların tecrübeleri bilince üşüşür.

“Beş yıl sürecek büyük yolculuğuna başlıyor Mukaddesin ...En son bulmuşlardı, dört yıl kaçıp saklandıktan sonra...” Otur kıpırdama! Yersin kurşunu! Başımı eğ ve yüzüme bakma!” ...Evi didik didik ediyordu polisler “Ne garipti” ev talan edilirken küpeleri geliyordu. Mukaddesin aklına. Küpe derdine düşünüyorum. Küpelerinden elektrik verilen bir arkadaşımı anımsıyorum. Küpelerinden tutup çekiyorlar kızın. Kulakları yırtılıyor. Kızıyorum kendime. Yıllarca küpe takmamışken , on gün önce kulaklarımı deldirtmenin ve o güzelim küpeleri takmamın bir rastlantı olabileceğini düşünüyorum.”³²⁷

Ahmet Ümit'in *Çıplak Ayaklı Gece*'sinde de kurgulandığı gibi bu süreçte örgütler, kendilerine bağlılığı sürdürerek ayakta kalabilmek ve üyelerinin can güvenliğini sağlamak üzere onlara saklanma mekânları ve sahte kimlikler temin etmekte; kaçan militan için

³²⁶ Hüseyin ŞİMŞEK, *Eylül Şifresi*, s. 68-69.

³²⁷ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, s. 47.

yakalanma korkusu, günlük hayatın bildik mekânlarıyla kurulan ilişkiyi zedelemekte, sürekli takip edilme kaygısı ve yıllarca süren tecrit ve hapis hayatı yaşanmaktadır.³²⁸

4.1.3.7.1. Yurtdışına Kaçış: Siyasi Mültecilik

Siyasi düşünce özgürlüğünün ve siyasal faaliyetlerin korunması amacıyla siyasi düşüncelerin ve faaliyetlerin suç olarak görüldüğü ülkelerde ceza alınmaması için uluslararası hukuka göre kişilerin bir başka ülkeye sığınma hakkı vardır ve bu siyasi ilticalik olarak adlandırılmaktadır. 12 Eylül darbesinden sonra 30 bin kişi siyasi mülteci olarak başka ülkelere sığınmıştır.³²⁹ Binlerce 78’li de siyasi düşünceleri nedeniyle gözaltına alınma, işkence görme, işkencede çözülme, tutuklu kalma gibi kaygılarla ülkeden ayrılmak zorunda kalmış, yurtdışına kaçmış ve tüm bu korku ve kaygılar nedeniyle geri dönemeyip siyasi iltica talebinde bulunarak sığındıkları ülkelerde sığınma gerekçeleri haklı görüldü ise eğer siyasi iltica hakkı elde etmişlerdir. Ancak bu süreç sosyolojik ve psikolojik sorunları bünyesinde barındırmaktadır.

Yiğit Bener’in *Eksik Taşlar* romanını 1980 sonrasında siyasi mülteci olan Erdinç’in yıllar sonra oğlu Devrim tarafından geçmişine yapılan yolculuğu konu almaktadır. Devrim akademik çalışmalar için gittiği yurtdışında babasının geçmişte ilişkili olduğu arkadaşlarından etkilenerek babasının geçmişini keşfetme arzusu duyar. Siyasi mülteci olan Erdinç’in yurtdışında kaldığı sürede ilişkili olduğu arkadaşlarıyla, siyasi gruplarla iletişim kurar; babasının özel ilişkilerini de araştırıp babasının eski mektuplarını okuma fırsatı yakalar. Babanın eski sevgilisine yazdığı siyasi değerlendirmelerin ve özeleştirimlerinin de yer aldığı mektup; baba-oğul karşılaşana kadar babanın sesi haline gelir. Bir yandan babanın arkadaşlarının tanıklığı bir yandan da babanın eski sevgilisine yazdığı mektup aracılığıyla romanda geçmiş yıllar şimdiki zamana getirilir. Geçmişin keşfedildiği itiraflar ve açıklamalarla dolu mektup ile baba kendi geçmişini belgeleyerek başkasıyla paylaşmış; mektubun gönderilen tarafından saklanarak ve yine bir başka kişiye okuması için verilerek yazılanlar alenileştirilmiştir. Mektup aracılığıyla bireysel bir geçmiş, şimdiki zamanda

³²⁸ Ahmet ÜMİT, *Çıplak Ayaklıydı Gece*, Can Yayınları, İstanbul, 1998, s. 22-26.

³²⁹ 12 Eylül’ün 20. yılında İsviçre, Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya ve Yunanistan’da yaşayan 10 siyasi mülteciyle yapılan röportajların kısa özeti 12-21 Eylül 200 yılında Milliyet Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Röportajların tamamı için bkz. Emin KARACA, *12 Eylül’ün Arka Bahçesi’nde*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

okunarak kolektif bir hatıraya dönüşmüştür. Mektubu yazan kişi mektubu yazdığı tarihte anısını belli toplumsal ve tarihsel çerçeveye bağlı olarak değerlendirir ve hatırlar. Gönderilende saklanan mektup ise gönderenin anısının arşivlenmesiyle bellek mekânına dönüşür. Burada mektup somut, sembolik ve fonksiyonel oluşuyla bir bellek mekânı haline gelmiş; geçmiş, birgün merak duyup da keşfetmek isteyen bir oğul için arşivlenmiştir adeta. Oğul, bir dedektif gibi babasının geçmişinin izini sürmektedir; babanın arkadaşlarıyla görüşerek, konuşarak onların babasını hatırlamasını ister. Oğul için bu bir “hafıza ödevi” haline gelmiştir. Babanın tarihsel ve toplumsal bir ilişkilere dayalı geçmişi romanda psikolojik, bireysel bir keşfe dönüşmektedir.

Siyasi mültecilik konusunda ise hatırlama edimi doğrudan devreye girmektedir. Erdinç’in yurtdışında yaşadıkları arkadaşları tarafından anlatılmakta; dolayısıyla bir kişiye ait geçmiş, gözlemlenmiş başka kişiler tarafından hatırlanarak şimdiki zamanda temsil edilmektedir. Bu hatırlama bir oğulun babasının geçmişi hakkında bilgi almak istemesi üzerine babasının arkadaşlarıyla yaptığı görüşmeler sonucunda ortaya çıkmakta ve spontan, anlık olarak güncelleştirilmiş bir hatırlamadır. Sürgün yıllarında Erdinç’in yaşadıklarına tanıklık eden ve onunla ilişkisi nedeniyle konsolosluga çağrılıp tehdit edildiğini anlatan arkadaşı; Erdinç’in statü kaybına, maddi güçlüklerle, siyasi sorunlara, ırkçılığa karşı sürgün hayatı boyunca mücadele ederken bunlara katlanmakta zorlandığını; sevdiklerinden koparılmanın acısını derinden yaşadığını Erdinç’in oğluya görüşmesi sırasında hatırlamakta ve onunla paylaşmaktadır. Bu hatırlama aracılığıyla Erdinç özelinden hareket edilerek aynı zamanda tüm siyasi mülteci 78’lilerin yaşadığı psikolojik ve sosyolojik sorunlar da hatırlanmaktadır. “siyasi mültecilik kolay mıydı sanıyorsun? Kaç tanesi tozuttu, akıl hastası oldu biliyor musun? Hele yabancı dil bilmeyenler! Kendi ülkelerinden, sevdiklerinden, geçmişlerinden, sosyal statülerinden koparılmış bir vaziyette, tamamen yabancı oldukları bir toplumda yaşamak zorunda kalıp üstelik de her fırsatta aşağılanıyor, parya muamelesi görüyorlardı. Örneğin baban, mülteci statüsü kabul edilinceye kadar, ilk bir yıl boyunca her ay gidip polise imza veriyordu. Her an sınır dışı edilme tehdidi altında yaşıyordu...”³³⁰

Atilla Keskin’in *Çiçekler Susunca*’da işlenen siyasi mültecilik konusunda en ayırdedici nokta romanda adı geçen siyasi mülteci Nuri’nin yurtdışına kaçtığı için yaşadığı suçluluk psikolojisini tüm kuşak adına nasıl sahiplendiğidir. Bireysel olarak yaşanan suçluluk

³³⁰ Yiğit BENER, *Eksik Taşlar*, s. 142.

psikolojisinin tüm bir kuşak adına sahiplenilmesine etki eden şeyin, içinde bulunulan grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği “biz kimliği”nin “ben kimliği”nden önce gelmesiyle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. “...sevdiklerimizi, ülkemizi, kavgamızı bırakıp geldik buralara. Kaçtık hepimiz açıkçası. Emperyalist diye gece gündüz küfrettiğimiz adamların ülkesine sığındık.”³³¹ Bu alıntıda görüldüğü gibi Nuri’ye “biz” deme imkanını veren kimlik ve aidiyetin temeli; Assmann’ın da vurguladığı gibi çeşitli pratiklerin etkisiyle önemli tecrübe ve anıların biçimlendirilip canlı tutulması, ortak kural ve değerlere bağlılık gösterilmesi ve yaşanmış geçmişin anılarına dayanan ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapılarla ilgilidir.

Gölge Korkusu’nda farklı zamanlarda yurtdışına kaçan karı kocanın hikayesinde de çocuğun anlatımından annesinin yurtdışına nasıl kaçtığını okuruz. Çocuk bu kaçışın hikayesini annesinin gönderdiği mektuptan gözleri iyi görmediği için yazıları iyi seçemeyen dedesine okumaktadır. Yurtdışına kaçış annenin oradan gönderdiği mektupla belgelenmiş olur. Bu romanda çocuğun zarfı açtığı anda annesinin kokusuna benzettiği çimen kokusunu içinde duyduğu mektup, annesiyle olan ilişkisinin ve aynı zamanda annesinin yurtdışına kaçış hikayesinin bellek mekânı haline gelmiştir.³³² Annesinin gönderdiği mektuplardan bize aktaran çocuk anlatıcı; annenin yurtdışına kaçarak işin kolayına kaçtığını düşündüğünü, utandığını ve suçluluk duyduğunu bize haber vermektedir.³³³ Siyasi mücadeleyi sürdürebilmek için Yunanistan’a giden ve orada yeni bir düzen kuran *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* romanının 78’li militan karakteri Necmi ise yıllar sonra bir araya gelen arkadaşına tüm siyasi geçmişinin önemli anlarını anlatması bizim bu romanda 78’li olarak siyasi tecrübesini kendisinin yıllar sonra nasıl hatırladığını ve nasıl anımsadığını görmemize imkan verir.³³⁴

Örgütlerin çözülmesiyle saklanıp kaçmanın yolunu arayan 78’liler ya kendi buldukları dört duvar arasında kimlik değiştirerek sürekli tedirginlik içinde saklanmak ya da bir mevcut baskıyla başetmek için bir yolunu bulup yurtdışına kaçmak zorundaydılar. Romanlarda temsil edildiği biçimiyle çoğu zaman örgüt bağlantılarını kullanarak belli adreslere kaçış gerçekleştirilmiş olsa da kimi siyasi mülteciler hem yurttan bırakılan yoldaşları tarafından hem de kendileri gibi sürgün hayatı yaşayan diğer yoldaşlar tarafından horgörölmüştür. Bu horgöröyü neden olan en önemli sebep topraklarından koparılan; arkalarında bıraktığı tüm

³³¹ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca* s. 131.

³³² Habib BEKTAŞ, *Gölge Kokusu*, s. 170-171.

³³³ A.g.e., s. 173.

³³⁴ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*, s. 106.

sevdikleri gibi değerlerini de terk etmeleri; mücadeleden vazgeçmeleri, gelişmelere duyarsız kalmalarıdır. *Koparıldığımız Topraklar*'da kendisi de yurdışına kaçmak zorunda kalan kahramanın yıllar sonra geçmişteki sürgün yıllarına bakarak “serseri gezginlere”³³⁵ dönüşen yoldaşlara eleştirisi iç konuşmasıyla verilmektedir: “...yine de ben, sürgünde yaşamak zorunda kalan sayısız yurttaşım ve dava arkadaşım gibi her şeyden uzakta, kahvelerinde ülke televizyonu izlenip önündeki masalarda tavla oynanan bir sokaktaki küçük bir eve kapanıp ülkemdeki gelişmelere kulakları tıkalı yaşayıp kendimi unutturmaya çalışmadım. ...”³³⁶

4.1.3.8. Gözaltı, İşkence, Çözülme

78 Kuşağı'nın tecrübesinin temsil bulduğunu düşündüğümüz romanları incelediğimiz bu çalışmada bir 78'li eğer kaçamadıysa gözaltına alındığı andan hapisshaneden çıkana kadar konuşurma, çözme gerekçesiyle en ağır işkencelere maruz kalmıştır. İşkence, tüm romanlardaki ortak tek tecrübe olarak dikkat çekmektedir. Bu travma, onu temsil imkanı bulduğu romanın içinden okuyan için bile yıldırıcıdır.

4.1.3.8.1. İşkencede Tecavüz

Ayşegül Devocioğlu'nun *Kuş Diline Öykülenen* romanı 1980'lerin ortalarında geçmektedir. İki devrimci tip arasındaki trajik bir aşk öyküsünü, 1980 öncesi ve sonrasının toplumsal ortamı çevrelemektedir. 1980 öncesinde telefon santralinde memur olan Gülay darbeden iki buçuk yıl önce santraldeki iş nedeniyle hareketin bazı haberleşmelerini üstlenmiştir, yakalanır, işkence görür, hapisshanede yatar. Hapisshaneden çıktıktan sonra her şeyin çok değiştiği, kendisini yaşadıklarını dinleyecek, paylaşacağı hiç kimsenin kalmadığı yalnızlık çektiği bir dönemde polis tarafından aranmakta olan, etrafındaki polis çemberinin daraldığı ve gittiği adreslerde barınamayan Yavuz ile karşılaşır. Gülay'ın ve Yavuz'un kısa süren aşklarının yaşandığı dönemden ikisinin de ayrı ayrı, bazen kesişen yaşam öykülerine, geçmişlerine geri dönüş yapılmaktadır. Gülay ve Yavuz özelinden hareketle bir devrimci profilinin yaşayabileceği 78 Kuşağı'nın toplumsal belleğini oluşturan toplumsal çerçeve sunulmuştur. Siyasallaşma süreci, militan olarak görev aldığı dönem, kaçış, yakalanma,

³³⁵ Mahir ÖZTAŞ, *Koparıldığımız Topraklar* s. 78.

³³⁶ A.g.e., s. 37-38.

sorgulanma ve işkence, çözülme, hapisane süreci ve hapisane sonrası dönemlerin her birine dokunulduğu romanda 80 öncesinin toplumsal kutuplaşma ortamı, devrimci mücadele tarzı ve yaşanan önemli olaylar fonda yer alırken 80 sonrasında başlayan aşk hikayesiyle değişen kültürel toplumsal ortam da romanda sunulmaktadır.

1970’lerde sol hareket içinde etkinlik gösteren Ayşegül Devecioğlu, 12 Eylül dönemini konu edinen romanlar içinde işkencede tecavüz gerçekliğini romanda temsil imkanı veren ilk kadın yazardır. *Kuş Diline Öyküden*’de roman kahramanı Gülay’ın tutukluluk günleri, onun gibi işkencede tecavüze uğramış, bu ortak acıyı yaşamış bütün kadınların başlarına gelen bu felaket karşısında nasıl davrandıkları anlatılmaktadır. Kadınların yaşadıkları tecavüz, ortak bir acı olsa da birbirlerine yaşadıklarını anlatmakta zorlanmışlar, hatırlamak istememişler, ancak aylar sonra bu ortak acıyı bir iki kişilik gruplar arasında fısıltıyla paylaşmışlar, ama çoğu zaman dilsiz olup susmuşlardır. Ancak anlatıcı “gündüzleri saklanan sırlar, dudaklarını mühürlemiş sahiplerine inat gece ortaya dökülürdü. Geceleri koğuştaki sayıklamalar, çılgınlıklar ağlamalar duyulurdu”³³⁷ diyerek hatırlatmaktadır gizlenemez olan tecavüzü. Bu sayıklamalar karşısında ertesi gün hiçbir şey olmamış gibi davranıldığını, ağlama ve sinir krizi geçirenlere acıları, ortak utançları yüzlerine vurulmasın diye tesellide bulunulmadığını yazar.

Tecavüz konusunda dönemle ilişkin önemli tespitlerden birisi tecavüz olaylarının konuşulamamasıdır. Konuşmamanın gerekçelerinden biri ise işkenceciler karşısında direnci kaybetmemek ve zayıflık göstermemektir. Bu durumu *Kuş Diline Öyküden*’de anlatıcı bize hatırlatmaktadır. “Bazı kızlar, koğuştaki demledikleri koyu çay bardaklarını hırsıyla kavrayarak içerken utançtan ya da öfkeden (Gülay bunu ayıramazdı) incelen dudaklarıyla, tecavüze uğramanın diğer işkencelerden farklı olmadığını söylerlerdi. Sert sözlerle, kavga edermişçesine konuşurlardı; tecavüze uğramayı bunca önemseyenler, namus konusunda yeterli bilince sahip olmayanlardı. Devrimciler için tecavüzün diğer işkencelerden farkı yoktu. İşkencecilere açık verilmemeliydi. Ama bu kızların sertliklerinin yalnızca görüntüde olduğunu, yumuşadıklarında bütün dirençleri çözülecekmiş gibi kendilerini tuttuklarını hissediyordu.”³³⁸ Bu acıyı birbirleriyle bile paylaşmayan kadınların kamuya açıklaması elbette beklenemez. Kadınların tecavüz olayını açıklamakta bunu paylaşmakta 90’ları hatta 2000’li yılları beklemesinin en önemli sebebinin sol siyaset anlayışının kadın erkek ilişkileri

³³⁷ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öyküden*, s. 43.

³³⁸ A.g.e., s. 43-44.

konusunda toplumun genelinden çok da farklı düşünmüyor oluşları, erkek egemen siyaset anlayışının kadınların özgül sorunlarını dillendirmeye olanak vermeyen sekter geleneği, kadınları giyimden kuşama cinsiyetsiz olmaya zorlayan ve tüm bunların kadınlar tarafından da kabullenildiği bir dönemdir. Bu nedenle tecavüz, kadınlar utansalar da bedenlerine yapılan bir saldırı olarak algılanmamış sıradan bir işkence olarak görülmüş, üzerine konuşulmamıştır. Hapishanedeyken tecavüzü hatırlamak bile istemeyen *Kuş Diline Öykünen*'in kahramanı Gülay, tecavüz felaketini, ilk kez yıllar sonra sevgilisi Yavuz onun bedenine dokunduğunda hatırlamaya başlar. “Bütün bunların unutulması mümkün müydü?... Yavuz, kendisine her dokunduğunda hatırlayacaktı. Ona her kim dokunursa dokunsun, hep hatırlayacaktır” Bir erkeğin ona dokunmasıyla bastırıldığı acısı tekrar ortaya çıkmakta ve istemediği halde kendisine dokunulduğu için yara aldığını düşünmektedir. “kadın olarak yara almak...”³³⁹ Tecavüzü bir kadınlık durumu olarak algılamaya başlar ve bunun üzerine düşünür.

Ayşegül Devecioğlu 2000’lerde romanını yazana kadar da hiçbir romanda kadınlara yapılan tecavüz yer almamıştır. Elbette bunda siyasal kültürün dönüşümünün ve feminizmin etkisinden sözedebiliriz. 1980’lerde sosyalist harekete bağlılık gösterenler tarafından, diğer yeni toplumsal hareketler gibi feminist hareket de başlangıçta küçümseme ve alayla karşılanmış, ancak 1990’larda kadın sorununun varlığı kabul edilebilmiştir. Önceleri toplumun genelinde hakim olduğu gibi sosyalist hareket içinde de etkisini gösteren cinsiyetçi ideoloji nedeniyle ailede ve diğer kadın-erkek ilişkilerinde ortaya çıkan problemler sorgulanmamış; kadın sorunu sosyalizm inşasında nasıl olsa çözülecek bir sorun olarak ertelenmiştir. Kadınların siyasal hareket içinde yer alabilmesi bile erkekler tarafından belirlenmiş bir söylem olan, kadının cinsel kimliğinin hiçe sayıldığı, bacı yakıştırması ile mümkün olabilmiştir. ““Bacım” derlerdi telefonda. Gülay’ın çok hoşuna giderdi bu sözcük. Bacı, kız kardeş , yani sen benim öz be öz kardeşimsin demek... Sana kötü gözle bakmam mümkün değil demek...”³⁴⁰ Yönetici konumdaki erkeklerin kadınların bireysel konulardaki dayatmaları ise kadınlar tarafından bile eleştirilmeden devrim yolunda uygulanması gereken sorumluluklar olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de 1980’lerin sonunda çoğu sol hareketten gelen akademisyen kadınlar çevresinin öncülüğünde yeni bir toplumsal hareket olarak beliren feminizm, “şimdi değilse, ne zaman “ anlayışından hareketle gündelik hayat alanında, eşitlik talebinde bulunarak gündelik hayatın siyasal önemini gündeme getirmişlerdir. 1990’larda sosyalist hareketler tarafından da kabul görmüştür ve bu dönemden sonra gözaltında tecavüz

³³⁹ A.g.e., s. 60.

³⁴⁰ A.g.e., s. 39.

karşısında susmak yerine bunu kamuya ifşa etmenin, bir daha asla olmasın diye geçmişle hesaplaşmanın, yok saymak, unutmak yerine hatırlamanın önemi siyasal açıdan da kabul edilmiştir.

Tecavüz karşısında konuşulamamasının sadece sosyalist siyasal gelenekle ilişkisi yoktur; aynı zamanda travmatik etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu olguya bireysel olduğu kadar toplumsal bir travma olarak da bakılabilir. İnsanlar için travma yaratan geçmiş yaşantılarıyla yüzleşmek, yeniden başlayabilmek, olgunlaşabilmek, kimlik kazanmak için belli bir zamanın geçmesi gerekir. Tecavüz meselesi konuşulamamış çünkü toplumda da kabul görmeyecek, horlanacak, utanılacak bir durum olarak algılanmıştır. İşkenceli sorguda tacize ve hakaretlere maruz kalan kadın solcu tiplemesinin ele alındığı İsmet Kür'ün *Onuncu Sigara* romanındaki Yosun karakteri yaşadıklarını unutmak istemektedir, bu nedenle anlatamamaktadır: "...az konuştuğumdan yakınıyorlardı; doğru, az konuşuyordum. Konuşmayı başkalarını, onların benimkine hiç benzemeyen yaşantılarını dinlerken unutmak daha kolay"³⁴¹ 1980 darbesi öncesinde örgüt sempatisini olan ve darbeden hemen sonra cinayet ve bombalı eylemde bulunmakla suçlanan Pamuk Yıldız ise gözaltından hapis haneden tahliye olana kadar geçen süreci akılda tutmak, unutmamak ve unutturmamak için *O Hep Aklımda* adlı anı kitabında anlatmıştır. Pamuk Yıldız da kendisinin yaşadıklarının benzerinin arkadaşları tarafından da yaşandığını, çok gurur kırıcı ve kötü muameleye maruz kaldıkları için sanki hiç yaşamamışlarmış gibi davranarak birbirlerine hiç anlatmadıklarını, utandıklarını söylemektedir. Pamuk Yıldız, Mamak'ta tanıştığı Fadime Teyze'nin "anlatmak ister ve istemezcesine" anlattıklarını şu şekilde aktarmaktadır: "...çıkınca herif beni boşar mı boşamaz mı onu da bilmiyorum. Çırılçıplak soydular, elektrik verdiler, duymadığımı duydum, bilmediğimi bildim, kimselere anlatamam bu derdimi"³⁴² Pamuk Yıldız, aslında hep aklında tuttuğu ancak kendisinin reddederek acısıyla başa çıktığı tecavüz gerçekliğini anılarını yazdığı kitabında geçmişi yeniden hatırlayarak aktarmakta, bu toplumsal travmayla başedebilmesi için bireysel acısını okuyucuyla paylaşmaktadır. "Tek çıkış yolunu onları reddetmekte buluyordum. Reddettiğim, kabullenemediklerimle yaşamak zorunda kalıyordum. Kitabı yazdıktan sonra artık şöyle diyorum: Ben bunları yaşadım ve bunlara rağmen yaşamımı olumlu bir biçimde sürdüreceğim. Bu utancı aşmamın yolu, yazmak ve toplumla paylaşmaktır"³⁴³ Pamuk Yıldız örneğinde olduğu gibi geçmişte tüm yaşanan olumsuzlukları ve

³⁴¹ İsmet KÜR, *Onuncu Sigara*, Everest Yayınları, İstanbul, 2007, s. 67.

³⁴² Pamuk YILDIZ, *O Hep Aklımda*, s. 200.

³⁴³ www.yeniozgurpolitika.com/?bolum=haber&hid=45430

özellikle de işkencede tecavüzü gerçeğini açıklayamamanın bunlardan duyulan derin utancın karşısında derin bir suskunluk içine girmek hayata tutunmak için çözüm olmuştur, susmak yaşanan acılar karşısında zamanında bir terapi işlevi görmüştür. Bunları paylaşabilmek, anlatabilmek için ise üzerinden zamanın geçmiş olabilmesi gerekmiştir.

4.1.3.8.2. İşkence Altında İtiraf ve İtirafçılığa Yoldaşların Bakışı

Gözaltına alındıklarında yapılan korkunç işkencelere direnemeyip konuşanlar, yoldaşlarına ihanet etmiş olmanın ve yenilginin acısını içlerinden atamayacak kadar büyük utanç ve suçluluk duygusuna kapılmışlardır.

Kadir Konuk 12 Eylül döneminin en sancılı konularından birini, işkence karşısında çözülen kişinin psikolojik durumunu *Çözülme* adlı romanında ele almaktadır. “...dürüst olmalıyım birçok şeyi kabul ettim. Bana dayatılan ifadeyi de imzaladım. Savcıda bütün bunları reddetmiş olmam gerçeği değiştirmez. Ben çözüldüm. Direnmem gerektiğini bildiğim halde ölüm korkusuna yenik düştüm. Bir türlü uzaklaştıramadım o korkuyu yanımdan...Cesur davranmadım. Bu doğru. Ama bir hain olup onların saflarına da geçmedim. Şimdi de korktuğum için bunları söylemiyorum. Utanıyorum. Onurumu koruyamamış olmak bana yeterince acı veriyor. Arkadaşın yerinde olmak isterdim olamadım. Şimdi yeniden başlamaya hazırım her şeye. Elbette eskisi gibi güvenmeyecek insanlar bana. Bunda haklılar da. Zamanla bunun da aşılacağına inanıyorum.”³⁴⁴ *Turnalar*'da itirafçı birey, uygulanan ağır işkence karşısında direncinin kırılmasına neden olan koşulları şu şekilde dillendirir:“Bense boyun eğmişim zulme dayanamamıştım, konuşmuştum. Acı değil, onurumun ayaklar altına alınması yıkmıştı beni. Karımın çılgınlıkları, çıplaklığı, çıplaklığım...”³⁴⁵ İtiraf edenlerin hem vicdanları rahatsızdır hem de utanç duygusunu üstlerinden atamazlar *Ne Güzel Çocuklardık Biz*'in karakterlerinden Sezen de işkence karşısında direnemeyerek itiraf dilekçesinin üzerine imzasını atanlardandır. Ancak bu ihanetinin acısını yıllarca içinden atamaz. Eski yoldaşları ise onu kendisinin ne ilk ne de son itirafçı olduğuna inandırmaya çalışmaktadırlar.³⁴⁶ Pamuk Yıldız da anı kitabında tecavüze uğradıktan sonra yapılan bütün suçlamaları kabul eder; ancak

³⁴⁴ Kadir KONUK, *Çözülme*, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s. 156.

³⁴⁵ Öner YAĞCI, *Turnalar*, s. 7.

³⁴⁶ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 163.

ne yaşarsa yaşasın sorgulanmak için kimseyi getirtmeyeceği konusunda kendi kendine söz vermiştir.³⁴⁷

İncelenen çoğu romanda temsil edildiği biçimiyle sol hareketler içinde görevler üstlenmiş; ancak işkenceye direnemeyip çözülmüş; ama utanç içinde pişmanlık belirtileri gösteren bireylerin bu durumları karşısında birlikte mücadele ettikleri yoldaşlarının genel olarak anlayışlı ve sahiplenici bir tavır içinde olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü, her birey için uygulanan işkence yöntemleri karşısında direnebilmenin garantisi yok gibidir.

“İçimizden kopartıyorlar arkadaşlarımızı. Çözülmenin, arkadaşlarını ele vermenin utancıyla onurlarını, öz saygılarını eziyorlar en nitelikli insanların. İçlerine korkunun felç eden zehrini, utancın kahreden mikrobunu aşıyorlar. Her gün kaç kişinin hayallerini, tutkularını, en dokunulmaz bildikleri değerlerini parçalayıp tükürüyorlar üzerine. Pis elleriyle kirletip, zorba tekmeleriyle eziyorlar. İzin vermemeli. Hiçbirini bizden kopartmalarına izin vermemeli. Hiçbiri hain değil bu arkadaşların , bir kaç ruhunu satmış dışında. Hiçbiri, hiçbir acıyı, hiçbir özveriyi göze alamayıp baştan her şeyden uzak duranlardan daha onursuz değil...”³⁴⁸

Romanlarda işkence karşısında çözüme sözkonusu olsa bile çözülen kişiler hapisaneye düştüklerinde ortak eylemlere, açlık grevlerine katılan kişiler olarak temsil edilmektedir. Örgüt üyesi bireyler gözaltı sürecinde uygulanan çeşitli işkence yöntemlerine karşı direnebilmeyi büyük yiğitlik belirtisi olarak görürlerken; itiraf etmiş olanlara karşı içten içe bir kızgınlık duysalar da çoğunlukla anlayışla karşılamaktadırlar ve çözülenlerle itirafçılar ayrı tutulur. *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* romanının militan karakteri Necmi de kendisinin ölümle burun buruna geldiği zamanlarda bile çözümediğini, önemli vaatler karşısında konuşanların olduğunu; bu itirafçıların da sonunda hiçbir yere getirilmediğini yazar.³⁴⁹

Ayşegül Devecioğlu'nun *Kuş Diline Öykülenen* romanında çözüme ve hapisanede çözülenin tecrit edilmesi konu edilmiştir. Ancak bu romanda da çözüme konusunda bu duruma karşı daha psikolojik etkileri göz önünde bulunarak yaklaşıldığı şeklinde bir temsil söz konusudur. Çözülenlere karşı tecrit etme meselesi hapisanede bazı kişilerce tartışma

³⁴⁷ Pamuk YILDIZ, *O Hep Aklımda*, s. 86 ve s. 77.

³⁴⁸ Kaan ARSLANOĞLU, *Devrimciler*, s. 203-204.

³⁴⁹ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*, s. 100.

konusu edilse de romanlarda ortak gösterge buna psikolojik durumu ve şartları değerlendirerek anlayışla karşılama şeklinde olmaktadır. “bunlar harekete çok emeği geçmiş insanlar. Onları böyle iterek, daha kötü duruma düşürmeye mi çalışıyorsunuz? İtirafçı mı olsunlar? Bu tür ceza yöntemleri, tecrit, caydırma bizim kullanacağımız yöntemler olmamalı. O zaman burjuvaziden farkımız ne...”³⁵⁰

4.1.3.9. Hapishane Süreci

Dayak, uyuşturulma, yetersiz beslenme, kalabalık, susuzluk, pislik, havasızlık, mektupla iletişime müdahale, zorunlu spor, tek tip elbiseye zorlama, şiddetin doruğa ulaştığı operasyonlarda özel eşyaların karıştırılması ve tahrip edilmesi romanlarda temsil edildiği üzere hapishanedeki 78'lilerin büyük sorunlarını oluşturur. Sürekli gözetim altında tutulmanın, yaşadıklarını görüşmeye gelen yakınına anlatabilme ya da mektupla haber verme olanağının olmadığı, konuştuğunda daha da fazla şiddetle karşılaşılan ve hatta hücrelere kapatılmayla cezalandırılan şiddetin kısır döngüsünün yaşandığı yerlerdir hapishaneler. *Çiçekler Susunca, Ay Şarkısı, Turnalar, Eylül Şifresi, Gün Ağarmasa, Önce Çocuklar Öldü ve Çözülme* gibi romanlarda geçen önemli mekândır. Bu romanlarda hapishane süreci ayrıntısıyla yer almaktadır. Kurgusal olarak romanda işkence verilse de kullanılan gerçekçi üslup ve anlatım bakımından anı kitaplarıyla arasındaki tür farklılığını silikleştirmek ve bu yüzden yazılan romanlar ile anı kitaplarını tür olarak birbirinden ayırdetmek güçleşmektedir. Pamuk Yıldız *O Hep Alımda* ve Zeki Kırdemir'in *Devrim Bize Yakıştırdı: Dam'dan Dar'a 78'lilerin Öyküsü*³⁵¹ adlı anı kitaplarında da hapishaneler konu edilmekte, burada kendileri gibi benzer sebeplerle tutuklu kalan mahkumların ortak yaşam alanında gündelik hayatın nasıl sürdüğü, yaşanan zorluklar, işkence ve dayanışma ilişkileri anlatılmaktadır.

Romanlarda işkencenin ve her türlü ruhsal ve fiziksel saldırının yaşandığı yerler olarak temsil edilen hapishanelerde bunu uygulayanların yanı sıra bu uygulamaları destekleyen ve görmezden gelen doktorlar üzerine yöneltilen eleştirilere de sıkça yer verilmektedir. Foucault'nun da belirttiği gibi hapishanelerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan ceza sistemindeki dönüşüm ile birlikte cezayı infaz edenlerin de değişmiş; önceleri sadece cellattan ibaret olan

³⁵⁰ Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öyküden*, s. 195.

³⁵¹ Zeki KIRDEMİR, *Devrim Bize Yakıştırdı: Dam'dan Dar'a 78'lilerin Öyküsü*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2004.

cezayı infaz edenin yerini gözetmen, doktor, papaz, psikolog gibi teknisyenlerden oluşan bir topluluk almıştır.³⁵² Romanlarda ve anı kitaplarında 12 Eylül askeri hapishanelerinde tutuklu kalan mahkumların gördükleri işkencenin ve izlerinin burada görevli doktorlar tarafından görmezden gelindiği, yapılan kötü muameleyle kayıtsız kalındığı anlatılmaktadır. Kadir Konuk'un *Çözülme* adlı romanında işkenceye uğramış ana karakter işkence izlerini görmezden gelen ve gelişi güzel iğne yapan doktor nedeniyle bir kolunu kaybeder. "Kim yaptı sana bu iğneleri" diye sordu. "bir doktor belki de doktor değildi bilemiyorum. Ama ona hep doktor diyorlardı"³⁵³ Elbette burada etkili olan ideoloji, siyasi mahkumların "vatan haini" olarak algılanmasına ve onların karşılaştığı her türden muamelenin de meşru görülmesine neden olmaktadır. Pamuk Yıldız'ın hatırladıklarına göre tutukluya yardımcı olmaya çalışan kadın polisin davranışı karşısında hapishane müdürü binbaşı içine kapatıldıkları bloğun üzerine "tutukluya merhamet, vatana ihanettir"³⁵⁴ sözünü astırmış ve kadın polisi görevinden uzaklaştırılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi siyasi mahkumlar devletin düşmanı olarak görüldüğü için onun dört duvar içine kapatılan bedeni ve ruhu cezalandırılması gereken nesne gibi görülmüş ve bu konuda hapishanede görevli herkes bu kurala uymaya zorlanmıştır.

Siyasi mahkumlar kendi gündelik ihtiyaçlarının kontrolünü bile ellerinden alarak iktidarını kabul ettirmeye çalışan hapishane yönetimine karşı zaman zaman direniş odakları oluşmuştur. Tüm baskı, disiplin ve işkencelere karşı tutuklular açlık grevleriyle, ölüm oruçlarıyla zorla kabul ettirmeye çalışılan kuralları reddetmeye, seslerini dışarıya duyurmaya çalışmışlardır. Gürsel Korat'ın *Ay Şarkısı* romanında sıkıyönetim yılları geçmiş olsa bile giderek artan şiddete ve baskıya karşı 1980'lerin ortalarında tutuklanan Altan karakterinin hapishanede yaşadıklarından da kesitler verilmektedir. Açlık grevi de dahil olmak üzere bir çok direniş eylemi düzenleyen, istediklerini yaptırmak amacındaki mahkumların yönetime karşı sundukları bildiri şöyledir: "Her gün temizlik kontrolü için koğuşlara dalarak bizleri coplamanıza, falakaya yatırmanıza ve saat altıda "kalk" komutuyla ayağa kaldırılıp saat on'da yat borusuyla yatırmanıza razı olamayız. Askeri tutuklu ve olağanüstü mahkeme sanığı olmamız, bizlere savaş hali hükümlerinin uygulanmasını zorunlu kılar. Bu, Cenevre Anlaşmasının bir gereğidir. Tek tip elbise giymemiz konusunda yolladığınız talimatnameyi geri çeviriyoruz. Bu elbiseleri ancak kefenimiz yaparsanız giydirebilirsiniz. Bu bildiri bir pazarlık talebi için size gönderilmiyor; bu bildiri, olacakların

³⁵² Michel FOUCAULT, *Hapishanenin Doğuşu*, s. 13.

³⁵³ A.Kadir KONUK, *Çözülme*, s. 130.

³⁵⁴ Pamuk YILDIZ, *O Hep Aklımda*, s. 224.

sorumluluğunu kabul etmeyişimizin ve cezaevindeki huzurun tarafınızdan bozulduğunun bir belgesi oluyor. Bilgilerinize rica olunur. Tüm Cezaevi Tutukluları Konsey Başkanlığı”³⁵⁵

Osman Akınhay’ın *Gün Ağarmasa* romanında F tipi cezaevlerinin protesto edilmesi amacıyla mahkumların başlattığı açlık grevlerinin ölüm orucuna dönüştürüldüğü eylemler karşısında 19 Aralık 2000 yılında gerçekleştirilen “hayata dönüş operasyonu”nu televizyondan izleyen ve yıkılan koğuşun kendisinin 12 Eylül döneminde kaldığı koğuş olduğunu görerek geçmişini hatırlayan 78’li Celal’in ilk siyasallaşmasından hapishaneye konuluşuna kadarki dönem, bugünkü yaşamıyla bağlantılı olarak ele alınmıştır. *Gün Ağarmasa*’nın Celal’i hayata dönüş operasyonunu televizyondan izlerken geçmişte tutuklu kaldığı cezaevini şu şekilde hatırlar: “...Orada doğal ihtiyaç görmek yoktu, kaba etlerini tuta tuta tuvaletin geldiğini lanet okumak aman yeniden sıkışmayayım diye içinden dua etmek zaten bir avuç olan yemeği sırf aç kalmamak uğruna kepçe büyüklüğünde tahta kaşıklarla acele ile ağızlarına tıktırmak vardı. Orada uyumak yoktu, vakit gece yarısını bir hayli geçtikten sonra, bedenleri uyuşup yana devrilince onları dürterek uyandırmak üzere avazı çıktığı kadar haykırarak içeri dalan nöbetçinin insafına kalmış olarak toplam birkaç saat sızmak vardı.”³⁵⁶ Romanda geçmişteki siyasi mahkumların, hapishanelerdeki direnişlerine, gündelik yaşamlarına, cezaevinin ortamına ve buradaki yaşadıkları işkencelere değinilmekte; bir sonraki yeni kuşak devrimcilerin F tipi cezaevlerine karşı direnme tarzları ve örgütlenme anlayışları geçmiştekiyle karşılaştırılmakta ve ölüm orucu eleştirilmektedir.

Hüseyin Şimşek’in kendisi de henüz hapishanedeyken yazdığı ve Belge Yayınları’nın yayımladığı *Ayrımı Bol Bir Yol* adlı romanda olaylar hapishanede otuz bir gün süren bir açlık grevinin etrafında gelişiyor. Açlık grevleriyle ilgili ilk kitap olan *Ayrımı Bol Bir Yol*’da açlık grevi boyunca direniş teslimiyet gibi temalar birlikte ele alınmaktadır. Romanın baş karakteri Hayri, gözaltında sorguda çözülmüş bir devrimcidir ancak hapishaneye konulur konulmaz yeniden direnmeyi seçen militandır. Romandan açlık grevi eyleminin yanı sıra hapishanede daha önce de yapılan ve anlaşmayla sonuçlanan, kazanımlara vesile olan eylemlerle karşılaştırmalar yapılmakta; açlık grevine girerek direnen tutuklular ile hapishane yönetimi arasındaki iktidar mücadelesi anlatılmaktadır. Romanda hapishanelerin direnişin olmadığı günlerde ağır işkencelerin yapıldığı, sağlık sorunları göz ardı edildiği bir yer olduğu; ancak toplu açlık grevi eylemlerinde bunun teslimiyete zorlanarak kırılmaya çalışıldığı

³⁵⁵ Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 95-96.

³⁵⁶ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 11.

vurgulanmaktadır. “Cezaevinin normal dönemlerinde, en ağır hastalıkları, cezaevi doktorlarının çoğunca hep hafifsenirdi. Böyle dönemlerde ise, pirenin deve edilmesine benzetiyordu, doktorların kendi hakkında söyledikleri...”³⁵⁷

Gün Ağarmasa ve *Turnalar* romanlarında temsil edildiği gibi 12 Eylül’den sonraki ilk yıllarda karıştır-barıştır politikasıyla birçok 78 Kuşağı üyesi cezaevlerinde silahlı sağ militanlarıyla aynı koşulları paylaşmak zorunda bırakılmıştır. *Gün Ağarmasa*’da cezaevi yönetiminin iki tarafa ayırım gözetmeyen uygulamalarına ve karşı tarafın bu muamele karşısındaki tavrına değinilmektedir. “Cezaevi yönetiminin o aylardaki ayırım gözetmeyen uygulamaları, onları şaşkına çevirmiş, tam anlamıyla aptallaştırmıştı. Başbuğlarının veciz sözleriyle “fikirlerinin iktidarda, kendilerinin hapiste” olmasını, cansiperane hizmetlerine rağmen komünistlerle aynı davranışlara maruz kalmalarını anlayamıyorlardı.”³⁵⁸

Kadın siyasi tutukluların yaşadığı taciz ise *Önce Çocuklar Öldü*’de hatırlanmaktadır: “Dalıyorlardı koğuşa, iplerde asılı sutyenleri kapıyorlardı önce. Tutup cart diye ikiye ayırıyorlardı. Bir meme bir ellerinde, diğeri öteki ellerindeydi sanki. Zevkten dört köşe oluyorlardı. Külotlarımızı alıp belli yerlerinden parmaklarını sokup yırtıyorlardı. İşin asıl ilginç kadını polisler isteri kahrkahlaları atarak seyrediyorlardı olanları.”³⁵⁹

Hapishane süreci zor da olsa, alışılır; cezaevinde de bir gündelik yaşam oluşur. Romanlarda da belirtildiği üzere dayak, hakaret, kötü muamele, görüş kuralları ve yasağı zorla marş söyletme, giyineni zavallı ve zayıf gösteren çuval gibi dikilmiş tek tip elbiseye, yemek duasına zorlamak, olumsuz yaşam koşulları bir yandan sürerken; bu koşullara karşı çeşitli eylemlerle ya da son çare açlık grevleriyle direnme ya da tünel kazıp kaçma çabaları söz konusudur. İçeride de dışarıda yapılabilen birçok şey yapılır; zaman çok çeşitli şekillerde değerlendirilmeye çalışılır. Birçok cezaevinde yeşillik adına ağaç bile bulunmamaktadır; mahkumlar hayatlarını bir parça yaşanır hale getirebilmek için çeşitli yollar denerler. *Gün Ağarmasa* ve *Kuş Diline Öyküden*’de okuduğumuz gibi ıspanak ya da yeşil soğan köklerinden ayıkladıkları toprakları yeşertmek için çaba harcarlar;³⁶⁰ Pamuk Yıldız’ın anlattığı gibi ailelerinden demirli sutyen isteyerek bu demirleri şiş haline getirip gizli gizli örgü örenler,

³⁵⁷ Hüseyin ŞİMŞEK, *Ayrımı Bol Bir Yol*, Belge Yayınları, s. 88.

³⁵⁸ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 155.

³⁵⁹ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, s. 53.

³⁶⁰ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 64; Ayşegül DEVECİOĞLU, *Kuş Diline Öyküden* s. 96.

zeytin çekirdeklerinden tespih yapanlar vardır.³⁶¹ Bir yandan hapishane yönetiminin baskıları ve dayatmaları diğer yandan bu baskıya karşı eylemler içinde bulunulduğu 78'linin hapishane ortamını konu alan romanlarda cezaevinde bulunan ana karakterler okuyan, kendini geçiştirmeye çalışan kişiler olarak sunulmaktadır. *Çiçekler Susunca*'daki Mazlum, *Ay Şarkısı*'ndaki Altan, *Gün Ağarmasa*'daki Celal karakteri çok karışık, sıkı denetim ya da açlık grevi gibi direniş dönemleri dışında boş vakitlerini, okuyarak, yabancı dil öğrenerek, spor yapıp hayata tutarak, gönül ilişkilerinden yaşama sevinci bulan kişiler olarak temsil edilmektedir. Ancak *Ay Şarkısı*'nda anlatıcının hapishanede bulunan siyasi tutukluların geneline bakarak yaptığı tespit, 78'linin habitüsü hakkında bize bilgi verme amacındadır. “Gerçekte kitap okuma yüzdesinin oldukça düşük olduğu açıktı. Okunan kitaplar da daha çok siyasal gündemi izleyen kitaplardı; şiir aşk ile kavgayı bir sayan duygu haliyle yazılmışsa seviliyordu; roman ise siyasal kahramanları konu almışsa elden ele geziyordu. Altan pek çok tutuklunun felsefe, ekonomi ve edebiyat konusundaki sığılığına şaşırıyordu. Bu sığılık entelektüelliği “lafazanlık” sayan toplu bilinçaltının ürünü olabilirdi. “Hitabet ve belagati parlak olanların pasifist olduğu” inancı eski bir kabul biçimi olmakla birlikte, içinde yaşanan koşulların “öze kıyıcı eylemciliği” zorladığı da yadsınamaz bir gerçeklikti.”³⁶²

Hapishanelerde ortak hareket etmek, dayanışmak, geçmek bilmeyen günler ve anlatılamaz acılar için en önemli iken o dönemde sol hareketler içindeki mevcut ayrışma ve tartışmalar içeriye de yansımaktadır. Hapishane yöneticileri için hangi örgütten olursa olsun herkesi “anarşist” “komünist” olarak adlandırılırken örgütler arasındaki sürtüşmeler, tartışmalar, suçlamalar içeride de aynen sürmektedir. *Çiçekler Susunca*'da Mazlum'un içeride en çok rahatsızlık duyduğu durumdur fraksiyon çatışmalarının içeride de sürüyor olması; içeride de devam eden hiyerarşik örgüt yapısı ve örgüt yöneticilerinin tavırları başka kişilerde olduğu gibi onun da üyesi olduğu sol hareketten kopmasına sebep olur. “...dışarıda 12 Eylül öncesi var olan anlayışlar olduğu gibi sürüyordu. Herkesin bir tek kendi örgütü komünist, diğerleri ise yurtsever, revizyonistti. Herkesin bir tek kendi üyeleri ve taraftarları “komünist” diğerleri küçük-burjuva idi... her örgüt faşizme karşı diğerlerinden daha kavgacı, daha kararlıydı... Özellikle “kararlılıkların” ispatı için gencecik insanların direnebilecekleri noktanın çok üstünde kararlar alınıyor, idarenin ince ince hesaplanmış rezil baskıları sonucu alınan kararlar yumuşatılınca herkes birbirini suçlamaya başlıyordu. Elbet örgütler arası süren bu sinir savaşı faşist yöneticilerin işini kolaylaştırıyor, her türlü insanlık dışı baskının

³⁶¹ Pamuk YILDIZ, *O Hep Aklımda*, s. 158.

³⁶² Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 107.

oluşturulması için daha uygun bir ortam yaratıyordu... Kimin ne için nasıl verdiği belli olmayan “otorite” gencecik insanları ezmeye devam ediyordu... Sürekli kapalı kapılar ardında devrimcilik yapan, deyim yerindeyse tuzu kuru olanların, gencecik işçi ve öğrencilerin ruh halini anlamaları olanaksızdı”³⁶³ Mazlum karakteri gibi *Gün Ağarmasa*’daki Celal de her türden eyleme katılsa bile diğer devrimciler arasında ikinci sınıf insan muamelesi göreceğini, en basit bir oylama hakkından men edileceğini, gündelik koğuş hayatında parya muamelesi göreceğini, hapisliğin daha da zorlaşacağını bile bile dışarıdayken bağlı bulunduğu örgütüyle tüm ilişkilerini bitirir ve hapisanede örgütsüz olmayı tercih eder. *Ay Şarkısı*’nda da hapisanede kendi içlerinde görüş farklılıkları nedeniyle kıyasıya mücadelenin, iç hesaplaşmaların gölgesinde yönetime karşı ortak hareket edip önemli eylemler gerçekleştirmiş, direniş konusunda kararlılık gösterebilmişlerdir³⁶⁴

Ailelerin dışarıdaki durumu ise içerideki kuşak üyeleri için cezaevi sorununun bir başka yüzünü oluşturmaktadır. Bazı bölgelerde, mahallelerin genç nüfuslarının büyük bölümü cezaevine girmiştir. Dağılan ya da büyük güç kaybına uğrayan örgütlerden, cezaevlerine konan, saklanan, yurt dışına kaçan ya da mücadeleyi bırakan yoldaşlardan sonra aileler kuşak üyelerinin kalan son dayanaklarıdır. Bunun izlerine de *Gün Ağarmasa*, *Turnalar*, *Çiçekler Susunca*, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* romanlarında rastlanmaktadır.³⁶⁵ Bu romanlarda ortak olan tema ailenin hapislik sürecinde evladına sahip çıkması ve “suçlu” olarak görmemesidir. Adı sayılan romanlarda ortak olan bu tema, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* romanındaki şu alıntıyla özetlenebilir: “Sağmacılar”da kalıyordum artık. Anneme haber ulaştırabilmişim. İlk kez ziyaretime geldiğinde, herkesin önünde “seninle gurur duyuyorum oğlum! Seninle gurur duyuyorum” diye bağırdı. Ondan bu çıkışı beklemiyordum. İlk kez bu kadar samimiydi. Beni ne kadar sevdiğini o zaman anladım. İkimiz de ağladık. Ağlayabildiğim, en nihayet ağlayabildiğim için mutluydum. Çok mutluydum. .. Bunları yaşadığım için çok talihli sayıyordum kendimi.”³⁶⁶ Ancak ailenin cezalandırılan çocuğuna tepkisinin çok sert olduğu temsiller de söz konusudur. *Ay Şarkısı*’nda baba gözaltında oğluna işkence eden polisler “hakklısınız, acımayın. Bu memleketin temeline dinamit koyan oğlum da olsa derisi yüzülmeli” şeklinde bir tepki de mevcuttur.³⁶⁷

³⁶³ Atilla KESKİN, *Çiçekler Susunca* s. 87-88-89.

³⁶⁴ Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 108.

³⁶⁵ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 71; Atilla KESKİN *Çiçekler Susunca*, s. 121; Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz* s. 101.

³⁶⁶ Mario LEVİ, *Karanlık Çökerken Neredeydiniz*, s. 101.

³⁶⁷ Gürsel KORAT, *Ay Şarkısı*, s. 14.

4.1.3.10. Eski Örgütlenme Yapısının Çöküşü Yeni Toplumsal Hareketlerle İlişkiler

Nurdan Gürbilek *Vitrinde Yaşamak* adlı kitabında belirttiği gibi 80'lerin ilk yarısı darbenin etkisiyle baskının, yasağın, devletin şiddetinin hakim olduğu bir dönemken, ikinci yarısından itibaren toplumun o güne kadar alışık olmadığı ilk bakışta kendini bir kurumsuzluk olarak sunan yasaklayıcı olmak yerine oluşturucu, kışkırtıcı ve içerici bir iktidar biçimi hakim olmaya başlamıştır. Ancak bu iki iktidar biçimi 80'ler boyunca birbirinin yerini almamıştır. Daha etkili olabilmek ve meşruluklarını sağlamlaştırmak için birbirine ihtiyaç duyarak birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. 80'lerin kültürel iklimini belirleyen bu iki tür iktidar biçimi arasındaki çakışma olduğuna dikkat çeken Gürbilek, bu çakışmanın çelişkileri de beraberinde getirdiğini ve çelişkilerin bir çok alana ve gündelik hayatın içine sızdığını belirtir.³⁶⁸

80 sonrasında yeni yaşam değerlerini benimseyen, evlenip sakin bir hayatı seçen; ancak kimlik ve aidiyet bunalımı yaşayan “evine kapanan eski militan protipi” *Devrimciler, Önce Çocuklar Öldü, Çıplak Ayaklıydı Gece, Ne Güzel Çocuklardık Biz, Bekle Dedim Gölgeye* romanlarında temsil edilir. İşkence gören, yıllarca cezaevinde kalan kimileri için darbenin yarattığı korku ve yılgınlık uğruna mücadele edilen ideallerden vazgeçilmesine yol açar. Hapishaneden çıktıktan sonra bireyin karşılaştığı ortam yeni değerler, değer yitimi *Eylül Şifresi, Önce Çocuklar Öldü*, yaşanan travma *Devrimciler* ve *Gün Ağarmasa*'da ele alınır. Yeni örgütlenme arayışı, yeni kuşak devrimcilerle ilişkiler *Tol*, *Eylül Şifresi*'nde işlenir.

Erbil Tuşalp'ın *Önce Çocuklar Öldü* romanında ana karakter geçmişte yenilmiş olursa da tam da böylesi dönemlerde inatla mücadele etmenin, geçmişin zorlu günlerinde ayakta kalıp direnmekten daha anlamlı olacağından hareketle geçmişini hep anımsayarak yeni örgütlenme arayışları içerisine girer. “‘yenildik ama’ dedi. ‘onurlu bir varkalma kavgası vermedik mi?’ Böyle dönemlerde direnmek, varlığını sürdürmek, kolayca kazanılan zaferlere eşdeğer değil mi? Bugünkü yenilgi ortamında ayakta kalmayı başarmak... Dışarıdakilerinin çoğunun yenik olduğu bir dönemde, içeriden yenilmeyen bir insan olarak çıkmak yeni ve zor sınavlar gerektiriyordu.”³⁶⁹ Yeniden örgütlenme arayışı *Eylül Şifresi*'nde de konu edilmektedir; ancak yeniden örgütlenme arayışları içerisinde çaba gösterilirken mücadeleye devam etmek isteyen kişiler arasındaki güven bunalımının varlığı başlıca mesele olarak ele

³⁶⁸ Nurdan GÜRBİLEK, *Vitrinde Yaşamak*, Metis Yayınları, İstanbul, 1992, s. 7.

³⁶⁹ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, s. 9.

alınmakta; 1980 öncesinde de var olan fraksiyonlaşma eğilimi ve iç kavgalar hala sürmekte olduğuna işaret edilmektedir. “Büyük bir güven bunalımının yaşandığı bilinen bir şeydi. Bunun altından örgütsel ayrılık çıktı. Oysa az ihtimal verilen bir gelişmeydi.”³⁷⁰

Murat Uyarkulak’ın *Tol* romanında yaşanan toplumsal ve kültürel dönüşüme ve kitlelerin depolitize oluşlarına rağmen mücadeleyi sürdürmek isteyen Topal Ahmet, geçmişteki önemli başarılarından güç alarak yeniden örgütlenme arayışı içine girer. “Baktım işler istediğimiz gibi gitmiyor, dedim bari birileriyle güç birliği yapalım. Görüştük bilmem ne teşkilatıyla, adımız biliniyor az buçuk, ‘en büyük direnişlerden biri sizin mahallede oldu’ diyorlar, gurur duyuyor insan. Ve abarttım ben de biraz, ‘çok adamımız her yerde kolumuz ve bacağımız var’ dedim. Hemen de sorumluluk üstlendim.”³⁷¹

1980 sonrası kuşakların yeni toplumsal ve kültürel koşullar altındaki mücadele ve örgütlenme tarzlarının ve değerlerinin geçmişten farklı oluşu 78 Kuşağı ile yeni kuşaklar arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olur. 1980 öncesinde silahlı sağın saldırılarına karşı savunma, mücadele tarzını belirlemekte ve toplumsal hareketlilik yoğun bir şekilde yaşanmaktaydı. Ancak darbenin yıldırıcı etkisi, 1980 sonrasında artan baskılar, depolitize olan ve egemen değerlere sarılan kitlelerle iç içe mücadele yapmanın güçlüğü, mücadele ve örgütlenme tarzını değiştirmiş, yeni kuşak devrimcileri sokakları terkedip kapalı mekânlarda illegal bir şekilde örgütlenmeye itmiştir. Geçmişin pratik fetişizminin yerini teorinin kutsanması almıştır. Dolayısıyla tüm bunlar, yenilgiye rağmen mücadeleye devam eden 78’liler ile gençler arasında kuşak çatışmasına neden olmaktadır. Murat Uyurkulak’ın *Tol* romanında önemli öz örgütlenmenin ve direnişin içinde yer alan 78’li Topal Ahmet ile yeni kuşak devrimciler arasındaki çatışmanın temsili içinde 78 Kuşağı’nın temsilini de buluruz. “Cumaları toplantı günü. Sekiz-on kişiden fazlası olmuyor. Gelenler çoğunluk gözlüklü, sakallı, kısık, mayhoş sesle konuşan, ağır ağır hareket eden üniversiteliler. Toplantıların başında konuşmaya çalışıyorum. Zaten üniversitelilerin dallı budaklı konuşmalarından buna fırsat da kalmıyor. Kitle çalışmasından, sivil kitle örgütlerinden, kitleselleşmekten söz ediyorlar. Adını sanını bilmediğim adamlardan bitmek tükenmez alıntılar yapıyorlar, yeni mücadele biçimleri geliştirmekten dem vuruyorlar, da ortada ne kitle ne mücadele var. Kimse hedefe kitlenmekten, silahlardan, sokaklara çıkıp çatır çatır vurmaktan bahsetmiyor...Toplantılarda her seferinde aynı sahne yaşanıyor. Ortalara doğru

³⁷⁰ Hüseyin ŞİMŞEK, *Eylül Şifresi*, s. 71.

³⁷¹ Murat UYURKULAK, *Tol*, s. 238-239.

sözü alıyorum, heyecanla, verilen görevlerin ne kadarının yerine getirilip getirilmediğini herkese tek tek soruyorum. Ben ısrarla sordukça ortalığa soğuk, gergin bir hava yayılıyor....Alışmamış ki bunlar hesap vermeye de sormaya da. Ben öyle miyim ya? Gerilla disipliniyle yetiştim ben, komutanlık yaptım, hesap sormayı da vermeyi de bilirim. “Hesap sorma faslından sonra, bütün konuşulanları yok sayarcasına, art arda eylem önerileri sıralamaya başlıyorum. Ağır geliyor tabi onlara: ‘Rica ederiz Ahmet, biraz daha ayakları yere basan şeylerden söz et’ gibi şeyler saçmıyorlar... Her sözüme ‘yoldaş’ diye başlamam alay konusu oluyor, inanabiliyor musun?”³⁷²

Mücadele biçiminin değiştiği yeni ortamda yine de düzeni sorgulayan eleştirenler arasında olmak isteyenler, değişen koşullara uyacak örgütlenmeler içine girmeye başladılar. *Ne Güzel Çocuklar Biz* romanının kahramanlarından Akın ve eşi Şerife cezaevinden çıktıktan sonra İnsan Hakları Derneği’ne üye olup, mahkumların haklarını savunurlar. Ancak bu yeni örgütlenmeler içinde de bölünmelerin varlığı ve eski alışkanlıkların devam ettirilmesi söz konusudur.³⁷³

Dünyada 1960’lar ve 1970’lerde büyük etki yaratan yeni toplumsal hareketler Türkiye’de 1980’den sonra sosyalist hareket içinden gelenler tarafından tanıtılıp, savunulmuştur. Ancak, etkinlik göstermeye başladığından itibaren sosyalistlerce kuşkuyla karşılanan yeni toplumsal hareketler sosyalistlerin ve toplumun gözünde değer arttıracak eylemleriyle dikkat çekmeye başlar. 1980’lerin sonlarında küçümsenen bu örgütlenmeler ile birlikte hareket etme düşüncesi hakim olmaya başlar. Sosyalist harekete vurulan ağır darbeden sonra etkinlik göstermeye başlayan yeni toplumsal hareketler, büyük eleştirilere tutulur ve bu türden hareketlerin boşlukta kalmış insanların kimlik bunalımı olarak görülür. 1980 Öncesinde örgütlü mücadelenin içinde yer alan, dört yıl kaçak yaşayan, işkence, cezaevi gibi süreçlerden geçen *Önce Çocuklar Öldü* romanının karakterlerinden biri olan Mukaddes, kadın hareketi içinde yer almaktadır. Çevresindeki eski yoldaşları ise bu durumunu tepkiyle karşılarlar, ancak geçmişteki mücadele içinde kadınların özgül sorunlarının çözümü için herhangi bir adım atılmadığı ve bu sorunların ertelendiği kabul edilmektedir.³⁷⁴

³⁷² A.g.e., s. 242-243.

³⁷³ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 160.

³⁷⁴ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, s. 51.

Çıplak Ayaklıydı Gece, Ne Güzel Çocuklardık Biz, Bekle Dedim Gölgeye, Devrimciler gibi romanlarda 78 Kuşağı'nı alaşağı etme amacındaki darbenin doğrudan etkisinden kurtulanların eski alışkanlıklarını ve değerlerini bir kenara bırakarak yeni toplumsal koşullara uygun yaşam değerlerini benimsedikleri yönünde temsiller bulunmaktadır. Ahmet Ümit'in *Çıplak Ayaklıydı Gece* adlı kitabında 80 öncesinde örgütlü mücadele içinde olan ancak şimdi birinin zengin bir işadamı olduğu diğerinin ise yaşadığı ortama yabancılaşarak ümitsiz ve bunalımlı iki eski yoldaşın karşılaşma hikayesi anlatılmaktadır.³⁷⁵ *Ne Güzel Çocuklardık Biz* adlı romanın olay örgüsü ise 80 öncesinde sosyalist mücadelenin içinde olan ancak daha sonra mücadeleyi bırakarak yeni yaşam değerlerini benimseyen, evlenerek sakin bir hayatı seçen ve "ev"ine kapanan eski militan prototipi üzerine kuruludur.³⁷⁶ Ümit Kıvanç'ın *Bekle Dedim Gölgeye* romanında ise sosyalizmi benimsemiş, ancak 'hayallerinin' karşılığını sosyalist hareket içinde bulamamış olan Erdal'ın kimlik ve aidiyet bunalımı kendi ifadesiyle şu şekilde dillendirilir: "Beni hayallerim sosyalist yapmıştı. Şimdi, her şeye rağmen vazgeçemediğim - umarım ölümlük haykıracağım ikinci gerçek de bu olur: yani hayallerimden bir türlü vazgeçemiyor oluşum- hayallerimin yüzünden ne bu toplum düzenini içinde varolabiliyorum ne de sosyalizmin içinde."³⁷⁷ 1980 sonrası kuşak üyeleri arasındaki savrulmalara verilen yanıt ise bir başka romanda, Erbil Tuşalp'ın *Önce Çocuklar Öldü*'sündedir: "Birlikte olduğu insanların, her şeyin bittiğine inanmaları çok önemliydi. Onun için. Köpük gibi eriyip gitmelerine çoğu kimsenin, aklı ermiyordu. Ama onlar başkalarının geliştirdiği, işlerin tıkır tıkır yürüdüğü yıllarda aralarına katılmışlardı. Ve kısa sürede elde edilecek başarılarla bel bağlamışlardı. Saldırı karşısında hemen tükendiler ve kendi tükenişlerini, bizim inançlarımızın, ilkelerimizin tükenişi olarak göstermeye kalktılar."³⁷⁸

4.1.3.11. 78 Kuşağı'nın Romanda Temsili ve Geçmişin Değerlendirmesi

1970'li yılların toplumsal ve kültürel yapısının etkisiyle sol politika içinde yer alarak kendilerini orada tanımlayan, egemen sisteme karşı konumlanarak kolektif eylemler gerçekleştirmiş olan 78 Kuşağı, toplumun politikleşmiş olmasının, mücadele etmenin hak ve ödev olarak görülme zorunda olduğuna inanılan yılların ürünüdür. "Nereden geleceği belli olmayan bir merminin bedenine gireceği anı sürekli bekleyen, bazen bir kaç günde bir,

³⁷⁵ Ahmet ÜMİT, *Çıplak Ayaklıydı Gece*, s. 19.

³⁷⁶ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 74-78.

³⁷⁷ Ümit KIVANÇ, *Bekle Dedim Gölgeye*, İstanbul, 1989, s. 255.

³⁷⁸ Erbil TUŞALP, *Önce Çocuklar Öldü*, s. 129.

bazen her gün bir arkadaşının, bir yoldaşının ölüm haberini alan, üzerinde silah olmadığı an kendini can güvenliğinden yoksun ve çıplak hisseden, ‘halk kitlelerini kurtarmak’ için ölüm dahil her şeyi göze alan, en sıradan gereksinimleri bile ‘devrimci ahlaka uygun olmadığı için’ yok sayan en önemli bireysel sorunlarını bile ‘bencillik olur’ diye beyninin derinliklerine iten, sürekli ülke ve dünya sorunlarını düşünüp tartışan; ‘devrim uğruna gerekirse cenazelerimiz de kullanılacaktır’ ilkesinden hareketle, daha 20’li yaşlarda, ‘öldürülürsem cenazemi aileme değil, arkadaşlarıma verin’ diye dilekçeler yazan Marksist, bu nedenle materyalist, ama bir o kadar da romantik bir kuşaktı 78’liler.”³⁷⁹

İncelenen romanlarda genel olarak kuşaksal kimlik kabul edilmekte ve benimsenmektedir. İsmet Kür, *Onuncu Sigara*’da geçmişini saygıyla andığını söyler romandaki karakterine “beni ayakta tutan, kendime olan saygımdı... Kendime, arkadaşlarıma, davamıza... Yaptıklarımıza amacımıza olan saygımdı... Kötü hiçbir şey yapmadık ki biz. Ne onlar gibi işkence yaptık, ne öldürdük ne de astık. Ne kendimizi sattık, ne de insanları...”³⁸⁰

Osman Akınhay’ın *Gün Ağarmasa*’sında ve Erbil Tuşalp’in *Önce Çocuklar Öldü*’sünde bu kuşaksal kimliği sahiplenme 68 Kuşağı’yla karşılaştırılarak içselleştirilmektedir.

“1970’li yıllar kadar çalkantılı, kitlesel ve doğurgan bir ortam görmüş müydü hiç Cumhuriyet Türkiye’si? Üstelik kendileri yeni filizlenen bir hareketin dinçliğini ve bozulmamışlığını bir de şehrli ve eğitimli bir topluluk olmanın faydalarını gören 68’liler kadar şanslı olmadıkları, orantısız bir kitleselleşme ve köylüleşmenin kısır ideolojik çekişmelerin ve ölümleri gündelik hayatın önemsiz bir parçasına dönüştüren şiddetli çatışmaların kısıncacı altında bir hayli bocaladıkları halde”³⁸¹

Erbil Tuşalp’in *Önce Çocuklar Öldü* romanında 78’li kahramanın 68’li bir büyüğüyle yaptığı sohbet anında geçmişi değerlendirişine ve bunu yaparken nerede yanlış yaptık ve niçin yenildik sorusuna cevaplar arayışına tanık olmaktadır. Türkiye’de sosyalist mücadelenin meşruiyet kazandığı 60’lı yıllar ile 70’li yıllar arasında karşılaştırma yapan romanın

³⁷⁹ Aktaran Celalettin CAN, *78’liler Sorguluyor*, s. 201.

³⁸⁰ İsmet KÜR, *Onuncu Sigara*, s. 81.

³⁸¹ Osman AKINHAY, *Gün Ağarmasa*, s. 174.

kahramanı, adeta geçmişin bir panoramasını sunarken aynı zamanda hem kendi özelinde hem de kuşak adına özeleştirir de yapmaktadır.

Osman Akınhay'ın *Gün Ağarmasa*'sında da 78 Kuşağı'nın "yitik kuşak" olarak görülmesi ve adlandırılmasında bir parça kuşağın kendisinin de hataları olduğuna işaret edecek bir temsil söz konusudur. "tamamen kendi şablonlarımızla, kendi kafamızda tahayyül ettiğimiz bir istasyonda panik ve telaş içinde, hiç gelmeyecek bir treni kesinlikle kaçırmamız gerekir diyerek taş kesildik biz. Tarih yazma sevdamızdan başımızı alamayıp kuşaktan kuşağa aktarılacak bir gelenek oluşturma ve kalıcı değerler yaratmanın daha önemli olduğunu bir türlü kavrayamadık. O yüzden hayatın içine bir türlü giremiyor, açıktan geçen hayatın bize kıcı ile gülmesine öfkeleniyoruz."³⁸² Benzer bir kuşak nitelemesi *Eylül Şifresi*'nde de görülmektedir: "Bir sürü kırılanı kuruyarıyla da olsa, toprağın derinliklerinde damar damar yılanmış bir çınarın, en körpe dallarının ucundaki kuşaktanım. Bizim kuruyarıımız yeşerenliydi..."³⁸³ Metin Celal'in *Ne Güzel Çocuklardık Biz* romanının karakterlerinden hapisaneden çıktıktan sonra kendisine yeni bir hayat kuran Akın, geçmişteki politika yapma tarzının, profesyonel devrimcilik anlayışının özeleştirisini yapmakta ve bugünkü koşullar altında mücadeleyi sürdürmektedir.³⁸⁴

Romanlarda 78 Kuşağı, 1980 darbesiyle birlikte kendi başına terk edilmiş, uğruna her şeyleri göze aldıkları kitlelerin desteğini kaybetmiş olarak temsil edilmektedir. Egemen sınıfların hegemonik ideolojisine eklenerek yeni toplumsal ve kültürel yapıya uygun davranış kalıplarını ve değerleri benimseyen kitleler karşısında 78 Kuşağı artık onlar adına onları kurtarmak için değil, hayatın içinde üretken ve sorgulayan insanlar olarak kitleler ile birlikte mücadele arayışındadır.

4.1.4. 78 Kuşağı'nı Temsil Eden Romanlara İlişkin Genel Bir Değerlendirme

78 Kuşağı tecrübesinin romanlardaki temsili, siyasal sosyalleşme sürecinde ailenin, 68 Kuşağı'nın, aşırı sağ unsurların uyguladığı şiddetin, arkadaş çevresinin, dernek çalışmaları ve toplantıların, resmi profesyonel eğitimcilerin ve kitapların etkileri konusunda mülakatlardan

³⁸² A.g.e., s. 56-57.

³⁸³ Hüseyin ŞİMŞEK, *Eylül Şifresi*, s. 15.

³⁸⁴ Metin CELAL, *Ne Güzel Çocuklardık Biz*, s. 159.

edinilen verilerle genel olarak uyum içindedir. Romanlarda mülakatlardaki sosyalleşme etkenlerinden açıkça farklılaşan bir unsur, karşı cinse duyulan ilgi ya da aşk ilişkisinin rolüdür. Bu farklı etki, mülakatlarda beliren “Spartacı” habitusun duygusal ilişkiyi siyasal mücadeleye dolaysızca karıştırarak temsil etmeme biçimindeki ilkesel bir yatkınlığın sonucu olarak yorumlanabileceği gibi, geleneksel olarak bireysel olan için kolektif olan karşısında anlatımsal bir öncelik öngören roman sanatının duygusal yaşantıyı dramatize etme eğiliminde olmasıyla da açıklanabilir.

Sol siyasetle ilişkili gençlerin aileleriyle ilişkilerinde ise özellikle babaların çocuklarının devlete karşı olan etkinliklerinden genellikle kaygılı ve hoşnutsuz oldukları ve devleti karşısına alan militan evlatla ilişkisinin kopma noktasına geldiği şeklinde kurguya romanlarda sıklıkla rastlanmaktadır. Tutukluluk ve mahpusluk tecrübesi boyunca ebeveynler ve çocuklar arasında eylemlilik sürecinde ortaya çıkan gerilim yerini zorunlu bir sahiplenme/sahiplenilme ilişkisine bırakır.

Romanlar, gündelik hayatın izinin sürülebileceği en iyi edebi türdür. 78 Kuşağı'nı romanlarda 1970'lerde devrimci mücadelenin yoğunluğu ve siyasi faaliyetlerin gündelik hayat etkinliği haline geldiği anlatılmaktadır. Romanlardaki kuşak üyesi karakterler, kendilerini kuşak olarak temsil ediş gözlenen ortak nokta ise daha eşit, daha adil, daha özgür bir dünyada yaşamaları gerektiğine dair evrensel kabullerin ve özellikle dayanışmanın 78 Kuşağı'nın varoluş biçimi haline geldiği yönündeki temsillerdir. Kaybedilmiş, ama arzulanan değerler, bugünün yeni yaşam tarzlarıyla karşılaştırılarak yüceltilmektedir. Geçmişte sol hareket içinde yer alıp 1980'lerin sonlarında neoliberal, köşe dönmeçi, fırsatçı ideolojiye kendilerini kaptıran dönemin bireysel zevklerinin ve farklı yaşam tarzlarını keşfederek yozlaşan tiplere de romanlarda yer verilmekte ve bu tipler eleştirilmektedir.

Romanlarda merkezîyetçi hiyerarşinin, sekte yapının ve lider merkezliliğin ve bunlar karşısında özgüvenini yitirmiş, olan biteni içsel olarak sorgulasa da bunu ifade etmeye çekinip korkan örgüt üyelerinin durumunun gözler önüne serildiği birçok örnek bulmak mümkündür. Örgütlerin amaçlarının her türlü insani arzu ve eğilimin önüne geçtiği, bireyin örgüt karşısındaki güçsüzlüğü eleştirilerek romanlarda işlenmektedir. Romanlarda da örgütün kadın-erkek ilişkileri konusunda görüşlerinin bu ilişkileri yalnızca evliliğin kazandırabileceği bir meşruiyet doğrultusunda onayladığı, özellikle erkeklerin, çıkarları söz konusu olduğunda ilericiyi bir kenara bırakıp “halkın sağduyusu” söylemine geçerek ataerkil söylem ve

pratikleri yeniden üretmek eğiliminde olduğu yönünde bir temsil söz konusudur. Özellikle feminist 78’li kadın yazarlar örgüt yapısında kadınların ikincil konumda olduğu yönündeki eleştirilerini kurguladıkları romanlara taşımışlardır. Romanlarda da “bacı” meselesi konu edilmekte ve bugünden geçmişe bakılarak yapılan değerlendirmelerde geçmişte sol hareketler içinde bu ilişki tarzının varlığı kabul edilerek roman karakterine eleştirisi yaptırılmaktadır. 1970’lerde genel olarak sade olmayı tercih eden, dış görünüşüyle dikkat çekmek istemeyen bir devrimci kadın tipi kendiliğinden oluşmuş ve bu örgüt içindeki her kadını etkilemiştir. Romanlarda temsil edilen kadınlar da genel olarak bu protipe uymaktadır.

Devrimci örgütlerin hem siyasal mücadelede hegemonik güç olabilmek, hem de birbirlerinden taraftar kazanmak amacıyla rekabet halinde olduğu ve fraksiyonlar arasındaki ilişkilerin çalışmaya dönüştüğü, romanlarda geçmişe yönelik ortaklaşan eleştirilerdendir. Darbe sonrasında ve hapisane sürecinde bile örgütler arasındaki uzlaşmazlığın giderilemediği vurgusu ise sıklıkla ele alınmaktadır.

Romanlarda 1970’li yılların sonunda sıkıyönetim dönemlerinde artan devlet baskısı ve yasaklamalarla başlayan illegal çalışma zorunluluklarının örgüt-toplum ilişkilerini kısıtlaması nedeniyle kuşak üyelerinin toplumsallaşma düzeylerinin düştüğü ve içine kapanan bir yapıda bunaltıcı denebilecek hayat sürdürdükleri yönünde genel bir temsil söz konusudur.

Çoğu zaman örgüt bağlantılarını kullanarak belli adreslere kaçış gerçekleştirilmiş olsa da kimi siyasi mülteciler hem yurttan bırakılan yoldaşları tarafından hem de kendileri gibi sürgün hayatı yaşayan diğer yoldaşlar tarafından horgörülerek temsil edilmektedir. Bu horgörüye neden olan en önemli sebep, topraklarından koparılan; arkalarında bıraktıkları tüm sevdikleri gibi değerlerini de terk etmiş, mücadeleden vazgeçmiş, gelişmelere duyarsız kalmış karakterlere yer verilmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra siyasi mülteci 78’lilerin yaşadığı psikolojik ve sosyolojik sorunlar da romanlarda konu edilmektedir.

İşkence, tüm romanlardaki ortak tecrübe olarak dikkat çekmektedir. İşkencede tecavüz de dahil ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Tecavüz olayının kadınlar için travmatik etkisinin hapishanede de sürdüğü, yaşananların özellikle o dönemde daha çok namusla ilişkilendirilip kendi kendine bile itiraf edilmeyerek bastırıldığı; bu korkunun ve yaşananların o dönem özellikle kadın militanlar üzerinde travmaya yol açtığı sonucu çıkmaktadır. Bu

travmayla başatmenin yolu kişinin tecavüzü herhangi bir işkenceden farklı görmeme konusunda kendisine yönelik telkinleridir. Tecavüz konusunda dönemle ilişkin önemli tespitlerden birisi tecavüz olaylarının konuşulamamasıdır. Konuşmamanın gerekçelerinden biri ise işkenceciler karşısında direnci kaybetmemek ve zayıflık göstermemektir.

İncelenen çoğu romanda temsil edildiği biçimiyle gözaltına alınana kadar sosyalist mücadele için büyük fedakarlıklarda bulunmuş ancak işkenceye direnemeyip çözülmüş ve bir yandan da utanç içinde pişmanlık belirtileri gösteren bireylerin bu durumlarına karşı birlikte mücadele ettikleri yoldaşlarının genel olarak anlayışlı ve sahiplenici bir tavır içinde olduklarını söyleyebiliriz. Romanlarda işkence karşısında konuşmuş olanlara da yer verilebildiği için temsil edilen duygu, yoldaşlarına ihanet etmiş olmanın ve yenilginin acısını içlerinden atamayacak kadar büyük utanç ve suçluluktur.

Hapishaneler kendilerini ve başkalarını tanımanın, bireyselliklerini geliştirebilmenini ve aynı zamanda değerlerini sürdürebilmelerinin mekanı haline gelmiştir. Hapishanelerde kendileri gibi benzer sebeplerle tutuklu kalan siyasi mahkumların ortak yaşam alanında gündelik hayatlarını nasıl sürdüğü yaşanan zorluklar, işkence ve dayanışma ilişkileri anlatılmaktadır. İşkencenin ve her türlü ruhsal ve fiziksel saldırının yaşandığı yerler olarak temsil edilen hapishanelerde bunu uygulayanların yanı sıra bu uygulamaları destekleyen ve görmezden gelen doktorlar üzerine yöneltilen eleştirilere de romanlarda sıkça yer verilmektedir. Romanlarda ve anı kitaplarında askeri hapishanelerdeki tutukluların gördükleri işkencenin ve izlerinin burada görevli doktorlar tarafından görmezden gelindiği, yapılan kötü muameleye kayıtsız kalındığı anlatılmaktadır. Hapishanelerdeki baskı ve işkenceye karşı tutukluların açlık grevleriyle, ölüm oruçlarıyla zorla kabul ettirilmeye çalışılan kuralları reddetmeleri ve seslerini dışarıya duyurmaya çalışmışları da romanlarda konu edilmektedir. O dönemde sol hareketler arasındaki tartışmaların ve ayrışmaların içeriye yansıdığı ve içeride de tutuklular arasında gerginliklerin yaşandığı ve hapishanedeki gündelik hayatı etkilediği anlatılmaktadır. Ailelerin dışarıdaki durumu ise içerideki kuşak üyeleri için tutukluluk sorununun bir başka yüzünü oluşturmaktadır. Romanlarda ortak olan tema ailenin hapislik sürecinde evladına sahip çıkması ve “suçlu” olarak görmemesidir.

2000’li yıllara kadar sayısı çok fazla olmayan 78 Kuşağı’yla ilgili romanlarda genel olarak, kuşağın siyasal olarak etkin olduğu dönemden çok, 1980 sonrası dönem konu

edilmektedir. 2000 yılından sonra yazılan romanlarda ise kuşağın asli tecrübesini oluşturan, etkin olduğu 1970'ler temsil edilmektedir. Bu değişikliğin bellek çalışmalarına verilen önemle ve 78 Kuşağı'nın bir kuşak olarak tanınmasıyla paralellik gösterdiğini söyleyebiliriz.

80'lerde ve 90'larda yazılan romanlarda iki darbe arasındaki asıl “toplumsal tecrübe” anının oldukça az işlenmiş olmasının ilk nedeni, mitingler, yürüyüşler, grevler, örgüt ve parti toplantılarından yansıyan bir coşkunun hakim olduğu zaman aralığının, onu izleyen terör sürecinin gölgesinde kalmış olmasıdır. İkinci neden ise, romanların toplumsal tahayyül açısından kısırlaşmış ve içi boş bir bireyciliğin empoze edildiği 1980 sonrası Türkiye’inde yazılmış olmasıdır. Romanlarda darbe sonrası tecrübenin ağırlıklı olması olağan karşılanabilir, zira bu darbenin 12 Eylül yönetiminin bildirimlerinde belirtilenlerin aksine yalnızca şiddet olaylarının, “akan kardeş kanının” durdurulmasından ibaret olmadığı, toplumun ve devletin yeniden yapılandırılmasına yönelik daha kapsamlı bir müdahale anlamı taşıdığı, sonraki birkaç yıl içinde anlaşılmıştır. Darbenin şiddeti bu anlamda yalnızca, terörün kaynağı olarak gösterilen; böylece hapishanelere yığılan, yurt dışına kaçmak zorunda bırakılan, siyaset alanının tamamen dışına itilen 78 Kuşağı’na değil, tüm topluma yönelmiştir. Bu anlamda 12 Eylül toplumun her bakımdan en üretken kesimini saf dışı bırakarak öncesi ve sonrası arasında olağanüstü bir tarihsel/toplumsal bir kırılma yaratmıştır. İncelenen romanların çoğunun yazarının 78 Kuşağı’ndan olduğu düşünülürse, bu romanlarda açığa çıkan bilincin, kırılmanın ötesinde kalan ve oluşumunda özne konumunda bulunulan “asıl tecrübe” yerine, kırılma ve berisindeki travmatik tecrübeye yönelmesi anlamsız değildir. Tecrübeyi yeniden kurmanın bir yolu olarak romanın buradaki işlevi, kırılma anıyla yüzleşerek bilince/bilinçte ne olduğunu ortaya koymaktır.

Toplumsal tecrübenin niteliğine dair en anlamlı ifadeler anılan dönemdeki toplumsal değişimin ve kuşağa ait eylemlerin anlatıldığı satırlarda, özellikle de üniversitelerdeki hayatın ve mitinglerdeki, toplantılardaki coşkunun betimlediği bölümlerde yer alır. Yüzyıllarca, kamusal hayattan devlet binalarının kasvetli koridorlarını anlamış olan bir toplum, varoluş koşullarını değiştirmek için sokaklara, meydanlara çıkmaktadır. Haneyle işyeri, haneyle kamu binaları, haneyle dünya arasında kalan mekanın uzun sürmüş suskunluğu, hayatı değiştirmeyi talep eden insanların sloganlarıyla bozular. Hane içindeki hayat da değişmekte, siyaset o zamana dek olmadığı kadar konuşmaların konusu olmaktadır. Gazete, dergi ve kitap tirajları okuma alışkanlığının artışına bağlı olarak büyümektedir. Toplumsal ilişki ağının her noktasında egemenlerle tabi olanların ilişki tarzları ve bu ilişkileri

değerlendiriş biçimleri değişmekte, geleneksel değerler dönüşmeye başlamaktadır: Çalışanlar ve işverenler, gençlerle yaşlılar ve kısmen kadınlarla erkekler arasındaki iktidar ilişkilerinde denge değişmektedir. Eşitlik, özgürlük, bağımsızlık kardeşlik gibi hümanist ve sosyalist değerler, karşılarında geleneksel karşıtları bulursa da toplumda benimsenmekte ve yayılmaktadır.

4.2. Bellek Mekanı Olarak Birgün Gazetesi

Kuşaksal kimliğin hem düşünce hem de eylem aracılığıyla üretilmesi ve sürekli yeniden kuruluyor olması hafızayı sürekli canlı kılacak haberlere yer veren bir gazete olarak Birgün Gazetesi'nde 78 Kuşağı'nın kendisini nasıl tanımladığının, kuşağın kendisini nasıl temsil ettiğinin izini sürmek önemlidir. Neden özellikle bu gazetenin seçiliyor olduğu, hafızaları taze tutan haberlere neden sıkça yer verildiği, kuşaksal kimliğin oluşumunda ve yeniden üretilmesinde belirleyici olan unutulmayan ve unutturulmamaya çalışan önemli gün ve olayların gazetede yer alıyor oluşu, unutturmanın yasını tutmanın sürekli hatırlamanın ve örgütlenmenin sağlanmasında bir bellek mekânı olarak adlandırabileceğimiz Birgün Gazetesi'nin önemli katkısı bulunmaktadır. Kuşağın kimliğini yeniden tanımlamasında bir bellek mekânı olarak işlev gören Birgün Gazetesi bu özelliğiyle çalışma içerisinde ele alınmayı hak etmektedir.

“Ulusal gazete” terimi, yerel/bölgesel yayın yapan basın kuruluşlarından farklı olarak, bir ulus-devletin toprak sınırları içinde yaygın olarak dağıtılan gazeteleri anmakta kullanılır. Ulusal gazeteler, toplumsal belleğin hegemonik biçimi olan ulusal belleğin oluşumunda önemli bir rol oynarlar. Öncelikle bu gazetelerin ulusal nitelikli kamusal gündemin belirlenmesinde –genellikle gazete sahiplerinin ya da yöneticilerinin sınıfsal köken, yönelim ve çıkarlarına göre seyreden- bir tür süzgeç gibi iş gördükleri söylenebilir. Belli konu ve sorunları öne çıkararak, belli meseleleri sistematik biçimde yok sayan ulusal bir yayın organı, okunma durumuna/oranına bağlı olarak, ulusun ya da ulusal düzeyde yaygın çeşitli toplulukların (örneğin meslek gruplarının, toplumsal cinsiyet gruplarının ya da daha belirsiz gruplar olarak demografik kuşakların) iletişimsel belleğinde neyin yer edip etmeyeceğine önemli ölçüde etki eder.

Bu çalışmanın çeşitli yerlerinde değinildiği gibi iletişimsel bellek gündelik olana dayansa, geçici bir doğası olsa ve toplulukların katılımı iletişimsel bellekte sınırlı ve belirsiz olsa da, kalıcı toplumsal bellek olduğu düşünülen kültürel bellekteki her öge, ham halliyle iletişimsel belleğin bir parçası olduğu bir süreçten geçmek zorundadır. “Ulusal basın” ve medya, sadece olayların ve sorunların ‘sahneye çıkış’ olasılık ve olanaklarını –yani iletişimsel belleğe dahil olma olasılık ve olanaklarının bir kısmını- denetlemekle kalmaz; aynı zamanda gündeme getirilenleri belli doğrultuda işleme ya da belleğin ‘yineleme’ye ilişkin zaaflarını kullanma,* ve tüm bunların, oluşumunda önemli bir yer sahibi olduğu -genellikle muhafazakâr-, belleği baskılayan bir "ortak duyuyu" yeniden yeniden devreye sokma eğilimindedir. Birikimsel olarak ve görelî bir ideolojik tutarlılıkla, ulusal basının iletişimsel belleği ürettiği ve onu kültürel belleğe dönüştüren odaklardan biri olduğu söylenebilir.

Stuart Hall egemen sınıfların tüm ideolojik üretim araçlarını olduğu gibi medyayı da kontrol ettiğini medyanın egemen konumdaki sınıfın kurumsal söylem aracı ve ideolojik açıdan yeniden üretim yeri olduğunu, ideolojiye büyük çoğunluğun rıza göstermesiyle belli bir söylem içerisinde gerçekliği ürettiğini ve böylelikle tahakküm ilişkilerini söylem içerisinde sistematik olarak kurduğunu ileri sürer.³⁸⁵ Kapitalist toplumların kendilerini yeniden üretebilmesi egemen ideolojiye büyük çoğunluğun rıza göstermesiyle mümkündür.

Bu bağlamda giderek tekelleşen ‘ulusal basın’ın ayakta kalan kesimi, asıl işlevi Türkiye toplumunu kapitalizmin tarihsel bir uğrağından bir başkasına geçirecek toplumsal-siyasi altyapıyı hazırlamak olan askeri müdahaleyle işbirliği yaptı: 78 Kuşağı'nın ulusal-kültürel bellekte yer etmemiş olması şaşırtıcı sayılmaz (elbette bununla, zaten “78 Kuşağı” terimini değil, terimin işaret ettiği topluluğu kastediyoruz). 12 Eylül askeri rejimi, tam da

*Kastedilen, doğruluğu konusunda açık kanıtlar bulunmasa da herhangi bir verinin doğruymuş gibi işlenerek doğru kabul ettirilmesidir.

³⁸⁵ “Medya bizimki gibi toplumlarda, başat ideolojilerin söylemleri içerisinde dünyayı sınıflandırmak gibi gayet önemli ideolojik bir işin yerine getirilmesine arlıksız bir biçimde hizmet eder. Bu ne basit bir işti ne de bilinçli olarak yerine getirilen bir görev; bu çelişkili bir iştir. –kısmen başat bölgeyi oluşturan farklı ideolojiler arasındaki içsel çelişkilerden ötürü ama daha önemlisi bu ideolojilerin sınıf pratikleri ve sınıf mücadelesi alanında tahakküm kurmak için birbirleriyle mücadele etmelerinden ve çatışmaya girmelerinden ötürü. O nedenle sözü edilen işi, aynı zamanda bu işin alanını yapılandıran çelişkileri hatırı sayılır ölçüde yeniden üretmeksizin yerine getirmenin yolu yoktur. Nitekim medyanın icra ettiği ideolojik yeniden üretim işinin, tanımı gereği karşı koyucu eğilimlerin- -“Gramsci’nin istikrarsız dengeler”i- sürekli tezahür edecekleri bir iş olduğunu söylemeliyiz. Öyleyse yalnızca medyanın bir toplumun aynı zamanda tahakküm yapısını yeniden üretecek şekilde ideolojik alanını yeniden üretme eğiliminden söz edebiliriz –ama bu sistematik bir eğilimdir arizi bir görünüm değil.”

Bkz. Stuart HALL, “Kültür Medya ve ‘İdeolojik Etki’”, **Medya İktidar İdeoloji** içinde, derleyen ve çeviren: Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara, 1999, s. 240-241.

Halbwachs'ın tanımladığı 'unutma' sürecine uygun biçimde, kuşağa ait bireyleri hapsederek ya da ülkeden kaçmak zorunda bırakarak, kuşağın ilgili olduğu kurumları, yayın organlarını, kitle örgütlerini kapatarak, kuşağın değerlerini ifade eden hemen her şeyi yasaklayarak toplumun kuşakla bağlarını kesmiş, yani bir unutma süreci için gereken bütün koşulları üretmişti. 78 Kuşağı, en azından yakın zamanlara kadar hatırlanabildiği yerde 'terör'e bulaşmış, suçlu, en iyi olasılıkla da kandırılmış, yaptıklarının anlamını bilmeyen, 'kayıp' bir solcu gençler topluluğu olarak temsil edildi. Darbenin ardından parlamenter rejime döndükten sonra bu temsille ilgisi olmayan sol eğilimli gazeteler de oldu; ancak askeri darbenin mağdur ettiği ve siyasetten, hatta toplumsal yaşamdan bütünüyle kopardığı kuşağı kendi sesiyle temsil edecek bir yayın organı uzun süre kurulamadı. Vatandaş gazeteciliği yaptığını, patronsuz gazete olduğunu ifade eden ve siyasi kimliğini egemen ideolojiye karşı konumlandırılan *Birgün Gazetesi*'nin³⁸⁶ amacının da 78 Kuşağı için bir kimlik tabanı ya da kuşağın belleği için bir tür kayıt ve yineleme ortamı sunmak olduğu söylenemez. Bununla birlikte *Birgün* kurucularının önemli bir bölümünün etkin biçimde kuşak üyesi olması, toplumsal ve siyasi çözümlenelerde kuşağın dünya görüşüne dayanan temel kabul ve ilkelerden hareket ediliyor olması, gazetenin hemen tüm yönleriyle kuşağın değerlerini dile getirmesi onu dolaysızca kuşağın belleğine bağlar. Bunun ötesinde ileride görüleceği gibi gazete giderek aynı zamanda kuşağın belleğini üreten doğrudan araçlar geliştirmiştir.

Birgün Gazetesi 78 Kuşağı'yla ilgili haberlere, anma törenlerine, toplantılara, en fazla yer veren bir gazete olarak aynı zamanda sol kültürün yaygınlaştırılması için yazı dizileri, söyleşiler, röportajlar düzenlemektedir. 78 Kuşağı'nın bir kuşak olarak bir araya getiren sol kültürün gazetede de temsil edilişi, toplumsal muhalefet dalgasının sesi ve medyadaki temsili olarak kuruluş amacı ve gazetenin kendi kimlik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda 78

³⁸⁶ Vatandaş gazeteciliğinin amaçlandığı, siyasi kimliğini egemen ideolojiye karşı konumlandırılan *Birgün Gazetesi*'nin web sitesinde yayımlanan manifestoda bir günlük gazete olarak nasıl tanımlandığı şu ifadelerle duyurulmuştur. "Birgün Gazetesi hiçbir siyasal ya da ekonomik merkeze bağımlı olmayan, bağımsız, özgürlüklerden ve demokrasiden taviz vermeyen, emekten yana, daha adil bir dünyanın mümkün olduğuna inanan, Sağ-liberal ABD merkezli ideolojik hegemonya karşısında ciddi bir ağırlık merkezi oluşturacak, toplumu, uluslararası düzeyde ABD'ye boyun eğmenin, içeride de özelleştirmenin tek ve sorgulanamaz doğrular olduğuna inandırmaya çalışmayan, hep barıştan yana olan, fırsatçılık ve çıkar ilişkileri yerine adalet ve eşitlik kavramlarını yücelten, çevre, gençlik ve kadın sorunlarına duyarlı, her türlü cinsiyet ayrımcılığını reddeden, kültürel çeşitliliği zenginlik sayan, Türkiye'nin İstanbul'dan ibaret olmadığını bilen, Türkiye'de ve dünyada iyi şeyler de olduğunu gören, yaşama sevincini büyüten ve bunları sayfalarına taşıyan, sendika, dernek, vakıf ve meslek kuruluşlarının çalışmalarında haber değeri bulan ve toplumun bu en dinamik kesimlerinin sesi olmaya çalışan, halkın ilgilendiği ve merak ettiği konulara elitist bir tavırla dudak bükmeyen, seviyeli bir magazin, sporun ve 'hayata benzeyen' futbolun da hak ettiği yeri aldığı, dünyayı ve bilimsel gelişmeleri yakından takip eden ve dünyanın en ücrâ köşelerinde yanan umut ışıklarına dikkat çeken, iletişimin tek yönlü bir süreç olmadığını farkında olan, okuyucudan gelen tepkilere göre kendisini sürekli yenileyebilen, dayanışma ve gönüllü katkılara açık olmakla birlikte, çalışanlarına profesyonellik ölçüleriyle yaklaşan ve tüm haklarını teslim eden bir gazete olacaktır."

Kuşağı'yla örtüşen özelliklere sahiptir. Patronsuz vatandaş gazeteciliği anlayışıyla hareket eden Birgün Gazetesi'nin kurucuları, muhabirleri ve köşe yazarlarının çoğunun 78'li oluşları bu kuşakla gazete arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Hemen hemen her haber emek eksenli olup, her köşe yazılarından haberlere kadar sol kültürün etkisi gözlemlenir. Bu konuyla ilgili olarak gazetenin kendisini nasıl tanımladığına ilişkin gazete içinde de yer alan haberlere bakılabilir. Gazetenin kimliğiyle kuşağın kimliğindeki ortaklıklar, kuşağın kendisine duyulan güven ve inancın gazetede de okunabilmesi, hak taleplerinin ve mücadelelerinin ortaklaşması yapılan haberlerin başlıklarına kadar yansır. Örneğin “12 Eylül darbecileri yargılansın” başlıklı 78'lilerin dillendirdiği talep “angaje bir başlık” ile verilip doğrudan gazetenin kendi talebi olarak da verilir. Bu özellik, muhalefetin sesi olama şiarıyla hareket eden gazetenin kimliğinin göstergesi olarak Haberlere, köşe yazılarına, forumlara, yazı dizelerine söyleşilere yansır.

Bu bağlamda belleğin işlemeye başladığı yerler olarak Nora'nın “bellek mekânları” kavramını, 78 Kuşağı'nın toplumsal belleğinin izini sürebileceğimiz yerlerden biri olarak Birgün Gazetesi için de kullanabiliriz. Nora, artık gayri iradi belleğin ve tecrübe ile aktarımın mümkün olmadığı günümüzde süreklilik duygusunun bellek mekânları aracılığıyla sağlandığını önemli sembollerin, müzelerin, anıtların, arşivlerin, mezarlıkların, koleksiyonların, bayramların, yıldönümlerinin, anma günlerinin, anlaşmaların, tutanakların anıtların, kutsal yerlerin, derneklerin, çeşitli eserlerin, bellek mekânları olduğunu; büyük ya da küçük tüm toplumsal grupların tarihini bellek mekânları aracılığıyla inşa ettiğini belirtir.³⁸⁷

Birgün Gazetesi 78 Kuşağı'nın kimlik oluşumunda etkili olan kuşağın kendisini yeniden tanımlamasına, örgütlenmesine ve kimliğini temsil etmesine aracı olan bir bellek mekânıdır. Bir kuşak olarak ortak geçmişin hatırlanması, yasının tutulması, anılması, geçmişle hesaplaşılması ve bugünü yeniden kurup gündelik siyaset üretilmesinde *Birgün*'ün belli bir rol oynadığından söz edilebilir. Birgün Gazetesi de bir bellek mekânı çünkü yapılan haberler aracılığıyla geçmiş hatırlanıyor, anılıyor, kaybedilenler için tutulamamış yas tutulmaya çalışılıyor; ölüm ilanları veriliyor, ölenler, değerleri uğruna katledilenler anılıyor, yiğitlikleri övülüyor; ölümsüzlükleri ilan ediliyor; yapılan işkenceler, hapishane süreci canlı tanıkların dilinden duyuruluyor, kuşak olarak yeniden biraraya gelip örgütlenmeye, değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasına çalışılıyor, unutturmamak ve adaletin teslim edilmesi için

³⁸⁷ Pierre NORA, **Hafıza Mekânları**, s. 23-24.

mücadele ediliyor. Kuşak için geçmişi hatırlamanın en önemli araçlarından olan bellek mekânı haline gelmiş önemli olaylar, her yıl dönümünde gazetede ayrıntılı bir şekilde işlenerek, olayın tanıklarıyla söyleşiler yapılarak, yazı dizileri hazırlanarak 12 Eylül darbesinin uyguladığı baskı ve zulmü kişisel travmalar halinde yaşamış kuşak üyeleri bu olayları birlikte hatırlar, birbirlerinden haberdar olur; bu işlevleriyle gazete bir tür iletişimsel belleğin oluşmasına katkıda bulunur. Ayrıca bugün canlı tanıklar aracılığıyla ulaşılabilecek olan anıların yarın sadece arşivler, yazılı belgeler ve medya aracılığıyla ulaşılabilir olması nedeniyle benzer alışkanlıkları, yaşam tarzları, ortak değer ve inançları olan, belli bir zaman diliminde yaşayıp ortak bir bellek ve kimlik üreten kuşağa özgü iletişimsel belleğin kültürel bir belleğe dönüşümünün ilk izlerini de yine gazetede görebiliriz. İletişimsel belleğin artık mümkün olamayacağı zamanlar geldiğinde bellek mekânları denebilecek önemli tarihsel olayları sayfalarına taşıyıp geçmişin hatırlanmasına ve bir tür yasının tutulmasına katkı sağlayan Birgün Gazetesi, bellek mekânlarının kataloğu gibi tüm anıları biriktirip arşivleyerek kurumsallığıyla, planlanmış, biçimlendirilmiş oluşuyla gelecekte de kültürel belleğin izinin sürülebileceği bir bellek mekânı olmayı sürdürecektir. Gazetede yer alan ölüm ilanlarının bile bir öykü kuruyor oluşu, geçmişin bazı öğelerinin spontan değil de kuşaksal kimlik oluşturma projesiyle birlikte yapay ve kamusal bir ritüel olarak hatırlanması kültürel belleğin özelliklerine işaret etmektedir. Hem geçmişi unutturmamanın, yasını tutmanın sürekli hatırlamanın ve örgütlenmenin sağlanması hem de 78 Kuşağı'nın kimliğinin tanınması, yüceltilmesi ve toplumsal meşruiyetinin iade edilmesi için 70'li yılların bellek mekânlarının izini sürebileceğimiz başlı başına bir bellek mekânı olarak bu çalışma içerisinde ele alınması uygun görülmüştür.

4.2.1. Olaylar Dizisi

Bir bellek mekânları kataloğu olarak ele aldığımız Birgün Gazetesi'nde 2007-2008 yılları arasında yer alan 78 Kuşağı üzerine haberler incelenmiştir. 1 Mayıs 1977, 16 Mart 1978 Katliamı, Bahçelievler Katlimamı, Maraş Katliamı Fatsa, Çorum, Malatya'da yaşanan olaylar toplumsal bellekte yer etmiş ve toplumsal travmaya yol açmıştır ve Birgün Gazetesi yayımlanmaya başladığı tarihten itibaren özellikle yıldönümlerinde sayfalarında geçmişteki bu travmatik olaylara geniş yer vermiş ve bu olayların kendisini "bellek mekânı"na

dönüşmektedir. Dolayısıyla geçmişte yaşanana ve bugün gazete aracılığıyla da hatırlanan olaylar dizisi gazetede ele alınmış şekliyle yer verilecektir.

4.2.1.1. 1 Mayıs 1977

Dünyanın her yerinde işçi sınıfı ve her türden sol hareket için önemli bir kutlama günü olan 1 Mayıs, bu niteliğiyle apaçık bir bellek mekânıdır. Onu Türkiye'nin 78 Kuşağı için özgül bir bellek mekânı haline getirense 1 Mayıs 1977 günü İstanbul Taksim Meydanı'ndaki kutlamalar sırasında işlenmiş ve failleri hala meçhul kalan katliamdır. Bu olay 78 Kuşağı açısından tanık oldukları ve/veya tecrübe ettikleri önemli olaylardan biri değil, muhtemelen en önemlisidir. Mannheim kuşak kavramsallaştırmasında kuşak gibi bir toplumsal oluşumun ortaya çıkabilmesi için belli bir tarihsel olay etkisinden söz eder. 78 Kuşağı için saptanabilecek tetikleyici tarihsel olayın, 1 Mayıs 1977 Mitingi ve aynı gün aynı mekânda işlenen katliam olduğu yönünde kuvvetli karineler vardır. 1977 1 Mayıs, sadece 78 Kuşağı için değil, farklı kuşaklardan sol siyasal hareketler ve toplumun kalan kesimleri için de bir bellek mekânı etkisi oluşturmaktadır. Katliam, meydanlara çıkma korkusunun ve kaygısının tüm topluma yayılıp kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olan bir olay olarak ulusal belleğe kazınmıştır. Egemen medyanın katliamın sorumluluğunu hesaplama halindeki sol fraksiyonlara yüklemiş olması, özelde 1970'li yılların sol hareketlerinin, genelde bütün olarak devrimci solun ulusal bellekteki yeri bakımından kirletici bir etki yaratmıştır. Olay, 1970'lerin kalanında kitlesel hareketleri ilgilendiren hemen bütün fenomenlerden duyulan bir korkunun, bir tekinsizlik hissini tetikleyicisi olmuştur. 12 Eylül rejimi, askeri darbeyi savunmak konusunda 1 Mayıs 77'yi sık sık bir söylem malzemesi olarak kullanmış; askeri rejimin hazırladığı zeminde ortaya çıkan neo-liberal iktidarlar ve onlarla yakın bir ilişki içinde gelişen yeni medya söylemleri yakın geçmişe yönelik bu tekinsizlik hissini yeniden üretmiştir.

1977'nin 1 Mayıs kutlamaları, Türkiye tarihinin o güne kadar en fazla katılıma tanık olan mitingidir. Tüm tanıklıklar, o gün meydana toplananların silahlı saldırının başladığı ana dek görkemli bir tecrübe olarak hatırladıklarını, devrimin bir olanak haline geldiğini sezdiklerini gösterir. Tanıklarla yapılan görüşmelerde şu ifadeler kullanılmıştır: “Devrim oluyor gibiydi,” “Taksim Devrimin Mahşer yeri gibiydi,” “O yürüyüşte komünist olmasan

bile komünist olası gelirdi,” “Düşeni kaldırıyorlar, su veriyorlardı,” “Terörist değildik biz, insanlarla birlikteydik, bizi alkışlıyorlardı, hep birlikteydik.”³⁸⁸

Birgün Gazetesi'nde 2007 ve 2008 yıllarında 1 Mayıs öncesinde Taksim'de yapılması planlanan miting konusunda haberlere sıkça yer verilmiş, Bu yıllardaki 1 Mayıs kutlamalarında da devletin kontrolsüz şiddeti gazetede ilerleyen günlerde eleştirilmiştir. Birgün Gazetesi'nde 2007 yılında, 1 Mayıs 1977'nin otuzuncu yıldönümü olması nedeniyle 1 Mayıs sanıklarından biri olarak polis tarafından gözaltına alınan Dönemin Disk 3. bölge danışmanı Yalçın Ergüdoğan'ın 1 Mayıs 1977'de hatırladıklarından oluşan “1 Mayıs 1977: Cumhuriyet tarihinin en büyük “tertibi” ve kitle kırımı” başlığıyla iki günlük yazı dizisi düzenlenmiştir

Aydın ve sanatçılar, 1977 1 Mayıs'ında yaşamını yitiren işçileri, devrimcileri anmak, 1 Mayıs 77 katliamının hesabını sormak; bu enternasyonal mücadele gününü kendi alanında kutlamak için; katliamın 30 yıldönümünde Taksim'de olacaklarına dair ilan isimlerini de beyan ederek Birgün Gazetesi'nde 25 Nisan 2007 tarihinde “1 Mayıs'ta Taksimdeyiz” başlığıyla Birgün Gazetesi'nde yayınlamışlardır.

78'liler Türkiye Meclisi, 78'liler Federasyonu, 78'liler Dernekleri, 78'liler Kültür ve Sanat Vakfı Girişimleri, 78'liler Tükenmez Dergisi gibi 78 Kuşağı üyelerinden oluşan ve aslında bu derneklerin kendisine kuşak için birer bellek mekânı olan bu kurumlar, Birgün Gazetesi'ne 28 Nisan 2007 tarihinde verdikleri 78'lileri işçileriyle, aydınlarıyla, sanatçılarıyla, gençleriyle kadınlarıyla 30 yıl önce 34 canın verildiği Taksime davet eden ilanda 1 Mayıs 1977 katliamının sorumlularının açığa çıkarması ve yargılanması çağrısında bulunmuşlardır. Yurtiçinde ve yurtdışında düzenlenecek etkinliklerin listesi verilmiştir.

Birgün Gazetesi'nde “Tanıkların Ağzından 1 Mayıs 1977” başlığıyla verilen haberde Sosyal Araştırmalar Vakfı (SAV) ve 78'liler Federasyonu Çalışma Grubu'nun, 1 Mayıs 1977 katliamının 30. yılında bir anma toplantısı düzenleyeceklerine yer verilmektedir. TMMOB

³⁸⁸ Maral Jefroudi, 1 Mayıs 1977 üzerine “Hafıza, Adalet ve Devrimin Hayaleti” başlıklı yazısında 1978-1995 yılları arasında yayınlanan Cumhuriyet gazetesinin Nisan ve Mayıs sayılarının içerik analizini yapmaktadır. Jafrudi 12 Eylül darbesine kadar 1 Mayıs hakkında Cumhuriyet Gazetesinde haberlere, ölüm ilanlarına fotoğraflara sıklıkla yer verilirken darbeden 1985 yılına kadar hiçbir haberin yer verilmediğine dikkat çeker. Gazetenin 1985 yılındaki 1 Mayıs'la ilgili ilk manşeti ise Kenan Evren'in “1, 14, 27 mayıslarda eskiyi hatırlatmak tehlikelidir,” “işkence ve fikir suçu yok” şeklindeki sözleridir. Maral JEFROUDİ, “1 Mayıs 1977, Hafıza Adalet ve Devrimin Hayaleti”, **Mesele Dergisi**, sayı: 5, s. 35.

Makina Mühendisleri Odası'nda 28 Nisan Cumartesi günü saat 16:00'da gerçekleştirilecek etkinlikte, 1 Mayıs 1977 Belgeseli izlenerek yaşananların hatırlanması amaçlanmakta; belgeselin ardından 1 Mayıs 1977'nin gazeteci-yazar Nazım Alpman, şair Nihat Behram, avukat Rasim Öz, DSİP Genel Başkanı Doğan Tarkan, yazar Bülent Uluer'in tanıklıklarını katılımcılarla paylaşması planlanmaktadır.

4.2.1.2. 16 Mart 1978 Katliamı

İlk toplu öğrenci katliamı sayılan ve 7 devrimci öğrencinin yaşamını yitirdiği 16 Mart 1978'de yapılan katliamda İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilerin üzerine "Kahrolsun Komünistler" diye bomba atan ve kaçmakta olan öğrencilere yaygın ateşi açan kişiler, 30'u ağır 100'e yakın öğrencinin yaralanmasına neden olmuşlardı. Katliamın ardından tanıkların ifadesi doğrultusunda dönemin Ülkü Ocakları'nda yöneticilik yapan 5 kişi katliamı planlayıp uygulamak suçundan yargılansalar da delil yetersizliğinden beraat ettirildiler. Davası hala sonuçlanmayan Beyazıt Katliamı olarak tarihe geçen bu olay her yıl anılmaktadır. O dönemde katliamın yankısı uzun süre etkisini göstermiş Üniversite Senatosu okulu süresiz kapatırken ertesi gün tüm gençlik örgütlerinin yanı sıra, sendikalar, barolar, meslek odaları ve derneklerinin katıldığı büyük bir cenaze töreni düzenlenir, 20 Mart'ta DİSK'in ülke çapında düzenlediği "faşizme ihtar eylemi" bütün sol grupların katılımıyla gerçekleştirilir.³⁸⁹

16 Mart 1978'de düzenlenen katliam sonucu ölen devrimci öğrencilerin unutulmaması, bu tarz saldırıların kınanması ve sürmekte olan kamu davasının zaman aşımına uğratılmaması amacıyla her yıl döneminde anılmaktadır. Bir bellek mekânı olarak kodlayabileceğimiz 16 Mart 1978 katliamı, 78 Kuşağı için belleklerden silinmeyen, unutulmayan ve unutturulmak istenmeyen bir olay olarak yer almakta, travmatik bir olay olarak toplumsal bellekte yer edinen bu olay özellikle sol siyasi hareketlerin etkisiyle unutturulmamaya çalışılmaktadır. Birgün Gazetesi'nde de bu katliamın 30. yılında hatırlatmak, anmak amacıyla bu olaya ilişkin haberlere yer verilmiştir. 16 Mart 2008 tarihli Feza Kürkçüoğlu'nun "16 Mart Katliamı'nı Unutmadık, Unutturmayacağız!" başlıklı haberde tüm sayfa boyunca o gün yaşananlar ve dava süreci ele alınmıştır. 16 Mart 1978'de katledilen devrimcilerin resimlerinden oluşan ve 1 Mayıs 1978'de "Bayrak Olup Taşındılar..." alt yazısıyla verilen fotoğraf ise sayfanın ortasında yer almaktadır. Birgün Gazetesi'nde 16 Mart

³⁸⁹ Bkz, **Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2297.

2008 tarihinde yine tam sayfa verilen Semin Sezerer'in "Beyazıt Katliamı belleklerden silinmedi" başlığıyla yer alan haberde özellikle dava sürecine 16 Mart'ta kullanılan bombaların Susurluk Skandalı'nın başaktörü Abdullah Çatlı tarafından ordudan temin edildiğine MİT tarafından katliamı aydınlatacak belgelerin mahkemeye verilmediğine ve bu nedenle sonuçlanamayan katliam davasının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşındığına değinilmektedir. Haberin ortasında 16 Mart 1988'deki Halepçe Katliamı ile birlikte 16 Mart katliamını kınamak için düzenlenen Beyazıt Meydanı'ndaki öğrencilerin pankartlı eylemlerini gösteren bir fotoğraf yer almaktadır. 15 Mart 2008'de katliam sanığının ölmesine rağmen kınamanın sürdüğü ve bine yakın öğrencinin Beyazıt kampüsü önünde toplandığı, öldürülen öğrencilerin adlarını haykırıp yoklama alan öğrencilerin hep birlikte "burada" diye bağıldıklarını ve öğrencilerin katledildikleri yere karanfiller bıraktıkları yazılmıştır.

16 Mart katliamı davasının zaman aşımından düşürülmesi kararına duyulan tepkiler sürmekte olup 24 Ekim 2008'de tekrar konu Birgün Gazetesi'nde gündeme getirilir. "Vicdanlardaki hesaplaşma bitmeyecek" başlıklı haberde 16 Mart 1978'de yaralanan Serhat Pekiner'le yapılan görüşmeye yer verilmiştir. "Davanın zaman aşımından düşmesi her insanda olduğu gibi bir tatmin edilmemişlik duygusu ve kızgınlık hissi yaratıyor. Davada elde edilecek herhangi bir delil bulunmak istenmediğinden hiç kimseye dava açılmadı. 30 yıl sonunda zaman aşımına uğradı. Davada zaman aşımı kararı verilmesi davanın tamamen bitmiş olduğu anlamına gelmiyor." Ayrıca müdahil avukatlardan Cem Alptekin'in kararla ilgili olarak temyize gidileceği yönünde açıklamasına da yer verilmiştir.

4.2.1.3. Maraş Olayları

Maraş katliamı, 19 Aralık 1978 - 26 Aralık 1978 tarihleri arasında meydana gelmiş; genellikle Alevi ve sol görüşlü kişiler hedef alınmış; 111 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmış, yüzlerce ev, işyeri yakılıp yıkılmıştır. 19 Aralık 1978 gecesi bir ülkücünün Çiçek sinemasına yerleştirdiği bomba katliama giden olayların başlangıcını oluşturmaktadır. Ertesi gün genellikle Alevilerin oturduğu bir kıraathane bombalanır, 22 Aralık günü iki öldürülen öğretmenin cenazesi provake edilir. Aşırı sağ görüşlü kimselerin "komünistlerin cenaze namazı kılınmaz" biçimindeki tahrikleriyle galeyana gelen kitle kent çarşısına yürüyüp Alevilerin ve CHP'lilerin iş yerlerine saldırır. İlerleyen günlerde Alevilerin oturduğu

mahalleler taranıp bombalanıp kundaklanır. Ölülerin taşınması, yaralıların hastaneye götürülmesi engellenir hastaneler kuşatılır ve kadın, çocuk, yaşlı ayırt etmeksizin kıyım yapılır. 19 Aralık 1978 günü başlayan olaylar 26 Aralık'ta sıkıyönetim ilan edilmesiyle sona ermiştir.³⁹⁰ Olaylardan sonra, Alevilerin büyük çoğunluğu kenti terk eder. Günlerce süren saldırı ve çatışmaları önlemekte yerel güvenlik güçlerinin yetersiz kalması nedeniyle çevre illerden askeri birlikler gönderilir. Olaylar sonucunda İçişleri Bakanı İrfan Özyaydınlı istifa eder; toplam 13 ilde Sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu katliam sonucunda 804 kişi hakkında dava açılır; sanıklardan; 29 kişi idam, 7 kişi müebbet hapis, 321 kişi de 1-24 yıl arasında hapis cezaları ile cezalandırılır.³⁹¹ Bu kanlı olay yaşananların bir daha yaşanmaması adına unutulmaması gereken bir bellek mekânı olarak 78 Kuşağı için önemli bir tarihtir.

Birgün Gazetesi, geçmişte yaşanan bu ve benzeri olayların unutturulmaması için gösterdiği duyarlılığı sürdürerek 23 Aralık 2006/27 Aralık 2006 tarihleri arasında "Maraş Katliamı Dosyası Tanıklar 28. Yılında Katliamı Anlatıyor" başlıklı beş günlük bir yazı dizisine sayfalarında yer vermiştir. Bu yazı dizisinde olayların nasıl gerçekleştiği, tanıkların ifadeleri, yorumlar ve dava sürecine değinilerek ele alınmıştır. Bu yazı dizisinde yorumlarına yer verilen 78'liler Girişimi sözcüsü Celalettin Can, katliamın 28. yılında Taksim Gezi Parkı'nda bir basın açıklaması yaparak 1991'de çıkarılan terörle mücadele yasasında yapılan değişiklikle Maraş dosyasının sessizce kapatıldığı, tarihe kara bir leke olarak geçen katliamın unutturulmaya çalışıldığı 78'liler olarak kanlı tarihin bir daha yaşanmaması amacıyla Maraş Dosyasını yeniden açtıklarını ve adalet için, hak hukuk için, özgürlük ve demokrasi için katliamı kamuoyunun gündemine getirmeyi 78'lilerin tarih önünde bir sorumluluğu olarak kabul ettiklerini söylemektedir.

6 Temmuz 2007'de Zehra Şahindokuyucu'nun haberinde Maraş katliamının Dostluk ve Dayanışma Derneği'nin girişimiyle belgesel film haline getirildiği belirtilmekte ve ilk gösterimi yapılan belgesel film hakkında izleyicilerin ve katliam tanıklarının görüşlerine yer verilmektedir. Elektrik Mühendisleri Odası Ankara Şube Başkanı Ramazan Pektaş'ın "Bu film tarihimizin acı bir sayfasını gözler önüne seriyor. Yeni nesil bu tür olayları hep kulaktan dolma bilgilerle öğreniyordu. Gerçeklerin doğru şekilde bilinmesinde büyük yarar var" şeklindeki ifadesine, canlı tanıklardan Birgül Metin'in "O gün evler yakıldı. Sokaklar ceset doluydu. İnsanlar dehşet içinde kaçıyordu. Yıllar geçti ama yaşadıklarımın etkisinden hala

³⁹⁰ Bkz. Birsen BAŞARIR, **Maraş'tan Bir Haber Geldi**, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006.

³⁹¹ Bkz. **Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, s. 2336.

kurtulamadım. Babam, annemi ve biz çocuklarını kurtarabilmek için kendisini feda etti. Babamın kanlı cesedi gözümün önünden bir türlü gitmiyor." şeklindeki sözlerine; belgeseli izleyen Avukat Nusret Sanem'in "Maraş olayları askeri rejime taban hazırlamak için tezgahlandı. Devlet bu olayda üzerine düşen görevi yerine getirmedi. Günler boyunca Maraşlılar evlerinde hapis kaldı. Eksik soruşturma ve gizlenen belgeler yüzünden adalet yerini bulmadı." şeklindeki değerlendirmesine haberde yer veriliyor.

4.2.2. Fatsa Yerel Yönetim Deneyimi

1979'de Fatsa Belediye başkanının vefatı nedeniyle ara seçimde bağımsız aday olarak seçilen Fikri Sönmez'in başkanlığında Fatsa'da halkın belediye yönetim katıldığı bir belediyecilik anlayışı hakim olmaya başlar. Fatsa'da etkili olan sol örgütün mücadele tarzına uygun olarak mahallelerde komiteler kurulur. Bölgede etkili olan devrimci hareketin liderlerinden Oğuzhan Müftüoğlu Fatsa'daki yerel belediyecilik anlayışını şu sözlerle anlatır: "buralarda yapılan seçimlerde, parti farkı gözetmeksizin her görüşten insanların katıldığı komiteler oluşturuldu. İnsanlar kendilerini ilgilendiren bütün kararları kendileri almaya başladı. Bizim bütün bölgedeki örgütlü gücümüzün de dayanışmasıyla elbirliğiyle yollar çamurlardan temizlendi. Ve kısa süre içinde önce kulaktan kulağa bütün bölgeye sonra da bütün bölgeye bir Fatsa efsanesi yayılmaya başladı";³⁹² ancak başka Fatsa örnekleri yaşanmasın diye 9 ay sonra nokta operasyonu olarak adlandırılan operasyonla yerel yönetime el konulur, Fikri Sönmez tutuklanır. Fatsa deneyimi halkın belediye yönetimine katılımıyla 80 öncesinde sol örgütlerin etkinliğine ve sol siyasi fikirlerin gündelik hayatta uygulanabilirliğine örnek teşkil eden ilk deneyim olması nedeniyle diğer önemli olaylarda olduğu gibi ayrıntılı bir şekilde Birgün Gazetesi'nin sayfalarında yer bulur. 2009 yılında bu deneyimin 30. Yılında Hande Türkmen'in 13 Şubat 2009 tarihli "Çamuru Fatsa Temizler" başlıklı hazırladığı yazıda yerel belediyecilik deneyimi ele alınır. "...Fatsa halkı kazmasıyla küreğiyle, eşiyle dostuyla sokaklardadır. Halkın sokaklara çağrılmasının yanında, civar belediyelerden ve kamu kurumlarından ekipman ve işçi göndermeleri talebinde bulunulmuş, hiçbir ihale ya da taşeron firma işin içine sokulmadan elden gelen yardım gönderilmiştir. Traktörler, kamyonlar Fatsalının yanına, çamurla savaşa gitmiştir. Mutfaklar da sokağa taşınınca bir hafta olarak öngörülen "Çamura Son Kampanyası" dört günde hedefine ulaşmış,

³⁹² Söyleşi: Adnan BOSTANCIOĞLU, **Bitmeyen Yolculuk Oğuzhan Müftüoğlu Kitabı**, s. 197.

sokaklar temizlenmiştir....” 5 Mayıs 2009’da Fatsa Belediye Başkanı Fikri Sönmez’in ölüm yıldönümü nedeniyle anma etkinliği için düzenlenen Fatsalı devrimcilerin de konuşmacı olarak katıldığı “Paris Komünü’nden Fatsa’ya Devrimci Siyaset” panelde konuşmalar metin halinde gazetede yer almaktadır.

4.2.3. 12 Eylül Darbesi

12 Eylül 1980 darbesi de bir tarihi olay olarak bir bellek mekânı haline gelmiştir. 12 Eylül Darbesinin yıldönümü nedeniyle Birgün Gazetesi’nde darbe karşıtı gösterilere ilişkin haberlere sıkça yer verilmiş, hemen hemen bütün köşe yazarları darbe’yi ve darbenin sonuçlarını eleştiren yazılar yazmıştır.

11 Eylül 2007’de “Darbe Ordunun Kendi Topraklarını İşgali” başlığıyla verilen haberde darbeye Ankara Merkez Tren Garı önünde toplanan göstericilerin ölenlerin darbe sürecinde yaşamını yitirenlerin fotoğraflarını taşıyarak “Gün gelecek devran dönecek darbeciler halka hesap verecek” sloganıyla Apdi İpekçi Parkı’na yürüdükleri haber belirtilmektedir. Bu haberde de 78’liler Derneği Başkanı Ruşen Sümbüloğlu’nun konuşmasından alıntı yapılmaktadır: “12 Eylülde olduğu gibi darbe, ülke ordusunun kendi topraklarını emperyalizm ve egemenler adına halka karşı yeniden işgal etmesidir...1982 Darbe Anayasası ve kurumları açık ve derin ilişkileriyle 12 Eylül 1980 askeri faşist rejiminin toplumsal, siyasal hayatımızdan hiç eksik olmadığı bir 27 yıldır” Aynı başlık altında İstanbul’da Harbiye Orduevi önünde içlerinde 78’liler Girişimi’nin de bulunduğu kitle örgütleri ve siyasi partilerin darbeyi protesto ettikleri haber yapılmıştır.

“Gerçek yürüyor ve onu hiçbir şey durduramaz” başlığıyla 13 Eylül 2007 yılında yapılan haberde 12 Eylül’ün 27. yılı nedeniyle çeşitli illerde 12 Eylül’ü protesto eden eylemlere yer verilmiştir. Diyarbakır’daki protesto eylemi, siyasi parti temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, 78’liler Türkiye Girişimi’nden katılımcılar ve aydınlar tarafından oluşan Diyarbakır Cezaevi Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu tarafından Diyarbakır Cezaevi önünde ve 12 Eylül parkında gerçekleştirilmiş ve yapılan açıklamalarda darbecilerin işkencenin en karanlık odalarında insanlık onurunun insanlar tarafından yok edildiği yer olarak Diyarbakır cezaevinde yaşananların unutulmadığına ve suçluların ceza alması için olayın takipçisi olduğuna değinilmektedir. Cezaevi önündeki basın açıklamasından sonra 12 Eylül Park’ında işkencelere maruz kalmış eski tutsakların hoparlör aracılığıyla halka

yaşadıklarını anlattıkları ifade edilmektedir. 12 Eylül'ün yıldönümünde İzmir'de de çeşitli protesto eylemleri yapılmış; Halkevleri, Özgür Yaşam Eğitim Dayanışma Kooperatifi ile İzmir 78'liler Derneği üyeleri darbenin yıldönümünde Kenan Evren'in Üçkuyular'daki evinin yakınlarında basın açıklaması yaptığı ve “ darbeciler halka hesap verecek”, “kentimizde darbeci istemiyoruz” sloganlarının atıldığı belirtiliyor. 78'lilerin ve çeşitli sivil toplum örgütü ve siyasi partilerin katılımıyla 12 Eylül darbesini protesto yürüyüşü gerçekleştiği haberine yer verilir.

17 Eylül 2007 yılında “Yas Bile Tutamadık” başlığı ile verilen haberde Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat için Vakıf tarafından düzenlenen `12 Eylül sürerken` başlıklı etkinlikler dizisinde bir araya gelen “Beynelminel”` filminin yönetmeni Sırrı Süreyya Önder ve “12 Eylül'e Rağmen”` adlı kitabın yazarlarından Esra Kaya ve Yonca Güneş Yücel'in katıldığı, 12 Eylül sürecini konu alan panel hakkında bilgi verilmektedir. Haberde konuşmacılardan Sırrı Süreyya Önder'in, TAKSAV'da düzenlenen panelde yas tutmanın acıyla hesaplama ve o defteri kapatma işlevi gördüğünü; oysa 12 Eylül sürecinin daha çok acı edebiyatıyla anlatılmış olduğunu; 12 Eylül'ün sürekli acıyla anlatılmasında, dönemin yasının bile tutturulmamış olmasının yattığını söyleyerek *Beynelminel* filmini tasarlarken 12 Eylül darbecileriyle dalga geçilmemiş olduğunu düşünerek muhalif bir dil olarak mizahı özellikle seçtiğini; üstelik acının şakasının yapılabilmesinin aynı zamanda bir aşama kaydetmek anlamına geldiğini belirttiği yazılmaktadır. “12 Eylül'e Rağmen” kitabının yazarlarından Kaya ve Yücel ise 12 Eylül sürecinin sonuçlarının hala sürmekte olduğunu ve yeni kuşakların da 12 Eylül mağduru olduklarına vurgu yaptıkları konuşmalarına yer verilmiştir.

4.2.4. Hak Arama Mücadeleleri

“Unutmayın Kaldığınız Yeri... Yenilmedik Daha!” sloganıyla 2. Dönem 78'liler Meclisi tarafından 10 Haziran 2001 tarihinde onaylanıp Vakıf Bildirgesi olarak yayımlanan belgeye göre 78'liler kendilerini 70'li yıllarda çoğunlukla üniversite öğrencisi olan “tarihi inkar edilmiş yok sayılmış yasaklanmış” bir kuşak olarak kendilerini adlandırıyorlar. 70'lerde öldürülen, yaralanan, kaçmak zorunda kalan 78'lilerin 98.404'ü 12 Eylül ile birlikte askeri mahkemelerde yargılandığı, işkence gördüğü, kuşağa mensup 50 kişinin idam edildiği ve binlerce kişinin vatandaşlıktan çıkarıldığı; 90'lı yılların başlarında çoğunluğu serbest

bırakılsalar da kendileri için toplumsal ve siyasi hayattan silme politikası güdüldüğü belirtilmektedir. 78'liler yasakların kalkması ve yurttaşlık haklarının iade edilmesi talebiyle bildiri sunarlar: “Talebimiz; bizi vuranlar, kıranlar, katledenler TBMM’deyken, hatta hükümetin içindeyken, hatta neredeyse iktidarı toptan ele geçirebilecek bir konumdayken, 12 Eylül darbecilerinin elimizden aldığı siyaset yapma, kamu haklarından yararlanma hakkımızın iade edilmesidir. Ağır şartlı tahliye koşullarının getirdiği kısıtlılıklardan kurtulma, kısaca her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının sahip olduğu yurttaşlık haklarımızın tarafımıza iade edilmesidir.” En acil toplumsal talepleri ise ayrımsız bir genel af ilan edilmesi, 12 Eylül Anayasası kaldırılması, darbecilerin yargılanmasıdır.³⁹³ 12 Eylül rejimi, 80 sonrası genç kuşaklarla yitik kuşak olarak görülen 78 Kuşağı'nın ilişkisini koparmış, insanlar arasındaki dayanışma, paylaşma zeminini, onun asli unsuru 78 Kuşağı'nın şahsında bozmuştur. 78'liler kurdukları dernek aracılığıyla yeniden dayanışma kültürü ve davranışını oluşturmak geçmişle hesaplaşıp geleceğe yönelik siyasi eylemlilik içinde olmak için 78 Kuşağı olarak örgütlenmişlerdir.

Birgün Gazetesi, 78'lilerin hak arama mücadelesi ile ilgili haberlere sayfalarında yer vermektedir. 29 Eylül 2007 tarihinde “Mutlaka Yargılanacak” başlıklı haberde Kenan Evren’in “Halk İsterse Yargılanalım” sözüne karşı Ankara 78'liler Derneği Başkanı'nın tepkisine yer veriliyor “Evren’in sözlerinin darbeciler yargılanmadan demokrasiden söz edilemeyeceğini bir kez daha ortaya çıkarttığını vurgulayarak şunları kaydetti. Yapılmış yapılma ihtimali olan tüm darbeler emekçi halkı etkiler. Halkın darbecilerin yargılanması gereğini göz ardı etmesi mümkün değildir. Evren’in halk isterse yargılanalım sözleri suç duyurusu olarak kabul edilmelidir. Bizler Kenan Evren İstese de istemese de ondan ve 12 Eylül’ün yarattığı tahribatların tamamından hesap soracağız.”

Birgün Gazetesi'nde 78'lilere dair haberle arasında sık rastlanan nitelikte olanları gözaltında alınan ve bir daha kendilerinden haber alınamayan kişilerin akıbetleri ve sorumluları konusunda devletin hiçbir girişimde bulunmamasına tepki gösteren ailelerin ve çeşitli derneklerin ölenleri anma ve sorumluların cezalandırılması, geçmişte herhangi bir derneğe ya da örgüte üye oldukları gerekçesiyle mağdur edilen kişilerin hak arama mücadelesiyle ilgilidir.

³⁹³ www.78liler.org.

14 Temmuz 2007 tarihli Birgün Gazetesi'nde, 1980'de işkencede öldürülen Ali Uygur hakkında verilen haberde Mersin 78'liler Derneği, ailesi ve arkadaşları tarafından mezarı başında yapılan anma etkinliğinde faillerinin cezalandırılmadığı vurgulanmaktadır. Gazetede Ali Uygur'un hikayesi özetle şu şekilde sunulmaktadır: Mersin Emniyeti tarafından gözaltına alınan ve ailesinin bir daha haber alamadığı Ali Uygur için bir operasyon sırasında firar ettiği şeklinde açıklama yapılır ancak Demokrat Gazetesi, ailesi ve arkadaşları tarafından 14 Temmuz'da işkenceden öldüğü ve cansız bedeninin Mersin kimsesizler mezarlığında başka bir adla kayıtlı olduğu öğrenilir. Morg görevlileri ve mezarlık çalışanlarının açıklamaları doğrultusunda Cumhuriyet Savcısı denetiminde mezar açılıp ailesi tarafından teşhis edilir ve bu şekilde resmi kayıtlara geçer. Hakkında soruşturma açılan polisler savcılığa çıkarılır; ancak ardından gerçekleşen 12 Eylül darbesinden sona bir çok dava gibi bu dava da sonuçsuz kalır ve bugün Ali Uygur emniyet kayıtlarına göre hala kaçak ve aranmaktadır.

Öğrencisi olduğu ODTÜ'de 8 Haziran 1977 günü bir jandarma tarafından öldürülen Ertuğrul Karakaya'yı anmak için mezarı başında törene katılan annesi, kardeşi ve yeğeninin de bulunduğu 19 kişi hakkında "suçu ve suçluyu övdükleri" iddiasıyla yargılanmalarına devam edildiğine ilişkin haber 16 Eylül 2007 verilirken 22 Mart 2008'de "30 yılın ardından hak arayışı" başlıklı haberde Karakaya'nın cinayet davasının yeniden açılmasının yargı tarafından engellendiği ve ağabeyi Erol Karakaya'ya adına Yargıtay'a gönderilmek üzere Ankara Ceza Mahkemesine gönderilen temyiz dilekçesinde ilk temyiz başvurusu için verilen red kararının kaldırılmasının istendiği, adil yargılama ilkelerine uygun bir yargılamanın yeniden yapılması istendiği belirtilmiştir.

Diyarbakır Askeri Cezaevinde işkence ve zulüme karşı ölüm orucunun 54. gününde 3 Mart 1984 tarihinde yaşamını yitiren Orhan Keskin'i anmak için mezarı başında anma töreni düzenleyen devrimci 78'liler Federasyonu'nun, "ülkemizde gerçek bir demokrasinin yerleşmesi isteniyorsa, geçmişteki hukuk dışı uygulamaların hesabı mutlaka sorulmalıdır, 12 Eylül'ü gerçekleştiren generallerin yargı önüne çıkarılmasını engelleyen anayasa hükmü derhal değiştirilmelidir." şeklindeki açıklamasına 6 Mart 2008 tarihinde Birgün Gazetesi'nde yer verilir.

24 Mart 1978'de öldürülen Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı Doğan Öz 'ün ölüm yıldönümü nedeniyle ilgili haberi "Derkenar" adlı köşesine taşıyan Feza Kürkçüoğlu, Cinayetin 18 kişi tarafından görülmesine ve ülkücü sanıkların idam kararlarına rağmen beraat

ettiklerini ve Doğan Öz'ün dava dosyasının faili meçhul cinayetler dosyalarının bulunduğu rafa kaldırıldığını yazar. 26 Mart 2008 tarihli gazetenin haberinde Doğan Öz için İstanbul Barosu konferans salonunda yapılan anma töreninde konuşan eşinin Doğan Öz'ün öldürülmeden önce bir rapor üzerinde çalıştığını ve yaptığı araştırmalar sonunda artan şiddet olaylarının ardında demokrasi umudunu yok etmek isteyen gizli güçleri bulunduğunu Başbakan'a rapor ettiğini, bu raporu yazdıktan iki ay sonra öldürüldüğünü katillerin ve cinayeti azmettirenlerin hala serbest olduğuna dair açıklamalarına yer verilir. .

1980 öncesinde örgütle mücadele içinde yer aldığı için 1981 yılında girdiği sınavı kazansa da yapılan güvenlik soruşturmasında ve arşiv araştırmalarında sakıncalı olarak görülen bir 78'linin 27 yıl sonra kazandığı hukuk savaşı 14 Mayıs 2008 tarihinde haber yapılır. 25 Eylül 2007'de "12 Eylül Mağdurunun Emeklilik Mücadelesi " başlıklı haberde Çorum'da 12 Eylül döneminde 4 yıl açığa alınan Zeki Uzun isimli öğretmenin bu mağduriyeti karşısında konuyla ilgili açıklama yapan Çorum Eğitim-Sen Şube Başkanı'nın 12 Eylül darbesinin ardından binlerce öğretmenin hukuksuz biçimde açığa alındığı ve haksızlığa uğratıldığı belirtilmiş aradan yıllar geçmesine rağmen bu dönemi izlerinin hala silinmediğine dikkat çekilmiştir.

17 Mayıs 2007'deki haberde 78'liler Türkiye Girişimi'nin öncülüğünde Diyarbakır Askeri Cezaevi dosyasının açılması için 18 Mayıs günü Eski Sultanahmet Cezaevi önünde basın açıklaması yapılacağı, 1980-1984 dönemi için bilgi edinme yasası çerçevesinde İçişleri Bakanlığı'ndan bu dönemde cezaevinde görev yapan tüm görevlilerin isimlerinin isteneceği bildirilmektedir.

4.2.5. 78 Kuşağı'nın Örgütlediği Paneller, Forumlar, Gösteriler, Mitingler

Birgün Gazetesi'nin 78'liler için kuşaksal kimliğin oluşumunda bir bellek mekânı gibi işlev gördüğü tezi desteklenebilir. 2008 yılında taranan haberlere göre 78'lilerin düzenledikleri panel, sergi, toplantı, söyleşi ve eylemlere dair haberler gazetede temsil imkanı bulabilmiştir. Bu tür etkinlikler de temelde anma pratiği üzerine odaklanmakta ve kuşaksal kimliği güçlendirmektedir.

78'liler Derneğinin yürütme faaliyetleri ilgili olarak 26 Şubat 2008 tarihli haberde 78'liler Girişimi İstanbul Meclisi'nin düzenlediği toplantıda özellikle, Türkiye"yi saran korku siyaseti ve korku siyaseti üzerinden geliştirilmeye çalışılan toplumsal dinamiklerin tasfiyesi, tarihsel, toplumsal-siyasal ve güncel yanlarıyla alındığı, katılımcılara Diyarbakır Gerçekleri Araştırma ve Adalet Komisyonu ile ilgili gerek bölgede gerekse de merkezde ortaya çıkan gelişmeler ve geline nokta ile ilgili meclise bilgi verildiği İstanbul Yürütme Kurulu ve Denetim Kurulu üyelerinin seçime yenilendiği haber edilmiştir.

12 Eylül öncesinde ve sonrasında öldürülen devrimciler adına “ En Güzel Çocukları” anma etkinliği ve “Geçmişimizi Anıyoruz, Geleceğimizi Kuruyoruz” başlıklı bir panel düzenlendiğine 29 Şubat 2008 tarihindeki haberde yer veriliyor.

İstanbul 78'liler Girişimi tarafından 11 Mayıs 2008'de düzenlenen “68'den 78'e Bahar İsyancıdır” konulu sinevizyon gösterisinde biraraya gelen 68 ile 78 sürecini yaşayan konukların yaşadıklarını anlattıkları forum 13 Mayıs 2008 tarihinde haber yapılır. 78'lilerin düzenlediği bu etkinlikte sinevizyon gösterisinin sonunda konuşmacı olan 78'liler Girişimi sözcüsü Celalettin Can, çalışmanın kısa film - belgesel karışımı olduğuna ve döneme tanıklık edenlerin gözlemlerine dayandığına, bu çalışma ile yapılan toplantının yüzleşme amacı taşıdığına ve Türkiye sol-sosyalist hareketi bu dönemlerde yaşananlardan yola çıkarak kendi içinde yüzleşme gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir ve gazete Can'ın sözlerini aktarmaktadır.

31 Mayıs 2008 günü İstanbul 78'liler Girişimi tarafından Kadıköy Nazım Hikmet Kültür Merkezi'nde de “68'den 78'e Bahar İsyancıdır” paneli düzenleneceği, panel öncesinde 78'lilerin 31 Mayıs 1971'de Kahramanmaraş Nurhak Dağında çıkan çatışmada hayatını kaybeden öğrenci liderlerinden Sinan Cemgil'in ölüm yıldönümü dolayısıyla Karacaahmet Mezarlığı'na ziyarette bulunacağı belirtiliyor.

1970 öncesi devrimciliği ile ilgili dönemin devrimci önderlerini, önemli olaylarını anma amaçlı haberler, ilanlar, forumlar, söyleşiler de Birgün Gazetesi'nde gazetede sıkça yer almaktadır. 68 Kuşağ'ını anma toplantı ve gösterilerine katılan 78'liler ile ilgili haberlerden bir kaç haberi burada örnek olarak alabiliriz: Ulaş Bardakçı'nın 19 Şubat 1972'de öldürülmesi nedeniyle ölüm yıldönümünde düzenlenen anma törenine ilişkin haberleri 20 Şubat 2007,

2008’ de sayfalarına taşımıştır. 68’liler Dayanışma Derneği, Devrimci 78’liler Federasyonu, Ankara 78’liler Derneği ve diğer siyasi partilerin katıldığı ölüm yıldönümünde anma etkinliğinde Devrimci 78’lilerin Ulaş Bardakçı hakkında yaptıkları konuşmalar haber yapılmıştır. 20 Şubat 2007’deki haberde Ankara 78’liler Derneği Başkanı Ruşen Sumbüloğlu, Ulaş Bardakçı’nın mezarı başında yaptığı konuşmada Türkiye’nin 12 Mart sürecine nasıl geldiğini anlatarak, Bardakçı’nın bu süreçte oynadığı role dikkat çektiğine değinilir. Darbe Karşıtı Platform oluşturan 68’liler Dayanışma Derneği ve Devrimci 78’liler Federasyonu’nun çağrısıyla Kızıldere’de öldürülen devrimcileri anmak için 29 Mart’ta Basın açıklaması, 30 Mart 2008’de de mezarlık Anması yapılacağına dair ilana yer verilmektedir. 19 Mayıs 2008’de verilen haberde ise Demokratik Haklar Platformu, Demokratik Toplum Partisi, Partizan, Ezilenlerin Sosyalist Platformu, Ankara 78’liler Birlik ve Dayanışma Derneği ile Devrimci 78’liler Federasyonu’na mensup kişilerin katıldığı törende devrim mücadelesi sırasında yaşamlarını yitiren İbrahim Kaypakkaya, Haki Karer, Necmi Öner, Ferhat Kurtay, Mahmut Zengin ve Eşref Anyık Yüksel Caddesi’ndeki İnsan Hakları Anıtı önünde düzenlenen bir törenle sloganlarla anıldığı haber yapılmaktadır. 20 Mayıs 2008 “Güvenlik Paranoyası mezarlık da dinlemedi” başlıklı haberde ise uğradığı ağır işkenceler sonucu 35 yıl önce yaşamını yitirince devrimci önderlerden İbrahim Kaypakkaya’yı mezarı başında anmak için bir araya gelenlere güvenlik güçleri tarafından saatlerce süren olağanüstü bir kontrol uygulandığı, törene katılanların “Devrim şehitleri ölümsüzdür”, “Yaşasın devrim ve sosyalizm”, “İbo, Mahir, Deniz, sürüyor, sürecek mücadelemiz” sloganları attığı ve Ankara 78’liler Birlik ve Dayanışma Derneği üyelerinin de katıldığı törende Devrimci 78’liler Federasyonu Başkanı Ruşen Sumbüloğlu’nun Kaypakkaya’nın gördüğü ağır işkenceler sonucu yaşamını yitirdiğine, Kaypakkaya’yı, Denizleri, Çayanları yaşatmanın onların yarattıkları miras ve değerlere sahip çıkmaya bağlı olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir.

Ankara İnşaat Mühendisleri Odası’nda Darbe Karşıtı Platform tarafından düzenlenen panelde 12 Eylül döneminde idam edilen Mehmet Kambur’un kardeşi Şahin Kambur, ağabeyi ile ilgili anılarını anlattığı 12 Eylül’ü unutmamak ve kimseye unutturmamak gerektiğini içeren konuşması 17 Ekim 2007’de haber olarak verilir

4 Mayıs 2008’de “Yıldız’ın Kitabı Adaletin Dramı” başlığıyla verilen haberde 17 yaşında gözaltına alınan, 6 yıl 7 ay Mamak Askeri Cezaevi’nde tutuklu kaldıktan sonra yargılandığı mahkemede suçsuz bulunarak beraat eden Pamuk Yıldız yaşadıklarını yazdığı *O*

Hep Aklımda isimli kitabı Ankara'da İTÜ Evi'nde imzaladığına ve Yıldız'ın gözaltına alındığı günden tahliye edildiği güne kadar geçen işkence altındaki günlerini yazdığı kitapta, amacının üzeri kapatılmak istenen işkencelerin ve ölümlerin varlığını hatırlatmak ve insanın insana zulmünün sınırsızlığını yansıtmak olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. 24 Mart 2008'de Ufuk Koşar'ın Pamuk Yıldız'la yaptığı röportaja gazetede tam sayfa olarak yer verilmektedir. Röportaj, Pamuk Yıldız'ın cezaevinde neler yaşadığı, cezaevinden sonra neler yaptığı, *O Hep Aklımda* kitabının nasıl ortaya çıktığı ve Yıldız'ın bugünkü süreci nasıl değerlendirdiği üzerine odaklanmaktadır.

15 Nisan 2007'de "Mektuplar Ailelere Teslim Edilsin" başlıklı haberde 78'liler Federasyonu'nun 1983'te doğum gününde idam edilen Ömer Yazgan'ın 25 yıldır devlet tarafından alıkonulan ve ailesine teslim edilmeyen son mektubuna ulaşılmamasının ardından Mehmet Kanbur, Erdoğan Yazgan, Ramazan Yukarıgöz'ün ailelerinin de çocuklarının son mektupları ve çocuklarına ait eşyaların akıbetini sorduklarını ve ailelerin basın açıklamasına yer verilir..

8 Şubat 2008'de "O Mektuplar Artık Özgür" başlıklı haberde 12 Eylül döneminde Mamak Askeri Cezaevi 1. ve 2. Kadınlar Koğuşu'ndaki kadın tutukluların yakınlarına ulaştığını düşündükleri mektupların aslında gönderilmediğinin ortaya çıktığı ve o günden bugüne mektupları saklayan cezaevi görevlisinin 78'liler Federasyonu'na 40 adet mektubu getirdiği ve o dönemde askeri cezaevinde görevli olan kişinin, bu mektupları vicdani bir borç olarak sahiplerine ulaştırılması için federasyona teslim ettiği belirtilir. Bu mektupların 8-14 Şubat tarihleri arasında sergilenip sahiplerine ulaştırılacağı haberi verilmektedir. Haberde mektuplarla ilgili olarak 78'liler federasyonu Sömbüloğlu'nun şu ifadesine yer verilmektedir: "Mektupların en önemli özellikleri imeceyle yapılmış bir çalışma oluşu. Kanevçeler, desen çalışmaları yapıp onlardan kartlar oluşturulmuş. Yeteneği olan hazırlamış, diğerleri kart olarak yazmış. 1. ve 2. kadınlar koğuşunun listesi de elimize ulaştığı için, o koğuşlarda kalan kadınların çoğuna ulaştık. Mektuplarını almaya gelecekler."

10 Şubat 2008'de gazetede yer alan haberde Mamak Askeri Cezaevi'nin kadın koğuşunda kalan mahkumların 1982 tarihinde yazdıkları ancak sahiplerine gönderilmeyen mektupların Ankara'da sergilenmeye başlandığı, serginin açılış konuşmasını yapan Devrimci 78'liler Federasyonu Başkanı Ruşen Sömbüloğlu'nun, Mamak Askeri Cezaevi'nde hükümlü ve tutuklulara işkence ve kötü muamelede bulunan sorumluların aradan geçen bunca yıla

karşın hesap vermediklerini ve "Mamak Zindanı Araştırma Komisyonu" kurulmasını ve bazı idam mahkumlarının son mektuplarının ailelerine verilmediğine ve bunun takipçisi olacaklarını belirttiğine değinilir. Gazetede Mamak Cezaevi'nde kalan kadın mahkumların mektupların sergilenmesiyle ilgili görüşlerine de yer verilmektedir:

Sergide mektubuna ulaşan F.D. *"Duygularım çok karışık. Hüzün ve coşkuyu aynı anda yaşıyorum. Bir yanım hüznü, bir yanım coşkulu. Hüzünlüyüm çünkü acı şeyler yaşandı. Coşkuluyum çünkü bugün burada bir kez daha birlikteyiz"* şeklinde konuşmasına gazetede yer verilirken; sergide iki adet mektubunu okuyan E.K. *"Birçok mektubumun ulaşmadığını, birçoğunun yırtıldığını biliyorum. Ancak gerçekle yüz yüze gelmek, tarif edilemez duygu yoğunluğu yaşıyor insana. Yazdığım şeyleri şu an yaşıyorum. O dönem yazdıklarımın gönderilmemesi de ceza-i yöntemler arasındaydı. Anneme, babama ve eşimin kardeşine yazdığım mektuplardı bunlar. O dönemi birçok açıdan değerlendirmek lazım. Böyle bir karşılaşmayı, ulaşmayan mektupları okumayı hayal etmemiştim"* şeklinde kendisini ifade eder. Mektuplarına ulaşan eski tutukluların yanı sıra sergide mektuplarını göremeyen tutukluların ifadelerine ise şu şekilde yer verilmiştir: Mamak cezaevinde 3,5 yıl kalan ve sergide mektuplarına ulaşamayan A.B. *"Sergide mektuplarımı göremedim. O dönemde gözümüzün önünde yırtılıyordu mektuplar Günde en az 100 cop yiyorduk. Çay, sigara yasağı vardı. Yataklarımıza çiviler konuyordu. Ailelerimizle sadece 3 dakika görüşebiliyorduk"*. Mektubuna ulaşamayan S.G. da sergide gördüğü mektuplarla geçmişe doğru bir yolculuk yaptığını dile getirir: *"12 Eylül döneminde yaşadıklarım korkunçtu. Bütün toplumun yaşadıkları korkunçtu. Yazdığım mektupların sayısını bile hatırlamıyorum. 12 Eylül'den sonra evlendim, bir çocuğum oldu. Şimdi kızım bana sorular soruyor. Ben de o dönemi anlatmaya çalışıyorum"*.

Mektupların sergilenmesi ve sergiye katılan kadınlarla röportaj yapılması Birgün Gazetesi'nin kuşaksal kimliğin oluşumuna katkısına bir örnek oluşturmaktadır. *Sabıkalı Mektuplar* sergisinin amacı ortak acıyı yaşamış; birlikte mücadele etmiş ve haklarının geri iadesini isteyen geçmişle hesaplaşmanın yolunu arayan insanları yeniden biraraya getirmeye katkıda bulunurken toplumsal belleği de canlı tutuyor. Birgün Gazetesi, sergiye katılan eski mahkumların ifadelerini sayfalarına taşıyarak iletişimsel ve kültürel belleğin oluşuma katkı sağlamaktadır.

10 Mart 2008'deki “‘Yasak mektuplar’ İzmir’de” başlıklı haberde Devrimci 78’liler Federasyonu tarafından daha önce Mersin, Ankara ve İstanbul’da açılan “Sahibini Arayan Mektuplar” sergisinin İzmir 78’liler Derneği’nin koordinasyonu ile İzmir’de düzenlendiği; sergiye dernek üyelerinin yanısıra 12 Eylül 1980 sonrasında cezaevindeyken yazdıkları mektupları dostlarına, akrabalarına ulaşmayan darbe mağdurlarının da katıldığı ifade ediliyor. 44 mektuptan oluşan ve 14 Mart tarihine kadar gezilebilecek serginin açılış kokteylinde, sahiplerine ulaştırılmayan mektupların orjinallerinin 26 yıl sonra mektupların yazarlarına verildiği belirtiliyor. Haberde Mamak Cezaevi’nde 3,5 yıl tutuklu kalan ve 26 yıl önce dostlarına yazdığı; fakat onlara ulaştırılmayan mektubuyla sergide karşılaşan bir darbe mağdurunun bu durumla ilgili şu görüşlerine de yer veriliyor: *“12 Eylül’ün işkencelerinden biri daha böylece açığa çıktı. Bu insanları umutsuz bırakmaya yönelik bir eylemdir.”* Bir diğer “sahibini arayan mektup” sahibi ise ulaştırılmayan mektubunun iki cümlelik bir yılbaşı kartı olduğunu; mektupların içeriğinin cezaevi yönetimleri açısından çok da önemli olmadığını; ancak cezaevlerinde insanı olan ne varsa hepsinin yasaklandığını vurgulamış ve şu ifadelerde bulunmuştur. *“ İstemedim de olsa 26 yıl sonra bizi yeniden buluşturdular. O dönemde birliğimizi parçalamak istiyorlardı, ancak hiç istemedikleri bir şeye neden olarak bizim biraraya gelmemize neden oldular”*

4.2.6. Ölüm İlanları, Anmalar

Assmann ölülerin hatırlanmasının kimliği onaylamakla ilgili, kültürel hatırlamanın ilk biçimi olduğunu ve bu yolla birliğin ve kendilik bilincinin hissedildiğini belirtir. Assmann’a göre ölülerin anılması normal insani bir biçim olarak “iletişimsel belleğe” ait bir özellik iken aynı zamanda anma töreninin belli bir biçimi, kurumları ve ayini yöneten kişileri olduğu için kültürel bir biçimdir. Bir grup, ölülerini anarak bir yandan ölülerini ile birlikte yaşamayı, onların anılarını ilerleyen zamanda canlı tutmayı ve bu yolda kendi birliği ve bütünlüğünün ölenleri de kapsayan bir görüntüsünü sağlamayı amaçlar; önemli olanın sadakat, ötekinin unutulmamasına katkıda bulunma yolu ve biçimidir; diğer yandan ölülerini anarak grubun kendisini unutulmaz kılmak ve ün sahibi olma biçimleri olan eser bırakmak ve isim yapmak amaçlanır.³⁹⁴

³⁹⁴ Jan ASSMANN, *Kültürel Bellek*, s. 64.

Çoğunlukla doğum yılı 1956, 1957 olarak verilen ve ölüm tarihi yazılmayan devrimcilerin zamanında üye oldukları dernek ya da örgütten yoldaşları tarafından katledilişin yıldönümünde verilen ilanlarda şiirlerle sloganlarla anılmaktadır. Birgün Gazetesi'nde yer verilen anma ilanında her yıl yapıldığı gibi tekrar bir araya gelen ve 12 Eylül 1980 öncesinde ve sonrasında katledilen ve geçen yıllarda çeşitli nedenlerle yitirilen yoldaşların isimlerinin yazılı olduğu “siz bizim en kıymetli anılarımızsınız, sizi hiç unutmayacağız” sözleri yer almaktadır. 78 Kuşağı üyelerince 12 Eylül öncesinde ve sonrasında öldürülen devrimciler adına düzenlenen “En Güzel Çocukları” anma etkinliği Çanakkale, Artvin, Malatya ve Denizli’de yapıldığına dair 29 Şubat 2008 tarihli haberde yer alır. 1980 öncesinde devrimci mücadele içinde yer almış olan ve siyasal etkinliğini sonrasında da sürdüren ve yakın geçmişte ölen 78’lileri anmak adına arkadaşları, bağlı bulunduğu örgütler tarafından ölüm ilanlarının yayımlanma adresi de yine Birgün Gazetesi'dir...

25 Eylül 2007 tarihli “Mine’nin Anısına Kültür Merkezi” başlıklı haberde 15 Ekim 1982’de Urla’da bir bağ evinde çatışma sonrası hayatını kaybeden Mine Bademci’nin anısına Devrimci Hareket Dergisi tarafından Konak’ta Mine Bademci Kültür Merkezi'nin açıldığı konu edilir. 15 Ekim 2008’de Gürsel Canikoğlu’nun hazırladığı haberde 12 Eylül’den sonra vurulan ilk kadın yolcu olarak tanıtılan Mine Bademci hakkında “Sevdasını Dağlara Bırakmıştı” başlığıyla verilen, fotoğrafının, arkadaşlarının ölüm yıldönümünde verdikleri ilanın da olduğu anma içerikli yazı, Birgün Gazetesi'nde tam sayfadan verilmiştir.

Birgün Gazetesi, 10 Haziran 1981’de örgüt üyesi olduğu ve silahlı eylemlere katıldığı iddiasıyla Gaziantep’te idam edilen Veysel Güney’in nereye gömüldüğü bilinmeyen cenazesini bulmaya yönelik mücadelelerin sıkı takibini yapmaktadır. 21 Mart 2008 tarihli haberde dönemin ÖDP milletvekili Ufuk Uras’ın Veysel Güney’in cenazesinin ailesine neden teslim edilmediği ile ilgili olarak İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın yanıtlanması istemiyle Meclis Başkanlığı’na soru önergesi verdiği haber yapılır. 18 Mayıs 2008 tarihli “Veysel için umut bir başka bahara kaldı” başlıklı haberde 13 Mayıs’da Gaziantep’te bulunan iki ayrı mezarda inceleme yapıldığını ancak her iki mezar yerinin de boş olduğu , Veysel Güney’e ait olduğu iddiasıyla DNA testi için Ankara Adli Tıp kurumuna gönderilen örneklerin Gaziantep’e olumsuz sonuçlarıyla döndüğü gün Gaziantep-Kahramanmaraş yol ayrımında Adli Tıp Mühürü taşıyan ve 20 yıllık olduğu iddia edilen bir başka iskeletin bulunduğu, bu durumun derin güçlerin mezarların bulunmaması için çalıştığının göstergesi sayıldığı haber yapılır. 8

Haziran'daki haberde Veysel Güney'in cenazesinin buLunması için imza kampanyası'nın veyseliyoruz.net adresinde katılımcılarını beklemeye başladığı, kampanyayı başlatan yol arkadaşlarının amaçlarının Veysel'in cenazesini ailesine vermeyerek kaybeden ve dolayısıyla gömüldüğü yeri tek bilen kişi olan o dönem yüzbaşı olan Burhan Erdem'in vicdanına toplanan imzalarla bir ses götürmek olduğu belirtiliyor. 10 Haziran 2008 tarihli tam sayfa verilen ilanda "Veysel Güney 24 yaşındaydı devlete zimmetliydi, Yüzbaşı Burhan Erdem'e "vicdan" çağrısıdır" başlığıyla yazılı metnin altında iki gün içinde imzalayanların adlarının yazılı olduğu görülür ve herkes bu vicdan çağrısına imza atmaya davet edilir.

13 Eylül 2007'de "Bir Devrimciyi Kaybettik" başlığıyla İstanbul Eskidostlar imzasıyla verilen ilanda "TÜM-DER ve TÜM PTT-DER kurucusu ve Devrimci Memur hareketi militanı, Halkevleri Yöneticisi, Dev Genç'li ve Devrimci Yolcu, 12 Eylül İstanbul tutukevlerinin direngen abisi" olarak tanıtılan Ali Rıza Kurul'un 10 Eylül'de vefat ettiği ve 11 Eylül'de toprağa verildiği duyurulmuştur.

29 Mart 2007 yılında hayatını kaybeden Enver Karagöz'ü ölüm yıldönümünde Birgün Gazetesi dostları ve yoldaşlarının onu anmasına vesile olarak gazetede tam sayfa yer ayırmıştır. Kazım Köroğlu'nun "Öğretmenin Ardından" başlıklı yazısının yanı sıra 78'liler Girişimi Sözcüsü Celalettin Can'ın TÖB-DER mücadelesinin önemli isimlerinden Enver Karagöz'ün biyografisini derlediği yazı yer almaktadır. Can, yazısında 78'lilere ve Artvin 78'liler Derneği'ne bir çağrıda bulunmaktadır. "Enver Karagöz'ün ölüm yıldönümünde, "Enver Karagöz Kültür ve Sanat Merkezi'nin kuruluş kararını kamuoyuna açıklayalım. Sanata, edebiyata, ilgi duya, şiir yazan, tiyatro oyunlarında oynayan Enver Karagöz'ü yaşatmanın en önemli aracı bu olur..."

25 Ekim 2008 tarihli Birgün Gazetesi'nde 24 yıl önce idam edilen Hıdır Aslan'ın kısa bir biyografisine yer verilmiş ve "Hıdır Aslan bu yıl da anılıyor" başlıklı haberle ölüm yıldönümünde anılmasına aracılık etmiştir.

25 Nisan 2007'de verilen ilanda yakalandığı amansız bir hastalık nedeniyle hayatını kaybeden devrimci öğretmen Yüksel Şerif'i anmak için arkadaşlarının verdiği ilanda yer alan aşağıdaki şiirde geçmişte yaşanan kolektif mücadele anılarak yası tutulmaktadır.

“Boşa gitmedi yürünen yol, işlenen nakış, ekilen tohum./ Boşa gitmedi ölümden genç bir gülücükle gizlenerek/ sokaklara yazdığımız nehir şarkıları, çekilen acı, dökülen ter/ ve zeytin dallarına asılı kalan şafak boşa gitmedi.”

4.2.7. Dinamik Bir Bellek Mekanı Olarak Birgün Gazetesi

Bir kez daha konunun, burada “kuşak” adına davranmak olmadığı akıldan çıkarılmayarak, dağıtım olanaklarıyla bir “ulusal gazete” olan Birgün’ün aynı zamanda hegemonik bellek olan ulusal bellekle hem ilişki kurmaya hem de onunla mücadele etmeye yönelik bir “işlevsel bellek mekânı” olduğu söylenebilir. Tarihi olmayan bir kamusal sorun olamayacağı için, ulusal nitelikli sorun ve krizler haberleştirilir ve yorumlanırken, okurların toplumsal olgu ve olayları anlamlandırdıkları genel çerçevenin hakim ulusal bellekle ilişkide olmamak mümkün değildir; üstelik siyasal olarak etkin olmak, bu nedenle bellekte bir yere bulunan her grup gibi, kuşağın ulusun toplumsal bellek çerçevesinde yer etmesi bir zorunluluktur. Öte yandan tarihi genellikle hakim sınıfların ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda ‘hatırlayan’ bu bellekle mücadele etmek ve anlattığı öyküdeki çelişkileri, yarılmaları göstermek ve anlatılmasını engellediği öyküleri ortaya çıkarmak gerekir.

‘Ulusal gazete’ olarak *Birgün*, hem kuşak belleğinin hâkim bellekle (ulusal bellekle) rekabeti bakımından, o bellekle mücadeleyi doğrudan bellek mekânları düzeyinde sürdürerek, hem de o belleğin şimdiki zamanda durmaksızın süren yeniden üretimine ulusal bağlamla, ulusal 'yaşam'la ilişki kurarak, öykülerin belli şekilde yazılmasına itiraz etme ve öyküleri belli şekillerde yazma fırsatı sunmasıyla “dinamik bir bellek mekânıdır”³⁹⁵

2007-2008 yıllarına ait haber ve köşe yazarlarından hareketle bir bellek mekânı kataloğu olarak ele aldığımız Birgün Gazetesi üzerine yapılan bu çalışmayı sonlandırırken 18 Haziran 2011’de gazetenin yazı işleri müdürü İbrahim Çeşmecioğlu’nun yaşamını yitirmesiyle yapılan haberlerde, ilanlarda ve yorumlarda da görülebileceği gibi geçmişle bugün arasındaki ilişki sürekli yeniden kurulmakta ve gazetenin “dinamik bellek mekânı” olduğunu kanıtlamaktadır.

³⁹⁵ Burada "dinamik bellek mekânları", "durgun bellek mekânları" ayrımı üretmek mümkün olur. Durgun bellek mekânları, diyelim ki, bir bellek sisteminin edilgin parçalarıdır. Dinamik bellek mekânları ise, çok sayıda bellek uzamını bir araya getiren, başka bellek mekânlarına müdahale edebilen, etkileşime daha açık, etkin anlam üreticisi bellek mekânlarıdır.

Birgün Gazetesi yazı işleri müdürü İbrahim Çeşmecioğlu'nun yaşamını yitirmesi 18 Haziran 2011 tarihinde “Unutmayacağız Seni Ey Yolcu!” başlığıyla ilk sayfadan haber yapılır. Gazetenin hemen hemen her sayfasında yer alan ölüm ilanlarında ve onun ardından yapılan yorumlarda da geçmişten bugüne devrimci mücadeleye katkısından övgüyle sözedilmektedir. Meslektaşları ve yoldaşlarının aracılığıyla gazetede bir yas süreci başlatılmaktadır. 19 Haziran'da manşetten verilen “ İbo'yu Yıldızlara Uğurluyoruz” başlıklı haberde gazete önünde yapılacak uğurlama törenine tüm okurlar davet edilmektedir. Ertesi günlerde de oldukça kalabalık, her kuşaktan kadın ve erkeklerin katıldığı uğurlama töreniyle ilgili haberler sürmektedir..

78 Kuşağı'nın yaşadığı süreçten geçmiş ve Birgün Gazetesi'nin kuruluşunda ve sürdürülmesinde etkili rol üstlenmiş ve fedakarlıkta bulunmuş olan İbrahim Çeşmecioğlu'nun kişiliğinde 78 Kuşağı ile Birgün Gazetesi arasındaki ilişki somutluk kazanmaktadır. Çeşmecioğlu'nun anısına verilen ilanlarda sıkça yer alan Nazım Hikmet'in *Veda* şiiri ise yitip giden her 78'linin ardında bıraktıklarına sunacağı vedalaşmadır.

78 Kuşağı'nı ve bu kuşağın oluşumunda etkisi olan tarihsel olayları yıldönümlerinde konu edinen ve kurucuları da 78'li olan Birgün gazetesi, kuşak üyelerinin toplantı, anma ve ölüm ilanlarına yer vererek kuşağın geçmişten bugüne taşıdığı sloganlarını doğrudan sayfalarına taşımakta; dolayısıyla 78 Kuşağı'nın tecrübesinin medyada temsilini sağlamakta; kişi, örgüt, kurum, mekan ve ilgili her türden kültürel ürünü bir araya getirerek 78 Kuşağı için bellek mekanı kataloğu işlevi görmektedir.

5. SONUÇ

“78 Kuşağı'nın Tecrübesi ve Toplumsal Belleği” başlıklı bu çalışmada, Türkiye’de 1970’li yıllarda etkin bir sol siyaset üreten gençliğin sosyolojik anlamıyla bir kuşak oluşunun koşulları ve sınırları tartışıldı. Kuşak meselesini sosyoloji disiplini içinde paradigmatlaştıran ve ilgili çalışması henüz aşılamayan Karl Mannheim’ın tanım ve görüşlerine uygun olarak, konu edilen 1970’li yıllardaki siyasal hareketliliğe dahil olan faillerin kuşak kavramı çerçevesinde incelenebileceği gösterilmeye çalışıldı. Tezin çevresinde döndüğü ikinci terim olan toplumsal bellek konusunda Halbwachs’ın “kolektif bellek” kavramından yararlanıldı. Halbwachs’ın kolektif ve toplumsal değişime bağlı olarak dinamik bir olguyu işaretlemekte kullandığı bu kavramsallaştırmadan yola çıkarak, 78 Kuşağı’nın oluşum halindeki toplumsal belleğinin izini sürmek, bu bellekle örtüşen tecrübenin bir toplumun yaklaşık kırk yıllık değişimindeki yerini, bu tecrübenin bastırılmasının ortaya çıkardığı bazı sorunları saptamak ve kuşağın siyasal kültürüne ve gündelik yaşamına ilişkin bilgiye ulaşabilmek için, 78 Kuşağı üyeleriyle derinlemesine mülakatlar gerçekleştirildi. 78 Kuşağı'nın kendi tecrübesinin temsilini nasıl oluşturduğu, bir başka deyişle kuşak üyelerinin kendi tecrübelerini bugün nasıl hatırlayıp anlamlandırdıkları içerik çözümlemeleriyle ve tarihsel olgularla örtüştüğü saptanan doğrudan alıntılarla gösterilmeye çalışıldı. Yanı sıra kuşağın tecrübesinin temsili olarak ele aldığımız romanlarda kuşağın siyasallaşma süreci, gündelik hayat tarzı ve pratikleri, darbe süreci ve sonrası tecrübeleri incelendi. Kurgu metinler olan, bununla birlikte birçoğu kuşağa dahil yazarlar tarafından kaleme alındığından, döneme ilişkin tecrübeyle arasındaki dolayımı yine belleğin oluşturduğu bu romanlar, Pierre Nora’nın ürettiği bir başka kavrama dayanılarak bellek mekanı olarak ele alındı. Nora’nın kavramı, bir bellek mekanı kataloğu olarak düşünülen Birgün Gazetesi’nden seçilmiş, kuşak tecrübesini ilgilendiren içeriğin değerlendirilmesinde de kullanıldı; bu içerik, haber ve yorumlardan başka, kuşağın ve içinden çıktığı toplumun ortak geçmişindeki önemli olaylara ilişkin anma haberlerini, ölüm ilanlarını, kuşak üyelerinin hak arama ve (yeniden) örgütlenme süreçlerini yansıtan duyuruları kapsamaktadır.

Kuşak Mannheim’a göre aynı yaş grubuna ait olmaktan ötede, belli bir tarihsel olayın öncelmesi ve bu olayın toplu bir bilinç oluşturacak bir biçimde algılanarak zihinlerde benzer şekillerde işlenmesiyle oluşur. Bilinç geliştirebilmiş kuşaktan sözedebilmek için, tarihsel bir olay ya da olaylar dizisinin etkisi, bu olaylara dair geliştirilen bir farkındalık, ortak bir tarihsel

duyarlık, diğer kuşaklardan farklı oluşa dair bir iddia ve kuşağı temsil edecek kolektif bir varlık gerekmektedir. Toplumsal ve kültürel değişimin taşıyıcısı olarak kabul edilen kuşaklar, aynı zamanda toplumsal değişmeye kendi için tecrübelerinin ürünü olan yanıtlar geliştirirler. Bu tecrübeler aracılığıyla geçmiş ve gelecek birbirine örülür; aynı zamanda tarihsel kopuşlar gerçekleşir. Kuşakların oluşumunda Mannheim'ın önem atfettiği bir diğer öge, “kuşak birimi”dir. Yazarın “iyi tanımlanmış ve somut” olarak nitelediği bu gruplar, kuşağın kapsadığı geniş kesimleri harekete geçirip etkinliği örgütleyen, kuşak adına toplumsal ve kültürel değişimin sınırlarını belirleyen, politik ve kültürel olarak öncü sayılabilecek, kuşak bilincinin yoğunlaştığı topluluklardır. Kuşak birimleri etrafında toplananlar, öznel düzeyde kuşaklarıyla özdeşleşmişlerdir; yaşamöykülerinin türlü öğelerini ortaklaştıran bir yaşam akışıyla birbirlerine bağlanırlar; diğer kuşaklardan farklı olduklarına dair bir bilinç geliştirirler. Dolayısıyla kuşaklar toplumsal-tarihsel kopuşun görünür hale geldiği ve yönlendirilebildiği bir anın etkin öznesi olarak ele alınmalıdır. Mannheim'ın bu kavramsallaştırmasından yola çıkarak toplumsal değişmeye neden olan tarihsel-toplumsal koşulların 78 Kuşağı'nın oluşumunda ne derece belirleyici olduğu ve gençleri ortak hareket etmeye götüren etmenler incelendi.

Odaklandığı konulardan biri de 78 Kuşağı'nın toplumsal belleği olan bu çalışmada Maurice Halbwachs'ın toplumsal bellek kavramlaştırmasından yararlanılmaktadır. Halbwachs toplumsal koşullara bağlı olan kolektif belleğin ortak anılarla ilişkilendiğini; öznesi tek tek bireyler olsa da belleğin ve hatırlamanın, anıları kurgulayan “çerçeve”ye bağımlı olduğunu; belleğin varlığını toplumsallaşma süreciyle sürdürdüğünü ve toplumsallaşma süreçlerindeki kopuşların unutmaya yol açacağını belirtir. Halbwachs'a göre kendini grup olarak sağlamlaştırmış ve bir kimliğe sahip her topluluk, sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil, aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak zamanı güncelleştirir ve var olmak için somut mekanlara ihtiyaç duyar. Toplumsal bellek onu taşıyanlarla birlikte vardır ve gelişigüzel devredilemez. Kendini ortak anıları olan bir topluluk olarak kuran toplumsal grup, kendine özgülüğü ve sürekliliğiyle geçmişini korur. Ancak geçmiş toplumsal bellekte olduğu gibi kalmaz. İlerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden kurulur ve örgütlenir. Jan Assmann'ın da belirttiği gibi, her kültür ortak tecrübe, beklenti ve eylem mekanlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak, birleştirici, bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkanları sağlayarak insanları birbirine bağlar. Çeşitli pratiklerin etkisiyle önemli tecrübe ve anılar biçimlendirilip canlı

tutularak, dün, bugünle birleştirilir. Bir yandan ortak kural ve değerlere bağlılık, diğer yandan yaşanmış geçmişin anılarına dayanan ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapılar, bireylere “biz” deme imkanı veren kimlik ve aidiyetin temellerini yaratır.

Geçmişin şimdiki zaman içinde yeniden kurulması, geçmişin tecrübesinin olduğu gibi bugüne taşınması anlamına gelmez; geçmiş, toplumsal bellek aracılığıyla tecrübe edenler ve bu tecrübelerin kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla şimdiki zamanda varlığını sürdürür, ihtiyaçlara ve örgütlenme biçimine göre yeniden kurularak, şimdiki zaman içerisinde kendisine yer edinir ve sürekli bir temsil imkanı bulur. Temsil edilir bir şey haline geldiği için geçmişin “gerçek”liği sorgulanabilir hale gelse de sürekli yeniden kurulup sunuluyor oluşuyla şimdiki zamanı anlamlandırır.

2. Dünya Savaşı sonrasında tüm Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de modernleşme süreci yeni bir ivme kazanmıştır. En azından söylem düzeyinde serbest piyasayı savunan 1950’lerin Demokrat Parti iktidarının 1960 askeri darbesiyle devrilmesinden sonra, merkezi planlamanın öne çıktığı yeni bir sermaye birikim modeli uygulamaya konmuştur. “İthal İkameci Ulusal Kalkınmacılık” olarak adlandırılan bu modelin amacı, Türkiye’de endüstrileşmeyi hızlandırarak güçlü bir burjuva sınıfı ve kapitalizm yaratmak olmuştur. Bu doğrultuda, bu sınıfa verilen devlet desteğinin yanında, üretilenlerin tüketilebileceği bir iç pazar oluşturabilmek amacıyla, görece yüksek ücret alan bir işçi sınıfı tabakasının oluşumu hedeflenmiştir. Bu dönemde sınıfsal farklar keskinleşmiş, proleterleşme oranı yükselmiş, büyük kentlerde yığılan endüstrinin iş gücü ihtiyacına bağlı olarak hızlanan göçlerle oluşan gecekondu alanlarıyla kent nüfusları artmıştır. Sözü edilen koşullarla birlikte kamusal alanda bir zenginleşme görülmüş, bu döneme kadar ülke siyasetinde söz sahibi olamamış sosyalist hareketler, 1961 Anayasası’nın sunduğu görece özgür ortamdan da yararlanarak politik hayatın en önemli parçası haline gelmişlerdir. Yeni ekonomik model yapısal krizine doğru sürüklenirken, işçi sınıfının haklarının kısıtlanması ve anlatılan konjonktürde ortaya çıkan, 68 Kuşağı olarak adlandırılan sosyalist hareketlerin önünün alınması amacıyla 1971 askeri darbesi gerçekleştirilmiştir.

78 Kuşağı adı verilen hareketin bir kuşak olmasını sağlayan bilinç, onların tecrübelerinin tarihsel ve toplumsal çerçevesini çizen yukarıdaki koşulların bir ürünüdür. Bu kuşağı selevi olan kuşaktan ayrı olarak ele almayı gerektiren etkenler şöyle özetlenebilir: 68

Kuşağı genel olarak kentli, küçük burjuva sınıfına özgü nitelikler gösteren öğrenci hareketlerine dayanmıştır ve 1960 askeri darbesi ve ona bağlı 1961 Anayasası'nın sağladığı bir meşruiyet çerçevesinde eylemiştir. Marksizm, kuşağın düşünsel biçimlenişinde belli bir yere sahip olsa da, hareketler genellikle kendilerini, ordunun kendisini en önemli temsilcisi olarak sunduğu Kemalizm'e bağlı olarak tanımlamışlardır. Bu durum 12 Mart 1971 müdahalesiyle söz konusu hareketlerin önemli bir kısmının ordunun istediği gibi hızlı bir biçimde edilgenleşmesi ya da yok olması sonucunu getirmiştir. Bununla birlikte 68 öğrenci-aydın gençliğin üniversite işgalleri, boykotları, anti-emperyalist gösterileri, üretici köylü mitingleri, Doğu mitingleri ve 15 -16 Haziran direnişi sosyalist düşüncenin işçiler arasında benimsenmesinde etkili olmuştur ve Kemalizm-Marksizm ikileminde tercihlerini ikincisinden yana yapan hareketler 78 Kuşağı örgütlenmelerinin nüvelerini oluşturmuşlardır. 78 Kuşağı üyelerinin de önemli bir bölümünün öğrenci olduğu söylenebilir. Bu kesim içindeki liseli öğrenci sayısının fazlalığı ve üniversite öğrencileri arasındaki taşra kökenlilerin önceki kuşağa göre oldukça yüksek olan oranı, kuşağın karakterini derinden etkilemiştir. Kuşak üyelerinin azımsanamayacak bir bölümü de sendikalaşmış işçilerden oluşmuştur; nitekim kuşak bilincinin oluşmasındaki en etkili tarihsel olaylardan biri 16-17 Haziran 1970 işçi direnişidir. 78 Kuşağı'nı Türkiye tarihi açısından eşsiz kılan özellik de onun burada betimlenen sınıfsal karakterinden çıkar: Modernleşmenin iki yüz yıldır bürokrat elitler ve zayıf bir burjuvazinin çeşitli terkiplerinden oluşan bir devlet eliyle yürütüldüğü bir ülkede, halk hareketleri ilk kez hayatın örgütlenmesine etkin olarak katılma iradesini göstermiştir. Başka bir deyişle 78 Kuşağı'nın tarihsel başarısı, modernleşme süreci boyunca devlet vesayetinden kurtulamamış burjuva sınıfının kurumsallaştıramadığı sivil toplumu; sendikalar, meslek örgütleri, fikir kulüpleri, siyasal örgüt ve partiler, yayınlar ve toplantılarla etkinleştirerek ülkede sahipsiz anlamda ilk kez bir kamusal alan oluşturmuş olmasında yatar. Ne var ki hızla olgunlaşan bu kamusal alan, kuşağa ve topluma uygulanan devlet baskısı ve silahlı sağ unsurların şiddeti altında gerilemiş ve 12 Eylül 1980'de gelen askeri darbe tarafından yok edilmiştir. Darbeden sonra 78 Kuşağı üyeleri öldürülmüş, hapsedilmiş, ülkeden kaçmak zorunda bırakılmış; 1983'te başlayan sözde demokratik sürece geçişte yasal anlamda siyasetle bağlantıları kesilmiştir.

Mülakatların hazırlık aşamasında kuşağa ilişkin olarak; siyasallaşma öncesi, ilk siyasallaşmaya ve örgütlü çalışmaya giriş dönemi, örgütlü çalışma dönemi, 12 Eylül dönemi, sonrası ve bugün olmak üzere bir yaşam akışı çerçevesi çizilmiştir. Görüşmelerde ise bu

anahatlar gözetilerek örnekleme dahil edilen kuşak üyelerinin anlatılarına göre sorular sıklıkla mülakatın akışına uygun biçimlerde şekillendirilmiştir. Kuşağın günümüzdeki (romanlarda ve kitle iletişim araçlarında) temsil edilme biçiminin aslına ne kadar uygun olduğunu sınamak üzere, sorular kuşak hakkında şimdiye kadar sürdürülmüş çeşitli tartışmalardan elde edilmiş çeşitli verilerle zenginleştirilmiştir. Çalışma için tatmin edici bir örneklem oluşturabilmek üzere hesaba katılması gereken değişkenler olarak, farklı siyasal grupları, üniversite, sendika, demokratik kitle örgütü, gecekondu, kırsal kesim ve taşra gibi siyasi faaliyetin sürdürüldüğü farklı ortamları, mücadele tarzlarının ve direniş biçimlerinin çeşitliliğini gerçeğe uygun biçimde yansıtacak görüşmeler yapılmıştır.

Bir kuşak neyi, neden ve nasıl hatırlar soruları, bu çalışma için temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Mülakatlarda kılavuz niteliğini taşıyan sorular üç ana hatırlama odağında yoğunlaşıyordu: Belli tarihsel olayların bireysel ve toplu etkileri, örgütlü siyasal hayat ve gündelik pratikler. Siyasal (sol) kuşağı olağan demografik kuşaklardan ayıran temel bir hat, kuşağın kendisine referansla varolduğu belirgin tarihsel olay (birbirine bağlı olaylar dizisi) ile birlikte, kendisini açık bir biçimde dünya-tarihsel bir bağlama yerleştirebilme yeteneğidir. 78 Kuşağı örneğinde, fraksiyonların kendi dönemleriyle ilgili değerlendirmeleri ne kadar farklı olursa olsun, varlıklarını açıkça tanımlayabildikleri genel bir toplumsal dönüşüm süreci içinde algıladıkları görülecektir. Kuşak kendisini hep bir aşma anıyla tanımlayan, her zaman bir aşma anında olduğunu varsayan bir kolektif varlıktır. Görüşülen 78'lilerin de ifade ettiği gibi 70'lerde bir devrim anına çok yaklaştıkları hissi genel olarak hakimdir.

Kuşak üyeleri tarihsel olayları kişisel ama örgütlülüğün getirebileceği görelî katı bir yorum çerçevesinden daha genel bir siyasal bilinç dolayımıyla hatırlamaktadırlar. Travmatik nitelik taşıyan olaylar karşısında örgütler arasındaki dayanışma eksikliğine getirilen eleştiriler, kuşak üyelerinin kendilerini tek tek örgütler dışında daha genel bir toplumsal grubun ya da kimliğin parçası olarak gördüklerine işaret etmektedir. Öte yandan örgüte aidiyet hissinin, söz konusu örgütler çoktan ortadan kalkmış ya da kuşak üyeleri bu oluşumlarla ilişkilerini kesmiş de olsalar sürdürdüğü görülmektedir.

Örgütlere ilişkin bu tükenmeyen duygusal bağın temelleri, öncelikle bu yapıların bireylerin sosyalizasyon süreçlerindeki yeriyle ilgilidir. Kuşak üyelerinin birçoğu bakımından örgüt hayatına dahil olma süreci ilksel sosyalizasyon süreçlerinin son aşaması olarak

görülebilecek okul yaşantısıyla bitişik, büyük sıklıkla da iç içe geçmiş durumdadır. Toplumsal koşulların kolektif eylemle dönüştürülebileceğine inanç, dayanışma etkinliklerinin ve birlikte kurulan/kurulacak ortak bir yaşama özgü değerler uğruna mücadele etmenin çekiciliği söz konusu gençlere kendi hayatlarını ve dünyayı anlamlandırma konusunda zengin bir tecrübe çerçevesi sunuyordu. Bu anlamda çok genel olarak örgütlerin, gençliğin belki her şeyden çok duygularında açığa çıkan enerjiyi, Marksizmin değişik kuramsal yorumlarına göre şekillenen özgül disiplinler içinde akılcılaştırıp, programlarına uygun amaçlara yönelten kurumlar oldukları söylenebilir; bir başka deyişle bireyler bakımından öznel/duygusal ağırlığı az ya da çok zihinsel bir disiplinle dengeleyerek bu tecrübenin bilişsel yönünü kuran bir işlev yüklenmişlerdi. Devlet baskısı ve paramiliter şiddetin sıkıştırdığı bir ortam zorlaştırsa da, 68 Kuşağı'ndan da aktarılan tartışılmaz bir etkiyle, evrensel bir özgürleşme anlayışının vazgeçilmez parçası sayılan -ve örneğin klasik dünya edebiyatını da üzerine kurulduğu kanonun bir parçası varsayan- kültürel aydınlanma ve kuramsal eğitim gereğinin vurgulanması, örgüt hayatının ortak bir yönü olarak öne çıkar. Dolayısıyla örgütler bireylerin evrenselci bir kültürel eğilimi, siyasal etkinliği ve gündelik pratikleri bir arada düzenleyen yapılar olarak, Halbwachs'ın bellek için öngördüğü kolektif tecrübe çerçevesine büyük oranda uymaktadırlar.

Örgüt hayatı; bütünleştirici karakteriyle kuşak üyelerinin belleklerinin üçüncü yoğunlaşma alanı, yani gündelik pratikler bakımından önemli bir boyutu oluşturur. Siyasal eylemin, hayatın asli amacı olarak görüldüğü bir evrede gündelik hayat da –özellikle militanların hayatları söz konusu olduğu ölçüde- ana hatlarıyla bu amaca göre düzenlenir. Gündelik hayata ilişkin anılarda aşırı sağın silahlı eylemlerinin yarattığı tedirginlik hissi sadece siyasal ideolojiden değil, ülkeyi kuşatan şiddete karşı durma gereğinden kaynaklanan genel ve sürekli mücadele durumu dikkati çeker; gençler birçok yerde, özellikle kentsel alanlarda mahalleler düzeyinde gündelik hayatın olağan akışını bu şiddetten koruma ve halkı bu şiddete karşı örgütlenme görevini yüklenmişlerdir. Siyasal ideallere uygun olarak gündelik hayatın her türlü ögesinde sadelik, halka ait tarz ve biçimlerin öne çıkarılması göze çarpar. Halka ait kimi görenekler, özellikle ideolojik kabullerle çatışan, nikah, düğün, cenaze gibi durumlarda yinelenen dinsel ögeler benimsenmese de saygıyla karşılanır. Sadeliğin, dayanışma ve mücadele zorunluluğunun özel bir öneme sahip olduğu bu yaşam tarzı ya da habitus için “Sparta tipi” nitelmesini yapmak yanlış olmayacaktır. Darbeyle birlikte örgütlülüğün koşulları zorlaştıkça ve 1983'ten sonra parlamenter siyasetin neo-liberal bir

yörüngeye girmesiyle bu yaşam tarzı dağılmış ve kültürel hegemonya mücadelesindeki konumunu yitirmiştir; bununla birlikte 78'lilerin belleğinde özel bir yeri olan kuşak tecrübesinden kaynaklanan yatkınlıklar –mücadelecilik, dayanışma, gündelik sorunların siyasal bir perpektifle algılanışı, yaşam tarzı ve kültürel biçimlerde sadelik vs.- günümüzde kuşak üyelerinin habitüslerinde varlığını sürdürmektedir.

78 Kuşağı'nın asli etkinlik dönemi olarak aldığımız tarihsel uğrakla günümüz arasında geçen sürede gerçekleşen ve gündelik hayatı olağanüstü bir biçimde farklılaştıran dönüşümler, Maurice Halbwachs'ın toplumsal belleğin bir başka özelliği hakkında yazdıklarını doğrular niteliktedir. Halbwachs, belleğin şimdiki zamanda ürediğini, bir başka deyişle anı olarak kaydedilmiş tecrübenin, grup, birey ve toplumun daha sonraki tecrübelerine göre biçimlenebildiğini, dolayısıyla belleğin yaşananları çizgisel bir biçimde kaydeden bir depo değil, anıyı değişen tecrübe koşullarına göre sürekli yeniden işleyen dinamik bir süreç olduğunu savunur. Siyasal insan bakımından buradaki en önemli değişimin, toplumsal hayatı tüm dünyada bütünsel olarak dönüştürmeyi hedefleyen siyaset anlayışının yerini evrensel olarak temsil edilebilen ancak –ilişkilene potansiyelleri yeni olanaklar yaratsa da- her biri ayrı alanlarda yoğunlaşan kimlik siyasetlerine bırakması olduğu söylenebilir. Tikel bir kimlik siyaseti içinde geçirilen yıllar, eski örgütsel yapıların bütünselci çerçevesini ve tarihsel koşulların bu çerçeveyi yoğunlaştırdığını 'unutturabilir' ya da bu çerçevenin olduğundan farklı hatırlanmasına yol açabilir. Bu duruma belirgin bir örnek olarak, gündelik hayat dokusunun önemli bir parçasını oluşturan toplumsal cinsiyet ilişkileri gösterilebilir. Kuşağın asli etkinlik döneminin ardından feminist siyaseti benimsemiş kuşak üyeleriyle bu siyasete görece olarak uzak kalmış bireylerin cinsler arası ilişkileri hatırlama ve anlamlandırma biçimleri arasındaki farklar bu olguya işaret etmektedir.

Çalışmanın ampirik inceleme bölümünün ikinci kolu, 78 Kuşağı tecrübesinin konu edinen romanlar olarak seçilmiştir. Bu bölümde de mülakat kılavuzunun biçimlenme ilkesi olan yaşam akışı kalıbı, roman kahramanlarının öykülerine uygulanmıştır. Bu uygulamadan kuşağın oluşumu, sosyalizasyon süreçleri, değerler ve görece olarak kısa sürdüğü söylenebilecek başarılı etkinlik devresi konusunda çıkan sonuçlar, mülakatlardan çıkarılan sonuçlarla büyük ölçüde örtüşmektedir; bir başka deyişle mülakatlardaki daha dolaysız anlatılarda ifadelendirilen bellek ile edebi dolayımından süzülen bellek aynı tecrübe köklerine işaret etmektedir. Öte yandan roman anlatılarıyla mülakatlardan derlenebilecek genel anlatı

arasında önemli bir farklılaşma vardır. Mülakatların verdiği genel izlenim, hareketin yenilgisi bir veri olarak kabul edilmekle birlikte kuşağın kendi etkinliğine, başarısına ve değerlerine inancın ve ilgili tecrübenin yeni bir toplumsal bağlamda yinelenebileceği konusundaki kanaatin canlı olduğudur. Romanlarda ise yenilgi, ortak, temel ve güçlü bir altmetin oluşturur. Tüm romanlar bir kuşatılma havası içine oturmaktadır. Bu ortak altmetin, yenilgi kaygısıyla kuşak değerlerinin öne çıkarılıp yüceltilmesi; bazen yenilginin çeşitli boyutlarıyla tasviri ve yine kuşağa özgü bir yatkınlık olarak olgusal özeleştirisi; bazen de yenilgiyle başa çıkma çabası olarak belirir. Edebiyatın aynı olgunun çeşitli boyut ve tezahürlerini aynı eserde dillendirebildiği konusunda fazladan bir söz söylemeye gerek yoktur; yenilgiye ilişkin altmetnin bu çeşitliliği bazı romanlarda başarıyla sergilenir.

Genel eğilim, romanların yazılma süreci kuşağın asli etkinlik yıllarından uzaklaştıkça kuşak değerlerinin ve onlara bağlılığın vurgulanışının –bu bağlılık genel anlamıyla ortadan kalkmamakla birlikte- bu değerlerin sorgulanışına doğru değişmesidir. Aynı zaman çizgisi boyunca romanların stilizasyonunda da genel bir gelişme görülür. İlgili zaman aralığı boyunca Türkiye toplumunda edebiyat alanının gelişimi meselesi bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır; ancak şu saptamayı yapabiliyoruz: 80’lerde yazılan romanlar kuşak üyeleri tarafından daha kendiliğinden, daha naif ve kuşağın ideolojik bağlarına uygun olduğu söylenebilecek bir çerçevede kalmıştır. Yıllar ilerledikçe, devrimci romantizm diyebileceğimiz belirsiz bir kategoriyle toplumcu gerçekçilik arasında salınan bu anlayış edebi pratiğin genel koşullarına paralel olarak değişmiştir. Siyasal kamusal alanın sınırlanması karşısında 78 Kuşağı’nın çok sayıda üyesi etkinliklerini kültürel üretim alanlarına kaydırmıştır. Edebiyatı özgül, kendi mantığına sahip bir alan olarak benimseyebilen az sayıdaki romancı 78 Kuşağı tecrübesini bu tecrübeyi ele alan daha erken dönem yazarlara göre daha zengin anlatımlarla sunabilmiştir.

Romanlarda da mülakatlarda dile getirilen tecrübeye olduğu gibi, kuşağın asli etkinlik dönemine ilişkin retrospektif kavrayışta bir kırılma olduğu göze çarpmaktadır. Kuşağın 12 Eylül dönemi ve sonrasındaki travmatik tecrübelerinin yanı sıra, kendilerine kapanan siyasal kamusal alan etkinliklerinin kültürel alanda telafi edilmesi ve kitlesel siyasetten uzaklaşmak zorunda bırakılmanın bir yandan dünyada değişen –tikelleşen ve kimlik eksenine kayan- siyasal kamusal alanları tanıma ve onlarla etkileşime girme konusunda fırsat sunması (örneğin Avrupa Marksizmlerinin kültüre özgül bir önem atfeden

anlayışlarının keşfedilmesi, Avrupa 68 hareketi sonrasında Stalinizm ve parti merkezli siyasete getirilen eleştirinin yaygınlaşması, yapısalcı ve post-yapısalcı eleştirinin tanınmaya başlaması), özellikle örgüt yapılarındaki sekterlik, otoriter öznellikler ve bu yapılarda geleneksel ataerkiliğin sürekliliğine ilişkin genel bir eleştirel havanın oluşumuna yol açmıştır. 78'lilerin macerası etrafında kurulan romanların birçoğunda otokton tecrübenin yorumlanışında, anıları yeniden yapılandıran bu daha yakın etkileşim geçmişinin izleri görülür. Örgütler ve daha genel olarak kuşak bağlamında şiddet ve baskı altındaki yılların olağanüstü koşullarında, bu koşulların tanınmasının getirdiği rıza, sadakat ve fedakârlık romanlarda zaman zaman bastır(ıl)ma, itaate zorlanma, bireysel varoluşun en doğal yönlerinden vazgeçme olarak temsil edilir. Kuşkusuz söz konusu eleştirilerin haklı yönleri bulunmaktadır; ancak romanlarda dramatize edilmiş tecrübeyle mülakatlarda dillendirenler arasında belirgin bir ton farkı vardır.

Çalışmanın üçüncü ampirik yoğunlaşma alanı, 78'lilerin anılarının kuşağın en azından bir bölümüyle organik ilişkileri bulunan *Birgün Gazetesi*'ndeki canlandırılışı, değerlendirilmesi ve temsiliyle bağlantılıdır. Bu olguları ele almak için Pierre Nora'nın "bellek mekanı" kavramından yararlanıldı. Yazarın belleğin modernlik öncesi yaşam tarzlarındaki toplumsal ilişkilere içkin durumundan toplumsal özneye dışsal, üretilir bir mahiyet kazanmasının ifadesi olarak yorumladığı, dolayısıyla yok olmakta olan 'doğal' bir insani kapasiteyi ikame etmesi anlamında olumsuz bir vurgu yüklediği bellek mekanı, bu çalışma bağlamında bastırılmış bir kolektif bir tecrübe ve mücadele zeminin muhafaza edilmesi konusunda bir olanak olarak ele alınmıştır. Toplumsal koşullar eski durumuna getirilemeyeceği için 78'lilerin tecrübesi otokton tarihsel bağlamındaki biçimiyle canlandırılmayacaktır; bununla birlikte bu tecrübeyi anlamlı kılan referans ve değerler, günümüz koşullarında devam eden sömürü ve baskıya direnme ve özgürleşme ihtiyacına yanıt vermek bakımından hâlâ günceldir. *Birgün*, gerek dolaysızca kuşağı ve onu çevreleyen tarihsel olayları konu alan haber ve yorumlar gerek kuşak üyelerinin toplantı, anma ve ölüm ilanlarına yer vererek yeni ilişkileri ve değişip farklılaşan yaşam tarzları içinde teker teker bireylerin ya da grupların taşımakta, ifadelendirmekte ve güncellemekte güçlük çekeceği tecrübeyi canlandırmaktadır. Her biri birer bellek mekanı haline gelmiş kişi, örgüt, kurum, mekan ve kültürel ürünü bir araya getiren gazete, 78 Kuşağı ve 70'lerin kolektif eylemliliği bağlamında bir bellek mekanları kataloğu oluşturmaktadır.

Kuşağın aktüel varlığı, kendisini gündelik hayata etki etme gücünde, gündeliğin döngüsellliğini dönüştürücü bir harekete doğru çekebilme yeteneğinde gösterir. İnsan hayatının değerleri genel olarak gündelik tecrübenin dışında ya da üzerinde ve genellikle geleneğin donmuş, bağlam gözetmeyen hakikatleri düzeyinde tanımlanır.

78 Kuşağı üyeleri bugün ellili yaşlarını sürüyorlar. 1980 askeri müdahalesi ve müdahalenin pratik mantığını temsil eden anayasa ve hükümetlerin ardından selef kuşakla birlikte yarattıkları hareketliliğin, bu hareketliliğin bir ürünü olan kamusal alanın etkinliğine ve zenginliğine eşdeğer ya da ona yaklaşabilecek bir toplumsal tecrübe bir daha hiç üretilmedi. *Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl*'da³⁹⁶ devletin kovuşturduğu asıl şey, kişiler, örgütler, ideolojiler, hatta düşünceler değil, kendi özgül gücünü, sesini, değerlerini kurma yoluna girmiş, baskı, sömürü ve kölelik karşısında yeni bir dünya gören ve onu herkese vaat eden iki kuşağın ve halkın tecrübesi olmuştur. Halbwachs'ın kolektif belleğin koşullanışı üzerine yazdıklarıyla birlikte değerlendirecek olursak, bu tecrübenin şimdiki zamanda toplumsal olarak yeniden kurulmasının önünde yeni sayılabilecek, ancak araştırılması bu çalışmanın sınırlarını aşan engeller vardır: Her şeyden önce modern siyasal evrenselciliği ikame edecek bir program olarak yürürlüğe sokulmuş gibi görünen ve ekonomik alandaki olağanüstü dinamiklerinin yanında, sosyalliklere ilişkin veçhesi modern evrenselciliğin vazgeçilmez kamusal boyutunun yerine özel alanların sonsuz eklemlenişini geçirmek olan küreselleşmedir. Yeni kapitalist küreselleşmeyi olanaklı kılan belirleyici etkenlerden biri de enformasyon devrimi ve onun ardından üretilen yeni teknolojiler olmuştur. Hizmet ve ürünlerin üretiminin esnekleştirilmesine ve bir ölçüde insansızlaştırılmasına kapı açan bu teknolojiler üretim ilişkilerinde ve özellikle de üretici güçlerin bileşiminde kapsamlı dönüşümlere yol açtılar; dönüşümlerin etkileri kapitalist jeopolitikada da görüldü. Genel olarak dünyadaki gündelik hayatın doğası da yeni iletişim teknolojilerinin yükselişinden etkilendi. Bu teknolojiler, bir yandan modern toplumsal mekanı ve onun algılanışını farklılaştırdılar. Sosyalleşme ve kısmen siyasallaşma olanaklarının sanal düzlemlere taşınması ilk bakışta örgütlenme ve ilişkilendirme olanakları bakımından olağanüstü bir potansiyel ortaya koymuştur; ancak son yirmi yılın muhalif siyasallıklarına baktığımızda hareketlerin süreklilik ve tutarlılık sağlayamadığını görüyoruz.³⁹⁷ Kapitalist küreselleşme hemen her yerde yeni

³⁹⁶ Bkz. Halil Bertay, *Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.

³⁹⁷ 2010-2011 yıllarında meydana gelen ve Kuzey Afrika Baharı olarak adlandırılan ayaklanma ve 'devrimler' de başarılarını büyük ölçüde yeni medya ve iletişim teknolojilerinin etkin bir biçimde kullanılmasına borçludur. Ancak bu hareketlerin alacağı yön –özgürleşmeye mi yoksa doğrudan doğruya kapitalist merkez ülkelerle siyasal

teknolojilerden de destek alan yerel direnişlerle karşılaşmaktadır; ancak küreselleşmeden yararlanan dev korporasyonlar ve devlet gibi siyasal odakların bu teknolojileri denetlemek konusundaki üstünlükleri ve daha etkin bir biçimde kullandıkları da bir olgudur.

Tüm bu gelişmelerin bellek, tecrübe ve kuşak konularında sonuçları olmuştur. Toplumsal mekan, zaman rejimleri, üretim biçimlerindeki ve ilişkilerindeki değişim, tecrübe olanaklarını ve tarzlarını derinden etkilemektedir. Sanayi devriminden sonra tarımın, tarımsal üretimden türeyen tecrübenin ve bu tecrübeye bağlı gelenek ve yaşam tarzlarının, sınıai üretimde ve şehirlerde yoğunlaşan iktisadi hayat ve siyasallıkların sonuçları karşısında giderek cılızlaşması ya da biçim değiştirmeye zorlanması gibi, sanayi ve tarımın eski biçim, tecrübe, gelenek ve yaşam tarzları da günümüzün enformatik üretim biçimi ve ilişkileri karşısında değişmeye zorlanmaktadır. Castells'in de belirttiği gibi enformasyon teknolojisi devrimi ve kapitalizmin yeniden yapılanması, yeni toplum biçimini, "ağ toplumu"nu ortaya çıkarmıştır ve yeni toplumsal yapılanmada toplum giderek ağ ve benlik arasındaki çift kutuplu bir karşıtlık etrafında yapılanmaktadır.³⁹⁸ Küreselleşmeye ve kozmopolitleşmeye karşı, kültürel tekillik ve insanları kendi hayatları, çevreleri üzerinde denetim sahibi olmaları adına güçlü kolektif kimlik ifadeleri yükselmektedir. Öte yandan yeni toplumsal hareketler adı altında kategorileştirilen, insan türünün belli varoluş biçimlerini, koşullarını ve potansiyellerini koruma ya da durumlarını iyileştirme çabasını temsil eden bu kimlik oluşumlarının yanında, tanrı, millet, etnisite, cemaat, aile ya da yerellikler temelinde örgütlenen ve türün ortak yaşam koşullarının düzeltilmesi bakımından özel bir anlam taşımayan, reaksiyoner nitelikli kimlik oluşumlarının güçlenişine de tanıklık etmekteyiz.³⁹⁹

Bilişim ve iletişim teknolojileri kişiler, kurumlar, kuruluşlar arasındaki irtibatı –temas olanağı ve sayısı olarak- olağanüstü derecede artırmıştır; ancak sanal ortamların eklenmesiyle gerçekleşen toplumsal mekandaki genişleme bu artışla dahi karşılaştırılamayacak kadar büyüktür. Toplumsal mekan, gerçekleşmiş toplumsal ilişkilerin olduğu kadar olası toplumsal ilişkilerin kabı olarak düşünülürse genel irtibattaki niceliksel katlanmaya rağmen toplumsal mekandaki ilişkilerin seyrelmiş olduğunu hesaplayabiliyoruz. Bunun dışında belirgin bir

iktisadi ilişkilerin basitçe bir yeniden yapılandırılmasına mı yürüdükleri- konusunda bir yorum yapmak için henüz erkendir.

³⁹⁸ Manuel CASTELLS, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, çeviren: Ebru Kılıç, cilt: I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 4.

³⁹⁹ Manuel CASTELLS, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, çeviren: Ebru Kılıç, cilt: II, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 4.

eğilim olarak, sanal toplumsal mekanla fiili toplumsal mekan arasında, bu mekanlarda etkinlik halinde bulunanların güç dağılımı bakımından çarpıcı bir dengesizlik söz konusudur. Öncelikle internetin her şeyden önce baskın bir ticari yapısı olduğunu ve bilgi ve veriler kadar üzerinde gerçekleşen toplumsal ilişkileri de bu yönde bükme eğiliminde olduğunu belirtmek gerekir.⁴⁰⁰ Öte yandan büyük “sosyalleşme portalları,” görünüşte yoğun ve hiyerarşik ilişki tarzlarını bütünüyle ortadan kaldırmaya bile aşındırma eğiliminde olan muazzam bir sosyal sermaye birikiminin, daha doğru bir deyişle bu sermaye tipinin yeniden dağıtımının yükünü taşımaktadır. Bununla birlikte sosyal sermayenin tanımında yer alan “az ya da çok tutarlılık kazanmış ve faillerin çıkarları doğrultusunda harekete geçirilebilme”⁴⁰¹ koşulunun bu ağlarda nasıl ve ne kadar sağlanabildiği, tüm bu yeni ağların siyasal etkililiği, ağlardaki failliğin kolektif boyutu meseleleriyle birlikte henüz olgusal olarak sınıma aşamasındadır.

Bu çok geniş meselenin eski tecrübe tarzlarını, dolayısıyla temsil ve aktarım biçimlerini nasıl etkileyebileceğini, toplumsal mekanın değişimi gibi tek bir boyutu örnek göstererek özetleyebiliriz.

78 Kuşağı'nın etkinliğinin yoğunlaştığı toplumsal mekanlar olarak şehirler, fabrikalar, fabrikalardaki emeğin yeniden üretiminin odaklandığı yerler olarak işçi mahalleleri ve gecekondu bölgeleri bugün hâlâ mevcuttur. Nesnel koşullarına bağlı olarak direnişin ortaya çıkmasına en elverişli görünen bu mekanlar, özellikle de siyasal kuşak oluşumunun varsayılan özneleri olarak gençler bu mekanlarda aile hayatının ve önceki kuşaklar bakımından da olağan sayılabilecek bir gündelik hayat çerçevesi içinde yaşar görünmektedirler. Öte yandan bu yaşantı içinde boş zaman etkinliklerini önemli ölçüde dolduran iletişim ve bilişim teknolojilerinin yarattığı ortam, toplumsal mekanın eski biçimlerini ve o biçimlerin zorunlu kıldığı ilişkilene tarzlarını bir ölçüde ikame etmektedir. Bu anlamda örneğin internet, en azından şimdiye kadar, yeni siyasal ilişkilene tarzları oluşturmaktan çok, her zamankinden daha bol mal içeren vitrinleri sanal flaneurlerin ayağına getirerek gerçek toplumsal mekanı boşaltmakta, ilişki ağlarındaki en mahrem, en kılcal noktalara erişimi sağlayarak siyasal şiddet ya da karşı şiddet kullanmayı anlamsız kılacak bir Haussman Projesi haline

⁴⁰⁰ Sadece internette kullanılan üst-alan adlarına bakarak 2011 Şubatı'nda dünyada etkin durumdaki sitelerin en iyi ihtimalle %75'inin varlık sebebinin kâr etmek olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu hesaplama üst-alan adlarının sadece ticari işletme uzantıları oldukları açık olan “.com” ve “.biz” ibarelerine göre yapıldı; buna daha belirsiz ya da yukarıda belirtilen uzantıları ikame eden kanallardaki ticari etkinlikler eklendiğinde sonuç daha keskin olacaktır. *Bkz.* http://alagna.com/2011/tld-statistics-numbers-in-various-gtlds-as-of-february-2011_110

⁴⁰¹ Pierre BOURDIEU, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, s. 108.

gelmektedir. Şehirlerin, kendi modern öyküleri içinde –Ernest Burgess’in evrenselliği tartışmalı ama inkar edilemez bir gerçeğe işaret eden modelinin gösterdiği üzere- değişirken, küresel kapitalizmin yeni koşullarına entegre oldukça, mutenalaştırma projelerine uydukça tanınmaz hale gelen çehreleri, yeni mekansız pratiklerle birlikte eski kuşakların anılarının güncel bir bağlama taşınmasını zorlaştırır. Her halükarda son otuz yıl, Mannheim’ın kuşak oluşumun olanaksız hale geldiği üçüncü toplumsallık fazının –yani değişime verilebilecek yanıtların hızla eskiyip geçersizleştiği, dolayısıyla “yeni” hakkında ortak bir tavrın oluşturulmasında değişimin hızına yetişilemediği, Hartmut Rosa’nın “ivmelenme toplumu”nun en aşırı tezahürlerinin ortaya çıktığı- bir dönem olmuştur.

6. KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKBAŞ, Meral (2011), **Biz Bir Orduya Kafa Tuttuk Arkadaş: Mamak Kitabı**, Ayizi Kitap, Ankara.

AKSAKAL, Pertev (2007), **Fatsa Gerçeği**, Penta Yayınları, İstanbul.

AKYOL, Hüseyin (1996), **Türkiye’de Sol Örgütler**, Pelikan Yayınları, İstanbul.

ANDERSON, Benedic (1995), **Hayali Cemaatler**, çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.

G. ARRİGH- İ. WALLERSTEİN vd., (1991) **Sistem Karşıtı Hareketler**, çeviren: C. Kanat - B.Somay - S. Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, Şükrü (2008), **1 Mayıs Mahallesi: 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent**, İletişim Yayınları, İstanbul.

ASSMANN, Jan (2001), **Kültürel Bellek**, çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BAUMAN, Zygmunt (1998), **Sosyolojik Düşünmek**, Ayrıntı Yayınları, çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul.

BİLGİN Nuri (2007), **Kimlik İnşası**, Aşina Kitaplar, Ankara.

BAŞARIR, Birsen (2006), **Maraş’tan Bir Haber Geldi**, Günizi Yayıncılık, İstanbul.

BELGE, Murat (1989), **Sosyalizm Türkiye ve Gelecek**, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

BELGE, Murat (2000), **12 Yıl Sonra 12 Eylül**, Birikim Yayınları, İstanbul.

BELGE, Murat (1997), **Marksist Estetik**, Birikim Yayınları, İstanbul.

BENJAMİN, Walter (1993), **Son Bakışta Aşk**, Yayına Hazırlayan. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul.

BENJAMİN, Walter (2001), **Pasajlar**, çeviren: Ahmet Celal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül (1995),“Türkiye Solu’nda Kadına Bakış: Değişen Bir Şey Var mı?” **1980’LER Türkiye’sin’de Kadın Bakış Açısından Kadına Bakış**, Yayına Hazırlayan. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül (1998), **Kadın Olmak, Yazmak, Yaşamak**, Pencere Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Halil (2009), **Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl**, Kitap Yayınevi, İstanbul,

BOURDİEU, Pierre (2006), **Sanatın Kuralları**, çeviren: Necmettin Kamil Sevil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- BOURDIEU, Pierre, WACQUANT Loic j.D. (2003) **Düşünümsel Bir Antropoloji için Cevaplar**, çeviren: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları.
- BROWN, Wendy (2010) **Tarihten Çıkan Siyaset**, çeviren: Emine Ayhan Metis Yayınları, İstanbul.
- BURKE, Peter (2006), **Kültür Tarihi**, çeviren: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CAN, Celalettin (2000), **78'liler Sorguluyor**, Mart Matbaacılık Sanatları, İstanbul.
- CANTEK Levent (2008), **Cumhuriyetin Büluğ Çağı**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- CALHOUN Craig, (2003), "Bourdieu Sosyolojisini Ana Hatları", **Ocak ve Zanaat** içinde İletişim Yayınlar, İstanbul.
- CASTELLS, Manuel, (2005) **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Ağ Toplumunun Yükselişi**, çeviren: Ebru Kılıç, Cilt I, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- CASTELLS, Manuel, (2006) **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü**, çeviren: Ebru Kılıç, Cilt II, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006
- CONNERTON, Paul (1999), **Toplumlar Nasıl Anımsar**, çeviren: Alaeddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLA, Cengiz (2010), **Siyaset Bilimi**, Omnia Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN ,Handan (2009), **Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇETİK, Sedat, (1992), **Türkiye Şehir Nüfusunun Yaş ve Cinsiyet Yapısı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- DELEUZE, J - GUATTARİ , F. (2000), **Felsefe Nedir**, çeviren: Turhan Ilgaz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
- DEMİR, Halim (2004), **12 Mart'tan 12 Eylül'e**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- FRASER, Ronald (1988), **1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı**, çeviren: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT, Michael (1992) , **Hapishanenin Doğuşu**, çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2002), **Metapsikoloji**, çevirenler: Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın, Payel Yayınları, İstanbul.
- GİDDENS, Antony, **Sociology**, Polity Press,
- GÖKÇE, Birsen (1992), **Toplumsal Bilimlerde Araştırma**, Savaş Yayınları, Ankara.

- GÜNAY ERKOL, Çimen (2011), “Taş Üstüne Taş Koymak: 12 Mart Romanlarında Görgü Tanığı Belleğinin Yazınsallaştırılması, **Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları**, Yayına Hazırlayan: Leyla Neyzi, İş Bankası Yayınları, İstanbul
- GÜRBİLEK, Nurdan (1992), **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul.
- GÜRELİ, Nail (2006), **1 Mayıs 1977 Türkiye Devrimcilerinin “İki 1 Mayıs Belgeseli”**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- HABERMAS, Jurgen (1997), **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çevirenler: Tanıl Bora-Mithat Sancar, İstanbul.
- HALBWACHS, Maurice (1992), **On Collective Memory**, edited, translated, and with an introduction by Lewis Coser, The University of Chicago Press.
- HALL, Stuart (1999)“Kültür Medya ve ‘İdeolojik Etki’”, **Medya İktidar İdeoloji** içinde, derleyen ve çeviren: Mehmet Küçük, Ark Yayınları, Ankara.
- HAROOTUNIAN, Harry (2006), **Tarihin Huzursuzluğu**, çeviren: Mehmet Evren Dinçer, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul
- HANSEN, Miriam (2004) “Değişken Karışımlar ve Genişlemiş Alanlar”, **Kamusal Alan** içinde, ed. Meral Özbek, Hil Yayın, İstanbul.
- HUYSENN, Andreas (1999), **Alacakaranlık Anıları**, çeviren: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.
- İLYASOĞLU, A.- KAYACAN, G. (2006), **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- JACOBY, Russell,(1996), **Belleğini Yitiren Toplum**, çeviren: Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- LEFEBVRE, Henri (1998), **Modern Dünyada Gündelik Hayat**, çeviren: Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul.
- LOWY, Micheal - SAYRE, Robert (2007), **İsyan ve Melankoli**, çeviren: Işık Ergüden, Versus Yayınları, İstanbul.
- LOWY, Micheal (2007), **Walter Benjamin: Yangın Alarmı**, çeviren: U. Uraz Aydın, Versus Yayınları, İstanbul.
- LUKACS, George (1985), **Estetik ve Politika**, çeviren: Ünsal Oskay, Eleştiri Yayınevi, İstanbul.
- KARACA, Emin (2001), **12 Eylül’ün Arka Bahçesinde**, Gendaş Kültür, İstanbul.
- KEYDER Çağlar (1990), **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, çeviren: Sabri Tekay, İletişim Yayınları, İstanbul.

- KIRDEMİR, Zeki (2006), **Devrim Bize Yakıştırdı**, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- KÜÇÜK, Yalçın (1988), **Küfür Romanları**, Tekin Yayınları, Ankara.
- KOZANOĞLU, Hayri (1993), **Yuppi'ler ve Bizim Kuşak**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MANNHEIM, Karl, (1952) **Essays on the Sociology of Knowledge**, Routledge and Kegan Paul Ltd., Londra.
- MARX, Karl (2004) **Siyasi Yazıları**, çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayın, İstanbul.
- MASSICARD, Elise (2007), **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması**, çeviren: Ali Berkay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MATER, Nadire (2009), **Sokak Güzeldir**, Metis Yayınları, İstanbul.
- MORAN, Berna (1991), **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, Cem Yayınları, İstanbul.
- MORAN, Berna (2002), **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- NORA, Pierre (2006), **Hafıza Mekânları**, çeviren: Mehmet Emin Özcan, Dost Yayınları, İstanbul.
- OKTAY, Ahmet (1995), **Şiddet, Söz ,Yaşam** , Ark Yayınları, Ankara.
- ÖZBEK, Meral (2004), **Kamusal Alan**, Hil Yayın, İstanbul.
- ROSA, Hartmut, **High-Speed Society**, ed. H. Rosa ve W. E. Scheuerman, Pennsylvania University Press, Pennsylvania,
- SANCAR, Mithat (2007), **Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANLI, Leyla (2005), **Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler**, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- SARIOĞLU, Sezai (2001), **Nartaneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SUNER, Asuman (2007) **Hayalet Ev**, Metis Yayınları,, İstanbul.
- THOMPSON, Paul (1999), **Geçmişin Sesi**, çeviren: Şehnaz Layıkel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TRAVERSO, Enzo (2009), **Geçmiş Kullanma Kılavuzu**, çeviren: Işık Ergüden, Versus Yayınları, İstanbul.
- TOROS, Aykut- ULUSOY, Mahir- ERGÖÇMEN, Banu (1997), **Ulusal Çevre Eylem Planı: Nüfus ve Çevre**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara.
- TUNÇ, Ayfer (2001), **Bir Maniniz Yoksa Anneler Size Gelecek**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ, Pamuk (2007) **O Hep Aklımda**, Penta Yayıncılık, Ankara.
- ZIZEK, Slavoj, (2002) **Kırılğan Temas**, çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- ZIZEK, Slavoj (2003), **Kırılğan Mutlak**, çeviren: Mehmet Öznur, Encore Yayınları, İstanbul.

ROMANLAR

- AKINHAY, Osman (2002), **Gün Ağarmasa**, Everest Yayınları, İstanbul.
- ALATAŞ, Evrim (2010), **Her Dağın Gölgesi Deniz'e Düşer**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ARKAN, Hüsnü (2005), **Uzun Bir Yolculuğun Bittiği Yer**, YKY, İstanbul
- ARSLANOĞLU, Kaan (1996), **Devrimciler**, Bulunmaz Yayıncılık, İstanbul.
- BALTAŞ, Şöhret (2007), **Koşarken Yavaşlar Gibi**, Kanat Yayınları, İstanbul.
- BEKTAŞ, Habib (2000), **Gölge Kokusu**, Can Yayınları, İstanbul.
- BENER, Yiğit (2002), **.ksik Taşlar**, YKY, İstanbul
- CELAL, Metin (2000), **Ne Güzel Çocuklardık Biz**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- DEVECİOĞLU, Ayşegül (2003), **Kuş Diline Öykünen**, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- GÖKÇELİ, Nazmi (2007), **Hani Devrim Olacaktı**, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.
- HEPÇİLİNGİRLER, Feyza (2009) **Kırmızı Karanfil Ne Renk Solar**, Everest Yayınları,
- KARASU, Bilge (1992), **Gece**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KESKİN, Atilla (2006), **Çiçekler Susunca**, Gendaş Kültür Yayınları, İstanbul.
- KIVANÇ, Ümit (1989), **Bekle Dedim Gölgeye**, İletişim Yayınları, İstanbul
- KONUK, Kadir (1989), **Sıcak Bir Günün Şafağında**, Belge Yayınları, İstanbul.
- KONUK, Kadir (1998), **Çözülme**, Belge Yayınları, İstanbul.
- KORAT, Gürsel (1998), **Ay Şarkısı**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KORKMAZ DİNÇ, Sevim (2008), **Karanlık Bir Geceydi**, İlya Yayıncılık, İzmir.
- KÜR, İsmet (2007), **Onuncu Sigara**, Everest Yayınları, İstanbul
- LEVİ, Mario (2009), **Karanlık Çökerken Nerdeydiniz**, Doğan Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZDAMAR, Emine Sevgi (2008), **Haliçli Köprü**, Turkuvaz Yayınları, İstanbul, 2008
- ÖZMEN, Mert (2007), **Karşımda Buruk Acı**, İstiklal Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- ÖZTAŞ, Mahir (2009), **Koparıldığımız Topraklar**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- PAMUK, Orhan (1983), **Sessiz Ev**, Can Yayınları, İstanbul
- ŞİMŞEK, Hüseyin (1987), **Ayrımı Bol Bir Yol**, Belge Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, Hüseyin (1991), **Eylül Şifresi**, Belge Yayınları İstanbul.
- TEKİN, Latife (1990), **Gece Dersleri**, Metis Yayıncılık, İstanbul
- TUŞALP, Erbil (1990), **Önce Çocuklar Öldü**, Bilgi Yayınevi, Ankara
- UYURKULAK, Murat (2002), **Tol**, Metis Yayınları, İstanbul.
- ÜMİT, Ahmet (1998), **Çıplak Ayaklıydı Gece**, Can Yayınları, İstanbul.
- YAĞCI, Öner (1991), **Turnalar**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- YILDIRIM, İbrahim (2004), **Yaralı Kalmak**, YKY, İstanbul.

MAKALELER

- ADORNO, Theodor (1999), "Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?", çeviren: Tarhan Onur, **Defter Dergisi**, Sayı: 38, Metis Yayınları, İstanbul.
- AHİSKA, Meltem (1999), "Genç Olmayan Gençler Üzerine Bir Deneme", **Defter Dergisi**, sayı: 37, Metis Yayınları, İstanbul.
- ARGIN, Şükrü (2003), "Sol Melankoli, Aktif Unutma ve Yeni Bir Başlangıç", **Birikim Dergisi**, sayı: 165, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- ARGIN, Şükrü, (2007) "Edebiyat, 12 Eylül'ü Kalben Destekledi", görüşmeci: Osman Akınhay, **Mesele Dergisi**, sayı: 9, Agora Yayınları, İstanbul.
- BELGE, Murat (1979) "12 Mart Romanlarına Genel Bir Bakış" **Birikim Dergisi** (eski), sayı: 12, Birikim Yayıncılık, İstanbul.
- BELGE, Murat (1988), "12 Mart Romanı", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORA, Tanıl (2009), "Söyledim ve Vicdanımı Kurtarımdan Ötesi", **Birikim Dergisi**, sayı: 248, Birikim Yayınları, İstanbul.
- CLARKE, John – Stuart HALL vd. (1997), "Alt Kültürler, Kültürler ve Sınıf" **Asosyoloji**, sayı: 2, çeviren: Barış Doğru, İstanbul.
- DEVECİOĞLU, Ayşegül (1988), "1975-1980 Kadın Örgütlenmesi: Kaçırılmış Fırsat", **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Tuna (1999), "Alacakaranlık Kuşağı", **Defter Dergisi**, sayı: 37, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERGÜDEN, Işık (2000), "Otobiyografik 70'ler Bir İzin Peşinde" **Defter Dergisi**, sayı: 38, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERGÜDEN, Işık (2003), "Hapishane Üzerine Çeşitlemeler", **Birikim Dergisi**, sayı: 172, Birikim Yayınları, İstanbul.
- GÜRBİLEK, Nurdan (2007), "Kişisel Hayal Kırıklıkları, Ulusal Gurur Yaraları", Görüşmeciler Bekir Tarık- Osman Akınhay, **Mesele Dergisi**, sayı: 4, Agora Yayınları, İstanbul.
- İMZASIZ (1976), "Devrimci Olmak", **Birikim Dergisi** (eski), sayı: 17, İstanbul.
- İMZASIZ (1976), "Küçük Burjuvalık", **Birikim Dergisi** (eski), sayı: 14, İstanbul.
- İNSEL, Ahmet (13 Ocak 2002), "Alacakaranlık Dönemi", **Radikal II**.

- JEFRUDİ, Maral (2007) “1 Mayıs 1977: Hafıza, Adalet ve Devrimin Hayaleti”, **Mesele Dergisi**, sayı: 5, Agora Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent Kahraman (2007), “Romanın Etiği: Yazmak ya da Susmak” **Mesele Dergisi**, sayı: 9, Agora Yayınları, İstanbul.
- NORA, Pierre (2006), “Tarihsel Kimlikte Rahatsızlık”, Çeviren: Ahmet İnel, **Birikim Dergisi**, sayı: 212, Birikim Yayınları, İstanbul.
- ÖZBEK, Meral (2000b), “Walter Benjamin Okumak 1”, **AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt: 55,2, Ankara.
- ÖZBEK, Meral (2000), “Walter Benjamin Okumak 2”, **AÜ Politik Bilgiler Fakültesi Dergisi**, cilt: 55,2, Ankara.
- ÖZBEK, Meral (2004), "Giriş 1: Kamusal Alanın Sınırları", **Kamusal Alan**, Hil Yayın, İstanbul.
- ÖZBEK, Meral (2004), "Giriş 2: Politik Kamusal Alan ve Kolektif Yaratıcılık", **Kamusal Alan**, Hil Yayın, İstanbul.
- ÖZBEK, Meral (2004), "Giriş 3: Kamusal-Özel Alan, Kültür ve Tecrübe", **Kamusal Alan**, Hil Yayın, İstanbul.
- PEKDEMİR, Melih (1988), “Gecekondular ve Anti-Faşist Mücadele”, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SANCAR, Mithat (2005), “12 Eylül Vesilesiyle Geçmişle Hesaplaşma Kültürü Üzerine ‘Bir Daha Asla’ Diyebilmek İçin”, **Birikim Dergisi**, sayı: 198, Birikim Yayınları, İstanbul.
- SANCAR, Mithat (2006), “Geçmişle Yüzleşme: Bir Adalet ve Özgürleşme Sorunu”, **Birikim Dergisi**, sayı: 211, Birikim Yayınları, İstanbul.
- SARIOĞLU, Sezai (2001), “Değişmek de Değişmemek de Yordu Beni”, **Birikim Dergisi**, sayı: 152-153, Birikim Yayınları, İstanbul.
- SOMAY, Bülent (1999), “Hamlet Kuşağı”, **Defter Dergisi**, sayı: 37, Metis Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK, Ali “Bacı, Ardıç ya da Bokta Eşelenmek”, **Birgün Gazetesi**, 2 MART 2011.
- TEKELİ, Şirin (1989), “‘80’lerde Türkiye’de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi”, **Birikim Dergisi**, sayı: 3, Birikim Yayınları, İstanbul.
- TUŞALP, Erbil (1988), Yılgınlığın Etkili Aracı Basın, **Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi**, cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- TÜRKER, Yıldırım, “En İyi Kuşak Bizim Kuşak” **Radikal II**, 13 Ocak 2002.

TÜRKEŞ, Ömer (2001), “Sağsız Sol, Yakın Tarihin Eksik Bir Tasviri”, **Birikim Dergisi**, sayı: 141, Birikim Yayınları, İstanbul.

TÜRKEŞ, Ömer (2001), “Türk Romanında Yoksulluk”, **Toplum ve Bilim**, sayı: 89, Birikim Yayıncılık, İstanbul.

TURA, Rıza (1999), “68 İle 71 Arasına Sıkışan Zaman :70‘li Yıllar”, **Defter Dergisi**, sayı: 37, Metis Yayınları, İstanbul.

ZARAKOLU, Ragıp (2007), “Hümanist Ekol, Benim Suç Ortağımdır”, görüşmeciler: Osman Akınhay- Berat Günçikan, **Mesele Dergisi**, sayı: 12, Agora Yayınları, İstanbul.

YAYIMLANMAMIŞ TEZ VE PROJELER

ÖNGİDER, Dilek Afife - BOSTANCIOĞLU, Adnan - ÇALIŞKAN, Murat - ÖZBEK, Meral, (1994), Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat için Vakıf 1. Sözlü Tarih Çalışması İçin Taslak Metin, İstanbul (yayımlanmamış).

İNTERNET KAYNAKLARI

Henk Vinken ; Cultures, Cities and Communications: “On the Pace and Place of Cultural Change”, <http://www.uvt.nl/iric>.

James Booth, “The Unforgetten. Memories of Justice”, The American Science Review,cilt 95, no:4, <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract>.

www.78liler.org

Hüseyin ŞİMŞEK, “ 'Eylülist' Sisteme Karşı Eylülzadeler Amade”, www.ozgur.politika.com/2002/12/13

www.metiskitap.com. Safa Kaplan, Hürriyet Cumartesi, 14 Şubat 2004

http://alagna.com/2011/tld-statistics-numbers-in-various-gtlds-as-of-february-2011_110

7. ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Malatya’da doğdu. Lise eğitimini Çemberlitaş Kız Lisesi’nde tamamladı. 1996-2000 yıllarında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimi gördü. Master derecesini 2003 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji programından aldı. Doktora öğrenimini 2011 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji programında tamamladı.